DIGITAL SOUTH CAUCASUS COLLECTION

This pdf is a file in the Digital South Caucasus Collection (DSCC), a collection in the Ancient World Digital Library (AWDL) hosted by the Institute for the Study of the Ancient World Library at New York University.

- Creator: Apakidze, A. / აფაქიძე, ა. / Апакидзе, А.
- Title: მცხეთა- არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები ტომი II / Мцхета - Итоги археологических исследований том II
- Publication Date: 1978
- Publisher: Georgian Academy Of Sciences, Center for Archaeological Studies
- Place of Publication: Tbilisi
- Collection: Digital South Caucasus Collection
- Collection ID: dscc_e141edae3b

About

The Digital South Caucasus Collection (DSCC) is a collection in the Ancient World Digital Library (AWDL), a project of the Library of the Institute for the Study of the Ancient World (ISAW) at New York University in cooperation with the Georgian National Museum and the Institute of Archaeology and Ethnography in the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia. AWDL's mission is to identify, collect, curate, and provide access to a broad range of scholarly materials relevant to the study of the ancient world. The ISAW library is responsible for curating the collection, clearing the rights as needed, preserving the digital copies in NYU's Faculty Digital Archive, creating high-quality metadata in order to maximize discoverability, and making the works accessible to the general scholarly public.

Rights

The Georgian National Museum has granted permission to the Institute for the Study of the Ancient World of New York University to publish this material electronically in the Digital South Caucasus Collection (DSCC). We are making such material available on a noncommercial basis for research and educational purposes, in an effort to expand access to thinly-held and/or out-of-print material related to the study of the ancient world to the widest possible audience. If you wish to use copyrighted material from this site for purposes beyond those in accordance with fair use (Title 17 U.S.C. Section 107), you must obtain permission from The Georgian National Museum. We respect the intellectual property rights of others. If you believe that you own the copyright to the material made available on this site, please see our takedown policy: http://dcaa.hosting.nyu.edu/dscc/takedown-notice.

IVE
1679(2)

ქართული II

ანოტაცია

Во второй книге «Мцхета» публикуются археологические материалы, добытые при раскопках в 1975—1976 гг. на территории Великой Мцхета. В памятниках Мцхета античной эпохи рельефно отражаются своеобразия культуры верхних слоев горожан — практический иноземной, представленной в основном, предметами импортной роскоши, и, культуры широких слоев населения — местной, представленной предметами личного обихода, изготовленными из массового материала.

В книге значительное внимание уделено вновь открытым поселениям эпохи поздней бронзы — раннего железа, слободе керамистов античного периода с остатками гончарного производства; показателям зодческой канонизации главных признаков и элементов жилых сооружений, разнохарактерным компонентам и составным течениям кавказской цивилизации эпох бронзы, раннего железа, античности и раннего средневековья.

В книге публикуются материалы могильников Самтавро, Карсиисхеви, Мухатгверди, Камарахеви, Пикрисгора и Ахали Армази.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ, АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ ИМ. И. ДЖАВАХИШВИЛИ

არქეოლოგიური კომისია
АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ КОМИССИЯ

М Ц Х Е Т А

Итоги археологических исследований

Том II

Археологические памятники Великой Мцхета
раннежелезной, античной и раннефеодальной эпох

«МЕЦНИЕРЕБА»
ТБИЛИСИ
1978

IVE
1679(2)

მ ც ხ ე თ ა

არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები

ტომი II

ღიდი მცხეთის აღრეკარინის, ანტიკური და
აღრეფეოდალური ხანის არქეოლოგიური ძეგლები

1979

„მეცნიერება"
თბილისი
1978

902,6(C41)
902.6(47.922)
ე 977

ტომში დიდი მცხეთის მიწა-წყალზე 1975—1976 წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგებზეა საუბარი. ქვეყნდება კარსნისხევის შესართავთან აღმოჩენილი ნასახლარის, მეთუნეთა სახელოსნოს, სამეურნეო ნაგებობათა და სამაროვნის გათხრისას აღმოჩენილი მრავალფეროვანი ნივთიერი მასალა. ეს მნიშვნელოვნად შეავსებს მცხეთა-ქალაქის უბანთა ისტორიას, უშუალო მწარმოებელთა ცხოვრების სურათს. ძველი დედაქალაქის უბანთა ასე კომპლექსური სურათი აქამდე არ ყოფილა ცნობილი. ამაშია მცხეთის „კერამიკოსის“ აღმოჩენის ისტორიული მნიშვნელობა.

წინამდებარე წიგნში ქვეყნდება ადრერკინის ხანის ორი ნამოსახლარის ნაშთები. ესენია: სამთავრო I და ნარეკვავი. ეს არის გლეხის სახლის აღმოჩენის პირველი შემთხვევა და, სწორედ ამის გამო, უაღრესად მნიშვნელოვანი დასახლების ტიპისა და ტოპოგრაფიის, სახლთა სახეობის, მისი უმთავრესი ელემენტების, საზოგადოდ, ხალხური ყოფისა და ხუროთმოძღვრების კვლევისათვის.

მკითხველი გაეცნობა სამთავროს სამაროვნის, ახალი არმაზის, კამარახევის, მუხათგვერდისა და სვეტიცხოვლის უბნის ანტიკურ-ადრეფეოდალური ხანის საწარხეულ მასალას, რომელშიაც უმთავრესი მშრომელი ხალხის, აღგილობრივთა, კულტურის ძეგლები მკვეთრად უპირისპირდება მდიდრული სამარხების პრაქტიკულად უცხოურ ნივთიერ კულტურას.

ხალხის ფართო მასების ყოფა, ხუროთმოძღვრება, ნივთიერი კულტურა — ეს არის მთავარი სიახლე მცხეთის არქეოლოგიური კვლევის აწინდელ საფეხურზე.

რედაქტორი — ანდრია აფაქიძე
Редактор — Андриа Апакидзе
Editor — Andria Apakidze

28/12

Р 10602
М 607 (06)—78 245—78

© გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1978

ეძღვნება დიდი მცხეთის არქეოლოგიური გათხრების ხელმძღვანელის, ქართული საბჭოთა არქეოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებლის, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორ ალექსანდრე (სანდრო) ნესტორის ძე კალანდაძის ნათელ ხსოვნას.

Посвящается светлой памяти руководителя полевых исследований Великой Мцхета, одного из основоположников грузинской советской археологии, доктора исторических наук, профессора Александра (Сандро) Несторовича Каландадзе.

წინასიტყვაობა

საუკუნეზე მეტი ხანი გავიდა მას შემდეგ, რაც მცხეთის არქეოლოგიური ძეგლები ითხრება, მაგრამ გეგმაზომიერი, მეცნიერული, სახელმწიფო მნიშვნელობის არქეოლოგიური გათხრები დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე მხოლოდ ბოლო ოთხი ათეული წლის მანძილზე ხორციელდება.

პირველ საფეხურად ამ დიდი საქმისა უნდა მივიჩნიოთ ოცდაათიანი წლების მეორე ნახევარი, როდესაც მცხეთის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ დაიწყო დიდი მასშტაბის გათხრები ივანე ჯავახიშვილისა და სიმონ ჯანაშიას წინამძღოლობით.

ივანე ჯავახიშვილი მცხეთაში არქეოლოგიური გათხრების გაშლასთან დაკავშირებით აღნიშნავდა: „იმის გასათვალისწინებლად, თუ რა მნიშვნელობა აქვს ამ საქმეს არამარტო საქართველოს ისტორიისათვის, არამედ მთელი კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის კულტურულ-ისტორიული პრობლემების გადასაწყვეტად, უნდა გვახსოვდეს, რომ ქალაქი მცხეთა იყო ორი უდიდესი მაგისტრალური გზის... გზაჯვარედინზე და რომ სწორედ ამის გამო ბუნებრივად უნდა მოველოდეთ აქ მასალას საკაცობრიო კულტურის ისტორიის მრავალი მეცნიერული საკითხის გასაცნობად“.

უკვე 1940 წლისათვის ამ თვალსაზრისით უაღრესად მნიშვნელოვანი ძეგლები აღმოჩნდა სამთავროს ველზე და არმაზისხევში: საქალაქო ხუროთ-

მოძღვრების, მხატვრული ხელოსნობის, კერძოდ, ოქრომჭედლობის, ჭიქათმოჭმედების. გლიპტიკისა თუ ნუმიზმატიკურმა ძეგლებმა ერთბაშად გაუთქვა სახელი ქართლის ძველი დედაქალაქის მიწას. ხოლო მცხეთის ახლადაღმოჩენილი ეპიგრაფიკული ძეგლების კულტურულ-ისტორიული მნიშვნელობის ამომწურავად სრული შეფასება ჯერ კიდევ მომავლის საქმედ უნდა მივიჩნიოთ.

ერთი სიტყვით, მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის პირველი საფეხურის ნივთიერმა მონაპოვარმა, შეიძლება ითქვას, მოითხოვა საქართველოს ისტორიის უძველესი და ძველი მონაკვეთების სულ ახლებურად დაწერა.

1948 წლიდან ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტმა მკვეთრად შეცვალა არქეოლოგიური კვლევა-ძიების გეზი. მცხეთაში კარგა ხნით შეწყდა ფართო მასშტაბის არქეოლოგიური გათხრები — დასანანი ხარვეზი წარმოქმნა იმ წლებმა, რომლებიც მცხეთაში გაუცდათ ქართველ არქეოლოგებს. ასე გაგრძელდა ოცდახუთიოდე წელიწადი.

ქართლის ძველი დედაქალაქის მიწა-წყალზე დიდი მასშტაბის სისტემური არქეოლოგიური კვლევის ახალი საფეხური დაიწყო 1975 წლიდან, როდესაც საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს 1974 წლის 24 აპრილის დადგენილების განსახორციელებლად გადაიდგა პრაქტიკული ნაბიჯები — ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში შეიქმნა მ ც ხ ე თ ი ს მ უ დ მ ი ვ მ ო ქ მ ე დ ი ა რ ქ ე ო ლ ო გ ი უ რ ი ე ქ ს პ ე დ ი ც ი ა და დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე დაიწყო ფართო მასშტაბის სისტემური არქეოლოგიური გათხრები.

ახალ ვითარებაში მცხეთის მუდმივმოქმედი არქეოლოგიური ექსპედიციის წინაშე კვლავ დადგა პრობლემა ქალაქური ცხოვრების ჩასახვისა და ქალაქების ისტორიის კვლევის გაშლისა ფუნდამენტურად, ივანე ჯავახიშვილისა და სიმონ ჯანაშიას მიერ დასახული სივრცე-სიღრმით.

პირველ წლებში მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიცია ფუნდამენტურ საისტორიო პრობლემათა საკვლევად იყენებს ახალმშენებლობათა ადგილებში აღმოჩენილ არქეოლოგიურ ძეგლებს. ასეთებია: კარსნისხევის ნამოსახლარი, ადრეფეოდალური ხანის სამაროვანი — მუხათგვერდი 1, ადრეანტიკურ-ელინისტური ხანის სამაროვანი — კამარახევი, ნასახლარის ნაშთები და ადრეფეოდალური ხანის აკლდამები ახალ არმაზში, რომაული ხანის სამარხები სვეტიცხოველთან, სამთავროს ველის ჩრდილოეთი მონაკვეთი და, რაც განსაკუთრებული ისტორიული მნიშვნელობისაა, ადრინდელი რკინის ხანის ნამოსახლარები სამთავროსა და ნარეკვავზე.

ზემოთ მითითებული დადგენილება მოსაბრუნი გახდა მცხეთაში ადრე გათხრილ-აღმოჩენილი ძეგლების კვლევისა და პუბლიკაციისათვის მომზადების საქმეშიაც. გამოსაქვეყნებლად მზადდება სამთავროს ბრინჯაო-რკინის ხანისა

და ანტიკური ეპოქის სამარხების გათხრა-გამოკვლევის შედეგები და სამარხეული კომპლექსები.

ექსპედიციის კოლექტივი ინტენსიურად იმუშავებს ადრე გათხრილ-აღმოჩენილი ძეგლების გამოსაცემად მომზადებაზე. ივარაუდება ყოველწლიურად თითო ტომი მაინც გადაეცეს გამომცემლობას. ანგარიშებისა და კომპლექსების დაბეჭდვასთან ერთად დაგეგმილია ჯერჯერობით ორი თემატური ტომის მომზადება. ერთი მათგანი ეთმობა პალეოანთროპოლოგიურ მასალას (მას ამზადებს პროფ. მ. აბდუშელიშვილი), ხოლო მეორე — დიდი მცხეთის მდიდარ ნუმიზმატიკურ ძეგლებს (მას მოამზადებს გ. დუნდუა).

ადრე გათხრილ ძეგლთა გამოქვეყნების პარალელურად დაიბეჭდება სათანადო ანგარიშები ახალ აღმოჩენათა შესახებ, გამოიცემა კომპლექსები სათანადო დოკუმენტაციითურთ. ამ გზით ცდილობს მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიცია და ანტიკური ხანის არქეოლოგიის განყოფილება, დააწინაუროს ადრე აღმოჩენილი მასალების ბეჭდვა და დაუყოვნებლივ მიაწოდოს მკითხველს ახლადაღმოჩენილი ძეგლებიც.

„მცხეთა“ სერია დააარსა აკად. ს. ჯანაშიამ ორმოციან წლებში, მაგრამ ამ სერიის I ტომი გამოქვეყნდა მხოლოდ 1955 წელს. რუსულად იგივე წიგნი დაიბეჭდა 1956 წელს. ამრიგად, 20—23 წლის შემდეგ განახლდა სერიის გამოცემა სახელწოდებით „დიდი მცხეთა“, თანაც განსხვავებული ფორმატით.

არქეოლოგიური გათხრები მიმდინარეობს ძველი საისტორიო წყაროების დიდი ქალაქის ტერიტორიაზე. ამის გამო უმთავრეს საკვლევ უბნებს საკუთარი შიფრი მიეცა და მონაპოვრის სააღრიცხვო ნომრებს წინამდებარე წიგნშიაც ის უძღვის წინ: ბაგინეთისას — 01/2, კამარახევისას — 01/4, კარსნისხევისას — 01/5, მუხათგვერდისას — 01/11, მცხეთისგორისას — 01/7, ნარეკვავისას — 01/10, სამთავროს სამაროვნისას — 01/1, სვეტიცხოვლის უბნისას — 01/6, ფიქრისგორისას — 01/14.

ანდრია აფაქიძე

ანდრია აფაქიძე, ალექსანდრე კალანდაძე, ვახტანგ ნიკოლაიშვილი

მცხეთა. 1975

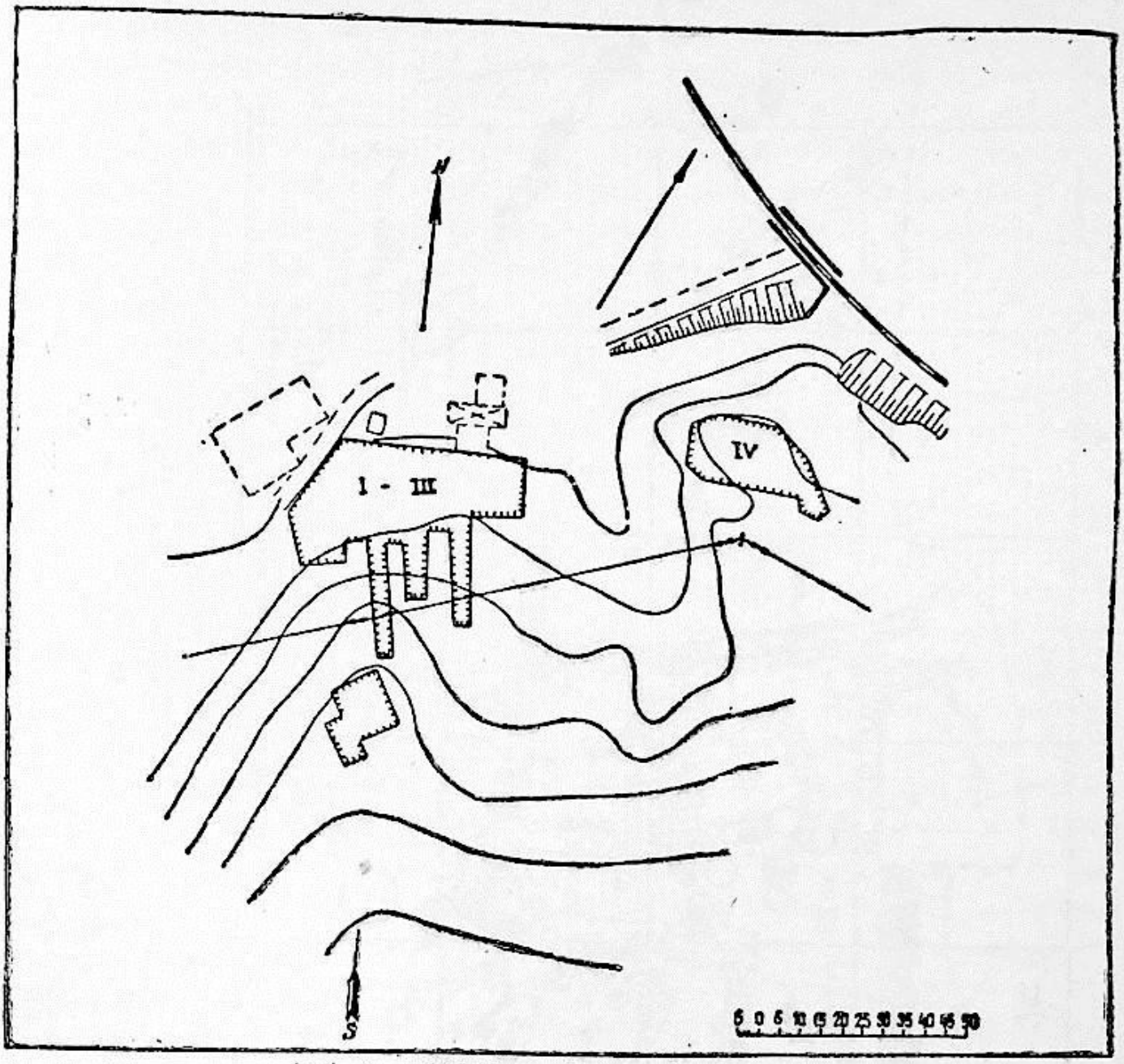
მცხეთის მუდმივმოქმედი არქეოლოგიური ექსპედიციის 1975 წლის მუშაობის ანგარიში

მცხეთის მუდმივმოქმედი არქეოლოგიური ექსპედიცია, რომელიც საქართველოს სსრ კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და მინისტრთა საბჭოს 1974 წლის 24 აპრილის დადგენილების შესაბამისად შეიქმნა, 1975 წელს გათხრებს ახორციელებდა დიდი მცხეთის სხვადასხვა უბანზე: კარსნისხევში, ბაგინეთზე, მუხათგვერდთან, ქ. მცხეთაში, მცხეთის გორაზე, ნარეკვავში, ფიქრის გორასა და სამადლოზე.

ექსპედიცია საანგარიშო წელს უმთავრესად ახალმშენებლობებს ემსახურებოდა. კარსნისხევის მარჯვენა ნაპირზე, ხეობის დასასრულს, გამოვლინდა და ძირითადად გაითხარა ძვ. და ახ. წ. პირველი საუკუნეების კომპლექსური ძეგლი. იგი შედგება ხელოსანთა ნასახლარის, სახელოსნო უბნისა და სამაროვნისაგან (სურ. 1).

კარსნისხევის ნამოსახლარი

კარსნისხევის ნამოსახლარზე დადასტურდა სამი კარგად გამოკვეთილი სამშენებლო ფენა. ნამოსახლარი ტერასულადაა განლაგებული ბორცვის ძირსა და თხემზე (სურ. 30—32). შენობები წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმისაა. მათი ნაწილი გადახურული ყოფილა უკვე კარგად ცნობილი მცხეთური (2, გვ. 44—77) ღარიანი და ბრტყელი კრამიტებით (სურ. 33, 35). კედლები ნაგებია ქვიშაქვის ქვატეხილით — ტალახზე, მაგრამ ზოგან წყობაში ურევია რიყის ქვაც (სურ. 33—35). საცხოვრებელი კომპლექსი, როგორც ჩანს, შედგებოდა ორი ნაწილისაგან: საცხოვრებელი შენობა — სახლი, ოთახი და მსუბუქი კონსტრუქციის დამხმარე ნაგებობები. შენობათა იატაკი თიხატკეპნილია. შუა სახლში გამართულია ქვითა და თიხით ნაგები კერა. ნამო-

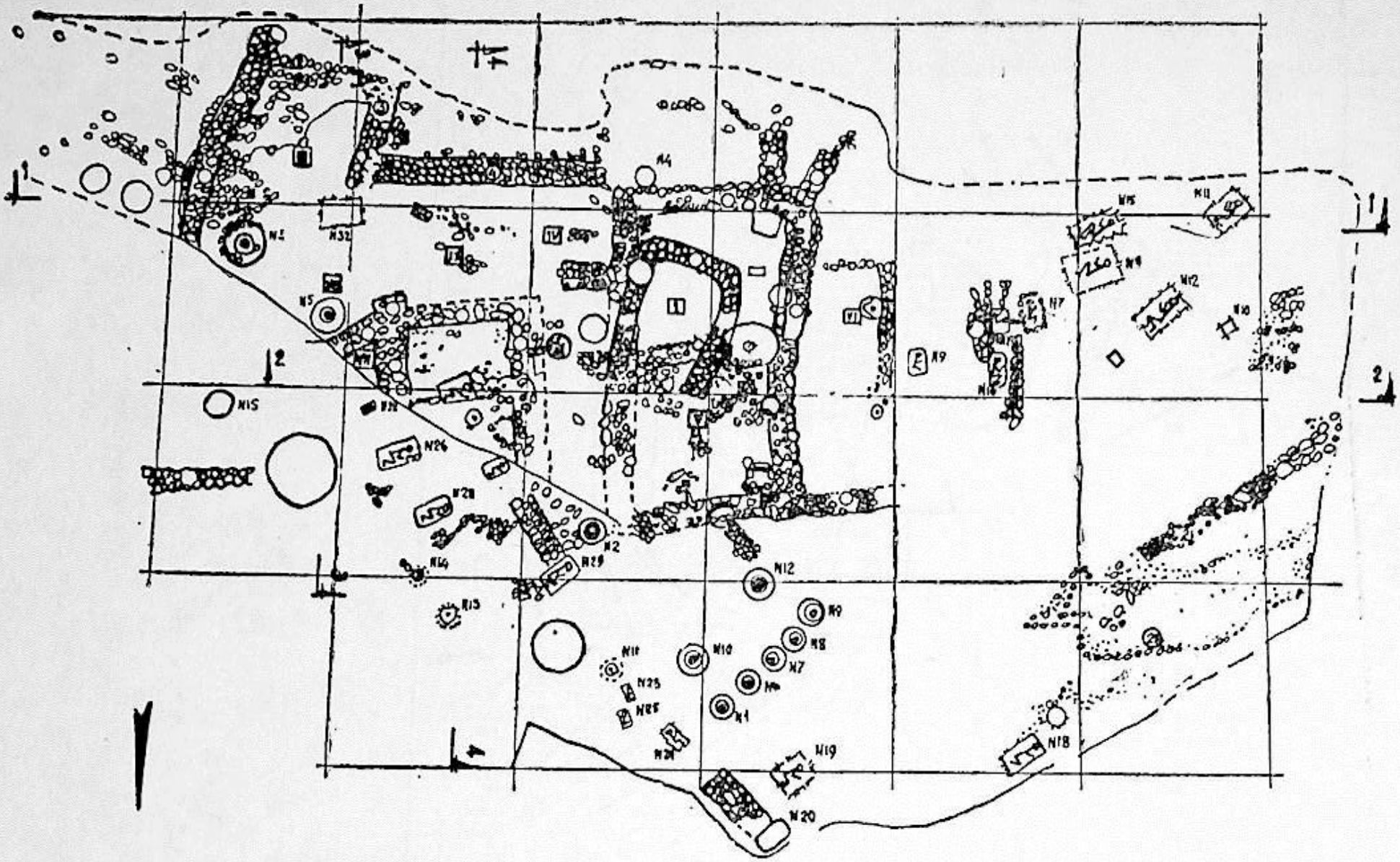
სურ. 1. კარსნისხევი. ნაკვეთი I—IV. გეგმა

სახლარის დიდი ნაწილი მშენებლებს დაუზიანებიათ მიწის სამუშაოებისას, ამიტომ თითქმის ყველა გამოვლენილი ნაგებობის წინა — საფასადო ნაწილი, ე. ი. პირიმხარე დანგრეულია (სურ. 3).

გათხრების შედეგად გამოვლენილ შენობათა ძირითადი ნაწილი (სულ 5 სახლი გაიწმინდა. სურ. 2—5) პირველ ორ სამშენებლო ჰორიზონტს ეკუთვნის*.

ს ა ხ ლ ი 1 (სურ. 2—4, 33—35). პირველი სახლი ყველაზე გვიან (1) სამშენებლო პერიოდს ეკუთვნის. იგი მთლიანად კულტურულ ფენაზეა დადგმული, მას პირიმხარე მონგრეული აქვს და მხოლოდ სამი კედელი შემორჩენია.

* ფენების ნუმერაცია წარმოებდა ზევიდან ქვევით, როგორც ჩვეულებრივ ხდება მათი გათხრისას.

სურ. 2. ქარსნისხევი. I და II ნაქალაქარი. გეგმა

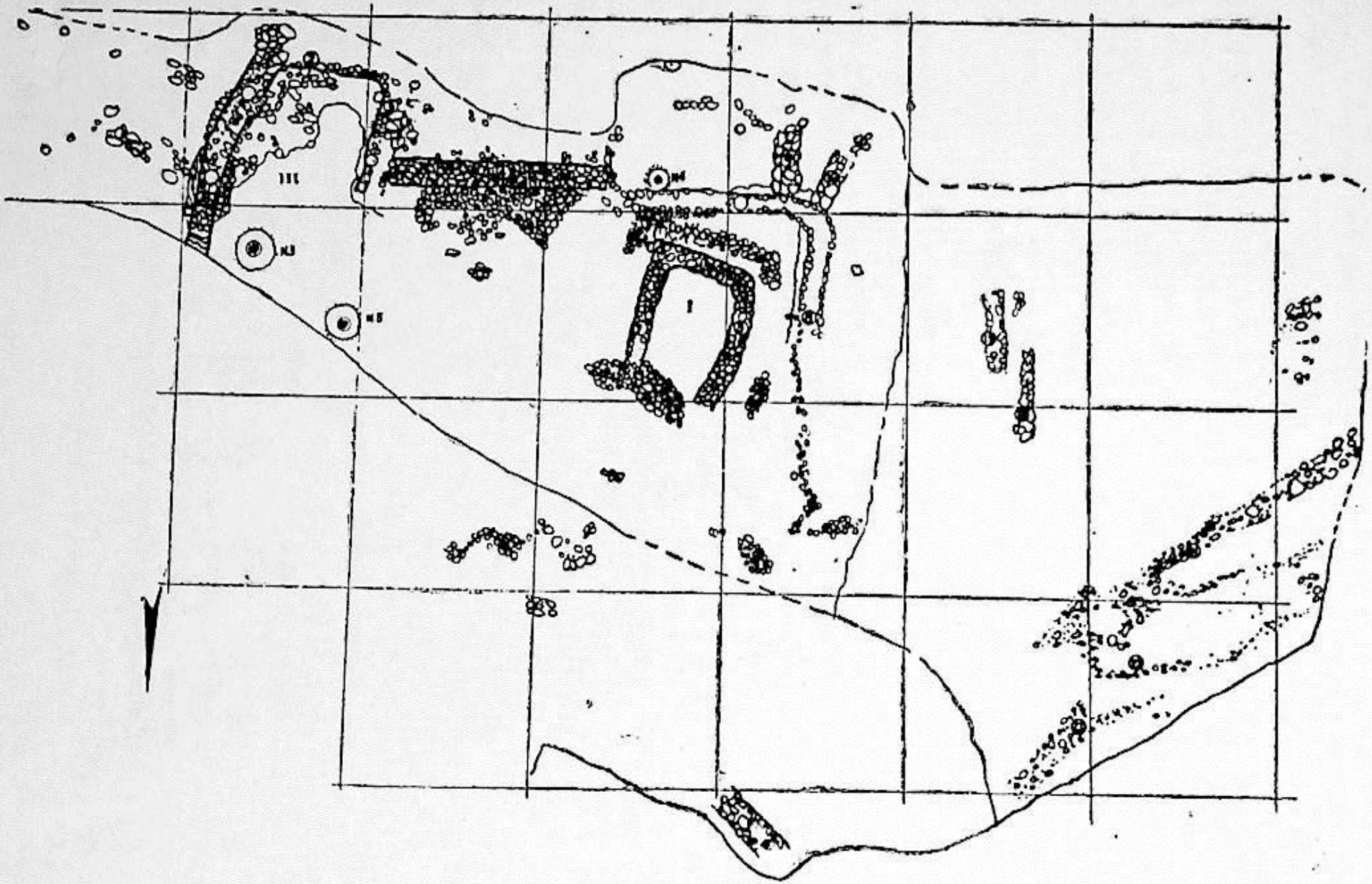
საკარეც დანგრეულია. ამ შენობის ფასადი ჩრდილო-აღმოსავლეთით ყოფილა მიქცეული. ასეთივე ექსპოზიცია აქვს თითქმის ყველა სახლს. შემორჩენილი ნაწილის განაზომებია: 1,25×4,10 მ. როგორც აღვნიშნეთ, სახლის კედლები ნაგებია ქვატეხილით — ტალახზე (მათი საშუალო სისქე = 0,60 მ). შემორჩენილია კედლების მხოლოდ 1—2 რიგი. სახლის იატაკი თითქმის მთლიანად დაფარული აღმოჩნდა ბრტყელი, გვერდებაკეცილი და ღარიანი კრამიტით (შეფარდება 2 : 1). ყველა კრამიტი წითელი საღებავით, წერნაქით არის შეღებილი და ბევრ მათგანს ეჭჩნევა ამოღარული ნიშნები. ბრტყელი კრამიტი საშუალო განაზომია: 0,48×0,38×0,32 მ; ღარიანისა — 0,47×0,22×0,18 მ.

როგორც ვხედავთ, ზემოაღწერილი სახლი კრამიტით ყოფილა გადახურული, რასაც ვერ ვიტყვით იქვე გამოვლენილ სხვა ნაგებობებზე, სადაც მხოლოდ თითო-ოროლა კრამიტის ნატეხი აღმოჩნდა.

ს ა ხ ლ ი 2 (სურ. 5, 38, 39). მეორე სახლი, როგორც ჩანს, წარმოადგენდა წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმის სათავსს, რომელსაც კარები ჩრდილოეთის მხრიდან უნდა ჰქონოდა (ეს ნაწილი დანგრეულია მიწის სამუშაოებისას). მე-2 სახლი მიშენებულ-მიდგმული ჩანს შედარებით უფრო კაპიტალურ ნაგებობაზე, რომლის მხოლოდ ერთი კუთხეა შემორჩენილი (სურ. 39). შემორჩენილი კედლები (სიგანე საშუალოდ 0,35 მ) ქვატეხილითაა ნაგები. იატაკი თიხატკეპნილია. ამ სახლის შუა ნაწილში აღმოჩნდა ქვატეხილთა და თიხით ნაგები ოთხკუთხა კერა. კერასთან ახლოს გამოვლინდა ოვალური მოყვანილობის ხარო. იატაკზე აიკრიფა დერგებისა და ქოთნების ნატეხები (სურ. 38). მე-2 სახლში გამოვლენილი თიხის ჭურჭლის ანალოგები გვხვდება III—IV სს-ით დათარიღებულ ძეგლებზე (1, გვ. 21; 10; 27: 23, გვ. 43). ეს სახლი II სამშენებლო დონეს უნდა მიეკუთვნოს (პირველ ორ სამშენებლო ფენაში აღმოჩენილი მასალების ქრონოლოგიური დანაწილება თითქმის შეუძლებელია).

ს ა ხ ლ ი 3 (სურ. 40—43). მესამე სახლიც I სამშენებლო ჰორიზონტს მიეკუთვნება. იგი წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმისა ყოფილა. შემორჩენილი ნაწილის განაზომებია: 6,30×3.55×3,15 მ. კედლების საშუალო სისქე 1,00 მ-მდე აღწევდა. სახლის სამხრეთ (უკანა) მხარეს შემორჩენილი იყო ქვატეხილით ნაგები კედლის წყობის 8 რიგი (სურ. 41). აღნიშნულ კედელში კარგად გამოიკვეთა სასვეტეები (სურ. 43) სვეტების დასამაგრებლად კედლის კუთხეებსა და ცენტრალურ ნაწილში დატოვებულია ღიობები. როგორც ჩანს, აქ აღმართულ სვეტებზე გადადიოდა სახურავის მზიდი კოჭები. ამ სახლსაც იატაკი თიხისა ჰქონდა. აღსანიშნავია, პირველი კედლის წყობაში სვეტის ძირის (ბაზის) აღმოჩენის ფაქტი (სურ. 42). იგი აშკარად ადრეულია და ხელმეორედ გამოყენებული.

ს ა ხ ლ ი 4. მეოთხე სახლი მდებარეობს V და IX კვადრატებში (0 დონიდან +1,30—1,40 მ). იგი პირობითად შეიძლება II სამშენებლო ჰორიზონტს მიეკუთვნოს. მის გათხრისას გამოვლინდა დამწვარ-დანახშირებული

სურ. 3. კარსნისხევი. I და II ნაკვეთი. გეგმა

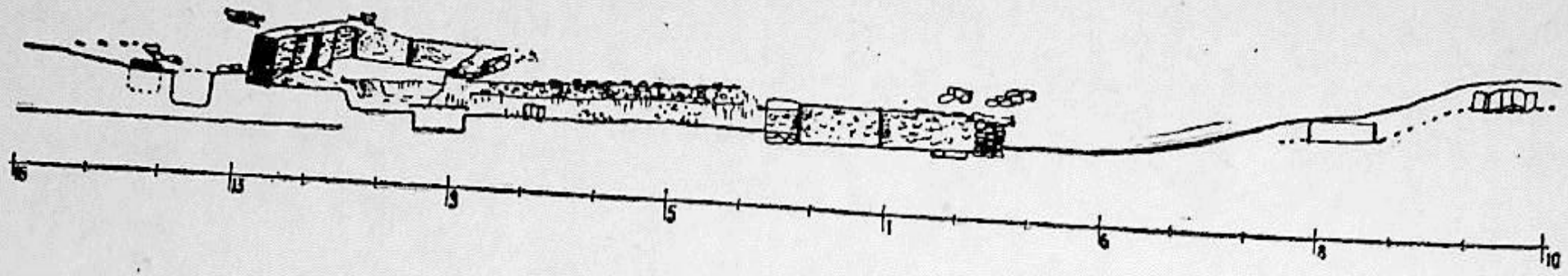
მოედანი, სადაც აღმოჩნდა პურის საცხობი ღუმელისა თუ კერის ნაწილი. აღნიშნულ მოედანზე (3,80×3,0 მ) აღმოჩნდა თიხის ჭურჭლის ნატეხები და რკინის დანა (01/5—303). მე-4 სახლი დამხრობილი უნდა ყოფილიყო სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ. სახლის კედლების დადგენა ახლა შეუძლებელია (უნდა ვიგულისხმოთ, რომ იგი დაზიანდა გვიანდელი სათავსების გამართვისას). ამ სახლს შეიძლება მიეკუთვნოს მე-4 კედლის დასავლეთი ნაწილი. მართალია, მე-4 კედელი 0,50 მ-ით მაღლა მდებარეობს იატაკის დონიდან, მაგრამ ამ მონაკვეთში კედლის მაგივრობა მოჭრილ თირს, კლდეს უნდა გაეწია.

მე-4 სახლში აღმოჩენილი პურის საცხობი ღუმელი (თუ კერა) მომრგვალებული ოთხკუთხედის ფორმისაა (სიგრძე — 0,40 მ, სიგანე — 0,65 მ). მისი წინა მხარე ნაკლული უნდა იყოს. იქვე გამართული ყოფილა სანაცრე ორმო. ღუმელი ორი განყოფილებისაგან შედგება: მარცხენა მხარეს პურის საცხობი განყოფილება მდებარეობდა, რომლის იატაკს წარმოადგენდა პირაღმა ჩადგმული ბრტყელი კრამიტის ნაწილი. კრამიტის აკეცილი გვერდი მეორე — საცეცხლე განყოფილებისაგან გამომყოფი ტიხარი ყოფილა. ცეცხლის სანთები განყოფილება, აგრეთვე, მთლიანად ღუმელიც, ნაგები იყო ალიზით. ღუმელს ნახევარწრიული, თაღოვანი გადახურვა უნდა ჰქონოდა.

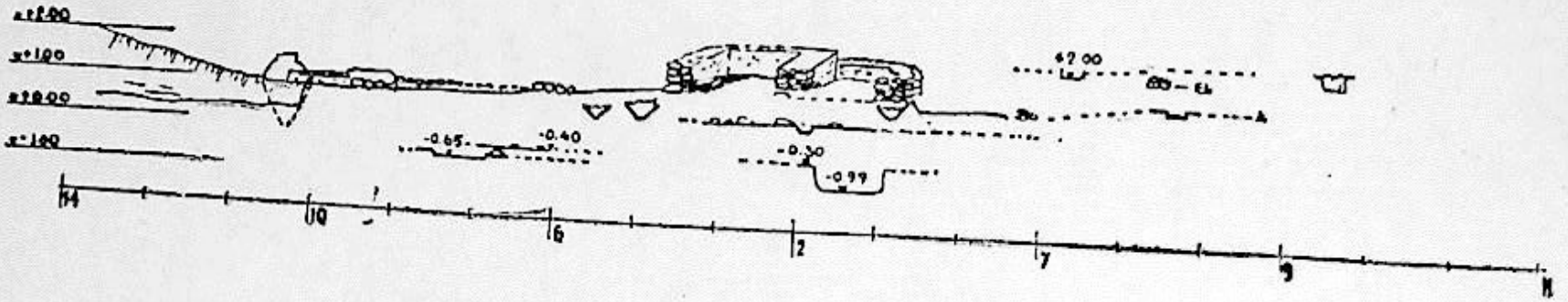
ს ა ხ ლ ი 5. მეხუთე სახლი გამოვლინდა კარსნისხევის I ნაკვეთის 1, 2, 5 და 6 კვადრატებში, პირველი სახლის ქვეშ. იგი მე-2 სამშენებლო ჰორიზონტს (ფენას) ეკუთვნის (0 დონიდან + 1,07 მ). მე-5 სახლი ძირითადად გამართულია კულტურულ ფენაზე. იგი სამხრეთ-ჩრდილოეთის ხაზზეა დამხრობილი. საფასადო ნაწილით ჩრდილოეთისკენაა მიმართული (სურ. 48).

შენობა ნაგებია ქვატეხილით — ტალახზე. ზოგან წყობაში რიყის ქვაც ურევია. გეხვდება, აგრეთვე, აგურისა და კრამიტის გამოყენების შემთხვევებიც. მე-5 სახლი ყველაზე დიდია კარსნისხევის ნასახლარზე გამოვლენილ ნაგებობათა შორის (დაახ. 47 მ²). სათავსის უკანა — სამხრეთ ნაწილში კედელი 0,90 მ-ის სიმაღლეზეა შემორჩენილი. დასავლეთ ნაწილში — 0,60 მ-ის, აღმოსავლეთ ნაწილში 0,40 მ-ის, ხოლო ჩრდილოეთ მხარეს ფასადის კედლის წყობის მხოლოდ ერთი რიგია შემორჩენილი, ისიც ნაწყვეტად.

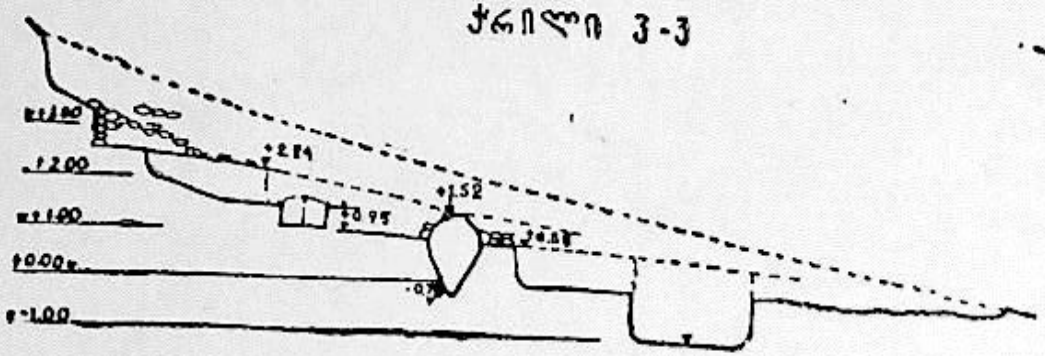
მე-5 სახლის კედლები იმდენად ასიმეტრიულია, რომ ძნელია მისი გადახურვის რეკონსტრუქცია. აღმოსავლეთი კედელი 9 მ სიგრძეზეა შემორჩენილი. ჩრდილოეთ ნაწილში კედელი წყდება 1,20 მ სიგრძეზე (შესაძლოა საკარე ღიობთან გვქონდეს საქმე). კედელი ნაგებია ქვატეხილით — ტალახზე; ზოგან რიყის ქვაც ურევია. შემორჩენილია წყობის 3 რიგი (0,40 მ სიმაღლეზე). კარგად იკვეთება კედლის აღნაგობა: შიგნიდან და გარედან მას პერანგი აქვს, რომლის ქვები საგულდაგულოდაა შერჩეული. შუა ნაწილი შევსებულია წვრილი ქვით — ღორღით. კედლის სისქე 0,80 მ-მდეა. კედლის გაწმენდისას ჩნდებოდა თიხის ჭურჭლისა და კრამიტის, ზოგან კერამიკული ფილის ნატეხები.

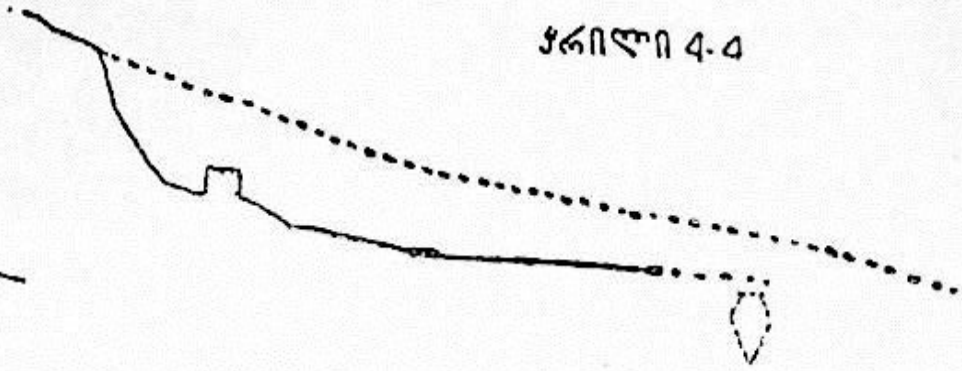

ჭრილი 2-2

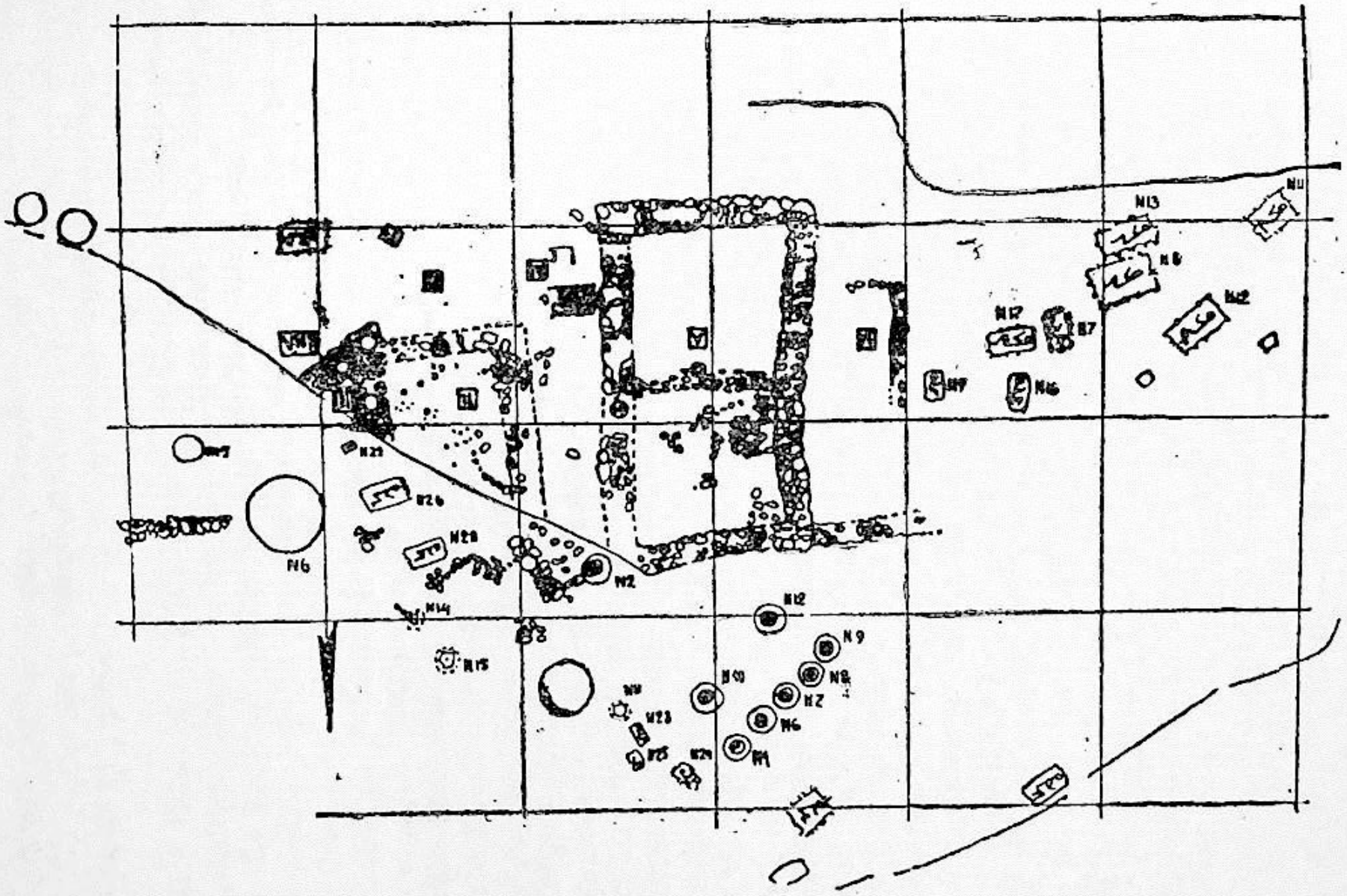
ჭრილი 3-3

ჭრილი 4-4

სურ. 4. კარსნისხევი. I და II ნაკვეთი. ჭრილები

სურ. 5. კარსნისხევი. I და II ნაკვეთი. გეგმა

მე-5 სახლი აღმოსავლეთით ისაზღვრება მე-11 კედლით. ეს უკანასკნელი უსწოროა, შუა ნაწილში გამრუდებულია და 9 მეტრის სიგრძისაა. როგორც ვხედავთ, მე-11 კედელი 1,20 მ მოკლეა მის პარალელურ მე-14 კედელზე. ეს კედლებიც ნაგებია ქვატეხილით — ტალახზე და კონსტრუქციულად თითქმის არ განსხვავდება სახლის დანარჩენი კედლებისაგან. მე-11 კედელზე, მის სამხრეთ მონაკვეთზე, დაშენებულია უფრო გვიანდელი კედლის (კოლექტორის?) ნაწილი. იგი 4 მ სიგრძეზე აზის მე-11 კედელს და ნახევარწრიულად ვრცელდება სახლის უკანა კედელზეც (სურ. 36).

მე-11 კედელი სამხრეთით თითქოს კუთხეს ქმნის სახლის სამხრეთ კედელთან, რომელსაც თითქმის მთლიანად ფარავს ე. წ. კოლექტორი. მე-7 კედელიც, რომელიც მე-8 კედლის ქვეშ იმყოფება, ნაგებია ქვატეხილით. აქაც წყობაში ურევია რიყის ქვაცა და აგურიც. სახლის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში შემორჩენილია წყობის II რიგი. კედლის სისქეა 0,87 მ, სიმაღლე — 0,90 მ. ამ შემთხვევაში თითქმის დაცულია წყობის თარაზულობა. გარეთა მხრიდან — სიმაღლეზე, შემორჩენილია კედლის წყობის ორი რიგი, რომელიც თირზე დევს. როგორც ირკვევა, მე-5 სახლის უკანა კედლის გასამართავად მოუჭრიათ თირი და ის ნაწილობრივ მაინც გამოუყენებიათ მთელ სიმაღლეზე. სახლის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში 3 მ სიგრძეზე კედელი (ქვატეხილის ერთი რიგი) იატაკიდან მხოლოდ 0,40 მ სიმაღლეზეა შემორჩენილი. ამ ნაწილში შესაძლოა კედელს აკლდეს შიდა პერანგი.

ჩრდილოეთის მხრიდან მე-5 სახლი ისაზღვრება მე-13 კედლით, რომელიც მიმართულია დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ და ირიბად, 4,30 მ სიგრძეზე, შემორჩენილია კედლის ქვატეხილის ერთრიგა წყობა. მე-13 კედელი მე-5 სახლს მთლიანად არ ფარავს. აღმოსავლეთ ნაწილში იგი გაწყვეტილია 0,40 მ სიგანეზე. მე-5 სახლის იატაკი დაქანებულია საფასადო ნაწილისაკენ. იგი დაფარული ჩანს დამწვარ-დანახშირებული მოედნებით. როგორც ჩანს, აღნიშნული იატაკი გვიანდელია, რადგან კედლების გასწვრივ გავლებულ თხრილებში გამოვლინდა ადრეული იატაკის ნიშნები. გარდა ამისა, სახლის ცენტრალურ ნაწილში აღმოჩნდა ქვატეხილით ნაგები კედლის წყობის ორი რიგი, რომელიც გარდიგარდმო შუაზე ყოფს მას. შესაძლოა, მე 5 სახლი ადრე ორად იყო გაყოფილი ტიხარით.

მე-5 სახლის იატაკზე მე-14 კედელთან აღმოჩნდა რამდენიმე მთლიანად ჩამსხვრეული ჭურჭლის (დერგის, ქოთნის) ნაწილები (სურ. 49, 50).

პრეპარაციის შემდეგ გაირკვა, რომ აღნიშნული იატაკი არ უკავშირდება მე-5 სახლის კედლებს. იგი ადრეული სამშენებლო ფენის კუთვნილება უნდა იყოს.

მე-6 სახლი (0 ხაზიდან 1,00 მ). მეექვსე სახლი დასავლეთის მხარეზე ესაზღვრება მე-5 სახლს. იგი სამხრეთ-ჩრდილოეთ ხაზზე ჩანს დამხრობილი ისევე, როგორც კარსნისხევის ნასახლარის გათხრისას აღმოჩენილი თითქმის ყვე-

ლა ნაგებობა. მე-6 სათავსი II ნაკვეთის მე-11 კვადრატში აღმოჩნდა. ამ სახლის ფართობი 18 მ² აღწევს.

აღმოსავლეთის მხრიდან მე-6 სახლს ესაზღვრება მე-11 კედელი, დასავლეთით პარალელურად გადის მე-18 კედელი. იგი ნაგებია მოზრდილი ქვატეხილისა და რიყის ქვის მონაცვლეობით — ტალახზე. კედელი შემორჩენილია 3 მ სიგრძეზე: მის სიმაღლეს შეადგენს წყობის 4 რიგი (0,40 მ); სიგანე — 0,50 მ. კედელს პერანგი მხოლოდ მიდა მხრიდან აქვს; გარეთა სამოსი, როგორც ჩანს, ჩამოინგრა. სახლს უკანა, სამხრეთი, კედელი არ აქვს. იქ კედლის მაგივრობას, ალბათ, ისევ მოჭრილი თიხა სწევდა. უკანა სავარაუდო კედლის მთელ სიგრძეზე შემორჩენილია ერთმანეთზე ორ-სამ რიგად ნაწყობი ბრტყელი და ღარიანი კრამიტები. როგორც ჩანს, ჩაქცეული სახურავის ნაშთი (სურ. 51). იქვე გამოვლინდა ძელის ნაშთები; შესაძლოა, მე-6 სახლის უკანა კედელი ხის ძელებით იყო ნაგები. ჩრდილოეთის მხრიდან მე-6 სახლს ესაზღვრება მე-12 კედელი. ისიც ქვატეხილითაა ნაგები — თიხაზე. შემორჩენილი ნაწილის სიგრძეა 3,75 მ, სიგანე — 0,75 მ. ამასთანავე, შემორჩენილია წყობის მხოლოდ ორი რიგი. მე-12 კედელი უშუალოდ მიშენებულია მე-11 კედელზე. მიუხედავად ამისა, ზემოაღწერილი კედლის მიჩნევა მე-6 სახლის ფასადის მხარედ გაჭირდება. იგი დასავლეთის მხრიდან სცილდება სახლის ფარგლებს და ამასთან უსწოროც არის.

კარსნისხევის ნამოსახლარზე დიდი რაოდენობით აღმოჩნდა სხვადასხვა დანიშნულების კერამიკა (სურ. 69—103), რომელიც ძირითადად მოვარდისფრომოწითალოდაა გამომწვარი და თხელკეციანია. მრავლადაა გამოვლენილი სამტუჩა ხელადები, რელიეფური კოპებით შემკული ხელადისებრი სასმისები თუ სარწყულ-საღვინეები, ორყურა დერგისებრი ჭურჭელი და სხვ. ნამოსახლარის კულტურულ ფენებში აღმოჩნდა, აგრეთვე, ლითონისა და თიხის მცირე ჭანდაკებები, ქვის სატყორცნი ჭურვები, ძვლის საკინძი, სინოპური ამფორის ძირი (სურ.74).

კარსნისხევის ნასახლარის კულტურულ ფენებში აღმოჩენილი მასალებიდან პირველ რიგში იქცევს ყურადღებას:

ა. ქ ვ ე ვ რ ე ბ ი. ნამოსახლარზე აღმოჩნდა ოთხი ტიპის ქვევრი, ძირითადად მოწითალოდ და მოჩალისფროდ გამომწვარი.

1 (01/5—400). კვერცხისებრი მოყვანილობის ქვევრი — მოჩალისფრო-მოყვითალოდ გამომწვარი, თხელკეციანი, პირდაბრტყელებული; ტანზე, ყოველ 0,30—0,40 მ, რელიეფური სარტყლები შემოსდევს. ძირბრტყელია (სურ. 33, 36). განაზომები ასეთია: სიმაღლე — 1,75 მ, პირის დმ — 0,30 მ, მუცლის დმ — 0,90 მ, ძირის დმ — 0,15 მ.

2 (01/5—401). სფერულმუცლიანი ქვევრები — მოყავისფრო მოწითალოდ გამომწვარი. სქელკეციანი. სქელი და გაბრტყელებული პირი და მკაფიოდ გამოსახული ყელი აქვს. ტანზე, ყოველ 0,50—0,80 მ, რელიეფური სარტყლები

ამჩნევია, რომელიც შესრულებულია დაკეჭნილი, ირიბად ამოღარული ხაზებით. ბრტყელქუსლიანია (სურ. 58, 62). განაზომები: სიმაღლე — 1,62 მ, პირის დმ — 0,40 მ, მუცლის დმ — 1,10 მ, ძირის დმ — 0,10 მ.

3 (01/5—402). ოვალური, თითქმის კვერცხისებრი ქვევრები — მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი, სქელკეციანი; განიერი და სქელი, დაბრტყელებული პირი აქვს, ძირი — ბრტყელი.

4 (01/5—203). ოვალური, თითქმის კვერცხისებრი, მცირე ზომის ორყურა ქვევრი. თხელი და ვიწრო პირი აქვს. განივკვეთში მრგვალი ყურები პირს ქვემოთ, მხრებზე აქვს დაძერწილი. ყელთან ნაჭდევი რელიეფური სარტყელი ეტყობა. ყურზე ნაჭდევი ხაზების სამკაული გასდევს. ძირბრტყელია. კეცი თხელია, მოჩალისფრო-მოწითალო, კარგად განლექილი თიხისა (სურ. 73). სიმაღლე — 0,96 მ, მუცლის დმ — 0,60 მ, ძირისა — 0,12 მ.

ბ. დ ე რ გ ე ბ ი. 1 (01/5—259). დერგი სფერულტანიანი, ორყურა. მოწითალო-მოვარდისფროდ გამომწვარი, თხელკეციანი; პირგადაშლილი; დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს; ძირი — ბრტყელი. ბრტყელი ყურები მუცელზე შვეულადა აქვს დაძერწილი. ყურებს ქვეშ ოდნავ წელშეზნექილია (სურ. 72). სიმაღლე — 0,39 მ, პირის დმ — 0,11 მ, მუცლის დმ — 0,33 მ, ძირის დმ — 0,21 მ.

2 (01/5—247). დერგი, თითქმის სფერულტანიანი, ორყურა, მოწითალო-მოვარდისფროდ გამომწვარი. თხელკეციანი, პირმოყრილი, ბაკოდაჭანებული. პირს ქვემოთ რელიეფური სარტყელი ემჩნევა. ბრტყელი ყურები პირს ქვემოთ და მხარზე აქვს დაძერწილი. ძირბრტყელი (სურ. 75). სიმაღლე — 0,29 მ, პირის დმ — 0,12 მ, მუცლის დმ — 0,29 მ, ძირის დმ — 0,19 მ.

გ. ჯ ა მ ე ბ ი. 1 (01/5—176). ჯამი თიხისა, მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი. კარგად განლექილი, თხელკეციანი, პირმოყრილი. პირს ქვემოთ გამობურცულია, კალთადაჭანებული, ძირბრტყელი (სურ. 93).

2 (01/5—162). ჯამი თიხისა, მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი, კარგად განლექილი. პირგადაშლილი, კალთადაჭანებული, ძირბრტყელი (სურ. 103). გვხვდება აგრეთვე ამავე ტიპის თითქმის შვეულკედლიანი ჯამებიც.

3 (01/5—326). ჯამი თიხისა, მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი, თხელკეციანი, პირმოყრილი. მთლიანად წითლადაა შეღებილი (სურ. 98).

დ. ხ ე ლ ა დ ე ბ ი. 1 (01/5—120). ხელადები თიხისა, პირგადაშლილი, ყელწიბოიანი, სფერულმუცლიანი, ძირბრტყელი. გვხვდება ამავე ტიპის რელიეფური კოპებით შემკული თიხის ჭურჭლის ნაწილები (სურ. 78—81).

2 (01/5—219). გვხვდება ზემოაღწერილი ტიპის ხელადისებრი ჭურჭლის გრეხილყურიანი ცალები (სურ. 87). ზოგ მათგანს ყური ფრინველის რელიეფური გამოსახულებით აქვს შემკული (სურ. 108).

ე. ქ ა ნ დ ა კ ე ბ ე ბ ი. 1 (01/5—268). მამაკაცის თავის გამოსახულება. ტერაკოტა. მოწითალო-მოვარდისფრო თიხისა. კეფისა და ქედის ნაწილი ჩამოტე-

ხილი აქვს. სახასიათო პორტრეტს გვაგონებს: სახის ნაკვთები სქემურადაა გადმოცემული, დეტალიზაციის გარეშე; თმები მოკლე ხაზებითაა გამოხატული და თითქოს უშუალოდ წარბებს ებმის. თავი მომრგვალებულია, კეფა — დაბრტყელებული. წვერი ლოყებსა და ნიკაპზე მოკლე ხაზებით არის გადმოცემული. თვალებისა და ყურების მიდამო ჩაღრმავებულია; თვალები მრგვალი ბურცობებითაა გადმოცემული; ცხვირი — მოზრდილი, ამაღლებული და გაფართოებულია. პირი ფართო ამოღარული ხაზითაა გადმოცემული, ნიკაპი — ჭდეებით შემკული, წინწამოწეული. ყელი საკმაოდ მაღალი უნდა ჰქონოდა (სურ. 106, 107).

განაზომები: სიმაღლე — 4,0 სმ, სახის სიფართე — 3,0 სმ, სახის სიმაღლე — 2,5 სმ.

2 (01/5—260). ქალის გამოსახულება, ტყვიისა. იგი წარმოადგენს ფეხზემდგარი შიშველი ქალის ქანდაკებას, რომელსაც ყელსაბამი ამკობს. მოხრილი ხელები ყურთან აქვს მიტანილი. ვარცხნილობა გადმოცემულია ირიბად ამოღარული ხაზებით; თმები უკან, კეფასთან აქვს შეკრული. შუბლი დაბალი და დაქანებული აქვს. თვალები ოვალური წრეებითაა გადმოცემული; ცხვირი — ბრტყელი და განიერი; პირი საკმაოდ ფართო ამოღარული ჭრილითაა გადმოცემული. ნიკაპი მოზრდილი და წინწამოწეული აქვს. სახე საერთოდ ტლანქად არის დამუშავებული. მკერდი ამოზიდულია; ტანი მკერდს ქვემოთ თანაბრად ფართოვდება; ფეხები ტანთან შედარებით მოკლე და მუხლებში ოდნავ მოხრილი. იგი ტერფებით ტყვიისავე ფირფიტაზეა დარჩილული. როგორც ჩანს, სარიტუალო საგანს წარმოადგენდა და დამაგრებული უნდა ყოფილიყო რაღაც საგანზე (სურ. 104, 105).

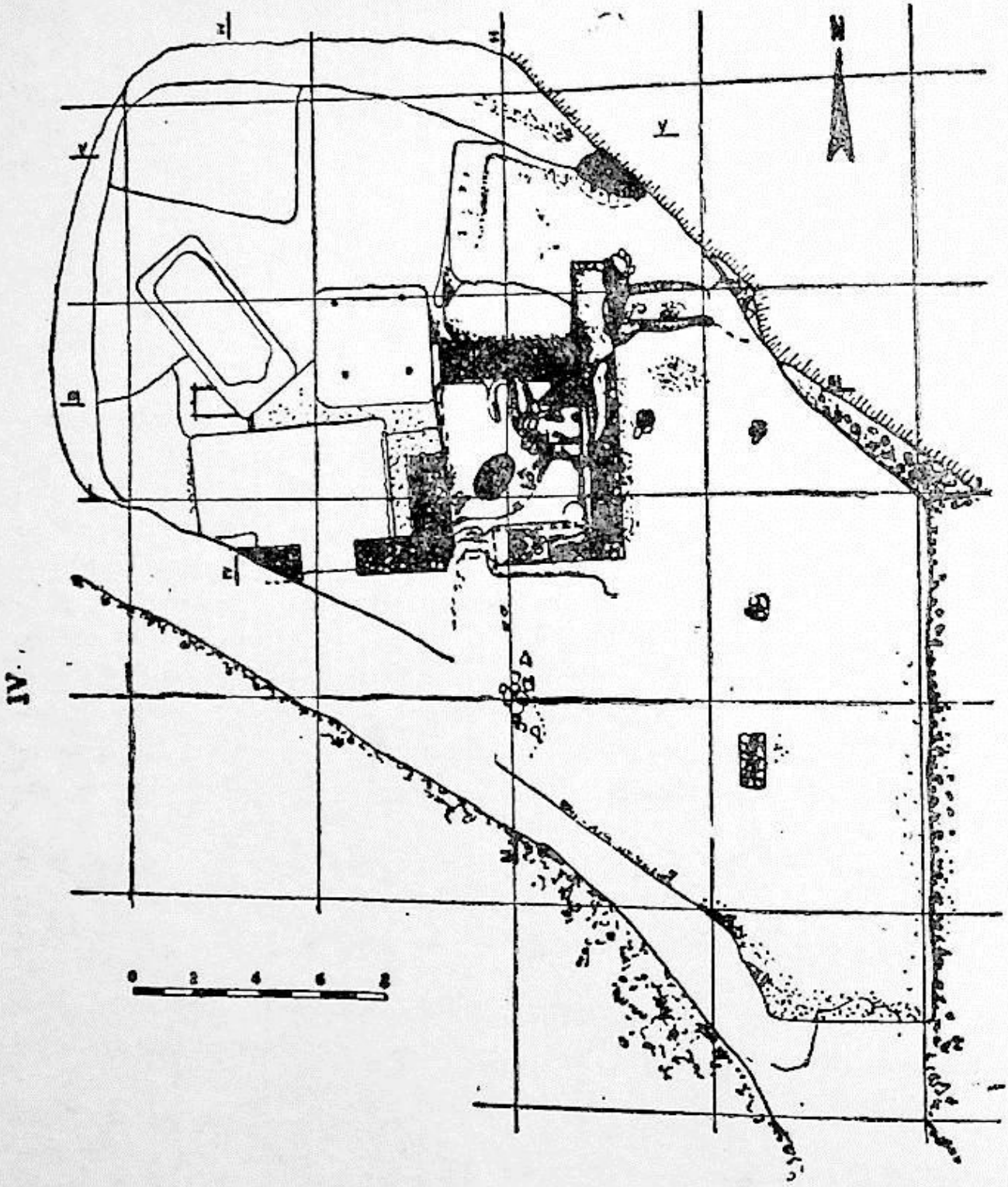
კარსნისხევის ნამოსახლარზე აღმოჩენილ მასალებს, რა თქმა უნდა, გარდა ქანდაკებებისა, ანალოგები ეძებნება გვიანანტიკური ხანის ქართლის სამაროვნებსა და ნამოსახლარებზე გამოვლენილ სამარხებსა და კულტურულ ფენებში (4; 9; 14; 16; 17; 22; 35; 38; 56).

სახელოსნო უბანი

კარსნისხევის ნასახლარის აღმოსავლეთით, სამოციოდე მეტრზე აღმოჩნდა საწარმოო უბანი. იგი ამჟამად ბორცვზეა განლაგებული. ანტიკურ ხანაში ეს ბორცვი, შესაძლოა, არ იყო მოკვეთილი გზით და საწარმოო უბანი კარსნისხევის კანიონის მარჯვენა ფერდზე ყოფილა. იგი ნასახლარიდან გამოყოფილია მცირე მშრალი ხევით, რომელიც კარსნისწყალს მარჯვენა მხრიდან უერთდება (სურ. 30).

საწარმოო უბანი აღმოჩნდა მიწის სამუშაოებისას, რკინიგზის ლიანდაგის II ტოტისათვის საწოლის მშენებლობის დროს.

მუშაობის დაწყებისას ფართობი დაიყო კვადრატებად. 1975 წელს 12 კვადრატი ითხრებოდა, ხოლო 1976 წელს მას დაემატა სამი. საწარმოო უბნის შემორჩენილი ფართობია დაახლოებით 500 მ² (სურ. 6, 7, 17).

სურ. 6. კარსნისხევი. IV ნაკვეთი. საერთო გეგმა

საწარმოო უბანი მეთუნეთა სახელოსნოს წარმოადგენს. იქ დასტურდება თიხის ჭურჭლის დამზადების თითქმის სრული ციკლის მიმდინარეობა: თიხის გარჩევა, დამჭლევება, მოზელა, სამეთუნეო მორგვზე ჭურჭლის ამოყვანა, შეშრობა, გამოწვა, შეღებვა და ა. შ. ზემოაღნიშნული ემყარება IV ნაკვეთზე

აღმოჩენილი სათავსებისა და მათთან დაკავშირებული მსუბუქი (ფარდულის ტიპის) ნაგებობის ნაშთების აღმოჩენას კარსნისხევის ნამოსახლარის სახელოსნო უბანზე:

სათავსი 1. გამართული იყო IV ნაკვეთის ცენტრალურ ნაწილში (სურ. 147). მასში ორი ქურაა მოწყობილი პირით სამხრეთისაკენ. სათავსი ოთხივე მხრიდან კედლებით არის შემოსაზღვრული. კედლები სხვადასხვა დონეზე მდებარეობს. პირველი სათავსის ზომებია 4,90 × 3,90 მ. მისი იატაკი, როგორც ჩანს, მე-2 კედლის შემზადების საძირკვლის დონეზე გადიოდა.

მე-2 კედელი ნაგებია წვრილი ქვატეხილის ერთრიგა წყობით. იგი, შესაძლოა, ალიზის კედლის შემზადება ყოფილიყო (სიგანე — 0,80 მ). კედლები დამხრობილია WO ხაზზე. სამხრეთის მხრიდან კედელს უშუალოდ ეკვრის I ქურის უკანა მხარე. მე-2 კედლის საძირკველი სათავსის დანარჩენი კედლების საძირკვლის დონეზე გაცილებით მაღლა მდებარეობს (0 დონიდან — 0,44 მ). მეორე კედლის სიგრძეა 2,40 მ, სიგანე 0,90—1,00 მ აღწევს.

მესამე კედელი მეორის მსგავსია და მის გაგრძელებას წარმოადგენს, ოღონდ იგი 0,30 მ დაბლა მდებარეობს (0 დონიდან 0,97 მ). მე-3 კედლის სიგრძეა 1,60 მ, სიგანე 0,90 მ-მდე აღწევს. აღნიშნულ კედელს სამხრეთის მხრიდან მე-4 ქურის უკანა მხარე ეკვრის.

მე-4 კედელი პირველ სათავსს დასავლეთის მხრიდან საზღვრავს. შემორჩენილია ქვატეხილებით ნაგები ერთრიგა წყობა: კედლის სიგრძეა 2,0 მ, სიგანე — 1,0 მ.

მე-4 კედელი ნაგებია შედარებით მოზრდილი ქვატეხილებით. აქაც შემორჩენილია ერთრიგა წყობა. მე-4 კედელი კირნარევ ქვაღორღიან ფენაზე გაუმართავთ. აღნიშნული ფენა საწარმოო მოედანზე კედლის ფუნქციასაც ასრულებს. ეს ფენა I სათავსის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილშიც ვრცელდება და მე-4 კედლის გაგრძელებას წარმოადგენს (2,4 მ სიგრძე). I სათავსის SW კუთხეში მე-4 კედელი მე-2 სათავსის მე-5 კედელს უერთდება. იგი კონსტრუქციულად არ განსხვავდება მე-4 კედლისგან, მაგრამ ამ უკანასკნელზე საგრძნობლად დაბლა მდებარეობს (0,30 მ-ით).

I სათავსის სამხრეთი მხარე ორფენიანია: იქ ორი პერიოდის კედელი გადის: პირველი, ადრეული (№ 7), სათავსის აღმოსავლეთ კედელთან კრავს კუთხეს და დასავლეთისკენ მიემართება 3,90 მ სიგრძეზე. იქ მე-7 კედელი წყდება ან, შესაძლოა, საკარე ღიობი იყოს. მისი სიგანეა 1,7 მ. მე-7 კედელი ნაგებია ქვატეხილის ერთრიგა წყობით, ზოგან შეინიშნება მე-2 რიგის არსებობის კვალიც. გვიანი კედლის (№ 5) ფრაგმენტი (1,30 × 0,70 მ) 0,45 მ-ით მაღლა მდებარეობს. კედელი № 1 სათავსის სავარაუდო იატაკის დონეზეა შემორჩენილი ქვატეხილის ერთრიგა წყობის სახით.

I სათავსს აღმოსავლეთის მხრიდან საზღვრავს № ბ კედელი. იგი ქვატეხილითაა ნაგები — ტალახზე (სიგრძე — 9,10 მ, სიგანე — 0,70 მ). მე-6 კედელი

სურ. 7. კარსნისხევი. IV ნაკეთი. ვრილები

სცილდება I სათავსის ფარგლებს და ჩრდილოეთისკენ გრძელდება. შემორჩენილია № 6 კედლის წყობის 2 რიგი: ზოგან მე-3 რიგის ნაშთებიც შეინიშნება. № 6 კედელი № 1 სათავსის სამხრეთ ნაწილში კუთხეს კრავს № 7 კედელთან. მე-6 კედელი, როგორც ჩანს, ორგვარ ფუნქციას ასრულებდა: იგი აღმოსავლეთის მხრიდან წარმოადგენდა ქურების გასამართავად საგანგებოდ მოზვინულ თიხნარი მიწის მოედნის საყრდენს და მე-4 ქურის აღმოსავლეთ ნაწილში — თბოიზოლატორს.

I სათავსის გადახურვაზე მსჯელობა ძალიან ჭირს, რადგანაც ამ ნაგებობის გამოვლენისას მცირე რაოდენობით აღმოჩნდა კრამიტი. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ იგი წარმოადგენდა ფარდულის ტიპის ღია ნაგებობას ან სათავსს. კედლები ალიზისა ჰქონდა, თუმცა ამ ვარაუდის გასამართლებლად ძალიან მწირი მასალაა მოპოვებული.

ს ა თ ა ვ ს ი 2. მე-2 სათავსი დასავლეთის მხრიდან ეკვრის პირველს (სურ. 146—148). იგი ძირითად ქვაღორღიან კირნარევ ფენაში ჩანს ჩაჭრილი 0 ხაზიდან 0,98 მ სიღრმეზე (განაზომები — 6,10 × 3,60 მ). სათავსის იატაკი თიხატკეპნილია, თანაც საგანგებოდ მოშანდაკებული ჩანს. თითქმის მთელ ფართობზე შეინიშნება ცეცხლის კვალი; სათავსის ცენტრალურ ნაწილთან აღმოჩნდა დიდრონი ქვატეხილები — კერის ნაშთი (0,60 × 0,50 მ; სურ. 148).

მე-2 სათავსს შესასვლელი სამხრეთიდან ჰქონია; ამ მხრიდანვე კედელში დატოვებულია საკარე (სიგანე — 1,80 მ). სათავსის ნაწილი დაზიანებულია — სამხრეთ-დასავლეთი კუთხე ჩამოცლილი აქვს მიწის სამუშაოებისას; შესასვლელის მხრიდან № 2 სათავსს მე-5 კედელი საზღვრავს; იგი 6,50 მეტრის სიგრძეზეა შერჩენილი. მე-5 კედლის დასავლეთი ნაწილის საძირკვლის დონე 0,33 მ-ით მაღლა მდებარეობს აღმოსავლეთი ნაწილის საძირკვლის დონესთან შედარებით, ე. ი. თითქმის იგივე სურათი მეორდება, რაც პირველ სათავსში შეინიშნა. კედელი ნაგებია ქვიშაქვის საშუალო ზომის ქვატეხილით — ტალახზე; კედლის საპირე ქვები საგულდაგულოდ ჩანს შერჩეული. დასავლეთისა და ჩრდილოეთის მხრიდან სათავსის კედლებად ქვაღორღიანი კირნარევი ფენა — დედაქანია გამოყენებული. იგი 0,60 მ სიმაღლეზეა შემორჩენილი.

აღმოსავლეთის მხრიდან № 2 სათავსს საზღვრავს მე-4 კედელი, რომელიც თავის მხრივ I სათავსის დასავლეთ კედელსაც წარმოადგენს (მე-4 კედელი პირველი და მეორე სათავსის გამყოფია). იგი, როგორც აღვნიშნეთ, ორი ნაწილისაგან შედგება. სათავსის ჩრდილო-დასავლეთ მხარეს აქაც დედაქანია გამოყენებული (1,30 მ სიგრძეზე), შემდეგ ქვატეხილით ნაგები კედელია (2,00 მ სიგრძეზე), რომლისგანაც 1 რიგია მხოლოდ შემორჩენილი. მე-4 კედლის საძირკვლის დონე სათავსის სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში 0,23 მ-ით მაღლა მდებარეობს მე-5 კედლის საძირკვლის დონისაგან (სათავსის ამ მონაკვეთში კუთხეს აღნიშნული კედლები ქმნიან). მე-4 კედლის ქვატეხილით ნაგები ნაწილი უშუალოდ არ წარმოადგენს მე-2 სათავსის აღმოსავლეთ კედელს. იგი აღნიშ-

ნული კედლიდან 0,50 მ დაცილებითაა ჩაჭრილი დედაქანში. ამრიგად, მე-2 სათავის აღმოსავლეთ კედელსაც კირნარევი, ქვაღორღიანი ფენა — დედაქანი წარმოადგენს.

ზემოაღნიშნული სათავის კედლების თავისებურებების გამო ძალიან ძნელია გადახურვის რეკონსტრუქცია. ნაყარში, რომლითაც შევსებული იყო მე-2 სათავსი, შეგვხვდა თითო-ოროლა კრამიტის ნატეხი. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მე-2 სათავსიც ფარდულის ტიპის ნაგებობას წარმოადგენდა, შესაძლოა, კრამიტით გადახურულს. მაგრამ ეს მხოლოდ ივარაუდება.

მე-2 სათავსის ჩრდილოეთ მხარეზე (კვ. 1, 2 და 4) ზედა ფენის აღების შემდეგ გამოვლინდა რამდენიმე სამარხი, ძირითადად თიხანარევ-ქვაღორღიან ფენაში, რომელშიც ერია დიდრონი ქვატეხილებიც.

I სათავსის ჩრდილოეთით გაიწმინდა თიხატკეპნილი მოედანი (0 ღონიდან — 1,60 მ), რომელიც კირნარევ-ქვაღორღიან ფენაში იყო გაჭრილი (კვ. 2,3 და 5,6). იგი საჭურჭლე თიხის მოსაზელი მოედანი უნდა ყოფილიყო (6,00 × × 2,80 მ). დასავლეთის მხრიდან მოედანი ისაზღვრება დედაქანით, აღმოსავლეთით მას ნაწილობრივ საზღვრავს მე-6 კედლის გაგრძელება (2,30 მ-ზე) და მე-2 ქურა; ჩრდილოეთ მხარეზე იგი დაზიანებულია, ხოლო სამხრეთის მხრიდან ესაზღვრება I სათავსის ჩრდილოეთი კედელი (№ 2 და 3).

I სათავსს აღმოსავლეთიდან ესაზღვრება თიხატკეპნილი მოედანი, სადაც თიხის ჭურჭლის წარმოების პროცესთან დაკავშირებული ნაგებობა უნდა ყოფილიყო გამართული (ფარდული საშეთუნეო დაზგისათვის?). ამ ვარაუდის გამოთქმის საშუალებას იძლევა ქვატეხილით ნაგები ბაზების ნაშთები ხის სვეტებისათვის, რომლებიც ერთ მწკრივშია გამართული და ერთმანეთისაგან თითქმის თანაბარი მანძილით არის დაცილებული. სავარაუდო სვეტის ძირები აღმოჩნდა მე-6, მე-7 და მე-10 კვადრატებში (სურ. 6).

ქ უ რ ა 1 (სურ. 149, 150). პირველი ქურა აღმოჩნდა ზემოაღწერილ I სათავსში (კვ. 5 და 6). იგი მე-4 ქურის დასავლეთით, მის პარალელურად მდებარეობს. 1 ქურა მეორე საშენებლო ფენას უნდა ეკუთვნოდეს. ქურა დამხრობილია სამხრეთიდან ჩრდილოეთისკენ. ქურის ქვედა — საცეცხლე განყოფილება მიწაში ჩანს გამართული. იგი უშუალოდ არის მიდგმული მე-2 კედელზე. პირველი ქურა წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმისაა; კუთხეები მომრგვალებული აქვს, ცუდადაა დაცული და შემორჩენილის ნაწილის მიხედვით ძნელია მსჯელობა მეორე სართულის (განყოფილების) არსებობის შესახებ. ვინაიდან პირველი ქურა მე-4 ქურის სინქრონულია (მათ ერთმანეთისაგან ერთი საერთო კედელი, თბოიზოლატორი ჰყოფს), ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ ისიც ვერტიკალურ ქურათა ჯგუფს უნდა ეკუთვნოდეს.

პირველი ქურის სიგრძეა (მასთან დაკავშირებული წინა ნაწილის ჩათვლით) 4,30 მ, საკუთრივ ქურის სიგრძე — 1,45 მ, სიგანე ყელთან — 0,55 მ, ცენტრში — 0,65 მ, ბოლოში — 0,55 მ.

ქურის პირის წინ საკმაოდ დიდი სანაცრე თუ სანაგვე ორმო ყოფილა ამოღებული (დმ — 1,70 × 1,20 მ, სიღრმე — 0,55 მ), ყელიდან 0,70 მ დაშორებული (სურ. 147).

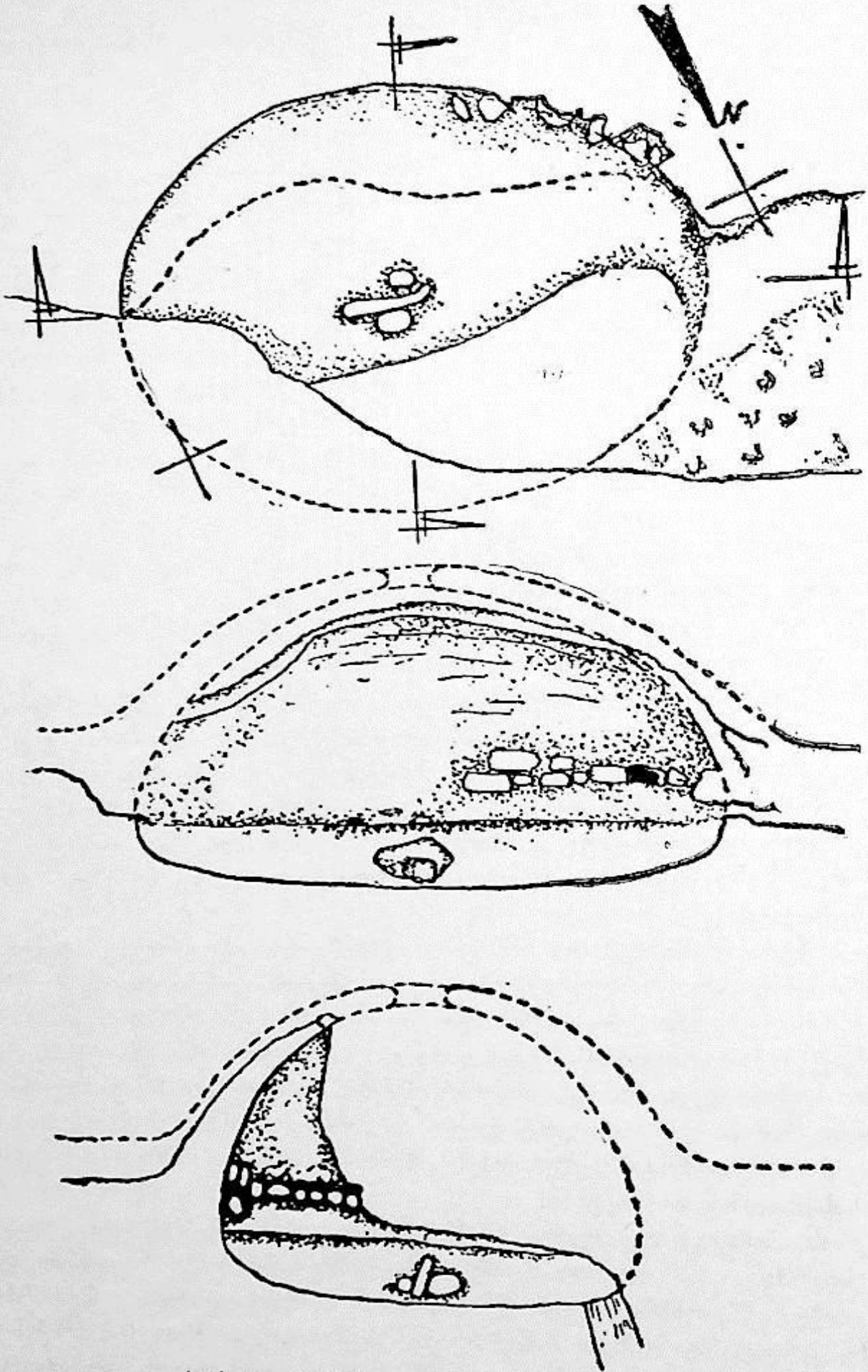
ქურის ყელი, როგორც ჩანს, ქვის თაღით ყოფილა გადმოყვანილი. შემორჩენილია თაღის საყრდენი ქვები, რომლებიც ვერტიკალურადაა ჩადგმული ერთმანეთის პირდაპირ. საცეცხლე განყოფილების გადახურვის სხვა კვალი არ ჩანს. ქვედა განყოფილების კედლები ალიზის სქელი ფენით ყოფილა შელესილი. ზოგ ადგილას კედლის შელესილობაში შეინიშნებოდა კერამიკის ფრაგმენტები. ქურის კედლები შემორჩენილია 0,25 მ სიმაღლეზე. იატაკი თიხატკეპნილია. იგი ქურის პირისკენ მკვეთრად ჩანს დაბანებული. საცეცხლე განყოფილების აღმოსავლეთი კედლის დონეზე შემორჩენილია ქვატეხილით ნაგები გარსაცმის ერთრიგა წყობა. იგი მე-4 ქურის დასავლეთ კედელთანაა დაკავშირებული. ქვედა განყოფილების დასავლეთ კედელთან გარსაცმის კვალი არ შეინიშნებოდა.

ქ უ რ ა 2 (სურ. 8. 151). მეორე ქურა 0 დონიდან 1,37 მ სიღრმეზე აღმოჩნდა. შემორჩენილი იყო მისი უკანა მხარე (1/3 ნაწილი). დანარჩენი (ცენტრალური და წინა მხარე) რკინიგზის მშენებლებს ჩამოუშრიათ. ქურა ფერდზეა ნაგები. თანამედროვე მიწის ზედაპირი გადათხრილი ჩანდა ბულდოზერით, ამიტომ ძნელი გასარკვევი იყო, თუ რა სიღრმეზე მდებარეობდა მე-2 ქურა მიწის ზედაპირიდან თავის დროზე.

მეორე ქურა დასავლეთ-აღმოსავლეთის ღერძზე ჩანდა დამხრობილი სამხრეთ-დასავლეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ გადახრით. ქურის უკანა მხარის შემორჩენილი ნაწილი ოვალური მოყვანილობისაა (უდიდესი სიგანე — 1,90 მ, სიმაღლე — 0.95 მ). მე-2 ქურას ნაწილობრივ კულტურული ფენა აქვს დაზიანებული. იგი შევსებული ჩანდა ფხვიერი თიხნარი, სილანარევი მიწით. ქურის შევსებაში აღმოჩნდა თიხის ჭურჭლის რამდენიმე ნატეხი, აგრეთვე ძვლის ფრაგმენტები.

მე-2 ქურა შემორჩენილი ნაწილის გაწმენდის საფუძველზე თაღოვანთა ჯგუფისა ჩანს. თაღი ოვალურად გადადიოდა ქურის ცენტრისაკენ. ქურის თაღის ცენტრალურ ნაწილში, სამხრეთ-დასავლეთ მხარეს, 1,10 მ სიგრძეზე გასდევს ქვატეხილის ორი რიგისაგან შემდგარი სარტყელი (სისქე — 0,30 მ), რაც ჩრდილო-აღმოსავლეთ მხარეს არ გრძელდება, შესაძლოა ჩამოტეხილია; ქურა მთლიანად შელესილი უნდა ყოფილიყო კირნარევი თიხნარი მიწით. ამავე თიხნარითაა მოშანდაკებული ქურის თავზე, სამხრეთ-დასავლეთ მხარეს, გამართული თიხის მოსაზელი მოედანი.

ქურის იატაკიც ოვალურია (შემორჩენილი ნაწილის უდიდესი სიგანე — 1,90 მ, სიგრძე — 1,25 მ). იატაკი თაღთან ერთად ჭრილში ელიფსოიდურია. ქურის იატაკიც კირნარევი თიხიანი მიწითაა მოშანდაკებული. შემორჩენილ ნაწილზე კარგად შეინიშნება ხანგრძლივი ცეცხლის კვალი; 0,10 მ სისქის ფენა დამწვარ-დანახშირებულია, ხოლო 0,70—0,80 მ მოწითალო-აგურისფრადაა

სურ. 8. კარსნისხევი. ქურა 2. გეგმა, ჭრილები

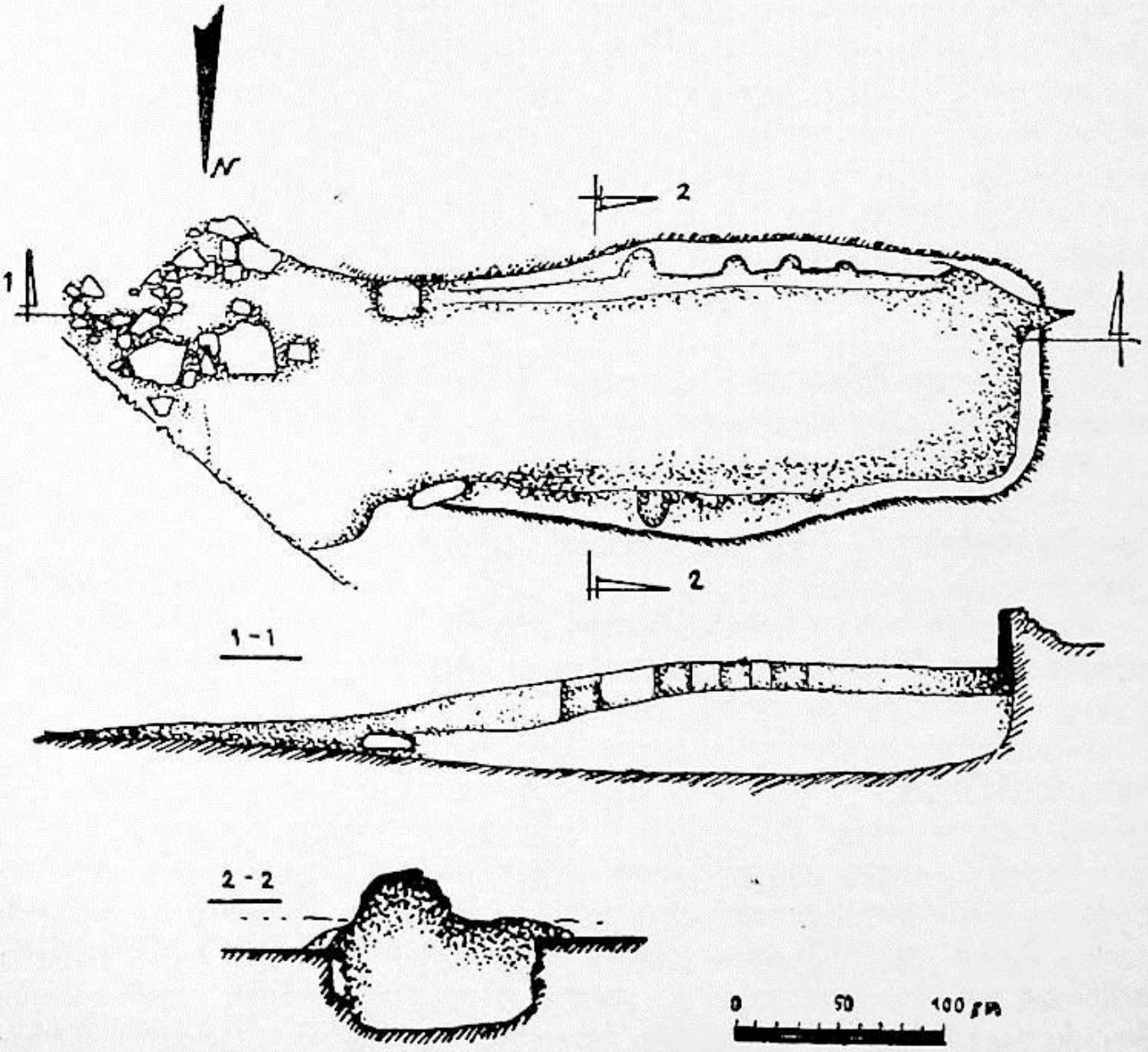
დამწვარი. იატაკი 0 დონიდან ცენტრალურ ნაწილში 2,24-მ-ია, ნაპირებზე — 2,19 მ.

ქურის თაღი შიგნიდან მოშავო-მოვარდისფროდაა დამწვარი. დამწვარი ფენის სისქეა 0,30—040 მ. შიგა შელესილობა თითქმის მთლიანად ჩამოშლილია.

შემორჩენილი ნაწილის სიმცირის გამო ძნელია მე-2 ქურის კონსტრუქციაზე მსჯელობა.

თაღის ზურგი (გარე პირი), რომელიც ნაწილობრივ კირნარევი, თიხნარი მიწითაა ნაგები (ზოგან რიყის ქვებიც ურევია) ძირითადად მიწაში ყოფილა ჩადგმული (ქურის სამივე კედელი მიწაში ჩანს გაჭრილი).

ქ უ რ ა 3 (სურ. 9, 152). პირველი და მეოთხე ქურებისაგან განსხვავებით, იგი შენობის გარეთ მდებარეობს (კვადრატები 3, 6). მე-3 ქურა გამოვლინდა 0

სურ. 9. კარსნისხევი. ქურა 3. გეგმა, ჭრილები

დონიდან 1,32 მ-ზე; იგი ზემოაღწერილი ქურების (№ 1 და № 4) სინქრონული ჩანს და მიეკუთვნება II სამშენებლო დონეს. მე-3 ქურის პირი აღმოსავლეთითაა მიქცეული. ისიც ე. წ. ვერტიკალურ ქურათა ჯგუფს უნდა ეკუთვნოდეს. შემორჩენილია ქურის ქვედა — საცეცხლე განყოფილების ნაწილი, რომელიც მთლიანად მიწაში ყოფილა ჩადგმული. მე-3 ქურა წაგრძელებული ოთხკუთხა ფორმისაა; კუთხეები მომრგვალებული აქვს. ქურის უკანა — დასავლეთი, მხარე მიდგმულია კედელზე, I სათავსის აღმოსავლეთის კედლის გაგრძელებაზე. ამ ქურის საცეცხლე განყოფილების კედლების პირის დონეზე ქვატეხილის თბოიზოლატორის კვალი შეინიშნება, მაინცდამაინც, ჩრდილო-დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეებთან. როგორც ჩანს, თიხის ჭურჭლის გამოსაწვავი კამერის გარსაცმის ფუნქციას მიწაყრილი ასრულებდა: კედლებს მიწა ჰქონია შემოყრილი. ქურასთან დაკავშირებული მისასვლელის ნაწილი დანგრეული იყო მიწის სამუშაოებისას. შემორჩენილია სანაცრე ორმოს ნაწილი, რომელთანაც აღმოჩნდა დამტვრეული ქვევრის ნატეხებით მოფენილი ფართობი. იქვე ეყარა წიდადქცეული ალიზის შელესილი ნატეხები; სავარაუდოა, რომ იგი ქურის განახლების დროსაა ქურიდან გამოტანილი.

ქურის შემორჩენილი ნაწილის სიგრძე, წინა ქურასთან დაკავშირებული ნაწილის ჩათვლით, აღწევს 3,40 მ; საკუთრივ ქურის სიგრძე — 2,90 მ: სიგანე ყელთან 0,80 მ-ია, სიგანე შუა ნაწილში — 0,90 მ, სიგანე უკანა კედელთან — 0,90 მ.

ქურის ყელი შესაძლოა ქვატეხილით ნაგები თაღით იყო გადახურული. ამ ვარაუდის სასარგებლოდ ლაპარაკობს თაღის საყრდენი ქვების აღმოჩენის ფაქტი. ქურის ყელის ჩრდილო მხარეს შემორჩენილია ერთი ქვატეხილი, რომელიც სიმაღლეზე ყოფილა ჩადგმული. მეორე ასეთივე ქვატეხილი მის მოპირდაპირე მხარეზე მდებარეობს (ანალოგიური ქვის საყრდენები გააჩნდა მე-4 ქურის ყელის თაღს).

მე-3 ქურის იატაკი თიხატკეპნილია: ეტყობა ხანგრძლივი ცეცხლის კვალი. იატაკზე უხვად ჩნდებოდა საცეცხლურის გადახურვის, ჭერის ჩაქცეული ნაწილები — ალიზის შელესილობის კვალი.

საცეცხლურის ჩრდილო კედელი შემორჩენილია 0,45 მ სიმაღლეზე. როგორც აღვნიშნეთ, იგი მთლიანად მიწაში ზის და შელესილია ალიზის სქელი ფენით. კედლის სისქეა 0,15—0,20 მ: ეტყობა ძლიერი ცეცხლის ხანგრძლივი ზემოქმედების კვალი. კედლის შიდა პირი (პერანგი) წიდადქცეული ალიზის ქერქითაა დაფარული. კედლის დამწვარი, ვარდისფრად შეფერილი, ნაწილის სიგანეა 0,25 მ. იგი უსწოროა, ეტყობა ჩალრმავებები. კედლის პირის დონეზე შეიმჩნევა თაღების საყრდენების კვალი. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ თაღები აქაც ისეთივე ნახევარწრიული იყო, როგორიც მე-4 ქურაში. კედელზე შერჩენილია ოთხი ამგვარი თაღის ფუძის ნაშთი. თაღებს შორის ინტერვალია 0,20 მ. ყოველი თაღის ფუძის სიგანე 0,40 მ აღწევს, ჩრდილოეთი კედლის შემორჩენი-

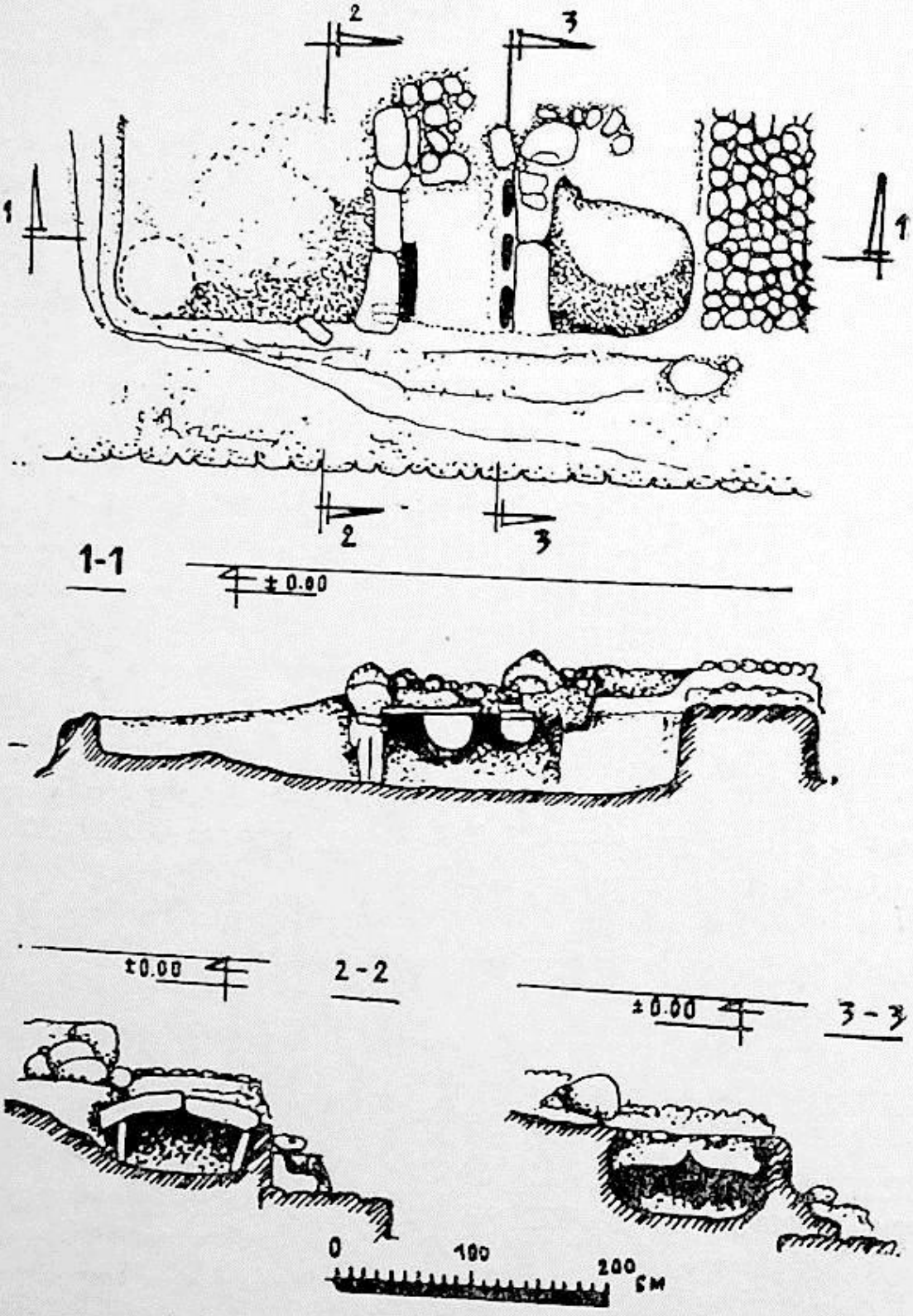
ლი ნაწილი 0,50 მ-ია. საცეცხლურის პარალელური, გრძივი კედელი კონსტრუქციულად იმეორებს ზემოაღნიშნულს. სამხრეთი კედლის სამხრეთ-დასავლეთი მონაკვეთი დაზიანებული იყო ელექტრობოძისათვის ორმოს ამოღების დროს.

საცეცხლურის უკანა კედელი ზემოაღწერილი კედლების ანალოგიურია. იგი შემორჩენილია 0,45 მ სიმაღლეზე. საცეცხლურის კედლებში ზოგან შეინიშნება თიხის ჭურჭლის (ქვევრის, დერგის) ნატეხები.

ქ უ რ ა 4 (სურ. 10, 157, 158). მე-4 ქურა I სათავსშია გამართული. იგი 0 დონიდან 1,01 მ-ზე გამოჩნდა (0 ხაზი ემთხვევა მიწის აწინდელ ზედაპირს). მე-4 ქურა მე-6 კვადრატში მდებარეობს და მეორე სამშენებლო დონეს უკავშირდება. ქურა სამხრეთიდან ჩრდილოეთისკენაა დამხრობილი (ქურის პირი სამხრეთის მხრიდანაა გამართული). იგი წაგრძელებული ოთხკუთხა ფორმისაა, ოღონდ კუთხეები მომრგვალებული აქვს. ეს ქურა ორსართულიანი უნდა ყოფილიყო და ე. წ. ვერტიკალურ ქურათა ჯგუფს ეკუთვნის. ქურის ქვედა განყოფილება (საცეცხლური) მთლიანად მიწაში ზის. ჩანს, ამ მიზნისთვის საგანგებოდ მოუმზადებიათ მოედანი და შემდეგ ჩაუჭრიათ ორმო ქურის გასამართავად. ქურის იატაკი თიხატკეპნილია, ეტყობა ცეცხლის ხანგრძლივი მოქმედების კვალი. მისი საცეცხლე განყოფილება ჩრდილოეთის მხრიდან უშუალოდ ეკვრის მე-3 კედელს. ასევე კედელთანაა დაკავშირებული საცეცხლეს აღმოსავლეთი მხარე. ხოლო დასავლეთით საცეცხლეს ჭერის დონეზე გამოვლინდა ქვატეხილით ნაგები გარსაცმის ნაწილი. იგი ზემოაღნიშნულ კედლებთან ერთად წარმოადგენდა საცეცხლე განყოფილების იზოლატორს (ვარკვეული ტემპერატურის შესანარჩუნებლად). სიგრძე წინა ქურასთან დაკავშირებული ნაწილის ჩათვლით იყო 4,50 მ. უშუალოდ ქურის სიგრძეა 2,50 მ. სიგანე შუა ნაწილში — 1,15 მ. უკანა (N) კედელთან — 0,90 მ, სიმაღლე ყელთან — 0,40 მ, შუა ნაწილში — 0,50 მ, უკანა კედელთან — 1,51 მ.

ქურის პირის წინ სანაცრე ორმო მდებარეობს. იგი უშუალოდ უკავშირდება ქურის ყელსა და საცეცხლე განყოფილებას. სანაცრე ორმო ქურის პირისკენ არის დაქანებული.

ქურის ყელი ქვატეხილით ნაგები თაღით ჩანს გადახურული. თაღი ნახევარწრიულია და ორი გრძელი ქვატეხილისაგან შედგება (პირველი, დასავლეთ მხარეს მდებარე, ქვატეხილის განაზომებია: 0,40 × 0,20 × 0,12 მ; მეორე — აღმოსავლეთ მხარეს მდებარე, ქვატეხილის ზომებია: 0,50 × 0,20 × 0,14 მ). ქვის თაღის ბოლოები ვერტიკალურად ჩადგმულ ფილაქვებზე იყო დაყრდნობილი (განაზომები — 0,65 × 0,29 × 1,20 მ); იგი შუაშია გადატეხილი. საცეცხლის დასავლეთი კედელი ძირითადად ალიზითაა ნაგები — შელესილია თიხის სქელი ფენით. ზოგან წყობაში ურევია წვრილი ქვატეხილიც. კედელზე კარგად შეინიშნება ცეცხლის ხანგრძლივი მოქმედების კვალი. შემორჩენილი კედლის სიმაღლეა 0,50 მ. აღმოსავლეთი კედელი კონსტრუქციულად არ განსხვავდება დასავლეთი კედლისაგან. იგი, როგორც ჩანს, უშუალოდ ებჯინებოდა

სურ. 10. კარსნისხევი. ქურა 4. გეგმა, ჭრილები.

პირველი სათავსის აღმოსავლეთ კედელს. საცეცხლურის აღმოსავლეთი კედელი შემორჩენილია 0,45 მ სიმაღლეზე. უკანა კედელი ნაგებია ალიზით. წყობაში ზოგან ურევია ქვატეხილის ფრაგმენტები. კედელზე ჩანს ძლიერი ცეცხლის კვალი.

საცეცხლე განყოფილების ცენტრალურ ნაწილში შემორჩენილია გადახურვის ნახევარწრიული ორი თაღი, რომლებიც ალიზის დიდრონი აგურებითაა ნაგები. თაღის ფუძე განიერია, ცენტრისკენ თანაბრად შევიწროებული და ეყრდნობა საცეცხლურის გრძივ კედლებს. ჩრდილოეთ მხარეს მდებარე თაღის ფუძის სიგანეა 0,40 მ, ხოლო თავთან — 0.15 მ.

სამხრეთ მხარეს მდებარე თაღი განსხვავებულია. თაღში დატანებული ჩანს ცეცხლის ამოსასვლელი 3 სათვალე. როგორც ჩანს, საცეცხლე განყოფილება მთლიანად გადახურული ყოფილა ალიზის აგურებით, შესაძლოა, გარდიგარდმო და სიგრძეზე. თაღები ზემოდანაც თიხით იყო გადალესილი და თაღის ზედაპირი ზედა — თიხის გამოსაწვავი კამერის, იატაკის დონეზე უნდა ვიგულისხმოთ.

ზედა განყოფილების არსებობაზე მიგვითითებს, აგრეთვე, საცეცხლურის უკანა (№ 1) კედელი, რომელიც სცილდება კამერის სავარაუდო იატაკის დონეს, ე. ი. შემორჩენილია ვერტიკალური ქურის მეორე იარუსის მაჩვენებელი ელემენტიც.

თიხის ჭურჭლის გამოსაწვავი კამერის კედლები არ არის შემორჩენილი, ამიტომ ქურის გადახურვაზე მსჯელობა ჭირს, მაგრამ აქ რაიმე ორიგინალური სახურავი არც არის მოსალოდნელი. დატვირთული ქურა, ჩვეულებრივ, გადაილესებოდა ხოლმე.

კარსნისხევის გრძელი ქურები განსხვავდება ანტიკურ სამყაროში გავრცელებული მრგვალი და მსხლისებრი მოყვანილობის თიხის ჭურჭლის გამოსაწვავი ქურებისაგან (50) და ემსგავსება ხოვლეგორის ადრეანტიკური ხანის ქურებს (40). როგორც ჩანს, გრძელი ქურების მშენებლობის ტრადიცია ძველი და ახალი საუკუნეების მიჯნაზეც გრძელდებოდა.

საწარმოო უბანზე, ქურებში და მის მახლობლად აღმოჩნდა წითელი წერნაქით მოხატული ჭურჭელი, რომელიც გვიანელინისტური ხანით (39; 65) უნდა დათარიღდეს (სურ. 153—155). საილუსტრაციოდ ვიძლევით მე-3 ქურაში აღმოჩენილი ერთ-ერთი ჯამის აღწერილობას:

1 (01/5—168; სურ. 154). ჯამი თიხისა, მოვარდისფრო გამომწვარი, შემორჩენილია პირ-გვერდისა და ძირის ნაწილი. ემჩნევა წითელი ფერის საღებავით მოხატვის კვალი. პირმოყრილია, კალთადაქანებული, ჭუსლამოღარული. ჭუსლზე და ძირთან წერნაქით მოხატული სარტყელი შემოუყვება. ჭუსლის ფსკერზეც ანალოგიური სარტყელი შემოსდევს. ჯამის ფსკერიდან კედლებისაკენ მცენარეული სამკაული ყოფილა გამოსახული. ამჟამად წერნაქი ნაწილობრივ ემჩნევა. დამზადებული ყოფილა ცუდად განლექილი თიხისაგან, მაგრამ კარგად არის გამომწვარი. სიმაღლე — 7,3 სმ, კეცის სისქე — 0,5 სმ, ჭუსლის სიმაღლე — 1,8 სმ. ჭუსლის ყელის დმ — 6 სმ.

კარსნისხევის სამაროვანი

კარსნისხევის ნასახლართანვე გამოვლინდა სამაროვანი, რომელიც ძირითადად კრამიტსამარხებისაგან შედგება (სურ. 159,160). სულ გაითხარა 30 სამარხი. სამაროვანზე დადასტურდა აგრეთვე: ორმოსამარხები (სურ. 170, 219, 304). ხის ძელებით გადახურული სამარხი (სურ. 217), თიხის ფილასამარხი (სურ. 209, 210) და ქვევრსამარხი (სურ. 309, 312).

კრამიტსამარხები ძირითადად წარმოადგენენ ბრტყელი და ღარიანი კრამიტებით ნაგებ ორფერდსახურავიან ყუთებს, რომლებიც მიწაში ამოთხრილ ორმოში ყოფილა გამართული (სურ. 239). ზოგჯერ კრამიტსამარხს იატაკიც კრამიტისა ჰქონია (სურ. 245). სამარხებში აღმოჩნდა: თიხის მოვარდისფროდ გამომწვარი სამტუჩა ხელადები, რელიეფური სარტყელებითა და კოპებით შემკული ხელადისებრი ჭურჭელი, კოჭებები, მინის სანელსაცხებლეები, ოქროს საყურეები და სასაფეთქლე რგოლები, სხვადასხვა ფორმისა და მასალის მძივები, რომაული და პართული მონეტები, გემიანი ბეჭდები, ირმისა და ვერძის ქანდაკებები (საკიდები), ზარაკები და სხვ.

სამარხთა აღნაგობა და ინვენტარი

სამარხი 1. სამარხი აღმოჩნდა 1975 წლის 30 მაისს საწარმოო უბანზე, სადაც იგი ნაწილობრივ დააზიანეს მშენებლებმა. სამარხის ორმო კულტურულ ფენაში იყო გაჭრილი, წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმისა ჩანდა: მისმა სახურავმა მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 0,30—0,35 მ სიღრმეზე იჩინა თავი. სახურავი ბრტყელი, გვერდებაკეცილი კრამიტებისაგან შედგებოდა (სამარხის სახურავის გარეგანი ზომებია: 1,40 × 90 მ). იგი დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ იყო დამხრობილი. სამარხის კედლები არ გამოვლინდა. შესაძლოა, კრამიტებით გადახურულ ორმოსამარხთან გვქონდეს საქმე. მიცვალებული მარჯვენა გვერდზე ესვენა კიდურებმოკეცილი; ხელები თავს ქვეშ ჰქონდა ამოდებული. სამარხში აღმოჩნდა:

1 (01/5—1, სურ. 161). ხელადა, მოჩალისფროდ გამომწვარი, კარგად განლექილი თიხისა. ოდნავ პირგადაშლილია; დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს. ყელწიბოიანია, ცალყურა. ყურისთავი ყელზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი კი მხარზე. სიმაღლე — 17 სმ, ყელის დმ — 7 სმ, მუცლის დმ — 19 სმ, ძირის დმ — 14 სმ, კეცის სისქე — 0,5 სმ.

2 (01/5—2, სურ. 162). ხელადისებრი სასმისი თიხისა, მოჩალისფროდ გამომწვარი, ოდნავ პირგადაშლილი. სადა, კარგად განლექილი თიხისაგანაა დამზადებული. დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს. ცალყურა. ყურისთავი ყელზე

აქვს დაძერწილი, ხოლო ყურისძირი მხარზე; მომრგვალებულმუცლიანია, ბრტყელძირა. სიმაღლე — 14,5 სმ, პირის დმ — 6 სმ; მუცლის დმ — 15 სმ, ძირის დმ — 10,5 სმ, კეცის სისქე — 0,4 სმ.

3 (01/5—2). სასაფეთქლე რგოლები (2 ც.), ბრინჯაოსი, მცირე ზომისა, ბოლოებგახსნილი, განივკვეთში მრგვალი.

სამარხი 2. მეორე ორმოსამარხი აღმოჩნდა 1975 წლის 12 ივლისს IV ნაკვეთის მე-4 კვადრატში, ე. ი. საწარმოო უბანზე. იგი ნაწილობრივ დაუზიანებიათ ბოძისათვის ორმოს ამოღებისას. სამარხი მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 0,35 მ სიღრმეზე გამოვლინდა. სამარხის ორმო ქვაღორღიან კირნარევ ფენაში იყო გაჭრილი. სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან ჩრდილო-დასავლეთისკენ იყო დამხრობილი.

მიცვალებული გულაღმა გაშოტილი ესვენა. ხელები მუცლის ქვემოთ, ბოქვენის მიდამოებში ჰქონდა დაწყობილი. ჩონჩხის ძვლები დაშლილიყო, თავის ქალა კი მშენებლებს დაეზიანებინათ. სტრატიგრაფია გვიჩვენებს, რომ სამარხი სახელოსნოს (საწარმოო უბნის) დანგრევის შემდეგ არის გამართული. სამარხში აღმოჩნდა:

4 (01/5—3; სურ. 163). სამხარიღლიე ყაწიმის(?) რგოლი, ბრინჯაოსი. იგი განივკვეთში მრგვალია და უსწორო (დმ — 3,3 სმ).

სამარხი 3 (სურ. 164). ეს ორმოსამარხი აღმოჩნდა 1975 წლის 14 ივლისს IV ნაკვეთის მე-10 კვადრატში, მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 1,30 მ სიმაღლეზე. სამარხი თიხნარშია გაჭრილი და მას დაზიანებული აქვს კულტურული ფენა. იგი ქვის ფილებით იყო გადახურული. სახურავად კირქვის ნატეხი ფილები იყო გამოყენებული (სახურავის გარეგანი განაზომები: 1,92 × 0,95 მ). ცენტრალურ ნაწილში სამარხს თხელი ფილის ნატეხი ეფარა. სამარხის ორმო წაგრძელებულ-ოვალურია. ამ ორმოში ერთი მიცვალებული აღმოჩნდა დაკრძალული. იგი გულაღმა გაშოტილი დაუსვენებიათ, თავით დასავლეთისკენ მიქცეული. მარჯვენა ხელი მუცელზე ედო, ხოლო მარცხენა — უსახელო ძვალზე, ბოქვენის მიდამოებში. ძვლები დაშლილიყო. სამარხი უინვენტაროა.

სამარხი 4 (სურ. 165, 168). ეს კრამიტსამარხი აღმოჩნდა 1975 წლის 15 ივლისს IV ნაკვეთის მე-4 კვადრატში, ე. ი. იგიც — საწარმოო უბანზე, თანაც — გვიანდელ ფენაში. სამარხი აგებული იყო ბრტყელი, გვერდებაკეცილი და ღარიანი კრამიტით. სახურავი ორფერდა უნდა ჰქონოდა. კრამიტსამარხი წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმისა ყოფილა, მაგრამ ნაწილობრივ დაზიანებული იყო. კრამიტყუთის გრძივი კედლები ოთხ-ოთხი ვერტიკალურად ჩადგმული ბრტყელი კრამიტებისაგან შედგებოდა, თავსა და ბოლოში ორ-ორი ბრტყელი კრამიტი იყო ჩაყენებული. ამგვარად შედგენილი ყუთი ბრტყელი კრამიტებით გადაუხურავთ, ხოლო მათი შეერთების ხაზებზე ღარიანი კრამიტები დაუფარებიათ (კრამიტყუთის გარეგანი ზომები — 1,90 × 10,0 მ, შიდა — 1,40×0,80 მ) სამარხი აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ ყოფილა დამხრობილი.

სამარხის სახურავი ჩაქცეული იყო, ხოლო ყუთი — მიწით ამოვსებული. სამარხში გამოვლინდა ბავშვის ჩონჩხის ნაწილები. სამარხში აღმოჩნდა:

5 (01/5—4, სურ. 167). მძივები სარდიონისა, მოწითალო-მოვარდისფრო, გამჭვირვალე, თოთხმეტწახნაგა. სიგანე — 0,9 სმ. სიგრძეზე გახვრეტილია.

6 (01/5—4). მძივი მინისა, მრგვალი, ბურთულა. ირიზებულია (დმ — 1,0 სმ).

სამარხი 5 (სურ. 166). ეს ორმოსამარხი აღმოჩნდა 1975 წლის 3 ივლისს IV ნაკვეთის მე-2 კვადრატში მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 0,30 სმ სიღრმეზე. სამარხის უსწორო ოვალური მოყვანილობის ორმო გაუჭრიათ ქვაღორღიან კირნარევ ფენაში. სამარხი აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ იყო დამხრობილი. ორმოს განაზომები: 1,65 × 0,80 მ. სამარხის იატაკზე აღმოჩნდა რიყისა და კლდის ქვატეხილები (ორმოსამარხს საწარმოო უბნის გვიანდელი ფენა გაეჭრა).

მიცვალებული კიდურებმოკეცილი ესვენა, მარჯვენა გვერდზე, თავით ჩრდილო-აღმოსავლეთ მხარეზე. ძვლები ძლიერ დეფორმირებული და არეული იყო.

მე-5 სამარხში აღმოჩნდა:

7 (01/5—5, სურ. 169). ხელადა სამტუჩა, კარგად განლექილი და მოვარდისფრო-მოჩალისფროდ გამომწვარი თიხისა, თხელკედლიანი, ცალყურა (ყურმომტვრეულია); მხრები — დაქანებული, მუცელი — მომრგვალებული; ყურისთავი უშუალოდ პირზეა მიძერწილი, ყურისძირი კი მხარზე. ყურისთავთან რელიეფური კოპი აქვს დაძერწილი. მუცელზე რელიეფური კოპებისაგან შემდგარი სამი სარტყელი შემოსდევს; ძირი ბრტყელი აქვს. ცხადია, მორგვზეა ნაკეთები. განაზომები: სიმაღლე — 16 სმ, მუცლის დმ — 13 სმ, ძირის დმ — 9 სმ, პირის დმ — 7 × 5,6 სმ.

სამარხი 6 (სურ. 170). ეს ორმოსამარხი აღმოჩნდა 1975 წლის 19 აგვისტოს, ქვაღორღიან კირნარევ ფენაში (IV ნაკვეთის 1 კვადრატი). ოვალური მოყვანილობის სამარხი ორმოს განაზომებია: 1,25 × 0,80 მ.

მიცვალებული მარცხენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი, თავით აღმოსავლეთ მხარეზე. სამარხის სამხრეთი ნაწილი დაუზიანებიათ მშენებლებს. სამარხში აღმოჩნდა:

8 (01/5—6, სურ. 171). ხელადა, მოჩალისფროდ გამომწვარი, კარგად განლექილი თიხისა, თხელკედლიანი; ოდნავ პირგადაშლილია, ცილინდრულყელიანი, ცალყურა და მუცელმომრგვალებული; ყურისთავი მხარზე აქვს დაძერწილი, ყურის ძირი კი მუცელზე. მუცელზე რელიეფური კოპებისაგან შემდგარი სამი სარტყელი აქვს. ძირბრტყელია. მორგვზე დამზადებული. სიმაღლე — 13,0 სმ, პირის დმ — 5,9 სმ, მუცლის დმ — 13,4 სმ, ძირის დმ — 8,5 სმ.

9 (01/5—7, სურ. 172). ხელადისებრი სასმისი, მოვარდისფროდ გამომწვარი. ოდნავ პირგადაშლილია, ცილინდრულყელიანი, ცალყურა, სფერულმუც-

ლიანი. ყურისთავი მხარზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. მუცელზე რელიეფური კოპებისაგან შემდგარი ორი სარტყელი აქვს. ძირბრტყელია. სიმაღლე — 10,3 სმ, პირის დმ — 4,5 სმ, მუცლის დმ — 11,3 სმ, ძირის დმ — 8,5 სმ.

10 (01/5—11, სურ. 176). ბეჭედი ბრინჯაოსი, ფარაკიანი. ბრტყელი ოვალური რკალი მხრებთან თანაბრად გაფართოებულია და თანდათან გადადის ოთხკუთხა ფარაკში. მხრებზე ამოკვეთილია ხის შეფოთლილი რტოს გამოსახულება. ფარაკზე თვალბუდე ყოფილა დარჩილული. თვალბუდის გარშემო წერტილებისგან შემდგარი წრე ამჩნევია.

11 (01/5—15, სურ. 175). ბეჭედი რკინისა, გემიანი, ძლიერ დაჟანგულია. შემორჩენილია განივკვეთში მრგვალი რკალის ნაწილი, რომელიც მხრებთან ფართოვდება და გადადის მომრგვალებულ ფარაკში. ფარაკში ოვალური მოვარდისფრო-მოწითალო ინტალიო ზის. გემაზე ამოკვეთილია ფეხზე მდგომი ფიგურა ჰერმესისა. ჰერმესის თავი გამოსახულია პროფილში მარცხნივ. მარჯვენა ხელი გვერდზე აქვს გაშვერილი, რომელშიც ჭისა უჭირავს. მარცხენა ხელში — კვერთხი. თავზე ქუდი — პეტასი ახურავს. ფარაკის სიგრძე — 1,2 სმ, სიგანე — 2,0 სმ, სიმაღლე — 0,3 სმ, რკალის დმ — 1,8 სმ, გემის სიგრძე — 0,9 სმ, სიგანე — 0,7 სმ.

12 (01/5—12, სურ. 174). სასაფეთქლე რგოლები, ბრინჯაოსი (2 ც.). უსწორო, ოვალური მოყვანილობის თავებგახსნილი სადა რგოლებია, რომელთაც ბოლოები ერთმანეთზე გადატანილი აქვთ. რგოლების დმ — 2 სმ და 1,5 სმ.

13 (01/5—13, სურ. 179). ნემსი(?) ბრინჯაოსი. შემორჩენილია განივკვეთში მრგვალი ღერო და ყუნწის ნაწილი, სიგრძე — 4,5 სმ.

14 (01/5—14; სურ. 180). ზარაკი ბრინჯაოსი, დამტვრეულია და ნაკლული: შემორჩენილია ბრინჯაოს თხელი ფურცლისგან დამზადებული ზარხუფისებრი თავისა და გვერდების ნაწილი; თავი მომრგვალებული და გახვრეტილი ჰქონია.

15 (01/5—10, სურ. 177). მძივები: პასტის იოტები (26 ც.) ღია და ცისფერი. ერთი ცისფერი თვალედი, მრგვალ-ბრტყელი მძივია; ორი — მოვარდისფრო სარდიონისა; ორი — მომწვანო ფერის მინისა, ცილინდრული; ერთიც — მრგვალი, ჩამქრალი მარგალიტის ბურთულა მძივია.

16 (01/5—8, სურ. 173). მძივი ქვისა, დიდი, ბურთულა. დმ — 3,1 სმ, სიმაღლე — 2 სმ.

17 (01/5—9, სურ. 178). მძივი გიშრისა, მრავალწახნაგა. გახვრეტილია სიგანეზე. სიგრძე — 2,2 სმ.

ს ა მ ა რ ხ ი 7 (სურ. 181). ეს კრამიტსამარხი აღმოჩნდა 1975 წლის 8 აგვისტოს, კარსნისხევში, II ნაკვეთის მე-6 კვადრატში, მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 1,60 მ სიღრმეზე. იგი ნაწილობრივ სამხრეთ მხარეზე თირში ყოფილა გაჭრილი. სამარხს არ აღმოაჩნდა სახურავი, მხოლოდ თავსა და ბოლოში დატანებული ჰქონდა გვერდებზე დაყენებული ბრტყელი კრამიტები, რომლებიც

ჩვეულებრივ, ზურგით სამარხის შიგა მხარისაკენ იყო მიქცეული. გრძივი კედლების მხოლოდ ქვატეხილით ნაგები ნაშთი იყო შემორჩენილი აღმოსავლეთ მხარეს. ასეთი შედგენილობის გამო მას მხოლოდ პირობითად შეიძლება ეწოდოს კრამიტსამარხი. სამარხის ორმო წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმისაა (გარეგანი განაზომები: 1,23 × 0,60 მ; შიგა განაზომები: 1,05 × 0,60 მ). სამარხი ინდივიდუალური იყო. მიცვალებული მარცხენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი, თავით სამხრეთისკენ მიქცეული. მარცხენა ხელი მუხლამდე ჰქონდა ჩამოშვებული, ხოლო იდაყვში მოღუნული მარჯვენა გულმკერდის წინ ედო. ამ ხელში თითქოს მინიატურული თიხის ჭურჭელი ეჭირა. სამარხში აღმოჩნდა:

18 (01/5—16, სურ. 193). ხელადისებრი სასმისი, კარგად განლექილი, მოჩალისფროდ გამომწვარი თიხისა; თხელკედლიანი; პირი და ყური მოტეხილი აქვს; უხეშადაა ნაძერწი. ოდნავ პირგადაშლილი; დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს, მომრგვალებული მუცელი. ყურისთავი მხარზე აქვს დაძერწილი, ხოლო ყურისძირი მუცელზე. ბრტყელძირიანი. მუცელზე ირიბი, რელიეფური კოპებისაგან შემდგარი სამი სარტყელი აქვს. განაზომები: სიმაღლე — 11,3 სმ, პირის დმ — 6,0 სმ, მუცლის დმ — 12,0 სმ, ძირის დმ — 8,1 სმ.

19 (01/5—17, სურ. 183). ხელადისებრი სასმისი თიხისა: მოჩალისფროდ გამომწვარი, თხელკედლიანი, უხეშად ნაძერწი; პირგადაშლილია, დაბალი ცილინდრული ყელი აქვს. ყურისთავი მხარზეა დაძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. სფერულმუცლიანია, ძირბრტყელი. მუცელზე რელიეფური კოპების ორი სარტყელი აქვს. ყურმოტეხილია და პირჩამომტვრეული. სასმისის სიმაღლე — 10,5 სმ, პირის დმ — 6 სმ, ძირის დმ — 7 სმ.

20 (01/5—18, სურ. 184). ხელადისებრი სასმისი თიხისა: მოჩალისფროდ გამომწვარი, მინიატურული; ხელითაა ნაძერწი; ოდნავ პირგადაშლილია; არათანაბრად მომრგვალებული მუცელი აქვს. მოზრდილი ყურისთავი მხარზე აქვს დაძერწილი, ხოლო ყურისძირთან მხარზე ამოღარული წერტილების სარტყელი ემჩნევა. ასევე ამოღარული ხაზები ვერტიკალურად დაუყვება მთელ ტანზე, ძირამდე. ამგვარი სამკაული ყურზეც ამჩნევია. სიმაღლე — 3,8 სმ, პირის დმ — 2,1 სმ, მუცლის დმ — 3,4 სმ, ძირის დმ — 3 სმ.

21 (01/5—19, სურ. 191). ფირფიტის ნატეხები, რკინისა, ძლიერ დაჟანგული (დანა?).

სამარხი 8 (სურ. 182, 186). კრამიტსამარხი აღმოჩნდა 1975 წლის 6 აგვისტოს, II ნაკვეთის მე-6 და 8 კვადრატებში, მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 1,80 მ სიღრმეზე. სამარხი ფერდზე ყოფილა გამართული, ამიტომ შეუძლებელი იყო ჩადგმისდროინდელი ზედაპირის დადგენა. სამარხი ორმო ნაწილობრივ თირში გაუჭრიათ. იგი წაგრძელებული ოთხკუთხა მოყვანილობისაა. სამი კედელი შედგენილი იყო ვერტიკალურად ჩაყენებული ბრტყელი კრამიტებით, მეოთხე კედლად თირია გამოყენებული. სამარხის აღმოსავლეთ გვერდზე ერთი ბრტყელი კრამიტი იყო. ჩრდილო კედელი ვერტიკალურად მდგარი ოთხი კრა-

მიტისაგან შედგებოდა, ხოლო თავსა და ბოლოში ორ-ორი ასეთივე კრამიტი ჰქონდა დატანებული.

სამარხში ერთი მიცვალებული იყო დაკრძალული. იგი მარჯვენა გვერდზე, კიდურებმოკეცილი, თავით დასავლეთ მხარეზე ესვენა. ძვლები ნაწილობრივ დაშლილი ჩანდა. სამარხის იატაკი მოსწორებული თირისა იყო. სამარხში აღმოჩნდა:

22 (01/5—20, სურ. 187). ხელადა თიხისა: მოჩალისფროდ გამომწვარი, მსხლისებრტანიანია: ოდნავ პირგადაშლილი, დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს. ყელწიბოიანი. ყურისთავი ყელზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი — მუცელზე. მხრებდაშვებულია, ძირბრტყელი. სიმაღლე — 14,5 სმ, პირის დმ — 7,8 სმ, ძირის დმ — 11 სმ.

23 (01/5—21, სურ. 185). ხელადა თიხისა: მოჩალისფროდ გამომწვარი, მსხლისებრტანიანი, ოდნავ პირგადაშლილი; დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს, ყელწიბოიანი. ყური განივკვეთში ოთხკუთხა-მომრგვალებული, ყურის თავი ყელზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. კარგად განლექილი თიხისგანაა დამზადებული. სიმაღლე — 13 სმ, პირის დმ — 7,3 სმ, ძირის დმ — 10 სმ, მუცლის დმ — 14 სმ.

24 (01/5—22). ხელადისებრი სასმისი თიხისა: მოჩალისფროდ გამომწვარი, მსხლისებრტანიანი. დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისგან, ოდნავ პირგადაშლილია, ცილინდრულყელიანი; ყელზე ამჩნევია მკრთალი რელიეფური სარტყელი. მხრები მკვეთრად დაქანებული აქვს, ძირი — ბრტყელი, სიმაღლე — 9,5 სმ, მუცლის დმ — 9,9 სმ.

25 (01/5—23, სურ. 188). დანა რკინისა: ძლიერ დაჟანგულია, ცალპირლესილი, ოდნავ მოღუნული, ყუნწიანი. შემორჩენილია ყუნწი, რომელშიც რკინის მანჭვალია გაყრილი.

ს ა მ ა რ ხ ი 9 (სურ. 194). ეს ორმოსამარხი აღმოჩნდა 1975 წლის 31 ივლისს, II ნაკვეთის მე-6 კვადრატში, მიწის თანამედროვე ზედაპირიდან 1,70 მ სიღრმეზე. სამარხი ორმო (დაახლ. 0,70 × 0,60 მ) მოყვითალო ფერის თიხნარში გაუჭრიათ. ოთხკუთხა მოყვანილობისაა, თუმცა, ორმოს ზუსტი კონტურების დადგენა ვერ მოხერხდა. სამარხში ერთი მიცვალებული აღმოჩნდა დაკრძალული. იგი მარცხენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი, თავით სამხრეთ მხარეზე. მარცხენა ხელი მუხლის გასწვრივ ჰქონდა ჩამოშვებული, იდაყვში მოღუნული, მარჯვენა ხელი კი პირისახის წინ ედო. სამარხში აღმოჩნდა:

26 (01/5—25, სურ. 192). კოჭობი თიხისა: მოვარდისფროდ გამომწვარი, თხელკეციანი, ტანზე შერჩენილი აქვს წითელი საღებავის კვალი: ოდნავ პირგადაშლილია, დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს, მსხლისებრტანიანია, ძირბრტყელი. ყურისთავი მხარზე ჰქონია დაძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე (ყურნაკლულია). პირზე სადინარი აქვს. სიმაღლე — 7,5 სმ, მუცლის დმ — 7,4 სმ, პირის დმ — 4,6 სმ, ძირის დმ — 5 სმ.

27 (01/5—24, სურ. 189). კოჭობი თიხისა. მოვარდისფროდ გამომწვარი, მსხლისებრტანიანი. დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან, თხელკეციანია, ოდნავ პირგადაშლილი, დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს. ტანზე შერჩენილი აქვს წითელი საღებავის კვალი. მუცელზე მკრთალად ამჩნევია რელიეფური კოპებისაგან შემდგარი სარტყელი. განივკვეთში მრგვალ-ბრტყელი ყური მხარსა და მუცელზე აქვს დაძერწილი. სიმაღლე — 7,3 სმ, პირის დმ — 4,8 სმ, ძირის დმ — 5 სმ. უხეშადაა ნაძერწი.

28 (01/5—26, სურ. 190). მძივები, ბურთულა ოტები. დამზადებულია ლურჯი მინისაგან. შესაძლოა მოოქრული იყო — შერჩენილი აქვს ოქროფერვის კვალი.

სამარხი 10 (სურ. 195, 196). კრამიტსამარხი აღმოჩნდა 1975 წლის 11 აგვისტოს, II ნაკვეთის მე-8 კვადრატში. სამარხი მოყვითალო ფერის თიხნარ ფენაში გაუჭრიათ მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 0,30 სმ სიღრმეზე. სამარხი შედგენილია ოთხი ბრტყელი, გვერდებაკეცილი კრამიტით: თავსა და ბოლოში კრამიტები ვერტიკალურად იდგა, ხოლო გრძივი კედლები გვერდულად ჩადგმული კრამიტებისაგან შედგებოდა. სამარხი გადახურული ყოფილა ერთი ბრტყელი კრამიტით, ასევე ერთი კრამიტი ქმნიდა იატაკს. თავსა და ბოლოში კრამიტებს შეყენებული ჰქონდათ თირის ბრტყელი ქვები. სამარხის განაზომები: 0,60 × 0,45 × 0,50 სმ.

სამარხში ჩონჩხი არ ყოფილა, შესაძლოა კენოტაფი იყო(?). სამარხში აღმოჩნდა:

29 (01/5—27, სურ. 197). მძივი პასტისა: მომწვანო, რომბისებრი, დაწახნაგებული, ინკრუსტირებულია მინის ოქროსფერი „თვლებით". სიგრძეზე გახვრეტილია. სიგრძე — 24 სმ, სისქე — 1,2 სმ.

30 (01/5—27). მძივი პასტისა, ჰრელი, კასრისებრი. განზე ირიბად დაუყვება თეთრი, ყვითელი და მწვანე ტალღური ზოლები. სიგრძეზე გახვრეტილია.

31 (01/5—27). მძივი პასტისა, მოთეთრო-მოყვითალო, ნიჟარისებრი.

32 (01/5—27, სურ. 197). მძივები ძვლისა, ოთხკუთხა მოყვანილობის, დიაგონალურად ორი ამოღარული ზოლი ამჩნევია.

სამარხი 11 (სურ. 198, 199). აღმოჩნდა 1975 წლის 3 აგვისტოს, II ნაკვეთის მე-8 კვადრატში, მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 1,50 მ სიღრმეზე. სამარხი თირშია გაჭრილი. იგი წარმოადგენდა წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმის ორფერდასახურავიან კრამიტყუთს, შედგენილს ბრტყელი და ღარიანი კრამიტებით (გარეგანი განაზომებია: 14,3 × 1,0 მ). გრძივი კედლები შედგენილია ვიწრო თავით დაყენებული სამ-სამი ბრტყელი კრამიტისაგან, ხოლო თავსა და ბოლოში ორ-ორი კრამიტი ჰქონია ჩადგმული. სამარხი გადახურული იყო 6 ბრტყელი კრამიტით, რომელთა შეერთების ადგილზე ღარიანი კრამიტები იყო დაფარებული. ღარიანი კრამიტები ელაგა, აგრეთვე, სამარხის ცენტრალურ ნაწილში — სიგრძეზე: ეს კეხის კრამიტებია. სამარხის სახურავი

ცენტრალურ ნაწილში სიგრძივ ჩაქცეულია. თვით სამარხი მიწით იყო ამოვსებული. სამარხეულ კრამიტებს შერჩენილი ჰქონდა წერნაქის კვალი; თითქმის ყველა კრამიტზე ამოღარულია ასო-ნიშნები. სამარხის შიგა განაზომებია: 1,16 × 0,78 სმ.

სამარხში ერთი მიცვალებული იყო დაკრძალული. იგი მარჯვენა გვერდზე ესვენა კიდურებმოკეცილი, თავით სამხრეთ-დასავლეთით. ძვლები ნაწილობრივ დაშლილი იყო. სამარხში აღმოჩნდა:

33 (01/5—28, სურ. 203). ხელადისებრი სასმისი თიხისა: ჩალისფრად გამომწვარი, ოდნავ პირგადაშლილია; დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს, ტანი — მსხლისებრი, ყური — განივკვეთში ბრტყელი; ყურისთავი მხარზე აქვს დაძერწილი, ხოლო ყურისძირი — მუცელზე. მუცელზე ამჩნევია რელიეფური კოპებისაგან შედგენილი სარტყელი. ძირბრტყელია, უხეშად ნაძერწი. სიმაღლე — 13,0, პირის დმ — 5,8, ძირისა — 7,0 სმ.

34 (01/5—29, სურ. 202). ხელადისებრი სასმისი თიხისა, ჩალისფრად გამომწვარი. დამზადებულია მორგვზე, უხეშად ნაძერწი. პირგადაშლილი, დაბალი ცილინდრული ყელი აქვს, მუცელი — სფერული. ყური — მრგვალ-ბრტყელი; ყურისთავი მხართან აქვს მიძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. ძირი ბრტყელია. მუცელზე რელიეფური კოპებისგან შემდგარი ორი სარტყელი გადასდევს. სიმაღლე — 11,5, პირის დმ — 14,5, მუცლისა — 13,1 სმ.

35 (01/5—30). დანა რკინისა: ძლიერ დაჟანგულია, ნაკლული, ცალპირლესილი. შემორჩენილია პირი და ყუნწის ფრაგმენტი. პირი სწორი, წვერისაკენ თანაბრად შევიწროებულია. სიგანე ყუნწთან — 8,7 სმ, პირის სიგანე — 7,8 სმ, სიგანე ვადასთან — 1,7 სმ.

სამარხი 12 (სურ. 200, 201). კრამიტსამარხი აღმოჩნდა 4 აგვისტოს, II ნაკვეთის მე-8 კვადრატში. იგი ნაწილობრივ თირში იყო გაჭრილი და მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 1,85 მ სიღრმეზე მდებარეობდა (+2,05 მ).

სამარხი შედგენილია ბრტყელი და ღარიანი კრამიტებით. იგი წარმოადგენს წაგრძელებულ ოთხკუთხა, ორფერდასახურავიან ნაგებობას. გარეგანი განაზომებია: 2,37 × 1,12 მ. სახურავი ჩვეულებრივ ჩაქცეულა.

სამარხის გრძივი კედლები შედგებოდა ოთხ-ოთხი ვერტიკალურად ჩადგმული ბრტყელი კრამიტისაგან, ხოლო განივი კედლები — ორ-ორი კრამიტისაგან. სულ სამარხის კედლების ასაგებად 12 სოლენი გამოუყენებიათ. კრამიტყუთი გადახურულია ბრტყელი, გვერდებაკეცილი კრამიტებით. ამ უკანასკნელთა შეერთების ადგილებს, ჩვეულებრივ, ღარიანი კრამიტი ფარავს. სამარხის ცენტრალურ ნაწილში ორი კალიპტერი აღმოჩნდა. ისინი ჩვეულებრივ თავხეს ფარავდნენ, ე. ი. კეხის კრამიტებად გამოიყენებოდნენ. ყუთი მიწით იყო ამოვსებული. კრამიტყუთის შიგა განაზომებია: 1,42 × 0,80 × 0,50 მ.

სამარხში ერთი მიცვალებული აღმოჩნდა დაკრძალული. იგი მარჯვენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი, თავით სამხრეთ-დასავლეთისაკენ. სა-

მარხს იატაკი მოსწორებული თიხატკეპნილი და ნაწილობრივ თირისა ჰქონდა. სამარხში აღმოჩნდა:

36 (01/5—32, სურ. 205). ხელადა თიხისა, მოჩალისფროდ გამომწვარი; ოდნავ პირგადაშლილია: ყელი დაბალი, ცილინდრული აქვს. ყელწიბოიანი; ყურები ბრტყელგანივკვეთიანია. ყურისთავი ყელზე დაძერწილი, ხოლო ყურისძირი — მუცელზე. ტანი მსხლისებრი მოყვანილობისა აქვს და ეტყობა ანგობის კვალი. ძირბრტყელია. სიმაღლე — 16 სმ, პირის დმ — 8,0, მუცლის — 18,0, ძირისა — 11,5 სმ.

37 (01/5—31, სურ. 206). კოჭობი თიხისა, მოჩალისფროდ გამომწვარი. ოდნავ პირგადაშლილია; დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს. სფერულმუცლიანი. ყურისთავი ყელზეა დაძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. საკუთრივ ყური მოტეხილი აქვს. სიმაღლე — 10 სმ, პირის დმ — 5,5 სმ, მუცლის დმ — 11,3, ძირის დმ — 8,5 სმ.

38 (01/5—34, სურ. 204). ბეჭედი რკინისა, ძლიერ დაჟანგული და გატეხილია: განივკვეთში მრგვალბრტყელი. რკალი მხრებთან გაფართოებულია და გადადის დაბრტყელებულ, რომბისებრ ფარაკში. ბეჭდის დმ — 2,4 სმ, ფარაკის სიგრძე — 2,0, სიგანე — 1,0 სმ.

39 (01/5—33). მონეტა ვერცხლისა. ოროდ I-ის (ძვ. წ. 57—37 წწ.).

სამარხი 13 (სურ. 207, 208). აღმოჩნდა 11 აგვისტოს, II ნაკვეთის მე-8 კვადრატში, მიწის ზედაპირიდან 1,75 მ სიღრმეზე (+2,58 მ). სამარხის ჩასადგმელი ორმო ამოჭრილია თირში. თვით სამარხი წარმოადგენს წაგრძელებულ ოთხკუთხედის მოყვანილობის ორფერდსახურავიან კრამიტყუთს. იგი შედგენილია წერნაქით შეღებილი ბრტყელი და ღარიანი კრამიტებით.

სამარხის გრძივი კედლები შედგენილია ოთხ-ოთხი ვერტიკალურად ჩადგმული კრამიტით. სამხრეთი გრძივი კედლის გასწვრივ ერთ მხრივად შემოწყობილი იყო ქვატეხილები, ხოლო განივი კედლები ორ-ორი ბრტყელი კრამიტისგან შედგებოდა. სამარხი დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ იყო დამხრობილი. სამარხის სახურავი ჩაქცეული იყო, თვით ყუთი — მიწით ამოვსებული. კრამიტყუთის გარეგანი განაზომებია: 1,52 × 0,90 მ. სამარხის იატაკი მოსწორებული თირისა იყო. კრამიტყუთის შიგა განაზომებია: 1,70 × 1,64 × 0,88 მ. სამარხში ერთი მიცვალებული დაუკრძალავთ; მას ხელები თავქვეშ ჰქონდა ამოწყობილი. სამარხში აღმოჩნდა:

40 (01/5—35, სურ. 216). ხელადისებრი სასმისი თიხისა: ჩალისფრად გამომწვარი, ოდნავ პირგადაშლილი, პირდაბრტყელებული, დაბალი; ცილინდრული ყელი აქვს, ყელწიბოიანია, სფერულმუცლიანი; ყურისთავი ყელზეა მიძერწილი, ყურისძირი — მუცელზე. ძირბრტყელია; ტლანქად ნაძერწი. დამზადებულია მორგვზე. სიმაღლე — 12,5 სმ, პირის დმ — 6,8, მუცლის — 13,5, ძირისა — 9,5 სმ.

41 (01/5—36, სურ. 215). კოჭობი თიხისა, ჩალისფრად გამომწვარი: ოდ-

ნავ პირგადაშლილია; დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს. სფერულმუცლიანია, ძირბრტყელი, ყური განივკვეთში მომრგვალო: ყურისთავი მხარზე აქვს დაძერწილი, ხოლო ყურისძირი — მუცელზე. ყურზე ირიბი ნაჭდევი ზოლებისგან შედგენილი სარტყელი ამჩნევია, ყელს ქვემოთ ნაჭდევი ტალღური სარტყელი შემოსდევს, ხოლო მუცელზე — ირიბი ამოღარული ზოლები გასდევს. სიმაღლე — 9,1 სმ, პირის დმ — 6,0, მუცლის — 10,9, ძირისა — 6,5 სმ.

42 (01/5—37, სურ. 213). დანა რკინისა: სასხლავი უნდა იყოს: ძლიერ დაყანგულია, ცალპირა: პირი თანაბრად შეიწროებულია წვერისაკენ. ყუნწიანია, რომელშიც ორი მანჭვალი და ხის ტარის ნაშთებია შერჩენილი. სიგრძე ყუნწიანად — 6,3 სმ, პირის სიგრძე — 4,0 სმ, პირის სიგანე — 1,2 სმ (ვადასთან), პირის სისქე — 0,02 სმ.

43 (01/5—40, სურ. 212). სასაფეთქლე რგოლი ბრინჯაოსი: ღერო განივკვეთში მრგვალია; რგოლი — ოვალური; თავები ოდნავ დამსხვილებული აქვს. დმ — 1,5 სმ.

44 (01/5—40, სურ. 212). სასაფეთქლე რგოლი ბრინჯაოსი. ზემოაღწერილის ანალოგიურია, თავგახსნილი არ არის, დმ — 1,2 სმ.

45 (01/5—38, სურ. 214). მძივები: ა. ცისფერი მინისა, დაწახნაგებული (23 ც.). საშუალო სიგრძე — 0,8 სმ; ბ. მინისებრი პასტისა, ბურთულა (34 ც.), დმ — 0,5 სმ: გ. თეთრი მინისა. იგი წარმოადგენს ერთმანეთზე გადაბმულ სამ ბურთულა მძივს (5 ც.); დ. ლურჯი მინის, ოვალური მძივი. სიგანე — 7,0 სმ, სისქე — 2,5 სმ.

46 (01/9—39). მონეტა ვერცხლისა. არტაბან II-ის (10/11—38 წწ.).

სამარხი 14 (სურ. 209, 210). აღმოჩნდა 1975 წლის 23 აგვისტოს, I ნაკვეთის მე-9 კვადრატში. მიწის ახლანდელი ზედაპირიდან 1,80 მ სიღრმეზე (+1,85 მ). იგი უშუალოდ ნამოსახლარის კულტურულ ფენაშია გაჭრილი და ნაგებია თიხის კვადრატული ფილებით. ეს თიხის ფილასამარხი დამხრობილი იყო სამხრეთ-დასავლეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ. სამარხის სამხრეთი მხარე მთლიანად თირში იჯდა. სამარხი წარმოადგენს კუბური მოყვანილობის ყუთს, რომლის იატაკიცა და სახურავიც თითო ფილისაგან შედგებოდა. ფილების საშუალო ვანაზომებია: 0,38 × 0,38 × 0,40 მ.

სამარხი პირამდე სავსე იყო თიხნარით, სილანარევი მიწით. შიგ ბავშვი იყო დაკრძალული. იგი მარჯვენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი, თავით დასავლეთისაკენ დამხრობილი. ჩონჩხი ცუდად იყო დაცული. სამარხში აღმოჩნდა:

47 (01/5—41, სურ. 225). მძივი პასტისა, ბურთულა მოყვითალო ფერისა. ტანზე ამჩნევია თეთრი კლაკნილი ზოლი. დამტვრეულია. დმ — 1,1 სმ.

48 (10/5—42). რკინის ნივთის (დანის?) ნატეხი. ისე ძლიერ დაშლილი, რომ აღება ვერ მოხერხდა.

სამარხი 15 (სურ. 222). აღმოჩნდა 1975 წლის 20 აგვისტოს, მიწის

ზედაპირიდან 0,50 მ სიღრმეზე (—0,65 მ). სამარხი გაჭრილი იყო ქვაღორღიან, სილანარევ ფენაში. მიცვალებული დაუკრძალავთ ოვალური მოყვანილობის ორმოში (1,38 × 0,85 მ); იგი ესვენა მარჯვენა გვერდზე, კიდურებმოკეცილი, თავით ჩრდილო-დასავლეთისაკენ. ძვლები დამლილი იყო. სამარხი ორმო დაეზიანებინათ მიწის სამუშაოებისას. სამარხში აღმოჩნდა:

49 (01/5—44, სურ. 229). ხელადა თიხისა: მოწითალო-მოვარდისფროდ გამომწვარი; პირი და ყელი ჩამოტეხილი აქვს. თხელკეციანია: კარგად განლექილი თიხისაგან დამზადებული. მუცელი მომრგვალებული აქვს, ძირი — ბრტყელი. მუცელსა და მხარზე რელიეფური კოპებისაგან შემდგარი ხუთი სარტყელი აქვს შემოვლებული; ყური — მომრგვალებული, განივკვეთში ოთხკუთხა; ყურისთავი მხარზე აქვს მიძერწილი, ხოლო ყურისძირი — მუცელზე. სიმაღლე — 10,5 სმ, მუცლის დმ — 14,5, ძირისა — 10,5 სმ.

50 (01/5—43). ხელადა თიხისა: მოწითალო-მოჩალისფროდ გამომწვარი, დამტვრეული, მსხლისებრტანიანი, პირგადაშლილი, ძირბრტყელი: ყური — განივკვეთში მომრგვალებული; ყურისთავი ყელთან აქვს დაძერწილი, ყურისძირი — მხარზე. მრგვალ მუცელზე ემჩნევა ამოღარული სარტყლები — მორგვზე ტრიალის კვალი. სიმაღლე — 11,2, ძირის დმ — 6,0, მუცლისა — 10,6 სმ.

51 (01/5—45, სურ. 228). დანა რკინისა: ყუნწიანი, ცალპირლესილი; ძლიერ დაჟანგებულია და ნაკლული. სიმაღლე — 11,2, ყუნწის სიგრძე — 4,0, პირის სიგანე — 2,0 სმ.

სამარხი 16 (სურ. 219). 11.11.75 (+0,1,25 მ). ეს ორმოსამარხი ნასახლარის მე-19 კედლის აღების შემდეგ გამოვლინდა. სამარხის ორმო (1,35 × × 0,85 მ) მოყვითალო თიხნარ ნიადაგში გაუჭრიათ მიწის ზედაპირიდან 1,80 მ სიღრმეზე. მიცვალებული უშუალოდ ორმოში ესვენა, მარცხენა გვერდზე, კიდურებმოკეცილი, თავით სამხრეთ მხარეზე. სამარხში აღმოჩნდა:

52 (01/5—129, სურ. 227). ხელადა თიხისა: მოვარდისფრო-მოჩალისფროდ გამომწვარი. დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან; პირგადაშლილია, ყელწიბოიანი; დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს; მუცელი — სფერული; ყური — განივკვეთში მომრგვალებული. ყურისთავი ყელზე აქვს დაძერწილი, ყურის ბოლო — მხარზე. ძირბრტყელია. სიმაღლე — 15,4, პირის დმ — 5,5, ძირის — 10,7, მუცლისა — 16,0 სმ.

53 (01/5—189, სურ. 223). კოჭობი თიხისა: მოწითალო-მოჩალისფროდ გამომწვარი, თხელკეციანი, სადა; პირი და ყური ჩამოტეხილი აქვს; ყელზე ნაჭდევი ხაზებით შედგენილი სარტყელი ამჩნევია.

54 (01/5—190, სურ. 226). მძივები მინისა (3 ც.) — ერთი სევმენტისებრი, მეორე — ცილინდრული, მოოქრული; მესამე — მწვანე, ბურთულა (სეგმენტისებრი მძივის სიგრძე — 0,9 სმ).

სამარხი 17 (სურ. 217, 221). 9.IX.75. აღმოჩნდა ნასახლარის ერთ-

ერთი კედლის (№ 19) აღების შემდეგ მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 2,00 მ სიღრმეზე. იგი ძირითადად თიხში ამოჭრილ ორმოში (1,55 × 1,10 მ) იყო გამართული. ნაგები ყოფილა კრამიტით, ქვატეხილითა და ხის ძელებით. გრძივ კედლებს ქმნიან ვერტიკალურად ჩადგმული ბრტყელი, გვერდებაკეცილი კრამიტები. განივი კედლები ქვატეხილით არის ნაგები, ხოლო გადასახურავად გამოუყენებიათ ხის ძელები და კრამიტები — შემორჩენილი იყო ორი ბრტყელი და ორი ღარიანი კრამიტი. სამარხი მიწით იყო ამოვსებული და გაძარცული ჩანდა. იგი დასავლეთ-აღმოსავლეთის ღერძზე აღმოჩნდა დამხრობილი. სამარხის გარეგანი განაზომებია: 1,65 × 0,93 მ. შიდა ზომები — 1,28 × 0,88 მ. მას იატაკი თიხისა ჰქონდა. სამარხში აღმოჩნდა:

55 (01/5—46, სურ. 224). კოჭობი თიხისა: მოჩალისფროდ, მაგრამ კარგად გამომწვარი, უყურო, პირგადაშლილი; ყელი დაბალცილინდრული აქვს; მუცელი — მრგვალი; ძირი — ბრტყელი. სიმაღლე — 6,2, პირის დმ — 4,7, ძირის — 7.0, კედის სისქე — 0,2 სმ.

56 (01/5—49). სამაჯური ბრინჯაოსი: ძლიერ პატინირებული და დაშლილი. იგი წარმოადგენს მრგვალგანივკვეთიან ღრუ რკალს, რომელზედაც დახვეულია ბრინჯაოსივე მავთული (დმ — 7,0 სმ).

57 (01/5—47). ბეჭედი რკინისა: გემიანი, ძლიერ დაჟანგული და დაშლილი. შემორჩენილია განივკვეთში მრგვალი რკალის ნატეხი, რომელიც მხრებთან გამსხვილებულია და გადადის ოვალური თვალბუდეში. ამ ბუდეში მოყვისფრო სარდიონის ინტალიო ზის. გემაზე ამოკვეთილია სინკრეტული ღვთაება (ათენას, ნიკეს და ტიხე-ფორტუნას სახეებია შერწყმული). ქალღმერთს მუზარადი ხურავს. მხრის უკან მოჩანს გრძელი ფრთა. მარცხენა ხელში სიუხვის ყანწი უჭირავს, მარჯვენა ხელში კი თავთავი და ყაყაჩოს ყვავილი. იმავე ხელით საჭეს ეყრდნობა.

58 (01/5—48). ბეჭედი რკინისა: თვალედი. ძლიერ დაჟანგული და დამტვრეულია. შემორჩენილია განივკვეთში მომრგვალებული რკალის ნატეხი, რომელიც მხრებთან ფართოვდება და გადადის ოვალურ სათვალბუდეში. ამ უკანასკნელში თეთრი პასტის თვალი მჯდარა (შემორჩენილია მხოლოდ ნაშთი). თვალბუდის სიგრძე — 1,2 სმ, სიგანე — 1,0 სმ.

სამარხი 18 (სურ. 218, 220, 231, 232). 3.IX.75 (+0,80 მ). გამართულია მღინარეულ ქვიშნარ ნიადაგში, მიწის ზედაპირიდან 0,25 მ სიღრმეზე. მისი გრძივი ღერძი მიმართულია სამხრეთ-დასავლეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ. ეს წაგრძელებული ოთხკუთხედის მოყვანილობის ორფერდასახურავიანი კრამიტყუთი ნაგებია ბრტყელი გვერდებაკეცილი და ღარიანი კრამიტის ჩვეულებრივი მონაცვლეობით (სამარხის გარეგანი განაზომებია: 2,00 × 1,00 × 0,65 მ). სამარხის გვერდი სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში წახნაგოვანია, სახურავი სამარხში იყო ჩაქცეული. აღმოსავლეთი გრძივი კედელი ოთხი გვერდულად ჩადგმული კრამიტისაგან შედგებოდა, ხოლო მოპირდაპირე მხარე — ვერ-

ტიკალურად ჩადგმული ორი ბრტყელი და ორი ღარიანი კრამიტისაგან. თავკედლებად თითო-თითო სიგრძივჩადგმული კრამიტი იყო გამოყენებული. თავხე გადაუხურავთ ხუთი ღარიანი კრამიტით.

სამარხი მიწით იყო ავსებული (შიგა განაზომებია: 1,24 × 0,65 სმ). იგი ინდივიდუალური ყოფილა. მიცვალებული მარცხენა გვერდზე ესვენა, ძლიერ ხელფეხმოკეცილი. ხელები, როგორც ჩანს, თავქვეშ ჰქონდა ამოწყობილი. სამარხში აღმოჩნდა:

59 (01/5—50, სურ. 230). ხელადა თიხისა: სამტუჩა, პირჩამოტეხილი, მოჩალისფროდ გამომწვარი, თხელკეციანი, დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან. სფერულტანიანია, ძირბრტყელი: დაბალი, ცილინდრული ყელი აქვს. ყური განივკვეთში მომრგვალებულია: ყურისთავი უშუალოდ პირზე აქვს მიძერწილი, ხოლო ყურისძირი — მხარზე. ყურისა და პირის შეერთების ადგილზე კოპი აქვს დაძერწილი. სიმაღლე — 16,5 სმ, მუცლის დმ — 16,0, ძირისა — 11,5 სმ.

60 (01/5—51, სურ. 233). ხელადა თიხისა: სამტუჩა, პირჩამოტეხილი, მოჩალისფროდ გამომწვარი; მსხლისებრტანიანი, განივკვეთში მომრგვალებული. ყურისთავი უშუალოდ პირზე აქვს დაძერწილი; ყურისძირი — მხარზე. ცილინდრულყელიანი: მუცელზე — მხართან, ამოღარული სარტყელი ამჩნევია: ყელის ძირიდან მუცლისაკენ რადიალურად ამოღარული ზოლები გასდევს; ასეთივე ზოლები მუცელზეც ეტყობა: ძირბრტყელია. სიმაღლე — 17,5, მუცლის დმ — 16,0, ძირისა — 11,0 სმ.

61 (01/5—52, სურ. 235). კოჭობი თიხისა: ხელითაა ნაძერწი, მოჩალისფროდ გამომწვარი, ოდნავ პირგადაშლილია და ცილინდრულყელიანი. ყელს ქვემოთ და ყურზე ირიბი ნაჭდევი ზოლებისაგან შედგენილი სარტყელი გადასდევს. ყური — განივკვეთში მომრგვალებულ-ოთხკუთხა; ყურისთავი ყელზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი — მუცელზე. ყურს გარედან ამოღარული ზოლი გასდევს. სფერული მოყვანილობის მუცელზე რელიეფური კოპების სარტყელი აქვს. მთელ ტანზე ირიბი ღარები — კანელურები ეტყობა. ძირი ბრტყელი აქვს. სიმაღლე — 6,0, პირის დმ — 4,0, მუცლის — 7,0, ძირისა — 5,0 სმ.

62 (01/5—53, სურ. 238). სანელსაცხებლე მინისა: რძისფერია, ოდნავ პირგადაშლილი, პირშესქელებული; მაღალი, ცილინდრული ყელი ძირისკენ თანაბრად გაფართოებულია; ოდნავ ძირშეზნექილი. სიმაღლე — 5,0, პირის დმ — 1,2, მუხლის — 2,2, ძირისა — 1,8 სმ.

63 (01/5—55). ბეჭედი ბრინჯაოსი: ოვალური, განივკვეთში მრგვალბრტყელი. რკალი მხრებისაკენ თანაბრად ფართოვდება და გადადის ოვალურ ფარაკში. ფარაკზე თაფლისფერი მინის ამობურცულზურგიანი თვალია დამაგრებული. თვალზე ამოკვეთილია მამაკაცის ბიუსტი — პროფილში მარჯვნივ.

64 (01/5—56, სურ. 234). ბეჭედი რკინისა: ძლიერ დაჟანგული და დამ-

ტვრეული. შემორჩენილია რომბის მოყვანილობის ფარაკი, რომელშიც მცირე ზომის მინის მომწვანო-მოცისფრო თვალი ზის.

65 (01/5—54, სურ. 237). მძივები გიშრისა, დამტვრეული, მრავალწახნაგა, სიგრძეზე გახვრეტილები.

სამარხი 19 (სურ. 239, 244, 245). 19.IV.75 (+0,40 მ). აღმოჩნდა მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 0,50 მ სიღრმეზე. სამარხის ორმო მოყვითალო ფერის სილანარევ თიხნარში იყო გაჭრილი. ამ ორმოშია ჩადგმული წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმის, ბანურსახურავიანი კრამიტყუთი. სახურავი სამარხში იყო ჩაქცეული. სამარხი დამხრობილი იყო სამხრეთ-დასავლეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ. გარეგანი განაზომებია: 1,60 × 1,10 მ.

სამარხის გრძივი კედლები სამ-სამი ვერტიკალურად ჩადგმული ბრტყელი, გვერდებაკეცილი კრამიტისგან შედგებოდა, ხოლო განივ კედლებად ორ-ორი ისეთივე კრამიტი ჰქონდა ჩაყენებული. იგი გადახურული იყო ბრტყელი და ღარიანი კრამიტების ჩვეულებრივი მონაცვლეობით. ამ სამარხს იატაკიც კრამიტისა ჰქონდა — ოთხი ბრტყელი კრამიტი ელაგა შიგა განაზომებია: 0,88 × × 0,83 მ. მიცვალებული მარცხენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი, თავით სამხრეთ-დასავლეთისაკენ. სამარხში აღმოჩნდა:

66 (01/5—57, სურ. 246). ხელადისებრი სასმისი თიხისა: მოჩალისფრო-მოვარდისფროდ გამომწვარი, პირგადაშლილი, ბაკოდაბრტყელებული. ყელი წიბოიანი; ყური — განივკვეთში მრგვალი. ყურისთავი ყელზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი — მუცელზე; ტანი — მსხლისებრი მოყვანილობისა, სადა; ძირი — ბრტყელი. სიმაღლე — 12,0, პირის დმ — 6,0, მუცლის — 12,0, ძირისა — 17,5 სმ.

67 (01/5—403). ხელადისებრი სასმისი თიხისა: მოვარდისფრო-მოჩალისფროდ გამომწვარი, სადა. ზემოაღწერილის ანალოგიური მოყვანილობითაც და სიდიდითაც.

68 (01/5—59, სურ. 241). ბეჭედი რკინისა, თვალედი. შემორჩენილია განივკვეთში მომრგვალებული რკინის ნაწილი, რომელიც თანდათან გადადის ოვალურ ფარაკში. ფარაკზე პასტის თვალი მჯდარა. ფარაკის სიგრძე — 1,0 სმ, სიგანე — 0,8 სმ.

69 (01/5—58, სურ. 242). სასაფეთქლე რგოლი თუ საყურე ბრინჯაოსი, დაფარულია პატინით. რგოლი განივკვეთში მრგვალია და შესამჩნევად დამსხვილებული, ბოლოები გახსნილი და დაწახნაგებული აქვს, დმ — 1,0 სმ.

70 (01/5—58. სურ. 242). სასაფეთქლე თუ საყურე — ზემოაღწერილის ანალოგიური და მისი წყვილი.

71 (01/5—60; სურ. 243). მძივები: 16 — გიშრისა, შვინდის კურკის ფორმის; 5 მინისა, ბურთულა.

სამარხი 20. 9.X.75 (+0,24 მ). აღმოჩნდა მე-2 ნაკვეთის მე-3 კვადრატში.

სამარხის ორმო მოყვითალო ფერის სილანარევ თიხნარ ნიადაგში გაუმართავთ. იგი წარმოადგენდა ოვალური მოყვანილობის ორმოსამარხს (0,90 × × 0,65 მ). მიცვალებული მარჯვენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი. სამარხი დაზიანებული იყო მშენებელთა მიერ.

ამ ორმოსამარხში ინვენტარი არ აღმოჩენილა.

სამარხი 21. 11.X.75 (—0,60 მ). აღმოჩნდა IV ნაკვეთზე. სამარხს ჩაჭრილი ჰქონდა მე-2 სახლის იატაკზე მდებარე კულტურული ფენა. იგი აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ იყო დამხობილი.

მიცვალებული უშუალოდ მიწაზე დაუსვენებიათ, ზევიდან კი ქვევრის ნამტვრევები გადაუფარებიათ (აღდგება ერთი ქვევრი). სამარხის გარეგანი განაზომებია: 1,48 × 0,80 სმ. მიცვალებული მარჯვენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი. ხელები თავქვეშ ჰქონდა ამოდებული. ძვლები ძლიერ დაშლილი იყო.

სამარხში ინვენტარი არ აღმოჩენილა.

სამარხი 22. 5.X.75 (+0,20 მ). აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-10 კვადრატში. იგი კულტურულ ფენაში იყო ჩაშვებული. სამარხი ჩვილი ბავშვისა იყო და მხოლოდ ერთი ღარიანი კრამიტისაგან შედგებოდა (კრამიტის სიგრძე — 52,0 სმ, სიმაღლე — 6,0 სმ; თავთან — 30,0 სმ; ბოლოში — 14,0 სმ). ეს ერთადერთი კრამიტი ეფარა უშუალოდ მიწაზე დაწვენილი ბავშვის ჩონჩხს. მიცვალებული მარცხენა გვერდზე დაუსვენებიათ, კიდურებმოკეცილი, თავით დასავლეთისკენ. ძვლები ძლიერ დაშლილი იყო.

სამარხი უინვენტაროა.

სამარხი 23. 11.X.75 (+0,15 მ). აღმოჩნდა პირველი ნაკვეთის მე-7 კვადრატში. იგი წარმოადგენდა კულტურულ ფენაში ჩაშვებულ ორმოსამარხს (განაზომებია — 1,10 × 0,55 სმ). მიცვალებული მარცხენა გვერდზე ყოფილა დაკრძალული, კიდურებმოკეცილი, თავით სამხრეთ-დასავლეთისაკენ (დაკრძალულის პოზის დადგენა მხოლოდ მკერდის ქვედა ნაწილის მიხედვით მოხერხდა. ზედა ნაწილი წაცლილი ჰქონდა მიწის სამუშაოებისას).

სამარხში ინვენტარი არ აღმოჩენილა.

სამარხი № 24 (სურ. 248, 251). აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-7 კვადრატში. სამარხი კულტურულ ფენაში იყო ჩაჭრილი, იგი ბანურსახურავიანია. ნაგებია ბრტყელი და ღარიანი კრამიტებით, მცირე ზომისაა (0,92 × 0,58 × 0,60 მ), ბავშვის დასაკრძალავად განკუთვნილი. დამხრობილი სამხრეთ-აღმოსავლეთ — აღმოსავლეთიდან ჩრდილო-დასავლეთ — დასავლეთისკენ. გრძივი კედლები ორ-ორი ვერტიკალურად ჩადგმული ბრტყელი კრამიტისგან შედგებოდა. სამარხის დასავლეთ ნაწილში დატანებული იყო ერთი გვერდულად ჩადებული ბრტყელი და ერთი ღარიანი კრამიტი, ხოლო აღმოსავლეთ მხარეს განივ კედლად — ერთი ბრტყელი კრამიტი ვერტიკალურად.

სამარხის სახურავად გამოყენებული იყო ორი თავშეჭცევით დადებული

ბრტყელი კრამიტი, რომელთა კიდეებზე, როგორც ჩანს, ღარიანი კრამიტები ეწყო. სამარხი მიწით იყო ამოვსებული: იგი გაუძარცვავთ. ძვლები არეული და დაშლილი აღმოჩნდა. მიცვალებული, როგორც ჩანს, მარჯვენა გვერდზე დაუსვენებიათ, მოკუნტულ პოზაში (სამარხის შიგა განაზომებია: 0,69 × 0,38 მ). სამარხში აღმოჩნდა.

72 (01/5—61). ბეჭედი ბრინჯაოსი, ფარაკიანი, დამტვრეული. შემორჩენილა ბრტყელი (ფურცლოვანი) რკალის ნაწილი, რომელიც მხრებთან თანაბრად ფართოვდება და გადადის რომბული მოყვანილობის ფარაკში.

73 (01/5—62). მძივები პასტისა, ბურთულა, მოყვითალო ფერისა (აღებისას დაიშალა).

სამარხი 25 (სურ. 247, 249). 16.X.75 (+0.15 მ). აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-7 კვადრატში. სამარხი კულტურულ ფენაში გაუჭრიათ. სამარხს წარმოადგენს ერთი ღარიანი კრამიტი, რომელიც მიწაზე დასვენებულ ჩვილ ბავშვს ეფარა (ღარიანი კრამიტის განაზომებია: 0,48 × 0,35 × 0,11 მ). სამარხი დამხრობილია სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან ჩრდილო-დასავლეთისკენ. ჩონჩხი ძლიერ დაშლილი იყო. მიცვალებული მარჯვენა გვერდზე დაუსვენებიათ, მოკუნტულ პოზაში, თავით ჩრდილოეთისკენ. უინვენტაროდ.

სამარხი 26 (სურ. 250, 252, 253). 24.X.75. აღმოჩნდა I ნაკვეთზე, მე-10 კვადრატში. იგი კულტურულ ფენაში იყო გაჭრილი და წარმოადგენდა წაგრძელებულ კრამიტყუთს, რომელიც შედგენილი ყოფილა ბრტყელი და ღარიანი კრამიტებისგან. სამარხის გრძივი კედლები ოთხ-ოთხი ბრტყელი შიგნით გადაქცეული კრამიტისაგან შედგებოდა. განივი კედლებად თითო კრამიტია ჩაყენებული (გარეგანი ზომებია: 1,45 × 0,75 მ). სამარხი გადახურული უნდა ყოფილიყო კრამიტით, რაც ჩამსხვრეული იყო: იატაკი სამი თავებშექცეული კრამიტისა ჰქონდა. დამხრობა: სამხრეთ-დასავლეთ — დასავლეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთ — აღმოსავლეთისაკენ.

მიცვალებული მარცხენა გვერდზე ესვენა, კიდურებმოკეცილი (სამარხის შიგა განაზომებია: 1,41 × 0,50 მ). სამარხში აღმოჩნდა:

74 (01/5—64). მონეტა ვერცხლისა, ავგუსტუსისა: პირჩამოტეხილია, ცუდადაა დაცული. შუბლზე — ავგუსტუსი პროფილში მარჯვნივ, პირტიტველა, თმები უკან აქვს გაკრული ზონრით; გარშემო შემოუყვება გაცვეთილი წარწერა; ზურგზე — ფეხზე მდგარი გაიუსი და ლუციუსი. დმ — 1,9 სმ.

75 (01/5—65, სურ. 254). ბეჭედი რკინისა, გემიანი: ძლიერ დაჟანგული და ნაკლული. შემორჩენილია განივკვეთში მომრგვალებული რკალის ნაწილი, რომელიც მხრებისკენ გაფართოებულია და ოვალურ ფარაკში გადადის. ფარაკში მოყვითალო მინის ინტალიო ზის; მასზე გამოხატულია სტილიზებული არტემიდე ეფესელი, რომლის სხეული გადმოცემულია ამფორის სახით; თავზე მოდიუმი ადგას; მის ორივე მხარეს ავაზებია გამოსახული*.

* კარსნისხევის სამაროვანზე აღმოჩენილი გეგმები განსაზღვრა ქ. რამიშვილმა.

76 (01/5—66, სურ. 255). საყურე თუ სასაფეთქლე ბრინჯაოსი: პატინით დაფარული. იგი წარმოადგენს განივკვეთში მოკრგვალებულ ოვალურ რგოლს, რომლის ბოლოები დამსხვილებულია და ერთმანეთზე გადადის.

77 (01/5—67, სურ. 258). მძივი პასტისა: მოყვითალო, შვინდის კურკის ფორმისა, სიგრძეზე გახვრეტილი. სიგრძე — 1,5 სმ.

78 (01/5—63, სურ. 259). ხუფის სახელური თიხისა: მოჩალისფროდაა გამომწვარი, ძალიან წაგრძელებული კონუსის მოყვანილობისაა. შესაძლოა, სამარხში კულტურული ფენიდან იყოს მოხვედრილი.

სამარხი 27 (სურ. 256, 257, 260). 25.X.75 (+0,15 მ). აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-10 კვადრატში. სამარხი ნაწილობრივ კულტურულ ფენაშია ჩაჭრილი და წარმოადგენს წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმის კრამიტყუთს, რომელიც ნაგები იყო ბრტყელი, გვერდებაკეცილი და ღარიანი კრამიტების ჩვეულებრივი მონაცვლეობით. სახურავი ორფერდა უნდა ჰქონოდა. განივ კედლებზე შემორჩენილი იყო „კეხის" კრამიტის ნატეხები.

სამარხის სახურავის თითოეულ კალთას შეადგენს ხუთი ბრტყელი და ოთხი ღარიანი კრამიტი. გარდა ამისა, სამარხის სახურავს გარედან შემოსდევდა კრამიტის დიდრონი ნატეხების არშია (გარეგანი ზომებია: 2,75 × 1,05 მ). სახურავი სამარხში იყო ჩაქცეული. იგი საგრძნობლად სცილდებოდა საკუთრივ კრამიტყუთს.

სამაოხის გრძივი კედლები შედგება ოთხ-ოთხი ბრტყელი კრამიტისგან; განივ კედლებად ორ-ორი კრამიტი გამოუყენებიათ. სამარხი მიწით იყო ავსებული (შიგა ზომებია: 1,45 × 0,73 მ.).

სამარხში ერთი მიცვალებული ესვენა, მარცხენა გვერდზე, ხელფეხმოკეცილი, თავით დასავლეთისაკენ. სამარხში აღმოჩნდა:

79 (01/5—68, სურ. 277). ხელადა თიხისა, მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი, თხელკეციანი, კარგად განლექილი თიხისგანაა დამზადებული, პირი სამტუჩა აქვს, ჩამოტეხილი: ყელი — ცილინდრული, ყური — განივკვეთში ოთხკუთხა-მომრგვალებული: მუცელი — სფერული; ძირი — ბრტყელი. ყურისთავი უშუალოდ პირზეა დაძერწილი, ყურისძირი — მხარზე. მუცელზე რელიეფური კოპებით შედგენილი სამი სარტყელი აქვს. სიმაღლე — 18,0, პირის დმ — 8,0. მუცლის — 17,0, ძირისა — 10,0 სმ.

80 (01/5—69, სურ.276). ხელადა თიხისა: მოწითალოდ გამომწვარი. პირი ოდნავ გადაშლილი აქვს, ჩამოტეხილია და ყურნაკლული, ყელი — წიბოიანი, დაბალი; მუცელი — სფერული, ძირი — ბრტყელი. ყურისთავი ყელზე ჰქონია დაძერწილი, ყურისძირი — მხარზე. სიმაღლე — 13,0, პირის დმ — 5,5 მუცლის — 13,0, ძირისა — 9,5 სმ.

81 (01/5—70, სურ. 291). სანელსაცხებლე მინისა, მოცისფრო, ცილინდრული მოყვანილობის, ირიზებული: პირგადაშლილია და ბაკოდასქელებული. ყელი თითქმის არა აქვს, ტანი — ცილინდრულია, მხრებთან გაგანიერებული.

ძირისკენ თანაბრად შევიწროებული; ძირი — ბრტყელი, ოდნავ შეზნექილი. სიმაღლე — 9,5, პირის დმ — 3,0, ძირისა — 3,5 სმ.

82 (01/5—71, სურ. 268, 269). ზარაკები ბრინჯაოსი (2 ც.), მოყვანილობით კონუსისებრი. თავზე მრგვალი ყუნწი აქვს ჩამოსაკიდად. ტანზე — პირთან ამოღარული სარტყლები. ერთ ზარაკს შერჩენილი აქვს ენა, ისიც ბრინჯაოსი. სიმაღლე — 2,5, პირის დმ — 1,5 სმ.

83 (01/5—72—75, სურ. 270—273). ზარაკები ბრინჯაოსი (4 ც.), მოყვანილობით კონუსისებრი, ტანზე სამი ტოლფერდა სამკუთხედის მოყვანილობის სარკმელია ამოჭრილი; თავზე მრგვალი ყუნწი აქვს. შერჩენილი აქვთ რკინის ენის ნაშთები. სიმაღლე — 2,0, პირის დმ — 1,0 სმ.

84 (01/5—96, სურ. 275). ზარაკები ბრინჯაოსი, ოთხწახნაგა, პირამიდისებრი: ტანზე თარაზულად ამოღარული ზოლები დაუყვება; თავზე მრგვალი ყუნწი აქვს. თავსა და პირზე რელიეფური სარტყელი შემოსდევს. წახნაგის ბოლოებზე ქიმებია. რკინის ენა ჰქონია. სიმაღლე — 2,0, პირის დმ — 1,0 სმ.

85 (01/5—88, სურ. 287, 289). ბეჭედი რკინისა, გემიანი, დაჟანგული და ნაკლული. შემორჩენილია განივკვეთში სამკუთხა-მომრგვალო რკალის ნაწილი, რომელიც მხრებთან გაფართოებულია და გადადის ოვალურ თვალბუდეში. ბუდეში ყავისფერი სარდიონის ინტალიო ზის. მასზე გამოხატულია მხედარი-ღვთაება, მითრას და სხვა ასტრალურ ღვთაებათა შერწყმული სახე, პროფილში — მარჯვნივ. ცხენს ტორი აქვს აწეული ბომონის წინაშე, რომელზედაც ცეცხლი ანთია. მხედარს სხივებიანი ქუდი ახურავს და მხარზე მოსასხამის კალთა უფრიალებს. მის უკან სიცოცხლის ხე დგას, რომელზედაც გველია შემოხვეული. მხედრის თავზე, მარცხნივ, ნამგალა მთვარეა გამოხატული, ხოლო მარჯვნივ — ვარსკვლავი. გამოსახულება ნატიფად და მკაფიოდ არის ამოჭრილი, ფონი გაპრიალებულია, გამოხატულება კი მჭრქალი. ინტალიოს სიგრძე — 1,5, სიგანე — 1 სმ.

86 (01/5—84). ბეჭედი რკინისა, ძლიერ დაჟანგული და ნაკლული. შემორჩენილია განივკვეთში მომრგვალებული რკალის ნაწილი, რომელიც მხრებისკენ გაფართოებულია და გადადის ელიფსურ ფარაკში. ფარაკზე დამაგრებულია მოყვითალო ფერის ოვალური მოყვანილობის თვალი — ინტალიო: გამოხატულია ქალღმერთი გრძელ ნაოჭიან ქიტონში. მარცხენა ხელში მას გრძელი კვერთხი უჭირავს, მარჯვენაში კი სისტრუმი. გემის სიგრძეა 1,0 სმ.

87 (01/5—102, სურ. 286). ბეჭედი რკინისა, ძლიერ დაჟანგული და ნაკლულია. შემორჩენილია განივკვეთში მომრგვალებული რკალის ნაწილი, რომელიც მხრებისკენ გაფართოებულია და გადადის ოვალურ ფარაკში, რომელშიაც ყავისფერი სარდიონის ინტალიო ზის. გამოხატულია ქალღმერთი ნემეზიდა, რომელსაც მარცხენა ხელში საზომი უჭირავს, მარჯვენათი კი ქიტონის ზოლი აქვს გამოწეული (მხრის არეში). გემის სიგრძე — 0,7 სმ.

88 (01/5—81, სურ. 285). ბეჭედი ბრინჯაოსი, ოვალური. ბრტყელი რკალი

მხრებთან გაფართოებულია და გადადის მომრგვალებულ ფარაკში. ფარაკზე დამაგრებულია ლურჯი მინის ამაღლებულზურგიანი თვალი, რომელზედაც არამკვეთრად ჩამოსხმული გამოსახულებაა ფორტუნასი — სიუხვის ყანწი, რაშიც მცენარის შტო დევს. რკალის დმ — 1,5 სმ. ინტალიოს სიგრძე — 0,5 სმ.

89 (01/5—82, 85, 86). ბეჭდები რკინისა (3 ც.), სამივე ერთნაირია და, თითქმის ერთნაირადაც, ძლიერ დაჟანგული და ნაკლული. შემორჩენილია განივკვეთში მომრგვალებული რკალის ნაწილი, რომელიც მხრებთან გაფართოებულია და გადადის მომრგვალებულ ფარაკში, რაშიც, როგორც ჩანს, პასტის თვალი მჯდარა (ნაშთი შემორჩენილია ერთ ბეჭედზე). თვალბუდის სიგრძე — 1,2 სმ.

90 (01/5—73). საკიდი ბრინჯაოსი: ჭვირული, ბიკონუსური. თავზე მრგვალი ყუნწი აქვს დამაგრებული, ტანზე ემჩნევა რომბული მოყვანილობის ოთხი სარკმელი.

90a (01/5—76, სურ. 267). სასაფეთქლე რგოლი ბრინჯაოსი: პატინით დაფარული. იგი წარმოადგენს განივკვეთში მომრგვალებული მავთულის რკალს, რომლის ბოლოები ერთმანეთზე გადადის. დმ — 1,1 სმ.

90b (01/5—83, სურ. 293). აბზინდა ბრინჯაოსი: უენო — მრგვალგანივკვეთიან რგოლზე შერჩენილია ბრინჯაოს მავთულისაგან დაწნული ძეწკვი. დმ — 1,5 სმ.

91 (01/5—73, სურ. 262). საკიდი ბრინჯაოსი: ჭვირულია, ბიკონუსური, ტანზე სამი რომბული სარკმელი აქვს; თავზე — მრგვალი ყუნწი; წახნაგის ბოლოებზე — წერტილოვანი ჭიმები.

92 (01/5—97, სურ. 266). საკიდი ბრინჯაოსი — ყურძნის მტევნის იმიტაცია. თავზე მრგვალი ყუნწი აქვს. სიმაღლე — 1,6, დმ — 1,0 სმ.

93 (01/5—78, სურ. 261). საკიდი ბრინჯაოსი, პატინით დაფარული. რქებდაგრეხილი ვერძის სკულპტურული გამოსახულებაა; ფეხმოტეხილია; ზურგზე შერჩენილი აქვს ყუნწის ძირები. მუცლის არეში ამოღარული ზოლი გასდევს. სიგრძე — 3,0, სიმაღლე — 2,0 სმ.

94 (01/5—77, სურ. 263). საკიდი ბრინჯაოსი: პატინით დაფარული. რქებდატოტვილი ირმის სკულპტურული გამოსახულებაა. ზურგზე დამაგრებული აქვს ყუნწი. მუცლის არეში ამოღარული ზოლი გასდევს. სიგრძე — 3,5 სმ, სიმაღლე — 2,0 სმ (ყუნწიანად).

95 (01/5—79, სურ. 264). საკიდი ბრინჯაოსი, პატინით დაფარული. რქებდატოტვილი ირმის სკულპტურული გამოსახულებაა, სტილიზებული. ფეხები მთავრდება რგოლებით, რომელშიც შერჩენილია რკინის ნაშთი. ზურგზე მრგვალი ყუნწი აქვს.

96 (01/5—80, სურ. 265). საკიდი ბრინჯაოსი — ძირგამოყვანილი სურის იმიტაცია.

97 (01/5—91, სურ. 283). მძივები ძოწისა: 5 ბრტყელია, დაწახნაგებული; 2 — თოთხმეტწახნაგა, სიგრძეზე გახვრეტილი.

98 (01/5—91, სურ. 261). მძივები ლურჯი მინისა (10 ც.), თოთხმეტწახნაგოვანი.

99 (01/5—91, სურ. 278, 279, 282). მძივები ქვისა და პასტისა (18 ც.). 6 ცილინდრული, პასტისა. ამათგან ორი — ინკრუსტირებული, ორი მრავალწახნაგა, დანარჩენი — ბურთულა. ერთი მათგანიც ინკრუსტირებულია თეთრი მასით.

100 (01/5—91, სურ. 278). მძივები: შვიდი ლურჯია, დაწახნაგებული, დანარჩენი (23) — თაფლისფერი, ორნაწილედი.

101 (01/5—91, სურ. 278—283). მძივები სარდიონისა: ორი მრგვალბრტყელია, ოთხი ცილინდრული.

102 (01/5—91, სურ. 283, 290). მძივები სხვადასხვა. ერთი — მთის ბროლისა, დაწახნაგებული, სიგრძით 2,6 სმ, მეორე — ქალცედონის, ბიკონუსური, მესამე — მინისა, ბურთულა.

103 (01/5, სურ. 278—283). მძივები: ერთი — გიშრისა, კონუსური, დაწახნაგებული; სამი — პასტისა, მათგან ერთი — დალარული, მეორე — მომწვანო-მოლურჯო, მსხლისებრი, მესამე — ბურთულა, ინკრუსტირებული, 18 კი მინის იოტებია. სამარხში აღმოჩნდა აგრეთვე იასპის კენჭი (სანახელაო ქვა?) და რკინის ნივთის ნაწილები.

104 (01/5—100, 101). მონეტები ვერცხლისა (2 ც.), გოტარზესის (არტაბან II).

105 (01/5—102). მონეტა ვერცხლისა, ავგუსტუსის (გალიის ზარაფხანა).

106 (01/5—90, სურ. 284). საყურეები ოქროსი (2 ც.). ბოლოებგახსნილი ოვალური რგოლებია, ერთი ბოლო ყურძნის მტევნის იმიტაციით არის დაგვირგვინებული.

სამარხი 28 (სურ. 294). 29.X.75 (+0,20 მ). აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-10 კვადრატში. ოვალური ორმოსამარხი, რომელიც მოყვითალო ფერის სილანარევ-თიხნარ ნიადაგში ყოფილა ამოჭრილი (განაზომები: 1,60 × 0,90 მ), დამხრობილი ჩანდა SSO—NWW.

სამარხში ერთი მიცვალებული ესვენა მარცხენა გვერდზე, ხელფეხმოკეცილი, თავით SWW-კენ მიქცეული. ჩონჩხი ცუდად იყო დაცული. სამარხში აღმოჩნდა:

107 (01/5—103, სურ. 299). ხელადა თიხისა, მოჩალისფრო-მოყვითალოდ გამომწვარი, პირჩამოტეხილი, მსხლისებრტანიანი. პირი ოდნავ გადაშლილი აქვს; ყელი — დაბალი, წიბოიანი; მუცელი — მსხლისებრი; ძირი — ბრტყელი. ბრტყელი ყურისთავი უშუალოდ ყელზე აქვს მიძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. სიმაღლე — 15,5, პირის დმ — 7,0, მუცლის — 16,0, ძირისა — 9,0 სმ.

108 (01/5—104, სურ. 295). სანელსაცხებლე მინისა, მომწვანო-მოლურჯო.

ირიზებულია. პირი გადაშლილი და დაბრტყელებული აქვს. ყელი — მაღალი, ცილინდრული. შეზნექილი სარტყლით გამოყოფილი კონუსური მოყვანილობის ტანისაგან: ძირი — შეზნექილი. სიმაღლე — 12,0, პირის დმ — 2,0, ყელის — 5,5, ძირისა — 5,0 სმ.

109 (01/5—107, სურ. 302). დანა რკინისა: ძლიერ დაჟანგული და ნაკლულია. შემორჩენილია დანის ყუნწი სამი მანჭვლითურთ და წვერის ნაწილი ქარჭაშითურთ. სიგრძე — 6,5, ყუნწისა — 3,5, პირისა — 3,0 სმ.

110 (01/5—109, სურ. 303). ღილაკი ოქროსი: სქელი ფურცლისგან დამზადებულ ღილაკისებრი გარსაკრავია(?) დმ — 0,5 სმ.

111 (01/5—108, სურ. 300). საკიდი ოქროსი: წარმოადგენს ოქროს მრგვალ ფირფიტას, რომელზედაც დარჩილულია ოქროსავე მავთულის ყუნწი და ერთი რგოლი. დმ — 0,4 სმ.

112 (01/5—105, სურ. 296). ვარდულები მინისა (16 ც.). შვიდფურცლოვანი ვარდულის იმიტაცია. მოოქრული ყოფილა.

113 (01/5—106, სურ. 298). მძივები: ერთი მოყვითალო პასტისა, ცილინდრული; მეორე — ლურჯი მინისა, მრგვალ-ბრტყელი; მესამე — აქატისა, ელიფსური, ზოლიანი, დაწახნაგებული, ერთი მთის ბროლისა — ბურთულა და ერთიც — მინისა, მოოქრული.

114 (01/5—404, სურ. 297). საყურე და სასაფეთქლე ოქროსი (2 ც.). იგი წარმოადგენს ოქროს მავთულისაგან დამზადებულ ბოლოებგახსნილ და ბოლოებდამსხვილებულ ოვალურ რგოლს დმ — 1,8 სმ.

115 (01/5—110). მონეტა, ავგუსტუსის დენარი, გალიის ზარაფხანისა.

სამარხი 29 (სურ. 304). 30.XI.75 (+0,33 მ). აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-6—7 კვადრატებში. სამარხი წაგრძელებულ ოთხკუთხა ორმოს (1,18 × × 0,68 მ) წარმოადგენს. იგი ძელებით ყოფილა ნაგები. ორმოს კედლებზე კარგად შეინიშნებოდა ხის ძელების ანაბეჭდები. ხის კედლები 12,0 სმ სიმაღლეზე იყო შემორჩენილი. დამხრობა ჩრდილო-ჩრდილო — დასავლეთიდან სამხრეთ-სამხრეთ — აღმოსავლეთისაკენ.

სამარხში ერთი მიცვალებული დაუკრძალავთ, ხელფეხმოკეცილი, თავით ჩრდილოეთისკენ დამხრობილი. სამარხში აღმოჩნდა:

116 (01/5—111, სურ. 308). ხელადა თიხისა, მოჩალისფრო-მოვარდისფროდ გამომწვარი, სადა: პირი გადაშლილი აქვს; ყელი — დაბალი, წიბოიანი; ტანი — მსხლისებრი; ძირი — ბრტყელი; ყური — განივკვეთში მომრგვალებული. ყურისთავი ყელზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. ბრტყელძირაა. სიმაღლე — 12,5, პირის დმ — 6,0, ძირის — 10,0, მუცლისა — 13,5 სმ.

117 (01/5—113, სურ. 306). სანელსაცხებლე მინისა, მომწვანო-მოლურჯო, ირიზებულია: პირი გადაშლილი და დაბრტყელებული აქვს; ყელი — მაღალი, ცილინდრული, შეზნექილი სარტყლით გამოყოფილი კონუსური მოყვანილო-

ბის ტანი; ძირი — ბრტყელი, თითქოს ოდნავ შეზნექილი. სიმაღლე — 10,5 სმ; პირის დმ — 1,5, ყელის — 6,0, ძირისა — 5,0 სმ.

118 (01/5—112, სურ. 307). ხელადა თიხისა, შავადაა გამომწვარი, სადა. პირი გადაშლილი აქვს, ყელი — ცილინდრული; ყური — განივკვეთში მომრგვალებული; ტანი — სფერული; ძირი — ბრტყელი; ყურისთავი უშუალოდ პირზე აქვს მიძერწილი, ყურისძირი კი მხარზე. სიმაღლე — 10,0, პირის დმ — 4,5, მუცლის — 8,0, ძირისა — 5,0 სმ.

119 (01/5—114; სურ. 305). ნემსი(?) ბრინჯაოსი, პატინით დაფარული, დამტვრეული. შემორჩენილია განივკვეთში მრგვალი — წვერისაკენ თანაბრად შევიწროებული ღერო, სიგრძით — 4,3 სმ.

118 (01/5—115). მძივი მინისა: მოგრძო, გვერდებდაწახნაგებული, თაფლისფერი.

სამარხი 30 (სურ. 309, 312). 26.XI.75 (+0,20 მ). აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-9 კვადრატში. ქვევრსამარხია, გვერდზე დაწვენილი სილანარევ თიხნარ ნიადაგში ამოთხრილ ორმოში. ქვევრი დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისგან და მოვარდისფრო-მოჩალისფროდ არის გამომწვარი. დამხრობა დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ. მიცვალებული ძლიერ მოკუნტულ პოზაში ასვენია მარცხენა გვერდზე, თავით დასავლეთისკენ. სამარხის გვერდზე სხვა ქვევრის მოზრდილი ნატეხებიც იყო გადაფარებული. ქვევრის სიმაღლე — 0,93, სიგანე მუცლისა — 0,60 მ. სამარხში აღმოჩნდა:

120 (01/5—116, სურ. 310). ხელადა თიხისა, მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი, პირგადაშლილი: წიბოიანი ყელი, მსხლისებრი მოყვანილობის ტანში გადადის; ძირი ბრტყელი აქვს; ყური — განივკვეთში მომრგვალებულია; ყურისთავი ყელზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. სიმაღლე — 14,5, პირის დმ — 7,5, მუცლის დმ — 15, ძირის დმ — 10,5 სმ.

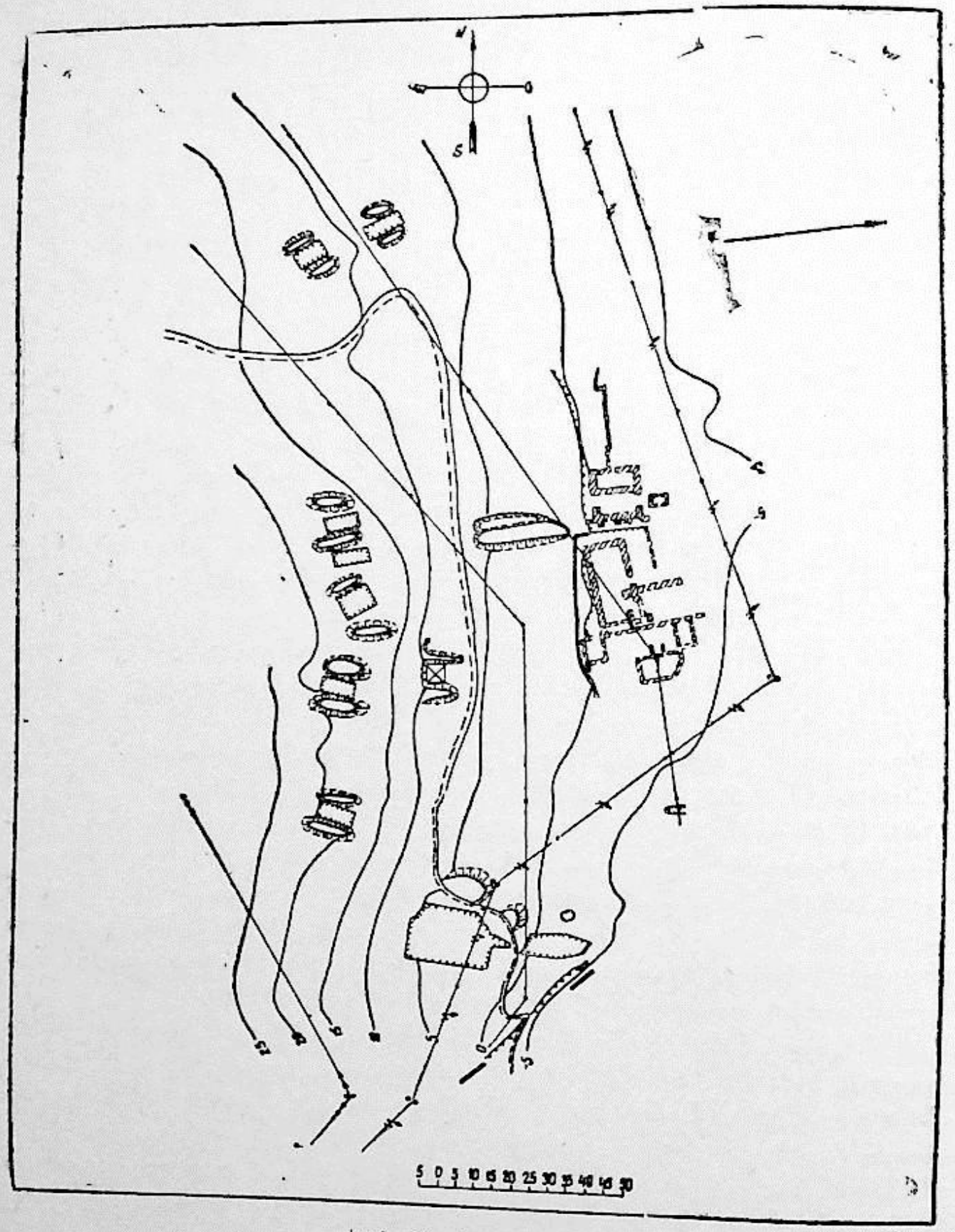
121 (01/5—117, 118, სურ. 311). მძივები: ორი — მოვარდისფრო სარდიონისა მრგვალ-ბრტყელი; დანარჩენი ლურჯი მინისაა, სამნაწილედი.

კარსნისხევის სამაროვანზე აღმოჩენილი სამარხეული კომპლექსები გვიან ანტიკური ხანის მასალის შემცველია. ანალოგიური კომპლექსები ცნობილია საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში (9; 12; 17; 24; 37; 56) და, აგრეთვე, მის ფარგლებს გარეთ, თანაც ძალიან ფართოდ (46; 57; 61; 63; 66).

კარსნისხევის სამაროვანზე დადასტურებული დაკრძალვის წესი (ხელფეხმოკეცილი), სამარხთა აღნაგობა (ქვევრსამარხები, ორმოსამარხები), აგრეთვე ინვენტარის ნაწილი (შავპრიალა კერამიკა) და სტრატიგრაფიული მონაცემები სამაროვნის ადრეულობაზე მიუთითებს.

ზემოაღნიშნულის გამო, შესაძლებელია სამაროვნის თარიღი ზოგადად I—II სს. განისაზღვროს (გამონაკლისს წარმოადგენს მე-3 სამარხი, რომელიც ქრისტიანული ხანისაა).

საანგარიშო წელს მცირე მასშტაბის გათხრები ჩატარდა ბაგინეთზე, სვე-

სურ. 11. ბაგინეთი. გეგმა

ტებიანი დარბაზის დასავლეთით. იქ, II ტერასზე მოიზომა ოთხი ნაკვეთი, რომელმაც ფაქტიურად გააგრძელა ჯერ კიდევ ორმოციან წლებში გავლებული თხრილი. ამ მონაკვეთზე ძირითადად მიმდინარეობდა ტერასის მოსწორება. ზედა ფენის აღებისას უხვად ჩნდებოდა მცხეთური, ბრტყელი, გვერდებაკეცილი და ღარიანი კრამიტების ნატეხები, აგრეთვე მოწითალოდ გამომწვარი თიხის ჭურჭლის ნატეხები არმაზციხე III-ის პერიოდისა. იქვე გამოვლინდა რიყის ქვით ნაგები კედელი, ზემოაღნიშნული პერიოდის შენობის ნაშთი. გვიანდელ კედელში აღმოჩნდა:

122 (01/2—405, სურ. 327, 328). გვიანელინისტური ხანის ნაგებობის კარნიზის ნაწილი, რომელზედაც ამოკვეთილია ლომის რელიეფური, შესამჩნევად სტილიზებული გამოსახულება და რვაფურცლიანი ვარდული (45, გვ. 480).

მუხათგვერდთან, საქართველოს სამხედრო გზის პირზე, გაითხარა ადრეფეოდალური ხანის სამაროვანი (სურ. 329, 330).

უმეტესი ნაწილი სამარხებისა წარმოადგენს ქვიშაქვის დიდრონი ფილებით ნაგებ ბანურსახურავიან ქვაყუთებს (სურ. 330). ისინი საოჯახო-კოლექტიური სამარხებია, სადაც ორიდან ოთხამდე მიცვალებულია დაკრძალული. ყველა მათგანი ასვენია გულაღმა გაშოტილი, თავით დასავლეთისაკენ. ზოგიერთ სამარხში აღმოჩნდა სამკაული და ტანისამოსთან დაკავშირებული ნივთები (სურ. 335, 350).

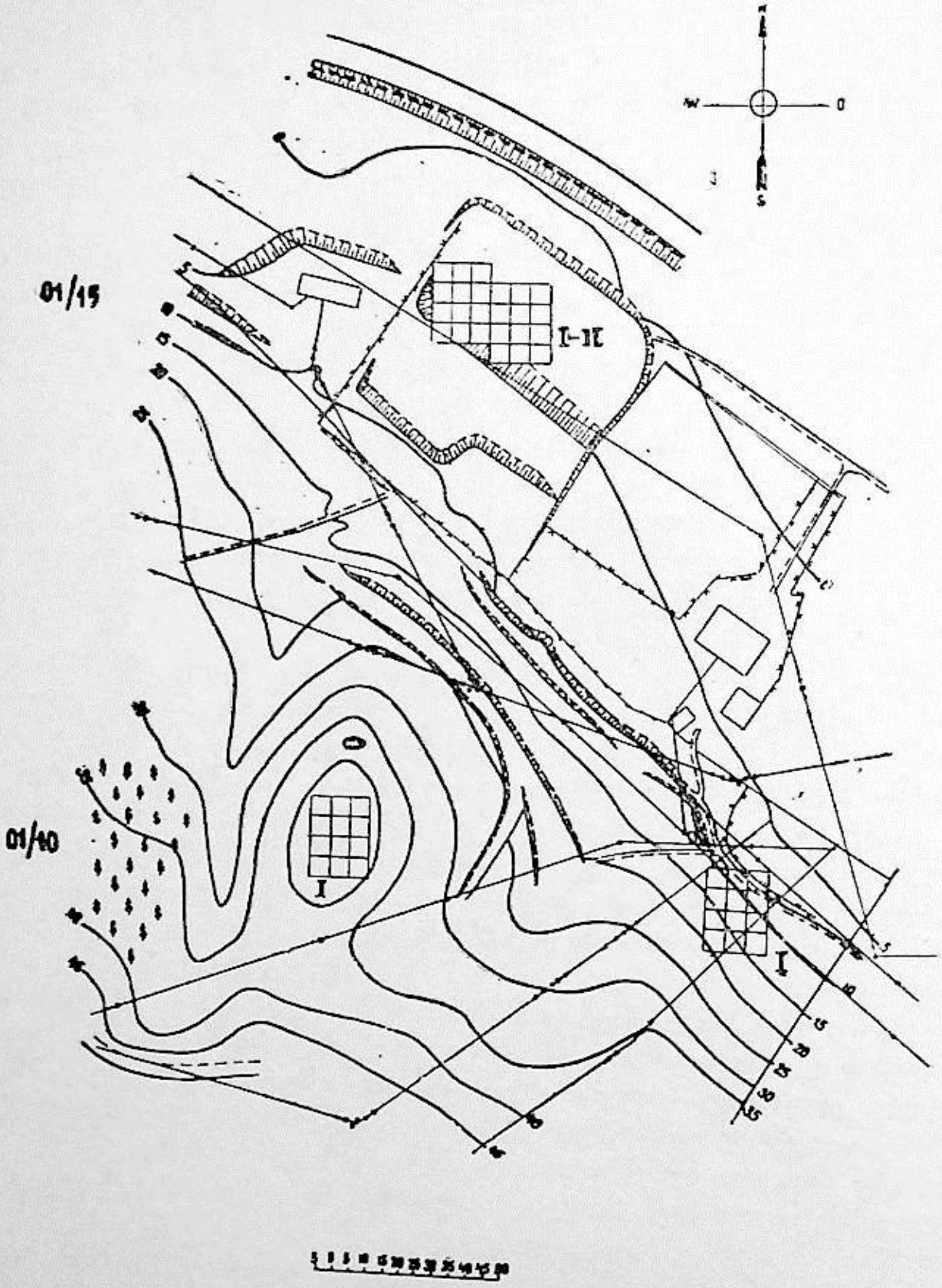
ნარეკვავი

სხალტბის ჭედის ჩრდილო ფერდობზე, სადაც ეს უკანასკნელი მდ. ნარეკვავის მარჯვენა ნაპირის ტერასებზე ეშვება, კარგად შეინიშნება ეროზიით დანაწევრებული წაგრძელებული გორაკუდები, რომელთა წინასწარულმა დაზვერვამ (1960—1961 წწ.) აშკარა გახადა, რომ აქ გვიანდელი ბრინჯაოს ხანის ნასახლართა ფართო ქსელთან უნდა გვქონდეს საქმე (სურ. 351). ამის დამადასტურებელი იყო აქ მოკრებილი რუხი და შავპრიალა თიხის ჭურჭელთა უამრავი ფრაგმენტი, შინაურ ცხოველთა ძვლების ნატეხები, თიხატკეპნილ კედელ-იატაკის მჭონე ნაგებობათა ბათქაშის ნიმუშები, ხახრამულ ადგილებში თუ საარხე თხრილებში შენიშნული ნაცროვან-ნახშიროვანი ლინზები და მრავალი სხვა. ფერდობის ტყიანი საფარის გაჩეხვა-გამეჩხრება და, ამის შედეგად, გაძლიერებული ეროზიული პროცესი ისევე, როგორც აქაური სავარგულების ინტენსიური ათვისება ზემოაღნიშნულ კულტურის ძეგლებს აშკარა განადგურებით ემუქრება. სავსებით ბუნებრივია, რომ ახლად აღდგენილი მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ ნარეკვავში მუშაობის წამოწყება ამ გარემოებამ განაპირობა.

მუშაობა დაწყებულ იქნა მდ. ნარეკვავის მარჯვენა ნაპირზე, შესართავთან ახლოს, ფერდობზე, მაღალი ელექტროძაბვის ქვესადგურის უკან, სადაც შეი-

---

* დაწვრილებით იხ. აქვე.

სურ. 12. ნარეკვავი. გეგმა

ნიშნებოდა კულტურული — ნაცროვან-ნახშიროვანი ფენა, რომელიც ბლომად შეიცავდა გვიანდელი ბრინჯაოს ხანისათვის დამახასიათებელ შავპრიალა თიხის ჭურჭლის ნატეხებს, ბათქაშისა და ალიზის ნიმუშებს, ცხოველთა ძვლებს და სხვ. (სურ. 368—372).

ექსპედიციაში მიღებული სტანდარტის თანახმად, გადაზომილ იქნა ქვეყნის მხარეების მიხედვით 432 კვ მეტრის მომცველი ფართობი. მას ეწოდა ნაკვეთი და აღინიშნა ლათინური ციფრით I. იგი დაიყო 12 კვადრატად, რომელთაგან თითოეული 36 კვ მეტრს მოიცავს, მაშასადამე, კვადრატის გვერდის სიგრძე-სიგანე 6 მეტრია. საჭირო შემთხვევაში ეს უკანასკნელიც დანაწევრდება მცირეჯერად ერთეულებად.

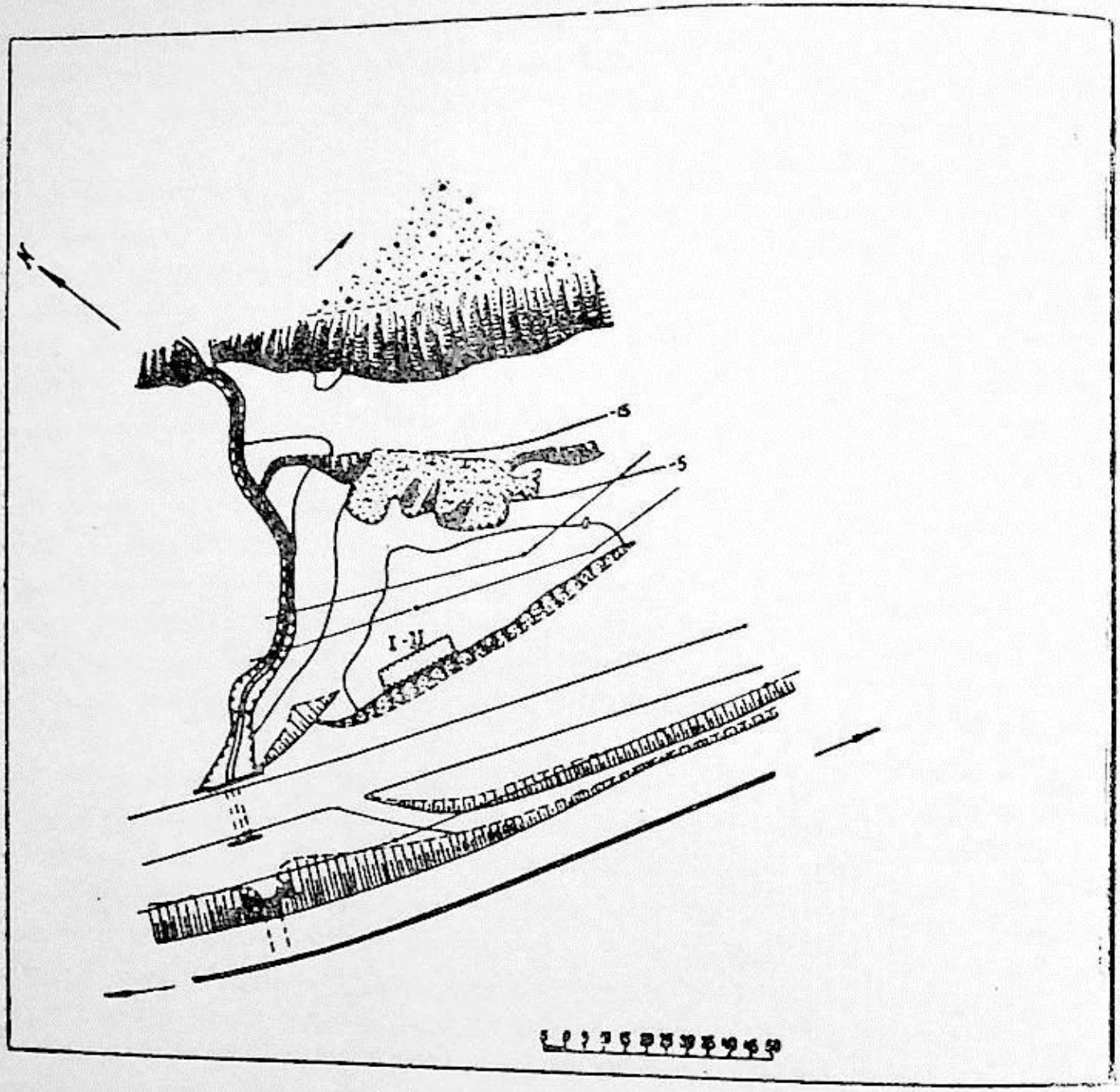
მთელი ნაკვეთი, მისასვლელი გზისპირის გარდა, მაღალი ძეძვით იყო დაფარული და მის აღებას მთელ ფართობზე საკმაოდ ბევრი დრო დასჭირდა.

საანგარიშო სეზონის განმავლობაში მოესწრო მხოლოდ კორდოვანი, ჰუმუსიანი ფენის აღება. მისი სიმძლავრე ყველგან ერთნაირი არ არის და მერყეობს 24—45 სმ შორის. მიუხედავად ამისა, ამ ფენაშიაც უხვად იყო კერამიკული ნაწარმის ნაშთები (ცხადია. მეტ-ნაკლებად მცირე ნატეხების სახით), ძირითადად ფერდობის ზემოთა ნიშნულებიდან ჩამორეცხილ-ჩამოტანილი, აგრეთვე, ცხოველთა ძვლები, ალიზისა თუ თიხის შელესილობის ხელახალა გამიწებული ნიმუშები.

კერამიკული ნაწარმი, როგორც ეს ნამოსახლარის კულტურულ ფენას შეეფერება, ერთობ ფრაგმენტულად არის წარმოდგენილი და მათგან ჭურჭლის რომელიმე ნიმუშის აღდგენა ჯერჯერობით ვერ ხერხდება. მაგრამ სამთავროსა და ნარეკვავის სამაროვანთა შესაბამისი ხანის ჭურჭლის ფორმების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, მონაპოვარ მასალაში ძალიან კარგად გამოიცნობა ეპოქისათვის დამახასიათებელი თიხის ჭურჭლის თითქმის ყველა სახეობა: ჯამი, ფიალა, ფინჯანი, ლანგარი, ქოთანი, ქილა, ჭიქა, ხელადა, დოქი, გოზაური, კოკა, დერგი, ქოცო, ქვევრი და სხვ. როგორც ვხედავთ, ნარეკვავის მასალაში ისეთი ფორმებიც გამოირჩევა (ქოცო, ქვევრი, საერთოდ დიდი ტევადობის ჭურჭელი), რომელიც სამაროვნებისათვის, კერძოდ, ორმოსამარხებისათვის, ცნობილი მიზეზების გამო, სრულიად არ არის დამახასიათებელი. ეს გარემოება ერთხელ კიდევ ადასტურებს იმ საყოველთაოდ აღიარებულ ფაქტს, რომ ნამოსახლარის კერამიკა გაცილებით მდიდარი და მრავალფეროვანია, ვიდრე სამაროვნისა, რომელიც მეტწილად, თითქოს უფრო პორტატულ ფორმებს თხოულობს.

ცნობილია, აგრეთვე, ამ მონაპოვრის ფაქტურა, თიხის შედგენილობა, გამოწვის ხარისხი, ფერი, ჭურჭლის ზედაპირის გაპრიალების ხერხები, ამოღარულ-ამოკაწრული გეომეტრიული სახეები, იშვიათ შემთხვევაში რელიეფური ზედნადები: მეჭეჭები, კოპები, ქიმები.

როგორც ზემოთ იყო ნათქვამი, მოიხსნა მხოლოდ კორდოვანი ფენა. კულტურული ფენის პრეპარაცია დაწყებული იყო მხოლოდ ერთ, მე-7 კვადრატში.

სურ. 13. ნუხათგვერდი. გეგმა

აქ კარგად გაიკვლეოდა ნაცროვანი ფენა, სადაც ნაპოვნი იყო მარგალიტის პატარა მძივი, ტახის ეშვი, რკინის მოხრილი დანისპირის ნატეხი და რუხი და შავპრიალა თიხის ჭურჭლის ნატეხები (სურ. 327, 332, 337). განსაკუთრებით აღსანიშნავია:

123 (01/10--456, სურ. 368). საბეჭდავი თიხისა, მრგვალი, ბრტყელპირიანი; პირზე ერთმანეთში ჩაწერილი 7 წრეა ამოღარული. სიმაღლე — 5,0 სმ. საბეჭდავის დმ — 4,0 სმ. მსგავსი საბეჭდავები დამახასიათებელია გვიანბრინჯაოსა და ადრინდელი რკინის ხანის ნამოსახლართა ფენებისათვის.

124 (01/10—467, სურ. 359, 360). საბეჭდავი თიხისა, მრგვალბრტყელზედაპირიანი, რომელზედაც ამოღარული ყოფილა ერთიმეორეში ჩასმული

„სამკუთხედები“. მთელ ზედაპირზე „სამი დიდი სამკუთხედი“ უნდა ყოფილიყო, მაგრამ შემონახულია მხოლოდ ერთი და მცირე ნაწილი მეორისა. სიმაღლე — 5,0 სმ, დმ — 6,1 სმ.

ფიქრისგორა

ამ სახელწოდებას ატარებს კოდმანის მთის აღმოსავლეთი დაკავებული ნაწილი, რომელიც დასცქერის სამთავროს სამაროვანსა და ტაძარს. ამჟამად აქ მცხეთის რაიონული საავადმყოფოს კორპუსი დგას. 1957 წელს აქ სამთავროს ტაძრის აყოლებაზე, კბოდეზე, მცხეთის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ გათხარა გლეხის სახლი დარბაზული ტიპისა და დაბხმარე სათავსოები, რომელიც მოწიფული შუასაუკუნეებით (XI—XIII სს.) დათარიღდა.

სწორედ საავადმყოფოსა და გლეხის ნასახლარს შორის მინდორზე (სურ. 375, 376) წყლის აუზისათვის ქვაბულის ამოღების დროს თავი იჩინა ქვასამარხებმა. სულ გაითხარა 12 სამარხი. ისინი ჩნდებოდნენ 0,50—0,80 მ სიღრმეზე მიწის აწინდელი ზედაპირიდან. აქ აღმოჩენილია მოგრძო სწორკუთხედის მოყვანილობის ქვაყუთები, რომელთა გრძივი კედლები ან მთლიანი მასიური ფილაქვებია, ან წყვილი ფილაქვისაგან შედგება. განივი (აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მხრის) კედლები, როგორც წესი, თითო ფილაქვას წარმოადგენს. ჰხურავთ 2 ან 3 ფილაქვა. საშენი ფილაქვები დაუდევრად გამოკაფული და უსწორმასწოროა; კედლები ერთიმეორეზე ყოველთვის ვერ არის მორგებული. დანარჩენი ფარღიატები რიყის ან ნატეხი წვრილი ქვით არის შევსებული. ერთ შემთხვევაში კუთხეები შიგნიდან გაჯით იყო შელესილი. უმთავრესად საოჯახო სამარხები ჩანან — შიგ წევს ერთიდან ოთხამდე მიცვალებული, თავით, ჩვეულებრივ, დასავლეთისაკენ მიქცეული, გულაღმა მწოლიარე, გულხელდაკრეფილი. ერთი სიტყვით, ზუსტად ისეთი სურათი გვაქვს, როგორსაც სამთავროს, კარსნისხევის, არმაზისხევის, მარტყოფისხევის, ბარგიყარიას და სხვ. ადრეფეოდალური ხანის სამაროვნები წარმოადგენდნენ.

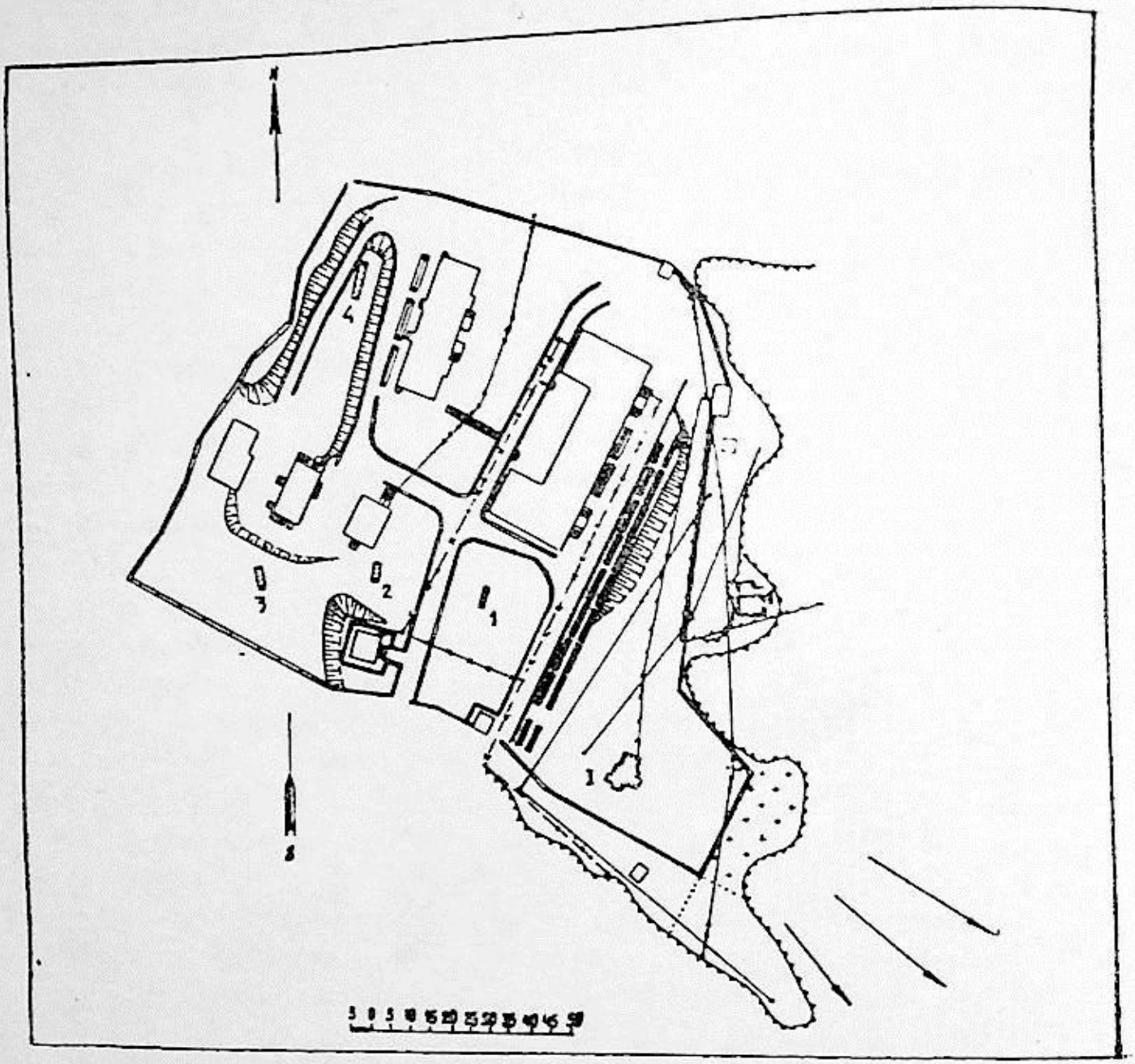
ცნობილია, რომ აღნიშნული ხანის სამარხები ინვენტარით ერთობ ღარიბია და ამათგან გამონაკლისს არც ფიქრისგორის სამარხები შეადგენდნენ. მაგრამ, როგორც ჩანს, ძველი წარმართული ჩვეულება ჯერ კიდევ სრულ დავიწყებას არ მისცემია და თითო-ოროლა ნივთი, რა თქმა უნდა, პირადი სამკაულების კომპლექტიდან, ჭირისუფლებს მიცვალებული ფიქრიგორელებისათვისაც გაუტანებიათ. მაგალითად, 1-ლ ქვისსამარხში აღმოჩნდა:

125 (10/14—1). ბრინჯაოს წვრილღეროიანი საკინძი, რომლის თავი ძოწის მრგვალი მძივით არის დაგვირგვინებული.

126 (01/14—2). ისეთივე საკინძი, რომელიც მთავრდება ბრტყელი გიშრის თავით. მის ცალ მხარეზე ზენური სახეა ამოკაწრული.

127 (01/14—3, სურ. 378). ოქროს წყვილი, დიდ-პატარა, ნახევარსფეროსებრი კილიტი, რომელსაც შიგნიდან ოქროსავე განივი ყუნწი აქვს.

მე-3 სამარხში აღმოჩნდა:

სურ. 14. ფიქრისგორა. გეგმა

128 (01/14—5). ბრინჯაოს სასაფეთქლე რგოლი, პასტის მძივითა და ბრინჯაოს წყვილი ბურთულა როზეტით შემკული.

129—130 (01/14—4, 6, 7). რკინის საკინძი, რკინისავე ბეჭედი, დანისპირი და სხვ.

მე-4 სამარხში იყო:

131—133 (01/14—12—18). რკინის ბიშვილდსაკინძები (ფიბულები), ბრინჯაოს და რკინის საკინძები, რომელთა თავები დაგვირგვინებულია ბროწეულის ყვავილით, ზოგისა — მარგალიტის ან ბრინჯაოს ბურთულებით.

134 (01/14—19, 20, სურ. 379). ძოწის 48 ბურთულა მძივი, მინის კოხტა სანელსაცხებლე და სხვ.

დაახლოებით ასეთივე ნივთები მეტ-ნაკლები რაოდენობით მოიპოვებოდა მე-9—12 სამარხებში. ასე რომ, აქ ჩატარებულმა თხრამ რამდენიმე სამარხის ინვენტარი მაინც გადაგვირჩინა დაღუპვა-განადგურებას და ახალი მასალა შეგვმატა ადრეფეოდალური ხანის მოქალაქეთა ფართო წრის კულტურის კვლევა-დახასიათებას.

ასეთი სამარხები და მათში აღმოჩენილი ინვენტარი სამთავროს სამაროვანის ანალოგია-პარალელების მიხედვით თარიღდება ჩვ. წ. IV—IX საუკუნეებით.

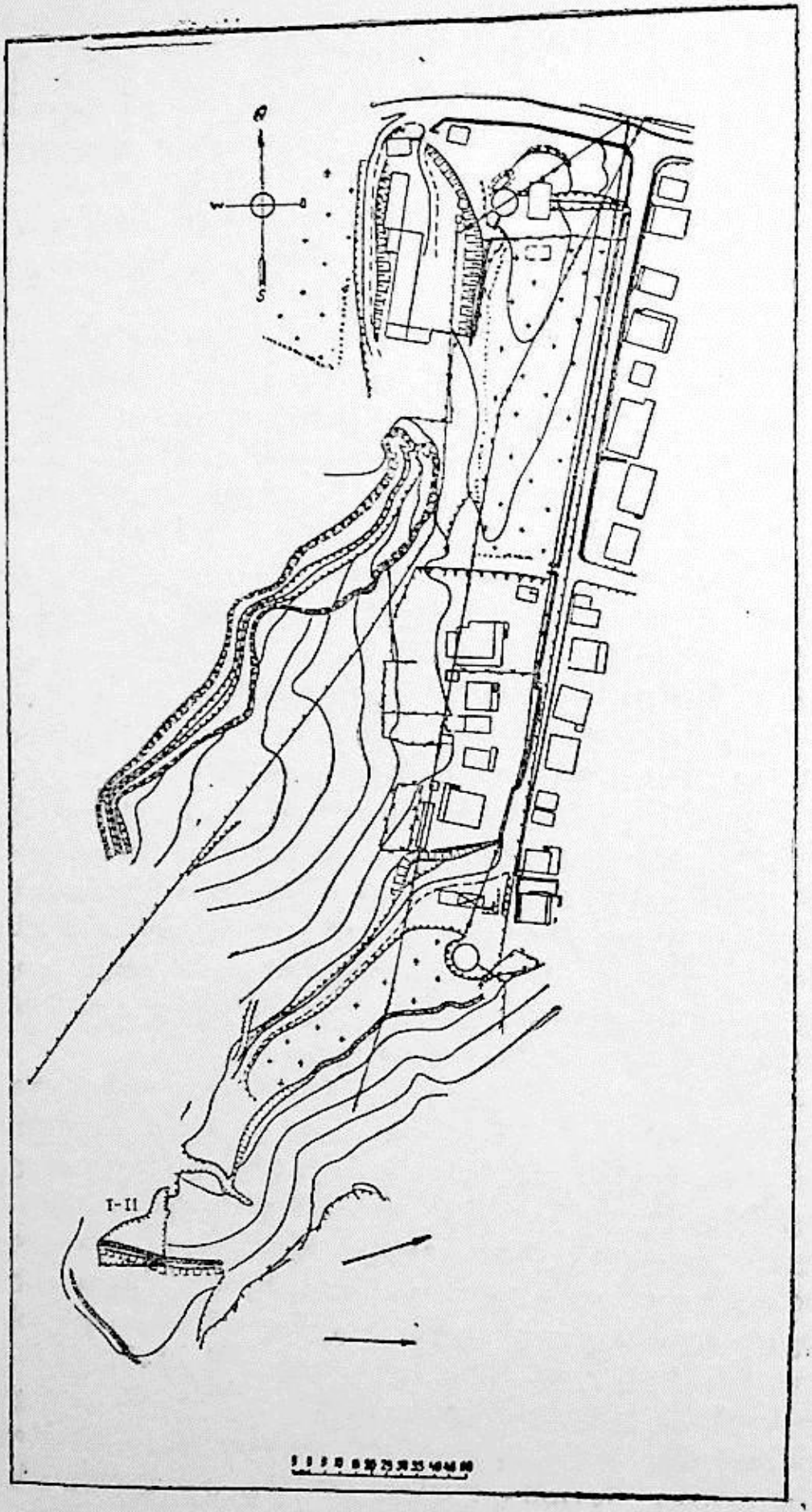
მცხეთისგორა

საანგარიშო წელს მუშაობა მიმდინარეობდა მცხეთისგორის სამხრეთ-დასავლეთ ბოლოზე, თავმოსწორებულ მოედანზე. სამუშაო უბანი ჩრდილოეთიდან და ჩრდილო-დასავლეთიდან იფარგლება ბეჟანაანთხევით, სამხრეთიდან მტკვრის მარცხენა ტერასით, აღმოსავლეთი ფერდობი საქართველოს სამხედრო გზისაკენ ეშვება (სურ. 380—384, 386).

1962 წელს ეს მოედანი, გორის სტრატიგრაფიის გარკვევის მიზნით, დასავლეთიდან აღმოსავლეთის მიმართულებით თხრილით იყო გაჭრილი. მაშინდელი მონაპოვარის მიხედვით ჩანდა, რომ გორაზე ანტიკურიდან ფეოდალურზე გარდამავალ ხანაზე (IV—V სს.) ადრინდელი ფენები არ უნდა ყოფილიყო.

ამ უბანზე გადაზომილმა ნაკვეთმა (18 × 24 მ) მოიცვა 1962 წლის თხრილიც. საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ეს სამუშაო უბანი ყოველმხრივ გამჭოლ, საქარე ადგილზეა და, ბუნებრივია, რომ აქაური კულტურის ძეგლები ძალიან დაზიანდნენ ატმოსფერული აგენტების (მუდმივი ქარის, ეროზიის) ძალუმი მოქმედების შედეგად. ეს კარგად შეინიშნებოდა ბეჟანაანთხევის მხრიდან ჩახრამულ ფლატეთა ჭრილებში და მით უფრო დაადასტურა საანგარიშო სეზონში ჩატარებულმა თხრამ. თუმცა ჯერჯერობით მხოლოდ პირველი ფენა არის აღებული, მაგრამ თუ რამდენად დაშლილ-დანგრეული და ნირშეცვლილი იყო იქაურ ნაგებობათა ნაშთები, თავიდანვე კარგად ჩანდა.

კვადრატებში აღმოჩნდა გადამწვარი ალიზის გროვა, რომელიც საკმაოდ კომპაქტური მასის სახით არის წარმოდგენილი. გროვაში ჩვეულებრივი მიწა არც შეგვხვედრია. ალიზის გორახები თავისივე ფხვნილში იყო არეული. ჩვენი აცდის მიუხედავად, მთლიანი ალიზის აგურის მიგნება ჯერჯერობით ვერ მოვახერხეთ. ალაგ-ალაგ თიხატკეპნილი იატაკის მჭონე სათავსოთა ფრაგმენტებიც ჩნდება. ისინი უმთავრესად ფლატის გასწვრივი მეორე რიგის კვადრატებშია, მაშინ როდესაც ალიზის გროვებით წარმოდგენილი ნაშთები თხემის გასწვრივ შეინიშნებოდა უმეტესწილად. ჩვენი დაკვირვებით ისე ჩანს, რომ ეს უკანასკნელი გორის თხემზე გამავალი ალიზით ნაგები 6-მეტრიანი ზღუდის გადმონგრეული ნაშთი უნდა იყოს. თიხატკეპნილი იატაკის მჭონე სათავსოები, შესაძლოა, თავის დროზე ზღუდე-გალავნის მომსახურე-მოდარაჯე პერსონალის დროებით თავშესაფარ-სამყოფელს წარმოადგენდა. გარდა ამისა, ფლატის პირას

სურ. 15. მცხეთისგორა. გეგმა

(ბეჟანაანთხევის მხრიდან) აღმოჩნდა ნატეხი ქვისაგან ნაგები შენობის კედლის ნაშთები, კერძოდ, აღმოსავლეთი და სამხრეთი კედლების კუთხედ შეკრული კვანძის ნაშთი. უდიდესი ნაწილი (მათ შორის ჩრდილოეთი და დასავლეთი კედლები მთლიანად) ადრიდანვე გადანგრეულია ზემოხსენებულ ხევში. შენობის დანიშნულება, ისევე როგორც ალიზის ნაგებობათა ნანგრევებთან მისი ურთიერთობა, ჯერჯერობით გამორკვეული არ არის და მათი ცუდი დაცულობის გამო საეჭვოა ოდესმე გაირკვეს.

ამავე ნაკვეთში გაიწმინდა რამდენიმე თიხის თონე-სათბური, რომელთა სტრატიგრაფია ჯერჯერობით სავსებით ცხადი არ არის, მაგრამ აქვე (სარწყავი წყლის აუზის მახლობლად) 1959 წელს გათხრილი გლეხის სახლში აღმოჩენილ თონეთა ანალოგების მიხედვით, სავარაუდოა, რომ ესენიც მოწიფულ შუა საუკუნეებს (XI—XIII სს.) ეკუთვნოდეს.

რაც შეეხება კულტურული ფენის შინაარსს, იგი შეიცავს ღარიანი და ბრტყელი კრამიტის უამრავ ფრაგმენტს. უმთავრესად, ჩალისფრად გამომწვარი თიხის ყელწიბოიანი ჭიქლა-ხელადების, ღრმა ჯამების და ქოთან-ქილების ფრაგმენტებს, რკინისა და ბრინჯაოს წვრილმან ინვენტარს, შინაურ ცხოველთა (მსხვილ და წვრილფეხა რქოსანი პირუტყვის, ღორის და სხვ.) დანაწევრებულ ძვლებს, ნაცარს, ნახშირს, ბათქაშის ნიმუშებს, ალიზის აგურის ნამტვრევებსა და მრ. სხვ.

თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტებისაგან აღდგა და ყურადღებას იქცევს:

135 (01/7—5, სურ. 385). ღრმა ჯამი მოვარდისფროდ გამომწვარი თიხისა, უხეშად ნაკეთები, სქელკეციანი, ოდნავ პირმოყრილი, სქელძუსლიანი, ტუჩიანი ლანგრის ტიპისა. სიმაღლე — 13,0, პირის დმ — 30,5, ქუსლის დმ — 14,5 სმ. ჩამხობილი იდო მე-10 კვადრატში.

136 (01/7—6, სურ. 387). ჭიქლა თიხისა: მოშავოდ გამომწვარი, ყელმაღალი, რომელსაც მსხლისებრი მოყვანილობის ტანი, სამტუჩა პირი, ბრტყელი და სქელი ძირი აქვს. მე-10 კვადრატში აღმოჩნდა.

გარდამავალი ხანისათვის მეტად დამახასიათებელია თიხის ჭურჭელი, რომლის დიდი ფრაგმენტები მე-8 კვადრატში აღმოჩნდა:

137 (01/7—4). ჭურჭელი აგურისფრად ყოფილა გამომწვარი. სამტუჩა, გადაშლილი, ბაკოიანი პირი და მაღალი ყელი ჰქონია (8,1 სმ). განივკეთში მრგვალ-ბრტყელი ყური ყელზეა მიძერწილი (მეორე ბოლო მხარზე იქნებოდა მიძერწილი, მაგრამ იგი არ შემონახულა). პირის დმ — 8,5 სმ, ყურისა — 5,0 სმ.

უაღრესად საინტერესო, იშვიათ ექსპონატს წარმოადგენს თიხის სათამაშო ჩანჩხურა (ბავშვისათვის).

138 (01/7—15). ჩანჩხურა თიხისა, მოვარდისფროდ გამომწვარი, მსხლისებრი მოყვანილობის ჭურჭელია. დამზადებულია წმინდად გაცრილი თიხისაგან, თხელკეციანია. პირი მთავრდება მილისებრ წაგრძელებული და ჰერმეტულად დახშული ყელით. ყელს, მხრებსა და მუცელს სამრიგად შემოყვება პაწია

მეჭეჭები. მხრებზე, სხვადასხვა ადგილას, 14 წვრილი ნახვრეტი აქვს. იგი აღმოჩნდა მე-10 კვადრატში, 0,30—36 მ სიღრმეზე.

ხშირი იყო მინის ჭურჭლის ფრაგმენტების აღმოჩენის შემთხვევებიც, მაგალითად, სირჩის ქუსლებისა მე-7 და მე-12 კვადრატებში, ყელ-გვერდის ნატეხებისა მე-4, 7 და 12 კვადრატებში. არის ბრინჯაოს ჭურჭლის მცირე ფრაგმენტები (მე-4 კვადრატში), სარდიონის მძივი (მე-9 კვადრატში) და სხვ. შინამოხმარების საგნებიდან უნდა დასახელდეს:

139 (01/7—13). კირქვისაგან გამოთლილი კვირისტავი (სიმაღლე — 2,6, დმ — 4,8, ნახვრეტის დმ — 1,0 სმ), რომელიც მე-12 კვადრატში აღმოჩნდა.

140 (01/7—14). რკინის ნამგლისებრი იარაღის 5 ფრაგმენტი, რომლებიც მე-10 კვადრატში აღმოჩნდა. კარგად შეინიშნება შიდაპირის ალესილობა, საერთო სიგრძე — 19,4 სმ. აგრეთვე სამი ნატეხი რკინის საბრძოლო იარაღისა(?) (მე-4 კვადრატი), რომლის უფრო ზუსტი განსაზღვრა ვერ ხერხდება.

141 (01/14—11). სალესი ქვა, რომელსაც ხანგრძლივი მუშაობის კვალი ეტყობა. სიგრძე — 16,5 სმ. ნაპოვნია მე-11 კვადრატში.

სამეურნეო ხელსაწყო-იარაღთაგან აღსანიშნავია ხელსაფქვავი, უფრო სწორად, მისი ნატეხი. იგი ფორიანი ბაზალტისაგან არის გამოთლილი. წარმოადგენს ზედაქვის ნაწილს. შემაღლებული, რელიეფური ყელი ჰქონია, რათა მარცვალი არ დაფანტულიყო. მსგავსი ხელსაფქვავების უფრო კარგად დაცული ცალები ამ მიდამოებში ადრეც იყო ნაპოვნი (სახელდობრ, 1959 და 1962 წლებში). აღარაფერს ვამბობთ აქაურ ნაგებობებში გადასახურავად გამოყენებულ კრამიტებზე, რომელთა უამრავი ნატეხი გვხვდებოდა გათხრის დროს. თუმცა მთელი ცალები არ აღმოჩენილა, მაგრამ აშკარად ჩანს ტიპოლოგიური იგივეობა და ტექნოლოგიური სიახლოვე ანტიკური ხანის კრამიტებთან. იგივე არ შეიძლება ითქვას მათ ზომა-სიდიდესა და მასივურობაზე. ანტიკური ხანის კრამიტები 1,5-ჯერ მაინც დიდია, ვიდრე გარდამავალი და ადრინდელ შუასაუკუნეთა დროის ცალები. გარდა ამისა, წერნაქს ისე ხშირად აღარ მიმართავენ, როგორც ეს ანტიკური ხანისათვის იყო დამახასიათებელი. რაც შეეხება ნაწარმის გამოწვის ხარისხს, ამ მხრივ მათ შორის განსხვავება თითქმის არც არის.

ამ ადგილებში გათხრების გაგრძელება აუცილებელია იმის გამოც, რომ ეროზიას გამოვტაცოთ ნივთიერი კულტურის მნიშვნელოვანი ძეგლები.

სვეტიცხოვლის უბანი

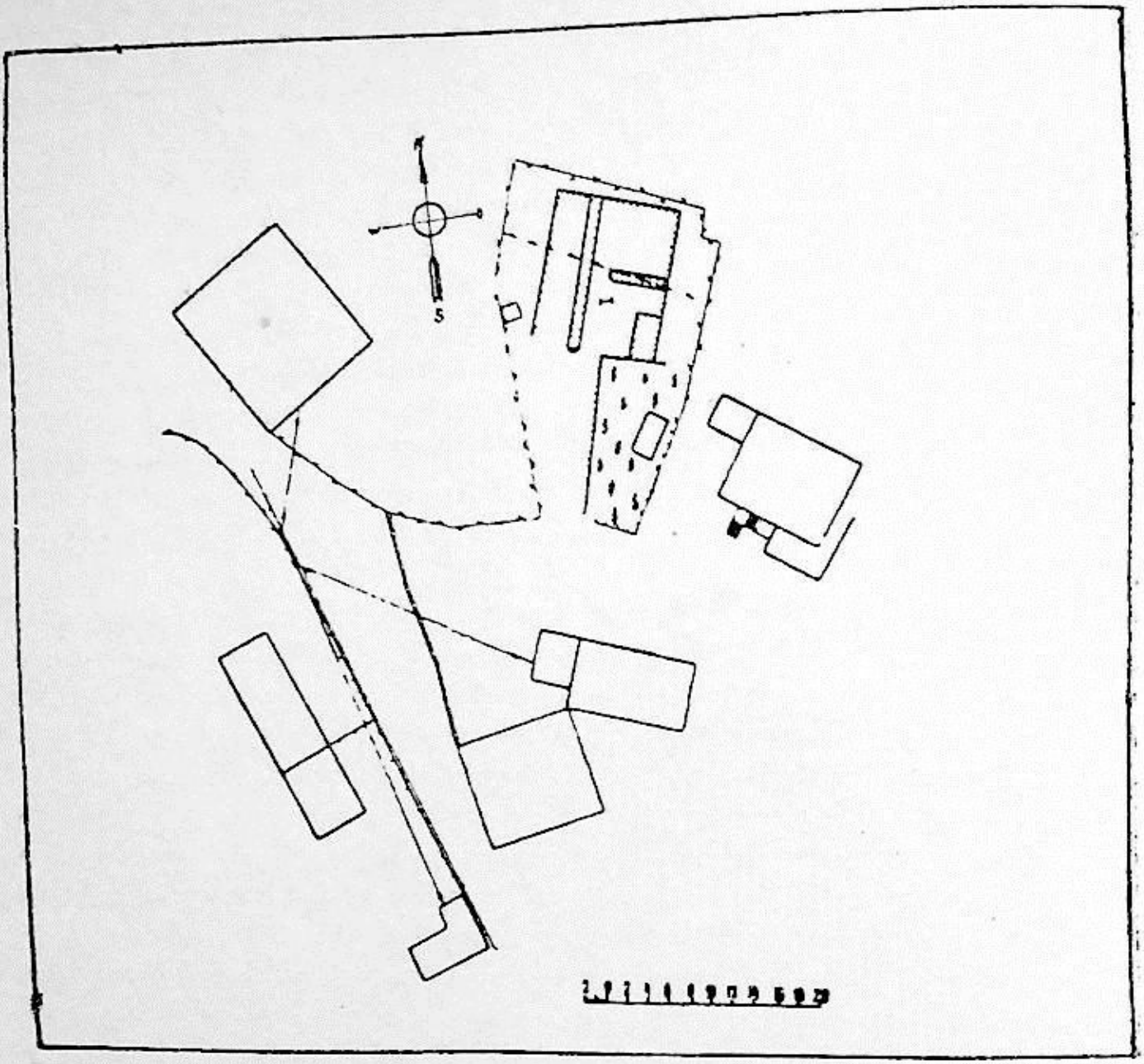
(სურ. 388—391). მცხეთა-სამთავროს რაზმის ერთერთ სამუშაო უბნად იქცა ქალაქის მჭიდრო დასახლებული უბანი ადრინდელი შუასაუკუნეებიდან მაინც, მანამდე კი, ამ უკანასკნელი ოციოდე წლის მანძილზე შემთხვევითი შემთხვევამდე წარმოებული გათხრების შედეგების მიხედვით, მტკვარ-არაგვის ხერთვისის ვაკობი უმთავრესად სასაფლაოდ, ხელოსანთა უბნად, აგრეთვე ბაღების გასაშენებლად ჩანს გამოყენებული. განსაკუთრებით ხშირი მოსახლეობა იყრის თავს ამ ადგილას მას შემდეგ, რაც ჩვენი ეროვნული

საისტორიო წყაროების მოწმობით, სამეფო წალკოტში ჩნდება ქრისტიანული სარწმუნოების პროპაგანდის ერთ-ერთი და მთავარი კერა სვეტიცხოვლის ტაძრის სახით. ჩვენი სამუშაო უბანი სწორედ ამ ტაძრის დასავლეთით, სულ რაღაც 30—40-ოდე მეტრის მანძილზეა. სავსებით ბუნებრივია, რომ ამ მიდამოებში მეტ-ნაკლები მასშტაბის მიწის სამუშაოებს ყოველთვის, უგამონაკლისოდ, მოსდევს ხოლმე წიაღისეული კულტურის ძეგლთა გამოჩენა. ასე მოხდა ეხლაც. საცხოვრებელი სახლისთვის განკუთვნილ ნაკვეთზე (12 × 13 მ) ქვაბულის ამოღებისას აღმოჩნდა შუასაუკუნეთა ხანის ქვის ნაგებობათა კედლები და მათთან დაკავშირებული კულტურული ფენები. მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის ჩარევა, ცხადია, გადაუდებელი გახდა. ქვაბულის ფართობის პრეპარაციამ გამოარკვია, რომ გვიანდელ შუასაუკუნეთა ერთი რიგის ნაგებობათა ნაშთები უკვე დანგრეული იყო და მისგან დარჩენილიყო მხოლოდ თიხის ხსნარზე რიყის ქვით ნაგები ერთი კედლის ნაშთი 11,0 მ სიგრძისა (0,85 მ სისქე და 0,40 მ სიმაღლე).

ქვაბულის შემდგომმა შესწავლამ (იგი დაღრმავებული იქნა თანამედროვე ზედაპირიდან 4,5—5,0 მეტრამდე) დაადგინა, რომ გარდა ზემოაღნიშნული რიყის ქვის კედლების ნაწყვეტისა, აქ საქმე გვაქვს შუასაუკუნეების ნამოსახლართა სულ ცოტა 3 ფენასთან, რომელთაც ძირს უგია ორი სამარხეული ფენა: ახ. წ. I—II სს. კრამიტსამარხებისა და ძვ. წ. I საუკუნის ქვევრსამარხებისა.

ზემოდან პ ი რ ვ ე ლ ი ფ ე ნ ა წარმოდგენილია კერამიკული წყალსადენითა და რამდენიმე რიყისქვით ნაწყობი კედლის ნაწყვეტით. ფენის განმსაზღვრელია წყალსადენი. იგი მიწის ზედაპირიდან 2,0 მ სიღრმეზე აღმოჩნდა. შედგება ვიწრო დიამეტრიანი თიხის მილებისაგან (სურ. 351) და მოთავსებულია კირხსნარის ჭუროში (ბუდეში). მტკიცე დუღაბის ეს საწოლ-საბურავი, როგორც ჩანს, საიმედოდ იცავდა წყალსადენს მექანიკური დაზიანებისაგან და, ალბათ, გაყონვისაგანაც. მილგაყვანილობა დამხრობილია ჩრდილო-დასავლეთიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ და პირდაპირ სვეტიცხოვლის ტაძრისაკენ არის დაგეზებული. ამ მილგაყვანილობის ტრასის კარგა მოზრდილი ფრაგმენტი (20-ოდე მეტრის სიგრძისა) მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ გამოვლენილი იყო 1957 წელს, ამ უბნიდან ჩრდილო-დასავლეთით 100-ოდე მეტრის მანძილზე. სტადიონისა და 26 კომისრის ქუჩის კუთხეში, საკარმიდამო ნაკვეთის გათხრის დროს[10]. მაშინ ივარაუდებოდა, რომ წყალსადენს სათავე უნდა აეღო იქვე მახლობლად თავჩენილი, აწ უკვე დამშრალ წყაროდან*. მაშინვე გამოითქვა მოსაზრება, რომ ეს წყალსადენი დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო იმ მეურნეობასთან, რასაც ჯერ კიდევ „სრულიად საქართველოს“ მე-

* ეს წყარო 1938 წელს ივლისში ძლივს ჟონავდა. იქვე მდგარი აკაკის ხის ქვეშ. როგორც აქაური ხანდაზმული მცხოვრებლები აღნიშნავდნენ, წყარო თავის დროზე (ე. ი. ამ 50 წლის წინა ხანებში) საკმაოდ დიდი დებეტისა ყოფილა და ირგვლივ მოსახლენი თურმე მისი წყლით კმაყოფილდებოდნენ.

სურ. 16. სვეტიცხოვლის უბანი. გეგმა

ფეთ-მეფე ალექსანდრე I დიდი (1412—1444) ეწეოდა სვეტიცხოვლის მეურნეობის აღდგენა-განმტკიცებისა, და, კერძოდ, ამ ტაძრის მომსახურე პერსონალის წყლით მომარაგების დარგში.

წყალსადენის ტრასის თანამედროვე უნდა იყოს რიყისქვის კედლის ნაშთი, რომელიც ქვაბულის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში სწორი კუთხით ებმის ჩრდილოეთიდან სამხრეთის მიმართულების მსგავსსავე კედელს. საფიქრებელია, რომ ეს ორი კედელი ერთი სათავსისა იყოს, მაგრამ ამის გარკვევა შეიძლება მხოლოდ ზემოაღნიშნული კედლის საბოლოო გამოვლინების შემდეგ. ზემოდან მეორე ფენა, ცხადია, უფრო ადრეულია და უნდა ეკუთვნოდეს XI—XIII სს. ამის მაგალითს წარმოადგენს მეტ-ნაკლებად კარგად დაცული სათავსი, რომელიც სწორკუთხა მოყვანილობისაა. იგი სამი მხრიდან შედარე-

ბით კარგად დაცული კედლებით არის შემოსაზღვრული, ხოლო მეოთხე მხარეზე მას ტიხარი აქვს ჩაშენებული ისე, რომ მისი ბოლოები ძირითად კედლებზე ორგანულად არ არის გადაბმული. კედლის წყობაში აქაც უმთავრესად რიყისქვაა გამოყენებული, მაგრამ აქა-იქ ნატეხი ქვაც ურევია. როდესაც წყობაში მხოლოდ რიყისქვის გამოყენებასთან გვაქვს საქმე, მაშინ წყობის ხასიათი თევზისფხურია, ხოლო ნატეხი ქვის მომეტებულად შერევის შემთხვევაში სწორი, თარაზული წყობა გვაქვს (სურ. 389). ამასთანავე რიყისქვის თევზისფხურად ნაწყობი კედლის ფუნდამენტი ყოველთვის ნატეხი ქვის სწორი წყობით არის წარმოდგენილი.

ამ ფენას უნდა ეკუთვნოდეს უმეტესობა პურის საცხობი და სათავსთა სათბობი თიხის ღუმელებისა, ქვევრებისა, კერებისა, თიხის წყალსადენი მილებისა და სხვა საყოფაცხოვრებო თუ საკულტო ხასიათის დეტალებისა.

ფრიად საყურადღებო ფაქტთან გვაქვს საქმე ქვაბულის ცენტრში აღმოჩენილ-გაწმენდილი ერთ-ერთი დეტალის სახით. ეს არის მოგრძო ბრტყელი რიყის ქვა, მიწაში ვერტიკალურად ჩასმული; მასზე ზემოდან პირქვე ჩამოცმულია ქვევრის თუ მოზრდილი ქოცოს ყელ-პირის ფრაგმენტი ისე, რომ მიწაში ჩარგული ქვა ჭურჭლის ყელ-პირის ზუსტად ცენტრში მოდის. დეტალის აზრი და დანიშნულება გაურკვეველია. იქნებ იგი ნაყოფიერების კულტის სიმბოლური გამოსახულების ერთ-ერთ შესაძლებელ ვარიანტზე მიგვითითებდეს.

ზემოდან მესამე ფენა ანტიკურიდან გარდამავალი, IV—V სს. და ადრინდელი შუასაუკუნეების დროისა ჩანს. იგი ყველაზე მეტად დაზიანებულია. სათავსთაგან კვალის თითო-ოროლა ნაწყვეტი ჩანს გადარჩენილი. ამ დროის კედლის ერთ-ერთ ნაწყვეტზე ზემოდან გადადის შუაფეოდალური ხანის რიყისქვის კედელი. იგი უმეტესწილად ფლეთილი ქვიშაქვისაგან არის ნაგები, თუმცა ალაგ-ალაგ რიყისქვაც ურევია. შემორჩენილია კედლის წყობის 2—3 მწკრივი. სისქე არ აღემატება 0,70 მ. იგი მიემართება ქვაბულის სამხრეთ-აღმოსავლეთი კუთხისაკენ და შედის აწინდელ ჭრილში. მისი გამოვლინება მიწის დიდ სამუშაოებს მოითხოვს.

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ არც ერთი ზემოაღწერილი ფენისეული კედლებიდან ამა თუ იმ ხასიათის სათავსის გეგმის დაჭერა-გამოხაზვა არ ხერხდება. გარდა იმისა, რომ კედლები გაუთხრელ ფართობში იჭრებიან, გათხრილ ნაწილშიც ძლიერ დაზიანებული, არაერთგზის გაწყვეტილი და ნირშეცვლილია, რაც მათ შორის ურთიერთობის გაკვლევას ფრიად აძნელებს. საამისოდ, ე. ი. ნამოსახლარი ფენებისა და ნაგებობათა გამოსავლინებლად დიდი ფართობის აღება-გათხრაა საჭირო, ეს კი ამ შემთხვევაში თითქმის შეუძლებელი ხდება უბნის მჭიდრო დასახლების გამო.

ფენაში საკმაო რაოდენობით მოიკრიბა თხელკედლიანი მინისა და წითლად თუ ჩალისფრად გამომწვარი თიხის ჭურჭლის ნატეხები. ამ უკანასკნელთაგან აღსანიშნავია:

142 (01/6—3, სურ. 402, 403). ცალყურა, პირგადაშლილი, სფერულმუცლიანი ქოთანი, შებოლილი და პატარა. სამტუჩა, ყელწიბოიანი ხელადა ჩალისფრად გამომწვარი თიხისა: მაღალი, პირს ზემოთ ახიდულყურიანი. სამტუჩიანობა და ყელწიბოიანობა გვიანანტიკური ხანის ტრადიციებზე მიგვითითებს.

143 (01/6—16, სურ. 399). ჭრაქი თიხისა, ხელით ნაძერწი, შებოლილი, დაბალი, პირღია ტიპისა.

144 (01/6—23). ბრინჯაოს ზარაკი ოთხწახნაგა, რკინის ენიანი.

145 (01/6—29). ხელსაფქვავის დიდი ფრაგმენტი, ზედაქვის ნაწილი ყოფილა ფორებიანი ბაზალტისაგან გამოკოდილი; პირშემაღლებული სამარცვლე აქვს.

146 (01/6—15). ბეჭედი ოქროსი, ღრუფირფიტოვანი, მხრებდაწახნაგებული. კორპუსში ამოჭრილია სწორკუთხედის მოყვანილობის თვალბუდე, რომელშიაც მჭიდროდ ზის შესაბამისი ფორმის სარდიონის თვალი, რომელზედაც ამოკვეთილია ინტალიო — მორბენალი ქურციკის მარცხენა პროფილი. ეს ნივთიც საკმაო არქაული ნიშნების მატარებელია.

როგორც ზემოთ იყო ნათქვამი, ქვაბულის დაღრმავებისას მის დასავლეთ ნაწილში აღმოჩნდა ორი სამარხეული ფენა: გვიანდელი ანტიკური (ახ. წ. I—II სს.) და გვიანდელი ელინისტური (ძვ. წ. I ს.) ხანისა. პირველი კრამიტსამარხებით არის წარმოდგენილი, მეორე — ქვევრსამარხებით. ორივე ტიპის სამარხები დელუვიური წარმოშობის ლიოსისებრ თიხნარშია გაჭრილი, თითქმის ერთსა და იმავე დონეზე. განვიხილოთ ისინი ცალ-ცალკე.

გვიანანტიკური ხანისა მოღწეულია სამი სამარხი (№№ 3, 4, 6; სურ. 392, 393, 396, 397). ორიოდე კრამიტსამარხი კიდევ ჩანს ქვაბულში, მაგრამ მათი გათხრა-პრეპარაცია ამ სეზონში ვერ მოესწრო.

სამარხი № 3. კრამიტსამარხია. აღმოჩნდა ქვაბულის ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში. იგი დამხრობილი იყო აღმოსავლეთ და დასავლეთ მხარეებს შორის. აგებული იყო ღარისებრი და ბრტყელი კრამიტებისაგან; სახურავი ორფერდა. ქანობიანი ჰქონდა, მაგრამ იგი და ჩრდილო კედელი ძალიან დაზიანებული იყო იმ ორმოსაგან, რომელიც მოგვიანებით ამოუღიათ (იგი ახლაც კარგად გაირჩევა სამარხის თავზე, მიწის ჭრილში). აღმოსავლეთი და დასავლეთი კედლები წყვილი სოლენისაგან (ბრტყელი კრამიტისაგან) შედგებოდა, რომლებიც თავ-ბოლო შექცევით არიან მიწაში ჩარგული. გრძივი (ჩრდილოეთი და სამხრეთი) კედლები შედგება 4—4 ასეთი თავ-ბოლო შექცევით ჩადგმული კრამიტისაგან. ძირსაც 6 ბრტყელი კრამიტი ეფინა თავ-ბოლო შექცევით და ჩაპირქვავებული. გარდა ამისა, სამარხის სიგრძივ კიდეებს გასდევდა ოთხი ღარისებრი კრამიტისაგან შემდგარი ბორდიური, რაც პირველად დასტურდება მცხეთურ კრამიტსამარხებში (სურ. 401). ფსკერზე, აღმოსავლეთი კედლის ძირში, გამართული იყო წყვილი კალიპტერისაგან შემდგარი სასთუმალი. აღნიშნული ფაქტიც პირველად ფიქსირდება აქაურ სამარხებში. მასზე გულაღმა, გაშოტი-

ლად, დასვენებული იყო საკმაოდ ძვალმსხვილი ადამიანის — მამაკაცის ჩონჩხი. მიცვალებულისათვის თავის აღმოსავლეთისაკენ მიქცევა მცხეთის სამარხებში ამ ხანისათვის ძალიან იშვიათი შემთხვევაა, თუ ადრეგათხრილი სამარხების მიხედვით ვიმსჯელებთ. კარგად იყო დაცული ქვედა კიდურები, გულმკერდის არე კი, სადაც რაიმე ნივთი იყო მოსალოდნელი, არეულ-დარეული იყო.

გამართლდა ჩვენი ეჭვი სამარხის გაძარცულობის შესახებ. კედელ-სახურავის ეგზომ დაზიანება და სამარხის თავზე გამართული ორმო ასეთ ეჭვს თავიდანვე ბადებდა. მართლაც, სამარხში მძარცველებს დარჩენიათ მხოლოდ ორიოდე ნივთი:

147 (01/6—61). სანელსაცხებლე მინისა (2 ც.). შემორჩენილია მხოლოდ ჭურჭლის ნამტვრევები

148 (01/6—59). მონეტა ვერცხლისა, პართული.

სამარხი I საუკუნით თარიღდება. ამ სამარხიდან უნდა მომდინარეობდეს:

149 (01/6—22, სურ. 406). ვერცხლის ჭურჭლის ყური, რომელზედაც გამოხატულია ფაფრიანი დრაკონის მორკალური ტანი. იგი ჩვენ უშუალოდ ამ სამარხის მახლობლად, იმავე დონეზე ვიპოვეთ. მძარცველებს იგი, როგორც ჩანს, იქვე დავარდნიათ.

სამარხი 4 ქვაბულის იმავე ნაწილში აღმოჩნდა. დამხრობა დასავლეთ-აღმოსავლეთისაკენ. ზუსტად წინამავლის აგებულებისაა. სახურავი, ცხადია, ჩაქცეულია. თითქმის სანახევროდ მიწითაა სავსე. შიგ იწვა საკმაოდ მაღალი ინდივიდი, თავით დასავლეთისაკენ მიქცეული, ფეხები მუხლებში ოდნავ მოხრილი და მარჯვნივ გადაქცეული ჰქონდა. მიცვალებული ქალი უნდა ყოფილიყო, რასაც თითქოს თანმხლები ინვენტარიც მოწმობს. ჩრდილო კედლის ძირში იდგა:

150 (01/6—76). მინის ოთხკუთხაკორპუსიანი დაბალი ბოთლი.

151 (01/6—71—74). ოთხი ორყურა მინის ჭურჭელი (სურ. 383—386). მათ შორის ერთი ამფორისებრი, ლურჯი მინისა (სურ. 367, ცენტრში, წინა რიგში).

152 (01/6—75, სურ. 428). მოყვითალო გამჭვირვალე მინის სანელსაცხებლე, წაგრძელებული, ოვალურტანიანი, თითქოს რელიეფურზედაპირიანი. იგი სირიული წარმოშობისაა და თარიღდება ძვ. წ. I და ახ. წ. I საუკუნით.

153 (01/6—62, სურ. 439). მონეტა ოქროსი: ალექსანდრე მაკედონელის ოქროს სტატერის მინაბაძი.

154 (01/6—63, სურ. 433, 434). წყვილი საყურე მავთულოვანი ოქროსი.

155 (01/6—65). მონეტა ვერცხლისა, პართული.

156 (01/6—66, 67). ბეჭდები ბრინჯაოსი, წყვილი, გამჭვირვალე მინის თვლიანი. ერთ-ერთ თვალზე გამოხატულია ტახტზე მჯდომარე გრძელკაბიანი

მანდილოსანი, რომელსაც ზეაღმართულ მარცხენა ხელში მოგრძო საგანი (ჩირაღდანი?) უჭირავს, მარჯვენა — წინ გაწვდილი აქვს.

157 (01/6—69). ზარაკი ბრინჯაოსი, ოთხწახნაგა.

158 (01/6—79). გასტროპოიდის ნიჟარები — 3 ც.

159 (01/6—80). ფერუმარილის სალესი დიდი ბრტყელი სადაფის ნიჟარა.

160 (01/6—81—89). მძივები: სარდიონის, სეილანის, ოპალისა და გიშრისა. მოცისფრო (ბიპირამიდული) აქატის მძივსაკიდები და სხვ.

161 (01/6—78, სურ. 437, 438). საბეჭდავი ძვლისა. ინტალიო — მხედარი პროფილში მარცხნივ: მას ცალი ხელით თითქოს აღვირი უჭირავს, მეორე მაღლა აქვს შემართული. საფიქრებელია, რომ ეს სიუჟეტი ღვთაება მითრას გამოხატავდეს (8, გვ. 343—347).

სამარხი 6. კრამიტსამარხია (სურ. 396, 397, 401). ყველაზე დაცული და მდიდარი იყო. იგი 0 ხაზიდან 3,15 სიღრმეზე აღმოჩნდა, რაც მიწის თანამედროვე ზედაპირიდან 4,75 მ უდრიდა. ჩადგმული იყო ნაკვეთის სამხრეთ-დასავლეთ კედელში: მის გვერდით 30-ოდე სმ, ჩრდილო მხრიდან ქვევრსამარხი იყო (სურ. 396). აწყობილი იყო 20 კრამიტისაგან: 4—4 სიგრძის, 2—2 განივ კედლებად, 6 ფსკერის საფენად. ამასთანავე თითო კალიპტერი ჩრდილო-აღმოსავლეთ და ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეებში იდო ამ უკანასკნელთა გასამაგრებლად. ქანობიანი სახურავი, როგორც წესი, ჩაქცეული იყო, კურტნის შემაკავებელი ხის ხარიხის დალპობა-ჩაქცევის შედეგად. სამარხის გრძივ კედლებს კალიპტერის ბორდიური გასდევდა, კურტნის ფრაგმენტებიც სამარხის თავსა და ბოლოს გადადიოდა. ამის გამო სამარხის გასამართავად 2,60 × 1,20 × × 0,50 მ სიდიდის ორმოს ამოღება დასჭირებიათ. სამარხის გარეთა განაზომები 2,10 × 1,10 × 0,50 მ უდრიდა, შიგნითა — 1,40 × 0,80 × 0,38 მ.

შიგ ჩასული მიწა მხოლოდ ფარავდა ჩონჩხსა და სამარხეულ ინვენტარს. სამარხში საკმაოდ მაღალი ტანის მანდილოსანი ესვენა, თავით აღმოსავლეთით დამხრობილი, მარჯვენა გვერდზე; ფეხები თავისუფლად ჰქონდა მოხრილი; მარჯვენა ხელი — თავქვეშ ამოდებული, მარცხენა — სახის წინ. მძინარე ადამიანის პოზა ჰქონია.

სამარხი გამოირჩეოდა მრავალრიცხოვანი, მდიდრული, ნატიფი ინვენტარით, რომელთაგან დავასახელებთ ზოგიერთს.

162 (01/6—99). ხელადა თიხისა: სამტუჩა, პირმრგვალი და ყელწიბოიანი.

163 (01/6—100). ხელადა მუცელგანიერი.

164 (01/6—101). ჭრაქი თიხისა: პატარა, დაბალი (გვამის წინ იდგა).

165 (01/6—132). სადაფის ნიჟარა, ფერუმარულის სალესავი. იდო გულმკერდის არეში.

166 (01/6—102—104, სურ. 421, 424, 426). სანელსაცხებლე მინისა, კოლბისებრი (სამი).

167 (01/6—106--107, სურ. 423, 425). სანელსაცხებლე მოლურჯო მინისა: სფერულმუცლიანი, ერთი ორყურა (423), მეორე ცალყურა (425).

168 (01/6—108, სურ. 422). სანელსაცხებლე მუქი ყავისფერი გამჭვირვალე მინისა, ამფორისებრტანიანი. მე-2 კრამიტსამარხში ნაპოვნის ზუსტი ანალოგი.

მსგავსი მინის ჭურჭლეულის წარმოების დრო და ადგილი კარგად არის ცნობილი. იგი სირიული წარმოშობისაა და ფართოდ არის გავრცელებული ძვ. წ. I და ახ. წ. I საუკუნეთა ანტიკურ სამყაროში. ცხადია, მას ამავე ხანებში უნდა გაევლო გზა იბერიის სატახტო ქალაქის მცხეთის მაღალი სოციალური წრის წარმომადგენელთა კოსმეტიკური მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად. ასეთ თარიღს მხარს უჭერს სამარხში აღმოჩენილი:

169 (01/6—113, 114). მონეტები ოქროსი: ალექსანდრე მაკედონელის სტატერის მინაბაძები (2 ც.).

170 (01/6—122, 123). მონეტები ვერცხლისა: წყვილი, რომელთა ფართო გავრცელება ჩვენში ახ. წ. პირველ საუკუნეებზე მოდის.

მაღალმხატვრული ღირსებისაა აქ აღმოჩენილი ოქრომჭედლური ხელოვნების ნიმუშები, რომლებიც უმთავრესად სამკაულებად არის წარმოდგენილი (სურ. 432). მათგან პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ:

171 (01/6—119, სურ. 432). ყელსაბამი. იგი შედგება ორი წნული ძეწკვისა და თითქმის წესიერი მრგვალი მედალიონისაგან. საკიდების თავში ბროწეულის ყვავილის მოყვანილობის წყვილი ბურთულაა, ხოლო ბოლოში, აგრეთვე წყვილი, შესაბნევი რგოლი. საკიდი ძეწკვები მედალიონთან შეერთებულია ძეწკვებით, თავებსა და მედალიონის ჩარჩოებზე მირჩილული პატარა რგოლებისა და მათში გაყრილი მანჭვლების მეოხებით. მედალიონის ჩარჩოში მრგვალ-ამობურცული ალმანდინის უსახო თვალია.

172 (01/6—117, 118, სურ. 435, 436). ოქროს წყვილი საყურე, ერთიმეორის ზუსტი ანალოგები. სანიმუშოდ აღებული ცალი შედგება ნუშისგულის მოყვანილობის ფარფლიანი ჩარჩო-ბუდისაგან ალმანდინის თვალითურთ, მხარზე მირჩილული, წიწვოვანი სახეებით შემკული სამკუთხა თხელი ფირფიტისაგან და მის ნაპირზე სამი რგოლის მეშვეობით ჩამოკიდულ ღეროთაგან, რომლებიც სათითაოდ ცვარასაგან შედგენილი ყურძნის მტევნის იმიტაციით მთავრდება: ბუდის ზურგზე მირჩილულია ორგზის მორკალული ოქროსავე ღერო, ყურის ბიბილოში გასაყრელად.

თუ დავუშვებთ, რომ მტევნებს ზემოთ ნაწილობრივ შიშვლად დარჩენილი ღეროები შევსებულ-შემკული უნდა ყოფილიყო ფერადი მინით ან პასტით, აე, რაც უფრო სავარაუდოა, მარგალიტის მძივებით, მაშინ თვალწინ დაგვიდგება ერთი საუკეთესო ნიმუში პოლიქრომული სამკაულისა, რითაც ესოდენ მდიდა-

რია მცხეთის მაღალი სოციალური ფენისა და განსაკუთრებით არმაზისხევის არისტოკრატიის სამარხეული ინვენტარი (4).

სამკაულთა ამავე რიგს ეკუთვნის:

173 (01/6—115, 116, სურ. 441, 444). ფირფიტოვანი ოქროს წყვილი სათითე-ბეჭედი ოვალური თვალბუდითურთ. ერთში ამობურცული ალმანდინის თვალია ინტალიოთი, რომელზედაც ქალღმერთი ნიკეა გამოსახული; მას მოსავს დანაოჭებული კაბა. მეორის ბუდეში თავსწორი სარდიონია, რომელზედაც ამოკვეთილია გრძელკაბიანი ქალღმერთი (ფორტუნა), პროფილში მარჯვნივ, თმები მაღლა აქვს ავარცხნილი; მარჯვენა ხელით მართავს საშვეს, მარცხენაში სიუხვის ყანწი უჭირავს.

174 (01/6—125, სურ. 442). მშვენიერი ინტალიო ამკობს აქ აღმოჩენილ რკინის ბეჭედსაც: სარდიონის თვალზე ამოკვეთილი ინტალიო გამოსახავს მრგვალ-ბრტყელ საყრდენზე მდგომარე მარცხნივ ამაყად მომზირალ არწივს, რომელსაც მარცხნივ და მარჯვნივ თითქოს ბროწეულის(?) სამ-სამი ნაყოფის ასხმულა ამკობს.

175 (01/6—120). აქვეა სხვადასხვა ზომისა და მოყვანილობის ოქროს კილიტები თუ ღილაკები, რომლებიც დაკრძალული მანდილოსნის სიცოცხლეში მის თავსაბურავსა თუ ტალავარს ამკობდნენ ან მის სუდარას განსვენების შემდეგ.

დაკრძალულის სამარხეული ინვენტარის რეპერტუარს ავსებენ:

176 (01/6—133—138). სხვადასხვა ზომა-მოყვანილობისა და დამუშავების მძივები და მძივსაკიდები ფერადი პასტისა და მინისა.

176a (01/6—131). საკინძი ბრინჯაოსი (აბზინდა), რომელიც წარმოადგენს არწივის თავის ზედა ნაწილის ქანდაკებრივ გამოსახულებას; მის აბზინდობას ამტკიცებს ღრუში დატანებული განივი ყუნწი.

ყველაზე ძვირფასღირებულ მონაპოვრად მიგვაჩნია:

177 (01/6—109—111, სურ. 445—447), საწერი მოწყობილობის კომპლექტი. იგი შედგება ცილინდრული მოყვანილობის, ოდნავ წელში გამოყვანილი თხელფირფიტოვანი ბრინჯაოს სამელნისაგან, რომელსაც თან ახლავს სახურავი; ბრინჯაოსავე ოთხი ცალი წკირისაგან (სიგრძე — 4—5—5.2 სმ) და ძვლის მრგვალღეროვანი სტილოსისაგან (სიგრძე — 16,5 სმ). თუ ზოგიერთ წვრილმანს არ გამოვუდგებით, დაახლოებით, ამით ამოიწურება ამ, მართლაც, მდიდრული სამარხის ავლადიდება (01/6—99—138). მაგრამ ჩვენ მაინც გვსურს ოდნავ შევჩერდეთ ამ უკანასკნელი მონაპოვარის მნიშვნელობაზე. მხედველობაში გვაქვს საწერი მოწყობილობის კომპლექტი. ეს არის სამელნის აღმოჩენის მესამე შემთხვევა მცხეთაში. პირველი აღმოჩენა ეკუთვნის ფრ. ბაიერნს, რომელმაც ბრინჯაოს ცილინდრული სამელნე დაადასტურა სამთავროს ერთ-ერთ სამარხში. მასზე შესრულებული ლათინური წარწერა იუწყებოდა, რომ იგი კალპურნიის სახელოსნოს ნაწარმი იყო. მეორე სამელნე, ვერცხლისა, შეგვხვდა

ერთ-ერთ სამარხში მცხეთის ქალაქის ტერიტორიაზე (არაგვისა და ლენინის ქუჩების შესაყარში, უნივერმაღის მშენებლობის ადგილას) 1958 წელს ჩატარებული გათხრის დროს. მესამეც — ეს არის. რაც შეეხება სტილოსს, დღეისათვის მცხეთის სამარხეულ ძეგლებში უკვე ხუთიოდე ასეთი ნივთი გამოიყოფა. გარდა ამისა, ჩვენ გუმანი გვაქვს, ზოგიერთი მინის ცილინდრული ჭურჭელი, ჩვეულებრივ, ანტიკური ხანის სამარხებიდან მომდინარე, შესაძლოა, სამელნედ იხმარებოდა. ყოველ შემთხვევაში, საწერ მოწყობილობათა აღმოჩენის შემთხვევების მომრავლება ამჟამად მოწმობს წიგნიერების გავრცელებას ძველ მცხეთაში. ამ გარემოებას უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს ანტიკური იბერიის კულტურული პროფილის დასადგენად და გასათვალისწინებლად. მიუხედავად იმისა, თუ რა ენაზე წერდნენ და კითხულობდნენ საზოგადოების რჩეული წარმომადგენლები, ის მაინც ფაქტია, რომ სახელმწიფოებრივ საქმიანობასა და მაღალი სოციალური მდგომარეობის ადამიანთა ურთიერთობაში წერაკითხვას დიდი საზოგადოებრივი როლი სჭერია და რომ ადამიანის კულტურის ეს ძვირფასი შენაძენი მარტოოდენ გამოვლელ-გამომვლელთა კომუნიკაციის საშუალება არ ყოფილა.

თუ ადრეაღმოჩენილ წარწერათა ხასიათის მიხედვით ვიმსჯელებთ, უნდა ვიფიქროთ, რომ 1975 წელს აღმოჩენილი საწერი ხელსაწყოები პირველ რიგში გამოიყენებოდა სამეფოს ოფიციალური დოკუმენტების შესადგენად, მაგრამ ასე ხშირი შემთხვევა საწერი მოწყობილობის აღმოჩენისა სწორედ სამარხებში და არა სახელმწიფო თუ საზოგადოებრივ ნაგებობათა კულტურულ ფენებში, ქალაქური კულტურის, კერძოდ, მწიგნობრობის დაწინაურების შთამბეჭდავ სურათს სახავს: თავისებურ მითითებას გვაძლევს იმის თაობაზე, რომ გვიანანტიკური ხანის ქართული ქალაქური კულტურის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ელემენტს წარმოადგენდა დამწერლობა, უფრო საზოგადოდ, მ წ ი გ ნ ო ბ რ ო ბ ა, რომლის შემოღება მიეწერება ფარნავაზს — ქართლოსის ნათესავთაგან პირველ მეფეს „ქართლსა შინა“ (34, გვ. 26). რა თქმა უნდა, ამ აღმოჩენის მიხედვით არაფრის თქმა შეიძლება იმის შესახებ, თუ რომელ ენაზე იწერებოდა აღმოჩენილი სამელნე მოწყობილობით, მაგრამ მცხეთის მოქალაქეთა წრეში, განურჩევლად მათი ეთნიკური წარმომავლობისა, რომ არსებულა მოთხოვნილება საწერ მოწყობილობაზე და გავრცელებულიც ჩანს ის, დავას არ უნდა იწვევდეს. ქალაქური კულტურის ამ ელემენტის მაჩვენებელი, ეს კიდევ ერთი ნივთიერი საბუთი, სამთავროსა და არმაზისხევის შესართავთან ადრე აღმოჩენილ ბერძნულ, ებრაულ და არმაზულ-არამეული დამწერლობის ძეგლებთან ერთად, ერთხელ კიდევ გვახსენებს გვიანანტიკური ხანის ქართლის სალებთან ერთად, ერთხელ კიდევ გვახსენებს გვიანანტიკური ხანის ქართლის სამეუფეო ქალაქის მცხოვრებთა ეთნიკურ სიჭრელეს, რაც შესაძლოა, ასახული იყოს სინქრონულ სამარხთა ნაირსახეობებშიაც კი. იგი, იმავე დროს, დამახასიათებელ ილუსტრაციას წარმოადგენს უძველესი ქართული საისტორიო წყაროს, ფარნავაზამდელი ვითარების ამსახველი ცნობისა, იმის შესახებ, რომ

„იზრახებოდა ქართლსა შინა ექუსი ენა: სომხური, ქართული, ხაზარული, ასურული, ებრაული და ბერძნული. ესე ენანი იცოდეს ყოველთა მეფეთა ქართლისათა, მამათა და დედათა“ (34, გვ. 16; 2, გვ. 242; 3, გვ. 11).

საწერი მოწყობილობის სახეობა თითქოს ეჭვს იწვევს, რომ ის შემოტანილია რომიდან. ამასვე მიუთითებს ფრ. ბაიერნის მიერ აღმოჩენილი „სამელნის“ ლათინური წარწერა, რომელშიაც, როგორც ზემოთ აღინიშნა, კალპურნიის სახელოსნოა ნახსენები. გადამწყვეტი მნიშვნელობისა შესაძლოა იყოს სვეტიცხოვლის უბნის მე-6 სამარხის (კრამიტსამარხი № 3) კრანიოლოგიური მასალის შედარებითი გამოკვლევა, მაგრამ წინამდებარე ანგარიშის წერისას ეს სამუშაო არ იყო დასრულებული.

სვეტიცხოვლის უბნის კრამიტსამარხთა გათხრამ კვლავ დაადასტურა ადრე შემუშავებული თვალსაზრისი ამ სახის სამარხთა მდიდრულობის შესახებ (2, გვ. 92). ამის დამადასტურებელია, როგორც ვნახეთ, სხვებზე უფრო მკაფიოდ სვეტიცხოვლის უბნის მეექვსე სამარხი და მისი ინვენტარი. მცხეთელ რიგით მოქალაქეს, რა თქმა უნდა, არ შეეძლო ჰქონოდა და, მით უფრო, საფლავში ჩაეწყო ამდენი ოქრო-ვერცხლი, მინა და სხვ. არ შეეძლო მას, როგორც ადრეც შეინიშნა, ადვილად ეშოვნა კრამიტის „სახლ საკრძალავთა“ ასაგებად საჭირო სამშენებლო კრამიტიც (2, გვ. 92). ეს შთაბეჭდილება საანგარიშო წელს კარგად დადასტურდა, როგორც ზემოთ ვნახეთ, კარსნისხევის შესართავთან გათხრილ სამაროვანზეც, სადაც ფიქსირებულია მხოლოდ ერთი კრამიტის ქვეშ და კრამიტის ნატეხზე დაკრძალვაც კი.

ამრიგად, კრამიტებით შედგენილი „სახლი საკრძალავები“ მცხეთა ქალაქის მდიდრული ფენის, მოქალაქეთა წარჩინებული ნაწილის კუთვნილებას წარმოადგენდა და მათში, როგორც წესი, მდიდრული, უცხოეთიდან შემოტანილი სამარხეული ნივთები გვხვდება. საანგარიშო წელს ამას მკაფიოდ გვიჩვენებს სვეტიცხოვლის უბნის მეექვსე სამარხიც.

სვეტიცხოვლისა და კარსნისხევის უბნებზე 1975 წელს გათხრილი კრამიტსამარხების ერთობლივი გამოკვლევა იმასაც გვიჩვენებს, რომ მცხეთის მოქალაქეთა ის ჯგუფიც, რომელიც კრამიტსამარხებში იკრძალებოდა, სოციალურად ღრმად დიფერენცირებულია: მდიდრებს, ჭონებიერთ უპირისპირდება ღარიბ-ღატაკობა. ასეთი სურათი ისახება სამარხთა აგებულებისა და საფლავში ჩატანებული ნივთების მიხედვით.

შესაბამისად, თავს იჩენს სოციალურად ორგვარი კულტურის ძეგლები: ა. მდიდართა ან წარჩინებულთა წრისა — ზედაფენის კულტურული სახის მაჩვენებელი და ბ. ღარიბ-ღატაკთა — ნივთიერი დოვლათის შემქმნელთა კულტურული სახის მაჩვენებელი. ისიც მკაფიოდ შეინიშნება, რომ ზედაფენის ნივთიერი კულტურის ძეგლები მთლიანად შემოტანილია, უცხოურია ან მათი ნაწილი იქნებ იყოს უცხოელი ხელოსნების მიერ დამზადებული ადგილობრივ სახელოსნოში, სადაც შესაძლოა, მუშაობდნენ ადგილობრივებიც და ქმნიდნენ

ძეგლებს უცხოური სიუჟეტების თუ შემოტანილი ნივთების მიბაძვა-მიხედვით. ამ რიგის ძეგლებიც პრაქტიკულად უცხოურია.

ნივთიერი დოვლათის შემქმნელთა, ე. ი. მასობრივ სამარხებსა და ღარიბ-ღატაკთა ნასახლარებზე უნდა მოველოდეთ აბორიგენთა ნივთიერი კულტურის ძეგლებს. ამიტომაც, მცხეთის მუდმივმოქმედი ექსპედიციის საგანგებო ინტერესს მასობრივი, ე. ი. ღარიბული სამარხები იწვევენ. შესაბამისად, ბუნებრივია, მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანას გვიანანტიკური ხანის მასობრივი სამაროვნებისა და ნამოსახლარების გათხრა-გამოკვლევა წარმოადგენს.

გვიანდელი ელინისტური ხანის სამარხეული ფენა

ამ დროისაც აგრეთვე სამი ქვევრსამარხი გაითხარა (სამარხები №№ 1, 2, 5). ეს არის ჩვეულებრივ წითლადგამომწვარი, საკმაოდ სქელკედლიანი, უსახო, ალბათ მეურნეობაში გამოყენებული ქვევრები, გვერდზე ჰორიზონტულად მწოლიარე, უმთავრესად ქვეყნის მხარეების მიხედვით დამხრობილი, რომლებშიც თითო ან ორ-ორი ჩონჩხია ამა თუ იმ გვერდზე მისვენებული. როგორც დაკრძალვის წესის, ასევე კულტურის ელემენტებისა და ქრონოლოგიის მიხედვით ისინი სამთავროს ქვევრსამარხთა სრული პარალელები არიან, რის გამოც მათზე დაწვრილებით აღარ შევჩერდებით (სურ. 394, 395).

სამარხი 2 თითქოს უკეთ ჩანდა დაცული, თუმცა თვით ქვევრი ძალიან დამტვრეული იყო. მასში აღმოჩნდა წყვილი ჩონჩხი: ერთი მარცხენა, მეორე მარჯვენა გვერდზე ესვენა.

ამ ტიპის სამარხისათვის დამახასიათებელი ინვენტარი:

178 (01/6—46). ხელადა თიხისა, ჩალისფრად გამომწვარი, მოყავისფროდ მოწერნაქებული, ცალყურა; ყელი დაბალი აქვს, მხრები — დაქანებული, მუცელი განიერი.

179 (01/6—47). ხელადა თიხისა, უფრო ღიაფრად გამომწვარი, აგრეთვე ცალყურა და სფერულმუცლიანი, სამტუჩა.

180 (01/6—48). სამაჯური ბრინჯაოსი: ზურგშეზნექილი და პირგახსნილი.

181 (01/6—49). სასაფეთქლე რგოლი ბრინჯაოსი. ფრაგმენტებია.

182 (01/6—51—55). მძივები ცისფერი პასტის, დაბალკონუსური; სარდიონისა — მანდარინისებრი; გიშრისა — კასრისებრი; მოთეთრო-გამჭვირვალე მინისა — მსხლისებრი: მუქი მოყავისფრო მინისებრი პასტისა — მილაკისებრი, დიაგონალურად ინკრუსტირებული მძივი; ჟღალი პასტის მძივსაკიდები (3 ც.) — შგლის კბილის მოყვანილობისა. აქვეა ქვევრსამარხისათვის ერთობ ტიპური: **183** (01/6—56). რკინის დანა (უფრო სწორად, მისი ორი ნატეხი) და სხვ.

სამარხი 5. ნაკვეთის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში აღმოჩნდა. კრამიტ-სამარხის მახლობლად, პირით ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ მიმართული. ქვევრი სავსებით დაშლილი იყო. საფიქრებელია, რომ იგი დამარხვის მომენტშიც არ იყო მთელი და მიცვალებული, ალბათ, ერთ დიდ გვერდით ნაწილზე დაასვენეს და ზემოდან ნატეხები დააფარეს, როგორც ეს არაერთგზის გვქონია დადასტურებული სამთავროს სამაროვანზე. შიგ საკმაოდ მაღალი ტანის ინდივიდის ჩონჩხი ესვენა, მარცხენა გვერდზე, რა თქმა უნდა, მკვეთრად ფეხებმოხრილი. მარცხენა ხელის მტევანი თავქვეშ ედო. აღმოჩნდა შემდეგი ინვენტარი:

184 (01/6—90, 91). ჩალისფრად გამომწვარი თიხის წყვილი ხელადა (დაბალი დოქი), ცალყურა, ყელდაბალი და მუცელგანიერი. ერთი მათგანი მრგვალპირიანი და ყელწიბოიანია, ხოლო მეორე სამტუჩა.

185 (01/6—92, 93). ვერცხლის წყვილი სასაფეთქლე რგოლი და ბრინჯაოს მსხვილმავთულოვანი წყვილი სამაჯური.

186 (01/6—94, 95, 97, 98). მძივები მოთეთრო-მოცისფრო, მოლურჯო პასტის, სარდიონის, ვიშრის, მოოქრული მინისა და სხვ.

187 (01/6—96). დანა რკინისა, ოდნავ მოხრილი, სასხლავის ტიპისა. უნდა ვიფიქროთ, სასხლავადაც გამოყენებული.

ქვევრსამარხთა აღმოჩენა იმ მხრივაც არის საყურადღებო, რომ სამარხთა ეს სახეობა ძვ. წ. V—IV საუკუნეებიდან ცოცხლობს კავკასიაში და, ამდენად, საერთო-კავკასიური მოვლენა ჩანს. მართალია ჯერჯერობით არ შეიძლება ითქვას, რომ ის უკლებლივ ყველა რეგიონს ახასიათებდეს, თუმც ასე ტოტალური გავრცელება კულტურის ელემენტებისა არც არის მოსალოდნელი. კოლხეთის, იბერიის, ალბანიისა და არმენიის მიწაწყალზე ქვევრსამარხთა გავრცელება, ჩვენი აზრით, იძლევა იმის საფუძველს, რომ სამარხ ნაგებობათა ეს სახეობა კავკასიური ცივილიზაციის დამახასიათებლადაც მივიჩნიოთ.

1975 წლის მუშაობის შედეგების შესახებ საუბრის შეჯამებისას ხელოსანთა უბნის აღმოჩენის ხაზგასმაა აუცილებელი. საუკუნეზე მეტია მცხეთა ითხრება და მხოლოდ საანგარიშო წელს გამოვლინდა ხელოსანთა ნამოსახლარის კომპლექსი. გაირკვა, რომ გვიანანტიკური ხანის ნამოსახლარი შედგებოდა შემდეგი ელემენტებისაგან: ნასახლარი, სახელოსნო უბანი, სამეურნეო ნაგებობები და სამაროვანი. ნასახლარი ერთსახლიანი (ერთოთახიანი) ელემენტია დამხმარე ნაგებობითურთ. სახლი (დასახლება) უკარმიდამოა. კარსნისხევის ხელოსანთა უბანი — დასახლება ქართლის, ანტიკური ხანის დედაქალაქის აუცილებელი უბანია, მსგავსი ათენის „მექოთნეთა უბნის“ — „კერამიკოსისა“.

კრამიტსამარხებიცა და ქვევრსამარხებიც დიდი ხანია ცნობილია მცხეთაში, კერძოდ, სამთავროზე, მაგრამ გვიანელინისტურ-გვიანანტიკური ხანის ქვევრსამარხებისა და კრამიტსამარხების აღმოჩენა სვეტიცხოვლის უბანზე განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა. ისინი ცხადსა ხდიან, რომ ჩვ. წ. IV ს. ცნობილი მშენებლობა, დაკავშირებული მირიანის სახელთან („იწყეს ხუროთა შენე-

ბად ეკლესიისა გარეგნივ ზღუდესა, მაყვალთა მათ ზედა, საყოფნელსა წმიდისა ნინოსა, სადა აწ არს ეკლესია საეპისკოპოსო" (34, გვ. 118), ხორციელდება გვიანელინისტური ხანის სამაროვნისა და კულტურული ფენების მოშლის შემდეგ. ამ ადგილებში ჩანს მირიანისდროინდელი „სამეფო სამოთხე" და „სახლი ღმრთისა" (3, გვ. 11). როგორც ვხედავთ, საანგარიშო წელსაც იჩინა თავი ელინისტურ-რომაული ხანის ძეგლებმა საკუთრივ სვეტიცხოველთანაც კი. ეს უკვე მერამდენე ნივთიერი მითითებაა მტკვარ-არაგვის ხერთვისში ელინისტურ-რომაული ხანის ქალაქური ცხოვრების ნაკვალევისა. ამრიგად, 1975 წლის აღმოჩენებიც უშვერენ მხარს ქართული საისტორიო წყაროების ცნობას მცხეთა ქალაქის არსებობის შესახებ ფარნავაზის დროს („მოვიდა ფარნავაზ მცხეთას", ფარნავაზ „წარმოვიდა მცხეთად სიხარულითა დიდითა" (34, გვ. 23).

ასეთია მოკლედ მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის ნამუშევარი 1975 წლისათვის. როგორც დავინახეთ, აღნიშნული წლის მუშაობის შედეგები მნიშვნელოვნად ავსებენ ჩვენს ცოდნას მცხეთის ისტორიული წარსულის შესწავლის დარგში. საანგარიშო წელს მცხეთის ნაკრძალის ტერიტორიაზე და მის შემოგარენში არაერთი საყურადღებო ძეგლი გადაეურჩა, როგორც პუნების დამაბგრეველ მოქმედებას (ნარეკვავი, მცხეთისგორა, მუხათგვერდი), ასევე ახალაშენებლობათათვის წარმოებული მიწის სამუშაოების დროს მოსალოდნელ განადგურებას (ქარსნისხევი, ქალაქის უბნები, ფიქრისგორა). ამ ფაქტორების მოქმედება, ბუნებრივია, მომავალშიაც გაგრძელდება, რაც გვავალებს — არქეოლოგიური კვლევა-ძიება ამის შესაბამისად კიდევ უფრო მეტი ინტენსიურობით განვახორციელოთ.

А. АПАКИДЗЕ, А. КАЛАНДАДЗЕ, Б. НИКОЛАШВИЛИ

МЦХЕТА. 1975.

МЦХЕТСКАЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКСПЕДИЦИЯ 1975 ГОДА

Резюме

Созданная постановлением Центрального Комитета КП Грузии и Совета Министров СССР постоянно действующая Мцхетская археологическая экспедиция вела археологические работы на разных участках («кубани») «Великой Мцхета».

У устья Карсниисхеви, впервые на территории «Великой Мцхета» раскапывался комплекс поселения (собственно поселение — жилые и хозяйственные здания, производственные и хозяйственные сооружения и могильник) первых веков нашей эры.

Комплекс вновь обнаруженного поселения расположен террасообразно на склоне и у подошвы горы. Устанавливается существование жилых и хозяйственных сооружений трех строительных периодов. Стены и фундаменты жилых зданий выложены из рваного камня на глиняном растворе (рис. 30—32).

Жилые помещения в плане четырехугольные; некоторые из них имели черепичную кровлю. Для перекрытия зданий использованы черепицы, характерные для Мцхета античной эпохи — солены и калиптеры.

Полы в жилых комплексах глинобитные с очагами в центральной части помещения. Жилой комплекс в основном состоит из двух частей: жилья и легкой крытой пристройки хозяйственного назначения, в которых также обнаружены очаги — следы огня.

В жилых зданиях и в культурных слоях обнаружено: красноровая столовая посуда, обломки кухонной керамики, а также большие хозяйственные сосуды (пифосы — «квеври»). Вся керамика изготовлена на гончарном круге; она тонкостенная, светлорозового с красным оттенком обжига — характерная для памятников Картли и города Мцхета первых веков нашей эры.

На невысоком холме, к югу от поселения, обнаружены развалины производственных сооружений. Это — керамические обжигательные печи — в плане длинные, подчетырехугольные, отличающиеся от грушевидных и круглых керамических обжигательных печей античной эпохи и перекликающиеся с раннеантичными печами Ховлегора.

Видимо, местные традиции сооружений вытянутых печей продолжались и в позднеантичное время.

Рядом с поселением обнаружен могильник, состоящий из черепичных ящиков и грунтовых погребений (рис. 2), по всем данным, синхронный с раскапываемым рядом поселением. Черепичные ящики, как правило, четырехугольные с двускатным перекрытием (рис. 220). Обнаружены также погребения, составленные из черепиц и рваного камня, т. е. комбинированные с деревянным перекрытием. Инвентарь погребений: кувшинчики типа ойнохои, глиняные сосуды с рельефным шишковидным украшением и со следами красного ангоба.

Прослеживается однородность, однотипность и, по всей вероятности, синхронность керамических изделий, обнаруженных на поселении, в культурных слоях, на производственном участке и в погребениях.

В отчетном году были продолжены изыскания на территории внутренней крепости Мцхета, в частности, — непосредственно к западу от «Колонного зала» Багинети — открытого еще, в сороковых годах. Здесь выявлены остатки зданий и архитектурные детали, в том числе примечательная часть карниза с рельефным изображе-

нием стилизованной львиной головы и розетки позднеэллинистической эпохи (рис. 327, 328).

Работы в Нареквави носили охранный характер. Раскопки начались на сильно эрозированном участке, где размывались слои поселения эпохи поздней бронзы и раннего железа. При снятии первого, дернового слоя удалось собрать изрядное количество обломков серо- и чернолощенных сосудов, костных остатков домашних животных; встретились также: бусы из глины, пасты, сердолика; обломки железного ножа; глиняная печать с резным изображением вставленных в друг друга кружков и др. Встречаются отдельные фрагменты опрокинувшихся стен из сырцовых кирпичей. Обнаруженные материалы указывают на существование в Нареквави остатков поселения эпохи поздней бронзы и раннего железа, раскопки которого остаются задачей на последующие раскопочные сезоны

Раскопки возле собора Светицховели, — к западу от него, также носили спасательный характер. Здесь при выемке котлована (11×13 м) для строящегося дома выявились остатки поселений средневекового времени. Доследование участка, потребовавшее углубление котлована до 4,00—4,50 м, показало следующую статиграфию (сверху вниз):

1. Культурный слой позднефеодального времени (XV—XVIII в.в.).

Представлен он фрагментами стен, сложенных из булыжника и рваного камня на глиняном растворе; глиняными печами, крупным фрагментом гончарного водопровода, сцементированном муфтой на известковом растворе; обломками красноглиняной столовой посуды.

2. Культурный слой среднефеодального времени (XI—XIV в.в.).

Представлен остатками сооружений со стенной кладкой той же структуры и того же характера, глинобитным полом, торнями, очагами, крупными кувшинами, обильными находками обломков красноглиняной кухонной и столовой посудой; есть некоторое количество обломков поливной посуды.

3. Культурный слой раннефеодального времени (VI—X в.в).

Характеризуется он остатками построек с булыжной, преимущественно, кладки на глиняном растворе; обломками керамики палевого цвета и др. Следы поселения сильно повреждены при строительных работах в последующие времена

4. Остатки могильника позднеантичного времени (I в.

д о н. э. — I в. н. э.). В западной части участка было открыто 6 погребений — три кувшинных и три черепичных.

Кувшинные погребения содержат скорченные костяки в сопровождении небольшого количества глиняных сосудов палевого оттенка и малых размеров; различных бус, железных ножей для подрезки виноградной лозы и парфянских монет I века до н. э. и другого мелкого инвентаря.

Из 3-х черепичных погребений одно было разграблено в древности, остальные два содержали довольно богатый могильный инвентарь. В этом отношении отличалось шестое погребение. Костяк представительной дамы из весьма зажиточного слоя общества сопровождался следующими предметами: золотое ожерелье весьма тонкого плетения, снабженное выпуклым гранатовым камнем в гнезде; пара трехлучевых золотых серег с выпуклыми альмандинами; пара золотых перстней со вставленными камнями и резными изображениями божеств; пара золотых монет — подражаний статерам Александра Македонского; бронзовое скульптурное изображение головки орла — деталь для убранства женского кушака; цветная стеклянная посуда малых размеров — весьма тонкой работы, изящной по форме, для хранения благовоний; бронзовая чернильница цилиндрической формы с крышкой, вместе с костяным стилем и четырьмя бронзовыми наконечниками (рис. 445—447).

П и к р и с г о р а. К западу от Самтаврского могильника раскопки были начаты с целью освобождения места для строящегося водного резервуара. Здесь было раскопано 11 погребальных каменных ящиков раннефеодального времени. Извлеченный из них довольно выразительный могильный инвентарь перекликается с материалами синхронных могильников Мцхета, а в первую очередь, Самтаврского могильника.

Раскопки на юго-западной части М ц х е т и с г о р а выявили культурные слои переходного от позднеантичного к раннефеодальному и собственно раннефеодального времен, известным еще по раскопкам 1968 года.

Остатки поселений представлены многочисленными фрагментами стен, сложенных как из рваного камня на глиняном растворе, так и из сырцовых кирпичей. Как правило, много обломков кухонной столовой глиняной посуды, чаш со сливом и др., обожженных в палевый цвет, гладких, т. е. неорнаментированных.

ა. აფაქიძე, ა. კალანდაძე, ვ. ნიკოლაიშვილი, გ. მანჯგალაძე, ა. სიხარულიძე,
ვ. სადრაძე, ლ. ხეცურიანი, თ. ჯღარკავა, მ. ძნელაძე, რ. დავლიანიძე,
გ. გიუნაშვილი

მ ც ხ ე თ ა. 1976

მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1976 წლის მუშაობის ანგარიში

მცხეთის მუდმივმოქმედი არქეოლოგიური ექსპედიცია 1976 წელს განაგრძობდა კვლევა-ძიებას დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე.

ექსპედიციის შვიდივე რაზმი გათხრებს ძირითადად აწარმოებდა ახალმშენებლობებზე: კარსნისხევში, მუხათგვერდზე, ახალ არმაზში, კამარახევთან, სამთავროზე, სვეტიცხოველთან და ნარეკვავზე.

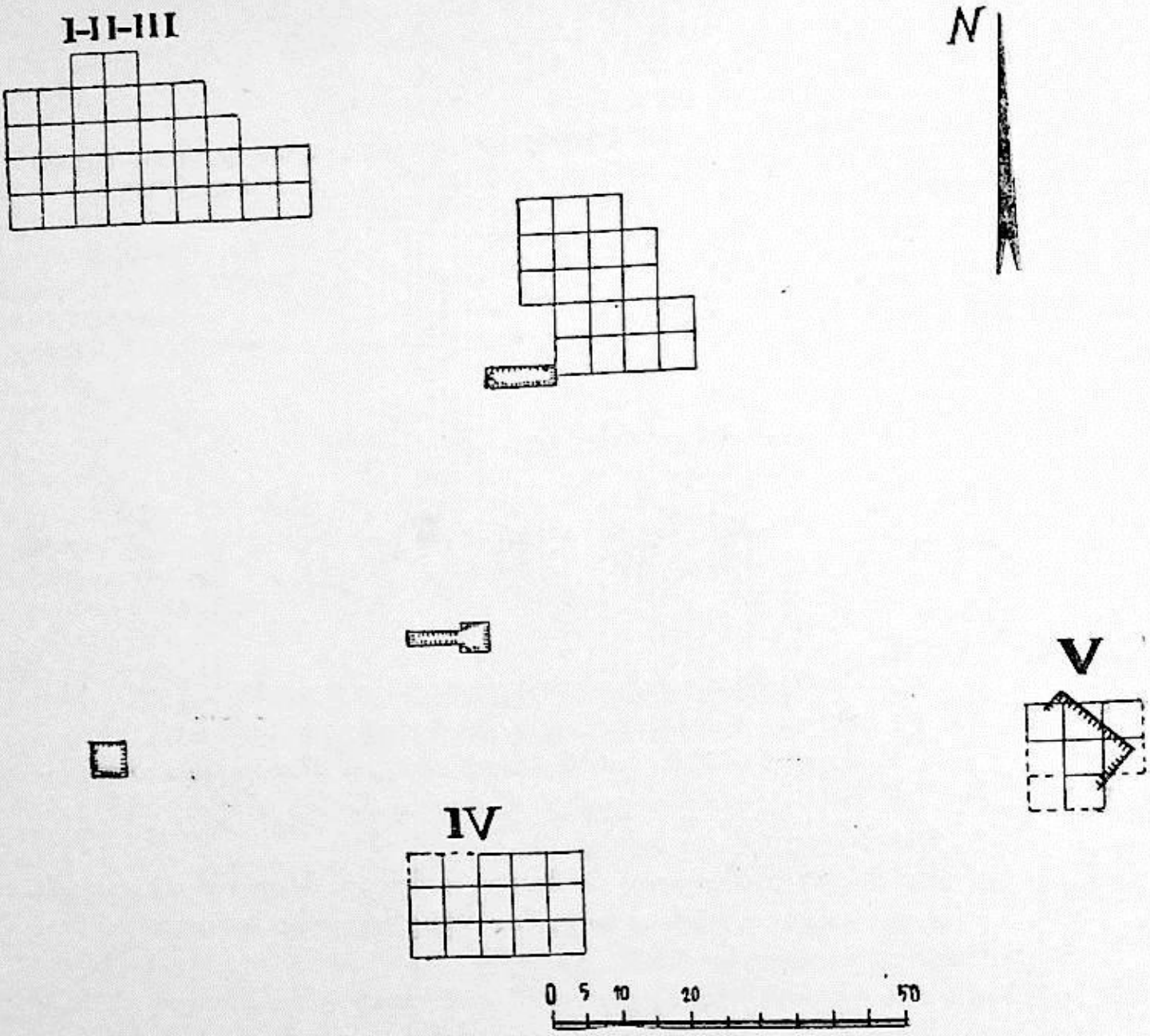
საანგარიშო წელმა მნიშვნელოვანი მასალები მოგვცა მტკვრისა და არაგვის ხერთვისში საქალაქო ცხოვრების აღსადგენად ადრეანტიკური პერიოდიდან მოკიდებული ადრეფეოდალური ხანის ჩათვლით.

ექსპედიციის ყველაზე მნიშვნელოვან მონაპოვრად უნდა ჩაითვალოს სამთავროში და ნარეკვავზე გამოვლენილი გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარი. სამთავროს ნამოსახლარი და მუხათგვერდის სამაროვანი ნაწილობრივ დაკონსერვდა და მომზადდა საჩვენებლად.

კარსნისხევი (01/5)

კარსნისხევში გრძელდებოდა 1975 წელს აღმოჩენილი ძეგლების შესწავლა. ნამოსახლარზე დასრულდა პირველ ორ (გვიანდელ) სამშენებლო პერიოდთან დაკავშირებული სახლების გამოვლენა-შესწავლა (სურ. 30, 31).

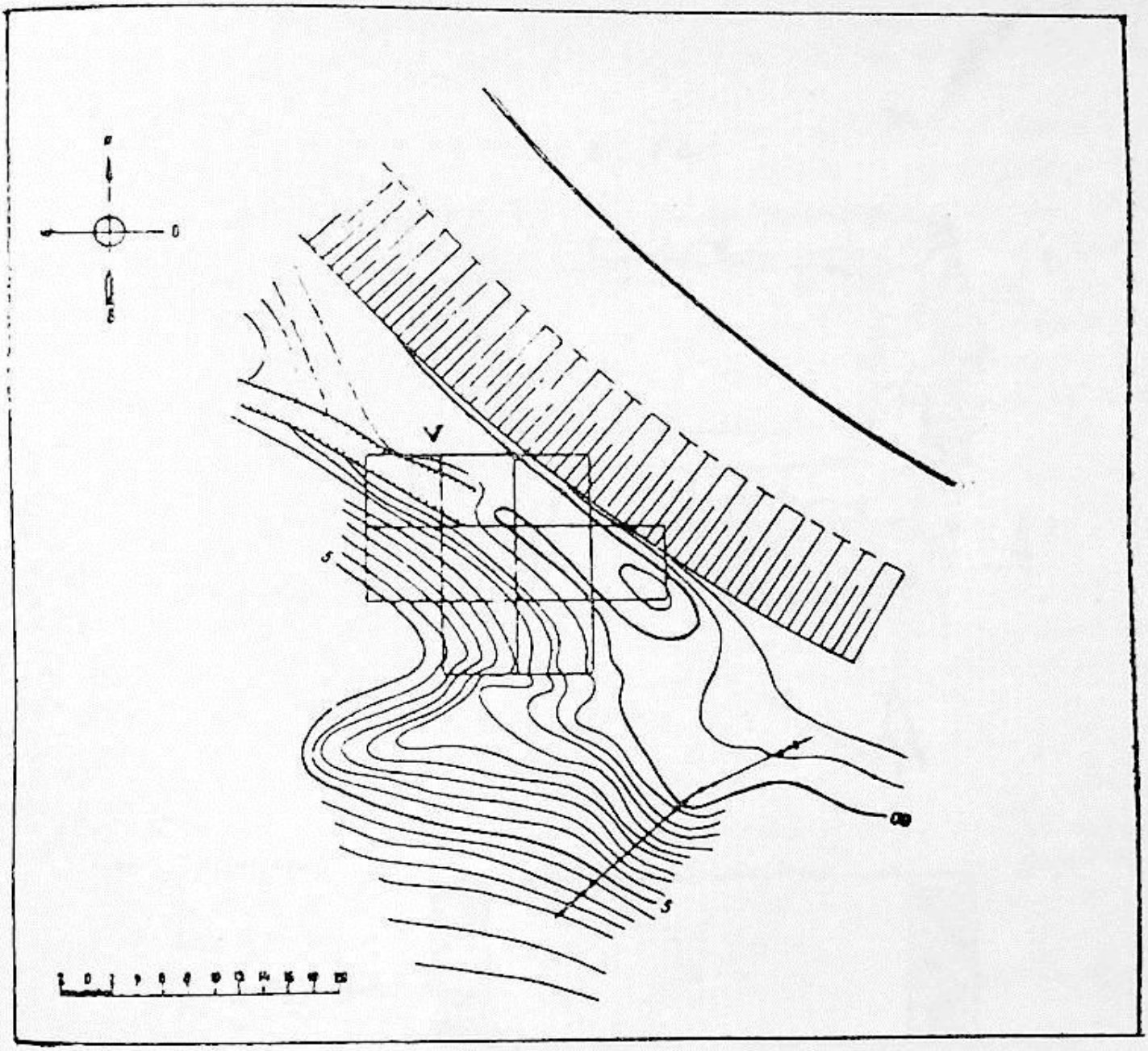
კარსნისხევის ნამოსახლარზე საანგარიშო წელს ძირითადად დასრულდა სავლე სამუშაოები: მოიხსნა პირველ ორ სამშენებლო პერიოდთან დაკავშირებული ნაგებობები, რომლებიც ძირითადად კულტურულ ფენაზე იყო გამართული; გამოვლინდა ადრეული (მესამე) ფენის შენობათა ნაშთები — ქვატეხილით ნაგები კერები, დამწვარ-დანახშირებული თიხატკეპნილი იატაკის ნაწყვე-

სურ. 17. კარსნისხევი. ნაკვეთების განლაგება

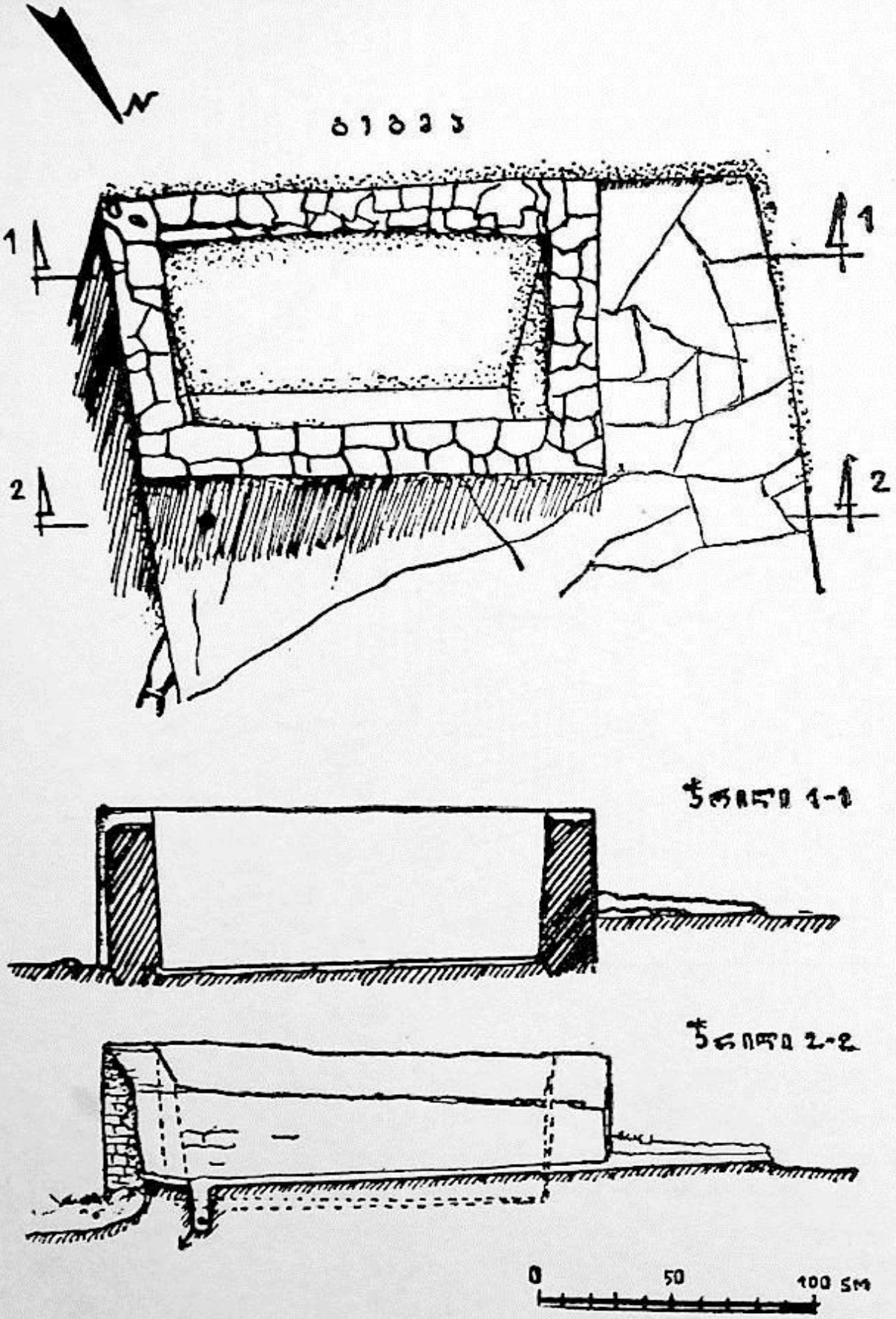
ტები და სამეურნეო ორმოები. აღნიშნული ფენა ძლიერ დაუზიანებია გვიანდელ ნაგებობებს: ამიტომაც გაძნელდა იქ ცალკე კომპლექსის გამოყოფა. ადრეულ ფენაში აღმოჩნდა მრგვალი კალორიფერის აგურები, რაც იმ ადგილზე აბანოს არსებობაზე, შესაძლოა, მიუთითებდეს. აღსანიშნავია სინოპური ამფორის ძირის (01/5—245) აღმოჩენის შემთხვევა ერთ-ერთი შენობის (სახლი № 6) იატაკზე.

კარსნისხევის ნამოსახლარის გავრცელების საზღვრების დასადგენად აღლოს, ხეობის მარჯვენა ფერდზე, გაიჭრა რამდენიმე საძიებო თხრილი, რომელთა გაფართოების შედეგად მოიზომა ორი ნაკვეთი — V და VI (სურ. 552, 558). V ნაკვეთზე 5 მეტრის სისქის კულტურული ფენის აღების შემდეგ გამოვლინ-

სურ. 18. კარსნისხევი. V ნაკვეთი. გეგმა

და ღარიანი კრამიტებით ნაგები ღია მილსადენის ნაშთი (სურ. 553), რომელიც დაკავშირებული ჩანს ქვევრებთან (მილსადენის დონეზე აღმოჩნდა სამი დიდი ქვევრის პირი). V ნაკვეთზე აღმოჩენილი კულტურული ფენა შეიცავდა ნამოსახლარზე დადასტურებული თიხის ჭურჭლის ანალოგიურ კერამიკას; აგრეთვე, დამწვარ-დანახშირებულ და დანაცრულ შრეებს; კულტურული ფენა ნაწილობრივ დაძრული და დაცურებული ჩანს ფერდიდან. ნამოსახლარიდან ორასიოდე მეტრის დაცილებით გავლებულ სადაზვერვო თხრილში (VI ნაკვეთი) გამოვლინდა საწნახელი და მარნის ნაშთი (სურ. 19, 21, 621). იგი წარმოადგენს ჰიდრავლიკური ხსნარით მოკირწყლულ შემოზღუდულ მოედანს (3,2 × 2,4 მ),

სურ. 19. კარსნისხევი. საწნახელი

რომელიც ეკვრის კერამიკული ფილებით აშენებულ აბაზანისებრ ნაგებობას — საქაჯავს. ორივე მათგანი იატაკში გაჭრილი ფერდზე ხელოვნურად მოსწორებულ ტერასაზეა გამართული. მას უკავშირდება წვრილი ქვით მოფენილი საურმე გზა(?) (სურ. 21).

კარსნისხევის ნამოსახლარის ყველა სამშენებლო ფენაში დიდი რაოდენობით გამოვლინდა სხვადასხვა დანიშნულების მოწითალოდ გამომწვარი თიხის ჭურჭელი თუ მათი ნატეხები. ვაქვეყნებთ ზოგიერთი მათგანის აღწერილობას:

დ ე რ გ ე ბ ი. **1** (01/5—270, სურ. 70). დერგი ორყურა, მოჩალისფრო, კარგად გამომწვარი თიხისა, თხელკეციანი, პირი გადაშლილი აქვს; ბაკო — ბრტყელი; ყელი — დაბალი, ცილინდრული, მხრებთან მკვეთრად გაფართოებული; ყურები — მუცელზე დაძერწილი, განივკვეთში მომრგვალებული; ტანი — ყურსქვემოთ ოდნავ შეზნექილი; მუცელი — სფერული, ძირისკენ თანდათან შევიწროებული; ძირი — ბრტყელი.

სიმაღლე — 53,3 სმ, მუცლის დმ — 43,5, ყელის — 13,5, პირის — 15,0, ძირისა — 21,0 სმ.

აღმოჩნდა მე-18 კედლის აღების შემდეგ, მე-6 სახლში.

2 (01/5—247, სურ. 75). დერგი ორყურა, მოწითალო-მოჩალისფროდ გამომწვარი, კარგად განლექილი თიხისა, თხელკეციანი. პირმოყრილი; პირს ქვემოთ რელიეფური სარტყელი შემოსდევს; ყურები — განივკვეთში ოთხკუთხაა; მუცელი — სფერული: ძირი — ბრტყელი.

სიმაღლე — 28,5 სმ, პირის დმ — 12,0, ძირისა — 18,0 სმ.

აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-13 კვადრატში.

3 (01/5—259, სურ. 72). დერგი ორყურა, მოწითალოდ გამომწვარი თიხისა, პირგადაშლილი: ყურები — განივკვეთში ოთხკუთხა — მომრგვალებული; მუცელი — სფერული; ძირი — ბრტყელი. ყურები მუცელზე შვეულად აქვს დაძერწილი, ყურის ძირთან ოდნავ წელშეზნექილია.

სიმაღლე — 38,5 სმ, მუცლის დმ — 34,5, პირის — 10, ძირისა — 20,5 სმ.

აღმოჩნდა მე-6 სახლის იატაკის ქვეშ.

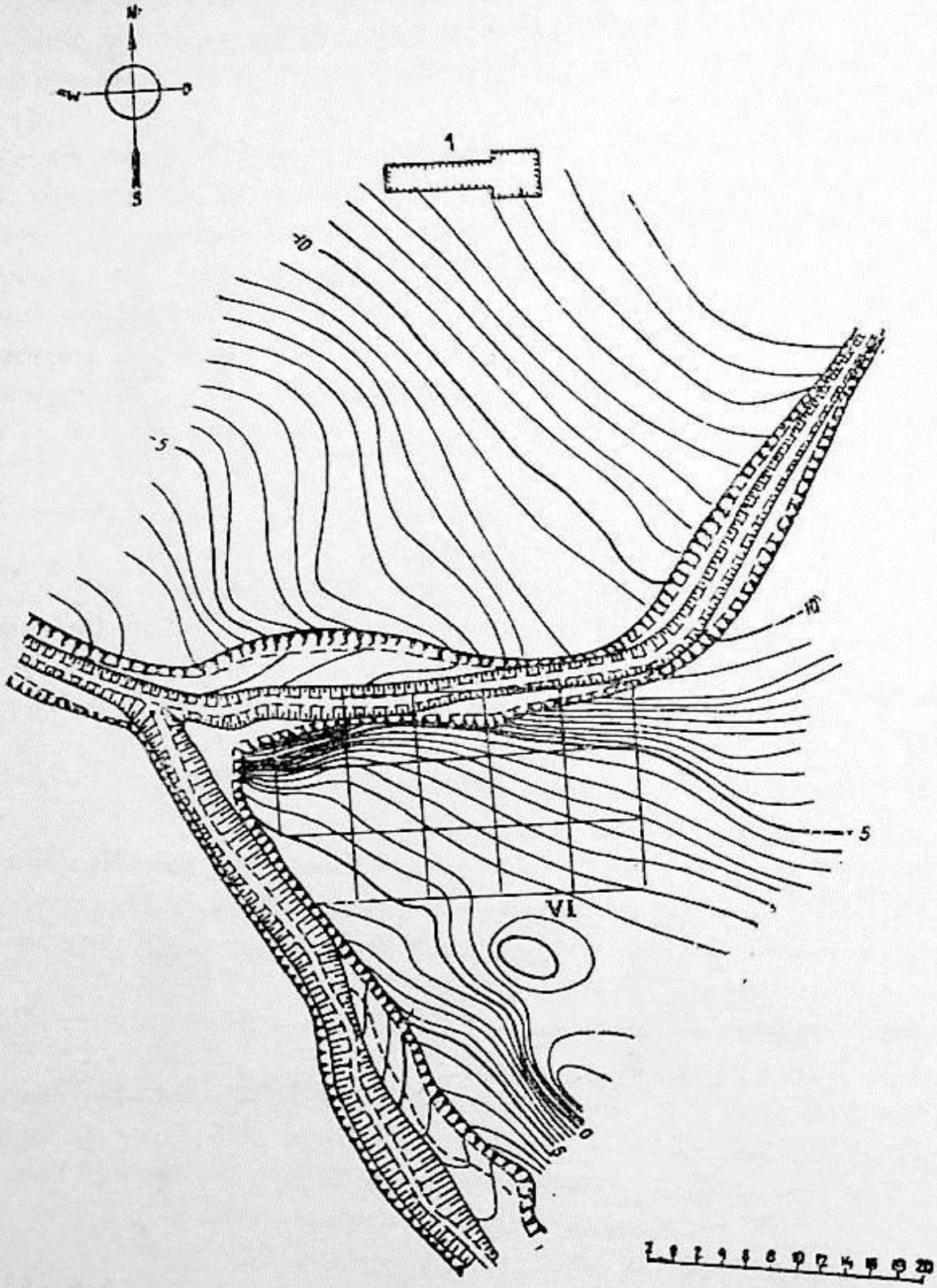
4 (01/5—271, სურ. 77). დერგი ორყურა, მოჩალისფრო-მონაცრისფროდ გამომწვარი თიხისა. პირმოყრილი: პირის ქვემოთ წიბო ამჩნევია: ტანი სფერული აქვს; ყურები — განივკვეთში ოთხკუთხა-მომრგვალებული; ძირი — ბრტყელი.

სიმაღლე — 23,5 სმ, პირის დმ — 13, მუცლისა — 28,5 სმ.

5 (01/5—272). დერგი ორყურა, მოყვითალო-მოჩალისფრო. პირი მრგვალი აქვს, გადაშლილი; ყელი — დაბალი, ცილინდრული; ყურები — შვეული, მუცელზე დაძერწილი; განივკვეთში მომრგვალებულ-ოთხკუთხა; მუცელი — ოვალური, ყურების ქვეშ წელშეზნექილი; ძირი — ბრტყელი უნდა ყოფილიყო.

სიმაღლე — 33,5 სმ, პირის დმ — 11,0, ყელის — 9,5, მუცლისა — 32 სმ.

აღმოჩნდა № 5 სახლში.

სურ. 20. კარსნისხევი. VI ნაკვეთის გეგმა

6 (01/5—273, სურ. 76). დერგი უყუჩო, მოწითალო-მოვარდისფრო; პირი მრგვალი აქვს, გადაშლილი; ყელი — დაბალი, მუცელი — სფერული; ძირი — ბრტყელი. ტანზე, ძირისკენ, ემჩნევა ჩარხზე ტრიალის კვალი.

სიმაღლე — 39,0 სმ, ყელის დმ — 17,0, მუცლის — 41,0, პირისა — 23 სმ.

7 (01/5—188). დერგი უყურო, მოჩალისფრო, სქელკეციანი, ქარსნარევი. პირი გადაშლილი აქვს; ყელი — დაბალი; მუცელი — სფერული; ძირი — ბრტყელი.

სიმაღლე — 31,5 სმ, მუცლის დმ — 27,5, ძირისა — 15 სმ. აღმოჩნდა IV ნაკვეთის მე-10 კვადრატში.

8 (01/5—274, სურ. 69). დერგი მოჩალისფრო, ყურიანი. პირი გადაშლილი აქვს; ყელი — წიბოიანი; მუცელი — სფერული, ბირბრტყელი. ყური ორად გაყოფილი, პირს ქვემოთ, ერთმანეთის პირდაპირ აქვს დაძერწილი.

სიმაღლე — 68,0 სმ, პირის დმ — 24,0, ყელის — 22,0, მუცლის — 50,0, ძირის — 20 სმ.

აღმოჩნდა № 6 სახლის იატაკის აღების შემდეგ.

9 (01/5—275). დერგი თიხისა, ლეგა-მონაცრისფრო, პირი გადაშლილი აქვს; ბაკო — დაქანებული; ყელი — დაბალი; მუცელი სფერული; ტანი — ოვალური, ძირისაკენ ვიწროვდება; ძირი — ბრტყელი. პირის დმ — 18 სმ, ძირისა — 17,5 სმ. აღმოჩნდა ნამოსახლარის მე-13 კვადრატში.

10 (01/5—177). დერგი ლეგა მონაცრისფროდ გამომწვარი თიხისა; სქელკეციანი, ქარსნარევი. პირი მრგვალი აქვს, გადაშლილი, ყელი — დაბალი, პირის დმ — 20 სმ. აღმოჩნდა XVII კვადრატში, 0 ხაზიდან 50—70 სმ.

11 (01/5—183). დერგი მომწვანო-მონაცრისფროდ გამომწვარი თიხისა. პირი მრგვალი აქვს, ოდნავ გადაშლილი; ყელი — ცილინდრული; ძლიერ დეფორმირებული და დამწვარია (კერამიკული წუნი); პირის დმ — 13, ყელის — 10 სმ. აღმოჩნდა IV ნაკვეთზე, ქუჩების უკან.

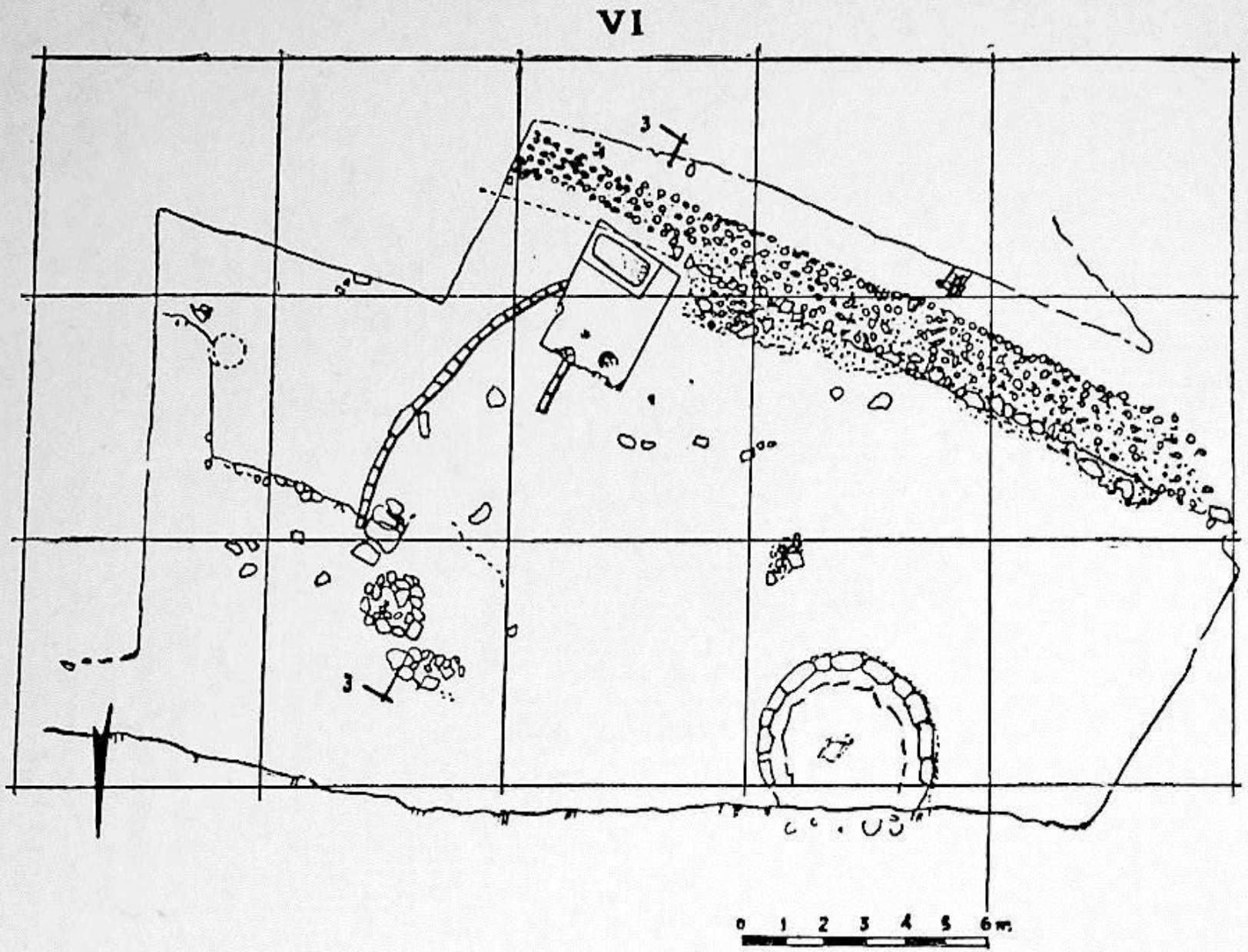
12 (01/5—276). დერგი მომწვანო-მონაცრისფროდ გამომწვარი თიხისა, თხელკეციანი, პირი გაშლილი აქვს; ტანი — ცილინდრული; დეფორმირებული და გადამწვარია (კერამიკული წუნი). პირის დმ — 10 სმ, ყელისა — 9 სმ. აღმოჩნდა I ნაკვეთის ადრეულ ფენაში (თიხის მილებთან).

13 (01/5—275). დერგი თხელკეციანი, სუფთა სილანარევი თიხისა, ემჩნევა მორგვზე ბრუნვის კვალი; პირი გადაშლილი აქვს, ყელი — ცილინდრული, პირის დმ — 10 სმ, ყელისა — 9,5 სმ. აღმოჩნდა მილებთან.

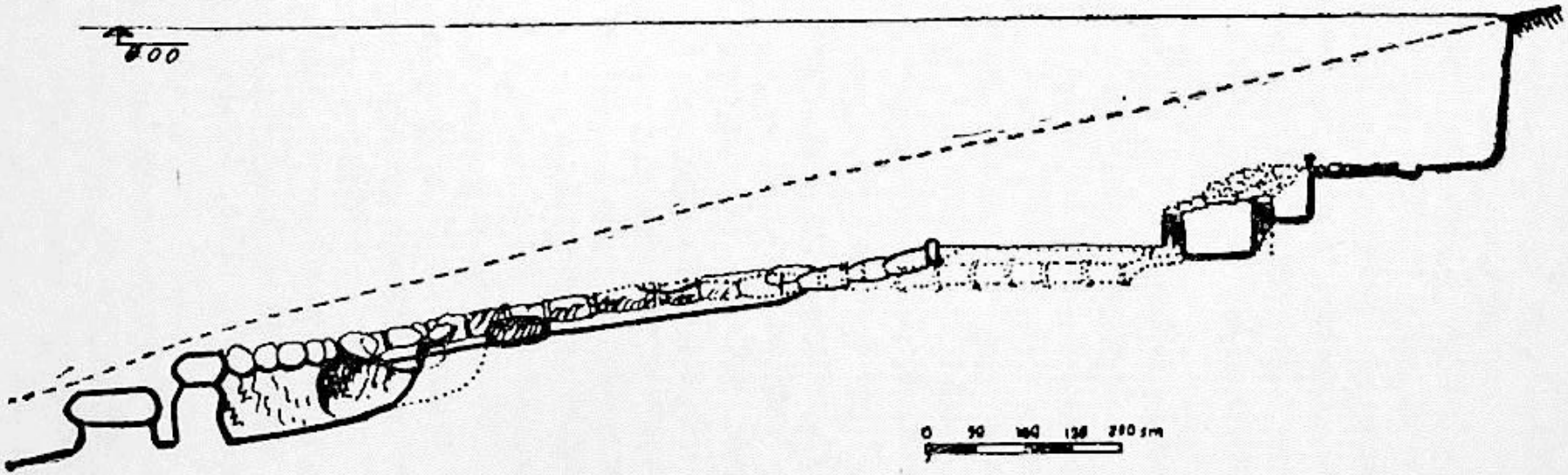
14 (01/5—277). დერგი მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი, კარგად განლექილი თიხისა. გარედან ემჩნევა წითელი საღებავის (წერნაქის) კვალი. პირი გადაშლილი აქვს, ყელი — დაბალი.

15 (01/5—279). დერგი მოჩალისფრო, თხელკეციანი, კარგად განლექილი თიხისა. პირი გადაშლილი აქვს; ყელი — დაბალი; პირის დმ — 10,0 სმ. ყელისა — 9,0 სმ. აღმოჩნდა მე-13 კვადრატში (კერასთან).

16 (01/5—278). დერგი მონაცრისფრო-მოვარდისფრო, სქელკეციანი, ცუდად გამომწვარი თიხისა. პირი გადაშლილი აქვს; ყელი — დაბალი. ემჩნევა მორგვზე ბრუნვისა და ცეცხლის ზემოქმედების კვალი.

სურ. 21. კარსნისხევი. VI ნაკეთი. გეგმა

სურ. 22. კარსნისხევი. საწნახელი. ჭრილი 3—3

17 (01/5—284, სურ. 46). დერგი ორყურა: პირი გადაშლილი აქვს: ყელი — დაბალი, ცილინდრული: ყური — შვეული, განივკვეთში მრგვალი: ყურისთავი მხარზეა მიძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. ასეთივე ყურია დაძერწილი მოპირდაპირე მხარეს; ყურზე კვერცხის მოყვანილობის ორნამენტი ემჩნევა. ყელის ქვემოთ რელიეფური სარტყელი ამჩნევია, რომელსაც დაკეპნილი წერტილების რიგი დასდევს. პირის დმ — 21 სმ.

18 (01/5—280). ქოთანი ღია მოჩალისფრო, თხელკეციანი, კარგად განლეჭილი თიხისა. პირი ოდნავ გადაშლილი აქვს, ყელი — დაბალი; მუცელი — სფერული; ძირი — ბრტყელი. სიმაღლე — 15,5 სმ, პირის დმ — 10,0, ყელის — 9,5, მუცლის — 18,5, ძირისა — 13,5 სმ. აღმოჩნდა მე-5 კვადრატში (მილებთან).

19 (01/5—281). ქოთანი მოჩალისფრო, თხელკეციანი. პირი გადაშლილი აქვს; ყელი — დაბალი; მუცელზე შემოუყვება რელიეფური კოპებისაგან შედგენილი სარტყელი. პირის დმ — 6,5 სმ; ყელის — 5,5 სმ.

20 (01/5—282). ქოთანი მოშავო-მონაცრისფრო, ცუდად გამომწვარი თიხისა: პირი გადაშლილი აქვს; ყელი — დაბალი. ემჩნევა ცეცხლის ზემოქმედების კვალი. კეცის სისქე — 0,6 სმ. აღმოჩნდა მე-5 კვადრატში (მილებთან).

21 (01/5—285). ქოთანი მოვარდისფრო-მოწითალო, კარგად გამომწვარი თიხისა, თხელკეციანი, ემჩნევა მორგვზე ტრიალის კვალი. პირი გადაშლილი აქვს; ყელი — დაბალი; მუცელი — სფერული. პირის დმ — 10 სმ. აღმოჩნდა მე-5, 9, 13 კვადრატების ზოლში.

22 (01/5—289). ქოთანი თიხისა — მოვარდისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი, ყურიანი, უხეშად ნაძერწი. ემჩნევა ცეცხლის ხანგრძლივი ზემოქმედების კვალი (გამურულია). პირი გადაშლილი აქვს; ყელი — გამოყვანილი, განივკვეთში მომრგვალებული. ყურისთავი პირის ქვემოთაა მიძერწილი, ყურისძირი — მუცელზე. კეცის სისქე — 1,0 სმ. აღმოჩნდა მე-6 სახლის ქვეშ — დამწვარ ფენაში.

23 (01/5—121, სურ. 82). ქოთანი თიხისა — მოწითალო-მოვარდისფროდ გამომწვარი, ყურიანი, თხელკეციანი. ემჩნევა ცეცხლის ხანგრძლივი ზემოქმედების კვალი (გამურულია). პირი გადაშლილი აქვს; ყელი — დაბალი, გამოყვანილი; მუცელი — სფერული; ძირი — ბრტყელი; ყური — განივკვეთში ოთხკუთხა-მომრგვალებული; ყურისთავი უშუალოდ პირზე აქვს დაძერწილი (იგი პირს ზემოთ სცილდება), ყურისძირი კი მუცელზე. სიმაღლე — 17,5 სმ, პირის დმ — 10,0, ყელის — 9,5, მუცლის — 17,5, ძირისა — 10,2 სმ. აღმოჩნდა ნასახლარზე მე-9 ქვევრში.

24 (01/5—149). ჯამი მოწითალო-მოვარდისფრო, თხელკეციანი, კარგად განლეჭილი თიხისა. პირი ბრტყელი აქვს; კალთა — მომრგვალებული; ძირი — ბრტყელი. სიმაღლე — 4,2 სმ, კეცის სისქე — 0,8 სმ. აღმოჩნდა ნამოსახლარის მე-2 ტერასაზე.

25 (01/5—136, სურ. 94). ჯამი — მოჩალისფრო, სქელკეციანი, კარგად განლექილი თიხისა. პირმოყრილი, ბაკომომრგვალებული, კალთა — დაქანებული. ძირი ბრტყელი აქვს, ღარით გამოყოფილი. სიმაღლე — 8,0 სმ, კეცის სისქე — 1,2 სმ. აღმოჩნდა მე-4 ნაკვეთის 10 კვადრატში.

26 (01/5—168, სურ. 154). ჯამი თიხისა, მოწითალო, პირმოყრილი. კალთა მკვეთრად დაქანებული აქვს, ქუსლი — გამოყვანილი, ქუსლზე გარედან ემჩნევა წერნაქით მოხატული სარტყელი. ფსკერზე და კალთებზე შიგნიდან მცენარეული ორნამენტი ყოფილა გამოსახული (ნაწილობრივ ემჩნევა). სიმაღლე — 7,2 სმ, ქუსლის დმ — 7,6 სმ. აღმოჩნდა IV ნაკვეთის 10 კვადრატში.

27 (01/5—266). ჩაფი მოწითალო-მოვარდისფრო თიხისა; პირი გადაშლილი აქვს: ბაკო — მომრგვალებული: ყელი — ცილინდრული, წიბოიანი; ყურები — შეეული, განივკვეთში ოთხკუთხა-მომრგვალებული; ყურისთავი ყელზეა მიძერწილი, ყურისძირი კი მხარზე (მხრისა და მუცლის შეერთების ადგილზე). პირის დმ — 8,0 სმ, ყელისა — 7,5 სმ. აღმოჩნდა ნამოსახლარზე, მე-5, 13, 19 კვადრატების ზოლზე.

სამშენებლო მასალა

28 (01/5—287). მილი მოწითალო-მოჩალისფროდ გამომწვარი, თიხისა. იგი წარმოადგენს ერთ მხარეს თანაბრად შევიწროებულ ცილინდრს, რომელსაც ვიწრო ნაწილთან (7 სმ დაცილებით) რელიეფური სარტყელი ამჩნევია. დამზადებულია კარგად განლექილი ქვიშანარევი თიხისაგან. ემჩნევა ჩარხზე ტრიალის კვალი (ადრეულ ფენაში აღმოჩნდა, მე-5 სახლის ქვეშ). სიმაღლე — 53,0 სმ, თავის დმ — 8,5, ძირისა — 11,5 სმ, კეცის სისქე — 1,4 სმ.

29 (01/5—268). კერამიკული ფილა (აგური), მოწითალო-მოვარდისფროდ გამომწვარი. შემორჩენილი ნაწილის მიხედვით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ კვადრატული ფორმა ჰქონია. დამზადებულია კარგად განლექილი ქვიშანარევი თიხისაგან, ფიცრებით შეკრულ ყალიბში. კეცის სისქე — 6,5 სმ, შემორჩენილი ნაწილის სიგრძე — 24,0 სმ, სიგანე — 16,0 სმ. აღმოჩნდა მე-5 სახლის იატაკის ქვეშ.

30 (01/5—280). კრამიტი ბრტყელი, გვერდებაკეცილი (სოლენის ტიპისა); მოწითალოდ გამომწვარი, ტრაპეციის ფორმა აქვს. დამზადებულია მსხვილმარცვლოვანი ქვიშანარევი თიხისაგან, ორფიცრიან დაზგაზე (ზურგზე ემჩნევა ფიცრის ანაბეჭდი). კრამიტის წიბურები და გარე კუთხეები დანით ჩამოუთლიათ. ბოლოდან 5 სმ დაშორებით, შიდაპირზე, დატანილია ხელოსნის ნიშანი (ნახევარწრიული ფორმისა). ბოლოდან 8,5 სმ დაცილებით ორივე მხარეს აქვს მხრები — იღლია. შიდა მხრიდან კრამიტს ემჩნევა მუქი წითელი ფერის წერნაქის კვალი. კრამიტის სიგრძე — 49,0 სმ, სიგანე განიერ ნაწილ-

ში — 36,0 სმ, ვიწრო ნაწილში — 33—39 სმ, გვერდის სიმაღლე — 6,5 სმ, კე-
ცის სისქე — 2—2,5 სმ.

31 (01/5—399, სურ. 137). აგური კალორიფერისა, მოწითალო-მოვარ-
დისფროდ გამომწვარი. დამზადებულია კარგად განლექილი, სილანარევი თი-
ხისაგან (ზოგ ადგილზე შეინიშნება ქვიშის მსხვილი ჩანართები). იგი წარ-
მოადგენს დისკოსებრ მრგვალ აგურს, რომელიც, ალბათ, კალორიფერის სვე-
ტის ასაგებად იყო გამოყენებული. დმ — 4,5, სისქე — 4,5 სმ.

კარსნისხევის ნამოსახლარზე ზოგიერთი შენობის აღების შემდეგ აღმო-
ჩნდა სამარხები. სულ საანგარიშო წელს კარსნისხევში გაითხარა ექვსი სამარხი.

სამარხთა აღნაგობა და ინვენტარი

სამარხი № 31 (სურ. 316, 319). 1976.IX (+0,68 მ). იგი ნამოსახლარის მე-5 სათავსის იატაკის აღების შემდეგ გამოვლინდა I ნაკვეთის 1 კვადრატში. სამარხი თიხაში იყო ჩადგმული. შედგება ორი ერთმანეთზე პირით დაფარებუ-ლი კალიპტერისაგან, რომელთა ვიწრო ნაწილების შეერთების ადგილზე ვერ-ტიკალურად ჩადგმული იყო ქვევრის ნატეხი. სამარხში ჩვილი ბავშვი იყო და-კრძალული. იგი მარცხენა გვერდზე დაუსვენებიათ ხელფეხმოკეცილი. ხელები გულმკერდის წინ ეწყო. სამარხის სიგრძე — 56,0 სმ, სიგანე — 28,0 სმ. სამარ-ხი უინვენტარო იყო.

სამარხი № 32 (სურ. 320, 323). 1976.30.VIII (+1,00 მ). აღმოჩნდა I ნაკვეთზე. სამარხი თითქმის მთლიანად თიხაში გაუმართავთ. იგი წაგრძელე-ბული ოთხკუთხედის ფორმის ორფერდასახურავიანი კრამიტყუთია, რომელიც დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ ყოფილა დამხრობილი. სახურავი მთლიანად სამარხში იყო ჩაქცეული. სამარხის სახურავი გარდიგარდმო 6 ბრტყელი კრა-მიტით ყოფილა გადახურული, რომელთა გვერდების შეერთების ადგილზე ხუთი წყვილი ღარიანი კრამიტი დაუწყვიათ. ცენტრალურ ნაწილში სიგრძეზე ერთ რიგად ელაგა ბრტყელი კრამიტები — პირით სამარხის ცენტრისაკენ მი-მართული (თავხეს გადახურვა). სახურავს გარშემოსდევდა ქვატეხილის ერთ-რიგა არშია. სამარხი მიწით იყო ავსებული.

სამარხის გრძივი კედლები ოთხი ვერტიკალურად ჩადგმული კრამიტისაგან შედგებოდა, ხოლო განივ კედლებად სამ-სამი ბრტყელი კრამიტი იყო გამო-ყენებული.

სამარხის გრძივი კედლების გასწვრივ და ცენტრში გაიწმინდა ხის ძელე-ბის ნაშთი. როგორც ჩანს, აღნიშნულ ძელებზე ელაგა სამარხის სახურავის კრამიტები (შიგა ზომები — 1,60 × 1,22 მ).

სამარხში ერთი მიცვალებული იყო დაკრძალული. იგი მარცხენა გვერდზე

ესვენა ხელფეხმოკეცილი, თავით დასავლეთით. ხელის მტევნები თავქვეშ ჰქონდა ამოწყობილი. მიცვალებული უშუალოდ მოსწორებულ თირზე დაუსვენებიათ. სამარხში აღმოჩნდა:

32 (01/5—191, სურ. 322). ხელადისებრი სასმისი თიხისა, მოჩალისფროდ გამომწვარი, თხელკეციანი. პირი გადაშლილი აქვს; ცილინდრული მუცელი მომრგვალებულია; ყური — განივკვეთში ოთხკუთხა — მომრგვალებული; ძირი — ბრტყელი. ყურის თავი მხარზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი კი მუცელზე. სიმაღლე — 11,5 სმ, პირის დმ — 5,0; მუცლის — 12,5; ძირისა — 9,0 სმ.

33 (01/5—193, სურ. 321). ხელადა თიხისა — თხელკეციანი, მოწითალო-მოვარდისფროდ გამომწვარი; პირი სამტუჩა აქვს; ყელი — დაბალი, ცილინდრული; ყური — ბრტყელი, უშუალოდ პირზე და მხარზე მიძერწილი; მუცელი — მომრგვალებული; ძირი — ბრტყელი. მუცელზე ემჩნევა რელიეფური კოპებისგან შედგენილი სამი სარტყელი. ყურისთავი უშუალოდ პირზე აქვს დაძერწილი, ყურისძირი — მხარზე. სიმაღლე — 12,0 სმ, მუცლის დმ — 11,0, ძირისა — 8,5 სმ.

34 (01/5—203, სურ. 325). საყურე ოქროსი — წარმოადგენს ოქროს განივკვეთში მრგვალი მავთულისაგან დამზადებულ ოვალურ, ბოლოებგახსნილ რგოლს, რომლის ერთ მხარეზე დამაგრებულია სამ-სამი ცვარასაგან შედგენილი პირამიდა — ყურძნის მტევნის იმიტაცია (რგოლი გატეხილა და შემდეგ ჩანს ერთმანეთზე მირჩილული). საყურის დმ — 1,5 სმ.

35 (01/5—203, სურ. 326). საყურე ოქროსი — ზემოაღწერილის ანალოგიური. საყურის დმ — 1,5 სმ.

36а (01/5—192). საკინძი ბრინჯაოსი. თავი დაწახნაგებული აქვს; ღერო — განივკვეთში მრგვალი; მთლიანადსხმულია. დმ — 5,4 სმ.

36 (01/5—201). ბეჭედი რკინისა, ძლიერ დაჟანგული და გატეხილი. განივკვეთში მრგვალი, ოვალური რკალი მხრებთან გაფართოებულია და გადადის რომბულ ფარაკში, რომელშიც მოწითალო სარდიონის ინტალიო ზის. მასზე ამოკვეთილია ბომონი (საკურთხეველი), რომელზედაც ცეცხლი ანთია. რკალის დმ — 2 სმ; გემისა — 0,9 სმ. იგი შედუღებულია მეორე ანალოგიური ფორმის ბეჭედთან. ამ უკანასკნელის ოვალზეც მსგავსი გამოსახულებაა ამოკვეთილი. ინტალიო შედარებით მცირე ზომისაა: სიგრძე — 0,7 სმ.

37 (01/5—200). ბეჭედი რკინისა, ძლიერ დაჟანგული და ნაკლული. მოტეხილი რკალი განივკვეთში ოთხკუთხა — ოვალური ყოფილა. მხრებთან მკვეთრად ფართოვდება და გადადის რომბულ ფარაკში, რომელშიც ოვალური მოწითალო ინტალიო ზის, რომელზედაც ამოკვეთილია მწერის (ფუტკრის) გამოსახულება. ინტალიოს სიგრძე — 0,8 სმ.

ზემოაღწერილ ბეჭედზე მირჩილულია ისეთივე ბეჭდის ფრაგმენტი, რომელშიც კონუსისებრი თვალი ზის.

38 (01/5—202). ბეჭდის ფრაგმენტი, რკინისა, ძლიერ დაჟანგულია. შე-

მორჩენილია რომბის მოყვანილობის ფარაკი. ფარაკში ზის მოწითალო ფერის ოვალური ინტალიო, რომელზედაც ამოკვეთილია ფეხზე მდგარი ქალღმერთი (ათენა?). ქალღმერთს თავი პროფილში — მარცხნივ აქვს გამოხატული, ხოლო ტანი ანფასშია მოცემული: მარჯვენა ხელში კვერთხი (შუბი) უჭირავს, ხოლო მარცხენა ხელი წინა აქვს გაშვერილი. ინტალიოს სიგრძე — 0,8 სმ.

39 (01/5—192, სურ. 324). მძივები: გიშრისა — მრგვალ-ბრტყელი (6 ც.), თექვსმეტწახნაგა (3 ც.); ბურთულა (3 ც.); ლურჯი მინის — მილისებრი, დაწახნაგებული (6 ც.); მოწითალო სარდიონისა, ბურთულა (5 ც.); მოთეთრო-მოყვითალო პასტისა (6 ც.); ლურჯი მინის იოტები (8 ც.); გულის მოყვანილობის მთის ბროლის მძივი (1 ც.); სარდიონის ზარაკისებრი მძივი (1 ც.).

40 (01/5—195, სურ. 324). მძივები მინისებრი მასისა, მოზაიკური — ჭრელა (სიგრძე — 7,5 სმ), ლურჯი მინისა — მილაკისებრი, დაწახნაგებული (9 ც.), მინისა მოზაიკური, კურკის ფორმისა (2 ც.), თეთრი მასისა — მრგვალ-ბრტყელი (1 ც.), გიშრისა — მრგვალ-ბრტყელი (8 ც.), ქარვის — ბურთულა (2 ც.), ეგვიპტური პასტის მძივსაკიდი, სოლისებრი, მოვარდისფრო სარდიონის ბურთულა მძივი (4 ცალი — ერთი მოზრდილი, სიგრძით 2,4 სმ). თეთრი პასტის მძივი, რომელშიც ბრინჯაოს მავთული ჩანს გაყრილი (შემორჩენილია ნამთი). სამარხში აღმოჩნდა, აგრეთვე, ჭურჭლის ნამსხვრევები რძისფერი გაუმჭვირვალე მინისა, რომლის აკრეფა ვერ მოხერხდა.

41 (01/5—197—199). მონეტები ვერცხლისა, ავგუსტუსის (3 ც.), გალიის ზარაფხანა.

სამარხი 33. 1976.6.IX, V ნაკვეთი. აღმოჩნდა მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 1,04 მ სიღრმეზე. გაჭრილია მოყვითალო ფერის ქვაღორღიან თიხნარ ნიადაგში, რომელშიც გვხვდებოდა თიხის ჭურჭლის ნატეხები. იგი წარმოადგენს ბრტყელი, გვერდებაკეცილი კრამიტით ნაგებ ოთხკუთხა მოყვანილობის ბანურსახურავიან კრამიტყუთს (გარეგანი ზომები — 0,55 × 0,33 მ) და ჩვილი ბავშვის დასაკრძალავად ყოფილა განკუთვნილი. კედლებად თითო-თითო კრამიტი იყო გამოყენებული. მიწით იყო შევსებული. მიცვალებული მარცხენა გვერდზე დაუსვენებიათ, ხელფეხმოკეცილი. ძვლები ძლიერ დაშლილია, რის გამოც მიცვალებულის დაკრძალვის პოზის გარკვევა მხოლოდ ძვლების ფრაგმენტების განლაგების მიხედვით თუ მოხერხდება. სამარხი გაძარცული ჩანდა. ჩაცივნულ მიწაში ჩნდებოდა თიხის ჭურჭლის ნამტვრევები. სამარხში ინვენტარი არ აღმოჩნდა.

სამარხი 34. 1976.18.X. ნაკვეთი I, კვადრატი 10. სამარხი ნამოსახლარის ყველაზე ადრეულ ფენაში ყოფილა გაჭრილი. სამარხ ორმოს გარშემო ქვატეხილები ჰქონდა შემოწყობილი, შემორჩენილი იყო რამდენიმე ქვა (60 × 45 სმ). მიცვალებულის ჩონჩხი ძლიერ დაშლილი იყო, ამიტომ დაკრძალულის პოზის დადგენა ვერ მოხერხდა. თავისქალის მდებარეობის მიხედვით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მიცვალებული თავით დასავლეთისკენ იყო დამხრო-

ბილი და მარცხენა გვერდზე იწვა. სამარხის იატაკზე აიკრიფა პასტის მძივები.

სამარხი 35 (სურ. 313). 1976.6.XI. ნაკვეთი I, კვადრატი 10. სამარხი ნაწილობრივ კულტურულ ფენაში ყოფილა ჩაჭრილი. მიცვალებული ხის ძელებით ნაგებ ორმოსამარხში დაუკრძალავთ. ძელების ნაშთი ჩნდებოდა სამარხის ჩრდილო კედლის გასწვრივ, აგრეთვე სახურავის პრეპარაციისას. მიცვალებული მარცხენა გვერდზე ესვენა, ხელფეხმოკეცილი. ძვლები ძლიერ დაშლილი იყო (თავის ქალა არ ჩანდა). მარცხენა ხელი მუცლის გასწვრივ ჰქონდა ჩამოშვებული, მარჯვენა კი გულმკერდის პირდაპირ. სამარხში აღმოჩნდა:

42 (01/5—391, სურ. 315). სანელსაცხებლე. ღია გამჭვირვალე ფერის მინისა. პირგადაშლილი, ცილინდრულყელიანი, სფერულმუცლიანი, ორყურა (ყურები ცისფერი მინისა აქვს); ძირშეზნექილია. ყურისთავი ყელზე აქვს დამაგრებული, ყურისძირი კი მხარზე. სიმაღლე — 5,5 სმ, პირის დმ — 2,0, ყელის — 1,3, მუცლის — 4,5, ძირისა — 2,5 სმ.

43 (01/5—392). ბეჭედი ვერცხლისა — ძლიერ დამტვრეული და დაშლილი. როგორც ჩანს, იგი წარმოადგენდა ოვალური მოყვანილობის, მრგვალგანივკვეთიანი რკალის მქონე ფუყე რგოლს, რომელიც მხრებთან თანაბრად გაფართოებულია და გადადის რომბისებრ ფარაკში, სიცარიელე შევსებული ჩანს მასით (სუბერატულია?).

44 (01/5—393, სურ. 314). ხელადა — თხელკეციანი, შავად გამომწვარი, კარგად განლექილი თიხისა, შავპრიალა. პირი ოდნავ გადაშლილი აქვს, ყელი — ცილინდრული, ყური — მომრგვალებული, განივკვეთში ოთხკუთხა, ძირი — ბრტყელი. ყურისთავი უშუალოდ პირზე აქვს დაძერწილი, ხოლო ყურისძირი — მხარზე. ტანზე ემჩნევა დაწნეული შესრულებული ვერტიკალური ზოლები. სიმაღლე — 14 სმ, პირის დმ — 6,0, ყურის — 5,5, მუცლის — 13,5, ძირისა — 8,5 სმ.

45 (01/5—394, სურ. 318). მძივები: მოყვითალო ფერის მინისებრი მასის, პასტის (2 ც.), მოვარდისფრო-მოთაფლისფრო სარდიონის ბურთულა (1 ც.), მოთეთრო-მოყავისფრო სეგმენტისებრი (3 ც.), მოყვითალო ფერის პასტის იოტები.

სამარხში აღმოჩნდა აგრეთვე რკინის ნივთის ფრაგმენტი, რომელზეც შერჩენილია ქსოვილის (სელის) ანაბეჭდი.

46 (01/5—396). მონეტა ვერცხლისა, არტაბან II.

47 (01/5—397). მონეტა ვერცხლისა, ავგუსტუსის (გალიის ზარაფხანა).

48 (01/5—398, სურ. 317). სამარხში აღმოჩნდა აგრეთვე ცხვრის ორი სათამაშო კოჭი (გახვრეტილი).

სამარხი 36. 1976.XI. I ნაკვეთი, კვადრატი 7. იგი გამოჩნდა მე-3 კედლის აღების შემდეგ. სამარხი ფაქტიურად დანგრეული იყო. ქვის ნატეხი ფილებით მოგებული იატაკი და ქვატეხილებით ნაგები კედლის ნაშთები შე-

მორჩა. სამარხი დამხრობილი ყოფილა დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ (განაზომები — 1,4 × 0,98 მ).

სამარხში ჩონჩხი არ აღმოჩენილა (ცენოტაფი?). იატაკზე აღმოჩნდა:

49 (01/5—406). ბრინჯაოს სასაფეთქლე რგოლი. იგი წარმოადგენს ბრინჯაოს მავთულისაგან დამზადებულ ბოლოებგახსნილ დაწახნაგებულ რგოლს, რომელიც ბოლოებისაკენ თანაბრად შევიწროებულია.

საანგარიშო წელს კარსნისხევში აღმოჩენილი ყველა ზემოჩამოთვლილი ძეგლი ძირითადად სინქრონულია და ახ. წ. პირველი საუკუნეებით უნდა დათარიღდეს.

მუხათგვერდი I (01/11)

მუხათგვერდის სამაროვანზე საველე სამუშაოები გრძელდებოდა ოთხი თვის (ივლის-ოქტომბერი) განმავლობაში*. ამ ხნის მანძილზე გაითხარა 360 მ² ფართობი. სამარხთა სახურავები ჩნდებოდა მიწის თანამედროვე ზედაპირიდან 0,20—0,90 მ სიღრმეზე. მიწის ზედაპირთან სამარხთა ასეთი სიახლოვე შესაძლოა ნაწილობრივ იმით იყოს გამოწვეული, რომ ბორცვის ზედაპირი, რომელზედაც სამაროვანია მოწყობილი, დამრეცია და საუკუნეების განმავლობაში ინტენსიურად ირეცხებოდა. შესაძლოა, სამარხები საგანგებოდ იყო ჩადგმული მიწის ზედაპირის სიახლოვეს, რათა მისი ხელმეორედ გამოყენება შესაძლებოდათ. ამის დამადასტურებლად შეიძლება ჩაითვალოს ქვის ნიშნულები, რომლებიც რამდენიმე სამარხის სახურავზე ვერტიკალურად იყო აღმართული. ეს ნიშნულები ქვიშაქვის ფილის სხვადასხვა ზომის (სიმაღლე — 0,30—0,50 მ) ნატეხებს წარმოადგენენ და რაიმე განსაკუთრებული დამუშავების კვალი მათ არ ეტყობათ.

საანგარიშო წელს სამაროვანზე გამოვლინდა 57 სამარხი, რომელთაგან 56 ქვაყუთი იყო, ხოლო ერთი ქვიშაქვის ლოდებით გადახურული ორმოსამარხი. ქვაყუთები ისე მჭიდროდაა ჩადგმული, რომ მეტწილად მათ შორის გავლაც კი ჭირდა. სამარხთა უმრავლესობა ჩადგმულია კირნარევ ქვა-ღორღიან ნიადაგში. ყველა სამარხს წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმა აქვს და ბანურ-სახურავიანია. ქვა-ყუთების კედლებად და სახურავად გამოყენებულია ქვიშაქვის მეტ-ნაკლებად სწორად გამოჭრილი ლოდები, რომელთაგან ზოგიერთს უხეშად დამუშავების კვალი ემჩნეოდა. იმის გამო, რომ ზოგიერთი სამარხის ფილაქვები არ იყო სწორად და თანაბრად გამოჭრილი, დარჩენილა ფარღიატები, რომლებიც ქვიშაქვის ნატეხებითა და რიყის ქვებით შეუვსიათ. გარდა ამისა, იყო რამდენიმე შემთხვევა, როცა გრძივი კედელი მოკლე ან დაბალი მოსვლიათ და ამიტომ ვიწრო ფილაქვით ან ნატეხი ქვებით შეუვსიათ.

---

* საველე სამუშაოებში მონაწილეობდნენ: უფრ. ლაბორანტები — ლ. ხეცურიანი, ნ. კაპანაძე, მ. ძნელაძე, დ. ლეკაშვილი, ო. ბენაშვილი; სტუდ.-პრაქტიკანტები თ. ბიბილური, მ. გოცაძე: ასპირანტი ა. ორჯონიკიძე, ფოტოგრაფები: გრ. სიმონიანი, რ. საანიშვილი, ვლ. ნიკოლაიშვილი; მხატვარი მ. ივანიშვილი, ინჟინერ-გეოდეზისტები: ვ. მასხარაშვილი და აკ. კუცია.

საანგარიშო წელს სამაროვანზე გამოვლენილ 57 სამარხიდან გაიხსნა 17. სამაროვნის ნაწილი შემოიღობა და მომზადდა სანახავად, დასათვალიერებლად*).

17 გახსნილი სამარხიდან მეტ-ნაკლებად თითქმის ყველა დაზიანებული იყო. გამონაკლისს წარმოადგენს 30-ე ქვაყუთი, რომელიც კარგად იყო დაცული. იგი გახსნისა და ჩონჩხის ალაგების შემდგომ აღდგენილ იქნა. ოთხი სამარხი (№№ 66, 67 68 და 70) ფაქტიურად კედლის ორიოდე ფრაგმენტით იყო წარმოდგენილი. ოთხივე სამარხი იმ ბორცვის ჭრილში ჩანდა, რომელზედაც სამაროვანია გამართული.

ორიოდე სიტყვა დაკრძალვის წესზე: საანგარიშო წელს მუხათგვერდის სამაროვანზე გახსნილი 17 სამარხიდან მიცვალებულთა ჩონჩხი აღმოჩნდა 13-ში (ჩონჩხი არ აღმოჩენილა №№ 53, 66, 69 და 72 ქვაყუთებში). ხუთ სამარხში (№№ 47, 71, 67, 68 და 70) ჩონჩხი ფრაგმენტულად იყო წარმოდგენილი, რის გამოც ვერ მოხერხდა აქ მიცვალებულთა რაოდენობის, დაკრძალვის წესისა და დამხრობის დადგენა. ფაქტიურად სამაროვანზე მიცვალებულთა ჩონჩხი მეტ-ნაკლები დაცულობით 8 სამარხში აღმოჩნდა (7 ქვაყუთი და 1 ორმოსამარხი). ყველა დადასტურებულ შემთხვევაში მიცვალებულნი დამხრობილნი იყვნენ დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ, თავით დასავლეთისკენ (მცირეოდენი გადახრებით ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან სამხრეთ-დასავლეთისაკენ ან ჩრდილო-დასავლეთიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ). როგორც ვხედავთ, დაკრძალვის წესი უკვე საკმაოდ დაკანონებული ჩანს, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ მუხათგვერდის სამაროვანი ფუნქციონირებდა იმ დროს, როდესაც მცხეთაში ქრისტიანულ რელიგიას უკვე საკმაოდ ღრმად ჰქონდა ფესვები გადგმული.

დაკანონებულ წესად შეიძლება აგრეთვე ჩაითვალოს მიცვალებულთა გულაღმა გაშოტილ მდგომარეობაში დაკრძალვა. გამონაკლისს წარმოადგენდა 30-ე ქვაყუთი, სადაც მიცვალებული ფეხებმოკეცილი დაუსვენებიათ. მაგრამ ამ შემთხვევაში რაიმე განსხვავებულ დაკრძალვის წესთან არ უნდა გვქონდეს საქმე. როგორც ჩანს, მიცვალებულის ზომები არ შეესაბამებოდა ქვაყუთის ზომებს, რის გამოც ჭირისუფალთ მიცვალებულის ქვედა კიდურები მუხლებში მოუხრიათ და ისე ჩაუსვენებიათ.

მიცვალებულთა რაოდენობა სამარხებში სხვადასხვაა: ერთიდან სამამდე. თითო მიცვალებული ესვენა ორ სამარხში (№№ 51 და 65), ორ-ორი მიცვალებული — სამ სამარხში (№№ 25, 30 და 14); სამ სამარხში კი სამ-სამი მიცვალებულის ჩონჩხი იყო (№№ 36, 39 და 43), ე. ი. რვა სამარხიდან ორი ინდივიდუალური იყო, ხოლო ექვსი კოლექტიური.

არც ერთ სამარხში მიცვალებული დასვენებული არ ყოფილა საგანგებოდ მომზადებულ იატაკზე. ყველა უბრალოდ მოსწორებულ მიწაზე იყო

---

* მუხათგვერდი, I. 1977 წლის 24 მაისს გადაეცა აღრიცხვაზე ასაყვანად და დასაცავად მცხეთის რაიონის კულტურის განყოფილებას (აქტი № 3).

დასვენებული. ინვენტარი აღმოჩნდა რვა სამარხში (№№ 25, 30, 36, 39, 43, 51, 65 და 74). მის დიდ ნაწილს საკინძები შეადგენენ. საკინძებს, რომელთაც ღეროები ბრინჯაოსი ან რკინისა აქვთ, ხოლო თავები — იმავე, ან სხვა მასალისა (ძოწის, მარჯნის, ძვლის). გვხვდება, აგრეთვე, მძივები (მინის, პასტის, სარდიონის, ძოწის, გიშრის, ქარვისა და სხვ.) სხვადასხვა მოყვანილობის (ცილინდრული, სფერული, მილისებრი და სხვ.), ბრინჯაოს სამკაული, ეჟვნები, მშვილდსაკინძი, საბეჭდავი (ბრინჯაოსი და სარდიონის), ბრინჯაოს აბზინდა, რკინის ჭამრის ფრაგმენტები და სხვ.

საანგარიშო წელს მუხათგვერდი I სამაროვანზე აღმოჩენილ ინვენტარს მრავალი ანალოგი მოეძებნება, როგორც დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე (სამთავრო, არმაზი, კარსნისხევი, ფიქრისგორა), ისე მის ფარგლებს გარეთაც (ურბნისი, რუსთავი, ვაშლაჯვარი).

სამარხთა აღნაგობა, დაკრძალვის წესი და სამარხეული ინვენტარი გვაძლევს იმის უფლებას, რომ მუხათგვერდის სამაროვანი ზოგადად ჩვ. წ. IV—VIII სს. დავათარიღოთ.

საილუსტრაციოდ აღვწერთ სამაროვანზე დადასტურებულ ორი ტიპის სამარხს:

ქ ვ ა ყ უ თ ი 65 (სურ. 334). აღმოჩნდა II ნაკვეთზე, მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 0,24 მ სიღრმეზე. ბანურსახურავიან სამარხს წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმა ჰქონდა.

სამარხის გარეზომები: 1,40 × 0,70 × 0,60 მ. ქვაყუთი შეკრული იყო ქვიშაქვის უხეშად დამუშავებული ხუთი ფილით, ხოლო გადახურული იყო სამი სხვადასხვა ზომის ქვიშაქვის ლოდით. სამარხი დაზიანებული იყო, მაგრამ გაძარცვის გარეგანი ნიშნები არ შეიმჩნეოდა.

სამარხში აღმოჩნდა ერთი მიცვალებულის ჩონჩხი; ძვლები ფრაგმენტულად იყო წარმოდგენილი. სამარხი და მიცვალებული დამხრობილი იყო სამხრეთ-დასავლეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთისკენ — თავით სამხრეთ-დასავლეთისკენ.

სამარხში აღმოჩნდა:

50 (01/11—37, სურ. 342). მძივები ძოწის, გიშრის, ქარვისა და სარდიონის (69 ც.); სხვადასხვა ფორმისა (შვინდის კურკისა და მანდარინის ფორმის, სფეროსებრი, გვერდებდაღარული) და ზომის. მძივები აღმოჩნდა მიცვალებულის გულ-მკერდის არეში.

51 (01/11—38, სურ. 343). სამაჯური ბრინჯაოს მავთულისა, ბოლოებგადაგრეხილი. აღმოჩნდა ჩრდილოეთ გრძივ კედელთან.

52—54 (01/39—41, სურ. 350). ეჟვანი ბრინჯაოსი. აღმოჩნდა სამხრეთ გრძივ კედელთან.

55 (01/11—42, სურ. 347, 348). საბეჭდავი ბრინჯაოსი, ფართონახვრე-

ტიანი ყუნწი აქვს. გამოსახულია ზებუ(?). აღმოჩნდა მიცვალებულის მუცლის არეში.

56 (01/11—43, სურ. 246). მშვილდსაკინძი ბრინჯაოსი, რკინის ენიანი, ბვინტიანი. აღმოჩნდა იქვე.

57 (01/11—45, სურ. 350). საყურე ბრინჯაოსი. აღმოჩნდა მიცვალებულის თავის ქალასთან.

58 (01/11—45, სურ. 349). სარტყელი რკინის რგოლებით შედგენილი. აღმოჩნდა მიცვალებულის მუცლის არეში.

სამარხი შედარებით გვიანი ხანისაა, VI—VIII სს. თარიღდება.

სამარხი 74 ქვის ფილებით გადახურული ორმოსამარხია. აღმოჩნდა I ნაკვეთზე, მიწის თანამედროვე ზედაპირიდან 0,40 მ სიღრმეზე. სამარხის სახურავს წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმა ჰქონდა. იგი ბანურსახურავიანია და შედგებოდა ქვიშაქვის ტლანქად დამუშავებული ხუთი მასიური ლოდისაგან. სამარხის გარეზომებია: 2,30 × 1,30 მ. დამხრობა სამხრეთ-დასავლეთ — დასავლეთიდან, ჩრდილო-აღმოსავლეთ — აღმოსავლეთისაკენ (სურ. 331, 332).

სამარხში აღმოჩნდა ორი მიცვალებულის ჩონჩხი (მოზრდილისა და ბავშვის)*. მოზრდილი ესვენა გულაღმა გაშოტილი. მარცხენა ხელი ტანის გასწვრივ ჰქონდა ჩამოშვებული, ხოლო მარჯვენა გულმკერდის არეში იდო. ქვედა კიდურები მუხლებში ჰქონდა ოდნავ მოხრილი. ბავშვი ესვენა მოზრდილის მარჯვნივ, კიდურებმოკეცილი. ჩონჩხი ძალიან ცუდად იყო დაცული. სამარხში აღმოჩნდა:

58a (01/11—56, სურ. 335). საკინძის თავი მარჯნისა, ბროწეულის ყვავილის ფორმისა. იგი იდო მოზრდილი ინდივიდის თავის ქალას უკან.

ეს სამარხიც მოგვიანოა და აგრეთვე, VI—VIII სს. უნდა დათარიღდეს.

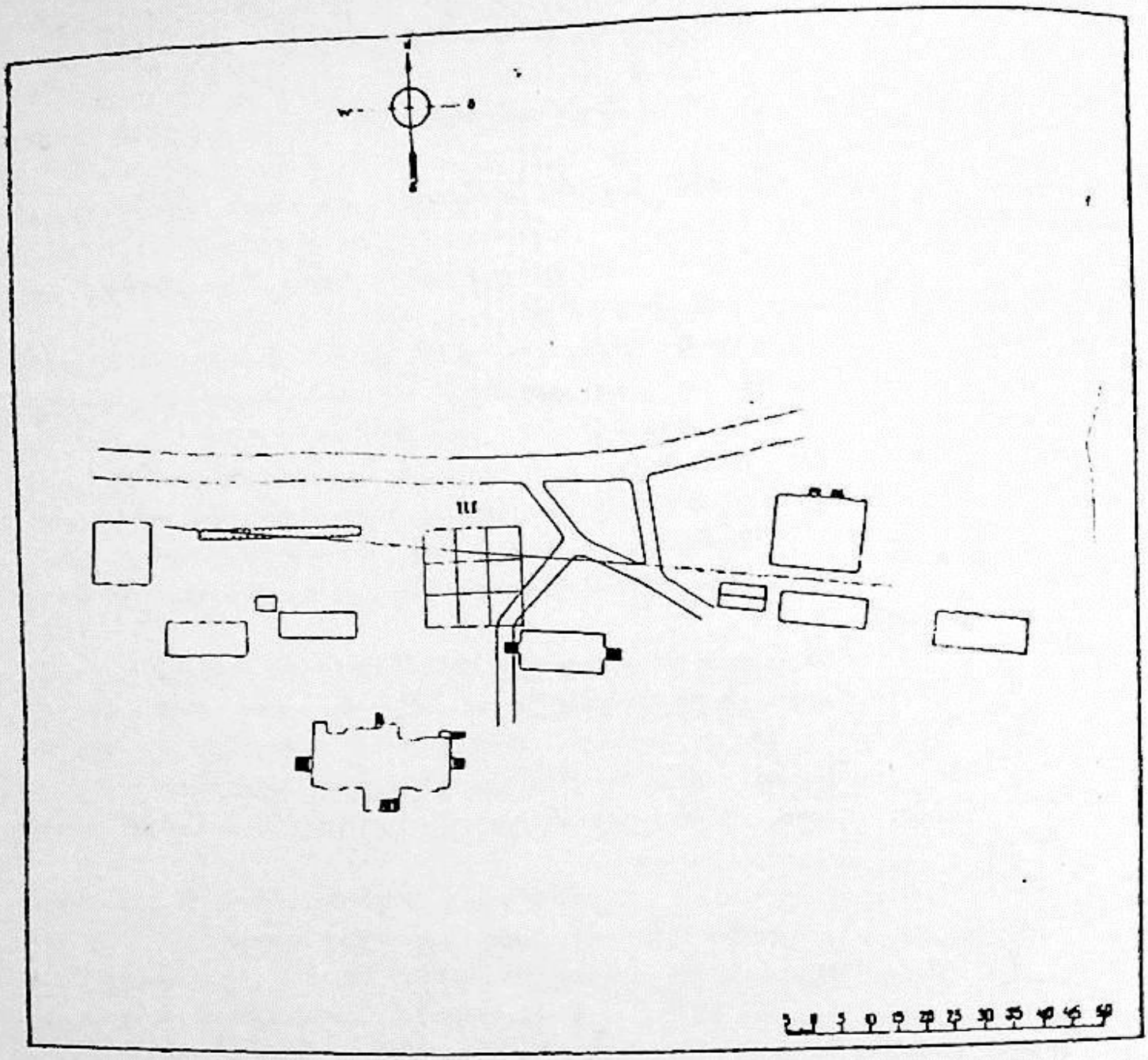
ახალი არმაზი (01/12)

1976 წელს ახალი არმაზი ითხრებოდა 18 მაისიდან 1 ნოემბრამდე. აღნიშნული უბანი მდებარეობს არმაზის და მარტაზის ხევებს შორის. ჩრდილოეთით მას ესაზღვრება მტკვარი, ხოლო სამხრეთით — თრიალეთის ქედის კალთები (სურ. 23, 24).

I და II ნაკვეთები მოიზომა რკინიგზის ბაქან „არმაზის“ სამხრეთით, ფერდობის ძირში (სურ. 23).

I ნაკვეთზე გამოვლინდა ადრეფეოდალური ხანის 17 სამარხი (სურ. 452). სამარხის გრძივი კედლები ნაგებია ქვატეხილით ტალახზე, ხოლო თავკედლებად ქვიშაქვის თითო ფილაა გამოყენებული. სამარხები გადახურულია ქვიშაქვის მოზრდილი ფილებით; ზოგან კედლებს შემორჩენილი აქვს შელესილობის კვალი. ზოგიერთი სამარხის თავთან ვერტიკალურად აღმართულია ქვიშაქვის

* მოზრდილი 35—37 წლის მამაკაცია, ხოლო ბავშვი 3—4 წლისა. სავარაუდოა, სამარხში ჩასვენებული იყო მამა-შვილის ჩონჩხი. კრანიოლოგიური მასალა შეისწავლა ა. გამყრელიძემ.

სურ. 23. ახალი არმაზი. გეგმა

ფილის ნამტვრევი, რომელიც უნდა ყოფილიყო გამოსაცნობი ნიშანი სამარხის მრავალგზის გამოყენებისათვის (სურ. 148, 151). უმეტესი წილი სამარხებისა (10) ინვენტარიან იყო. აღმოჩნდა ოქროს, ვერცხლისა და რკინის ბეჭდები, საყურეები, მინისა და პასტის მძივები, ბრინჯაოს საკინძები, მშვილდსაკინძები, სამაჯური, ერთი პართული მონეტა, თიხისა და მინის ჭურჭელი.

სამარხი 3 (სურ. 458, 459). 1976.18.VIII. აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-9 კვადრატში. მიწის თანამედროვე ზედაპირიდან 0,85 მ სიღრმეზე. სამარხი წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმისაა. მისი სახურავი და თავკედლები შედგენილი იყო ქვიშაქვის მასივური ფილებით, ხოლო გრძივი კედლები ამოშენებული ჰქონდა. სახურავზე (ცენტრში) შვეულად აღმართული იყო ქვიშაქვის

ნახევარწრიული ფორმის ქვა — ნიშანი(?). ზომები: 0,92 × 0,20 × 0,12 მ. ჩრდილოეთის გრძივ კედელში გამოიყოფოდა წყობის 6 რიგი (კედლის ზომები: 2,14 × 0,65 × 0,22 მ), სამხრეთის გრძივ კედელში — წყობის 5 რიგი (ზომები: 2,00 × 0,67 × 0,20 მ). ქვატეხილი ნაწყობი იყო თიხაზე. სამარხის დასავლეთი თავკედლის ზომებია 0,90 × 0,65 × 0,16 მ, აღმოსავლეთისა კი — 0,93 × 0,63 × 0,7 მ.

სამარხის სახურავად გამოუყენებიათ ქვიშაქვის ოთხი ფილა, რომლებიც გარდიგარდმო ეწყო სამარხის გრძივ კედლებზე. დასავლეთიდან პირველი ფილა გახსნამდე ჩაიქცა სამარხში: მეორე ფილის ზომებია 1,48 × 0,60 × 0,15 მ, მესამესი — 1,12 × 0,38 × 0,22 მ, მეოთხესი — 1,23 × 0,33 × 0,16 მ. სამარხის გარეზომებია 2,25 × 1,50 × 1,05 მ.

სამარხის ორმო გაუჭრიათ კირნარევ-ქვაღორღიან ნიადაგში. იგი კარგად იყო დაცული, დაზიანებისა და გაძარცვის კვალი არ შეიმჩნეოდა. სამარხის გრძივი ღერძი დამხრობილი იყო დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ. მის გარშემო ამოდიოდა თითო-ოროლა ჩალისფრად გამომწვარი თიხის ჭურჭლის ნატეხი.

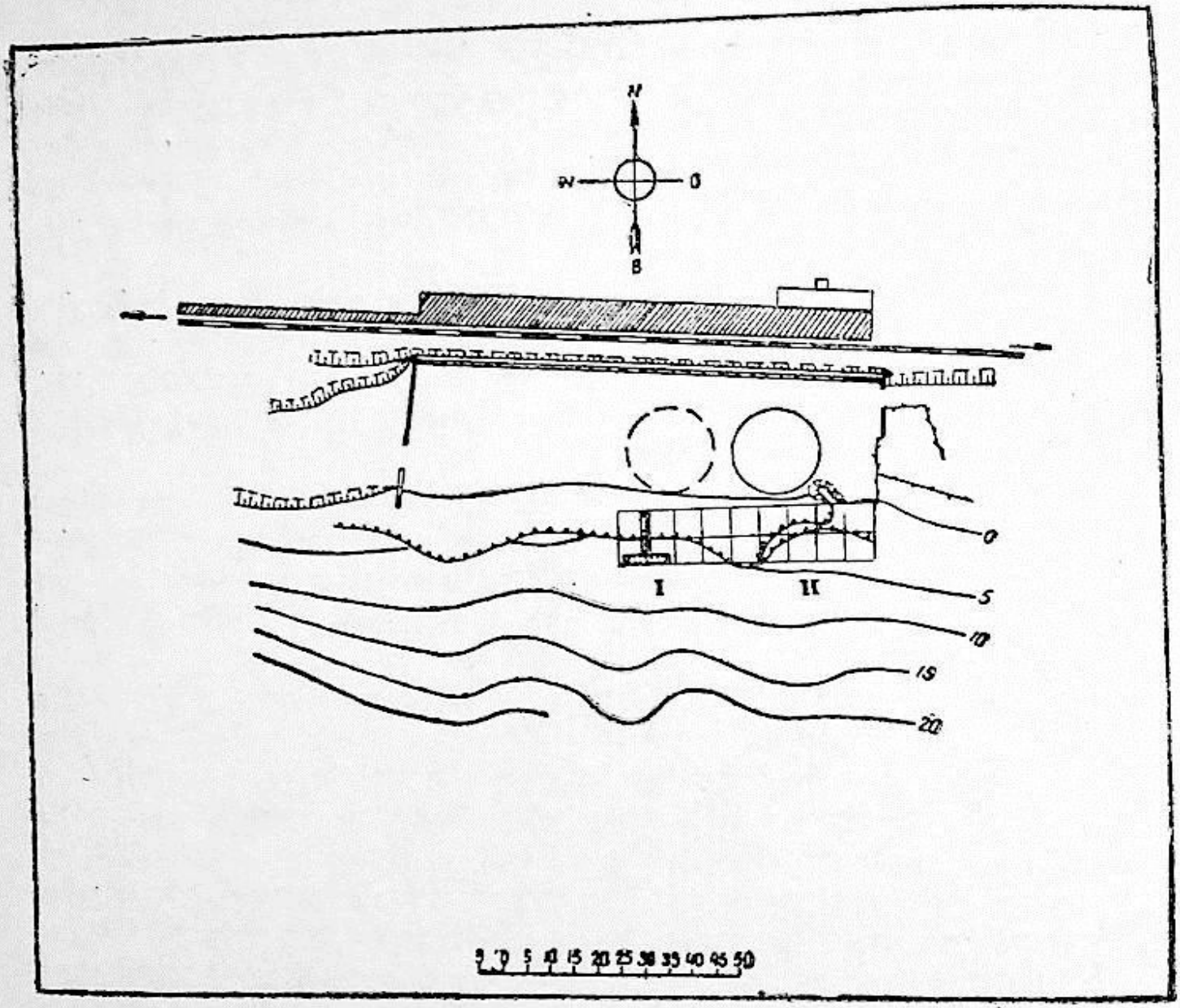
სამარხი გაიხსნა 1976 წლის 3 ნოემბერს შემდეგი თანმიმდევრობით: ავხადეთ სახურავის ფილები და მოვხსენით ჩრდილო გრძივი და აღმოსავლეთის თავკედელი. სამარხში ჩაყრილი იყო სახურავის ფილის ჩაქცევის დროს ჩასული მიწა. მიცვალებულის ჩონჩხმა თავი იჩინა სამხრეთ კედლის ზედაპირიდან 0,55 მ სიღრმეზე, ხოლო ინვენტარმა — 0,63 მ-ზე. სამარხში აღმოჩნდა 3 ინდივიდის ჩონჩხი, 2 მიხვეტილი იყო ჩრდილოეთ გრძივ კედელთან, ხოლო გამოთავისუფლებულ ადგილზე ესვენა გვიან დაკრძალული მიცვალებული. სახურავის ჩაქცეულ ფილას დაუზიანებია (დაუმტვრევია) გვიან დაკრძალული ინდივიდის თავის ქალა, ზედა კიდურები და მკერდის ძვლები. მიცვალებული დასვენებული იყო გულაღმა, გაშოტილ მდგომარეობაში; ხელები ტანის გასწვრივ ჰქონდა ჩამოშვებული. დამხრობა დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ. სამარხში აღმოჩნდა:

59 (01/5—12—5). ბეჭედი ვერცხლისა, მრგვალგანივკვეთიანი რკალი გადადის ოვალურ ფარაკში. ფარაკის სიგრძე 1,8, სიგანე — 1,3, რკალის დმ 2,3 სმ. აღმოჩნდა გვიან დაკრძალული ინდივიდის ბარძაყის ძვლებს შორის.

60 (01/5—12—5). საკინძი რკინისა, დაჟანგული, დამტვრეულია. სიგრძე — 7,8 სმ, ღეროს დმ — 0,3 სმ. აღმოჩნდა მიცვალებულის თავის ქალას არეში.

61 (01/5—12—7). მძივები გიშრისა, 36 ც., კასრისებრი მოყვანილობის, მცირე ზომის. სიმაღლე — 0,6, სიგანე — 0,4 სმ. აღმოჩნდა გვიან დაკრძალული მიცვალებულის გულმკერდის არეში.

62 (01/5—12—8). ბეჭედი ოქროსი, თვალედი. რკალი ორმავი აქვს, ბრტყელ რკალზე შემოუყვება ოქროს დაკეჭნილი მავთული და დარჩილული

სურ. 24. ახალი არძაზი. გეგმა

აქვს ოვალური ფარაკი, რომელშიც ალმანდინის თვალი ზის. ფარაკის ორივე მხარზე დასმულია ოქროს თითო ცვარა. აღმოჩნდა მიხვეტილი ჩონჩხის მარცხენა ხელის მტევანთან.

63 (01/5—12—9). საყურე ოქროსი, თავგახსნილი. რკალზე მირჩილული აქვს ოქროსავე პატარა ყუნწი, რომელზეც ჩამოკიდებულია ბრილიანტის ღერო. ღეროზე ასხმულია კოჭის ფორმის თეთრი პასტის მძივი, რომელსაც ოქროს ვარდულები და სამი პატარა მარგალიტის მძივი ამკობს. რკალის დმ — 1,2, ბრილიანტის ღეროს სიგრძე — 1,7 სმ. აღმოჩნდა მიხვეტილი ჩონჩხის თავის ქალასთან.

64 (01/12—9). საყურე ოქროსი, ზემოაღწერილის ანალოგიური. აღმოჩნდა მიხვეტილი ჩონჩხის თავის ქალასთან. მიცვალებული ესვენა კირნარევ-ქვაღორღიან ნიადაგზე. სამარხის შიგა ზომები: 1,85 × 0,85 × 0,73 მ.

I ნაკვეთის აღმოსავლეთით, მის გაგრძელებაზე, გაითხარა II არასრული ნაკვეთი, რომელიც შედგება 8 დიდი კვადრატისაგან (სურ. 23, 24). ორივე ნაკვეთი მდებარეობს დამრეც ფერდობზე, ჭრილში შეინიშნებოდა მძლავრი კულტურული ფენა. ჰუმუსის ფენაში გამოვლინდა ადრეფეოდალური ხანისათვის დამახასიათებელი დიდძალი კერამიკა, რომელთა შორის მრავლად გვხვდება კერამიკული წუნი. აღნიშნული ვითარება გვაფიქრებინებს მთის ფერდობზე სამეთუნეო სახელოსნოს არსებობას. გაიწმინდა ზედაპირული ფენა, ჩაქცეული ნაგოსახლარის კედლები; გამოვლინდა სახლის კონტურები. გამოიკვეთა სამი კედელი, ნაგები ქვატეხილით თიხაზე.

ქარხანა „პრომსვიაზის“ აღმოსავლეთით გაითხარა 70 × 20 კვადრატული მეტრი, მოიზომა III ნაკვეთი (სურ. 23). აღნიშნულ ნაკვეთზე გამოვლინდა ორი თავწაკვეთილი ქვევრი (სურ. 454—456). გაიწმინდა ალიზის ფენა, რომლის კონტურების დაჭერა ვერ მოხერხდა. აღნიშნულ ფართობზე დიდი რაოდენობით აღმოჩნდა მოვარდისფრო-მოჩალისფროდ გამომწვარი თხელკეციანი კერამიკა, რომელსაც ადრეფეოდალური ხანის თიხის ჭურჭლის იერი აქვს.

კამარახევი (01/4)

1976 წლის 27 ივლისიდან 5 ნოემბრამდე მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიცია თხრიდა ადრეანტიკური ხანის სამარხებს კამარახევის სამაროვანზე, მდ. არაგვის მარცხენა ნაპირის გაყოლებაზე, სოფ. წიწამურთან*). აღმოსავლეთით სამაროვნის საზღვარია საქართველოს სამხედრო გზა, დასავლეთით — მდ. არაგვი, ჩრდილოეთით — დიდი კამარახევი, ხოლო სამხრეთით პატარა კამარახევი (სურ. 25).

გათხრის დაწყების მიზეზი იყო ჟინვალიდან გარდაბნამდე მიწისქვეშა კოლექტორის გაყვანასთან დაკავშირებული სამუშაოები. იქვე მიმდინარეობს მშენებლობის სამინისტროს ინერტული მასალების დამმუშავებელი ქარხნის მშენებლობა.

საძიებო რაზმის გასვლისთანავე ცხადი გახდა, რომ საქმე გვქონდა სამაროვანთან, რომელიც ჯერ კიდევ 1953 წელს ნაწილობრივ შეისწავლა მცხეთის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ (2; 21).

აღრე შესწავლილი ნაკვეთის გაგრძელებაზე გაითხარა 432 მ² ფართობის მქონე ახალი ნაკვეთი. გამოვლინდა 72 სამარხი, რომლებიც გაჭრილი იყო სილამქონე ნარევ სქელ თიხნარში. გათხრების დაწყებამდე მშენებლებს ზედა ფენა (დე-

---

*) უბნის ხელმძღვანელობა დავალებული ჰქონდა უმცრ. მეცნ. თანამშრომელს თ. ჯღარკავას. ტოპოგრაფები: ვ. მასხარაშვილი და ა. კუცია; მხატვარ-არქიტექტორები: შ. ცინცაძე, ლ. ხუბერაშვილი და მ. ივანიშვილი; ფოტოგრაფები: გ. სიმონიანი, ვლ. ნიკოლაიშვილი და რ. საანიშვილი; სამარხების გათხრაში მონაწილეობდნენ ექსპედიციის წევრები: ნ. კაპანაძე, მ. კაჭკაჭიშვილი, ი. ხუნდაძე, დ. ლეკაშვილი, მ. ფეოდოროვა, ნ. სოფაძე, თ. სურგულაძე, ი. დავიდენკო, ა. ორჯონიკიძე, ა. გამყრელიძე

სურ. 25. კამარისეული. ბაზა

ლუვიური დანალექი) მოუხსნიათ, რის გამოც დიდ ფართობზე ვერ დადგინდა მიწის ზედაპირი და პირობითი დონე გავავლეთ (±0). ნული ხაზიდან სამარხები 1,50 მ სიღრმეზე აღმოჩნდა. ისინი ერთმანეთისაგან 1—1,5 მ იყო დაშორებული. სამაროვანზე დადასტურდა სამი სახის სამარხები: ა. ორმოსამარხები (მიწაყრილიანი, ქვიშაქვის ფილებით გადახურული და ქვაყრილიანი); ბ. კომბინირებული — ქვიშაქვის ფილებით და რიყის ქვებით აგებული სამარხები; გ. ქვაყუთები.

ორმოსამარხები ჩაჭრილია თიხნარში, იატაკზე ზოგჯერ შეიმჩნევა საფენის კვალი — ხის ტოტების ანაბეჭდები თუ ლაქები. როგორც წესი, მიცვალებულებს იატაკის დონეზე ფეხის ტერფებთან ან ზედა კიდურების სიახლოვეს ედგა თიხის ჭურჭელი აღაპის ნარჩენებითურთ. შეწირული საჭონლიდან უმრავლესი წვრილფეხა რქოსანს მიეკუთვნება*.

დაკრძალვის წესი ყველა სამარხში თითქმის ერთნაირია. მიცვალებული დაუსვენებიათ კიდურებმოკეცილი, მარჯვენა ან მარცხენა გვერდზე. დამხრობა ნებისმიერია. ყველა მიცვალებულს თავის ქალა უდევს რიყის ქვის „სასთუმალზე“. ზოგიერთი სამარხის გარშემო ჩნდებოდა თიხის ჭურჭლის ნამსხვრევები, საჭონლის ძვლებთან ერთად (აღაპის ნაშთი?).

სამაროვანზე გამოვლინდა ელინისტური ხანისათვის დამახასიათებელი კერამიკა: ლეგა ფერის ხელადები, კოჭბები, ჯამები, ტოლჩები: აგურისფრად გამომწვარი წითლად ანგობირებული ჯამები (მათ შორის გვხვდება სამფეხა ჯამები). ყურადღებას იქცევს სამაროვანზე წერნაქით მოხატული თიხის ჭურჭლის აღმოჩენის ფაქტი. მოხატული კერამიკა 1953 წ. არქეოლოგიური კამპანიის დროს არ აღმოჩენილა. ბრინჯაოს ნივთები: ზოომორფული გამოსახულებებით თავებშემკული სამაჯურები, ცილინდრულთავიანი საკინძები, ზარაკები, ძეწკვი, მძივები, ილარი, რომელსაც თავი შემკული აქვს ფრინველის გამოსახულებით; ბეჭდები, სარდიონის, ქარვის, მინისა და პასტის მძივები, რკინის შუბისწვერები, მოხრილი დანები, მახვილები და სხვ.

სამარხეული მასალის მიხედვით წინასწარულად შეიძლება სამაროვანი IV—III სს. დავათარიღოთ. აქ დაკრძალული მოსახლეობა, უნდა ვიფიქროთ, ცხოვრობდა იქვე, სოფ. წიწამურის, სტრაბონისეული სისამორას, მიდამოებში (2, გვ. 196).

საილუსტრაციოდ ვაქვეყნებთ კამარახევის სამაროვანზე დადასტურებული ოთხი ტიპის სამარხის აღწერილობას.

სამარხი 6. აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-4 კვადრატში, 0 ხაზიდან 2,07 სიღრმეზე. გაჭრილი იყო სილანარევ თიხნარში. დამხრობილი იყო სამხრეთიდან ჩრდილოეთისკენ. გარეგანი განაზომებია 1,55 × 0,75 მ.

სამარხი ინდივიდუალურია; მიცვალებული ხელფეხმოკეცილი დაუსვენე-

*პალეოზოოლოგიური მასალები განსაზღვრა დავით ბურჩაკმა. ანგარიში ინახება მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის არქივში. იხ. წიგნი № 19, 12.

ბიათ მარჯვენა გვერდზე, თავით სამხრეთისაკენ. დაზიანებული თავის ქალა რიყის ქვის „სასთუმალზე“ ედო. დამხრობილი იყო სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ. სამარხეული ინვენტარი ელაგა ქვედა კიდურების აღმოსავლეთ და დასავლეთ მხარეს, შუბის პირი ზედა და ქვედა კიდურებს შორის იდო (სურ. 462).

სამარხში აღმოჩნდა:

65 (01/4—20). ხელადა თიხისა — სამტუჩა, ლეგა ფერისა, არათანაბრად გამომწვარი. სიმაღლე — 21,0 სმ, პირის დმ — 6,0, მუცლის — 11,5, ძირისა — 11,0 სმ.

66 (01/4—21). ჯამი თიხისა — ლეგა ფერისა. პირი გადაშლილი და ჩამოტეხილი აქვს. პირის დმ — 15,0 სმ, ძირისა — 10,0 სმ.

67 (01/4—22). კოჭობი თიხისა — ლეგა ფერის. პირი გადაშლილი აქვს, ყელი — დაბალი, მუცელი — მრგვალი.

68 (01/4—23). შუბისწვერი რკინისა — მასრაგახსნილი. მასრაში დარჩენილია ხის ტარის ნარჩენები. სიგრძე — 25,0 სმ, მასრის დმ — 2,5, პირის დმ — 16,0 სმ.

სამარხი 27 (სურ. 463, 464).

ჩაჭრილი იყო სილანარევ თიხნარში მე-5 და მე-6 კვადრატების საზღვარზე, ნული ხაზიდან 2,10 მ სიღრმეზე. იგი შედგენილი იყო ქვიშაქვის ტლანჭად ნათალი ფილებითა და რიყის ქვებით. აღმოსავლეთ ნაწილში სამარხი ძირითადად ქვიშაქვის ნატეხი ფილებით იყო ნაგები, ხოლო დარჩენილი ნახევარი სამარხისა რიყის ქვებით გადაუხურავთ (სურ. 464). სამარხის გარეგანი განაზომებია: 1,75 × 0,85 მ. სამხრეთის კედლის ქვიშაქვის ფილის ზომაა 0,90 × 0,45 მ. სახურავად გამოყენებული იყო ქვიშაქვის ფილა, რომლის განაზომებია 1,10 × ×0,90 × 0,07 მ. აღმოსავლეთის კედლად გამოყენებულია ქვიშაქვის დამუშავებული ფილა, რომლის განაზომებია 0,80 × 0,45 × 0,08 მ. სამარხი დამხრობილი იყო აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ. ქვების ალაგების შემდეგ თავი იჩინა სამარხეულმა ინვენტარმა. მასში ერთი მიცვალებული იყო დაკრძალული მოხრილ პოზაში, მარჯვენა გვერდზე. ჩონჩხი კარგად იყო დაცული. თავის ქალა რიყის ქვის „ბალიშზე“ ედო (სურ. 463). სამარხში აღმოჩნდა:

69 (01/4—87). ხელადა თიხისა, ლეგა ფერის, პირფართო, ცალყურა.

70 (01/4—88, სურ. 474). ხელადა თიხისა — წითლად ანგობირებული. პირი მრგვალი აქვს, ტანი — მსხლისებრი, ყური — განივკვეთში მრგვალი, მიძერწილი პირსა და მუცელზე. სიმაღლე — 12,7 სმ, პირის დმ — 5,2, მუცლის — 10,1, ძირისა — 4,5 სმ.

71 (01/4—90). მუზარადი(?), დამზადებული ბრინჯაოს ფურცლებისაგან, რომლებიც ბრინჯაოსავე მანჭვლებით ყოფილა შეერთებული (სურ. 417).

72 (01/4—89). ფარი(?) ბრინჯაოს თხელი ფირფიტისა. დმ — 30—35 სმ, სისქე — 0,1 სმ.

73 (01/4—91, სურ. 473). შუბისწვერი რკინისა, ერთმანეთზე მიდუღებული. მასრებში ხის ნარჩენები შეიმჩნევა. სიგრძე — 24,0—28,0 სმ.

74 (01/4—92, სურ. 475). დანა რკინისა, ცალპირლესილი, ოდნავ მოხრილია.

75 (01/4—93, სურ. 476). კაურები, 37 ცალი. შემოწყობილი იყო ბრინჯაოს მუზარადის ირგვლივ.

76 (01/4—94). ბეჭედი რკინისა, ფარაკიანი, რომელზედაც ამოკვეთილია ინტალიო. დაშლილია.

სამარხი 57. აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-2 კვადრატში, 0 ხახიდან 1,90 მ სიღრმეზე. იგი ქვიშაქვის ტლანქად დამუშავებული ფილებით ნაგები ქვაყუთია (სურ. 428). სახურავის ერთ-ერთი ფილა სამარხში ჩაქცეულა. გარეგანი განაზომებია: 125 × 0,70 მ. დამხრობილი იყო ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ. სამარხში დაკრძალული იყო ერთი მიცვალებული, ძლიერ მოკეცილი, მარჯვენა გვერდზე. თავის ქალა რიყის ქვის „სასთუმალზე“ ედო. სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში აღაპის ნარჩენები დადასტურდა (სურ. 477).

სამარხში აღმოჩნდა:

77 (01/4—173, სურ. 479). ხელადა თიხისა, ჩალისფრად გამომწვარი; სამტუჩა, ცალყურა; ყური — განივკვეთში მრგვალი, ტუჩსა და მუცელზე მიძერწილი. სიმაღლე — 22,0 სმ.

78 (01/4—174, სურ. 478). ჯამი თიხისა, სამფეხა, პირმოყრილი, ტუჩიანი. სიმაღლე — 9,0 სმ, პირის დმ — 16,0 სმ.

79 (01/4—175). კოჭობი ლეგა ფერის თიხისა, ყელი დაბალი აქვს — სფერული (სურ. 477).

80 (01/4—176). სასაფეთქლე რგოლი ვერცხლისა (2 ც.). დამზადებულია წვრილი მავთულისაგან. დმ — 2,3 სმ.

81 (01/4—177). ფირფიტა ბრინჯაოსი, რომელშიც შერჩენილია მანჭვალი. ბოლოებმომრგვალებულია. სიგრძე — 15,0 სმ.

სამარხი 65. აღმოჩნდა I ნაკვეთის მე-10 კვადრატში. ქვიშაქვის ფილებით გადახურული ორმოსამარხია. სახურავად ოთხი უხეშად ნათალი ქვიშაქვის ფილაა გამოყენებული (სურ. 422). გარეგანი ზომებია: 1,15 × 0,65 მ.

სამარხში ერთი მიცვალებული იყო დაკრძალული მოკუნტულ პოზაში, მარცხენა გვერდზე; თავი ქვის „ბალიშზე“ ედო (სურ. 471, 472). დამხრობა — ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენ. სამარხში აღმოჩნდა:

82 (01/4—199, სურ. 480). ჯამი თიხისა, აგურისფრად გამომწვარი, პირმოყრილი, ტუჩიანი. სიმაღლე — 5,0 სმ, პირის დმ — 16 სმ.

83 (01/4—200). ხელადა თიხისა, აგურისფრად გამომწვარი. დამსხვრეულია.

84 (01/4—201, სურ. 481). სამაჯური ბრინჯაოსი, ბოლოები ცხოველსახეებით შემკული, ზურგშედრეკილი.

85 (01/4—202, სურ. 484). სამაჯური რკინისა, დამსხვრეულია.

86, 87 (01/4—203, სურ. 485, 486). საკინძები ბრინჯაოსი 2 ცალი, სიგრძე — 11,3 სმ.

88 (01/4—204, სურ. 487). ძეწკვი ბრინჯაოსი.

89 (01/4—205). მძივები ბრინჯაოსი (2), პასტისა (52), სერდოლიკისა (37) და მოზაიკური (5).

90 (01/4—206, სურ. 489). ბეჭედი ბრინჯაოსი, ფარაკიანი. ზედ გამოსახულებაა(?).

91 (01/4—207, სურ. 490). ილარი ბრინჯაოსი, ფრინველის გამოსახულებით შემკული.

91a (01/4—208, სურ. 491). ზარაკები ბრინჯაოსი, მთლიანად სხმული, მაღალი ყუნწი აქვს, გვერდჩაჭრილია (8 ც.).

საანგარიშო წელს კამარახევის სამაროვანზე გათხრილი სამარხები, როგორც ვნახეთ, ადრეელინისტური და ელინისტური ხანისაა უპირატესად, მაგრამ წითლად მოხატული კერამიკა სამაროვანს, მაინცდამაინც, მის ერთ ნაწილს, ძვ. წ. V საუკუნისკენ ეზიდება. საზოგადოდ, ეს სამაროვანი განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა მცხეთის დედაქალაქობის წინარე ვითარების წარმოსადგენად. აწინდელი პირდაპირები, უნდა ვიფიქროთ, მსხვილ სავენახეებს, ზვრებს უნდა სჭეროდათ და, როგორც 1953 წლის მონაპოვართა საფუძველზე იყო აღნიშნული (2, გვ. 198) კამარახეველთა შორის სწორედ მევენახეებს უნდა ვგულისხმობდეთ უპირატესად, და, უყოყმანოდ იმათ, ვისაც რკინის სასხლავი წაატანეს საიქიოში. მოღუნული რკინის დანა — სასხლავი დამახასიათებელი, შეიძლება ითქვას, განმსაზღვრელი სამეურნეო იარაღია კამარახევის სამაროვანზე. ეს მონაცემებია ერთ-ერთი მახასიათებელი დიდი მცხეთის წიწამურის უბნისა იმ ეპოქაში, როდესაც მცხეთის გადედაქალაქება მიმდინარეობს, ე. ი. მცხეთური სინოიკიზმის მონაწილეთა კონსოლიდაცია უნდა გაძლიერებულიყო იქამდე, რომ „დიდი მცხეთა ბაგინეთ-მცხეთა-წიწამურით და უბნებით მონათმფლობელური ქართლის სახელმწიფოს პოლიტიკური ცენტრი" გამხდარა (6, გვ. 229).

კამარახევის სამაროვნის არქეოლოგიური გათხრები გვიჩვენებს, რომ წიწამურის უბნის დედაქალაქობის წინახანის მოსახლეობა საგრძნობლად მრავალრიცხოვანია.

ამრიგად, თუ ადრე წიწამურის დასახასიათებლად სტრაბონისა და ზადენფარნაჯომის შესახებ ქართული საისტორიო წყაროების ცნობების ამარა ვიყავით, 1976 წლის ბოლოსათვის დაგროვილი არქეოლოგიური ძეგლები ახალ საფუძველს ქმნიან დიდი მცხეთის წიწამურის უბნის ცხოვრების წარმოსადგენად. ამასთანავე, რაკი დიდი მცხეთის სხვა უბნებზე ჯერჯერობით არ ჩანს კამარახევის ბადალი და სინქრონული სამაროვნები, არაგვის მარცხენაპირეთის არქეოლოგიურ ძეგლთა საერთო მნიშვნელობა იზრდება; იგი გამოყენებული უნ-

და იყოს ძვ. წ. V—II საუკუნეების დიდი მცხეთის ცხოვრების დასახასიათებლად. კამარახევის მონაპოვართა მნიშვნელობის გასათვალისწინებლად ერთხელ კიდევ ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ საქმე გვაქვს ურბანიზებული მხარის მკვიდრთა, ნივთიერი დოვლათის უშუალო მწარმოებელთა სამარხებთან, ე. ი. ხალხის ფართო მასების სამაროვანთან, და აღმოჩენილი მასალა უნდა იქცეს არქეოლოგიურ წყაროდ ძვ. წ. V—IV სს. ადგილობრივ მკვიდრთა კულტურის დასახასიათებლად. თუ ამ მასალაში მაინც შეინიშნება უცხოური ნაკადი (შესაძლოა, ასეთად პირველყოვლისა მოხატული ჭურჭელი იყო მიჩნეული), ბუნებრივია, ამაში მოულოდნელი არაფერია. თუ მოქალაქეთა ზედა ფენა უცხოური ფუფუნებით ცხოვრობდა და უპირატესად უცხოური ნივთიერი ძეგლებით სასიათდება თითქმის მთელი ანტიკურობის მანძილზე, ხალხის ფართო მასები განაგრძობდა ტრადიციული აბორიგენული ნივთების კეთებას და ამ ნაწარმით სარგებლობდა პირველყოვლისა, თუმცა სრულიადაც არ ამბობდა უარს ყველაფერ უცხოურზე. ჩვენი აზრით, ფართო მასების ეს პოზიცია სრულიად ბუნებრივი, შეიძლება ითქვას ტრადიციულიც კი არის. ის, სულ ცოტა, ადრებრინჯაოს ხანიდან მოსდგამს ადგილობრივ მოსახლეობას.

ასეთ თვალსაწიერს სახავს კამარახევის 1976 წლის მონაპოვარი სადღეისოდ, ე. ი. წინასწარულად. ეჭვი არ არის, არქეოლოგიური მონაპოვრის საგულდაგულო ანალიზი და პალეოანთროპოლოგიური კვლევა ოსტეოლოგიური მონაპოვრისა არსებითად გაზრდის ინფორმაციას ძვ. წ. V—II სს. მცხეთელთა ცხოვრების წარმოსადგენად.

სამთავრო I (01/1)

1976 წლის მაის-ივნისში, პროფ. ა. კალანდაძის ხელმძღვანელობით, მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის სამთავროს რაზმმა მიმოიხილა სამთავროს ველის ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე გორა. შეგროვდა საინტერესო არქეოლოგიური მასალა: თიხის ჭურჭლისა და ბათქაშის ფრაგმენტები, ხელსაფქვავისა და სალესი ქვები, რომელთა უმეტესობა გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანისად გამოიყურება. ეს ანაკრეფი მასალა სამარხეული არ არის, ნასახლარისაა და ამიტომაც განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს.

ანაკრეფი მასალის მიხედვით უნდა გვევარაუდა, რომ გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარი სამთავროს ველის ჩრდილო-დასავლეთ მხარეს მდებარე გორაზე უნდა ყოფილიყო განლაგებული. იგი კოდმანის პლატოსაგან საკმაოდ ღრმა და განიერი მშრალი ხევებითაა გამოყოფილი. ჩრდილოეთიდან ნამოსახლარს ახალციხის ხევი ჩამოუდის, აღმოსავლეთიდან კი გორანამოსახლარების წინ სამთავროს ველია გაშლილი.

გორა აღმოსავლეთ-დასავლეთის ღერძზეა წაგრძელებული. მისი კალთები ახლა გამწვანებისათვის გავლებული ტერასებითაა დასერილი, რომელთა ჭრილებშიაც გამოცდილი თვალი შეამჩნევს გადამწვარ კულტურულ ფენას. ძლიერ გადარეცხილი და გამწვანების ტერასის მიერ დაზიანებული კულტურული ფენა შეინიშნება გორის თხემზედაც.

გორანამოსახლაზე კორდოვანი (ჰუმუსიანი) ფენის მოხსნის შემდეგ ჩნდება ხელუხლები კონგლომერატი.

საანგარიშო წელს გაითხარა გორის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი, გამწვანების პირველ ტერასაზე (ნაკვეთები: LXVII, XCI და XCII), სადაც შეისწავლებოდა გამწვანების ტერასის მიერ გაშიშვლებული კულტურული ფენები. საანგარიშო სეზონის დასასრულისათვის გათხრილია 290 კვ მეტრი ფართობი, სადაც გამოვლინდა ორი უმთავრესი ჯგუფი — პირობით ფენა.

პირველი წარმოდგენილია ქვასამარხებითა და ქვის ფილებით გადახურული ორმოსამარხებით. ისინი, ცხადია, სამთავროს სამაროვნის კუთვნილია და დამოუკიდებელ უბანს ან საერთო სამაროვნიდან გამოყოფილ ჯგუფს არ წარმოადგენენ (სურ. 595). იქ საანგარიშო წელს აღმოჩენილი 30 სამარხიდან გაიხსნა თოთხმეტი (№№ 117, 119, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 222, 223, 225, 226). სამარხებში აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალა: მიწის სანელსაცხებლეები, რკინისა და ბრინჯაოს საკინძები, მძივები, მშვილდსაკინძები და სხვ., ზოგადად ადრეოფეოდალური ხანით თარიღდება.

ძეგლების მეორე ჯგუფი გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სახლებითაა წარმოდგენილი (სურ. 596). დღეისათვის გაითხარა სამი სახლი. აქედან ორი, პირველი და მეორე სახლი, დამცავი ნაგებობით გადაიხურა, გათხრილი ფართობი კი მავთულბადით შემოიღობა და მომზადდა სანახავად, დასათვალიერებლად (სურ. 26, 603).

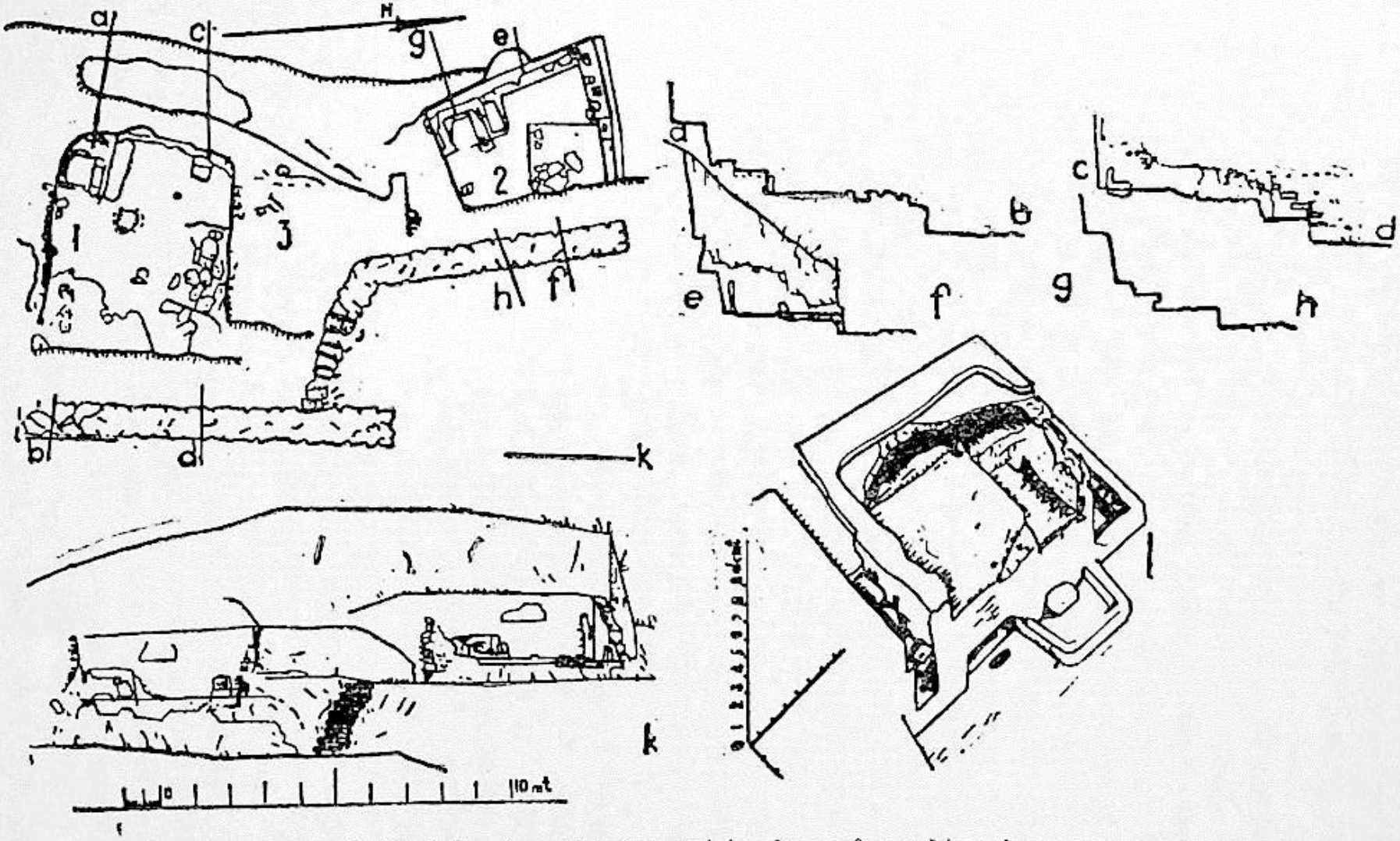
პ ი რ ვ ე ლ ი ს ა ხ ლ ი მდებარეობს XCI ნაკვეთზე (კვადრატები: 3, 4, 7, 8). საფასადო ნაწილი აღმოსავლეთის მხრიდან აქვს (სურ. 596—598, 601). სახლი ნახევრადმიწურია, რომლის გვერდითი გრძივი კედლები ნაგებია ერთ მწკრივად ქვიშაქვის ქვატეხილითა და რიყის ქვებით, თიხაზე. ზურგის კედლები კი მთლიანად კონგლომერატშია გამოკვეთილი. სახლში აღმოჩნდა დიდი რაოდენობით ქვატეხილი, რაც საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ამ კედლების მიწის ზედა ნაწილიც ქვით იყო ნაგები.

თავის დროზე კედლები შიგნიდან ალიზით ყოფილა შელესილი, რაზედაც მეტყველებს სამივე კედელზე შემორჩენილი გამომწვარი ბათქაშის ფრაგმენტები.

სახლის სიგრძე 4,80 მ აღწევს, სიგანე — 5,00 მ, საერთო ფართობი — 24 მ².

სახურავი ბანური უნდა ჰქონოდა. იგი 8 ბოძს ეყრდნობოდა. აქედან სამი ზურგის კედელთან ყოფილა განლაგებული, იატაკის დონიდან 0,35 სმ-ზე აწეულ პატარა საფეხურზე (0,35 მ სიგანის კონგლომერატში ამოუკვეთიათ). სვეტის დმ — 0,28 მ. ერთი მათგანი სახლის მარჯვენა, ჩრდილო-დასავლეთ, კუთხეში მდგარა, დანარჩენი ორი — ერთმანეთისაგან 1,10 მ დაშორებული. მარცხენა, სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში მდგარი, სვეტის კვალი არ დადასტურებულა.

სახლის სიღრმეში სამი სასვეტე ერთ ხაზზეა განლაგებული: ერთი სვეტი

სურ. 26. სამთავრო. №№ 1, 2, 3 სახლები. გეგმა და ჭრილები

ჩრდილოეთ კედელში ყოფილა ჩაშენებული, სახლის იატაკიდან 0,10 მ სიმაღლეზე. მეორე სვეტი შუა სახლში მდგარა, მესამე — სამხრეთ კედელთან.

ორი სვეტის ადგილი სახლის პირიმხარეზე ჩანს; სვეტის ბალიშებად გამოყენებული უნდა ყოფილიყო იქ აღმოჩენილი ქვიშაქვის ორი ფილა (დმ — 0,40 მ).

საფასადო მხრიდან ქვის კედლის კვალი არ შემონახულა. შესაძლოა სახლის წინა კედელი შელესილი ლასტით იყო ნაგები. შესაბამისად კარები სახლს ამ მხრიდან ექნებოდა, თანაც სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში, სადაც ქვის ფილებით მოგებული პატარა მოედანიც იყო გაკეთებული.

გადახურვისას თიხა, ხის ძელები და ნამჯა ჩანს გამოყენებული. მათი ანაბეჭდები შემოინახეს სახლში აღმოჩენილმა გამომწვარმა ბათქაშმა და თიხამ.

სახლის იატაკი მოსწორებულ კონგლომერატზეა მოწყობილი. იგი ოდნავ დაქანებულია დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ.

სახლის მარცხენა, სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში აღმოჩნდა კედლებზე მიშენებული პურის საცხობი ღუმელი (სიგრძე 1,25 მ, სიგანე — 1,15—1,45 მ, სიმაღლე — 0,90 მ), რომელიც საამისოდ დატოვებულ 0,40 მ სიმაღლის კონგლომერატის მოედანზეა დაშენებული. ეს ღუმელი ნაგებია ქვით თიხაზე, ნაპირებზე კი თიხის ჭურჭლის ნატეხებია ჩაშენებული (სურ. 598).

ღუმელის სახურავის შემორჩენილი ნაწილები მიგვანიშნებს, რომ შესაძლოა მას თაღოვანი გადახურვა ჰქონოდა. ღუმელი ორგანყოფილებიანი ყოფილა: მარცხნივ საკუთრივ საცხობია (0,65 × 0,80 მ × 0,35 მ), მარჯვნივ — საცეცხლე (0,35 მ × 0,80 მ × 0,40 მ). ორივე განყოფილების იატაკი და კედლები კარგად არის დაცული (სურ. 26).

ღუმელს ორი სანაცრე ჰქონია: ერთი მარჯვენა კედელთან იატაკში იყო ამოკვეთილი (ზომები: 0.6 მ × 1,25 მ × 0,15 მ), მეორე — იატაკზე, საცეცხლის წინ, თიხით გამოძერწილი (ზომები: 0,25 მ × 0,30 მ × 0,6 მ). მისგან მარცხნივ, საცხობის ჩამოსწვრივ, ღუმელის კედელზე ამოკვეთილი იყო პატარა ნიში (ზომები: 0,60 × 0,12 × 0,40 მ).

სახლის ზურგის კედელზე, იატაკიდან 1,10 მ სიმაღლეზე, კონგლომერატში გამოჭრილია თაბჩა (ზომები: 1,00 × 0,20 × 0,60 მ).

სახლის მარჯვენა, ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში იდგა „ზურგიანი საკურთხეველი“: წინასწარ შემზადებული 0,16 მ სიმაღლის თიხის მოედანზე ქვიშაქვის ორი მოზრდილი ფილა ჭმნიდა მართკუთხეს. საკურთხევლის ზურგი და იატაკი თიხის თხელი ფენით იყო შელესილი. „სავარძლის ზურგისა“ და ჰორიზონტალური ნაწილის კიდეებს რელიეფური არშია შემოსდევდა. საკურთხეველზე დაძერწილი ყოფილა ოთხი თიხის კერპი — თითქოს ანთროპომორფული ფიგურა, რომელთაგან ორი ძლიერ იყო დაზიანებული, ორი კი მეტ-ნაკლებად უკეთ დაცული (სურ. 596, 597, 600, 602).

ზემონახსენები ფიგურების მსგავსი აღმოჩნდა საკურთხეველსა და სახლის

ზურგის კედელს შორის. სახლის ზურგის კედელი (კონგლომერატი) ამ ნაწილში 0,20 მ-ით იყო ამოწეული, რომელზედაც, ზუსტად ცენტრში, პატარა ნიში ამოუკვეთიათ. სწორედ აქ უნდა მდგარიყო მეხუთე ფიგურა(?). ეს თუ ასეა, მაშინ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სახლის მშენებლებს ჯერ კიდევ ტერასის გამოღებისას გაუთვალისწინებიათ აქ საკურთხევლის დადგმა. აღსანიშნავია, რომ მეხუთე ფიგურა, სხვებისაგან განსხვავებით, უკეთ იყო გამოძერწილი და ნაწილობრივ გამომწვარიც.

საკურთხევლის მოხსნის შემდეგ სახლის იატაკის ამ ნაწილში აიკრიფა მცირე რაოდენობით თიხის ჭურჭლის ნატეხები, თიხის ჭურჭლის ნატეხისაგან დამზადებული დისკო და ცხოველის ძვლები; იქვე კარგად ჩანდა წმინდა ნაცრის თხელი ფენა, რომელიც, შესაძლოა, საწესო დანიშნულებისა იყოს. საკურთხევლის წინ იატაკში ჩაფლული იყო თიხის ქოთანი, რომელიც ცხოველის დამწვარი ძვლებით იყო სავსე (სურ. 602).

შუასახლში ჰქონიათ ხარო და კერა (სურ. 596). სახლის წინა მარჯვენა კუთხეში და ჩრდილო კედლის გასწვრივ ფილაფენილია ქვიშაქვისა. გამართულია ზღვე (სიგრძე — 2,30 მ, სიგანე — 1,50 მ) თავისი სანერწყულით (სიგრძე — 1,55 მ, სიგანე — 0,40 მ, სიმაღლე — 0,40 მ) (სურ. 596). სახლში აღმოჩნდა:

92 (01/1—482), სურ. 619). ბორბალი თიხისა, მრგვალ-ბრტყელი, ოდნავ ასიმეტრიული, ხელით ნაძერწი; აქვს საღერძე ნახვრეტი (დმ = 97 სმ). დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან, კეცი გადანატეხში ყავისფერია, ზედაპირზე — რუხი. აღმოჩნდა ღუმელის ჩაქცეულ სახურავზე.

93 (01/1—488, სურ. 619). ბორბალი თიხისა — მრგვალ-ბრტყელი, ასიმეტრიული, ტლანქად ნაძერწი, აქვს საღერძე ნახვრეტი (დმ — 0,8 სმ). დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან. კეცი აგურისფერია, ზედაპირი — ღია-მონაცრისფრო (დმ — 2,5 სმ, სისქე — 1,0 სმ). აღმოჩნდა სახლის ცენტრში, იატაკის დონეზე.

94 (01/1—494, სურ. 619). ბორბალი თიხისა — მრგვალ-ბრტყელი, ოდნავ ასიმეტრიული, ტლანქად ნაძერწი. აქვს საღერძე ნახვრეტი (დმ — 0,7 სმ). დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან; კეცი ყავისფერი აქვს, ზედაპირი — რუხი (დმ — 3,3 სმ, სისქე — 0,7 სმ). აღმოჩნდა ღუმელის ჩაქცეულ სახურავზე.

95 (01/1—495, სურ. 550). ბორბალი თიხისა — მრგვალ-ბრტყელი, ასიმეტრიული, ტლანქად ნაძერწი. აქვს საღერძე ნახვრეტი (დმ — 0,7 სმ). დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან, კეცი აგურისფერი აქვს, ზედაპირი — ღია მონაცრისფრო (დმ — 2,6 სმ სისქე — 0,9 სმ). აღმოჩნდა სამეურნეო ორმოში, ზედაპირიდან 0,30 ს-ის სიღრმეზე.

96 (01/1—510, სურ. 550). დისკო თიხისა — გამოჭრილია ჭურჭლის ნატეხისაგან. კეცი გადანატეხში შავია, ზედაპირი — მოშავო-მონაცრისფრო, ნაპი-

რები — უხეშად ჩამოთლილი. ზედაპირზე შემორჩენილია ფართოდ ამოღარული სარტყელი. თიხა შეიცავს წვრილმარცვლოვან მინარევებს (დმ — 3,2 სმ, სისქე — 0,6 სმ). იქვე აღმოჩნდა თიხის ჭურჭლის უსახო ნატეხები (3 ც.) და შავი ქვის(?) ნატეხი. აღმოჩნდა საკურთხევლის მოხსნისას იატაკის დონეზე.

97 (01/1—483, სურ. 608). დანა რკინისა — ცალპირლესილი, წვერწამახული, დაჟანგული, ძლიერ დამსხვრეული; შემორჩენილია ოთხი დიდი და რამდენიმე პატარა ნატეხი (უდიდესი ნატეხის ზომები: 9,0 სმ—2,5 სმ) აღმოჩნდა ღუმელზე.

98 (01/1—484, სურ. 604—606). საბეჭდავი თიხისა, ლეგა ფერის. დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან. ხელითაა ნაძერწი საკმაოდ ტლანქად. სახელურიანი საბეჭდავი ძირისაკენ ფართოვდება და წრიული მოყვანილობის ოდნავ ასიმეტრიულ პირში გადადის. სახელური ოთხკუთხაა, წახნაგებმომრგვალებული, ზევით ოდნავ შევიწროებული და თავებაწეული, ლენტისებურყურებიანი, არათანაბრად მოლესილი გვერდები. ერთ-ერთ გვერდზე ადამიანის სახის სქემური გამოსახულებაა დატანილი. პირზე გამოხატულია სპირალი, ძალიან მაღალ რელიეფში (სიმაღლე — 4,7 სმ, დმ — 2,7 სმ, ყურების სიგრძე — 3,2 სმ, სიგანე — 1,5 სმ). აღმოჩნდა ზღვეს დასავლეთ ნაწილში, ფილებს შორის.

99 (01/1—485, სურ. 611). ნიჟარა ყურთან ნახვრეტიანი (სიგრძე — 5,3 სმ, სიგანე — 2,7 სმ). აღმოჩნდა ჩრდილო კედელთან, იატაკის დონეზე.

100 (01/1—487, სურ. 609). სატარე ძვლისა, განივკვეთში ნახევარწრიული, გულამოღარული. ორივე ბოლოდან ნაკლულია. თავის მხარეს შემორჩენილია კოტას დასაგები შვერილის ნაშთი (დმ — 0,7 სმ). შემდეგ შემოყვება რელიეფური სარტყელი და ღარი. ძირითად ნაწილზე დატანილია მრავალსახა ორნამენტი. ცენტრში საკმაოდ ღრმა ფოსოები აქვს. ღარის პირთან ორივე მხარეს დატანილია სოლისებური ჭდეები, რომელთა შორის დარჩენილ ფართობზე დატანილი ორნამენტი ძალზე წააგავს ხარის სქემატურ გამოსახულებას. ფოსოებიანი წრეების ძირიდან იწყება მჭრელი ნაკაწრი ხაზებისაგან შედგენილი სწორკუთხა ბადე, რომელშიც ამოკვეთილია ოთხკუთხა სახეები, წრიული მოედნითა და ცენტრში ოდნავ დამჩნეული წერტილით (სიმაღლე — 4,7 სმ, რადიუსი — 0,8 სმ, ფართობი — 1,6 სმ). აღმოჩნდა ზღვეს ფილებს შორის (სურ. 370).

101 (01/1—496). მძივი პასტისა — მუქი ცისფერი, ოვალური, სიგრძივ გახვრეტილი (სიგრძე 0,5 სმ, დმ — 0,4 სმ). აღმოჩნდა სამეურნეო ორმოში, ზედაპირიდან 0,30 მ სიღრმეზე.

102 (01/1—497). ნამგლისპირი — მოყვითალო-მონაცრისფრო კაჟისა. სამუშაო პირის ხერხისებრი კბილები მუშაობისაგან გაპრიალებულია (სიგრძე — 1,7, სიგანე — 1,5 სმ). აღმოჩნდა ღუმელთან, იატაკის დონეზე.

103 (01/1—511, სურ. 613). კოჭობი თიხისა — პირი ფართო აქვს, მუცელი — სფეროსებრი. ძირი — ბრტყელი. ცალყურა, ზოომორფული(?) ყური-

მოტეხილია. სიმაღლე — 15,2 სმ, პირის დმ — 11,7, მუცლის — 16,5, ძირისა — 8,5 სმ.

104 (01/1—513, სურ. 612). ქოთანი თიხისა, ნაცრისფერი. პირი ფართო აქვს, ოდნავ გადაშლილი; ყელზე სარტყელი შემოსდევს; მუცელი — სფერული, ძირი — ბრტყელი, სიმაღლე — 18,6 სმ, პირის დმ — 14,0, მუცლის — 20,5, ძირისა — 11,2 სმ.

105 (01/1—512, სურ. 614). ტოლჩა თიხისა, ტლანქად ნაძერწი. ცალყურა. ყური მოტეხილი აქვს. სიმაღლე — 11,5 სმ, პირის დმ — 10,7, მუცლის — 13,2, ძირის — 7,0 სმ.

მ ე ო რ ე ს ა ხ ლ ი მდებარეობს XCII ნაკვეთის პირველ და მეორე კვადრატებში. დამხრობილია აღმოსავლეთ-დასავლეთ ღერძზე (სურ. 26, 536).

გამწვანებისათვის ტერასის მოჭრისას ბულდოზერს სახლის წინა, აღმოსავლეთი ნაწილი ჩამოუჭრია. სახლი წაგრძელებული ოთხკუთხედის მოყვანილობის ნახევრადმიწურს წარმოადგენდა, რომლის უკანა მხარეზე კონგლომერატია. სახლის გრძივი კედლები ქვიშაქვის ქვატეხილით აუგიათ — თიხაზე. კედლები თიხისავე ხსნარით შეულესიათ (ზოგან შერჩენილია შელესილობის ქვალი). კედლის საშუალო სისქე — 0,30—0,45 მ, დმ — 10—1,7 სმ. მეორე სახლის ფართობია 14,3 მ² (სურ. 26).

სახლის სახურავი ბანური უნდა ყოფილიყო — თიხითა და ხის ძელებით გაწყობილი.

სახლის იატაკი თიხატკეპნილი ყოფილა. იგი ოდნავ დაქანებულია შესასვლელისაკენ. სახლის უკანა, მარცხენა, კუთხეში აღმოჩნდა პურის საცხობი ღუმელი (1,20 × 1,35 × 0,70 მ), რომელიც ალიზითა და ქვით აუგიათ. ღუმელი ორგანყოფილებიანია: მარცხნივ აქვს საცხობი (0,72 × 0,90 × 0,25 მ), მარჯვნივ კი საცეცხლე (0,23 × 0,72 × 0,30 მ), რომლის იატაკიც, საცხობის იატაკთან შედარებით 8—13 სმ დაბლაა გამართული. საცეცხლეს ზურგის მხარეზე აქვს პატარა თარო (15,0 × 23,0 × 7,0 სმ), რომლის წინაც საცეცხლეს იატაკზე აქვს ძირითად სანაცრე ორმოსთან დამაკავშირებელი ხვრელი (დმ — 12,0 სმ). ღუმელს თაღოვანი გადახურვა ჰქონია. ღუმელის მარჯვენა კედლის გარეპირზე შემოუყვებოდა რელიეფური სარტყელი. ასეთივე სარტყლის ფრაგმენტები შემორჩენილია ღუმელის სახურავზე.

ღუმელს ორი სანაცრე აქვს: ერთი მარჯვენა მხარესაა, ნაწილობრივ იატაკში ამოკვეთილი და შემოზღუდულია 10,0 სმ სიმაღლის თიხის კედლებით (0,40 × 0,80 × 0,20 მ; კედლების სისქე — 18,0 სმ). მეორე სანაცრე საცეცხლეს პირდაპირ მდებარეობს (39,0 × 54,0 × 5,0 სმ). მისგან მარცხნივ ღუმელის კედელში ამოკვეთილია პატარა ნიში (50,0 × 16,0 × 10,0 სმ).

ღუმელს სახურავის დონეზე, სახლის მარცხენა გრძივი კედლის გასწვრივ, გასდევს არხი. ღუმელსა და სახლის გრძივ კედელს შორის, იატაკიდან 17,0 სმ სიმაღლეზე, გამართულია პატარა ნიში, რომელშიც აღმოჩნდა თიხისაგან გა-

მოძერწილი პატარა, გრძელი გუნდა — შესაძლოა, ფალოსის იმიტაცია. ღუმელი რამდენჯერმე შეუღესავთ (სურ. 26, 599).

სახლის ზურგის კედელში 1,10 მ სიმაღლეზე ამოკვეთილია თახჩა (1,45 × × 0,80 × 0,60 მ) (სურ. 536).

სახლის მარჯვენა კუთხეში ზურგისა და გვერდით კედელზე მიშენებულია ნახევარწრიული ფორმის თიხისაგან გამოძერწილი დეტალი (სიმაღლე — 1,00, დმ — 0,35 მ, კედლის სისქე — 0,08 მ). მას მარცხნიდან ეკვრის დაბალი მოედანი (1,05 × 0,40 × 0,12 მ), რომელზედაც ერთმანეთისაგან 18—28 სმ დაშორებით მდებარეობს ორი პატარა ორმო: მარცხენა (25,0 × 37,0 × 5,0 სმ), მარჯვენა (30,0 × 50,0 × 5,0 სმ). სახლის წინა — მარჯვენა კუთხეში შემორჩენილია ქვიშაქვის ფილებით მოგებული ზღვეს ნაშთი (1,30 × 1,10 მ). სახლში აღმოჩნდა:

106 (01/1—493, სურ. 610). ტარი(?) ძვლისა, მომრგვალებულ-ზედაპირიანი, ერთი მხარე მთავრდება ეპიფიზით, მეორე მხარეზე ნაკლულია, ღრუგულიანი. შემორჩენილია სატარე წრის დაახლოებით ნახევარი. ეპიფიზიდან 6,5 სმ დაშორებით, ნაპირებზე, აქვს პატარა სიმეტრიული ჭდეები. აღმოჩნდა I კვადრატში.

107 (01/1—498, სურ. 616, 618). ციცხვი თიხისა — კეცი ყავისფერი აქვს, ზედაპირი — რუხი-მონაცრისფრო, პირი — გადაშლილი, ტუჩიანია; გვერდები მკვეთრად ვიწროვდება და გადადის ბრტყელ, ასიმეტრიულ ძირში. გვერდზე, პირისა და ძირის სწორად მიძერწილია ფოსოიანი ყური. ნაძერწია ხელით, ტლანქად. თიხა შეიცავს წვრილმარცვლოვან მინარევებს. სიგრძე — 5,3 სმ, სიგანე — 4,3, სიმაღლე — 3,3, ყურის დმ — 2,5, სიგრძე — 2,5, ფოსოს დმ — 0,9, სიგრძე — 2,3 სმ. აღმოჩნდა პირველ კვადრატში.

108 (01/1—499, სურ. 617). ნამგლისპირი ობსიდიანისა — მურა-გამჭვირვალე. სამკბილიანი (სიგრძე — 2,2, სიგანე — 1,5 სმ).

109 (01/1—434, სურ. 615). კოჭობი თიხისა — ლეგა ფერის. ყელი ვიწრო და დაბალცილინდრული აქვს, მუცელი — სფერული, ძირი — ბრტყელი. მუცელზე დაუყვება ნაპრიალები ხაზები (პირის დმ — 5,5, სიმაღლე — 0,8, საერთო დმ — 8,6, ძირის დმ — 5,7 სმ). აღმოჩნდა სახლის ცენტრში, იატაკის დონეზე. იქვე იყო მრავალრიცხოვანი შავი და რუხპრიალა თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები, ხელსაფქვავი და სალესავი ქვები.

მ ე ს ა მ ე ს ა ხ ლ ი მდებარეობს XCI და XCII ნაკვეთებზე, ისიც დამხრობილია აღმოსავლეთ-დასავლეთის სიგრძივ ღერძზე. სახლის წინა — უდიდესი ნაწილი ჩამონგრეულია (სურ. 26). სახლი ნახევრად მიწურია, გრძივი კედლები ქვიშა-ქვის ქვატეხილითა და რიყის ქვითაა ნაგები — თიხაზე. ზურგის კედელს წარმოადგენს დედაქანი — კონგლომერატი. სახლის კედლების სისქე — 0,35—0,45 მ, სიმაღლე — 1,00—1,20 მ, ფართობი — 6,73 მ².

სახურავი აქაც ბანური ჩანს. იატაკი გამართული ყოფილა მოსწორებულ კონგლომერატზე.

მესამე სახლს საერთო გრძივი კედელი აკავშირებს პირველ სახლთან. ეს და მისი კონსტრუქციული სიმარტივე გვაფიქრებინებს, რომ ის შეიძლება იყოს პირველი სახლის კუთვნილი სამეურნეო სათავსი. სახლში აღმოჩნდა:

110 (01/1—492, სურ. 607). შუბისწვერის ნატეხი, რკინისა, ოდნავ მომრგვალებული წვეტი აქვს, ორმხრივ მაღალქედიანია, დაჟანგული. შემორჩენილი ნაწილის სიგრძე — 7,8 სმ.

ძნელია, ჯერჯერობით მაინც, საანგარიშო წელს აღმოჩენილი ნასახლარის სრული სახე წარმოვიდგინოთ, მაგრამ აღმოჩენილი ნაწილისადმი საგანგებო ინტერესი მაინც ბუნებრივია. ას წელზე მეტია, რაც ითხრება სამთავროს ველი, მაგრამ არ იქნა და ნამოსახლარს ვერ მიაგნეს არქეოლოგებმა.

1976 წელს კი პროფ. ალექსანდრე კალანდაძემ შესძლო შეევსო მცხეთის არქეოლოგიური კვლევის ეს ხარვეზიც: მიაკვლია და დაიწყო გათხრა გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნასახლარისა — გლეხის სახლის ნანგრევებისა, რომელთაც შერჩენიათ: ქვატეხილით და ტალახით ნაგები კედლების ნაწილები, დედაბოძისა და ბანური სახურავის მზიდი სვეტებისათვის ამოთხრილი ფოსოები, მოტკეპნილ-მოსწორებული იატაკი, მოფიქლული ზღვე (პირუტყვის საღგომი) სანერწყულითურთ; ინტერიერის დამახასიათებელი სხვა ელემენტებიც — მარცხენა კუთხეში პურის საცხობი ღუმელი, მარჯვენაში კი ზურგიანი სამსხვერპლო, რომელზედაც ხუთი უკვდავის — თიხის ხუთი კერპის (წარმართული ხატის) ნაძერწი გამოსახულებებია დასმული (3).

აღმოჩენილი სახლები გორის კალთაზე ტერასულად არის გამართული და ცხადსა ხდის, რომ უკვე 2600—2800 წლის წინ ჩამოყალიბებულია დასახლებისა და სახლის დამახასიათებელი ტიპი — ერთსახლიანი, ერთოთახიანი ნაგებობა, ნახევრად მიწური, ტერასულად განლაგებული (58, გვ. 476). ყველა სახლი აღმოსავლეთის ან პრაქტიკულად აღმოსავლეთისაკენ იყურება, ე. ი. აქეთა აქვთ პირიმხარე. სახლის ასეთ ექსპოზიციას მოითხოვს სამოსახლო ადგილი, თუმცა არ შეიძლება საწესო მხარე გამოირიცხოს — უკვდავები — თიხის კერპები ცისკარს შეჰყურებენ, რაც შემთხვევითი, შესაძლოა, არც იყოს.

საანგარიშო წელს გათხრილი 3 სახლი საოცრად ერთგვარია განლაგებით, როგორც ითქვა, ექსპოზიციითა და ინტერიერის ელემენტებით. სავსებით ერთნაირია ისინი მშენებლობის ხერხითა და სამშენებლო მასალითაც. ყოველთვის ინტერესს იწვევს წესი: საკურთხეველი — წარმართული საკერპო — მარჯვენა (ჩრდილო-დასავლეთ) კუთხეში; პურის საცხობი — მარცხენა (სამხრეთ-დასავლეთ) კუთხეში; ზღვე — ჩრდილოეთი კედლის გასწვრივ, ერთნაირად ფილაფენილი.

სახლების განლაგება ახლო-ახლოს, გორის საგრძნობლად დამრეც კალ-

თაზე, ცხადსა ხდის, რომ გორაებად დასახლების ტრადიცია ჯერ კიდევ ცოცხლობს; იმდროისთვის დამახასიათებელი უკარმიდამო სახლებია გავრცელებული.

საგანგებო ადგილი სახლში ეთმობა ხატს. მის წინ, როგორც ჩანს, მისივე მფარველობის ქვეშ მყოფი პირუტყვის ბინაა. ეს, რა თქმა უნდა, შემთხვევითი არ არის — დაკანონებულია და ადასტურებს ადრე გამოთქმულ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ „... ადრე, და განსაკუთრებით, ქალაქობის წინა დროის „ქართლს“ (=ქართლს, მცხეთას, წიწამურს), უეჭველია სოფლის მეურნეობიდან პირველ რიგში მესაქონლეობა უნდა ჰქონოდა განვითარებული“ (6, გვ. 229), რომელსაც მფარველობდა კერისა და საოჯახო კეთილდღეობის მცველი ხატი — ანთროპომორფული კერპები (58, გვ. 476).

ახლად აღმოჩენილი გლეხის სახლების დაწვრილებით დახასიათებას არ ისახავს მიზნად წინამდებარე ანგარიში, მაგრამ ამ აღმოჩენის მნიშვნელობის ხაზგასმა აუცილებელია. პირველყოვლისა იმის გამო, რომ აქამდე არ გვქონდა მცხეთის ნამოსახლართა არქეოლოგია, მაინცადამაინც, ქალაქობის წინა ხანისა და, თანაც, ადგილობრივ მკვიდრთა, მშრომელი ხალხის სახლის — საცხოვრისის მაჩვენებელი.

ქართლის (=ქართლის, მცხეთის, წიწამურის, — „დიდი მცხეთის“) ნამდვილი ცხოვრების (=მშრომელი ხალხის ცხოვრების), ე. ი. მისი ისტორიის უმნიშვნელოვანესი ფურცელი ახლად აღმოჩენილი გლეხის სახლის კვლევით უნდა დაიწეროს. ამიტომ არის მცხეთის ქალაქობის წინა ხანის ნასახლარების აღმოჩენა დიდი მეცნიერული მნიშვნელობის ფაქტი.

ნასახლარების გათხრის შედეგები ახლებურ წარმოდგენას ქმნის ფართო მასების კულტურის დონის შესახებაც. ქალაქობის წინარე ხანის დასახლების კულტურა და ხალხური ხუროთმოძღვრება ცოცხლდება და სოციალური ყოფის სახეც მკაფიოდ იხატება. შემდგომში ჩვენ ვნახავთ, რომ დასახლებისა და სახლის სამთავრული სახე („სამთავრო I“-ის სახელით ცნობილი) არ არის მხოლოდ სამთავროელთა დამახასიათებელი. ეს გარემოებაც არ არის მოულოდნელი. ამაში „დიდი მცხეთის“ სხვა ნაწილების გათხრაც გვარწმუნებს (მაგ., ნარეკვავისა), მაგრამ ასეთი შემოფარგვლაც არ იქნებოდა ზუსტი. „სამთავრო I“, უფლისციხისა და ხოვლეგორასთან ერთად, სულ ცოტა, ქალაქობამდელი ქართლის დასახლების სახისა და სახლთა ტიპების საზოგადო დახასიათებისათვის, ქალაქობამდელი ხანის ხალხური ხუროთმოძღვრებისა და დასახლების კულტურის საკვლევად არის მნიშვნელოვანი. ეს არის კონკრეტული სურათი ურბანიზაციის გზაზე შემდგარი ქვეყნისა და იმის მაჩვენებელიც, რომ ანტიკური ხანის ქალაქობა ქართლში ადგილობრივ ნიადაგზე წარმოქმნილი შინაგანი სოციალ-ეკონომიკური განვითარების ლოგიკური შედეგია (2, გვ. 244—245); უძველეს მოსახლობათა კონსოლიდაციის საფუძველზე წარმოქმნილი მოვლენაა.

შესაბამისად, — უმნიშვნელოვანესი ქართლის მკვიდრი მშრომელი კაცის ცხოვრების, მისი ყოფისა და კულტურის გასათვალისწინებლად.

რა თქმა უნდა, ეს სახლი სულ სხვაგვარი წარმოშობისაა, ვიდრე ქალაქობის ხანის წარჩინებულთა საცხოვრებელი ნაგებობები, კრამიტიანი სახურავებით — სახლები, ტაძრები, აბანოები თუ სასახლეები, მოწყობილი ხუროთმოძღვრული წესებით (სტრაბონი, XI, 3). ამ უკანასკნელთა მფლობელნი, ისევე, როგორც აკლდამა-სარკოფაგებში მდიდრულად დაკრძალულნი ან ისინი, ვისაც, მაგ., ძალისის აგარანი ეკუთვნიდა და არმაზისხევის ხუროთმოძღვრული ანსამბლი, ერთი მხრივ, და ახლად აღმოჩენილი გლეხის სახლთა მფლობელნი, მეორე მხრივ, აშკარად ამჟღავნებენ ყოფაცხოვრების სხვაობას, ორ კულტურას, ადგილობრივს — მკვიდრს — ხალხურს და მასთან დაპირისპირებულს, პრაქტიკულად უცხოურს, ერთიმეორისგან დაშორებულს (6, გვ. 613); ე. ი. სახეზე გვაქვს საფუძვლები, რომელზედაც აღმოცენდა და დაეფუძნა ანტიკური ხანის ქართლისათვის, ისევე, როგორც საერთოდ ანტაგონისტურ საზოგადოებრივ ფენებად დანაწილებული საზოგადოების დამახასიათებელი, ორი კულტურა: ა. ზედა, გაბატონებული ფენისა (ქართლში პრაქტიკულად უცხოურიც) და ბ. ხალხისა, ადგილობრივი, ხალხური, ამ შემთხვევაში, ქართული.

ასეთ ვითარებაში არმაზისხევისა თუ ძალისის კომპლექსების მფლობელნი კულტურითა და კლასობრივად რომაელ მონათმფლობელთან გაცილებით უფრო ახლო ჩანან, ვიდრე აქაურ მკვიდრთან, ძალისელ თუ მცხეთელ გლეხკაცთან. ისე რომ კულტურით უცხოურობა კლასობრივი დაშორიშორების, მკვეთრად დაპირისპირების მაჩვენებლადაც წარმოგვიდგება.

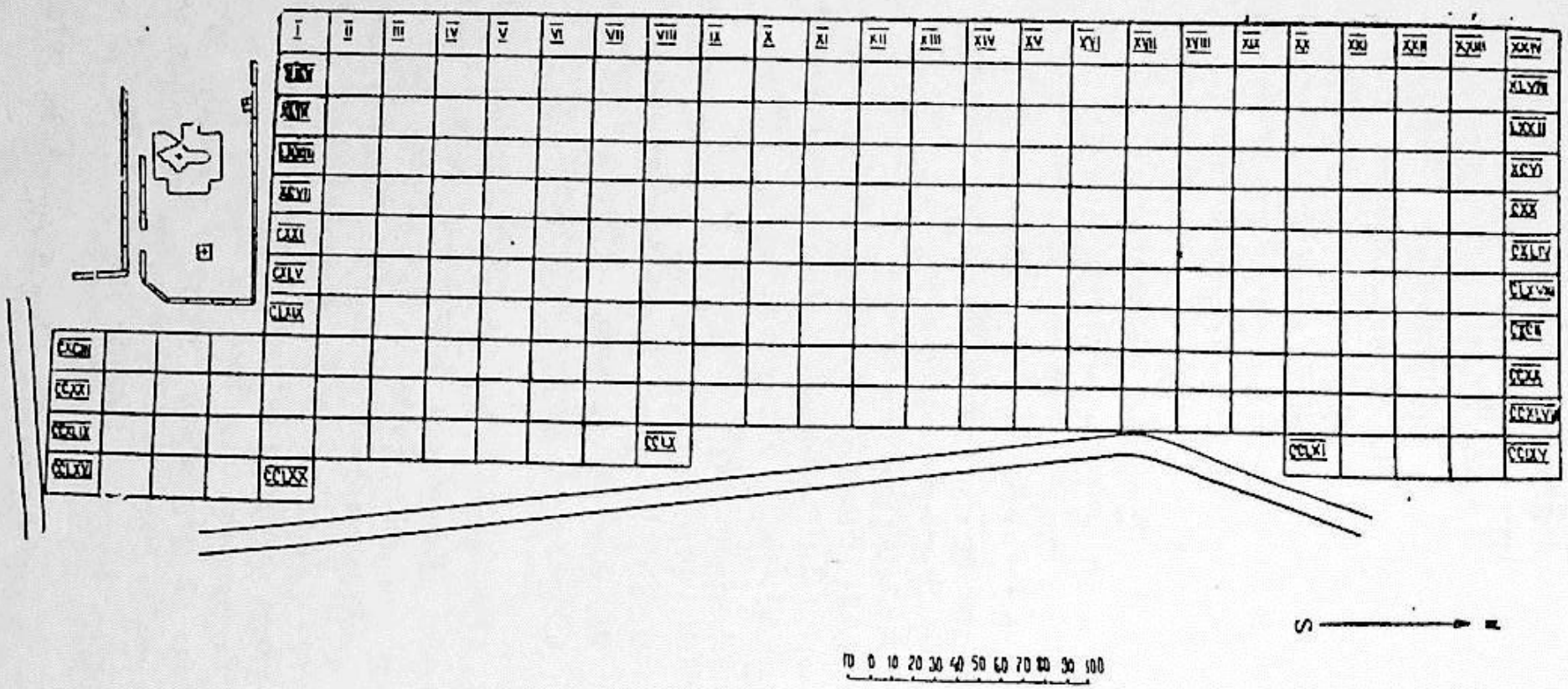
სამთავროს სამაროვანი

1976 წლის გაზაფხულზე (აპრილის ბოლო რიცხვებში) სამთავროს ველის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში, ახალციხის ხევთან, მცხეთის ადმინისტრაციული სახლისათვის განკუთვნილი ადგილის დავაკებისას, თავი იჩინა ჭვასამარხებმა.

ამ შემთხვევამ დააჩქარა გათხრების განახლება სამთავროს ველზე. შეიქმნა მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის სამთავროს რაზმი (ხელმძღვანელი პროფ. ალ. კალანდაძე), რომელმაც გათხრები დაიწყო 1976 წლის 5 მაისს.

მშენებლებთან შეთანხმებით მოიზომა ნაკვეთი, რომლის გათხრა საჭირო იყო პირველ რიგში. იგი უშუალოდ ეკვრის ახალციხის ხევს და 900 მ² ფართობს მოიცავს. იმთავითვე გადაწყდა სამთავროს ველის გეოდეზიური აგეგმვა. მთელი ველი დაიყო ნაკვეთებად. სულ მოიზომა 265 ნაკვეთი. თითოეული ნაკვეთი 432 მ² და იყოფა 12 კვადრატად; ყოველი კვადრატი 36 მ² (6 × 6 მ) (სურ. 27, 28). მშენებლებმა დაავაკეს 4000 მ² ფართობი. აქედან 3000 მ² უშუალოდ სამთავროს ველზე, ხოლო დანარჩენი ახალციხის ხევის სიღრმეში, მის მარჯვენა ნაპირას.

საველე სამუშაოები გაგრძელდა 8 თვის განმავლობაში, 1976 წ. მაის-დე-

სურ. 27. სამთავრო. ნაკვეთების განლაგება

კემბერში. ამ ხნის მანძილზე მთლიანად გაითხარა XCVI და CXX ნაკვეთები, ნაწილობრივ კი — CXXII ნაკვეთის (მე-9, 10, 11, 12 კვადრატები). დანარჩენ ფართობზე (1728 მ²; CXVI, CXVII, CXIII, CXX ნაკვეთები) ჰუმუსიან-ქვაღორღიანი ფენის აღების შემდეგ გამოვლინდა ქვაყუთები — ქვასამარხები (სურ. 494).

პირველ რიგში გაითხარა 2 ნაკვეთი: XCVI და CXX, ფართობი 864 მ² (სურ. 28). მოგვიანებით მუშაობა დაიწყო გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარის სამხრეთ ნაწილში. იქ ითხრებოდა დაახლოებით 290 მ² ფართობი (CXVII, XCI და XCII ნაკვეთების ნაწილი). სამარხები (30 ქვასამარხი და ორმოსამარხი) ჩაშვებული იყო ძვ. წ. პირველი ათასწლეულის კულტურულ ფენაში. მთლიანად სამთავროს სამაროვანზე საანგარიშო წელს გაითხარა 201 სამარხი, ამათგან 14 — გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარის სამხრეთ ნაწილში.

1976 წელს გათხრილ სამარხთა შორის 89 ქვასამარხია, 97 — ორმოსამარხი, ქვის ფილებით გადახურული, 9 — თიხის ფილასამარხი, ქვის ფილებით გადახურული, 4 — კრამიტსამარხი (მათ შორის 2 ქვის ფილებით გადახურული), 2 — კომბინირებული სამარხი (ქვისა და თიხის, ქვის ფილებით და ბრტყელი კრამიტით შეკრული).

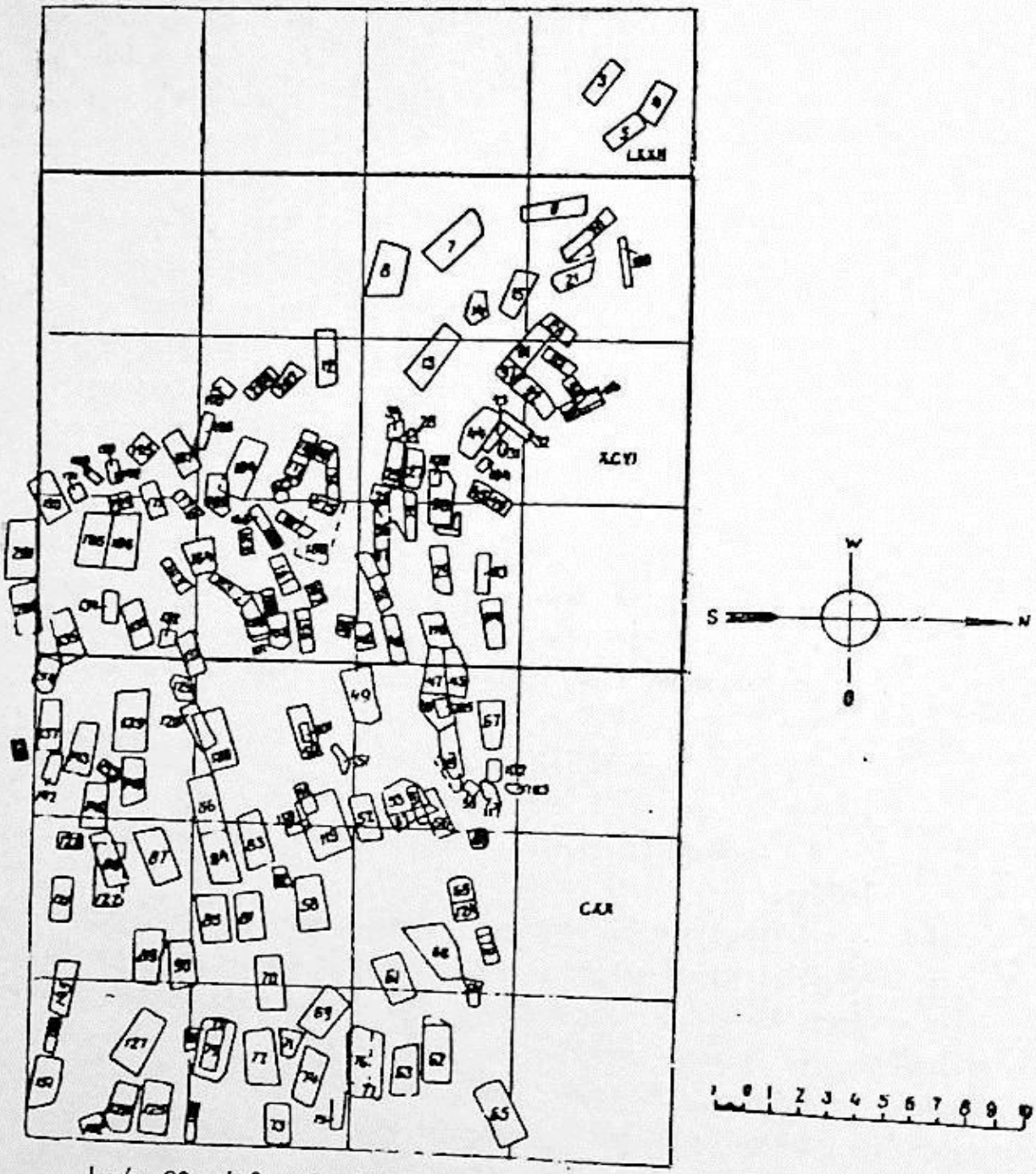
ნივთები აღმოჩნდა 97 სამარხში, დანარჩენი 104 უინვენტაროა იყო. 89 ქვასამარხიდან ინვენტარიანი იყო 38; 96 ორმოსამარხიდან — 49: 9 თიხის ფილასამარხიდან — 9; 4 კრამიტსამარხიდან — 1; ორივე კომბინირებულ სამარხში ინვენტარი აღმოჩნდა.

სამარხთა ორი მესამედი ნაწილი გაძარცული იყო (ყველა ტიპის სამარხი, გარდა ქვის ფილებით გადახურული ორმოსამარხებისა). ინვენტარის მცირე ნაწილი გაძარცულ სამარხშიც აღმოჩნდა. ნიადაგის დავაკებისას 20-მდე სამარხი დაზიანებულა, განსაკუთრებით ის ქვასამარხები, რომლებიც სამთავროს ველის დასავლეთ ნაწილში მდებარე ბორცვის კალთაზე იყო შეფენილი. ხევის პირას ყველაზე ღრმად პირველი ქვასამარხი (ქვაყუთი) აღმოჩნდა. სამარხების ერთი ჯგუფი CXX ნაკვეთის აღმოსავლეთ ნაწილში გათხრამდე ჩანდა მიწის ზედაპირზე. ეს ადგილი წინათ წლების განმავლობაში იხვნებოდა. გათხრების დაწყებამდე იქ იყო ჯერ ტყავეულის, ხოლო შემდეგ მინის ტარის საწყობი.

საანგარიშო წელს სამაროვანზე გამოვლინდა გვიანანტიკური და ადრეფეოდალური ხანის სამარხები.

---

* სამთავროს ველზე საველე სამუშაოებში მონაწილეობდნენ: პროფ. ალ. კალანდაძე — მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელის მოადგილე და სამთავროს რაზმის უფროსი; უმც. მეცნ. თან. გ. მანჯგალაძე — სამთავროს უბნის უფროსი; ლაბორანტები: გ. გოუნაშვილი, დ. ლეკაშვილი, ო. ბენაშვილი, ე. ხახიაშვილი, სტუდენტი-პრაქტიკანტები: თ. ბიბილურია, მ. გოცაძე, მ. შეროზია, ი. ბეზსალაია; ფოტოგრაფები: გრ. სიმონიანი, რ. საანიშვილი, ვლ. ნიკოლაიშვილი; მხატვრები: შ. ცინცაძე, მ. ივანიშვილი, ლ. ხუბერაშვილი; ინჟინერ-გეოდეზისტები: ვ. მასხარაშვილი და ა. კუცია.

სურ. 28. სამთავრო CXX—XCVI ნაკვეთები. სამაროვანი. გეგმა

II—III საუკუნეების სამარხები

1976 წელს სამთავროს სამაროვანზე გათხრილი სამარხებიდან გვიანანტიკური ხანისა იყო 34 სამარხი, ადრეფეოდალური ხანისა — 167. სამარხთა ხუთი სახეობაა: ქვასამარხი (№№ 1, 8, 13, 62, 65, 71, 77, 79, 84, 110, 119, 122, 130, 139, 180, 184, 187, 201, 207, 191); კრამიტსამარხი (№№ 155, 17, 186); თიხის

ფილასამარხი (№№ 2, 12, 50, 56, 124, 126, 154, 164, 185); კომბინირებული სამარხი (№ 34); ორმოსამარხი (№ 181).

აღნიშნული პერიოდის სამარხები შედარებით ღრმად არის განლაგებული თიხნარ ნიადაგში, სამთავროს ველის უკიდურეს ჩრდილოეთ ნაწილში, ხოლო ზოგიერთი სამარხი CXX ნაკვეთის აღმოსავლეთ ნაწილში ადრეფეოდალური ხანის სამარხთა დონეზეა გამართული. სამაროვნის ეს კუთხე მეჩხერად იყო დაფარული სამარხებით. როგორც ჩანს, ეს მონაკვეთი გვიანანტიკური ხანის სამაროვნის განაპირას წარმოადგენდა, ხოლო მისი ფართო ათვისება დაიწყო ადრეფეოდალურ ხანაში, განსაკუთრებით მის მეორე ნახევარში. სამარხთა განლაგებაში კანონზომიერება არ შეიმჩნევა. სამარხების ნაწილი (№№ 12, 185, 186, 164) საკმაოდ ღრმად იყო შედგმული I ბორცვის ფერდობში. როგორც ჩანს, ამ სამარხთა გამართვის დროს ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოტანილი ქვაღორღის მძლავრი ფენა. ამ პერიოდის ყველა სამარხი გადახურულია ქვის ფილებით და ჩნდება მიწის აწინდელი ზედაპირიდან 0,50—1,90 მ სიღრმეზე. ქვასამარხთა კედლები შედგენილია ქვიშაქვის მასივური, კარგად ნათალი — ნაკოდი, ლოდებით. იარაღის კვალი ქვის კედლებს უფრო ხშირად შიგა მხრიდან ეტყობოდა, თუმცა, მაგ., 201-ე სამარხის კედლები გარე მხრიდანაც იყო ნაკოდი; მისი განივი კედლები ნარიბანდებიანია. ზოგიერთ ქვასამარხს ქვიშაქვის ფილებით მოგებული იატაკი აქვს (№№ 62, 65, 77). სამარხთა გრძივი კედლები იშვიათად ორი ფილისაგან შედგება (65-ე სამარხი). სამარხთა დიდი ნაწილი გაძარცულია.

კრამიტსამარხები 186 და 155 გადახურული იყო ქვიშაქვის სამ-სამი ფილით. კედლებად ჩადგმულია მხოლოდ ბრტყელი კრამიტები. ეს კრამიტები აკეცილ გვერდებზეა დაყენებული. ორივე სამარხს ასევე ბრტყელი კრამიტით მოგებული იატაკი ჰქონდა. შემორჩენილია 179-ე კრამიტსამარხის მხოლოდ სამხრეთი და ჩრდილოეთი კედლები, შედგენილი ბრტყელი და ღარისებრი კრამიტებით.

საანგარიშო წელს გათხრილი 9 თიხის ფილასამარხის კედლები შედგენილი ჰქონდათ თიხის ოთხკუთხა (59,0 × 59,0 × 3,0 სმ) და ნახევარი (28,0 × × 59,0 × 3,0 სმ) ფილებისაგან. თავკედლებად თითო ოთხკუთხა ფილა ჩაუდგამთ. იატაკიც ასეთივე კვადრატული ფილებით აქვს მოფენილი.

სამარხთა გრძივი კედლები შედგენილი იყო სამ-სამი კვადრატული ფილით. ზოგ შემთხვევაში ამ კედლებს დამატებული აქვთ ნახევარი ფილები (№№ 12, 50, 126, 154, 164, 185). გამონაკლისს წარმოადგენდა მე-2 სამარხი, რომელიც მეორე მიცვალებულის დასაკრძალავად გაეგრძელებინათ აღმოსავლეთით, 3 მცირე ქვიშაქვის ფილით.

ერთ კომბინირებულ სამარხს (№ 134) ორი კედელი ბრტყელი კრამიტისა ჰქონდა, ორიც ქვიშაქვის თხელი ფილებისა. სამარხები ინდივიდუალურია, გარდა 185-ისა, სადაც წყვილადი დაკრძალვა იყო და მე-2 და 12-ე სამარხებისა. პირველში ერთი მიცვალებული შეეწროებული იყო მეორის დაკრძალვის

დროს, ხოლო მეორეში სხვადასხვა ასაკის 7 მიცვალებული აღმოჩნდა. მიცვალებულები გულაღმა გაშოტილ პოზაში იყვნენ დაკრძალულნი, თავით აღმოსავლეთისკენ ან დასავლეთისკენ.

ქვემოთ მოცემულია 1976 წელს სამთავროს სამაროვანზე აღმოჩენილი გვიანანტიკური ხანის სამარხების აღნაგობის, დაკრძალვის წესისა და სამარხეული ინვენტარის მოკლე დახასიათება.

სამარხი 50. 1976.15.VII (13.XIII): CXX, 2: NOO—SWW. ქვაყუთია. გარეგანი ზომები: 2,00 × 0,90 × 0,55 მ; შიგა ზომები — 1,86 × 0,55 × × 0,54 მ. სამხრეთი კედლის შუა ფილა გადაქცეულა და ჩონჩხიცა და ინვენტარიც დაუზიანებია. მიცვალებული წოლილა გულაღმა გაშოტილი: მარჯვენა ხელი ბოქვენზე ედო, მარცხენა — ტანის გასწვრივ. სამარხში აღმოჩნდა:

111 (01/1—124). სანელსაცხებლე მინისა, სქელკედლიანი. ძლიერ დამსხვრეულია და მხოლოდ გრაფიკული აღდგენა მოხერხდა. აღმოჩნდა ჩრდილოკედელთან, ბარძაყის ძვალთან.

სამარხი 56. 1976.18.VIII (20.VIII): CXX, 3; O—W (NOQ—SWW). თიხის ფილასამარხია, ქვის ლოდებით გადახურული. ზომები: 1,84 × 0,58 × × 0,58 მ (1,70 × 0,51 × 0,46 მ). თიხის ფილებიდან ზოგი კვადრატულია (0,58 × 0,58 × 0,04 მ); ზოგიც კვადრატის ნახევარი. დაკრძალული ჩანს ერთი მიცვალებული — შემორჩენილია მხოლოდ მენჯის ნაწილი და ქვედა კიდურების ძვლები, ისიც დამსხვრეული. სამარხში აღმოჩნდა:

112 (01/1—127). გიშრის მძივები, მრგვალ-ბრტყელი, 40 მთელია, 5 — ნატეხი.

113 (01/1—126. ირმის რქის ტოტის ნატეხი, სიგრძე — 13,0 სმ.

სამარხი 62. 1976.17.VII: CXX, 11; O—W (სურ. 519, 520). ქვაყუთია, ბანურსახურავიანი. სახურავის ლოდები ტლანქად არის დამუშავებული, გვერდითი კედლებისა კი კარგად არის გათლილი, განსაკუთრებით შიგა მხრიდან. განივ კედლებს ნარიბანდები აქვთ ამოჭრილი. ქვაყუთს იატაკადაც დიდი ლოდი აქვს. ზომები: ა. 2,55 × 1,30 × 0,88 მ; ბ. 1,92 × 0,72 × 0,54 მ. მიცვალებულის ძვლების რამდენიმე ძლიერ დაზიანებული ნატეხი არეული იყო სამარხში ჩასულ ქვა-ღორღში, სხვადასხვა სიმაღლეზე. გაძარცულია. სამარხში აღმოჩნდა:

114 (01/1—129). სანელსაცხებლე მინისა, მუქი-მოყავისფრო, ირიზებული. ძირის ნატეხია. აღმოჩნდა სამარხის ცენტრში.

სამარხი 65. 1976.5.VIII (20.VIII). CXX, 11—12: NOO—SWW (სურ. 517, 518). ქვაყუთია, ბანურსახურავიანი. ლოდები საერთოდ ტლანქია, განივი კედლისა — ნარიბანდებიანი. სამარხს იატაკად სამი ლოდი აქვს. გაძარცულია. სამარხში არც ჩონჩხი და არც ინვენტარის კვალი არ ჩანდა, მაგრამ მისი აღნაგობა მიუთითებს მის მდიდრულობას, რითაც არმაზისხევურ სამარხებთან გარეგნულ მსგავსებას ამჟღავნებს. ლოდების გათლა, ნარიბანდები, ლო-

დებით მოფენილი იატაკი მას ახ. წ. II—III სს. შეძლებულთა სამარხებს უახლოებს და, შესაბამისად, იმავდროულად უნდა მივიჩნიოთ.

სამარხი 71. 1976.7.VIII (23.VIII); CXX 10; NWW—SOO (სურ. 523). ქვაყუთია, ბანურსახურავიანი, ტლანჭი ლოდებით შედგენილი, მაგრამ აღმოსავლეთ კედელს ნარიბანდი აქვს ამოჭრილი. ზომები: ა. 1,30 × 0,65 × × 0,55 მ; ბ. 1,0 × 0,40 × 0,44 მ. მიცვალებულის ძვლები გამოჩნდა კედლის პირიდან 0,25 მ სიღრმეზე. დაკრძალულია მოზარდი. იგი წეკს გულაღმა გაშოტილი. ჩონჩხი ცუდად არის დაცული, — თავის ქალაც დაშლილია. სამარხში აღმოჩნდა:

115 (01/1—154). ხელადა თიხისა, ჩალისფრად გამომწვარი, კოპებიანი. შემორჩენილია ნატეხების სახით, მაგრამ მაინც ცხადია, რომ ისინი პირველ საუკუნეში ფართოდ გავრცელებული ტიპისაა.

116 (01/1—155). სანელსაცხებლე მინისა. პირი გადაშლილი აქვს, ყელი — დაბალი; ირიზებულია. სიმაღლე — 4,5, პირის დმ — 2,0, მუცლისა — 4,0 სმ. აღმოჩნდა სამარხის აღმოსავლეთ კიდესთან.

117 (01/1—157). სანელსაცხებლე მინისა, გამჭვირვალე, დამსხვრეული. ყური ბრტყელი და დაღარული ჰქონია. აღმოჩნდა სამარხის აღმოსავლეთ ნაწილში, თავის ქალასთან.

118 (01/1—156). მინის ჭურჭლის ნატეხები. ყელის ძირსა და მხრებზე შემოუყვება მინის მსხვილი ძაფი. აღმოჩნდა თავის ქალასთან.

119 (01/1—160). ბეჭედი ვერცხლისა, პატარა. რკალი არათანაზომიერი აქვს, თვალბუდე — რვაწახნაგოვანი, ბრტყელ ფარაკზე დარჩილული. მასში ზის მუქი-თაფლისფერი თვალი (პიროპი?), რომელზედაც ორი თევზია გამოსახული. ბეჭდის დმ — 2,0, თვალისა — 0,5 სმ.

120 (01/1—171, 172). საყურე ოქროსი, წყვილი — განივკვეთში მრგვალი მავთულის თავგახსნილი რგოლებია. დმ — 0,7 სმ. აღმოჩნდა მიცვალებულის თავქვეშ.

121 (01/1—162—170). საშუბლე გვირგვინის ფურცლები ოქროსი — 4 მრგვალი, 6 — სამკუთხა, ნიახურის ფოთლისებრდაკბილული (სურ. 10). მრგვალი ფურცლების დმ — 1,9 — 2,0 სმ; სამკუთხა ფურცლების სიგრძე — 2,0 — 2,5 სმ; სიგანე — 1,0 — 1,5 სმ. აღმოჩნდა თავის ქალის გარშემო.

122 (01/1—153, 154, 158). მძივები ლურჯი მინისა, ქვისა (მათ შორის პიროპისა). პიროპისა 14 წახნაგოვანია; სხვები — მრგვალბრტყელი. აღმოჩნდა დაკრძალულის ყელისა და გულმკერდის არეში.

როგორც ვხედავთ, 71-ე სამარხი ნაწილობრივ აღნაგობითაც გამოირჩევა და ჩატანებული ნივთებითაც. ხოირის ოქროს ფურცლები, თანაც სწორედ აქ აღმოჩენილი სახისა, 14-წახნაგოვანი მძივები, ვერცხლის ბეჭედი ინტალიოთი, ოქროს საყურეები და სხვ. გვიანანტიკური ხანის კარგად დამახასიათებელი

კომპლექსია და პარალელური მასალის მოუტანლადაც ცხადია, რომ 71-ე სამარხი ახ. წ. III ს. უნდა დავათარიღოთ.

სამარხი 77. 1976.13.VIII (23.VIII): CXX, 11: O—W (სურ. 515, 516). ქვაყუთია, ბანურსახურავიანი, კარგად გათლილი, ნარიბანდიანი ლოდებით შედგენილი. სამარხში ერთი მიცვალებულის ჩონჩხი იყო მიხვეტილი სამხრეთ-დასავლეთ კუთხესთან. თავის ქალა დაზიანებულია. გაძარცული ჩანს. ზომები: ა. 2,20 × 1,70 × 0,90 მ, ბ. 1,96 × 0,96 × 0,7 მ. სამარხში აღმოჩნდა:

123 (01/1—183). ხელადა თიხისა, ჩალისფრად გამომწვარი, პირგაშლილი, ყელი წიბოიანი აქვს, მუცელი — სფერული. სიმაღლე — 15,2 სმ, პირის დმ — 6,2, მუცლისა — 11,7 სმ. აღმოჩნდა კუთხეში მიხვეტილ ძვლებთან.

ზემოაღწერილი ხელადა და ქვაყუთის აღნაგობა, საგულდაგულოდ გათლა-მორგება ქვიშაქვის ლოდებისა, შეიძლება დამათარიღებლად გამოდგეს და სამარხი II—III სს. მივაკუთვნოთ.

სამარხი 124. 1976.5.VIII (1.IX): CXX, 7: NOO—SWW. თიხის ფილასამარხია, ქვიშაქვის ლოდებით გადახურული. კედლების ფილები კვადრატულია (0,58 × 0,58 × 0,35 მ). სამარხის ზომებია: ა. 2,25 × 0,75 × 0,58 მ, ბ. 1,90 × 0,62 × 0,46 მ. დაკრძალულია ერთი მიცვალებული — გულაღმა გაშოტილი. მარცხენა ხელი თითქოს თავთან მიტანილი ჰქონია. ჩაქცეულ ლოდს თავის ქალა და გულმკერდი დაუზიანებია. სამარხში აღმოჩნდა:

124 (01/1—271). ხელადა თიხისა, ჩალისფრად გამომწვარი, სამტუჩა. ყური განივკვეთში ოვალურია და მას დაკუთხული მეჭეჭი აზის. მუცელი სფერული აქვს, კოპების სამი მწკრივით შემკული. ძირი — ბრტყელი. აღმოჩნდა მენჯის არეში.

125 (01/1—272). ხელადა თიხისა, ჩალისფრად გამომწვარი, ბაკო გაღმოკეცილი, დაბალყურიანი. მხრებზე მეჭეჭები შემოუყვება, ტანი დაღარული აქვს (ქანელურებიანი); ყური — მუცელზე მიძერწილი, ნაჭდევებიანი. ყურისთავზე ჯიხვის(?) რქისებრი გამოსახულებაა.

126 (01/1—273). კოლბა(?) მინისა. ყელი მაღალი აქვს, მუცელი გამობერილი, ძირი — შეზნექილი. სიმაღლე 6,5 სმ. აღმოჩნდა მიცვალებულის თავთან.

127 (01/1—275). ბეჭედი ვერცხლისა — რკალი განივკვეთში სამკუთხა, გარედან წიბოიანი; თვალბუდე — ოვალური, თვალი — თაფლისფერი სარდიონისა, რომელზედაც ამოკვეთილია ზეზე მდგომი მამაკაცის მარცხენა პროფილი (ანაბეჭდზე, შესაბამისად — მარჯვენა პროფილია). ღვთაებას ქლამიდა აქვს წამოსხმული. ქსოვილი სქემურად არის გადმოცემული. მას მარჯვენა ხელში შუბი უჭირავს, მარცხენაში — ქვისა(?); დიონისე(?). ბეჭდის დმ — 2,0—2,4 სმ.

128 (01/1—274). მძივები ქვისა — რძისფერი, მრგვალ-ბრტყელი (8 ც.); ლურჯი მინისა, მანდარინისებრი (11 ც.): სარდიონისა, მრგვალი (7 ც.).

სამარხი 126. 1976.10.IX (5.X); CXX, 9; O—W. თიხის ფილასამარ-

ხია, ქვიშაქვის 3 ლოდით გადახურული. გრძივი კედლები 3 მთელი და ერთი ნახევარი ფილისაგან შედგებოდა, განივი კი ერთისაგან: 1,90 × 1,00 × 0,73 მ. (1,79 × 0,58 × 0,50 მ). მიცვალებული გულაღმა დაუკრძალავთ, გაშოტილი. სამარხი მიწით იყო ამოვსებული, ჩონჩხის ძვლები კი ნაწილობრივ დაძრული და დაშლილი. გაძარცულია. სამარხში აღმოჩნდა:

129 (01/1—339). მონეტა ვერცხლისა, ავგუსტუსის დენარი (გალიის ზარაფხანა).

130 (01/1—340). მონეტა ვერცხლისა, ისეთივე.

131 (01/1—342). მძივები გიშრისა — მრგვალ-ბრტყელი (33 ც.); ლურჯი მინისა — მანდარინისებრი (33 ც.).

132 01/1—341). საკინძი ბრინჯაოსი, წყვილი პასტის მძივით შემკული.

133 (01/1—343). რგოლი რკინისა, დაჟანგული. სიგრძე — 2,4, დმ — 1,8 სმ.

ზემოაღწერილი ინვენტარის დიდი უმრავლესობა გვიანანტიკური ხანის ქართლისათვის დამახასიათებელია. გამონაკლისს წარმოადგენს ბრინჯაოს საკინძი, რომელიც ადრეფეოდალურ ხანაში ვრცელდება და სამარხში შემთხვევით მოხვედრილი ჩანს.

სამარხი 134. 1976.13.VIII (23.VIII); CXX, 9; O—W. კომბინირებული სამარხი. ნაგებია თიხის ფილებითა და ქვიშაქვის ლოდებით. სახურავი ჩაქცეული ჰქონდა და ამიტომ სამარხი მიწით იყო ამოვსებული (1,00 × 0,46 × × 0,50 მ); (1,00 × —0,38 × 0,46 მ). ბავშვი დაუკრძალავთ გულაღმა გაშოტილი, თავით აღმოსავლეთისკენ. თავის ქალა დამსხვრეულია. სამარხში აღმოჩნდა:

134 (01/1—320). ხელადა თიხისა, ჩალისფრად გამომწვარი. ორსართულიანი და ორმუცლიანია; ზედა მუცელზე შვეულად ერთი ყური აქვს დაძერწილი, ქვედაზე — ორი, ამობურცული კოპებით შედგენილი, ორი სარტყელი ემჩნევა, ძირი ბრტყელი აქვს.

135 (01/1—321). ხელადა — ჩალისფრად გამომწვარი თიხისა. პირი გადაშლილი აქვს, ყელი — დაბალი, ცილინდრული, მუცელი — სფერული, პირი — ბრტყელი. ყელზე რელიეფური წიბო ამჩნევია.

136 (01/1—322). კოჭობი თიხისა, მოჩალისფროდ გამომწვარი. პირი გადაშლილი აქვს, ყელი — დაბალი, ცილინდრული, მუცელი — სფერული, ძირი — მრგვალი. სიმაღლე — 5,8 სმ, მუცლის დმ — 4,6 სმ.

137 (01/1—315, სურ. 547). ბეჭედი ოქროსი, ოვალური, გარდივარდმო დაღარული მავთულის რკალი აქვს; რკალზე ალმანდინისთვალიანი ბუდეა დარჩილული. ბუდეს გარშემოსდევს დაღარული მავთულის არშია. დმ — 1,7 სმ.

138 (01/1—316, სურ. 545). საყურე ოქროსი, სამნაწილედი — ზედა ნაწილი შედგება ოვალური ფართონაპირებიანი თვალბეჭდისაგან, რომელშიც ზის ამობურცული ალმანდინის თვალი; ზედა ნაწილში თვალბუდეს მორჩილული აქვს ყურში გასაყრელი ოქროს მავთული; ქვედა ნაწილი წარმოადგენს ნუშის-

გულისებრ თვალბეჭედს. ზემოაღწერილი ნაწილები ერთმანეთს უკავშირდება მცირე რგოლების (ყუნწის) მეშვეობით. ქვედა ნაწილზე დამაგრებულია დახვეული მავთულის ღერაკი, რომელიც ბოლოვდება მარგალიტის მძივით.

139 (01/1—317, სურ. 546). საყურე ოქროსი — ზემოაღწერილის ანალოგიურია, მხოლოდ ბოლოში მარგალიტის მძივის ნაცვლად ყურძნის მტევნის იმიტაციაა.

140 (01/1—318). ბეჭედი ვერცხლისა, ოვალური; დაწახნაგებულ რკალზე დარჩილულია ოვალური მაღალი ბუდე, რომელშიც სარდიონის ინტალიო ზის. მხოლოდ ბუდეში ამობურცულზურგიანი თვალი ზის.

141 (01/1—319). ბეჭედი ვერცხლისა. ზემოაღწერილის ანალოგიურია, მხოლოდ ბუდეში ამობურცულზურგიანი თვალი ზის.

142 (01/1—323). მძივები: პიროპის — ოთხმეტწახნაგა (7 ც.), რვაწახნაგა (2 ც.), სარდიონის — მანდარინისებრი (3 ც.), ბიკონუსური (2 ც.), ქვის მრგვალ-ბრტყელი (22 ც.), მწვანე ფერის მინისა — რვაწახნაგოვანი (1 ც.); ლურჯი მინის — ცილინდრული (12 ც.), მანდარინისებრი (114 ც.), მრგვალი (18 ც.), გვერდებდაღარული, მანდარინისებრი (27 ც.); ქარვისა — მრგვალ-ბრტყელი ,27 ც.).

ს ა მ ა რ ხ ი 164. 1976.16.IX (20.IX): XCVI, 9; O—W (სურ. 537—540). ფილასამარხია, თიხის ქვიშაქვის 3 ლოდით გადახურული, გრძივი კედლები სამ-სამი მთელი და თითო-თითო ნახევარი ფილისაგან შედგება, განივი კი — თითო-თითო მთელი ფილისაგან, ხოლო იატაკი — 3 მთელი და ერთი ნახევარი ფილისაგან (2,01 × 0,62 × 0,62 მ); (1,95 × 0,56 × 0,56 მ). დაკრძალულის ძვლები ნაწილობრივ არეულია სამარხში ჩაცვივნულ მიწასთან ერთად. იგი გუალმა გაშოტილი დაუსვენებიათ.

143 (01/1—325, სურ. 527). სანელსაცხებლე მინისა, გამჭვირვალე, მომწვანო-მოყვითალო; პირი გადაშლილი აქვს, ბაკო — შესქელებული, ყელი — ცილინდრული, მუცელი — მსხლისებრი, ძირი — ბრტყელი, მცირექუსლიანი. ყელი შიდა მხრიდან შევსებულია მინისავე მასით, რომელშიც მცირე წერტილისებრი ნახვრეტია დატოვებული. სანელსაცხებლეს მთელ ტანზე შემოსდევს პირდაღებული დრაკონის რელიეფური გამოხატულება. სიმაღლე — 11,0 სმ, დამსხვრეული. აღება ვერ მოხერხდა.

144 (01/1—326, სურ. 526). ბოთლი მინისა — მწვანე ფერის, სქელკედლიანი. პირი გადაშლილი აქვს, ყელი — ცილინდრული, ტანი — ოთხკუთხა, ძირი — ბრტყელი, ოდნავ შეზნექილი, ძირზე ამოღარული კონცენტრული წრეები ემჩნევა. ბრტყელი, დაღარული, ყური ყელზე და მხარზე აქვს დამაგრებული. სიმაღლე — 22,0, სიგანე — 7,5, პირის დმ — 5,5 სმ.

145 (01/1—327). სანელსაცხებლე თეთრი მინისა, ძლიერ დაშლილი და დამსხვრეული. აღება ვერ მოხერხდა.

146 (01/1—334—337). მონეტები ვერცხლისა, ავგუსტუსის დენარები (გალიის ზარაფხანა).

147 (01/1—333). მონეტა ვერცხლისა, არტაბან II დრაქმა (ძვ. წ. 10/1—38 წწ.).

148 (01/1—330, სურ. 556). ბეჭედი ვერცხლისა, ოვალური ფორმის დაწახნაგებულ რკალზე დარჩილულია მრგვალი მინის თვლიანი თვალბუდე.

149 (01/1—331, სურ. 552). ბეჭედი ვერცხლისა, ოვალური ფორმის დაწახნაგებულ რკალზე დარჩილულია ისეთივე ბუღე, რომელშიც სარდიონის ინტალიო ზის. გამოხატულია ლოდზე ჩამომჯდარი მწყემსი, პროფილში მარჯვნივ. იგი თხას წველის, ხოლო მის ზურგს უკან მიწაში კომბალია ჩარჭობილი. ბეჭდის სიმაღლე 2,1, სიგანე — 2,4 სმ.

150 (01/1—332, სურ. 553—555). ბეჭედი ვერცხლისა — ოვალური ფორმის დაწახნაგებულ რკალზე დარჩილულია მსგავსი მოყვანილობის ფარაკი, რომელშიც თაფლისფერი სარდიონის ინტალიო ზის. გამოსახულია ზეზემდგომი არესი პროფილში მარჯვნივ. არესი საომარი საჭურვლით არის შემოსილი: თავზე მუზარადი ახურავს, მოკლე კვართი აცვია, გულ-მკერდს აბჯარი უფარავს, ფეხებს — თორი.

151 (01/1—329). ბეჭედი რკინისა — ძლიერ დაჟანგული და დამტვრეულია. ოვალური რკალი გადადის მრგვალ ფარაკში, რომელზედაც კონუსისებრი სარდიონის თვალი ზის.

152 (01/1—328). მძივები: გიშრის — მრგვალ-ბრტყელი (27 ც.), ოთხკუთხა (63 ც.), აქატისა — მრგვალი (2 ც.), ქარვის (2 ც.), მანდარინისებრი (2 ც.), თეთრი ქვისა — მრგვალ-ბრტყელი.

153 (01/1—334—337). მონეტები ვერცხლისა (4 ც.), ავგუსტუსის დენარებია (გალიის ზარაფხანა).

154 (01/1—333). მონეტა ვერცხლისა (არტაბან II).

სამარხი 181. 1976.3.IX (10.IX); XCVI, 9; NOO—SWW (სურ. 590, 591). გადახურული ქვიშაქვის ტლანჭად ნაკეთები სამი ლოდით (1,80 × 0,70 × × 0,25 მ). მიცვალებული გულაღმა გაშოტილი დაუკრძალავთ. სამარხში აღმოჩნდა:

155 (01/1—357). ბეჭედი ბრინჯაოსი: ოვალური რკალი განივკვეთში სამკუთხაა, რომელზედაც მრგვალი ფარაკია დარჩილული. ფარაკზე კონუსური მოყვანილობის ალმანდინის თვალია დამაგრებული. დმ — 2,0 სმ.

156 (01/1—358). საყურე ბრინჯაოსი — წარმოადგენს პირგახსნილ ოვალურ რგოლს, რომელსაც ქვემოთ ოთხწახნაგოვანი პირამიდის მოყვანილობა აქვს. სიმაღლე — 1,5 სმ, სიგანე — 1,1 სმ.

157 (01/1—356). მძივები ლურჯი მინისა, მრგვალი (81 ც.).

სამარხი 186. 1976.20.IX (10.IX); XCVI, 9; O—W (სურ. 569, 571). კრამიტსამარხია. გრძივი კედლები შედგება აკეცილი გვერდებით ჩადგმული ოთხ-ოთხი ბრტყელი კრამიტისაგან, განივი კედლები კი შვეულად დაყენებული ორ-ორი კრამიტისაგან. სამარხი ქვიშაქვის სამი ტლანჭად დამუშავებული ლო-

დით გადაუხურავთ (2,10 × 0,90 × 0,48 მ; 2,00 × 0.80 × 0,10 მ). მიცვალებული გულაღმა გაშოტილი დაუკრძალავთ. სამარხში აღმოჩნდა:

158 (01/1—459). კოჭობი ჩალისფრად გამომწვარი თიხისა. პირი გადაშლილი აქვს, ყელი — ცილინდრული, წიბოიანი, მუცელი — სფერული, ძირი — ბრტყელი. სიმაღლე — 9,5, მუცლის დმ — 7,5 მ.

159 (01/1—504). ხელადა თიხისა, ჩალისფრად გამომწვარი, ცალყურა. პირი გადაშლილი აქვს, ყელი — დაბალი, წიბოიანი, ცილინდრული, მუცელი — სფერული, ძირი — ბრტყელი, ყური ყელზე და მხარზე აქვს დაძერწილი. სიმაღლე — 16,5, მუცლის დმ — 18,0 სმ.

160 (01/1—505). კოჭობი თიხისა, მოჩალისფრო-მოვარდისფროდ გამომწვარი. პირგადაშლილია, ყელი ცილინდრული აქვს, მუცელი — სფერული, ძირი — ბრტყელი.

161 (01/1—345, სურ. 577). საყურე ოქროსი, წარმოადგენს თავგახსნილ ოვალურ რგოლს, რომელზედაც თავთან დარჩილულია ყურძნის მტევნის იმიტაცია. დმ — 2,1 სმ.

162 (01/1—365, სურ. 578). ბეჭედი ბრინჯაოსი. ოვალური, სამკუთხა რკალზე ამავე ფორმის თვალბუდეა დარჩილული, რომელშიც ბრტყელზედაპირიანი სარდიონის ინტალიო ზის. გამოხატულია დელფინი. ბეჭდის დმ — 1,7 სმ.

163 (01/1—367, სურ. 572). ბეჭედი რკინისა — ნაკლულია. ოვალური ფორმის რკალი გადადის რომბული მოყვანილობის ფარაკში, რომელზედაც სარდიონის ინტალიოა დამაგრებული. გამოსახულია ნახევარმთვარე და ვარსკვლავი.

164 (01/1—371). ინტალიო სარდიონისა, პირზე გამოსახული ყოფილა მხედარი — მოჩანს ტორაწეული ცხენის ნაწილი. ინტალიოს ცენტრალური ნაწილი ამოტეხილია.

165 (01/1—369). აბზინდა ვერცხლისა: რგოლზე პატარა ენაა დამაგრებული, დმ — 0,5 სმ.

166 (01/1—368). რგოლი ვერცხლისა — თავები ერთმანეთზე ყოფილა გადაგრეხილი (შემორჩენილია ორი ნატეხი).

167 (01/1—361). ნიჟარა — ფერუმარილის საზელი. ზედაპირზე ორ რიგად ამოღარული წრეები ემჩნევა. სიგრძე — 11,0 სმ.

168 (01/1—362). საკინძის თავი(?) — ძვლისა, ბროწეულის ნაყოფის ფორმა აქვს.

169 (01/1—360). სალესი ქვა — ოთხკუთხა, თავებთან გახვრეტილია.

170 (01/1—372). მძივები: პიროპის თოთხმეტწახნაგოვანი (1 ც.), ლურჯი მინის, ცილინდრული (1 ც.), მანდარინისებრი (5 ც.), რძისფერი მინის ბურთულა (2 ც.).

171 (01/1—376, სურ. 574). კილიტები (ღილაკები) ოქროსი (28 ც.), ნახევარსფეროსებრი. შიგა მხრიდან ყუნწი აქვს დარჩილული.

172 (01/1—370). მონეტა ვერცხლისა, ავგუსტუსისა (გალიის ხარაჯხანა).

173 (01/1—365). მონეტა ვერცხლისა, არტაბან II-ის.

სამარხი 207. 1976.18.IX (20.IX). XCVI, 6; SO—NW. პანურსახურავიანი ქვაყუთია. სამარხის კედლები თითო-თითო ლოდისაგან შედგება. სახურავად ქვიშაქვის ოთხი ფილა გამოუყენებიათ (1,00 × 0,65 × 0,43 მ; 0,90 × × 0,4 × 0,20 მ). სამარხში 7—8 წლის ბავშვი დაუკრძალავთ, გულაღმა გაშოტილი. გაძარცულია. სამარხში აღმოჩნდა:

174 (01/1—404). კოშობი ჩალისფრად გამომწვარი თიხისა — პირგადაშლილია, ყელი დაბალი აქვს, მუცელი — სფერული, ძირი — ბრტყელი, ყური ყელზე და მხარზე აქვს დაძერწილი.

175 (01/1—210, სურ. 560). საყურე ოქროსი. წარმოადგენს ოვალური ფორმის თავგახსნილ ფუძე რკალს, რომელზედაც მავთულის კავია მირჩილული.

176 (01/1—211, სურ. 561). საყურე ოქროსი. ზემოაღწერილის ანალოგიურია.

177 (01/1—409, სურ. 562). ბეჭედი ვერცხლისა, ოვალური, სამკუთხა რკალზე მაღალი თვალბუდე ყოფილა დარჩილული (მოტეხილია), რომელშიც მსგავსი მოყვანილობის სარდიონის ინტალიო მჯდარა. პირზე გამოსახულია სხივმოსილი მამაკაცის ბიუსტი პროფილში მარჯვნივ (ჰელიოსი?). გრძელი, სწორი ცხვირი და წაწვეტებული ნიკაპი აქვს, თავსაბურავი შუბლს სანახევროდ უფარავს. მხრებზე სამოსი ხაზებითაა გადმოცემული.

178 (01/1—408). მძივები: გიშრისა — კასრისებრი (5 ც.), ძელისებრი (1 ც.), ლურჯი მინის მრგვალ-ბრტყელი, ინკრუსტირებული (1 ც.), ქვის მრგვალ-ბრტყელი (7 ც.), ლურჯი მინის თოთხმეტწახნაგოვანი (39 ც.), სარდიონის მრგვალ-ბრტყელი (5 ც.), ქარვის მანდარინისებრი (1 ც.).

ზემოაღნიშნულ სამარხებში აღმოჩენილი ნივთების ანალოგები მრავლად დასტურდება დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე გამოვლენილ გვიანანტიკური ხანის ძეგლებში (4; 33).

ᲛᲔᲝᲗᲮᲔ ᲡᲐᲣᲙᲣᲜᲘᲡ ᲡᲐᲛᲐᲠᲮᲔᲔᲑᲘ

სამთავროს სამაროვანზე შეიძლება გამოიყოს სხვადასხვა ტიპის სამარხთა ჯგუფი, რომელიც ახ. წ. IV საუკუნით თარიღდება (№№ 1, 2, 8, 12, 13, 79, 110, 154, 180, 185, 187, 201). მათ შორის 8 ქვასამარხია, 4 კი თიხის ფილასამარხი, ქვის ფილებითვე გადახურული.

სამარხი 1. 1976.7.V (15.V); CXXII, 4; O—W (სურ. 495). ქვაყუთია, ბანურსახურავიანი: ტლანქად დამუშავებული ლოდებით შედგენილი (1,93 × × 1,65 × 1,00 მ; 1,65 × 0,85 × 0,40 მ). ქვაღორღიანი მიწით იყო ამოვსებული. სამარხში ოთხი მიცვალებული დაუკრძალავთ. სამის ძვლები კედელთან მიუხვეტიათ. სამარხში აღმოჩნდა:

179 (01/1—1, სურ. 496). სანელსაცხებლე მინისა, ღია-მომწვანო ფერის, ოთხკუთხა. მუცელი და ძირი შეჩნექილი აქვს.

180 (01/1—2, სურ. 499). სანელსაცხებლე მინისა, ღია-მომწვანო ფერის. ბაკო მომრგვალებული აქვს, ყელი — დაბალი, მუცელი — მრგვალი, ძირი — ბრტყელი.

181 (01/1—3, სურ. 497). მძივი ოქროსი, თოთხმეტწახნაგა. სიგრძე — 3,0 მმ, სიგანე — 2,8 მმ.

სამარხი № 2. 1976.18.VI (23.VI); CXXII, 12 (NW—SO) (სურ. 500). თიხის ფილასამარხია, ქვიშაქვის 4 ლოდით გადახურული. გრძივი კედლები სამ-სამი ფილისგან შედგება, განივი — თითო-თითო, ხოლო იატაკი — ოთხი ნახევარი და ერთი მთელი ფილისაგან; სახურავად ქვიშაქვის ოთხი ლოდი გამოუყენებიათ (2,35 × 0,66 × 0,37 მ; 2,29 × 0,60 × 0,30 მ). სამარხში ორი მიცვალებული დაუკრძალავთ. ერთი, გვიან დაკრძალული, გულაღმა გაშოტილია, მეორის ძვლები დაძრული და არეული იყო. სამარხში აღმოჩნდა:

182 (01/1—5). ბეჭედი ოქროსი, რკალი დამზადებულია წვრილი მავთულისაგან, რომელზედაც ოვალური თვალბუდეა დარჩილული; ბუდეში სარდიონის ინტალიო ზის — მორიელია გამოხატული. რკალის დმ — 2,0 სმ.

183 (01/1—6, სურ. 547). ბეჭედი ოქროსი, ოვალური, დაღარული რკალი წვრილი მავთულისა აქვს; რკალზე ალმანდინისთვალიანი ბუდეა დარჩილული. თვალბუდე ოვალთან მირჩილვის ადგილებში შემკულია თითო ცვარათი. დმ — 1,2 სმ.

184 (01/1—7). ღილი ოქროსი, მომრგვალებული, რომელშიც თავბრტყელი ალმანდინის თვალი ზის. დმ — 5,0 მმ.

185 (01/1—8). საყურე ოქროსი, მავთულისაგან დამზადებული თავგახსნილი რგოლია, რომელსაც ქვედა ნაწილში მირჩილული აქვს ღეროკი. ღეროკზე ვარდულებით დამაგრებულია პასტის ცილინდრული და მარგალიტის მრგვალი მძივები. ღეროს სიგრძე — 0,9 სმ, დმ — 1,0 სმ.

186 (01/1—10). ბეჭედი ვერცხლისა: ოვალურ რკალზე რომბისებრი მოყვანილობის თვალბუდეა დარჩილული, რომელშიც ალმანდინის თვალი ზის. ბეჭდის დმ — 1,8 სმ.

187 (01/1—11). ბეჭედი ვერცხლისა, რკალი განივკვეთში სამკუთხაა, მხრებთან მსხვილდება, ოთხკუთხა ფარაკია დარჩილული. ბეჭდის დმ — 2,2 სმ.

188 (01/1—12). ბეჭედი ვერცხლისა: რკალი ძლიერ დაშლილია. შემორჩენილია რვაწახნაგა სარდიონის ინტალიო, რომელზედაც გამოხატულია ობობა.

189 (01/1—13). მძივები — კოწახურის ნაყოფის ფორმის ძოწის მძივია. 35 გიშრის ბრტყელი, წახნაგოვანი; 14 მინისა — მრგვალი, გამჭვირვალე; 3 ბროლისა, მრგვალი, გვერდებდაღარული.

სამარხი 8. 1976.16.VII (25.VII); XCVI, 3; O—W (სურ. 501, 502). ქვაყუთია, ბანურსახურავიანი, ტლანქად დამუშავებული ლოდებით შედგენილი. განივ კედლებზე ნარიბანდებია ამოკვეთილი. (2,00 × 1,00 × 0,80 მ; 1,90 × 0,85 × 0,75 მ). ამოვსებული იყო შიგ ჩასული ღორღით და მისივე სახურავის ფილების ნამტვრევებით. გაუძარცვავია. სამარხში 4 მიცვალებული დაუკრძალავთ. უკანასკნელად დაკრძალული ორი მიცვალებული იწვა გულაღმა გაშოტილი; დანარჩენი სამარხის განივ კედელთან იყო მიხვეტილი. სამარხში აღმოჩნდა:

190 (01/1—27). სანელსაცხებლე მინისა. ძლიერ ირიზებული, მაღალყელიანი, ბაკოგადმოკეცილი, მრგვალი მუცელი და გამოზნექილი ძირი აქვს.

სამარხი 110. 1976.11.VIII (14.VIII); XCVI, 11; W—O (სურ. 533, 534). ქვაყუთია, ბანურსახურავიანი, ტლანქად დამუშავებული ლოდებისაგან შედგენილი. განივ კედლებზე ნარიბანდებია ამოკვეთილი. გრძივი კედლები შედგებოდა ქვიშაქვის ორი —!მცირე და დიდი — ფილისაგან. გადახურული იყო ქვიშაქვის სამი, უხეშად დამუშავებული ლოდით (2,45 × 1,28 × 0,60 მ; 1,96 × 0.71 × 0,60 მ). ამოვსებული იყო მიწით. გაუძარცვავია. დაუკრძალავთ 3 მიცვალებული, 2 მათგანი იწვა გულაღმა გაშოტილი, ერთის ჩონჩხი მიხვეტილი იყო განივ კედელთან. სამარხში აღმოჩნდა:

191 (01/1—255). სანელსაცხებლე მინისა, ღია მომწვანო ფერის, ბაკო გადაშლილი აქვს, ყელი — საშუალო სიმაღლის, მუცელი — მრგვალი, ძირი — ბრტყელი. მუცელზე მინის ძაფის სპირალი შემოსდევს. დამტვრეულია.

193 (01/1—264, სურ. 567). ბეჭედი ვერცხლისა — რკალი სამკუთხა განივკვეთიანია. თვალბუდე არ შემორჩა. სარდიონის გემა ინტალიო ოვალური ფორმისაა, ოდნავ ამობურცული. გამოსახულია ტიხე ფორტუნა პროფილში მარჯვნივ. ქალღმერთს გრძელი, უსახელო კვართი აცვია. ქსოვილის ნაოჭები სწორი ხაზებითაა გადმოცემული. წინ წაწვეტილი მარჯვენა ხელით საჭეს ეყრდნობა, მარცხენა ხელში სიუხვის ყანწი უჭირავს; იმავე მკლავზე დახვეული წამოსასხამი აქვს გადაკიდული; ფეხებს შორის ნიადაგის ზოლი სჩანს.

194 (01/1—262). ბეჭედი ვერცხლისა, ფარაკიანი; ფრაგმენტებია (აღდგენა ვერ მოხერხდა).

195 (01/1—263). ბეჭედი ვერცხლისა, ფარაკიანი: ძოწის რომბისებრთელიანი, ფრაგმენტებია (აღდგენა ვერ მოხერხდა).

196 (01/1—261). ბეჭედი ბრინჯაოსი: რკალი განივკვეთში ოვალურია, მხრებთან მსხვილდება, კუთხეებს ქმნის და მართკუთხედის ფორმის ფარაკში გადადის. დმ — 2,2 სმ.

197 (01/1—265, სურ. 565). საყურე ოქროსი — ოქროს სამკუთხა განივ-

კვეთიანი რკალისა, რომელიც ქვედა ნაწილში რომბულადაა გამსხვილებული. ამ ნაწილში მირჩილული აქვს მრგვალი თვალბუდე, რომელშიც ზის ოდნავ ამობურცული ცისფერი პასტის თვალი.

198 (01/1—266, სურ. 568). საყურე ოქროსი: განივკვეთში ოთხკუთხა, ოქროს დაგრეხილი მავთულისაა. დმ — 0,9 სმ.

199 (01/1—267, სურ. 507). საკიდები ოქროსი (10 ც.): წარმოადგენს ღრუ მილაკს, რომელსაც შუაში პატარა ყუნწი აქვს მირჩილული. ყუნწში გაყრილია გრეხილი მავთული, რომელიც ოქროს ცვარათია გაკეთებული, მტევნის იმიტაციით ბოლოვდება. მავთულზე ლალის 14-წახნაგა მძივია წამოცმული.

200 (01/1—256). მძივები ლურჯი მინისა — მრგვალბრტყელი (2) სარდიონისა, სხვადასხვა ზომის (5), მწვანე მინისა — მანდარინისებრი (14); ქარვისა მრგვალბრტყელი (2), ქვის — გვერდებდაკუთხული (1); გიშრისა — 14-წახნაგა, ბრტყელი (1); მედალიონის ფორმისა (5); ინკრუსტირებული (1); ყვითელი მინისა, ინკრუსტირებული, მილისებრი (3); ლურჯი იოტები (6); აქატისა, მოგრძო — ბრინჯაოს რგოლგაყრილი (1); გიშრისა — 14-წახნაგა (6).

სამარხი 185. 1976.20.VIII (18.X); XCVI, 9; W—O. თიხის ფილასამარხია, ქვიშაქვის 3 ლოდით გადახურული. გრძივი კედლები შედგებოდა სამ-სამი კვადრატული და თითო ნახევარი ფილისაგან. განივი კედლები — მთელი და ნახევარი ფილისაგან (1,90 × 0,82 × 0,58 მ; 1,85 × 0,80 × 0,53 მ). სამარხში ორი მიცვალებული დაუკრძალავთ, გულაღმა, გაშოტილი. სამარხში აღმოჩნდა:

201 (01/1—428). სანელსაცხებლე მინისა, ღია მომწვანო ფერის. მრგვალმუცლიანი და მაღალყელიანია, პირგადაშლილი. მუცელზე მინის ძაფის სპირალი შემოსდევს.

სამარხი 187. 1976.19.X (18.XI); XCVI, 5; O—W. ქვაყუთია, ბანურსახურავიანი, ტლანქად დამუშავებული ქვიშაქვის ლოდებით შედგენილი. განივ კედლებს ნარიბანდები აქვს ამოკვეთილი. გრძივი კედლები ორ-ორი ქვიშაქვის ლოდისაგან არის შედგენილი (2,00 × 0,75 × 0,75 მ; 1,89 × 0,60 × 0,67 მ). სამარხში 7 მიცვალებული დაუკრძალავთ, მათ შორის 2 იწვა გულაღმა გაშოტილი, დანარჩენ მიცვალებულთა ძვლები არეული იყო. სამარხში აღმოჩნდა:

202 (01/1—388). სანელსაცხებლე მინისა, ღია მომწვანო ფერის: ყელი მაღალი აქვს, ბაკო — გადმოკეცილი, მუცელი — მრგვალი. სიმაღლე — 10,0 სმ. მუცლის დმ — 3,6 სმ.

203 (01/1—389). სანელსაცხებლე მინისა, თეთრი ფერის, გამჭვირვალე: ყელი მაღალი აქვს, მუცელი — მრგვალი, ძირი — შეზნექილი. სიმაღლე — 8,7 სმ. მუცლის დმ — 3,5 სმ.

204 (01/1—390). სანელსაცხებლე მინისა, გამჭვირვალე, მოთეთრო ფერის: ყელი მაღალი აქვს, მუცელი — მრგვალი, ძირი — შეზნექილი. სიმაღლე 6.5 სმ; მუცლის დმ — 2,5 სმ.

205 (01/1—391). სანელსაცხებლე მინისა, თეთრი: ყელი მაღალი აქვს, მუცელი — მრგვალი, ძირი — შეზნექილი. დამსხვრეულია.

206 (01/1—392). სანელსაცხებლე მინისა, მოთეთრო: ყელი ვიწრო აქვს, მუცელი — მრგვალი. დამსხვრეულია.

207 (01/1—393). სანელსაცხებლე მინისა, მოთეთრო: რამდენიმე ნატეხია შემორჩენილი.

208 (01/1—395). საკინძის ღერო რკინისა. ნატეხებია შემორჩენილი.

209 (01/1—395). რგოლი ვერცხლისა: ბრტყელი, ოვალური, დმ 1,5 სმ.

210 (01/1—396). ბეჭედი ვერცხლისა, ფარაკიანი, თხელი: თვალბუდე არ შემორჩა, აქვს სარდიონის ოვალური ფორმის ინტალიო, რომელზედაც ამოკვეთილია ცეცხლიანი ბომონი.

211 (01/1—397, სურ. 462). საყურე ოქროსი, სამნაწილედი. ზედა ნაწილი ნახევარმთვარისებრი თვალბუდეა. მას ყურში გასაყრელ ოქროს მავთულზე რგოლი აქვს მირჩილული. თვალბუდეში ალმანდინის ბრტყელ-ზედაპირიანი თვალი ზის; შუა ნაწილზე დამაგრებულია 3 ნახევარმთვარისებრი და 1 რომბისებრი თვალბუდე, რომლებშიც ბრტყელზედაპირიანი ალმანდინის თვლებია. ქვედა ნაწილი ოქროს მრგვალი თვალბუდეა, რომელშიაც ალმანდინის თვლები სხედან.

212 (01/1—398, 399, სურ. 510, 511). საყურეები ოქროსი — წყვილი: ნუშისებრ თვალბუდეში ალმანდინის თვალი ზის; თვალბუდეს ზედა ნაწილში მირჩილული აქვს ყურში გასაყრელი მავთული, ხოლო ქვედა ნაწილში — ოქროს პატარა მარგალიტის იოტით შემკული ღეროკი.

213 (01/—400—401, სურ. 508, 509). საყურეები ოქროსი, წყვილი. ოქროს რგოლს ქვემოთ აქვს მირჩილული ოქროს ღეროკი. მასზე აცმულია: მარგალიტის მძივი და ოქროს ორ ვარდულს შორის მოქცეული მწვანე პასტის მილისებრი მძივი.

214 (01/1—402, 403, სურ. 513, 514). საყურეები ოქროსი, წყვილი: განივკვეთში ოთხკუთხა დაგრეხილი რგოლია, თავგახსნილი.

215 (01/1—394). მძივები: გიშრისა — ორნახვრეტიანი, გვერდებზე რელიეფური ხაზებით შემკული (4), ოთხკუთხა, ზემოდან დაკუთხული 12), ჩოგნისებრი (7), თოთხმეტწახნაგა (11). მინისა — მწვანე, მოგრძო გვერდებდაწახნაგებული (3), მანდარინისებრი (1), მილისებრი (1); მთის ბროლის — გვერდებდაღარული, მრგვალი (2). ლურჯი მინის რკალი (1), ლურჯი მინის მძივი ბიკონუსური (2), მწვანე ფერისა, მანდარინისებრი (1); ალმანდინის მცირე მძივი (23); ალმანდინისა, მანდარინისებრი (1); სარდიონის მცირე ზომის, ბიკონუსური (2),კონუსური საკიდი (1), მანდარინისებრი (1), კასრისებრი, გვერდებდაწახნაგებული (1).

ს ა მ ა რ ხ ი 201. 1976.26.IX (14.X); XCV, 12; O—W. ქვაყუთია, ბანურსახურავიანი, ტლანქად დამუშავებული ლოდებით შედგენილი და გადახურუ-

ლი. განივ კედლებზე ნარიბანდები აქვს ამოკვეთილი (2,45 × 0,90 × 1,00; 2,05 × 1,00 × 0,91 მ). სამარხში აღმოჩნდა:

216 (01/1—377, სურ. 557). საყურე ოქროსი: თავგახსნილი რგოლია, რომელზედაც მირჩილულია ღეროკი, სიმაღლე — 1,5 სმ, დმ — 0,6 სმ.

217 (01/1—378, სურ. 558). საყურე ოქროსი, განივკვეთში ოთხკუთხა, დაგრეხილი რგოლია. დმ — 1,2 სმ.

218 (01/1—379). ბრინჯაოს რგოლი. დმ — 2,0 სმ.

219 (01/1—380). საკინძი ბრინჯაოსი; განივკვეთში მრგვალია. დმ — 0,2 სმ.

220 (01/1—381). ილარი ბრინჯაოსი: თავდაბრტყელებული ღეროკია.

221 (01/1—382, სურ. 559). თვალი თაფლისფერი სარდიონისა, ოვალური: პირი ოდნავ ამობურცული აქვს, ამოკვეთილია ეროტი ეტლში, პროფილში მარჯვნივ. ეტლში ორი ცხენია შებმული. ეროტს პატარა ფრთა აქვს, გრძელი სამოსი აცვია: მარჯვენა ხელში მათრახი უჭირავს, მარცხენაში — აღვირი. ცხენები ოთხით მიდიან. ფაფარი სქემატურადაა შესრულებული. ჩლიქები — მკაფიოდ აქვს გამოხატული.

ზემოაღნიშნულის მსგავსი ინვენტარი გვხვდება ქართლის სამაროვნებზე IV საუკუნით დათარიღებულ კომპლექსებში (4; 37).

კიდევ 6 გაძარცული ქვაყუთი II—IV სს. უნდა მიეკუთვნოს, რადგან აღნაგობითა და გულმოდგინედ დამუშავებით ისინი აშკარად გამოირჩევიან გვიანდელი მასობრივი სამარხებისგან. საგულდაგულო გათლა, სიდიდე, ნარიბანდები და, როგორც წესი, გაძარცულობა საფუძველს გვაძლევს გვიანანტიკურ ხანისად მივიჩნიოთ ისინი.

ასეთია 1976 წელს სამთავროს სამაროვანზე გახსნილი სამარხების ერთი ჯგუფი — ახ. წ. II—IV სს. ქვაყუთების, ორმოსამარხების, კრამიტსამარხებისა და თიხის ფილასამარხების აღნაგობა, დაკრძალვის წესი და დამახასიათებელი სამარხეული კომპლექსები. როგორც ითქვა, ამ ქრონოლოგიურ ჯგუფში შედის სულ 34 სამარხი. 167 სამარხი — გახსნილი 1976 წელს, მომდევნო დროისაა — V—VIII საუკუნეების, და მათ ცალკე განვიხილავთ*.

სამთავროს სამაროვნის უკიდურესი ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილის გათხრამ იქ მუშაობის განახლების პირველივე წელს ბევრი საკითხი დააყენა. პირველყოვლისა, ყურადღებას იქცევს სამთავროს ველის ამ მონაკვეთის ასე მჭიდროდ „დასახლება“ სამარხებით, რაც ქალაქის მოსახლეობის ზრდის მანიშნებელიცაა. ეს კი თითქოს გამოირიცხება წერილობითი საისტორიო წყაროების ცნობებით, რომლებშიაც საუბარია მცხეთის ათხელების შესახებ. ახლად აღმოჩენილ ნივთიერ ჩვენებას გვერდს ვერ ავუვლით, მით უფრო, რომ მსგავს სუ-

---

* ეს ჯგუფი განხილულია სამთავროს რაზმის უფროსის გ. მანჯგალაძის დოკუმენტურ ანგარიშში, რომელიც შესრულდა 1977 წლის გეგმით. იხ. სამთავროს სამაროვანი. 1976, გვ. 76—112. მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის არქივში.

რათს გვიჩვენებს სხვა უბნებიც. ასეთ ვითარებაში წერილობით წყაროების მეცნიერული კრიტიკის საჭიროება დგება. როგორც ჩანს, წყაროთა მითითების ტრადიციული გაგება უნდა გადაისინჯოს, ახალ აღმოჩენათა საფუძველზე მაინც.

არანაკლებ საყურადღებოა 1976 წელს გათხრილ უბანზე კომპაქტურად განლაგებული თიხის ფილასამარხების აღმოჩენა, რაც არ იყო ადრე შენიშნული. ცხადია, ამას ახსნა დასჭირდება.

სამაროვნის ამ მონაკვეთზე თავმოყრილი ჩანს ღარიბ-ღატაკთა, მდაბიოთა, სამარხები, თანაც — ქალაქის კარიბჭიდან შორს, ხევისპირთან. საანგარიშო წელს საგანგებო ყურადღება ექცეოდა სწორედ ამ ჯგუფს, რადგან მასობრივ სამაროვანზე უნდა მოველოდეთ ადგილობრივი მასების დამახასიათებელ ნივთიერ კულტურას, დაპირისპირებულს დედაქალაქის თუ სამეფოს მესვეურთა სამარხებში აღმოჩენილ მდიდრულ, მაგრამ უცხოურ ავლა-დიდებასთან. ასეთი მიზანდასახულებით არ ითხრებოდა სამთავრო და ამიტომაც ხალხის მშრომელი ნაწილის კულტურის დახასიათება ძნელდებოდა თუ შეუძლებელი არ იყო. რაკი ასე იყო, მდიდრულის და ღარიბულის საერთო განხილვა-გამოკვლევა ხდება და ღარიბული, ე. ი. მასების დამახასიათებელი იკარგება, მდიდართა და მაღალი ფენის სამარხეული ავლა-დიდება საერთო ქართული კულტურის ძეგლებად ცხადდება. კულტურის ამგვარი კვლევა ანელებს ნამდვილად ადგილობრივის ძიებას და ადგილობრივისა და უცხოურის შეხვედრის, გადამუშავების შედეგების გამოვლინებას. ასე, ტრადიციულად ქცეული გზის დაძლევას ემსახურებოდა საანგარიშო წელს გათხრები სამთავროზე, ისევე, როგორც ახალარმაზსა და კამარახევში.

მასობრივ სამაროვანთან ახლებური დამოკიდებულება, ერთმანეთისაგან დაშორიშორებული კულტურული ნაკადების კვლევა იყო უმთავრესი სამთავროს სამარხთა კვლევის მიზანდასახულებაში 1976 წელს. ეს შეეხება გვიანანტიკურ სამარხებს და V—VIII სს. სამაროვანსაც.

სვეტიცხოველი I (01/6)

საანგარიშო წელს გაგრძელდა 1975 წელს საცხოვრებელი სახლისათვის გათხრილ ქვაბულში გამოვლენილი ფეოდალური ხანის მრავალფენიანი ნამოსახლარისა და სამაროვნის გათხრა-შესწავლა. არსებული ნაკვეთი გაფართოვდა სამხრეთის მიმართულებით (კვადრატები: მე-5, 7, 9), სადაც კვლავ დადასტურდა ადრე, შუა და გვიანფეოდალური ხანის ნამოსახლართან დაკავშირებული სახლების ნაშთები (სურ. 16, 388), გამოვლინდა თიხატკეპნილი იატაკები, ქვატეხილითა და ალიზით ნაგები კერები და თონეები (სურ. 389), ხელსაფქვავები და თიხის ჭურჭელი (სურ. 402, 403). გაიწმინდა და ალაგდა გვიანფეოდალური ხანის ფენასთან დაკავშირებული წყალსადენი (სურ. 391). რომელმაც დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ გადაკვეთა 1 ნაკვეთი.

ნამოსახლარზე აღმოჩენილი სახლების კედლები სცილდება გათხრილი ფართობის ფარგლებსა და ოთხივე მიმართულებით ვრცელდება. აღნიშნული

ვითარება მოითხოვს ნაკვეთის გაფართოებას, რაც გაძნელებულია გარშემო საცხოვრებელი ნაგებობების არსებობის პირობებში.

ფეოდალური ხანის ნასახლარის ქვეშ კვლავ დადასტურდა გვიანელინისტური და გვიანანტიკური ხანის სამაროვნის არსებობა. გამოვლინდა კრამიტსამარხები (სურ. 394, 395), ქვევრსამარხები (სურ. 370—371) და რამდენიმე ორმოსამარხი.

საანგარიშო წელს გაითხარა რამდენიმე სამარხი. სამარხში აღმოჩნდა: მოწითალოდ გამომწვარი თხელკედლიანი კერამიკა. გვხვდება მთლიანად შეღებილი და ნაპრიალები თიხის ჭურჭელი: ბრინჯაოსა და ვერცხლის სამკაული (სამაჯურები, სასაფეთქლე რგოლები), სხვადასხვა ფორმისა და მასალის მძივები, რკინის სასხლავი დანები, მონეტები და სხვა — 1975 წელს გახსნილ სამარხებში აღმოჩენილის მსგავსი და სინქრონული ინვენტარი[14].

1975 წლის მონაპოვრის მნიშვნელობის დახასიათებისას მოკლედ აღინიშნა სვეტიცხოველთან გვიანელინისტური ხანის ძეგლების აღმოჩენის მნიშვნელობა. სხვათა შორის, აქ, მტკვრისა და არაგვის ხერთვისში საქალაქო ცხოვრების განვითარების ადრინდელი — ელინისტურ-რომაული საფეხურის დახასიათებისათვის. აღნიშნული იყო ისიც, რომ მირიანის სამშენებლო მოღვაწეობა, როგორც გათხრებმა გვიჩვენა, ხორციელდება გვიანელინისტურ-რომაული ხანის სამაროვნისა და კულტურული ფენების ადგილებში, ე. ი. იქ, სადაც მირიანამდე 600—700 წლით ადრე იკრძალებოდნენ მცხეთელები ელინისტური ავლადიდებით თუ, შემდეგ, რომაულ ყაიდაზე.

1976 წლის აღმოჩენები კიდევ უფრო აძლიერებენ ნივთიერ საფუძვლებს ზემოაღნიშნული დასკვნებისათვის. საამისოდ, პირველყოვლისა, სვეტიცხოველის უბანზე 1976 წელს გათხრილი სამარხები და სამარხეული კომპლექსები უნდა ამეტყველდეს.

სამარხი 8. 1976.12(15)VI; 1, 3 (—3,70 მ); O—W. ორმოსამარხია, დაზიანებული კრამიტსამარხის (№ 9) ჩაღრმისას. მიცვალებული წევს მარცხენა გვერდზე, ხელფეხმოკეცილი. სამარხში აღმოჩნდა:

222 (01/6—148, სურ. 661). დოქი თიხისა, წერნაქით შეღებილი, ცალყურა, მოვარდისფრო. პირი მოტეხილი აქვს; ყური მხარზე და პირთან მიძერწილი; მუცელი — მსხლისებრი, აზიდული. სიმაღლე — 17,0, პირის დმ — 3,5, მუცლის — 13,5, ძირისა — 9,5 სმ. იდო მიცვალებულის იდაყვთან.

223 (01/6—149). საბეჭდავი ქვისა. ამოკაწრულია გაურკვეველი სახის გამოხატულება. სიმაღლე — 5,5, სახელურის დმ — 2,5, საბეჭდავი ნაწილის დმ — 5,5 სმ. იდო ორმოსამარხის ზედა ნაწილში, № 8 და 9 სამარხთა შორის, ისე რომ სამარხის კუთვნილ საგნად საეჭვოა ჩაითვალოს.

სამარხი 9. 1976.19.VI; 1, 1, 3; W—O (—3,67 მ). კრამიტსამარხია — ორფერდასახურავიანი. შედგენილია ბრტყელი, გვერდებაკეცილი კრამიტებით. სიგრძე — 1,50, სიგანე — 0,80, სიმაღლე — 0,50 მ. სამარხში ერთი მიცვალე-

ბული წევს, მარჯვენა გვერდზე, ხელფეხმოკეცილი — ხელები სახის წინ. სამარხში აღმოჩნდა:

224 (01/6—150, სურ. 660). ხელადა თიხისა — შავად გამომწვარი, ცალყურა. პირი გადაშლილი აქვს, მრგვალი; ყელი — დაბალი, მუცელი — მრგვალი. სიმაღლე — 12,0, პირის დმ — 5,0, მუცლის დმ — 10,5, ძირის დმ — 6,5 სმ. აღმოჩნდა სამარხის ჩრდილოეთ ნაწილში, მიცვალებულის ტერფთან.

225 (01/6—151, სურ. 659). ხელადა თიხისა — შავად გამომწვარი, სამტუჩა, ცალყურა. ყური მიძერწილი აქვს ჭურჭლის პირსა და მუცელზე: მუცელი — თითქმის სფერული, ძირი — ბრტყელი. სიმაღლე — 12,0, მუცლის დმ — 10,0, პირის დმ — 7,0, ძირისა — 8,0 სმ. სამარხის ჩრდილო მხარეზე, მიცვალებულის ხელთან იდო.

226 (01/6—152). ბეჭედი რკინისა — ძლიერ დაშლილი. შედარებით უკეთ არის შემონახული თვალბუდე, რომელშიაც ინტალიო მჯდარა (შემორჩა მცირე ნაწილი).

227 (01/6—153). მძივები მოყვითალო პასტისა, სხვადასხვა სიდიდის.

სამარხი 10. 1976.7.VII; 1, 3; W—O (სურ. 658). ორმოსამარხია, თითქის პატარა რიყის ქვებით გადახურული. დაკრძალული ყოფილა ბავშვი. ჩონჩხი ძლიერ დაზიანებულია და ნაკლული. ასევეა თავის ქალაც. სამარხის დაახლ. სიგრძე — 1,00. სიგანე — 0.80 მ. სამარხში აღმოჩნდა:

228 (01/6—157, სურ. 660). ტოლჩა თიხისა, მუქი-ნაცრისფერი, ცალყურა. პირი მრგვალი აქვს, ოდნავ გადაშლილი; ყური — პირსა და მუცელზე შებმული; მუცელი სფერული. სიმაღლე — 8,1, პირის დმ — 6,9, ძირისა — 6,1 სმ. აღმოჩნდა გულმკერდის არეში.

229 (01/6—158, სურ. 672). ხელადა თიხისა — წერნაქით შეღებილი. პირი მრგვალი აქვს, ყელი დაბალი, წიბოიანი, ყელსა და მუცელზე შებმული. მუცელი — მრგვალი; ძირი — ფართო, ბრტყელი. სიმაღლე — 8,5 სმ, პირის დმ — 5.5 ძირისა — 6,5 სმ. მენჯთან იდგა.

სამარხი 11. 1976.26(29).VII; 1, 4; W—O (—3,95) მ; სურ. 395). ქვევრსამარხია, საშუალო სიდიდისა, მოძველებული (ნახმარი). სიგრძე — 1,40, დმ — 0,94 მ. დაკრძალულია 2 მიცვალებული სიგრძეზე გატეხილ ქვევრში. ზემოდან იმავე ქვევრისა და კრამიტების ნატეხები აფარია. ქვევრის პირს ჰხურავს ბრტყელი კრამიტი. ქვევრსამარხში აღმოჩნდა:

230 (01/6—161, სურ. 674). ხელადა თიხისა, ცალყურა, წითლად გამომწვარი. პირი მრგვალი აქვს, ოდნავ გადაშლილი; ყელი — დაბალი; ყური — ჭობასთან და მხარზე შებმული; ტანი — მაღალი, ძირი — ბრტყელი. სიმაღლე — 15,3 სმ, პირის დმ — 5,4. მუცლისა — 11,5, ძირისა — 7,0 სმ. I მიცვალებულის გულმკერდის არეში.

231 (01/6—162, სურ. 671). ხელადა თიხისა, ცალყურა, წერნაქით შეღებილი. პირი მრგვალი აქვს, გადაშლილი; ყელი — დაბალი, წიბოიანი; ყური —

ქობასთან და მხარზე შებმული; ტანი — მაღალი; ძირი — ბრტყელი. სიმაღლე — 18,0 სმ, პირის დმ — 7,7, ძირისა — 9,4 სმ. იქვე, სადაც წინა ხელადა.

232 (01/6—163, სურ. 673). ჭურჭელი თიხისა — თითქოს იხვს გვაგონებს. წერნაქით შეღებილი, მოვარდისფრო, დაბალი. ღარნისკარტა პირი აქვს, წაგრძელებული: ყური — შეწყვილებული, ზემოდან დადგმული, ტანი — წაგრძელებული, დაბალი; ძირი — ბრტყელი, ჭუსლდაბალი. სიმაღლე — 12.3, პირის სიგრძე — 7.0 სმ, ძირის დმ — 7,0 სმ. I მიცვალებულის გულმკერდის არეში.

233 (01/6—164, სურ. 665). დოქი თიხისა, მოვარდისფრო, ცალყურა. პირი მრგვალი აქვს, ოდნაო გადაშლილი; ყელი — დაბალი, წიბოიანი; ყური — მუცელზე და პირთან შებმული; ტანი — მაღალი. სიმაღლე — 13.7, პირის დმ — 5.0, ძირისა — 8,0 სმ. II მიცვალებულის ზურგს უკან.

234 (01/6—165). რგოლი (სამაჯური?) რკინისა. ძლიერ დამსხვრეული და დაჟანგული. იდო მიცვალებულის მაჯასთან.

235 (01/6—166, სურ. 666). სასხლავი რკინისა. პირი მოხრილი აქვს, წვეტიანი, სატარე — ბრტყელი, მანჭვლებიანი. სიგრძე — 19,0, სიგანე — 2,3. I მიცვალებულის გულმკერდის არეში აღმოჩნდა.

236 (01/6—167, სურ. 662). სამაჯური ბრინჯაოსი, ბოლოებდამსხვილებული. აღმოჩნდა II მიცვალებულის მაჯასთან.

237 (01/6—168, სურ. 668, 669). სასაფეთქლე რგოლი ვერცხლის წვრილი ნავთულისა. იდო II მიცვალებულის თავის არეში.

238 (01/6—169). სასაფეთქლე რგოლი ვერცხლის წნული მავთულისა. იქვე.

239 (01/6—170, სურ. 670). მძივები: სარდიონისა — ღია შინდისფერი, სხვადასხვა მოყვანილობისა. 7 ცალია. ეწყო II მიცვალებულის გულმკერდის არეში.

240 (01/6—171, სურ. 667). მძივები მინისა, ღია-ყვითელი და მოლურჯო. იქვე.

241 (01/6—173). მძივი ქვისა — ცალმხრივნახვრეტი. რუხი-მოთეთრო.

242 (01/6—174). მძივები პასტისა — მოთეთრო, მომწვანო, მოლურჯო — 170 ცალი. იქვე.

243 (01/6—175). მძივსაკიდი პასტისა, მოთეთრო. სიგრძე — 1,9, დმ — 0,7 სმ. იქვე.

ს ა მ ა რ ხ ი 12. 1976.VIII; 1, 3, 5. N—S (—3,80 მ). (სურ. 675). კრამიტყუთია. გრძივ გვერდებს 4—4 ბრტყელი კრამიტი შეადგენს, განივს — თითო. სახურავიც ბრტყელი კრამიტისაა; ჩაქცეულა. იატაკზეც 4 ბრტყელი კრამიტია. დაკრძალულია ერთი მიცვალებული მარცხენა გვერდზე, ხელფეხმოკეცილი (გამართულად ვერც მოთავსდებოდა). სამარხში აღმოჩნდა:

244 (01/6—178, სურ. 677). ხელადა თიხისა, ჩალისფრად გამომწვარი,

ცალყურა. პირი ოდნავ გადაშლილი აქვს, მომტვრეული; ყელი წიბოიანი, ყური ყელსა და მუცელზე შებმული; მუცელი მკვეთრად გაფართოებული და ასევე მკვეთრად გადამავალი ძირისკენ; ძირი — ფართო. სიმაღლე — 11,5, პირის დმ — 6,5, ძირისა — 8,7 სმ. აღმოჩნდა მიცვალებულის მუცლის არეში.

245 (01/6—179, სურ. 678). ხელადა თიხისა, მოწითალო-მოჩალისფროდ გამომწვარი, ცალყურა. პირი მრგვალი აქვს, ოდნავ გადაშლილი; ყური — ბრტყელი, ყელსა და მუცელზე შებმული; ძირი — ბრტყელი. სიმაღლე — 14,4, პირის დმ — 7,0 სმ, ძირისა — 9,0 სმ. იდო სამარხის აღმოსავლეთ ნაწილში.

246 (01/6—180, სურ. 676). სანელსაცხებლე მინისა, თხელკეციანი. ყელი ვიწრო აქვს და მაღალი უნდა ყოფილიყო (მომტვრეულია); ტანი კონუსური, ძირი — ფართო, მრგვალი. სიმაღლე — 3,3 სმ, ყელის დმ — 1,0, მუცლის — 2,3, ძირისა — 1,4 სმ. მიცვალებულის კისერთან იდო.

247 (01/6—181, სურ. 679). სანელსაცხებლე მინისა, ძლიერ ირიზებული, დამსხვრეული — შემორჩენილია მხოლოდ ყელი — მაღალი, პირი შესქელებული აქვს. ყელის დმ — 1,6 სმ. მიცვალებულის გულმკერდიდან იდო.

248 (01/6—182, სურ. 680). მძივი(?) მინისა, მომწვანო-მოლურჯო, ბორბლისებრი, გახვრეტილი. დიამეტრი — 2,3 სმ. აღმოჩნდა მიცვალებულის მუცლის არეში.

249 (01/6—183, სურ. 681). მძივსაკიდი მინისა, ლურჯი, ბიკონუსური, თავში გახვრეტილი. სიგრძე — 2,1 სმ. აღმოჩნდა მიცვალებულის ფეხების არეში.

სამარხი 13. 1976.23.VI (18.VIII. 1, 5); W—O (—3,68 მ; სურ. 368, 369). კრამიტსამარხია, ორფერდასახურავიანი, სოლენებითა და კალიპტერებით შედგენილი. სახურავი სამარხშია ჩაწოლილი, მაგრამ კალიპტერების არშია და კეხი მაინც კარგად ჩანს. მიცვალებული ასვენია მარჯვენა გვერდზე, ხელები მოხრილი აქვს, ზეაწეული, ფეხები — მოხრილი. სახის წინ მინისა და თიხის ჭურჭელი უდგას. ჩონჩხი დაზიანებულია. შედარებით უკეთ შემონახულია თავის ქალა. სამარხის გარეგანი ზომებია: 1,35 × 1,00 მ. სამარხში აღმოჩნდა:

250 (01/6—189, სურ. 683). ხელადა თიხისა, ჩალისფერი, ცალყურა. პირი მრგვალი აქვს; ყელი — წიბოიანი, ყური მუცელზე და ყელის წიბოზე შებმული; მუცელი — გამობერილი; ძირი — ბრტყელი. სიმაღლე — 13,2; პირის დმ — 7,1 სმ, ძირისა — 105 სმ. იდო მიცვალებულის ფეხებთან.

251 (01/6—190, სურ. 682). ხელადა თიხისა. ისეთივე, როგორიც წინა. სიმაღლე — 14,0, პირის დმ — 6,8, ძირისა — 10,5 სმ. იდო სახის წინ.

252 (01/6—191, სურ. 686). სანელსაცხებლე მინისა, მოცისფრო-მომწვანო. ყელი მაღალი აქვს, მუცელი — მსხლისებრი, კოლბას წაუგავს. სიმაღლე — 12,0 სმ, ყელის სიგრძე — 8,2, პირის დმ — 1,6, ძირისა — 4,1 სმ. იქვე.

253 (01/6—192, სურ. 687). სანელსაცხებლე, ისეთივე, როგორც წინა,

ოღონდ ყელ-პირი წატეხილი აქვს, ნაკლულია. სიმაღლე — 9,4, ძირის დმ — 4,0 სმ. იქვე.

254 (01/6—193, სურ. 684). სანელსაცხებლე(?) მინისა, თხელკედლიანი, გამჭვირვალე, ორყურა. პირი გადაშლილი აქვს: ყელი — დაბალი: ყურები — მხრებსა და ყელზე შებმული: ტანი — ახიდული, ძირი — ფართო, ოდნავ შეზნექილი, ფსკერი — გაფართოებული. სიმაღლე — 6,7, პირის დმ — 2,0, ძირი — 2,4 სმ. იდო მუცლის არეში.

255 (01/6—194, სურ. 685). სანელსაცხებლე მინისა, მოლურჯო, გამჭვირვალე. პირი გადაშლილი აქვს: ყელი — მაღალი, ლულოვანი: მუცელი დაბალი — ბრტყელ-მრგვალი, ყელთან შეერთების ადგილას მკვეთრად შევიწროებული, მხრები — თარაზული. სიმაღლე — 10,5, პირის დმ — 1,4, ძირისა — 2,5: ყელის სიგრძე — 4,8 სმ. სახისწინ, ოდნავ მოშორებით იდო.

256 (01/6—195). ბეჭედი ბრინჯაოსი. ინტალიო დაზიანებულია, ნაკლული და გაურკვეველი. იდო მარჯვენა ხელზე.

257 (01/6—196). ბეჭედი ბრინჯაოსი. ინტალიო — გაურკვეველი, ნაკლული. იქვე.

258 (01/6—197). ბეჭედი ბრინჯაოსი. ინტალიო — გაურკვეველი — კონკორდია(?) იქვე.

259 (01/6—198, სურ. 688). მძივები სარდიონისა (7) და გიშრისა (6). გვერდდაწახნაგებული. ეწყო მიცვალებულის გულმკერდის არეში.

260 (01/6—200, 201). მონეტები (2). გაურკვეველი. აღმოჩნდა მიცვალებულის პირსა და ხელში.

261 (01/6—202, სურ. 689). ფირფიტა ოქროსი, მრგვალი. დმ — 1,8 სმ. აღმოჩნდა თავის მიდამოებში, მიწის თხრისას.

262 (01/6—203, სურ. 690). სასაფეთქლე თუ საყურის რგოლი ოქროსი, თავგახსნილი და თავებში ოდნავ გამსხვილებული. დმ — 1,4 სმ. იქვე.

263 (01/6—204, სურ. 691). სასაფეთქლე თუ საყურის რგოლი ოქროსი, თავგახსნილი და თავებში ოდნავ შესქელებული. დმ — 1,4 სმ. იქვე.

ამრიგად, 1976 წლის გათხრებმა კიდევ უფრო შეავსო ჩვენი წარმოდგენები სვეტიცხოვლის დასავლეთით არსებული დასახლების შესახებ, სახელდობრ იმის თაობაზე, რომ აღნიშნული ტერიტორია ათვისებულია გვიანელინისტურ ხანაში მაინც. ე. ი. იმ დროის ქალაქური მოსახლეობა საეჭვოდ არ უნდა იქცეს. 1976 წლის გათხრის შედეგების მნიშვნელობა, მაინცდამაინც, იმაშიცაა, რომ სამაროვანი მასობრივი ჩანს, ე. ი. 1975 წელს შემთხვევით მოწყობილი სამარხები კი არ აღმოჩენილა, არამედ, უნდა ვიფიქროთ, ითხრებოდა დიდი სამაროვნის ერთი მონაკვეთი, დაკავებული საკმაოდ მჭიდროდ გვიანელინისტურ-რომაულ ხანაში. საყურადღებოა, რომ ჯერჯერობით იქ არ ჩანს ადრეფეოდალური ხანის სამარხები და, თითქოს სამაგიეროდ, კულტურული ფენა — კი.

ნარეკვავი (01/10)

მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის ნარეკვავის რაზმი* განაგრძობდა მუშაობას პროფ. ა. კალანდაძის მიერ 60-იან წლების დასაწყისში მიკვლეული გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის გორა-ნამოსახლარზე (სურ. 351). 3 ივლისიდან 16 ნოემბრამდე პროფ. ა. კალანდაძისავე ხელმძღვანელობით**. აღნიშნული ნაკვეთი მდ. ნარეკვავის მარჯვენა ნაპირზე, მუხრანის მაღალი ძაბვის ელექტროქვესადგურის უკან არსებულ ფერდზე, მდებარეობს (სურ. 12, 352).

ჰუმუსიან ფენაში (სისქე 0,40—0,45 მ) გამოვლინდა ოსტეოლოგიური და კერამიკული მასალა. კერამიკული მასალა ამჟღავნებს სიახლოვეს სამთავროს სამაროვნის გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ორმოსამარხების თიხის ჭურჭელთან. იმავე ფენაში გამოვლენილი არქაული თიხის ჭურჭლის ნატეხები კალანდაძის გორიდან უნდა იყოს ჩამორეცხილი. ამაში გამოიყოფა ადრე- და შუაბრინჯაოს ხანისათვის დამახასიათებელი კერამიკის ფრაგმენტები.

ნაკვეთის სტრატიგრაფიული ჭრილი ასეთია:

1. ჰუმუსიანი, რომელიც შეიცავს თიხის ჭურჭლისა და ცხოველის ძვლის ნატეხებს;
2. დელუვიური ნალექები — თიხისა და ნაცრის მინარევიანი;
3. ნაცრიანი ფენა;
4. ქვაღორღი.

აღნიშნული ნაკვეთის მე-6, 7 და 12 კვადრატებში გამოვლინდა, შეიძლება წინასწარ ითქვას, ადრერკინის ხანის ორი სახლის ნაშთი, პურის საცხობი ღუმელებითურთ (სურ. 353—357).

პირველი სახლის (მე-12 კვადრატი) კედლები იატაკის დონემდე იყო დაზიანებული. მეორის გაწმენდა საანგარიშო წელს ვერ მოესწრო.

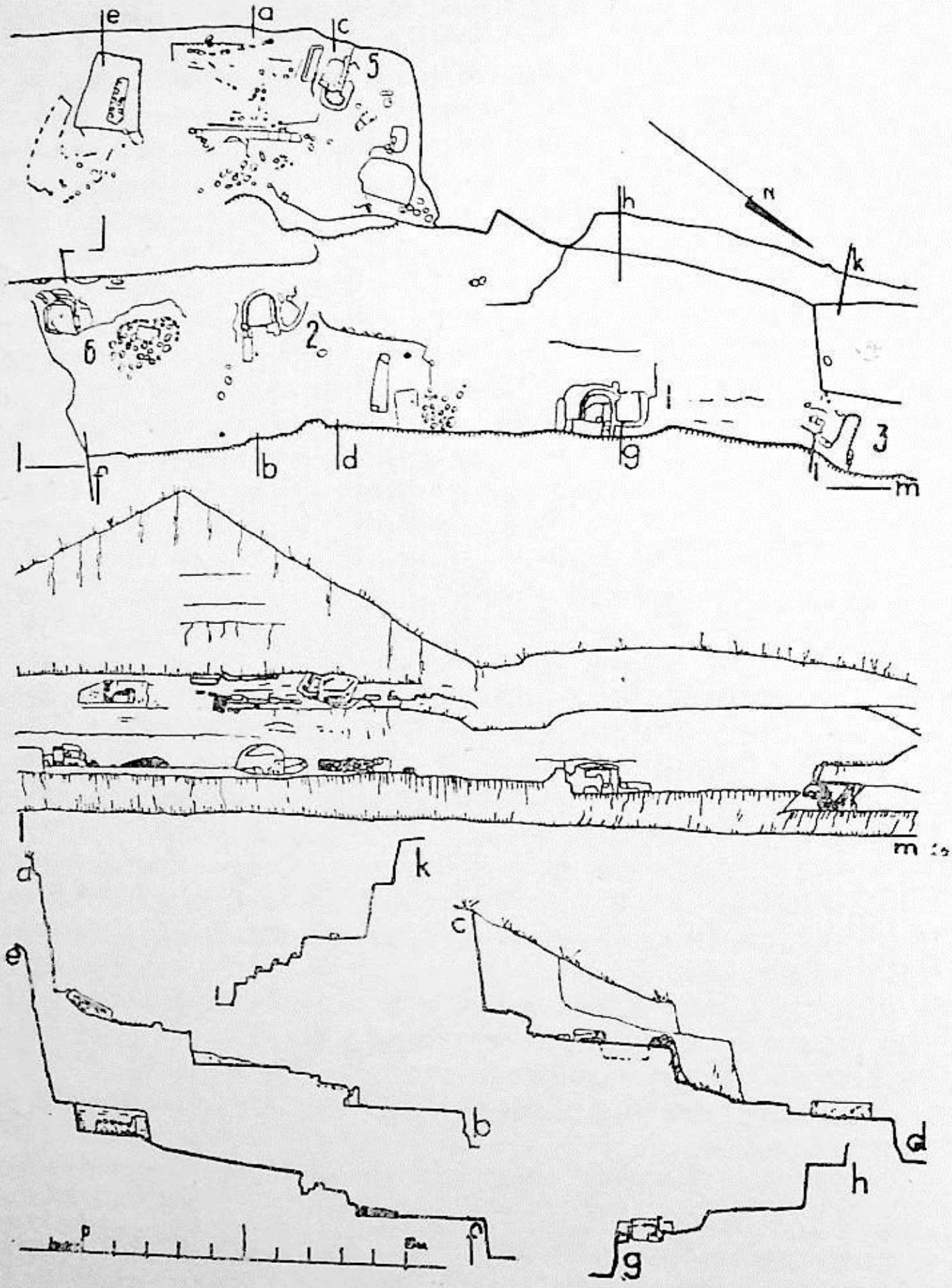
1 სახლის ღუმელი ოთხკუთხა ალიზით და რიყის ქვით ამოყვანილი ნაგებობაა (1,30 × 2,20 × 0,85 მ), რომელიც შედგება ორგანულად ერთმანეთთან დაკავშირებული ნაწილებისაგან — საცხობი, საცეცხლე, სანაცრე და საკურთხეველი (სურ. 333). მისი ცენტრალური ოვალური ნაწილი შედგება საცხობი და საცეცხლე განყოფილებებისაგან. ღუმელს თაღოვანი გადახურვა უნდა ჰქონოდა — უკანა ნაწილში შემორჩენილია გადახურვის ნაშთი. მარცხნივ საცხობია, ხოლო მარჯვნივ — საცეცხლე განყოფილება (0,78 × 0,92 მ).

საცეცხლის იატაკთან შედარებით საცხობის იატაკი 8,0 სმ მაღლა მდება-

---

* გათხრებში მონაწილეობდნენ: ვ. სადრაძე (უბნის უფროსი), რ. დავლიანიძე (უფრ. ლაბორანტი); გეოდეზისტები: ვ. მასხარაშვილი და ა. კუცია; მხატვარ-არქიტექტორები: შ. ცინცაძე და მ. ივანიშვილი; ფოტოგრაფები: რ. საანიშვილი, გ. სიმონიანი და ვლ. ნიკოლაიშვილი.

** 1975 წლის ნოემბრის მეორე ნახევრის შემდეგ მმაე-ს დოკუმენტაციაში ამ გორანამოსახლარს ეწოდა „კალანდაძისგორა", მისი აღმომჩენის პროფ. სანდრო (ალექსანდრე) კალანდაძის სამახსოვროდ.

სურ. 29. ნარეკვავი. გეგმა და ჭრილები

რეობს. საცხობის ფართი ნახევარი მეტრია (0,92 × 0,47 მ). საცეცხლეს მოგრძო ოვალის ფორმა აქვს (0,85 × 0,25 მ) და სანაცრე ორმოს ოვალური ხვრელით უკავშირდება. ღუმელს დასავლეთი მხრიდან ეკვრის სანაცრე ორმო. იგი ნალისებრი მოყვანილობისაა, იატაკის დონეზეა გამართული და გარშემოუყვება ალიზით ნაგები სარტყელი. სანაცრე ხვრელი ზემოაღნიშნულ ორმოს უკავშირდება ვერტიკალური, წახნაგებიანი სარკმელით. ცენტრალური განყოფილების ოვალური მოყვანილობის თაღი დაზიანებული და ჩაწოლილი იყო.

ღუმელს წინა მხარეზე — საცეცხლეზე მიშენებული აქვს საკურთხეველი. იგი ალიზითაა ნაგები. საკურთხეველი გეგმაში კუთხეებმომრგვალებულ ოთხკუთხედს წარმოადგენს. მისი იატაკი ოდნავ ჩაზნექილია და მდებარეობს საცეცხლის იატაკიდან 19,0 სმ დაბლა. საერთო მოყვანილობით საკურთხეველი კვადრატულია (0,35 × 0,34 მ). საკურთხევლის წინა მხარე ადრე, მიწისთხრისას, არის დაზიანებული. შუბლის მხრიდან საკურთხეველს შუაში აქვს ოთხკუთხა (კუთხეებმომრგვალებული) ჩარჩო.

ცენტრალური განყოფილების ქვემოთ, იატაკის დონეზე, აღმართულია რკალისებრი თახჩა. საცხობ და საცეცხლე განყოფილებებს ეტყობა ცეცხლის ხანგრძლივი ზემოქმედების კვალი.

მეორე სახლში მდებარე ალიზით ნაგები ღუმელი წარმოადგენს ოთხკუთხა ნაგებობას (სურ. 355). იგი შედგება რამდენიმე ნაწილისაგან: საცხობი, საცეცხლე, სანაცრე და საკურთხეველი — სახლის იატაკზეა გამართული (1,26 × × 1,92 × 0,64 მ). ცენტრალური განყოფილება ნალისებრი მოყვანილობისაა. საცხობი კამერის იატაკი საცეცხლურთან შედარებით 12,0 სმ მაღლა მდებარეობს (0,86 × 0,78 მ). საცეცხლე განყოფილება საცხობის მარჯვნივაა, იგი წაგრძელებულ-ოვალურია (0,71 × 0,24 მ(. ცენტრალურ განყოფილებას ჩრდილო-დასავლეთის მხრიდან უკავშირდება ნალისებრი მოყვანილობის სანაცრე ორმო (0,71 × 0,59 მ). იგი სახლის იატაკის დონეზეა გამართული და შემოუყვება ალიზის სარტყელი.

ცენტრალური კამერის თაღი დაზიანებული და ჩაწოლილი იყო. საკურთხეველი საცეცხლურის წინა ნაწილზეა მიყრდნობილი. იგი წარმოადგენს ოთხკუთხა მოყვანილობის ნაგებობას (სურ. 356, 357). (0,40 × 0,36 მ). საკურთხეველს შუბლის მხარეს გაურკვეველი დანიშნულების ორი ოდნავ ასიმეტრიული ხვრელი აქვს (დმ — 0,6 სმ). საცხობი კამერის ქვემოთ — იატაკის დონეზე, ღუმელს აქვს ოვალური ფორმის თახჩა (0,28 × 0,40 × 0,52). საცხობ და საცეცხლე განყოფილებებს აქაც ეტყობა ცეცხლის ზემოქმედების კვალი.

ზემოაღწერილი ორივე ღუმელი ხოვლური ტიპისაა. ამ ტიპის პურის საცხობი ღუმელები გვხვდება შიდა ქართლის ტერიტორიაზე, გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის გორანამოსახლარებზე (ცხინვალის ნაცარგორა II და III ფენა; ყათლანიხევი, II ფენა; ხოვლეგორა; დიღომი; მჭადიჯვარი; სამთავრო). განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ე. წ. ხოვლური ტიპის ღუმელის გამოვლენა

მჭადიჯვრის მტკვარ-არაქსული ხანით დათარიღებულ ნამოსახლარზე. ეს ფაქტი მსგავსი ღუმელების ხანგრძლივად გამოყენებაზეც მიგვითითებს და მის აბორიგენულ ხასიათზეც.

როგორც ჩანს, სახლის კედლები ძელებითა და ალიზით იგებოდა. ასეთი კონსტრუქციის კედლების ნაშთები დადასტურებულია შიდა ქართლის სინქრონულ ძეგლებში (ცხინვალის ნაცარგორა, ყათლანიხევი, ხოვლეგორა, მჭადიჯვარი). განსხვავებული სურათი გვაქვს სამთავროზე, დიღომში. იქ კედლები ქვატალახზეა ნაგები.

შესასწავლი ნაკვეთის ტერიტორიაზე აღრიცხა კერამიკული მასალა. მათგან ძირითადი ნაწილი საშუალო და მომცრო თიხის ჭურჭლისაა. ნატეხების პროფილის მიხედვით გამოიყო: სამარილე, ფიალა, ჯამი, ლანგარი, ქოთბი, კათხა, ქოთანი, დოქი, კოკა, დერგი და ქვევრი (სურ. 368—372). თიხის ჭურჭელი დამზადებულია მორგვზე. იშვიათად, მაგრამ გვხვდება ხელით, ნაძერწიც (ძირითადად კათხისებრი სასმისები და ქოთნის ტიპის ჭურჭელი).

ნამოსახლარის ზედა ფენებში აკრეფილი მასალების ნაწილი: პირმოყრილი, ასევე დაღარულტანიანი და მუცელწიბოიანი თიხის ჭურჭლის ნატეხები, პარალელებს პოულობენ სამთავროს, კასპის, ჩარდახისა და წეროვნის სამაროვნებზე დადასტურებულ თიხის ჭურჭლებთან და თარიღდებიან არა უგვიანეს ძვ. წ. XII ს. I ნახევრით.

უშუალოდ ზედა სამშენებლო დონეზე მოპოვებული მასალა: სამშენებლო მასალის ნაშთები, მრავალრიცხოვანი შავი, ლეგა-ნაცრისფერი და ყავისფერი თიხის ჭურჭლის ნატეხები, საოჯახო და საკულტო დანიშნულების ნივთები (სურ. 358, 371, 373, 374) ძვ. წ. VII—VI სს. უნდა დათარიღდეს.

А. АПАКИДЗЕ, А. КАЛАНДАДЗЕ, В. НИКОЛАЙШВИЛИ, Г. МАНДЖГАЛАДЗЕ, А. СИХАРУЛИДЗЕ, В. САДРАДЗЕ, Л. ХЕЦУРИАНИ, Г. ДЖГАРКАВА, М. ДЗНЕЛАДЗЕ, Р. ДАВЛИАНИДЗЕ, Г. ГИУНАШВИЛИ

МЦХЕТА. 1976

МЦХЕТСКАЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКСПЕДИЦИЯ 1976 ГОДА

Резюме

Мцхетская постоянно действующая археологическая экспедиция (МПАЭ) вела раскопки на Самтаврском поле, у Светицховели, в Нареквави, Ахали Армази, Мухатгверди, Карснисхеви, Камарахеви и Самадло.

Все семь отрядов МПАЭ вели раскопки на новостройках, на участках, отведенных под строительство для сооружения жилых или административно-производственных корпусов.

В отчетном году раскапывались остатки поселений раннефеодальной и позднеантичной эпох в Карсниxеви и Ахали Армази; раннежелезной и позднебронзовой эпох в Нареквави и Самтаврском поле; могильники — раннефеодальной и античной эпох в Мухатгверди, Карсниxеви, Ахали Армази, в городе Мцхета, у Светицховели и на Самтаврском поле; могильники — раннеантичной и раннеэллинистической эпох в Камарахеви — на правом берегу реки Арагви.

В отчетном сезоне значительно пополнились наши представления о городской жизни раннефеодальной, позднеантичной, эллинистической и раннеантичной эпох на территории Мцхетского междуречья, у слияния р.р. Арагви и Мтквари (Куры), впервые обнаружились развалины поселений позднебронзовой и раннежелезной эпох. Остатки уникальных для Великой Мцхета жилых зданий, а также значительная часть могильника раннефеодальной эпохи — Мухатгверди I — законсервированы и подготовлены для широкого обозрения, наряду со знаменитым архитектурным ансамблем достопримечательностей Великой Мцхета.

(01/S). В Карсниxеви продолжались раскопки комплекса поселения ремесленников — Керамика, стольного города, начатые в 1975 году. На поселения, после снятия культурных слоев и остатков сооружений двух строительных периодов, выявлен третий — ранний слой. В этом слое обнаружены очаги, выложенные из рваного камня и фрагменты глинобитных полов.

В вышеупомянутом слое в большом количестве выявлена тонкостенная керамика красно-розового обжига; встречаются и фрагменты расписной посуды, а также круглые кирпичи от калорифера, что может служить свидетельством существования поблизости помещения с подпольной системой отопления (баня?).

Примечательно обнаружение в культурном слое кесарийской монеты II в. На полу помещения обнаружена часть синопской амфоры (рис. 49).

Для установления границ распространения комплексного памятника, вблизи производственного участка было заложено два раскопа (V и VI), в которых выявлены одновременные памятники.

В V раскопе засвидетельствованы остатки поселения и «марани». Здесь изучался культурный слой мощностью до 5 метров (рис. 620).

В двухстах метрах от поселения Карсниxеви на небольшой искусственной террасе выявлена и раскопана винодельня. Она представляет собой продолговатую площадку (3,2 × 2,4 м), обмазанную розовым гидравлическим раствором, к которому примыкает прямоугольное помещение, собственно, давильня — четырехгранный резервуар (1,80 × 1,10 м), снабженное двумя керамическими трубопроводами и выстроенное из керамических плит на розовом гидравлическом растворе (рис. 21, 22, 621).

Вышеуказанные памятники в общем одновременны и датируются они первыми веками н. э.

В отчетном году продолжались раскопки могильника в Мухатгверди I. Было раскопано около 360 м² площади. Погребения были выявлены на глубине 0,15—1,20 м.

Всего было выявлено 57 погребений. Из них 56 — каменно-ящичных погребений и одно грунтовое погребение с перекрытием из каменных плит. Количество костяков в гробницах колеблется от одного до трех. На могильнике было четыре индивидуальных погребения (47, 51, 65 и 69) — все были детскими. В трех погребениях было захоронено по два покойника (25, 30, 74), в погребениях № 36, 39, 43 было обнаружено по три покойника. В погребении № 53 покойника не оказалось.

Погребальный инвентарь был обнаружен только в восьми гробницах (25, 30, 36, 39, 43, 51, 65 и 74), остальные были ограблены.

Большую часть погребального инвентаря составляют булавки и бусы. Они очень разнообразны как по форме, так и по материалу; наряду с булавками встречаются также колокольчики, фибулы серьги, браслеты и перстни.

Предметы украшения, обнаруженные на могильнике Мухатгверди I, имеют аналогии как на территории Великой Мцхета, так и за ее пределами и датируются IV—VIIIв.в. (рис. 335—350).

С 18 мая по 1 ноября 1976 г. археологические раскопки велись на участке Ахали армази*, расположенном между Мартацисхеви и Армазисхеви. С севера Ахали Армази омывается р. Курой, а с юга граничит со склонами Триалетского хребта.

Археологические раскопки велись на двух участках, недалеко от железнодорожной платформы «Армази», у подножия горы.

На I-м участке, к югу от платформы «Армази» было выявлено 17 каменных гробниц раннефеодальной эпохи. Продольные стены гробниц были выложены из рваных камней на глиняном растворе, а для поперечных стен использованы песчанниковые плиты; все гробницы перекрыты плитами из песчаника. Стены погребальных сооружений имеют следы обмазки. У изголовья некоторых из них были вставлены обломки песчаниковых плит (рис. 458, 459).

В большей части гробниц (12) был обнаружен погребальный инвентарь, характерный для раннефеодальных могильников: золотые и серебряные кольца, серьги, бусы из пасты и стекла, бронзовые и железные булавки, фибулы, браслеты и т. д.

В восточной части I-го участка было заложено еще два раскопа (8 квадратов). Оба раскопа расположены на склоне холма, в разрезе которых был заметен мощный культурный слой. В гумусном слое встречались черепки керамических сосудов и керамический производственый брак той же эпохи. Это обстоятельство дает основание

* Под этим именем в полевой документации МАЭ будут называться раскапываемые участки в поселке Армази (бывшее Навтсадени).

предположить, — на склоне или у подножия горы — существование гончарных мастерских раннефеодальной эпохи.

На II-ом раскопе после снятия поверхностного слоя земли было выявлено небольшое помещение. Его стены выложены из рваных камней на глиняном растворе.

На территории строительства жилых корпусов завода «Промсвязь», севернее от платформы Армази, при раскопках было выявлено два «квеври», остатки сырцевой кладки, контуры которой точно определить не удалось, т. к. во время строительства, сырцовая кладка была сильно повреждена. На всей территории стройплощадки в большом количестве обнаруживаются черепки розовато-палевого обжига, характерные для раннефеодальной эпохи.

В июне 1976 года на берегу Диди Камарахеви, во время земляных работ, было повреждено несколько погребений — часть могильника, раскапываемого еще в 1953 году Мцхетской археологической экспедицией (А. М. Апакидзе).

В отчетном году у обрыва на левом берегу р. Арагви было раскопано 432 м² площади и выявлено 72 погребения (рис. 465). На могильнике было засвидетельствовано 4 типа погребального сооружения: грунтовые ямные погребения с перекрытием из каменных плит; грунтовые погребения с каменной насыпью; грунтовые погребения с земляной насыпью; каменноящичные гробницы. Встречаются и комбинированные погребальные сооружения, стены которых составлены из песчаных плит и булыжника (погребение № 27). В 46-ти могилах обнаружен разнообразный погребальный инвентарь, но встречаются и безынвентарные захоронения. Таковыми оказались в основном детские погребения. 12 погребений было повреждено строительной техникой и поэтому зафиксировать их не удалось.

Для иллюстрации предлагаем описание типичного для Камарахеви погребения:

Погребение № 24 представляет собой грунтовую яму с каменной насыпью. Размеры погребения: длина — 1,65 м, ширина — 0,80 м. После снятия перекрытия оказалось, что погребение имело двухслойную каменную насыпь, под которой был захоронен один покойник, в скорченном положении, на правом боку: у изголовья лежал булыжный камень, на котором покоилась голова покойника.

После снятия второго слоя каменной насыпи и расчистки погребения был обнаружен довольно многочисленный и многообразный погребальный инвентарь:

1. Браслет бронзовый, овальной формы с раскрытыми концами, диаметр стержня — 0,5 см, кольца — 7,5 см. Обнаружен у правого запястья.

2. Цепочка бронзовая, составленная из тонких овальных колец с едва раскрытыми концами, — лежала на железном ноже, у запястья левой руки.

3. Фрагменты железного ножа — лежала около запястья левой руки.

4. Булавка железная, круглая, со стержнем, имеющим утолщенную головку, находилась у бедренной кости.

5. Горшочек глиняный со сферическим туловищем и плоским дном; диаметр горлышка — 5,54 см, туловища — 10,0 см, дна — 5,5 см, высота — 8,0 см.

6. Миска глиняная, неравномерного обжига, с плоским дном; диаметр горлышка — 11,0 см, туловища — 10,0 см, дна — 5,5 см, высота — 6,0 см.

7. Пластинки бронзовые.

8. Наконечники стрел — костяные, конусообразной формы — 3 шт, длина — 8,4 см.

9. Точильный камень — круглый в сечении; длина — 14,0 см, длина стержня — 1,5 см.

10. Наконечник железного копья с открытой втулкой, на котором имеются насечки: длина — 38,0 см, диаметр втулки — 3,4 см.

11. Меч железный, сильно поврежденный, фрагментированный; длина — 51,0 см.

12. Кувшинчик глиняный, грушевидной формы с круглым горлышком, с одним ушком, плоским дном; высота — 19,0 см, диаметр горлышка — 7,0 см, туловища — 16,0 см, дна — 8,0 см

13. Серьга электровая — кольцо с раскрытыми концами, на котором имеются отверстия; к кольцу припаяны 8 стержней; диаметр кольца — 1,5 см.

Среди довольно многочисленных керамических изделий впервые были выявлены образцы краснокрашенной, расписной глиняной посуды (рис. 466—468). Судя по погребальному инвентарю, Камарахевский могильник датируется IV—III вв. до н. э.

Самтаврский могильник. В отчетном году на Самтаврском могильнике полевые работы продолжались 8 месяцев, с 5 мая до конца декабря. В северной части могильного поля, после снятия тонкого слоя земли, как и следовало ожидать, выявились каменные гробницы. Исследовались раскопы CXXII, XCVI и CXX.

На XCVI и CXX раскопках всего было вскрыто 201 гробница (рис. 28, 494). Одновременно на склоне холма раскапывались остатки поселения раннежелезной эпохи. Несколько погребений было раскопано в южной части этого поселения (13 каменных и 1 грунтовое). Среди раскопанных на Самтаврском поле погребений — 89 каменных ящиков, 97 грунтовых погребений, 9 гробниц, составленных из керамических плит, 4 черепичных ящика, 2 комбинированных погребения. Из вскрытых погребений 101 оказались безынвентарными, ограбленными еще в древности.

Из вскрытых гробниц к позднеантичной эпохе относятся 34, к раннефеодальной — 167. Встречаются следующие разновидности погребальных сооружений: каменные ящики, грунтовые погребения, перекрытые каменными плитами; погребения, составленные из керамических плит и перекрытые каменными плитами; черепичные ящики,

перекрытые каменными плитами; погребения, составленные из каменных плит и плоских черепиц; погребения, составленные из каменных и керамических плит. Погребения античного периода расположены в глинистом слое в северной и северо-западной части Самтаврского поля. Интенсивное освоение этой части могильника, как показывают раскопки, началось только в последующий период, т. е. в раннефеодальную эпоху.

Среди гробниц позднеантичного периода чаще всего встречаются погребения, составленные из керамических плит — плиточные гробницы-ящики, стенки которых выложены из больших квадратных керамических плит (0,56 × 0,59 × 0,04 м). В некоторых гробницах этого типа, наряду с квадратными, употреблялись половинчатые плиты. Обычно для поперечных стен применялись цельные плиты, а в продольных стенах, кроме квадратных, использовались и половинчатые (рис. 537—540).

Исключение составляют два погребения (№№ 12, 185). Восточная и западная стены плиточных ящиков расширены половинчатыми плитками. Количество костяков в погребениях такого типа колеблется от одного до семи. Покойники лежат на спине в вытянутом положении, головой на запад. Глиняные и стеклянные сосуды лежали у изголовья покойника или в области таза. В погребениях № 126 и 164 пол был выложен из квадратных керамических плит. В погребении № 164 было найдено: 2 стеклянных сосуда, один из них представляет собой четырехугольную бутыль с плоским дном, второй сосуд имеет выпуклое тулово, на котором рельефно изображен дракон (?) (рис. 527); четыре серебряные монеты императора Августа, 1 бронзовая парфянская монета, 3 серебряных перстня с геммами, множество бус, фрагмент золотой цепочки, янтарные подвески.

Черепичных ящиков было 4 (рис. 569—571). 95-ая гробница (детская) была составлена из двух желобочных черепиц, а 155-я — только из плоских; 179-я — из плоских и желобочных черепиц, 186-я — только из плоских черепиц. В отличие от черепичных ящиков, раскопанных на территории города Мцхета и в Карсниехеви, самтаврские черепичные ящики, раскопанные в 1976 году, были перекрыты каменными плитами (рис. 570).

Восточная и западная стены 134-го детского погребения были составлены плоскими черепицами, в то время, как северная и южная стены — из каменных плит. Обращает на себя внимание найденный в нем глиняный кувшинчик, украшенный рельефными невысокими шишками, характерными для первых веков н. э.

К этому же периоду относится и гробница № 77. Она составлена из массовых, грубо обработанных каменных плит, поверхности которых отесаны с внутренней стороны и имеют пазы (рис. 515, 516). Пол выложен из песчаниковых плит. В нем был найден только один единственный кувшин палевого обжига. Грунтовые погребения расположены отдельной группой. Ни одно из них не ограблено.

Раскопанная в 1976 году восточная часть участка годами вспахивалась, поэтому каменные ящики оказались почти на поверхности, вследствие чего их перекрытия были сильно повреждены.

Каменные и грунтовые погребения, как правило, ориентированы с запада на восток, т. е. головой к западу, с небольшими отклонениями. Большая часть каменных ящиков представляют собой фамильные склепы. Некоторые из грунтовых погребений были использованы для последующих захоронений. В таких случаях кости ранее захороненного покойника сметались к стенке, освобождая место для позднего (№№ 38, 44, 45, 49, 97).

Большинство погребений, раскопанных в отчетном году, относятся к раннефеодальному периоду. Они расположены очень тесно друг к другу, часто в нескольких ярусах. В отчетном году были обнаружены погребения 2-х типов этой эпохи: 1) каменные ящики и 2) грунтовые погребения, перекрытые каменными плитами.

Значительная часть каменных ящиков составлена из хорошо отесанных плит; пол погребений выложен из таких же тщательно обработанных плит, и надо полагать, они принадлежали состоятельной группе городского населения первых веков н. э., т. е. позднеантичной эпохи.

Инвентарь каменных ящиков и грунтовых погребений отличаются друг от друга и явно видно социальное неравенство городского населения. Инвентарь традиционный: глиняные сосуды встречаются очень редко, а что касается стеклянной посуды, то она представлена в большом количестве.

Самтавро I. В мае и июне 1976 года Самтаврский отряд под руководством проф. А. Н. Каландадзе приступил к обследованию продолговатого холма, расположенного в северо-западной части Самтаврского поля, где был собран весьма значительный подъемный археологический материал: черепки глиняной посуды, фрагменты обмазки, зернотерки, точила и т. д., с явно выраженными признаками материальной культуры эпохи поздней бронзы, раннего железа. Вместе с тем в обнаженных террасах прослеживаются следы пережженных культурных слоев — несомненные признаки существовавшего здесь населения.

Для поселения выбрано естественно укрепленное место, названное нами условно — Самтавро I.

Первый слой представлен каменными ящиками и грунтовыми погребениями. Из обнаруженных здесь 30 гробниц — каменных ящиков было вскрыто 14; в них встречаются как групповые, так и индивидуальные захоронения (рис. 595). Инвентарь погребений характерен для раннефеодальной эпохи (бронзовые и железные булавки, железные фибулы, бусы из пасты и др.). Гробницы ориентированы с востока на запад или с юго-востока на северо-запад.

Второй слой представлен остатками поселения эпохи раннего железа (рис. 26). Было раскопано три помещения — полуземлянки, в

плане четырехугольной формы, нужно предполагать, с плоским перекрытием. Их северная и южная стены выложены из рваных камней и булыжника на глиняном растворе. А западные стены врезаны в конгломерат. Оба помещения с внутренней стороны обмазаны глиняным раствором.

У стен первого дома были обнаружены остатки опорных столбов перекрытия. В центральной части помещения была обнаружена яма для основания центрального столба — деда бодзи. В фасадной части дома остатки стен не обнаружены. Возможно, здесь была воздвигнута деревянная плетенная стена.

В левом, юго-западном углу первого помещения находятся печка для выпекания хлеба, а в правой, северо-западной части— жертвенник со спинкой и поставленными на нем 4-мя глиняными антропоморфными идолами — божками.

Перед жертвенником первого помещения в полу был закопан маленький глиняный горшочек, заполненный золой и сожженными костями животных. В средней части помещения обнаружен очаг и яма хозяйственного назначения — «харо».

В западных стенках указанных выше помещений имеются по одной высеченной в конгломерате нише; обнаружен фрагмент выложенного каменными плитами стойла.

К первому дому (южному) с севера прилегают остатки помещения хозяйственного назначения. В домах в большом количестве были найдены обломки глиняной посуды, зернотерки, точила, кости животных и т. д.

В первом помещении были обнаружены: фрагменты железного ножа (рис. 608), зеленоватая пастовая бусина, овальной формы, глиняная печатка, на ручке которой имеется схематическое изображение человека (рис. 604—606), а также иммитация четырех глиняных колес (рис. 619). Во втором помещении была найдена глиняная лепка грубой лепки (рис. 616, 618).

Описанный выше жилой комплекс датируется IX—VII вв. до н. э. А подъемный материал, по всей вероятности, смытый с вершины горы, следует отнести к эпохе поздней бронзы, т. е. ко II половине и к концу II тысячелетия до н. э.

Светицховели I. К западу от храма Светицховели продолжались начатые летом 1975 года раскопки многослойного памятника, отражающего интенсивную жизнь этого района города Мцхета (рис. 388—449).

Особенно интересными оказались кувшинные погребения и черепичные ящики с многочисленным и характерным для них погребальным инвентарем. Эллинистическо-римский слой представлен предметами, обнаруженными в кувшинных погребениях. Это — краснолиняная столовая посуда малых форм, в основном, без декорировки; серебряные и бронзовые височные кольца и браслеты с вогнутыми спинками, короткие серповидные железные ножи типа «сасхлави» (нож для подрезки побегов виноградной лозы), украшения и т. д.

Обнаруженная здесь группа поздних кувшинных погребений датируется парфянскими монетами I в. до н. э.

Таким образом, перед нами оказался фрагмент могильника позднеэллинистическо-парфянской эпохи, подстилающий позднеантично-римский слой с характерными черепичными ящиками — погребальными сооружениями, содержащими, как правило, богатый могильный инвентарь, отражающий благосостояние и культурный уровень зажиточно—правящей прослойки — верхушки урбанизованного городского населения Мцхета I — III в. в. н. э.

Таким образом, на небольшом участке Светицховели I выявлены явные признаки урбанизации треугольного междуречья у слияния р. р. Армази и Мтквари, где впоследствии была развернута строительная деятельность Мириана, а также был заложен царский сад («Самотхе») — на месте бывшего могильника языческой эпохи, как выясняется новыми раскопками.

Среди предметов, обнаруженных в черепичных ящиках, выделяются: золотое ожерелье из тонкого плетения цепочки, украшенной крупным сильно выпуклым гранатом в золотой оправе; пара золотых трехлучевых серег с алмандинами; золотые перстни с геммами, цветная стеклянная посуда малых форм для благовоний, тонкой отделки и весьма изящной формы; бронзовая цилиндрическая чернильница с костяным стилосом и бронзовыми наконечниками (перьями); золотые подражания статерам Александра Македонского, римские денарии и т. д.

Средневековье на участке Светицховели I представлено остатками стен и фундаментов жилых и хозяйственных зданий, выложенных из рваного камня на глиняном растворе, большими кувшинами, очагами, торнями и многочисленными предметами домашнего обихода.

Нареквави I. В отчетном году под руководством проф. А. Каландадзе возобновились работы на правом берегу р. Нареквави, недалеко от Мухранской электроподстанции (рис. 351—374). Если в 1975 году с большой части участка был снят гумусный слой, в текущем году была очищена от сорняков вся остальная площадь. Толщина снятого гумусного слоя с керамикой и остеологическим материалом в среднем достигала 0,40—0,45 м.

Обнаруженные в этом слое остатки керамических изделий характерны для конца позднебронзовой эпохи и по своей фактуре и форме аналогичны материалу из Самтавро. В этом же слое обнаружены фрагменты глиняной посуды эпохи энеолита и ранней бронзы, вероятно, смытые с поселения, которое, есть основание предположить, находилось на вершине холма — Каландадзис-гора.

В западной части раскапываемого в течение двух сезонов участка Нареквави I, в разрезе выделяются 4 слоя: гумусированный, со смесью черепков и остеологических остатков; конгломерат, с примесью глины и золы; зольный слой, щебнистый слой.

Аналогичен ему и восточный разрез раскопа. На указанном выше

участке были обнаружены остатки двух жилых помещений с печками для выпекания хлеба. Стены I помещения были разрушены до уровня пола, а расчистка развалин второго дома еще не закончена.

Печки были расположены в юго-западном углу помещения, с подступом с сверо-восточной стороны. Обычно, такие печки представляют собой несложное сооружение. Они состоят из нескольких органически связанных частей (топка, камера для выпечки хлеба, зольник, зольник с жертвенником).

В центральной арочной камере печки находится топка и пекарня. Перед топкой расположен большой зольник с жертвенником, а основной зольник связан с топкой вертикальным отверстием.

При расчистке помещений с печками раскапывался и исследовался слой эпохи поздней бронзы и раннего железа, содержащий, помимо остатков сооружений и строительного материала, многочисленные черепки черно- и серолощенной керамики, кухонной и столовой посуды, бытовой инвентарь и предметы культового назначения: зазубренные кремневые пластинки, обломок западно-кавказского бронзового топора, бронзовый крючок, железный изогнутый нож, глиняные пряслица, бусы из трубчатой кости животных, глиняные печатки, чернолощенная статуэтка, изображающая женщину и т. д.

Раскопанные помещения с печками и обнаруженный при раскопках вещественный материал по предварительным данным датируются рубежом II—I тысячелетий и первой половины I тысячелетия до н. э.

Значение открытий остатков поселений эпохи раннего железа в Самтавро и Нареквави трудно переоценить, ибо за вековую историю археологических исследований Великой Мцхета, впервые в 1976 году удалось обнаружить жилые сооружения основной массы тружеников — создателей материальных благ общества, определить характер поселения — террасообразность заселения и расположения жилых домов, исследовать основные элементы жилых комплексов и закономерности распределения главных элементов интерьера зданий: однокомнатность выступает главным признаком для рядовых полуземлянок; традиционное расположение печки для выпекания хлеба на юго-западном углу, а жертвенника с идолами на северо-западном, стойла, выстланного каменными плитами вдоль северной стенки помещения; размещение опорных, для плоского перекрытия, столбов вдоль стен, а дедабодзи — в центральной части здания, около круглого очага. Однотипность обнаруженных сооружений, нужно считать показателем зодческой канонизации обнаруженного типа и форм жилых домов первой половины I тысячелетия до н. э., следовательно, и строительной культуры коренного населения Великой Мцхета и всего древнего царства Картли. В этом нужно видеть главное достижение исторического значения полевых исследований Самтавро и Нареквави в отчетном году и за всю историю археологических раскопок Великой Мцхета. Еще в прошлом сезоне привлекли внимание черепки расписной, красокрашенной керамики, обнаруженные при

раскопках ремесленного квартала — «Керамика» Великой Мцхета. Их принадлежность к культурным слоям эллинистического времени не вызывало возражений. В отчетном же году собрания МАЭ обогатились яркими образцами краснорасписной керамики, отличающимися не только росписью, но и совершенно нетрадиционными формами. Новшество это нельзя считать неожиданностью, в условиях оживленных сношений и проникновения новых культурных потоков из соседних культурных очагов. Более того, предполагают, что красноглиняная керамика может свидетельствовать о проникновении в Картли нового этнического элемента, который привнес сюда же новую культурную струю (60, стр. 19). Новые находки МАЭ усиливают интерес к вопросам появления новых, нетрадиционных образцов керамического производства раннеантично-эллинистического времени, независимо от того, окажутся они привнесенными в Картли путем обмена с центрами Переднего Востока, т. е. так же, как попадали на Кавказ культурные и художественные веяния и из более далеких очагов древных культур, а именно, из греко-римского мира или проникшим в местную среду с новым этническим элементом.

При исследовании вопросов об истоках и распространения краснорасписной, красноглиняной керамики Кавказа необходимо иметь ввиду переход на новую технологию керамического производства, осуществленную во второй половине I тысячелетия до н. э. Технологическая революция в гончарном производстве была подготовлена и обусловлена развитием производства продуктов сельского хозяйства, увеличением потребности в посуде для хранения сельской продукции и домашнего обихода. В результате и в процессе этой революции земледелец «отделился» от города или стал горожанином; «отделился» от земледельца и гончар — произошла специализация ремесел и четкое разделение труда. С этой эпохи налаживается массовое изготовление почти стандартной продукции гончарного производства и в новой обстановке, естественно, не без влияния внешних культурных потоков, его продукция изменила свое лицо; с этого времени постепенно налаживается массовое изготовление однообразной продукции, гончарного производства, расчитанной на массового потребителя.

ვახტანგ ნიკოლაიშვილი

ტუიაჭოჩორას სამაროვანი

(1953 წლის დაზვერვის შედეგად მოპოვებული მასალების მიხედვით)

1953 წელს, მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის საძიებო გათხრები მიმდინარეობდა (პროფ. ა. აფაქიძის ხელმძღვანელობით) მცხეთის შემოგარენში, მისგან დასავლეთით, კოდმანის მიდამოებში. აღმოჩნდა და ნაწილობრივ გაითხარა ფეოდალური ხანის ნამოსახლარებისა და სამაროვანთა ნაშთები.

მცხეთა-შიომღვიმის გზის მარცხენა მხარეზე აღმართულ ბორცვზე („ტუიაჭოჩორა") გაითხარა სამაროვნის ნაწილი — 14 ქვაყუთი. სამარხები ქვის დიდრონ, უხეშად ნათალი ფილებისაგან შეკრულ ბანურსახურავიან ქვაყუთს წარმოადგენდა. ნაწილი სამარხებისა ადრევე გაუძარცვავთ, ზოგიერთი კი გვიან, მიწის სამუშაოებისას დაუზიანებიათ.

აღმოჩენა და ინვენტარის აღწერილობა.

ს ა მ ა რ ხ ი 4. მეოთხე სამარხი* აღმოჩნდა 1953 წლის 18 ივნისს. ივი წარმოადგენდა ქვიშაქვის უხეშად ნათალი ფილებისაგან შეკრულ ბანურსახურავიან ქვაყუთს. სამარხში სამი მიცვალებული იყო დაკრძალული. სამივე გულაღმა ესვენა გაშოტილ პოზაში, თავით დასავლეთისაკენ. სამარხში აღმოჩნდა:

1 (01/8—1, სურ. 630—632). მძივები: ა. გიშრისა, მოგრძო, ცილინდრული (სიგრძე — 0,7 სმ); მრგვალ-ბრტყელი (29 ც.), რომბისებრი, დაკუთხული (3 ც.); ბ. იოტები პასტისა (50 ც.). სამი ჩამჭრალი მარგალიტის ბურთულა-მძივია, ერთი — მცირე ზომის ცისფერი მინისა, ორი კი გრძელი, ცილინდრული ლურჯი მინისა, დაწახნაგებული (სიგრძე — 1,3 სმ); გ. პასტისა, უფერული,

* პირველ სამ სამარხში ინვენტარი არ აღმოჩენილა. ასევე უინვენტარო იყო სამარხები №№ 5, 6, 7, 9, 11.

ცილინდრული და მრგვალ-ბრტყელი (18 ც.): ერთი — მოზრდილი, თეთრი თვლებით შეშკული. ლურჯი ჯასტისა, ერთიც — ვარდისფერი სარდიონისა, მრგვალ-ბრტყელი.

ზემოაღწერილი მძივები აღმოჩნდა სამარხის ჩრდილოეთით მდებარე მიცვალებულის ჩონჩხის ყელ-კისრის არეში.

2 (01/8—2, სურ. 626). საკინძი(?) ოქროსი — ორნაწილედი: შედგება ღერაკისა და ღილაკისაგან. ღერაკი წარმოადგენს რკინის მასაზე გადაკრულ ოქროს ფურცელს (შემორჩენილი ნაწილის სიგრძე — 2,7 სმ), რომელიც ერთ მხარეს გაფართოებულია (ორივე მხრიდან ნაკლულია). ღილაკი მრგვალია, თვალედი. იგი გადაკრული ყოფილა რკინაზე. გარსაკრავი წარმოადგენს ოქროს ფურცელს, რომელზედაც დარჩილულია ამაღლებული, საფეხურიანი ბუდე. ბუდეში ამობურცულზურგიანი ლალ-პიროპის თვალი ზის. ღილაკს გარშემო ოქროს ცვარასგან შედგენილი სარტყელი შემოსდევს: ძირი გახერეტილი აქვს ღერაკზე დასამაგრებლად. ღილაკის დმ — 1,1, სიმაღლე — 0,5 სმ. საკინძი აღმოჩნდა ჩრდილოეთ მხარეს მდებარე მიცვალებულის ყურთან.

3 (01/8—3, სურ. 622). საყურე ოქროსი — ორნაწილედი:

ა. ყურზე დასამაგრებელი, თავგახსნილი ოვალური რგოლი, რომელზედაც თავთან ოქროსავე პატარა ყუნწია მირჩილული. ყუნწის გვერდით რგოლზე ოქროს მავთულით მარგალიტის ბურთულა მძივია დამაგრებული. რგოლის დმ — 1,2 სმ.

ბ. მედალიონი — გულამოღარული, რომბისებრი ოქროს დაბრტყელებული ფურცელი, რომელზედაც დამაგრებულია ოქროსავე რვა (3 — მრგვალი, 5 — ოვალური) ბუდე. მედალიონს ოქროს ცვარასაგან შემდგარი არშია შემოსდევს. ბუდეებში ლალ-პიროპის ზურგამობურცული თვლები მსხდარა. მედალიონის ქვედა ნაწილში ოქროს სამი ყუნწი ყოფილა დამაგრებული (ახლა ერთი აკლია). თავთან, ერთმანეთის გვერდით ორი ასეთივე ყუნწია დარჩილული, ჩანს, საყურე რგოლთან შესაერთებლად. საყურის სიმაღლე — 5,1, მედალიონის სიმაღლე — 3,4, სიგანე — 2,7, სისქე — 0,7 სმ.

საყურეს თან ახლდა მარგალიტის 12 მძივი. ერთი მათგანი ოთხი მძივისაგან შეკრული მტევნის იმიტაციას წარმოადგენს. მძივები, როგორც ჩანს, ყუნწებზე იყო ჩამოკიდებული. პასტის ორ გრდემლისებრ მძივში ბრინჯაოს ღერაკი ყოფილა გაყრილი. მძივები ღერაკებზე ოქროს ვარდულებით მაგრდებოდა.

საყურე აღმოჩნდა მიცვალებულის ჩონჩხის მარჯვენა ყურთან.

4 (01/8—4, სურ. 624). საყურე ოქროსი — ორნაწილედი, შედგება რომბის ფორმის გულამოღარული მედალიონისა და ოქროსავე მავთულერაკიანი რგოლისაგან.

ა. საყურე რგოლი წარმოადგენს ოვალურ, თავებგადასულ ოქროსავე მავთულს, რომელზედაც თავთან მირჩილულია პატარა ყუნწი. ყუნწის გვერდით ოქროს მავთულით მარგალიტია დამაგრებული (რგოლის დმ — 1,5 სმ).

ბ. მედალიონი დამზადებულია ოქროს გვერდებაკეცილი რომბისებრი მოყვანილობის ფურცლისაგან, რომლებზედაც 8 თვალბუდეა დარჩილული: ოთხი ძოგრძო და ოთხი მრგვალი; მას ოქროს ცვარასაგან შემდგარი არშია შემოსდევს. საყურე რგოლთან შესაერთებლად მედალიონის თავზე ორი ყუნწია დარჩილული. იგი ბრინჯაოს ღერაკით ყოფილა შეერთებული. მედალიონის ქვედა ნაწილში სამი ყუნწია დამაგრებული საკიდებისათვის. ამავე დანიშნულებისაა მედალიონის შიგნით თავთან დარჩილული ყუნწიც.

მედალიონის ბუდეები შემკული ყოფილა ლალ-პიროპის ამობურცულზურგიანი თვლებით -- შემორჩენილია ოთხი გრძელი და ერთი მრგვალი. საყურესთან ერთად სამარხში აღმოჩნდა პასტის გრდემლისებრი (კოჭისებრი) მძივსაკიდი, რომელსაც თავსა და ბოლოში ოქროს ვარდულები ამკობს. აქვეა ოქროს ორი ვარდული 6 და 7 ფურცლიანი, მარგალიტის ბურთულა მძივებისაგან (7 ც.) შედგენილი მტევანი (2). ამავე ადგილასაა ნაპოვნი და საყურის კუთვნილება უნდა იყოს ოქროს ფურცლისაგან დამზადებული ბუდე და დაკუთხული გარსაკრავი. მედალიონის სიმაღლე — 3,4, სიგანე — 2,5, გვერდის სისქე — 0,6 სმ. საყურე აღმოჩნდა მიცვალებულის მარცხენა ყურთან.

5 (01/8—5, სურ. 625). ბეჭედი ოქროსი — თვალედი. ელიფსოიდური ფურცლოვანი რკალი მხრებისაკენ გაფართოებულია და გადადის წაგრძელებულ ოვალურ თვალბუდეში, რომელშიაც ამობურცულზურგიანი სარდიონის თვალი ზის. ბეჭდის რკალი შედგება ოქროს ფურცლისაგან, რომელსაც მხრებზე ოქროსავე ფირფიტისაგან დამზადებული ფუყე თვალბუდე აზის. თვალბუდის გარშემო მხრებზე ცერად ამჩნევია დაკეჭნილი, წიწვისებრი ორნამენტი. რკალი მხრებამდე გლუვია, ფურცლოვანი, ხოლო ზედა ნაწილში ფუყე. ბეჭდის თვალი მძივის ნაწილი უნდა იყოს (სიგრძეზე გახვრეტილია). რკალის დმ — 1,7, ბეჭდის სიმაღლე — 1,6, სიგანე — 1,9 სმ. ბეჭედი აღმოჩნდა სამარხის ცენტრალურ ნაწილში მდებარე მიცვალებულის მარცხენა ხელის მტევანთან.

6 (01/8—6, სურ. 629). ბეჭედი ოქროსი, გემიანი. მისი ოვალური რკალი ორი ფურცლისაგან შედგება, იგი მხრებთან თანაბრად ფართოვდება და გადადის მაღალ, მრგვალ თვალბუდეში, რომელშიაც მინის ამობურცულზურგიანი თვალი ზის. თვალბუდეს ამოღარული სარტყელი გარშემოუყვება. თავზე გამოხატულია ქორბუდა იერმი. იგი თითქოს გაურბის მდევრებს, ე. ი. გამოსახულია გვერდიმხარე. რკალის დმ — 1,8, სიმაღლე — 2,2, სიგანე — 2,0 სმ; ბუდის სიმაღლე გემიანად — 0,7, გემის სიგრძე — 1,4, სიგანე — 0,6 სმ. ბეჭედი აღმოჩნდა სამარხის ცენტრალურ ნაწილში.

7 (01/8—7, სურ. 628). საკინძი ოქროსი — ნაწილობრივ შემორჩენია რკინის მრგვალგანივკვეთიანი ღერო, ოქროს გარსაკრავიანი. ღეროზე დამაგრებული ყოფილა ღილაკისებრი თავი, რომელიც წარმოადგენს ოქროს ფირფიტისაგან დამზადებულ საფეხურიან ბუდეს, რომელშიც ლალ-პიროპის ამობურცუ-

ლი თვალი ზის და ცვარასაგან შედგენილი სარტყელი შემოსდევს. საკინძის სიგრძე — 3,1 სმ. აღმოჩნდა მიცვალებულების ჩონჩხებს შორის.

8(01/8—8, სურ. 633, 634). საბეჭდავი მოლურჯო მინისა, პირი ბრტყელი, წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმისა აქვს, ზურგი — თავწაკვეთილი პირამიდისებრი. ათწახნაგაა — პარალელეპიპედის ფორმისა, სიგრძეზე გახვრეტილი. პირსა და ზურგზე ანატკეცები ეტყობა. პირზე პროფილში მარჯვნივ გამოხატულია ცხენი, რომელიც თითქოს მოძრაობაშია. ცხენის ფეხებს შორის კვიცი უნდა იყოს გამოსახული. კომპოზიცია ძნელად გასარჩევი და სქემურია. საბეჭდავი ჩამოსხმულია ყალიბში. სიგრძე — 0,17, სიგანე — 1,0, სიმაღლე — 0,7, ნახვრეტის დმ — 0,2 სმ. საბეჭდავი აღმოჩნდა სამარხის ცენტრალურ ნაწილში დაკრძალული მიცვალებულის გულ-მკერდის არეში.

9 (01/8—8, სურ. 623). სანელსაცხებლე მომწვანო-მოყვითალო ფერის გამჭვირვალე მინისა; ტუჩნისკარტაა. პირი ოდნავ გადაშლილი, დამსხვრეული და შიგნით ჩაჭეჭილი აქვს. ყელი — ცილინდრული, მუცელი — თანაბრად გამობერილი, ძირი — შეზნექილი. მინა მდარე ხარისხისაა, ემჩნევა ირიზაციის კვალი; მსხვილი ბუშტუკები. სიმაღლე — 7,0, პირის დმ — 1,0, ძირის დმ — 3,0 სმ. აღმოჩნდა სამარხის ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში.

10 (01/8—10, სურ. 627). საკინძი ბრინჯაოსი — პატინირებული და დამტვრეულია, განივკვეთში მრგვალი ღერო, რომლის თავი შემკულია ლურჯი პასტის ბურთულთვლიანი მძივით. ყელზე რელიეფური სარტყელი ამჩნევია. თავზე კიდევ ერთი მცირე ზომის პასტის მძივი ჰქონია დამატებული. სიგრძე — 6,2 სმ. საკინძი აღმოჩნდა სამარხის ჩრდილოეთ მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის უკან.

11 (01/8—11). საკინძები რკინისა (2), ლურსმნისებრი, მთლიანადნაჭედი. ღერო განივკვეთში მრგვალია, თავდიდი, მრგვალ-ბრტყელი. შერჩენილია ქსოვილის ნაშთები. შემორჩენილი ნაწილის სიგრძე — 14,0, თავის დმ — 2,5 სმ. საკინძები აღმოჩნდა სამარხის სამხრეთ მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის მუცლის არეში.

12 (01/8—12). საკინძი რკინისა. ღერო შემორჩენილია, მრგვალგანივკვეთიანი, რომელზეც შემორჩენილია ტანსაცმლის (ქსოვილის) ნაშთები. აღმოჩნდა სამარხის ჩრდილოეთ მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის ჩონჩხის გულ-მკერდის არეში.

სამარხი 8. აღმოჩნდა 1953 წლის 23 ივნისს. იგი ქვის უხეშად დამუშავებული ფილებით იყო ნაგები; სახურავი ბანური ჰქონდა. სამარხში ერთი მიცვალებული დაუკრძალავთ გულაღმა, თავით დასავლეთისაკენ დამხრობილი. სამარხში აღმოჩნდა:

13 (01/8—12, სურ. 649). საკინძი რკინისა, ღერო განივკვეთში მრგვალია; თავი ბრინჯაოს ტოლმკლავა ჯვრის გამოსახულებისაა. ჯვრის მკლავებზე თითო-თითო მარგალიტის ბურთულა მძივია ბრინჯაოს ვარდულებით დამაგრებული.

14 (01/8—13). საკინძი რკინისა. ზემოაღწერილის ანალოგიურია. ცალი მკლავი მოტეხილი აქვს. საკინძი აღმოჩნდა მიცვალებულის გულ-მკერდის არეში.

სამარხი 10. გაიხსნა 1953 წლის 21 ივნისს. იგი წარმოადგენდა ქვიშაქვის უხეშად ნათალი ლოდებით შეკრულ ბანურსახურავიან ქვაყუთს. სამარხში ორი მიცვალებული ყოფილა დაკრძალული გულაღმა, გაშოტილ პოზაში, თავით დასავლეთისაკენ. სამარხში აღმოჩნდა:

15 (01/8—14, სურ. 638). საკინძი ბრინჯაოსი — მთლიანადსხმული. ღერო — განივკვეთში მრგვალია. თავი — შემკულია მარჯნის ოვალური მძივით; მძივი ღერაკებზე ბრინჯაოს ექვსფურცლოვანი ვარდულებით ყოფილა დამაგრებული. ყელთან რელიეფური სარტყელი ამჩნევია. საკინძის სიგრძე — 10,4 სმ. აღმოჩნდა სამხრეთ მხარეზე დაკრძალულის ჩონჩხის გულ-მკერდის არეში.

16(01/8—15, სურ. 637). საკინძი ბრინჯაოსი, მთლიანადსხმული, ბურთულათავიანი; განივკვეთში — მრგვალი. ყელთან რელიეფური სარტყლები ამჩნევია. სიგრძე — 11,0 სმ. აღმოჩნდა სამხრეთ მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის ჩონჩხის გულ-მკერდის არეში.

17 (01/8—16, სურ. 635), საკინძი ბრინჯაოსი, მთლიანადსხმული, თავი ჭვირული, პირამიდული აქვს, ყელს ქვემოთ დაწახნაგებული რელიეფური სარტყელი ამკობს; საკინძის თავი სახლის მოდელს წააგავს. სიგრძე — 15,4 სმ. აღმოჩნდა სამარხის სამხრეთ მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის გულ-მკერდის არეში.

18 (01/8—17, სურ. 640, 642, 643). ბეჭედი ბრინჯაოსი, გემიანი; წარმოადგენს ბრინჯაოს მსხვილი მავთულისაგან დამზადებულ ოვალურ რკალს, რომელიც უერთდება ვერცხლის ფურცლისაგან შეკრულ თვალბუდეს; ბუდეში მოვარდისფრო სარდიონის ინტალიო მჯდარა; ამოკვეთილია ზებუ პროფილში მარჯვნივ; თავი ოდნავ მარჯვნივ მიქცეული აქვს, ტანზე თხელი ირიბი ხაზებით ბეწვია გამოხატული. ზებუს ზურგზე პროფილში მარცხნივ ლომია(?) გამოსახული. შემორჩენილია ტორსი. თავის ნაწილი დაზიანებულია — ატკეცილია. კომპოზიციის თავზე, ინტალიოს ნაპირზე, წყვეტილი ხაზებით ნახევარწრიული არშიაა ამოკვეთილი. ინტალიოს ზედაპირი ნაპრიალებია. ბეჭდის რკალის დმ — 1,9, ინტალიოს სიგრძე — 1,2, სიგანე — 1,1, რკალის სისქე — 0,3 სმ. ბეჭედი აღმოჩნდა ჩრდილო მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის ჩონჩხის მარჯვენა ხელის მტევანთან.

19 (01/8—18, სურ. 641). სასაფეთქლე რგოლი ვერცხლისა — სადა, ბოლოებგახსნილი, განივკვეთში — მრგვალი მავთულისაგან დამზადებული. რგოლის დმ — 1,4 სმ. აღმოჩნდა ჩრდილო მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის მარცხენა მხართან.

20 (01/8—19, სურ. 644, 645). საკინძისთავი — მძივი მინისა — მუქი

ლურჯი ფერისა, კვირისტავისებრი (წაკვეთილი კონუსისმსგავსი). ტანზე დაუყვება თეთრი მინის ძაფისხვია სამკაული. მძივი სიგანეზე გახვრეტილია. დმ — 2,3, სიმაღლე — 0,9 სმ. აღმოჩნდა სამარხის ჩრდილო მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის მარცხენა წინამხრის ძვალთან.

21 (01/8—8—20). საკინძი რკინისა — შემორჩენილია ღეროს ნატეხი და ბრინჯაოს ორი ექვსფურცლიანი ვარდული. იქვეა ლურჯი მინის დაწახნაგებული მძივის ნაწილი. როგორც ჩანს, საკინძის თავს ეს მძივი ამკობდა. საკინძის შემორჩენილი ნაწილის სიგრძე — 2,2 სმ. აღმოჩნდა ჩრდილო მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის მკერდთან.

22 (01/8—21). საკინძები რკინისა — შემორჩენილია ორი საკინძის ღეროს ნატეხები, რომელთაც ემჩნევა ხისა თუ ტყავის ნაშთები. ერთ-ერთი მათგანის შემორჩენილი ნაწილის სიგრძე — 8,8 სმ. აღმოჩნდა სამარხის ჩრდილო მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის ჩონჩხის გულმკერდთან.

23 (01/8—22). საკინძი რკინისა. შემორჩენილია ღეროს ორი ნატეხი, რომელზედაც ჩანს ხისა თუ ტყავის ნაშთები. აღნიშნული ნაწილის სიგრძე — 7,5 სმ. აღმოჩნდა სამხრეთ მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის გულ-მკერდის არეში.

24 (01/8—23). საკინძის ნატეხები, ბრინჯაოსი — ღეროს ორი ფრაგმენტი. შემორჩენილი ნაწილის სიგრძე — 4,7 სმ. აღმოჩნდა სამხრეთ მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის გულ-მკერდის არეში.

25 (01/8—24). საკინძის ნატეხები რკინისა — შემორჩენილია მრგვალგანივკვეთიანი ღეროს ოთხი ნატეხი, ძლიერ დაჟანგული. შემორჩენილი ნაწილის სიგრძე — 7,2 სმ. აღმოჩნდა სამარხის სამხრეთ მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის გულ-მკერდთან.

სამარხი 12. აღმოჩნდა 1953 წლის 21 ივნისს. იგი ქვიშაქვის უხეშად ნათალი ფილებისაგან შეკრულ ბანურსახურავიან ქვაყუთს წარმოადგენდა. სამარხში სამი მიცვალებული ყოფილა დაკრძალული, სამივე გულაღმა, გაშოტილ პოზაში, თავით დასავლეთისაკენ. სამარხში აღმოჩნდა:

26 (01/8—25, სურ. 653). ბეჭედი ბრინჯაოსი — წარმოადგენს სქელი ფურცლისაგან დამზადებულ ოვალურ რგოლს, რომელიც გადადის ამაღლებულ, ოთხკუთხა ფარაკში. ფარაკზე ამოღარული ხაზებით რომბისებრი ბადეა გამოხატული. მხრებსა და რკალზე ამავე ტექნიკით შესრულებული გეომეტრიული სახეები ამჩნევია — ერთმანეთისკენ წვერით მიმართული სამკუთხედები და ურთიერთგადამკვეთი პარალელური ხაზები. რკალის დმ — 1.8, ფარაკის სიგრძე — 0,7, სიგანე — 0,6, რკალის სიგანე — 0,5 სმ. ბეჭედი აღმოჩნდა შუაში დაკრძალული მიცვალებულის მარცხენა იდაყვთან.

27 (01/8—26, სურ. 656). საკინძი რკინისა — შემორჩენილი ღეროს ნაწილი და მომწვანო ფერის მინის დაწახნაგებული მძივი, როგორც ჩანს, საკინძის თავზე ბრინჯაოს ექვსფურცლიანი ვარდულებით დამაგრებული. შემორჩენილი

ნაწილის სიგრძე — 2,3 სმ. აღმოჩნდა სამარხის სამხრეთ მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის გულმკერდთან.

28 (01/8—8—27). საკინძი რკინისა — შემორჩენილი ღეროს ნაწილს ამკობს მარჯნის მძივი. მარჯანი დაბერებული და დაშლილია. იგი ბრინჯაოს ხუთფურცლოვანი ვარდულით ყოფილა დამაგრებული ღეროს თავზე. შემორჩენილი ნაწილის სიგრძეა 1,4 სმ. აღმოჩნდა სამხრეთ მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის გულმკერდთან.

29 (01/8—28). საკინძის ნაწილები რკინისა. მრგვალგანივკუთხიანი ღეროს ნატეხებზე შემორჩენილია ტანისამოსის (ქსოვილის) ნაშთები. აქვეა რკინის ფიბულისა და მშვილდის ორი ფრაგმენტი. შემორჩენილი ნაწილის სიგრძეა 8,5 სმ; შემორჩენილი მეორე ნაწილის სიგრძეა 8,4 სმ. აღმოჩნდა სამარხის სამხრეთ მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის გულმკერდთან.

30 (01/8—29, სურ. 655). სასაფეთქლე(?) ბრინჯაოსი — წარმოადგენს ბრტყელი ფურცლისაგან დამზადებულ რგოლს, რომელიც სამ ფენადაა დახვეული. დმ — 1,2 სმ. ხვია აღმოჩნდა სამარხის ცენტრში დაკრძალული მიცვალებულის ჩონჩხის მარცხენა იდაყვთან.

31 (01/8—30, სურ. 589). ზარაკი ბრინჯაოსი — ფუყე ნახევარსფერო, რომელიც ძირზე სიგრძივ ამოჭრილია. თავზე ბრინჯაოსავე ბრტყელი გახვრეტილი ყუნწი აქვს. სიმაღლე ყუნწიანად — 1.5 ძირის დმ — 1,5 სმ. ზარაკი აღმოჩნდა სამარხის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში.

32 (01/8—31). მშვილდსაკინძის ნატეხები რკინისა!— განივკვეთში მრგვალი. შემორჩენილია მშვილდის ნაწილები და რკინისავე ბრტყელი ქუდი. აღმოჩნდა სამარხის ცენტრალურ ნაწილში დაკრძალული მიცვალებულის გულმკერდთან.

33 (01/8). საკინძის ნატეხები, ბრინჯაოსი. შემორჩენილია ბრინჯაოს ღეროს ორი ნატეხი, წვეტისკენ თანაბრად შევიწროებული. შემორჩენილი ნაწილის სიგრძეა — 4,0 სმ. საკინძის ნატეხები აღმოჩნდა სამარხის ცენტრალურ ნაწილში.

34 (01/8—33). საკინძის ფრაგმენტები რკინისა — შემორჩენილია ღეროს ნატეხები. ერთ მათგანზე შერჩენილია ქსოვილის ნაშთი. შემორჩენილი ნაწილის სიგრძეა 7,7 სმ. საკინძის ფრაგმენტები აღმოჩნდა სამარხის ცენტრალურ ნაწილში დაკრძალული მიცვალებულის გულმკერდთან.

სამარხი 13. სამარხი 1953 წლის 21 ივნისს გაიხსნა. იგი ქვიშაქვის დიდრონი ფილებისაგან შეკრულ ბანურსახურავიან ქვაყუთს წარმოადგენდა. სამარხში ორი მიცვალებული აღმოჩნდა. გულაღმა ჩასვენებულ, გაშოტილ პოზაში, თავით დასავლეთისაკენ დამხრობილი. სამარხში აღმოჩნდა:

35 (01/8—34, სურ. 648). მძივები პასტისა, მოყვითალო ფერის, მრგვალბრტყელი (104 ც.). დმ — 0,5 სმ. აღმოჩნდა სამარხის ჩრდილო ნაწილში დაკრძალული მიცვალებულის ყელ-კისრისა და გულმკერდის არეში.

36 (01/8—35). საკინძი რკინისა — ღერო, რომელიც განივკვეთში მრგვალია, თავი შემკული აქვს ლურჯი მინის მრავალწახნაგა მძივით. მძივი ღეროზე ბრინჯაოს ვარდულებით ყოფილა დამაგრებული. სიგრძე — 8 სმ. აღმოჩნდა სამარხის ჩრდილო მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის წინამხრის ძვალთან.

37 (01/8—36). საკინძის ფრაგმენტი რკინისა — ზემოაღწერილის წყვილი უნდა იყოს.

38 (01/8—37). სამაჯური რკინისა. ღერო განივკვეთში მრგვალია; ნატეხებზე შერჩენილია ქსოვილის ნაშთები. სავარაუდო დმ — 5 სმ. სამაჯური აღმოჩნდა ჩრდილო მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის მუცელთან.

39 (01/8—38, სურ. 646). სამაჯური ბრინჯაოსი, ბრინჯაოს მსხვილი მავთულისაგან დამზადებულ ბოლოებგახსნილი უსწორო რგოლია. მის ერთ ბოლოზე გარდიგარდმო დამაგრებულია ბურთულიანი ღერაკი. როგორც ჩანს, სამაჯურის შესაკრავის ნაწილი. დმ — 4,5 სმ. აღმოჩნდა სამარხის ჩრდილო მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის მუცლის არეში.

40 (01/8—39). საყურე ბრინჯაოსი, მავთულისაგან დამზადებული, ოვალური. ბოლოებგახსნილი რგოლი. დმ — 2,1 სმ. აღმოჩნდა სამარხის სამხრეთ მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის გულმკერდთან.

41 (01/8—41). საყურე ბრინჯაოსი — წყვილი, აღმოჩნდა იქვე.

42 (01/8—42). საკინძის ფრაგმენტი რკინისა — შემორჩენილია ღერაკის ნაშთი, რომელზედაც ბრინჯაოს ვარდულებით მომწვანო მინის ოვალური მძივი ყოფილა დამაგრებული. აღმოჩნდა სამხრეთ მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის გულმკერდის არეში.

43 (01/8—42). ბეჭედი რკინისა — განივკვეთში მრგვალი რკალი მრგვალ ფარაკში გადადის. ფარაკის დმ — 1,2 სმ. აღმოჩნდა ჩრდილო მხარეს დაკრძალული მიცვალებულის გულმკერდის არეში.

44 (01/8—43). მშვილდსაკინძი რკინისა, მშვილდი მაღალი, ჭვინტიანი ჰქონია. სახსარში გაყრილი აქვს ბრინჯაოს ღერაკი. მშვილდსაკინძზე შერჩენილია ქსოვილის ნაშთები. აღმოჩნდა იქვე.

45 (01/8—44). მშვილდსაკინძის ნატეხები რკინისა. შემორჩენილია დიდი ზომის ჭვინტიანი მშვილდის ნაწილი; სახსარში გაყრილი ჰქონია რკინისავე ბოლოებდამსხვილებული ღერაკი. აღმოჩნდა ზემოაღწერილ მშვილდსაკინძთან ერთად.

სამარხი 14. სამარხი 1953 წლის 21 ივნისს გაიხსნა. იგი წარმოადგენს ქვიშაქვის უხეშად ნათალი ფილებისაგან შეკრულ ბანურსახურავიან ქვაყუთს. სამარხში ერთი მიცვალებულია გულაღმა ჩასვენებული, გაშოტილ პოზაში, თავით დასავლეთისაკენ. სამარხში აღმოჩნდა:

46 (01/8—45, სურ. 650, 651). ბრინჯაოს ერთი საკინძი, ძლიერ პატინი-

რებული და ნაკლული. მრგვალი ღერო ბოლოვდება ადამიანის მარჯვენა ხელის მტევნის სკულპტურული გამოსახულებით. ხელის გამოსახულება საკინძის ღეროდან რელიეფური სარტყლითაა გამოყოფილი. საკინძის სიგრძე — 7,2 სმ. აღმოჩნდა მიცვალებულის გულმკერდის არეში.

დათარიღებისათვის

ტუიაქოჩორას სამაროვანზე მიკვლეული სამარხეული ინვენტარის ანალოგები უხვადაა ცნობილი აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე გამოვლენილ ადრეფეოდალურ ხანის სამაროვნებზე: დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე, სამთავროს (28, გვ. 255—280; 30; 55), არმაზისხევის (4), სანგრისხევის (31), კარსნისხევის (20), აგრეთვე რუსთავის (5), თრიალეთის (59), კახეთის (41; 42; 62), ბეთანიის (11), ვაშლაჯვარის (19, 54), თელოვნის (18), ურბნისის (37), ჟინვალის (36), აგრეთვე ჩრდილოეთ კავკასიისა (48, 67) და აზერბაიჯანის (47) ნასახლარებსა თუ სამაროვნებზე.

ტუიაქოჩორას სამაროვანი ზოგადად შეიძლება IV—VIII საუკუნეებით დათარიღდეს. ცალკეული სამარხეული კომპლექსები შეიცავს IV ს. IV—V და VI—VIII სს. მისაკუთვნებელ მასალებს.

ინვენტარის სიუხვითა და სიმდიდრით გამოირჩევა მე-4 ქვაყუთი, რომელიც შედარებით დაწინაურებული ფენის წარმომადგენელთა ოჯახის წევრების განსასვენებელს უნდა წარმოადგენდეს. სამარხში აღმოჩენილი ინვენტარის უდიდესი ნაწილი IV ს-ით კარგად დათარიღებულ კომპლექსებში გვხვდება.

ტუიაქოჩორას სამაროვნის მე-4 სამარხში მოპოვებული ოქროს ბეჭდების ფორმები დამახასიათებელია არმაზისხევის IV ს. მდიდრულ სამარხებში აღმოჩენილი ბეჭდებისათვის (4, გვ. 195, სურ. 136). მართალია, მე-4 სამარხში აღმოჩენილ შედგენილ საყურეებს ზუსტი ანალოგი არ ეძებნება ზემოდასახელებულ ძეგლებზე, მაგრამ ამ ტიპის საყურის საკიდების იდენტური ნივთები გვხვდება არმაზისხევში (4, გვ. 199, სურ. 138), ურბნისში (37, გვ. 72, სურ. 34), მცხეთაში (7, გვ. 101, ტაბ. I) და სხვ. ამ ტიპის სამკაული ჩნდება არმაზისხევის ერისთავთა სამაროვანზე ახ. წ. III ს. მეორე ნახევარში და გავრცელებულია IV ს. სამარხებში (18, გვ. 14). IV ს. თარიღდება აგრეთვე მე-4 ქვაყუთში აღმოჩენილი მინის ჭურჭელიც (4, გვ. 119—145, სურ. 137, 138); ანალოგიური სანელსაცხებლე ნაპოვნია ურბნისში IV ს. სამარხეულ კომპლექსში (25, გვ. 83, ტაბ. 178). იქვე გვხვდება ქვაყუთში აღმოჩენილის მსგავსი მძივებიც (53, გვ. 50), თუმცა მათი დამათარიღებელი მნიშვნელობა მეტად მცირეა. შედარებით უჩვეულოდ გამოიყურება აღნიშნულ კომპლექსში ლურჯი მინის მრავალწახნაგა

საბეჭდავი, რომელსაც ძვ. წ. V—I სს. ათარიღებენ (15, გვ. 49). როგორც ჩანს, იგი გვიანაც მზადდებოდა (52, გვ. 25) და, შესაძლოა, ამ პერიოდში მას მხოლოდ სამკაულად იყენებდნენ (51, გვ. 94, 95).

მე-4 ქვაყუთში აღმოჩენილი ოქროს ნივთების დამზადების ტექნოლოგია იმდენად ერთგვაროვანია, რომ ისინი ერთი სახელოსნოს პროდუქციას უნდა წარმოადგენდნენ. ეს სახელოსნო, შესაძლოა, მცხეთაში იყოს საგულვებელი. შეინიშნება გენეტიკური კავშირი დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ ოქრომჭედლობის ადრეულ ნიმუშებთან.

ამრიგად, მე-4 ქვაყუთში აღმოჩენილი ინვენტარის განხილვა საშუალებას გვაძლევს აღნიშნული კომპლექსი ა. წ. IV ს. დავათარიღოთ.

IV—V საუკუნეებშია გავრცელებული ტუიაქოჩორას სამაროვნის მე-10 ქვაყუთში აღმოჩენილი ნივთების აბსოლუტური უმრავლესობა. აღნიშნულ სამარხში მოპოვებული მასალიდან ყურადღებას იმსახურებს საკინძები. ბრინჯაოს ბურთულათავიანი, მთლიანადლხმული საკინძის ანალოგები აღმოსავლეთ საქართველოს სამაროვნებზე ჩნდება ა. წ. IV ს. (31, გვ. 48) და შემდეგ მრავლად გვხვდება IV—V სს. დათარიღებულ სამაროვნებში (29, გვ. 140—150). ამავე პერიოდში ჩანს გავრცელებული ბრინჯაოს საკინძები, რომელთაც თავი მარჯნის ან სხვა მასალის მძივებით აქვთ შემკული. საკინძის ღეროზე მძივის ვარდულებით დამაგრება სამთავროს სამაროვანზე IV—V საუკუნეებიდან იწყება (31, გვ. 49).

მე-10 ქვაყუთში აღმოჩენილი ბრინჯაოს საკინძი, რომლის თავი გუმბათიანი სახლის მოდელს მოგვაგონებს, ზუსტ ანალოგს პოულობს ერწოს ველზე გამოვლენილ საკინძთან (42, გვ. 222, ტაბ. I). აქ იგი თანმხლებ მასალასთან ერთად VI—VIII სს-თაა დათარიღებული. მსგავსი საკინძები აღმოჩენილია, აგრეთვე, არმაზისხევსა და სანგრისხევში, სადაც მათი თარიღი ზოგადად ადრეფეოდალური ხანით განისაზღვრება (31, გვ. 30).

მე-10 ქვაყუთში მოპოვებული კვირისტავისებრი მძივის მსგავსი სამკაული ახ. წ. I საუკუნეებში ჩნდება. ისინი საკინძის თავებს წარმოადგენენ და შემდეგ, ადრეფეოდალურ ხანაში, განაგრძობენ არსებობას. როგორც ჩანს, ამა თუ იმ კომპლექსის თარიღის განსაზღვრისას მათზე დაყრდნობა არ შეიძლება (26, გვ. 54—57, სურ. 1, 2; 37).

მე-10 სამარხში აღმოჩენილი ბრინჯაოს გემიანი ბეჭედი სასანური გლიპტიკის ნიმუშს უნდა წარმოადგენდეს (49, გვ. 138). IV—V სს-შია გავრცელებული ვერცხლისა და ბრინჯაოს სასაფეთქლე რგოლები (19, გვ. 22). როგორც ზემოთქმულიდან ირკვევა, მე-10 ქვაყუთის ასაკს შედარებით ახალგაზრდავებს აქ აღმოჩენილი გუმბათისებურთავიანი ბრინჯაოს საკინძი. ამიტომ ჩვენ შესაძლებლად მიგვაჩნია სამარხის V—VI სს. დათარიღება.

მე-8 ქვაყუთში ორი ერთნაირი ნივთი აღმოჩნდა. აქ მოპოვებული ჯვრისებრთავიანი წყვილი საკინძის ანალოგები დადასტურებულია თრიალეთში

(59, გვ, 22, სურ. 251), ვაშლაჯვარში (19, გვ. 27). აქ იგი V—VII სს. დამახასიათებელ ნივთებთან ერთად გამოვლინდა.

ამავე პერიოდით შეიძლება დავათარიღოთ მე-8 ქვაყუთიც.

შედარებით მრავალრიცხოვანი ინვენტარი აღმოჩნდა მე-12 ქვაყუთში. სამარხში აღმოჩენილი რკინის საკინძის ანალოგები დიდი რაოდენობით გვხვდება სამთავროს სამაროვანზე (29, 30, ტაბ. II). იგი ძირითადად VI—VIII სს. კომპლექსში იჩენს თავს.

მე-12 ქვაყუთში მოპოვებული ბრინჯაოს ზარაკის ანალოგები ფართოდაა გავრცელებული აღრეფეოდალური ხანის ძეგლებში (31, ტაბ. II; 43, გვ. 112—121). სამარხში აღმოჩენილი რკინის მაღალმშვილდიანი, ჭვინტიანი მშვილდსაკინძები გვიანდელი სამარხებისათვისაა დამახასიათებელი და VI—VIII სს. თარიღდება (32, გვ. 115, 116). იმავდროული ჩანს სამარხში აღმოჩენილი დანარჩენი ნივთებიც. აღნიშნულ პერიოდს უნდა მივაკუთვნოთ მე-12 ქვაყუთის კომპლექსი.

მე-13 ქვაყუთში აღმოჩენილი რკინის საკინძები, რომელთაც თავი მინის მრავალწახნაგა მძივით აქვთ შემკული, აღრეულ სამარხებში ჩნდება სამთავროს სამაროვანზე (31, გვ. 49), მაგრამ ამავე სამარხში მოპოვებული დანარჩენი ნივთები (ბრინჯაოსა და რკინის სამაჯურები, რკინის არბალეტისებური მშვილდსაკინძები) მხოლოდ VI—VIII სს. დათარიღებულ ძეგლებზე გვხვდება (43, გვ. 132), ამიტომ მე-13 ქვაყუთის თარიღიც ამავე დროით უნდა განისაზღვროს — ახ. წ. V—VIII სს.

მე-14 ქვაყუთში მხოლოდ ერთადერთი ნივთი აღმოჩნდა. სამარხში მოპოვებული ხელის გამოსახულებიანი საკინძების ანალოგები მრავლადაა დადასტურებული აღრეფეოდალური ხანის ძეგლებზე (37, გვ. 123, 124; 42, გვ. 223). ამ ტიპის საკინძები სხვადასხვა მასალისაგანაა ნაკეთები (ლითონი, ძვალი) და გვხვდება როგორც საქართველოში, ისე მის ფარგლებს გარეთაც. ჩვენს სამარხში აღმოჩენილი ბრინჯაოს საკინძის ზუსტი ანალოგი აღმოჩენილია აქვე, მცხეთაში და ერწოს ველზე — VI—VIII სს. დათარიღებულ ინვენტართან ერთად (41, გვ. 46).

მე-14 ქვაყუთიც შესაძლოა აღნიშნული პერიოდით დათარიღდეს.

ამრიგად, როგორც ჩვენს ხელთ არსებული მასალის განხილვიდან ირკვევა, ტუიაქოჩორას სამაროვანი IV—VIII სს. მოქმედებს: კომპლექსების უფრო ვიწრო ქრონოლოგიური დანაწევრება შესაძლებელი გახდება ამ ადგილზე სტაციონარული გათხრითი სამუშაოების ჩატარებისა და დამატებითი მასალის მოპოვების შემდეგ.

ტუიაქოჩორას სამაროვანზე დაზვერვითი არქეოლოგიური სამუშაოების წარმოების შედეგად გაირკვა, რომ იგი მხოლოდ ერთი ტიპის სამარხებისაგან შედგებოდა. სამაროვანზე გამოვლინდა მეტ-ნაკლები სიდიდის უხეშად ნათალი ქვიშაქვის ფილებისაგან ნაგები ბანურსახურავიანი ქვაყუთები. როგორც ცნობილია, ქვაყუთები უმთავრესი სამარხის ტიპია ადრეფეოდალური ხანის აღმოსავლეთ საქართველოს სამაროვნებისათვის. ამ მხრივ ტუიაქოჩორას სამაროვანი გამონაკლისი არ ყოფილა.

სამაროვანზე გათხრილი სამარხები ძირითადად საოჯახო-კოლექტიურ განსასვენებელს წარმოადგენს. სამარხებში ერთიდან სამი მიცვალებული დაუკრძალავთ. ყველა მათგანი ქრისტიანული წესითაა დამარხული: გულაღმა — გაშოტილი, თავით დასავლეთისკენ მიქცეული. ხელები ნებისმიერად უწყვიათ.

ტუიაქოჩორას სამაროვანი მასობრივი ჩანს და მცხეთის შემოგარენში მცხოვრები მწარმოებელი მასის — ერის, კუთვნილება უნდა იყოს.

სამაროვანზე დადასტურებული შედარებით მდიდრული სამარხი (ქვაყუთი № 4) შესაძლოა ახლად ჩასახული ფეოდალური არისტოკრატიის წარმომადგენელთა ოჯახის წევრების განსასვენებელი იყო.

В. НИКОЛАЙШВИЛИ

МОГИЛЬНИК ТУИАКОЧОРА

Резюме

В 1953 году Мцхетская археологическая экспедиция (рук. проф. А. Апакидзе) провела разведочные раскопки в окрестностях г. Мцхета — на плато Кодмани.

В местности Туиакочора обнаружен могильник, состоящий из каменноящичных погребений, в которых захоронены от одного до четырех покойников. Обряд захоронений христианский.

В предлагаемой работе дается анализ материалов, добытых во время раскопок могильника. Из выявленных каменных ящиков инвентарь обнаружен только в шести погребениях (рис. 622—657).

Богатством и многочисленностью инвентаря выделяется погребе-

ние № 4, в котором обнаружены: пара золотых составных серег с гранатовой инкрустацией, золотые перстни, восьмигранная печать из синего стекла, бальзамарий, золотые и бронзовые булавки и др. (рис. 622—634). Вышеотмеченный комплекс по аналогиям хорошо датируется четвертым веком нашей эры.

По обнаруженным материалам погребения из могильника Туиакочора делятся на две хронологические группы: первая группа датируется IV—V вв. н. э., а погребения второй группы относятся к VI—VII вв. нашей эры.

Публикацией погребального инвентаря из Туиакочора вводятся в научный оборот материалы, частично дающие представление о памятниках златокузнечества, стеклоделия и других ремесел позднеантичной и раннефеодальной Мцхета.

ციტირებული ლიტერატურა

1. რ. აბრამიშვილი, ვ. ნიკოლაიშვილი, ნ. ოქროპირიძე, ა. რამიშვილი, დიდი თბილისის არქეოლოგიური ექსპედიცია. სას. თბ., 1974.
2. ა. აფაქიძე, ქალაქები და საქალაქო ცხოვრება ძველ საქართველოში. თბ., 1963.
3. ა. აფაქიძე, სამეუფეო ქალაქი ქართლისა. „ძეგლის მეგობარი", 46. თბ., 1977.
4. ა. აფაქიძე, გ. გობეჯიშვილი, ა. კალანდაძე, გ. ლომთათიძე, არმაზისხევის არქეოლოგიური ძეგლები. მცხეთა, I, თბ., 1955.
5. ა. აფაქიძე, ა. კალანდაძე, ვ. ნიკოლაიშვილი, მცხეთა, 1975. აქვე.
6. ნიკო ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VIII, თბ., 1975.
7. ც. დავლიანიძე, 1941 წ. შემთხვევით აღმოჩენილი სამარხი მცხეთაში, სსმმ, XXVII, თბ., 1967.
8. გ. დუნდუა, ერთხელ კიდევ ტრაპეზუნტის მონეტების იკონოგრაფიის შესახებ. დიდი პიტიუნტი, II, თბ., 1977.
9. ა. კალანდაძე, ახლად აღმოჩენილი სამაროვანი მცხეთაში. მიმომხილველი, I, თბ., 1949.
10. ა. კალანდაძე, ა. ბოხოჩაძე, არაგვის კარი. „ძეგლის მეგობარი", 15, თბ., 1968.
11. ი. კიკვიძე, ლ. ჭილაშვილი, ადრეფეოდალური ხანის სამაროვანი ბეთანიასთან. სსმმ, XXIII, თბ., 1971.
12. გ. ლომთათიძე, კლდეეთის სამაროვანი. თბ., 1957.
13. გ. ლომთათიძე, რუსთავში წარმოებული არქეოლოგიური თხრის უმნიშვნელოვანესი შედეგები. მსკა, I, თბ., 1955.
14. გ. ლომთათიძე, საქართველოს კულტურა და ყოფა ახ. წ. I—XII სს. თბ., 1977.
15. მ. ლორთქიფანიძე, ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი. თბ., 1969.
16. გ. ნემსაძე, ბრინჯაოსნივთებიანი სამარხი ძამას ხეობიდან. სსმმ, XXIX, თბ., 1972.
17. ვ. ნიკოლაიშვილი, გვიანანტიკური ხანის ძეგლები დიღმის ხეობიდან. საქართველოს არქეოლოგიის საკითხები, I, თბ., 1978.
18. ვ. ნიკოლაიშვილი, დიღმის ხეობა ადრეფეოდალურ ხანაში. ხელნაწერი, 1974.
19. ვ. ნიკოლაიშვილი, ვაშლაჯვარის სამაროვანი. საქართველოს არქეოლოგიის საკითხები, II, თბ., 1978.
20. გ. ნიორაძე, კარსნისხევის სასაფლაო. თბ., 1926.
21. რ. რამიშვილი, კამარახევის სამაროვანი. მსკა, II, თბ., 1959
22. რ. რამიშვილი, ჟინვალის არქეოლოგიური ექსპედიცია. მაცნე, 2, თბ., 1971

23. რ. რამიშვილი და სხვ., ჟინვალის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1971 წლის მუშაობის წინასწარი შედეგები ანგარიში. სას. თბ., 1972.
24. რ. რამიშვილი და სხვ., ჟინვალის არქეოლოგიური ექსპედიცია. სას. 1973.
25. მ. საგინაშვილი, საკინძების ერთი სახეობის შესახებ. „ძეგლის მეგობარი", 37, თბ., 1975.
26. მ. საგინაშვილი. ურბნისის სამაროვნის მინის ჭურჭელი. თბ., 1970.
27. მ. სინაურიძე, გვიანანტიკური და ადრეფეოდალური სამარხები ყოლოთოდან. სსმმ, XXVII, თბ., 1967.
28. ო. ტუეშელაშვილი, ადრეფეოდალური ხანის მატერიალური კულტურის ძეგლები სამთავროს სამაროვნიდან (ახ. წ. IV—VIII სს.). სსმმ, XXIX, თბ., 1965.
29. ო. ტუეშელაშვილი, სამთავროს ახ. წ. IV—VII სს. სამარხებში აღმოჩენილი ქინძისთავები. სსმმ, XIX—A და XXI—B. თბ., 1957.
30. ნ. უგრელიძე, ადრეულ შუასაუკუნეთა მინის წარმოების ისტორიისათვის. თბ., 1967.
31. ნ. უგრელიძე, ადრეფეოდალური ხანის მატერიალური კულტურა... ხელნაწერი, 1956.
32. ნ. უგრელიძე, კაჭრეთში აღმოჩენილი სამარხი. მსკა, I, თბ., 1955.
33. ნ. უგრელიძე, მინის ჭურჭელი სამთავროს ახ. წ. I—III სს. სამარხებში. მსკა, II, თბ., 1958.
34. ქართლის ცხოვრება, I.—ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ., 1955.
35. დ. ქორიძე, თბილისის არქეოლოგიური ძეგლები, II. თბ., 1955.
36. ვ. ჩიხლაძე, ვ. ნიკოლაიშვილი, ჟინვალის არქეოლოგიური ექსპედიციის XXV უბანზე წარმოებული მუშაობის ანგარიში, ხელნაწერი, 1975.
37. ლ. ჭილაშვილი, ნაქალაქარი ურბნისი. თბ., 1958.
38. ლ. ჭილაშვილი, ქალაქი რუსთავი. თბ., 1958.
39. დ. ხახუტაიშვილი, უფლისციხე, II. თბ., 1970.
40. დ. ხახუტაიშვილი, ხელოსნური წარმოება ხოვლეში. ხელნაწერი, 1960.
41. ბ. ჯორბენაძე, ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები ერწოს ველზე. „ძეგლის მეგობარი", 15, თბ., 1968.
42. ბ. ჯორბენაძე, ფეოდალური ხანის არქეოლოგიური ძეგლები ერწოს ველზე. მაცნე, 2, თბ., 1968.
43. А. К. Амброз, Проблемы раннесредневковой хронологии Восточной Европы. СА, № 2, М., 1971.
44. А. Апакидзе, Города древней Грузии. Тб., 1968.
45. А. М. Апакидзе, А. Н. Каландадзе, В. В. Николайшвили, Мцхетская экспедиция. Археологические открытия 1975 года. М., 1976.
46. Б. Аракелян, Гарни, I. Результаты раскопок 1948 года. Ереван, 1951.
47. Г. А. Асланов, К изучению раннесредневековых памятников. КСИИМК, 60, М., 1955.
48. М. Х. Багаев, В. Б. Виноградов, Раскопки раннесредневекового могильника у сел. Харчон. КСИИМК, 132, М., 1972.
49. А. Я. Борисов, В. Г. Луконин, Сасанидские геммы. Л., 1963.
50. В. Ф. Гайдукевич, Античные керамические обжигательные печи Босфора. М.—Л., 1934.
51. Ю. М. Гагошидзе, К датировке могильника Нерон Дерси. «Мацнэ», № 2, 1975.
52. К. А. Джавахишвили, Памятники глиптики городища Урбниси. Автореферат канд. диссертации. Тб., 1975.

53. В. В. Диопик, Классификация бус Северного Кавказа IV—V вв. СА, 1959, № 3.
54. А. Д. Ерицов, Раскопки на Дигомском могильнике, V археологический съезд в Тифлисе, I. Труды подготовительного комитета. М., 1882.
55. М. Иващенко, Погребения Самтаврского могильника IV и последующих веков. (рукопись).
56. М Иващенко, Самтаврские погребения первых трех веков нашей эры (рукопись).
57. А. И. Ионе, Мингечаурские кувшинные погребения с оружием. КСИИМК, 60, М., 1955.
58 А. Каландадзе, А. Апакидзе, Г. Манджгаладзе, Г. Гиунашвили, В. Садрадзе, Г. Татарашвили, Работы Мцхета-Самтаврского отряда. Археологические открытия 1976 года. М., 1977.
59. Б. А. Куфтин, Археологические раскопки в Триалети, I. Тб., 1941.
60. Д. Л. Мусхелишвили, К вопросу о связях Кавказа с Передним Востоком в раннеантичную эпоху. ВАГ, I. Тб., 1978.
61. Б. В. Пиотровский, Древнеегипетские предметы найденные на территории Советского Союза. СА, № 1, 1958.
62. Р. Рамишвили, Исследование раннефеодального могильника «Иагсари». Труды Кахетской археологической экспедиции, I, Тб., 1969.
63. К. А. Смирнов, Сарматские погребения Южного Приуралья, ЕСИИМК, XXII. М.—Л., 1948.
64. Е. Такайшвили, Краткий отчет о раскопках, произведенных по поручению Императорской Археологической комиссии летом 1902 г. близь станции Мцхета. ИКОИМАО, вып. I, Тифлис, 1904.
65. Г. Тирацян, О расписной керамике древней Армении. «Историко-филологический журнал». № 3 (30), Ереван, 1965.
66. П. С. Уварова, Могильники Северного Кавказа. Материалы по археологии Кавказа, VIII, 1900.
67. Н. Шейхов, Женские головные булавки, как признак локальной культуры Дагестана VII—X вв н. э., КСИИМК, XI, М., 1952.

სურათების ალწერილობა

1. კარსნისხევი. I—IV ნაკვეთები
2. კარსნისხევი. I—III ნაკვეთები. გეგმა
3. კარსნისხევი. I—III ნაკვეთები. გეგმა
4. კარსნისხევი. I—III ნაკვეთები. ჭრილები
5. კარსნისხევი. I—III ნაკვეთები. გეგმა
6. კარსნისხევი. IV ნაკვეთი. გეგმა
7. კარსნისხევი. IV ნაკვეთი. ჭრილები
8 კარსნისხევი. ჭურა 2. გეგმა და ჭრილები
9. კარსნისხევი. ჭურა 3. გეგმა და ჭრილები
10. კარსნისხევი. ჭურა 4. გეგმა და ჭრილები
11. ბაგინეთი. ნაკვეთები I ტერასაზე
12. ნარეკვავ-წეროვანი. ნაკვეთების განლაგება
13. მუხათგვერდი. I—II ნაკვეთები
14. ფიქრისგორა. ნაკვეთების განლაგება
15. მცხეთისგორა და მისი მიდამოები
16. სვეტიცხოველი I. I ნაკვეთი
17. კარსნისხევი. ნაკვეთების განლაგება
18. კარსნისხევი. V ნაკვეთი
19. კარსნისხევი. საწნახელი. გეგმა და ჭრილები
20. კარსნისხევი. VI ნაკვეთი
21. კარსნისხევი. VI ნაკვეთი. გეგმა
22. კარსნისხევი. VI ნაკვეთი. საწნახელი. ჭრილი
23. ახალი არმაზი და მისი მიდამოები
24. ახალი არმაზი და მისი ნაკვეთების განლაგება
25. კამარახევი და მისი მიდამოები. I—II ნაკვეთები
26. სამთავრო I. გეგმა და ჭრილები
27. სამთავრო. ნაკვეთების განლაგება
28. სამთავროს სამაროვანი. სამარხები XCVI და CXX ნაკვეთებზე
29. ნარეკვავის ნამოსახლარი. გეგმა და ჭრილები
30. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. სახელოსნო უბანი და სამაროვანი
31. კარსნისხევი. ნამოსახლარის საერთო ხედი ჩრდილოეთიდან
32. კარსნისხევი. ნამოსახლარის საერთო ხედი ჩრდილო-დასავლეთიდან

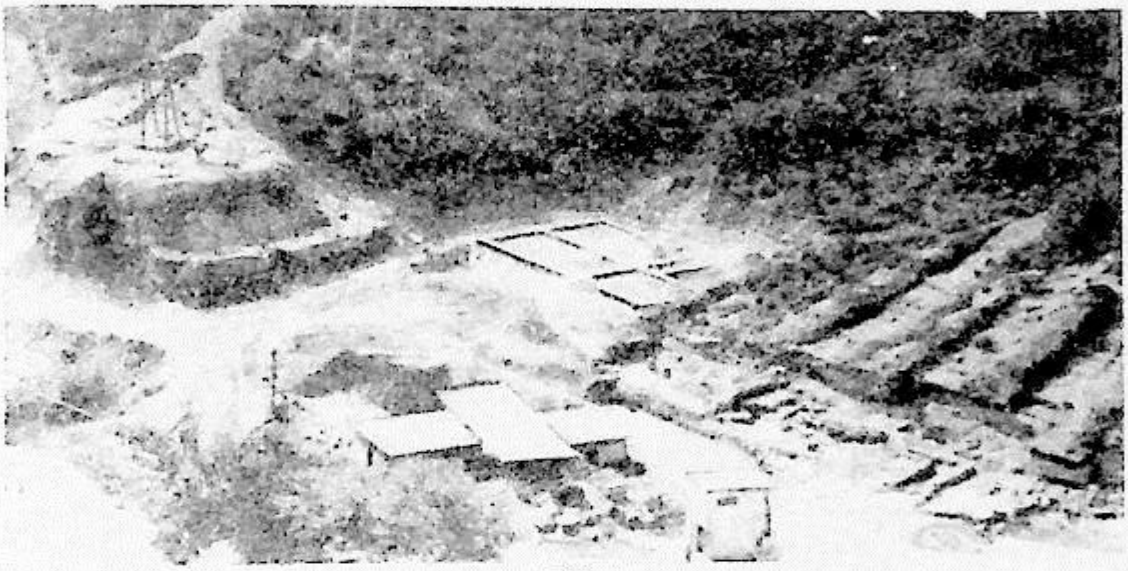
33—35. კარსნისხევი. სახლი 1
36—37. კარსნისხევი. ნამოსახლარი
38—39. კარსნისხევი. ნამოსახლარი სახლი 2
40—43. კარსნისხევი. ნამოსახლარი სახლი 3
44—46. კარსნისხევი. ნამოსახლარი კედელი 4
47. კარსნისხევი. ნამოსახლარი სახლი 6
48. კარსნისხევი. ნამოსახლარი სახლი 5 და 6
49—50. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ჩაშლილი თიხის ჭურჭელი ე-5 სახლში
51. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. მე-6 სახლში ჩაქცეული სახურავის ნაშთი
52. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. მე-11 კედლის ნაწილი
53. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. კედელი 25
54. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. თიხის მილები. აღმოჩნდა მე-5 სახლის აღების შემდეგ
55. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ქვევრის ძირი. ფსკერზე შემორჩენილია ღვინის ქვის დანალექი
56. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ქვის გეჯა(?)
57—66. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ქვევრები
67—73. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ღერგები
74—74$_1$. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ამფორები
75—77. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ღერგები
78—89. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. თიხის ჭურჭელი
90—91. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. სუფები
92. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. საწური(?)
93—103. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ჯამები
104—105. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ქალის სკულპტურა ტყვიისა
106—107. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. მამაკაცის თავის ტერაკოტული ქანდაკება
108. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. თიხის ჭურჭლის ყურის ნაწილი მტრედის სკულპტურული გამოსახულებით
109. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. საკიდი — ბრინჯაოსაგან ჩამოსხმული ირმის ქანდაკება
110. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. თიხისაგან გამოძერწილი ქალის სკულპტურული გამოსახულება
111. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ძვლის საკინძი
112. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ბრინჯაოს საკინძი
113. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ბრინჯაოს ნემსი
114. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. მინის ჭურჭლის ძირი
115. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. მინის მძივი
116. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ბრინჯაოს მძივსაკიდი
117. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. კაური
118. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ბრინჯაოს ნახევარმთვარისებრი საკიდი
119—121. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. სამარილეები
122—125. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ეკრაქები
126—128. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. საწაფები(?)
129. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ქვის ბირთვები
130—131. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. საღესი ქვები
132. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ობსიდიანის ანატკეცები
133. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. კაჟის იარაღი
134, 136. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. კრამიტები
135, 137. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. კალორიფერის მრგვალი აგურები

138—141. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. რკინის დანები
142. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. რკინის ლურსმანი
143. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. ბრინჯაოს ცულისპირი
144—145. კარსნისხევი. ნამოსახლარი. რკინის ფირფიტები
146. კარსნისხევი. სახელოსნო უბანი. ხედი სამხრეთიდან
147. კარსნისხევი. სახელოსნო უბანი. 1 სათავსი. ხედი სამხრეთიდან
148. კარსნისხევი. სახელოსნო უბანი. სათავსი 2
149—150. კარსნისხევი. სახელოსნო უბანი. ჭურა 1
151. კარსნისხევი. სახელოსნო უბანი. ჭურა 2
152. კარსნისხევი. სახელოსნო უბანი. ჭურა 3
153—155. კარსნისხევი. სახელოსნო უბანი წერნაკით მოხატული თიხის ჰურჭლის ნატეხები
156. კარსნისხევი. სახელოსნო უბანი. ქოთნის პირი — კერამიკული წვნი
157. კარსნისხევი. სახელოსნო უბანი. ჭურა 4
158. კარსნისხევი. სახელოსნო უბანი. ჭურა 4. დეტალი. ჩანს საცეცხლურის გადახურვის ნაწილი, რომელშიც ცეცხლის ამოსასველელი ხვრელებია დატოვებული
159. კარსნისხევი. სამაროვნის ნაწილი
160. კარსნისხევი. სამარხები 7, 8 პრეპარაციის შემდეგ
161—162. კარსნისხევი. სამაროვანი. ხელადები პირველი სამარხიდან
163. კარსნისხევი. სამაროვანი. ბრინჯაოს სამხარე ყაწიჩის რგოლი მე-2 სამარხიდან
164. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 3 პრეპარაციის შემდეგ
165, 168. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 4 გახსნამდე და გახსნის შემდეგ
166. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 5 პრეპარაციის შემდეგ
167. კარსნისხევი. სამაროვანი. მძივები მე-4 სამარხიდან
169. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამტუჩა ხელადა მე-5 სამარხიდან
170. კარსნისხევი. სამაროვანი. მე-6 სამარხი პრეპარაციის შემდეგ
171—180. კარსნისხევი. სამაროვანი. მე-6 სამარხის ინვენტარი
181. კარსნისხევი. სამაროვანი. მე-7 სამარხი გახსნის შემდეგ
183—184. კარსნისხევი. სამაროვანი. მე-7 სამარხის ინვენტარი
182, 186. კარსნისხევი. სამაროვანი. მე-8 სამარხი
185, 187—190. კარსნისხევი. სამაროვანი. მე 8 სამარხის ინვენტარი
194. კარსნისხევი. სამაროვანი. მე-9 სამარხი პრეპარაციის შემდეგ
191—193. კარსნისხევი. სამაროვანი. მე-9 სამარხის ინვენტარი
195—196. კარსნისხევი. სამაროვანი. მე-10 სამარხი გახსნამდე და გახსნის შემდეგ
197. კარსნისხევი. სამაროვანი. მძივები მე-10 სამარხიდან
198—199. კარსნისხევი. სამაროვანი. მე-11 სამარხი
202—203. კარსნისხევი. სამაროვანი. ხელადები მე-11 სამარხიდან
200—201. კარსნისხევი. სამაროვანი. მე-12 სამარხი
204—206. კარსნისხევი. სამაროვანი. მე-12 სამარხის ინვენტარი
207—208. კარსნისხევი. სამაროვანი. მე-13 სამარხი
209—210. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი № 14
211—216. კარსნისხევი. სამაროვანი. მე-13 სამარხის ინვენტარი
222. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 15
228—229. კარსნისხევი. სამაროვანი. ნივთები მე-15 სამარხიდან
219. კრასნისხევი. სამაროვანი. მე-16 სამარხი
223, 226—227. კრასნისხევი. სამაროვანი. ნივთები მე-16 სამარხიდან
217, 221. კრასნისხევი. სამაროვანი. მე-17 სამარხი
224. კრასნისხევი. სამაროვანი. კოჭობი. სამარხი 17

225. კრასნისხევი. სამაროვანი. მძივი. სამარხი 14
218, 220, 231—232. კრასნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 18 გახსნამდე და შემდეგ
230, 233—238. კრასნისხევი. სამაროვანი. მე-18 სამარხის ინვენტარი
239—240, 244—245. კრასნისხევი. სამაროვანი. მე-19 სამარხი გახსნამდე და შემდეგ
241—243, 246. კარსნისხევი. სამაროვანი. მე-19 სამარხის ინვენტარი
248, 251. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 24
247, 249. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 25
250, 252, 253. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 26
254—255, 258, 259. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 26. ინვენტარი
256—257, 260. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 27
261—293. კარსნისხევი. სამაროვანი. 27-ე სამარხის ინვენტარი
294. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 28
295—303. კარსნისხევი. სამაროვანი. ნივთები 28-ე სამარხიდან
304. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 29
305—308. კარსნისხევი. სამაროვანი. ინვენტარი 29-ე სამარხიდან
309, 312. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 30
310—311. კარსნისხევი. სამაროვანი. ნივთები 30-ე სამარხიდან
313. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 35
314—315; 317—318. კარსნისხევი. სამაროვანი. 35-ე სამარხის ინვენტარი
316, 319. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 31
320, 323. კარსნისხევი. სამაროვანი. სამარხი 32
321—322; 324—326. კარსნისხევი. სამაროვანი. ნივთები 32-ე სამარხიდან
327—328. ბაგინეთი. ლომის რელიეფურ გამოსახულებიანი კარნიზი გვიანელინისტური ხანისა
329—330. მუხათგვერდი 1. სამაროვანი. საერთო ხედი
331—332. მუხათგვერდი 1. სამაროვანი. 74-ე სამარხი
333. მუხათგვერდი 1. სამაროვანი. ქვაყუთები გახსნამდე
334. მუხათგვერდი 1. სამაროვანი. სამარხი 65 გახსნამდე
335—350. მუხათგვერდი 1. სამაროვანი. სამარხეული ინვენტარი
351. ნარეკვავი. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის გორანა-მოსახლარები, ხედი ჩრდილოეთიდან
352. ნარეკვავი I. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარი. ხედი ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან
354. ნარეკვავი I. ნამოსახლარი. სახლი 2. ხედი ჩრდილოეთიდან
353. ნარეკვავი I. ნამოსახლარი. პირველი სახლი. წინა პლანზე ჩანს ღუმელი
355—356. ნარეკვავი I. ნამოსახლარი. პურის საცხობი ღუმელი 2
357. ნარეკვავი I. ნამოსახლარი. საკურთხეველი, რომელიც მიშენებულია მე-2 ღუმელზე
358—374. ნარეკვავი I. ნივთები ნამოსახლარიდან
375—376. ფიქრისგორა. სამაროვანი. საერთო ხედი
377. ფიქრისგორა. სამაროვანი. სამარხი 2
378—379. ფიქრისგორა. სამაროვანი. პირველი სამარხის ინვენტარი
380—384; 386. მცხეთისგორა. ნამოსახლარი. საერთო ხედები
385, 387. მცხეთისგორა. ნამოსახლარი. ნივთები მცხეთისგორის ნამოსახლარიდან
388. სვეტიცხოველი I. ნამოსახლარი. საერთო ხედი
389—390. სვეტიცხოველი I. ნამოსახლარი. დეტალი
391. სვეტიცხოველი I. ნამოსახლარი. კერამიკული წყალსადენი
392—393. სვეტიცხოველი I. ნამოსახლარი. მე-13 სამარხი
394. სვეტიცხოველი I. ნამოსახლარი. მე-15 და მე-16 სამარხები
395. სვეტიცხოველი I. ნამოსახლარი. მე-11 სამარხი პრეპარაციის შემდეგ

396—397. სვეტიცხოველი I. ნამოსახლარი. სამარხი 6
401. სვეტიცხოველი I. ნამოსახლარი. მე-3 სამარხი, წინა პლანზე
398—400, 402—405. სვეტიცხოველი I. ნამოსახლარი. ნივთები კულტურული ფენიდან
406. სვეტიცხოველი I. ნამოსახლარი. ვერცხლის ჭურჭლის სახელური დანგრეული სამარხიდან
407—431. სვეტიცხოველი I. ნამოსახლარი. მინის ჭურჭელი სამაროვნიდან
432—449. სვეტიცხოველი I. ნამოსახლარი. მე-6 სამარხის ინვენტარი
450. ახალი არმაზი. I ნაკვეთი. ხედი აღმოსავლეთიდან
451. ახალი არმაზი. II ნაკვეთი. ნამოსახლარი პრეპარაციისას
452. ახალი არმაზი. II ნაკვეთი. სამაროვნის საერთო ხედი
453. ახალი არმაზი. I ნაკვეთი. პირველი და მე-2 სამარხი გახსნამდე
454—456. ახალი არმაზი. III ნაკვეთი. ქვევრი 1
457. ახალი არმაზი. III ნაკვეთი. ქვევრი 3
458—459. ახალი არმაზი I ნაკვეთი. სამარხი 3
460—461. ახალი არმაზი. I ნაკვეთი. სამარხი 14
465. კამარახევის სამაროვანი. საერთო ხედი აღმოსავლეთიდან
462. კამარახევის სამაროვანი. სამარხი 6
463—464. კამარახევის სამაროვანი. სამარხი 27
466—468. კამარახევის სამაროვანი. წითელი წერნაქით მოხატული ჭურჭელი სამაროვნიდან
469. კამარახევის სამაროვანი. სამარხი 9
470. კამარახევის სამაროვანი. რკინის დანა მე-9 სამარხიდან
471—472. კამარახევის სამაროვანი. სამარხი 65
473—476. კამარახევის სამაროვანი. 27-ე სამარხის ინვენტარი
477. კამარახევის სამაროვანი. სამარხი 57
478—480. კამარახევის სამაროვანი. თიხის ჭურჭელი 57-ე სამარხიდან
481—493. კამარახევის სამაროვანი. 65-ე სამარხის ინვენტარი
494. სამთავროს სამაროვანი. ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილის საერთო ხედი
495. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 1
496—497, 499. სამთავროს სამაროვანი. პირველი სამარხის ინვენტარი
498. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 111, იგი ნაწილობრივ თიხის ფილასამარხის სახურავზე
500. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 2
გაუმართავთ
501—502. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 8
503—504. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 13
505—506. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 225
507. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 226
508—514. სამთავროს სამაროვანი. 187-ე სამარხის ინვენტარი
515—516. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 77
517—518. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 65
519—520. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 62
521—522. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 46
523. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 71
524. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 15
526—527. სამთავროს სამაროვანი. მინის ჭურჭელი 164-ე სამარხიდან
529—531. სამთავროს სამაროვანი. 225-ე სამარხში აღმოჩენილი სანელსაცხებლეები
528, 532. სამთავროს სამაროვანი. 226-ე სამარხის მინის ჭურჭელი
537—540. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 164
533—534. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 110

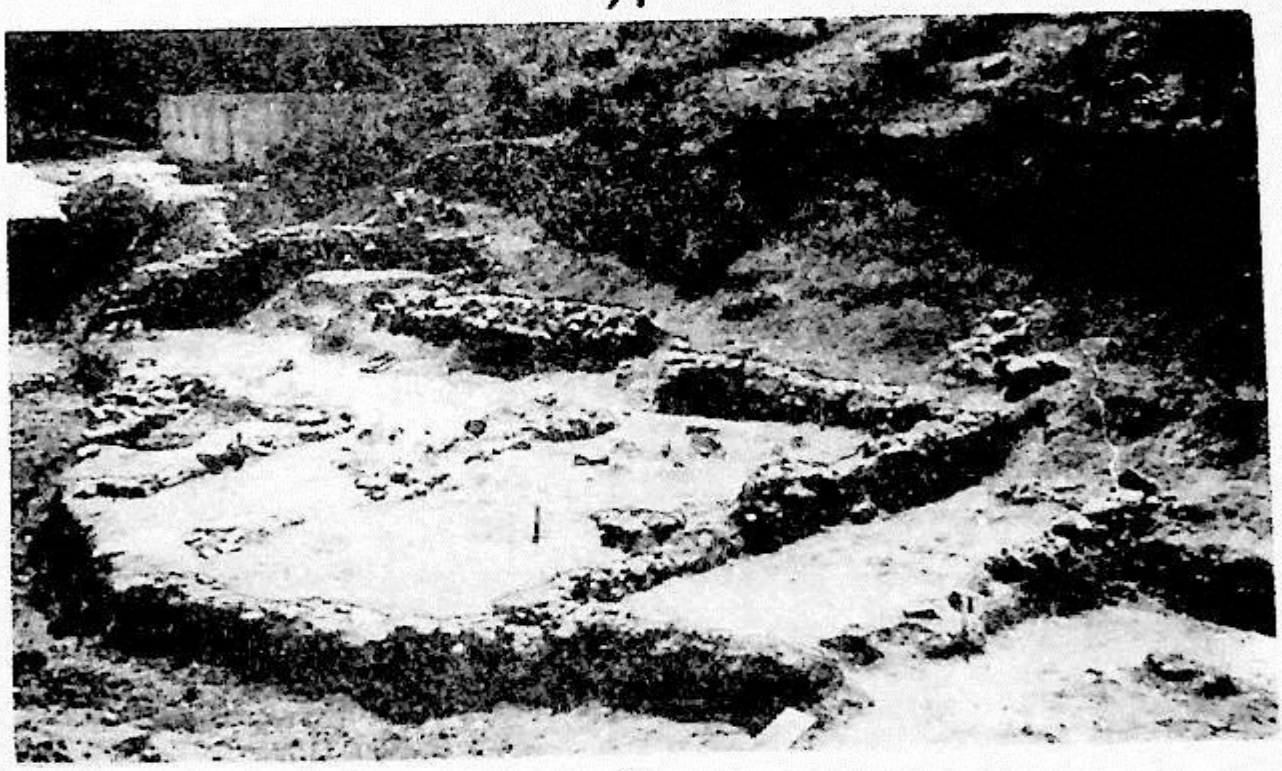
535—536. სამთავრო I. ნამოსახლარი. მე-2 სახლის პურის საცხობი ღუმელი
537—540. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 164
541—542. სამთავროს სამაროვანი. ნივთები 81-ე სამარხიდან
545—546. სამთავროს სამაროვანი. ოქროს საყურეები 134-ე სამარხიდან
547. სამთავროს სამაროვანი. ოქროს ბეჭედი მე-2 სამარხიდან
548. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 179
549—550. სამთავროს სამაროვანი. 180-ე სამარხი
551—556. სამთავროს სამაროვანი. გემიანი ბეჭდები 164-ე სამარხიდან
557—559. სამთავროს სამაროვანი. ნივთები 207-ე სამარხიდან
560—564. სამთავროს სამაროვანი. ნივთები 207-ე სამარხიდან
565—568. სამთავროს სამაროვანი. ნივთები 110-ე სამარხიდან
569—571. სამთავროს სამაროვანი. სამარხი 186
572—579. სამთავროს სამაროვანი. ნივთები 186-ე სამარხიდან
580—582. სამთავროს სამაროვანი. ნივთები 93-ე სამარხიდან: 1. „მოცეკვავე ბიჭუნა“ ბრინჯაოსი; 2. კაური, 3. მძივების ძსხმული
583. სამთავროს სამაროვანი. რკინის აბზინდა 30-ე სამარხიდან
584—585. სამთავროს სამაროვანი. ბრინჯაოს აბზინდები 26-ე სამარხიდან
586—589. სამთავროს სამაროვანი. ბრინჯაოს საკინძები მე-14 სამარხიდან
590—591. სამთავროს სამაროვანი. 181-ე სამარხი
592—594. სამთავროს სამაროვანი. ნივთები მე-15 სამარხიდან
595. სამთავრო I. ქვაყუთები, რომლებიც ნამოსახლარზეა გამართული
596. სამთავრო I. სახლი 1
597. სამთავრო I. საკურთხეველი პირველი სახლისა
598. სამთავრო I. პირველი სახლის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი — ინტერიერი, ჩანს ღუმელი და ხარო
599. სამთავრო I. პურის საცხობი ღუმელი მე-2 სახლში
600. სამთავრო I. საკურთხეველი პირველი სახლისა
601. სამთავრო I. სახლი 1. პროფ. ა. კალანდაძე (მარჯვნივ) და გ. გიუნაშვილი საკურთხეველთან
602. სამთავრო I. საკურთხეველი პირველი სახლისა
603. სამთავრო I. ნამოსახლარი. საერთო ხედი კონსერვაციის შემდეგ
604—606. სამთავრო I. თიხის საბეჭდავი პირველი სახლიდან
607—619. სამთავრო I. ნივთები ნამოსახლარიდან
620. კარსნისხევი I. მარანი. საერთო ხედი დასავლეთიდან
621. კარსნისხევი I. VI ნაკვეთი. საწნახელი
622—657. ტუიაქოჩორას სამაროვნის სამარხეული ნივთები
658. სვეტიცხოველი I. მე-10 სამარხი პრეპარაციის შემდეგ
672. სვეტიცხოველი I. თიხის ხელადა მე-10 სამარხიდან
661. სვეტიცხოველი I. სამარხი 8. წითლად შეღებილი ხელადა
660. სვეტიცხოველი I. სამარხი 10. ტოლჩა
659. სვეტიცხოველი I. სამარხი 9. სამტუჩა ხელადა
664. სვეტიცხოველი I. სამარხი 9. ხელადა
671. სვეტიცხოველი I. სამარხი 11. წითლად შეღებილი ჰურჭელი
674. სვეტიცხოველი I. სამარხი 11. დოქი
662, 663, 665, 670, 673. სვეტიცხოველი I. ნივთები მე-11 სამარხიდან
675. სვეტიცხოველი I. მე-12 სამარხი
676—681. სვეტიცხოველი I. ინვენტარი მე-12 სამარხიდან
682—691. სვეტიცხოველი I. მე-13 სამარხის ინვენტარი

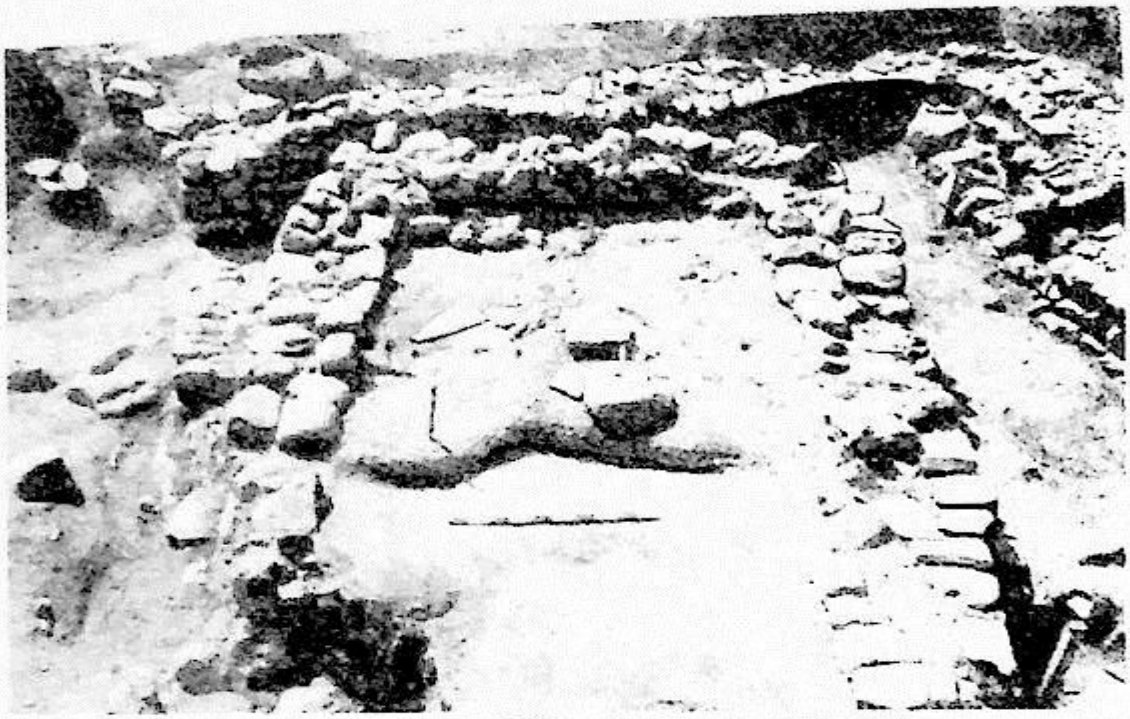
30

31

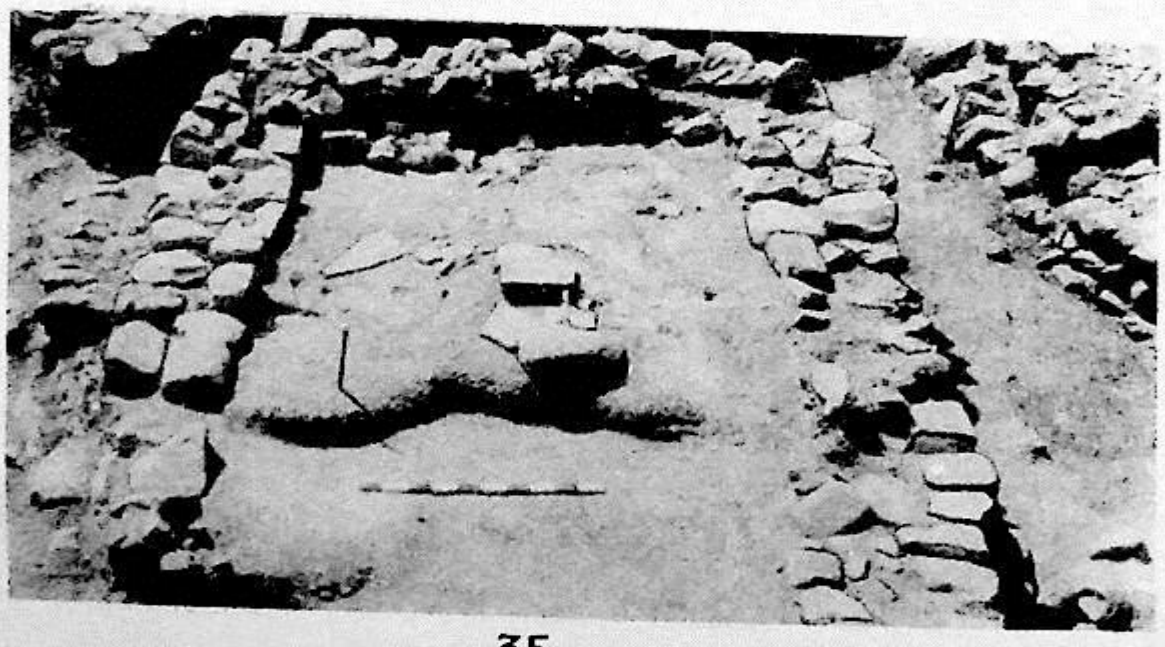
32

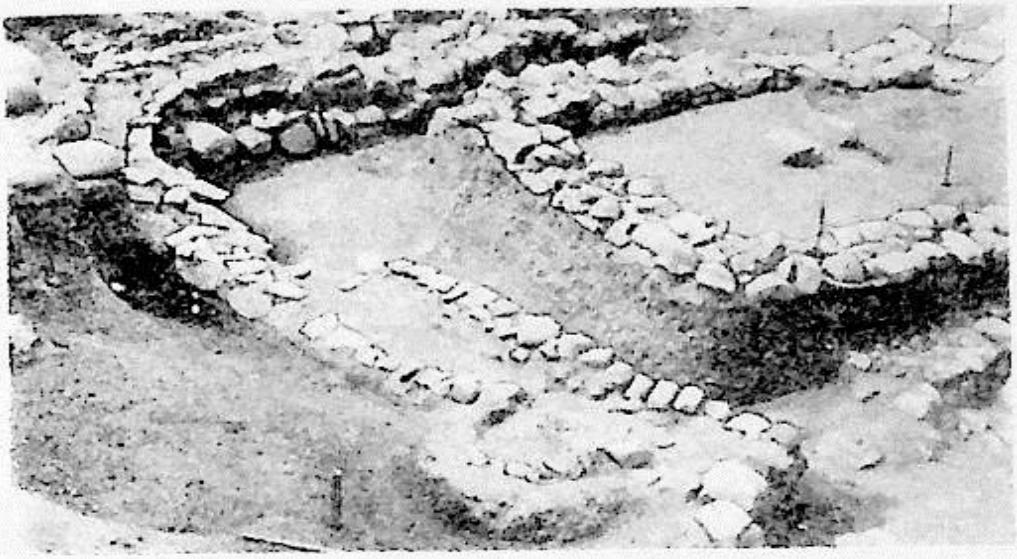
33

34

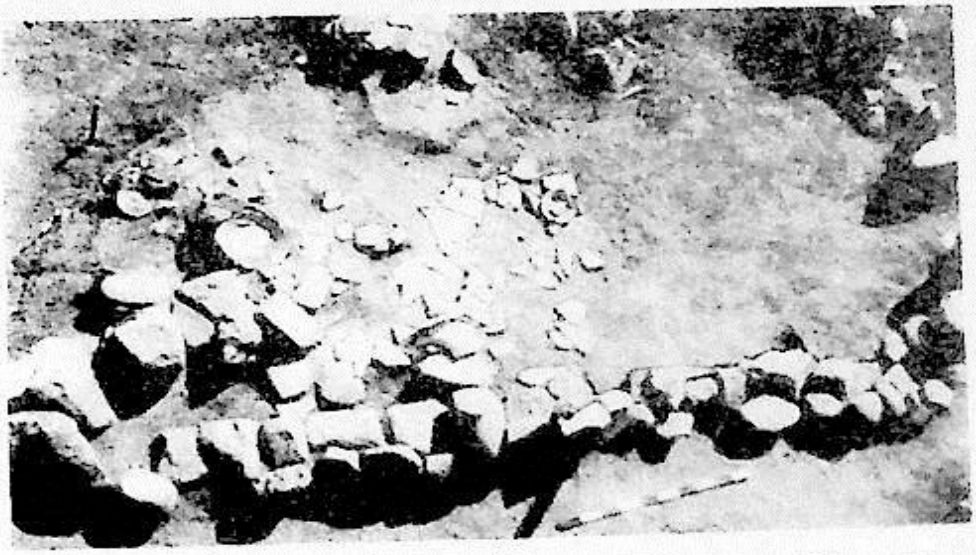
35

36

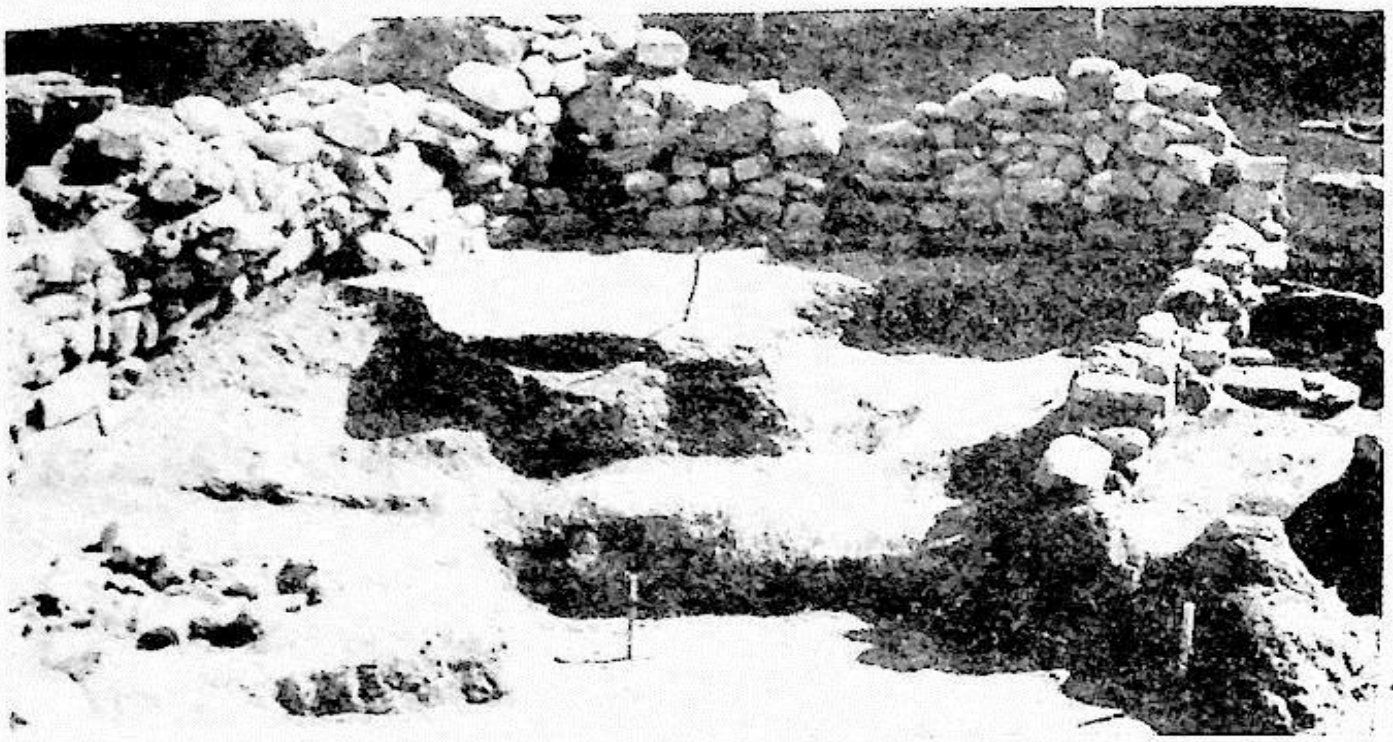
37

38

39

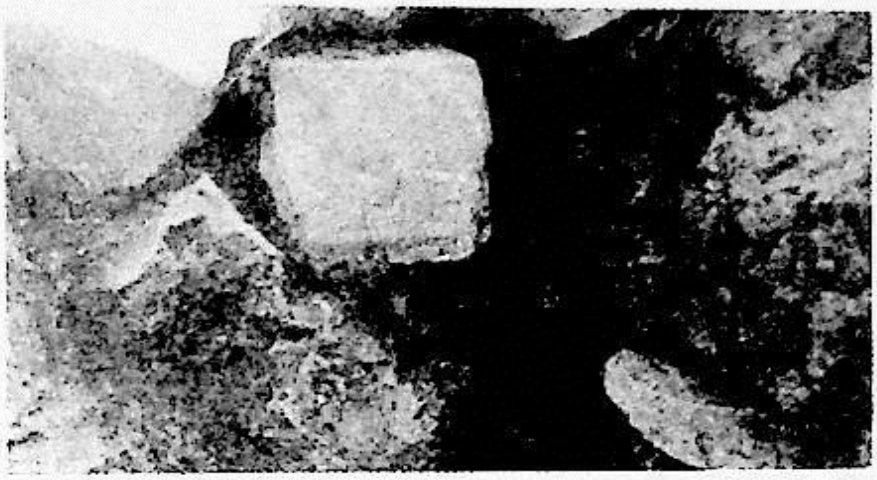
40

41

42

43

44

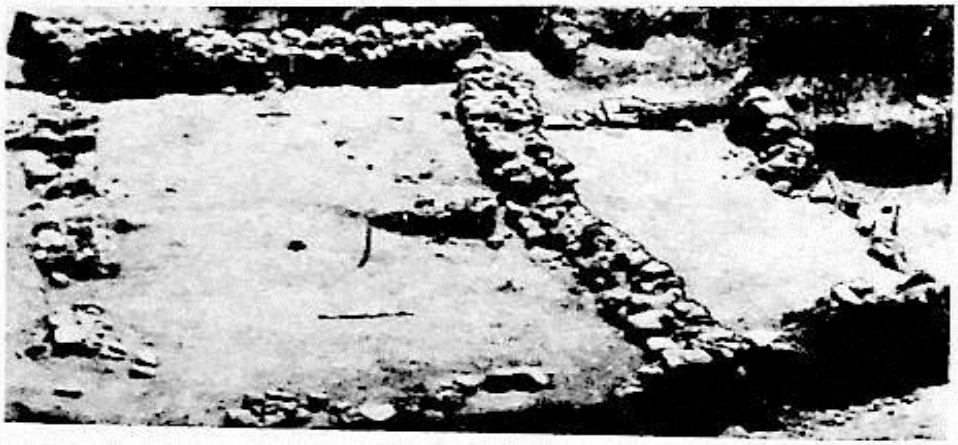
45

46

47

48

49

50

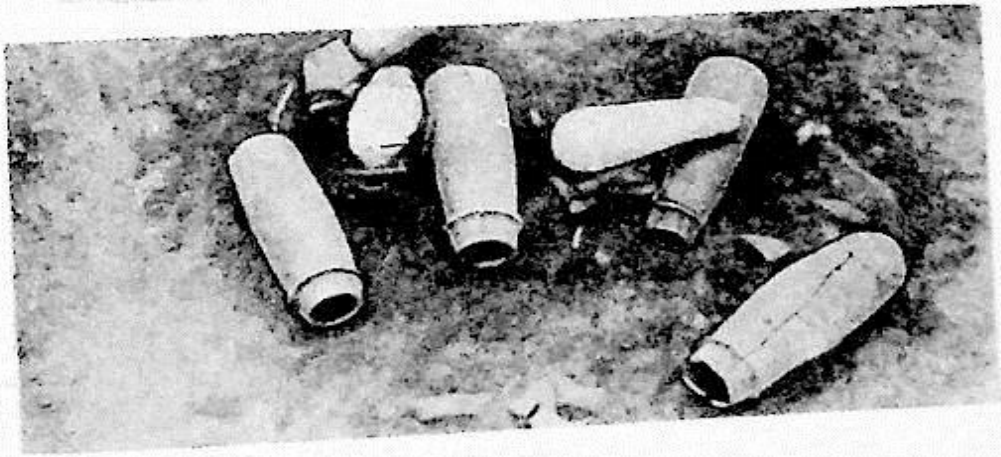
51

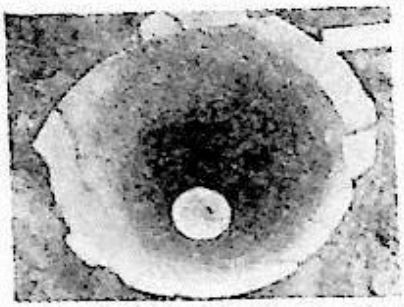
52

53

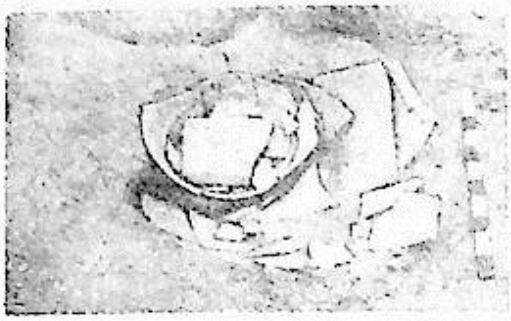
54

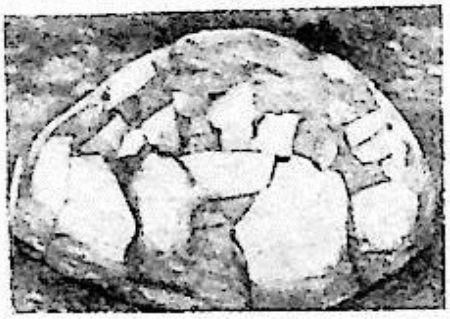
55

56

57

58

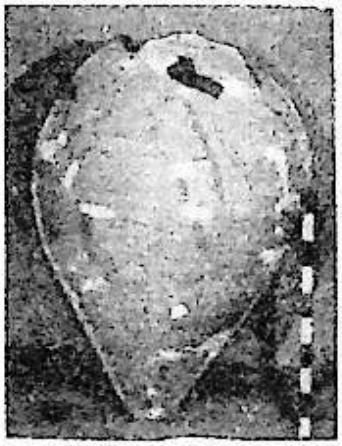
59

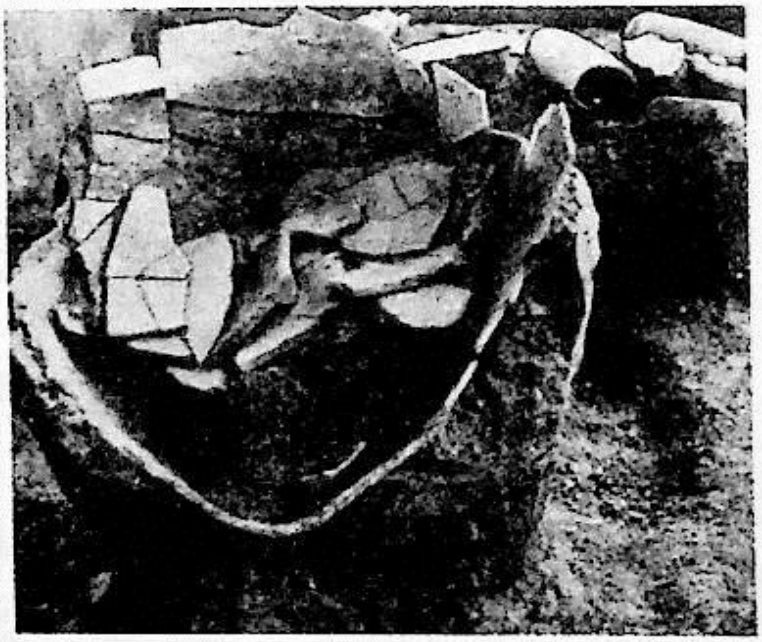
60

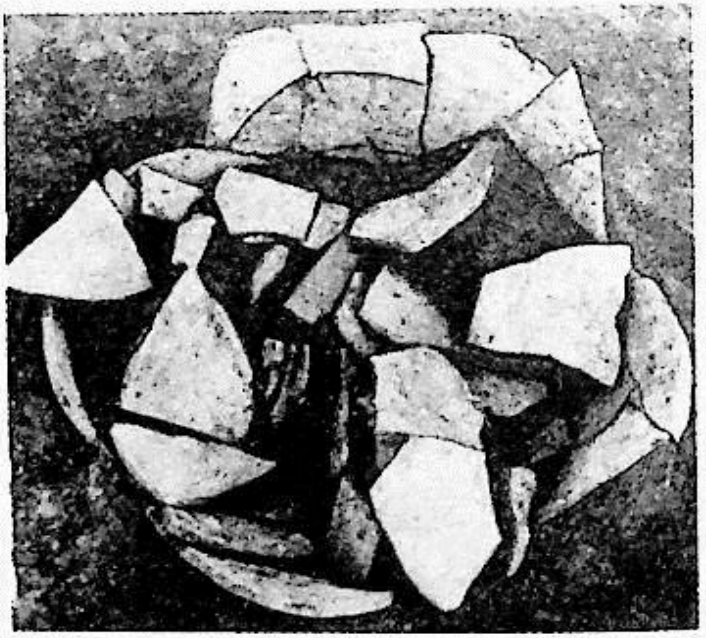
61

62

63

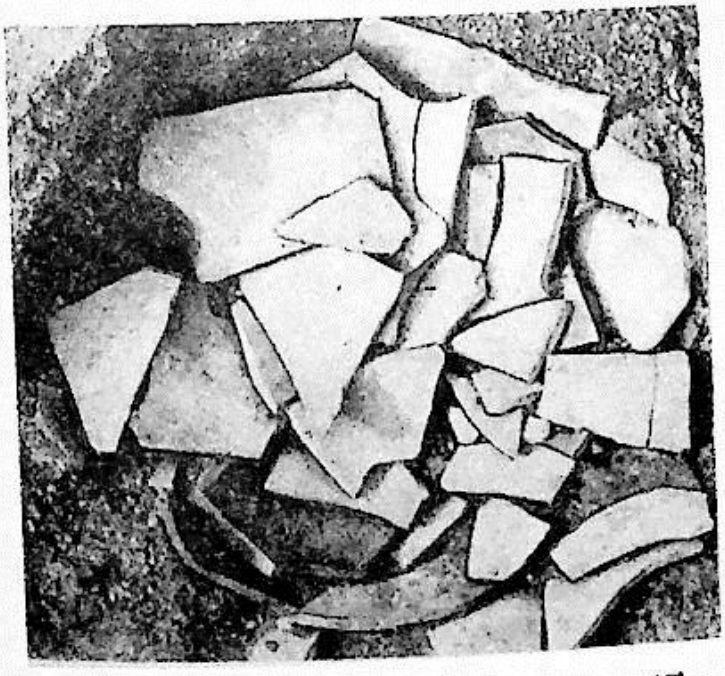
64

65

66

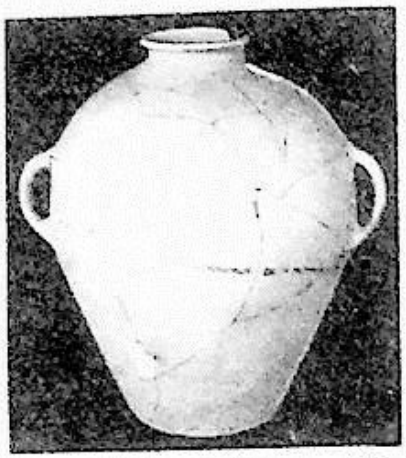
67

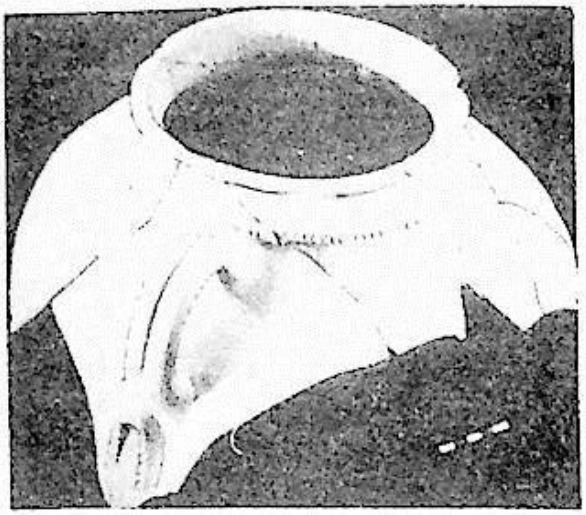
68

69

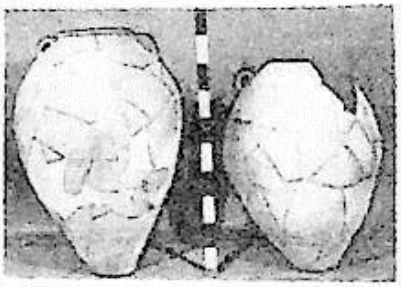
70

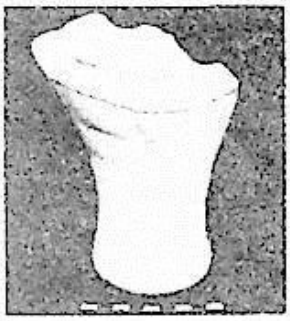
71

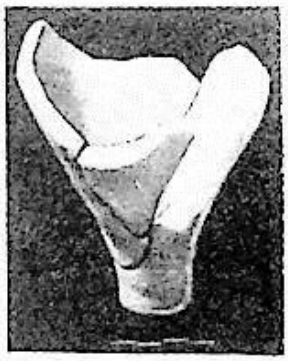
72

73

74

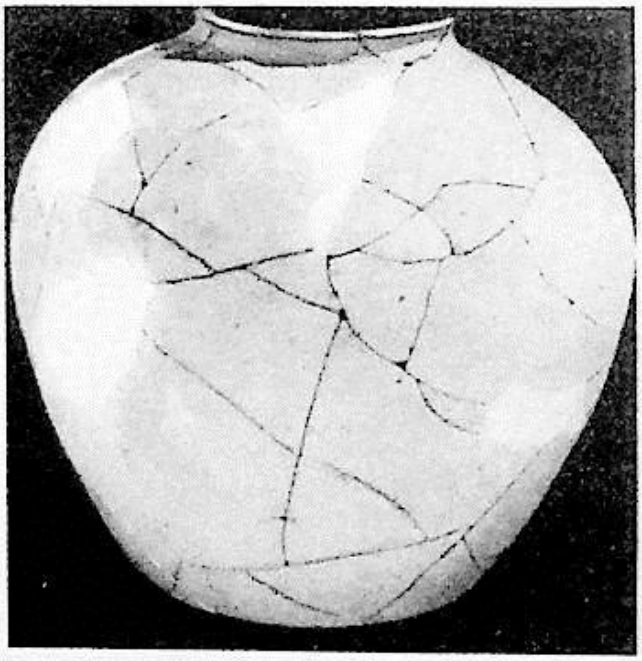

74,

75

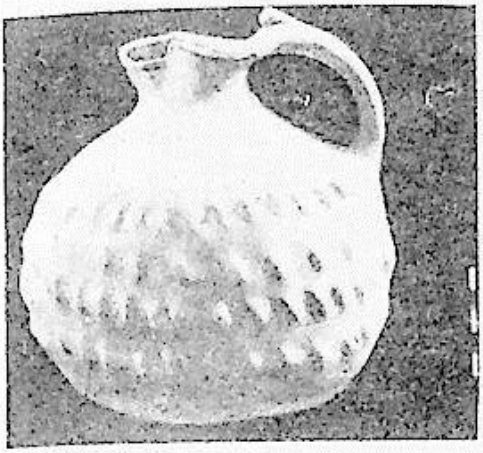

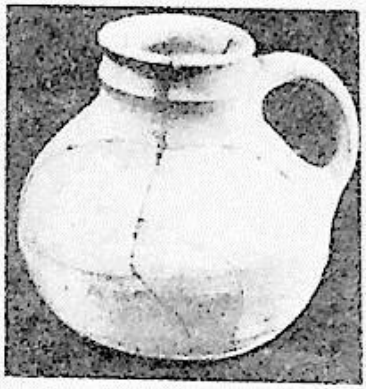
76

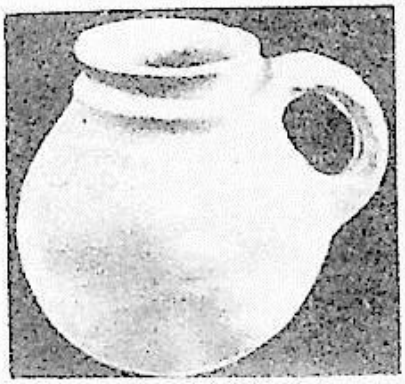
77

78

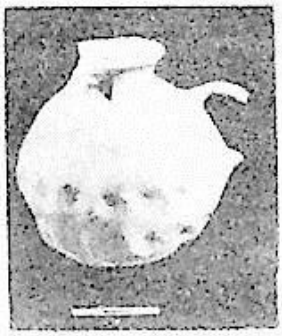

79

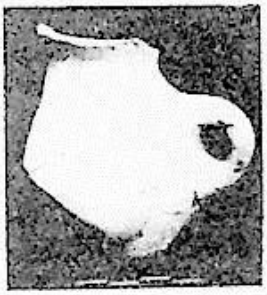

80

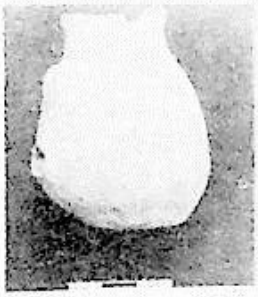

81

82

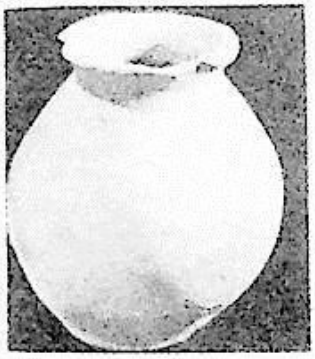

83

84

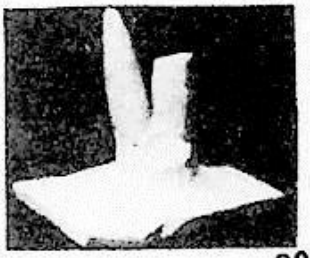

85

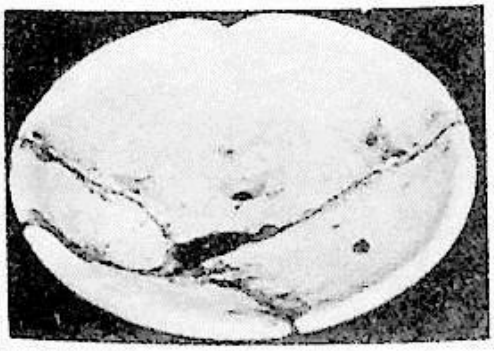

86

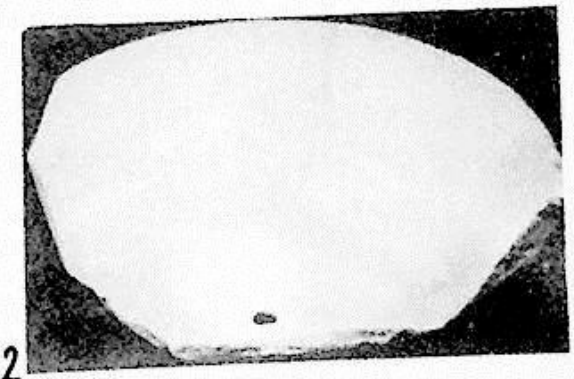

87

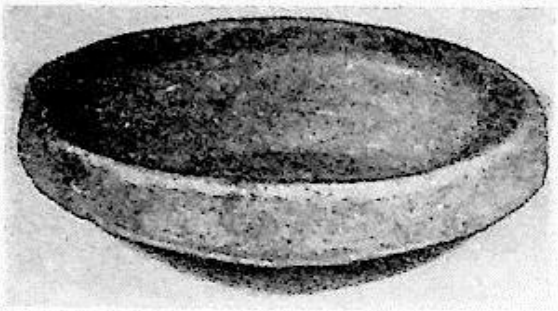

88

89

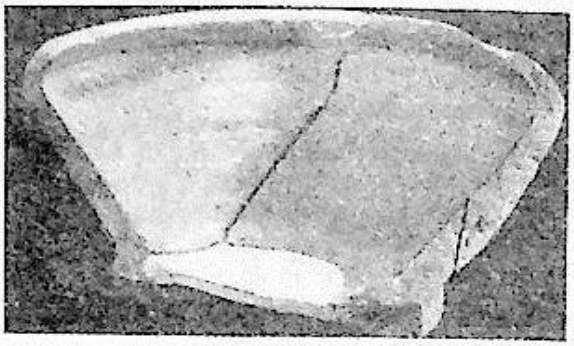

90

91

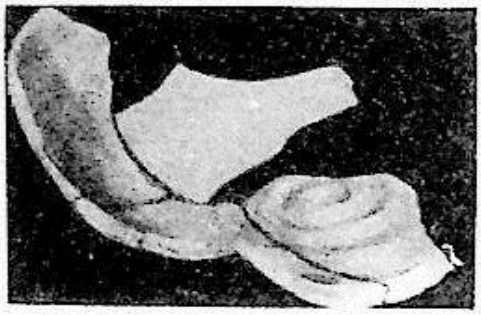

92

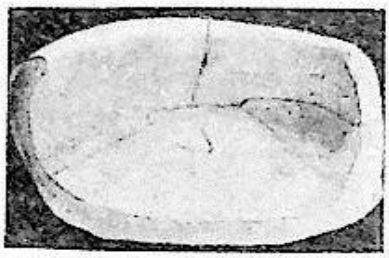
93

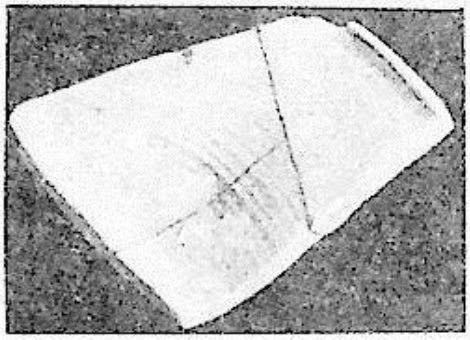
94

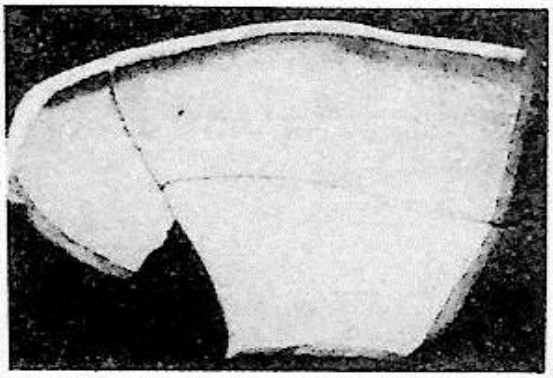
95

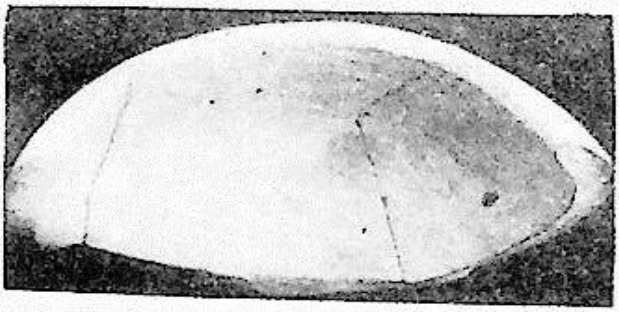
96

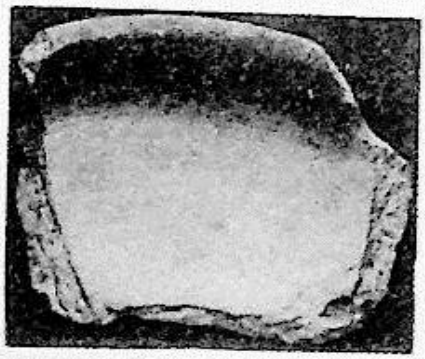
97

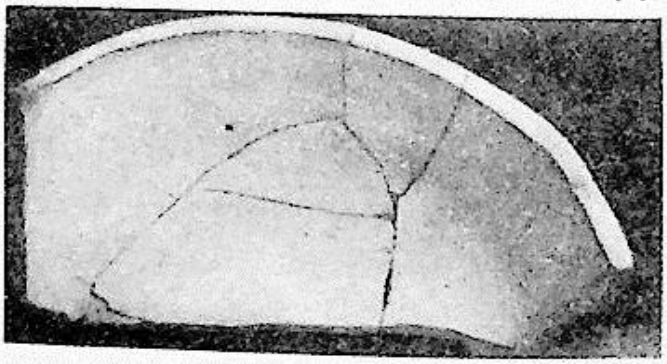
98

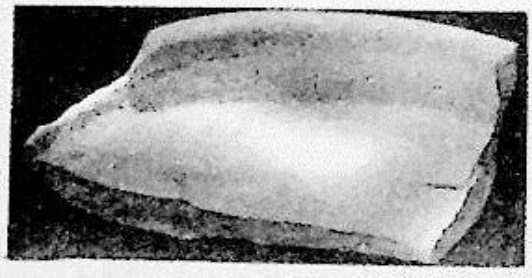
99

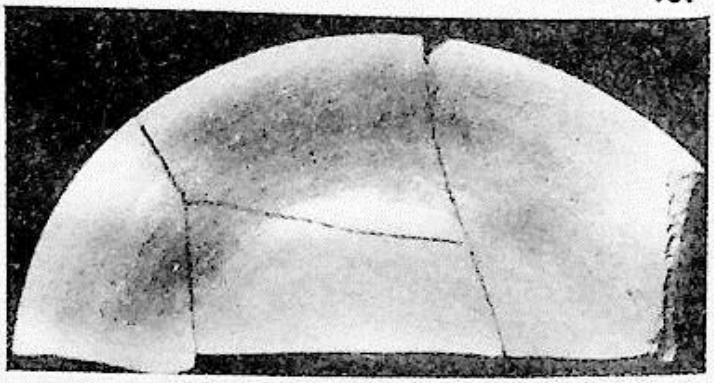
100

101

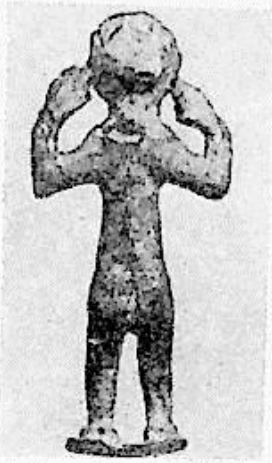
102

103

104

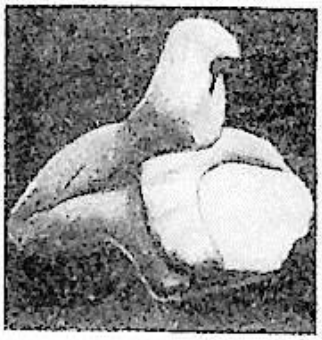
105

106

107

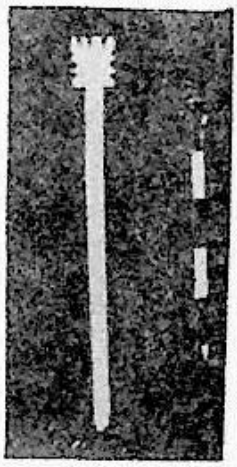
108

109

110

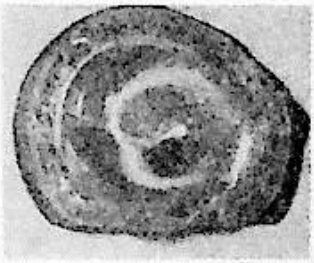
111

112

113

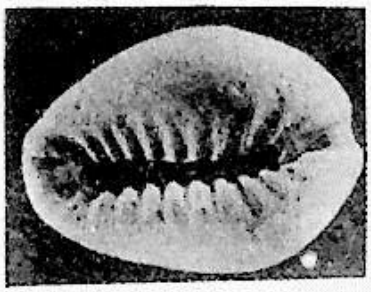
114

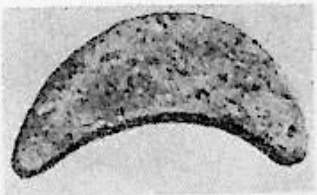
115

116

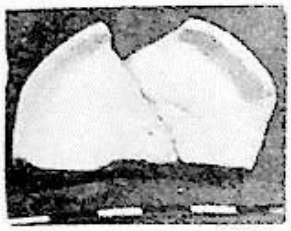
117

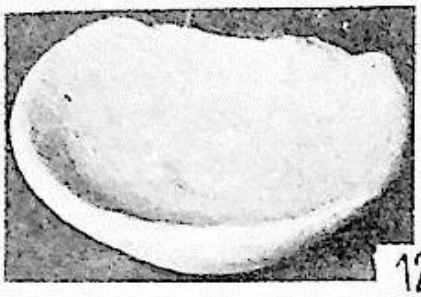
118

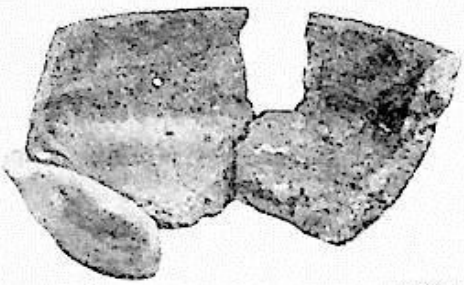
119

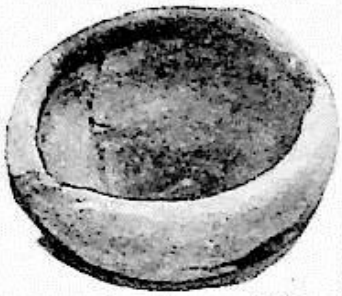
120

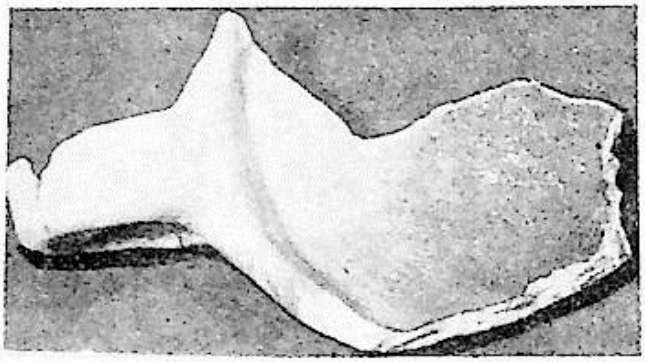
121

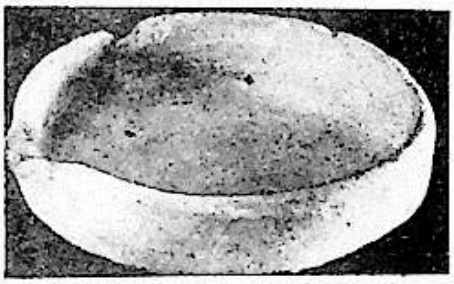
122

123

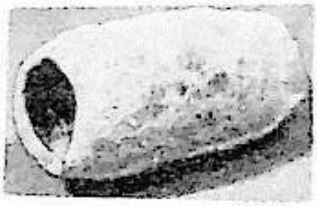
124

125

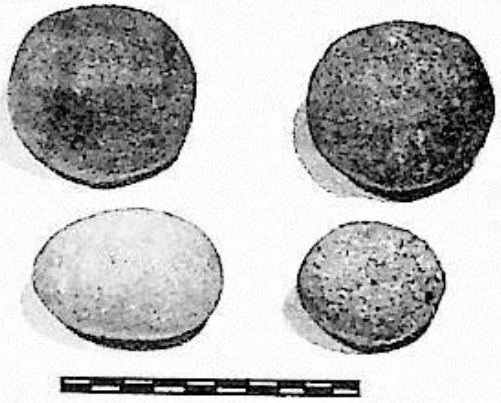
126

127

128

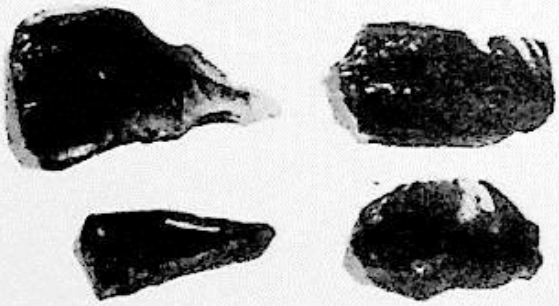
129

130

131

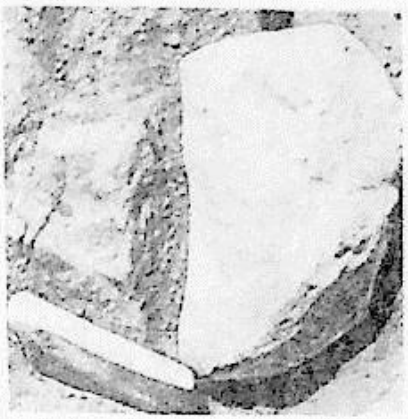
132

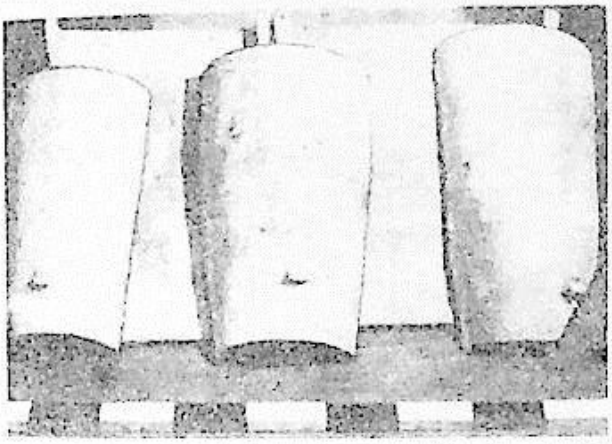
133

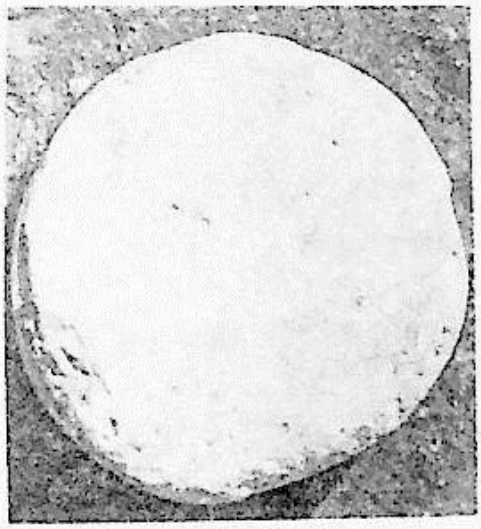
134

135

136

137

138

139

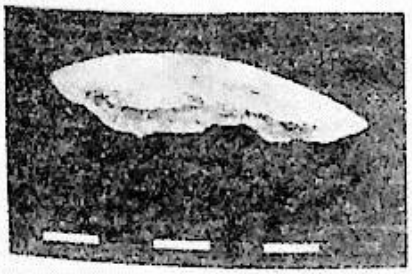
140

141

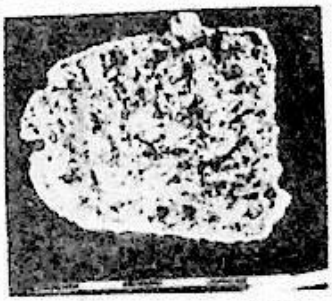
142

143

144

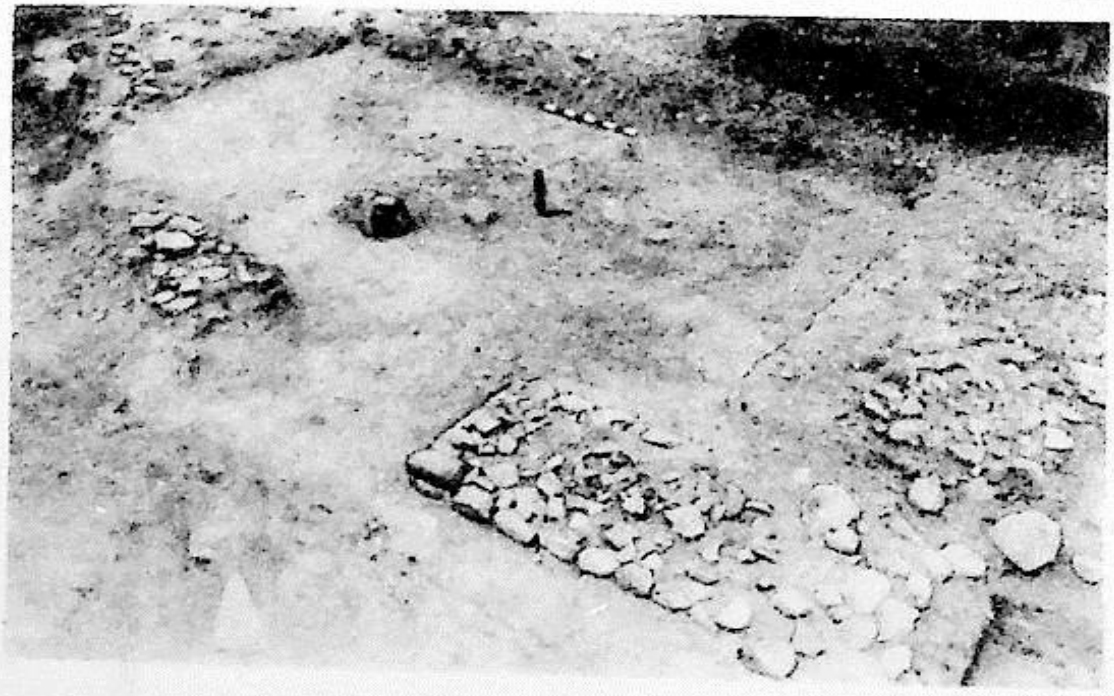
145

146

147

148

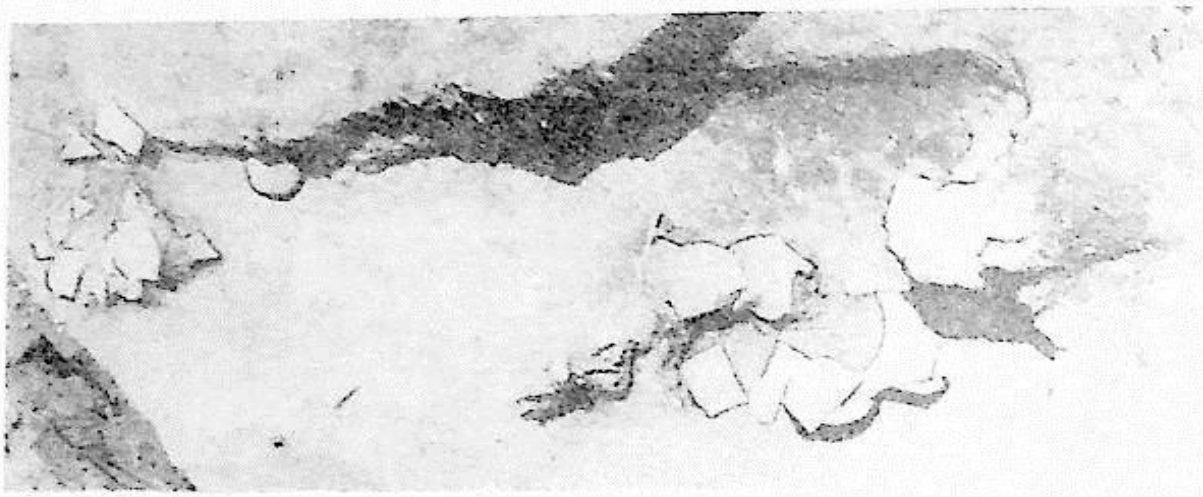
149

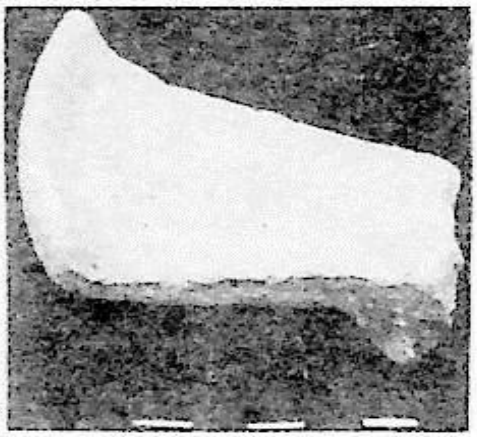
150

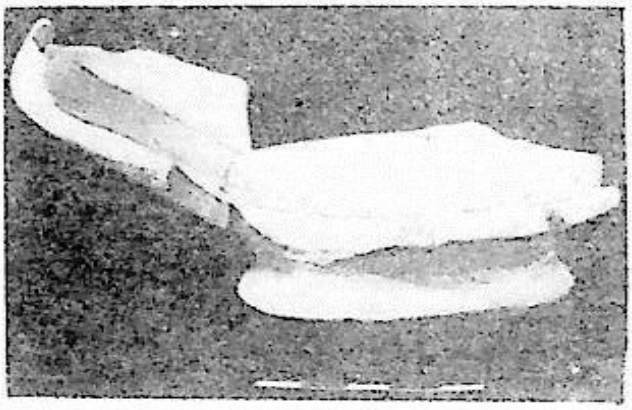
151

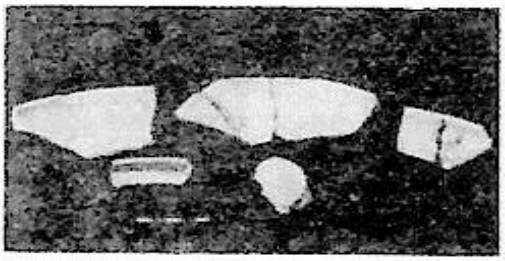
152

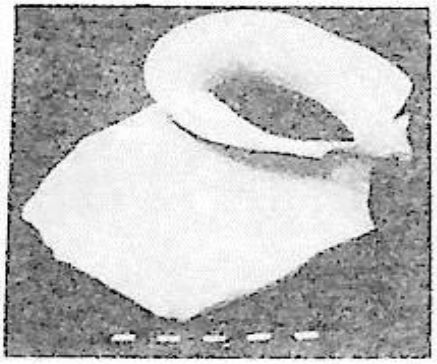
153

154

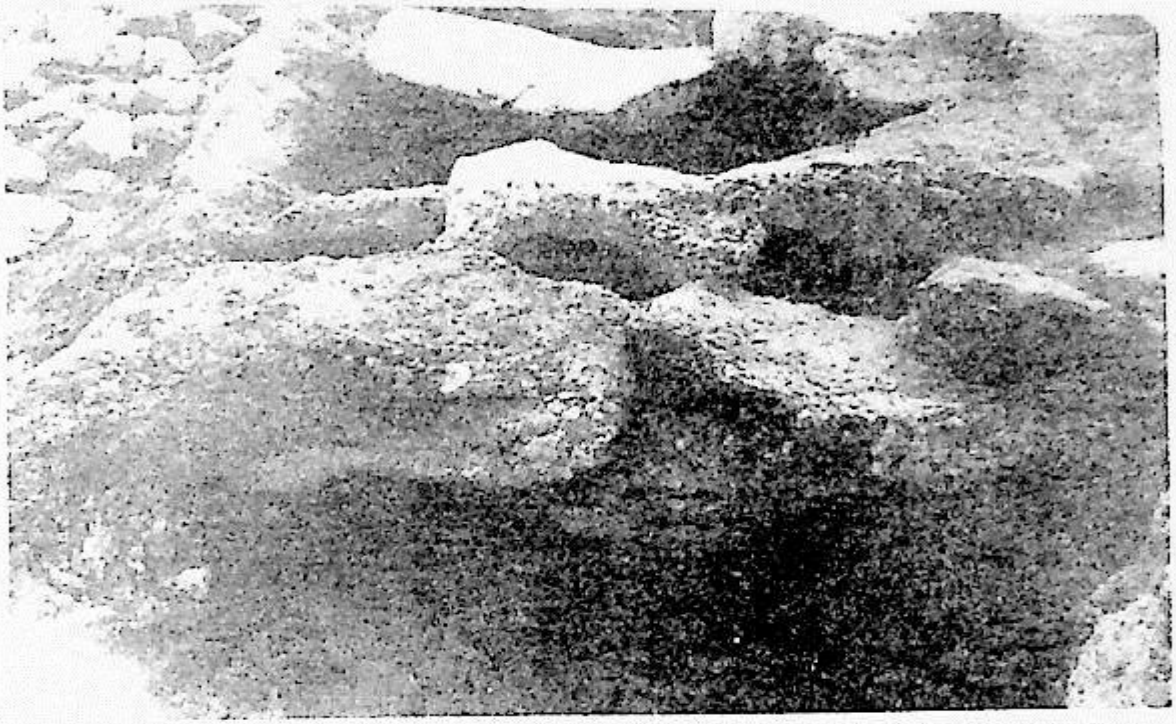
155

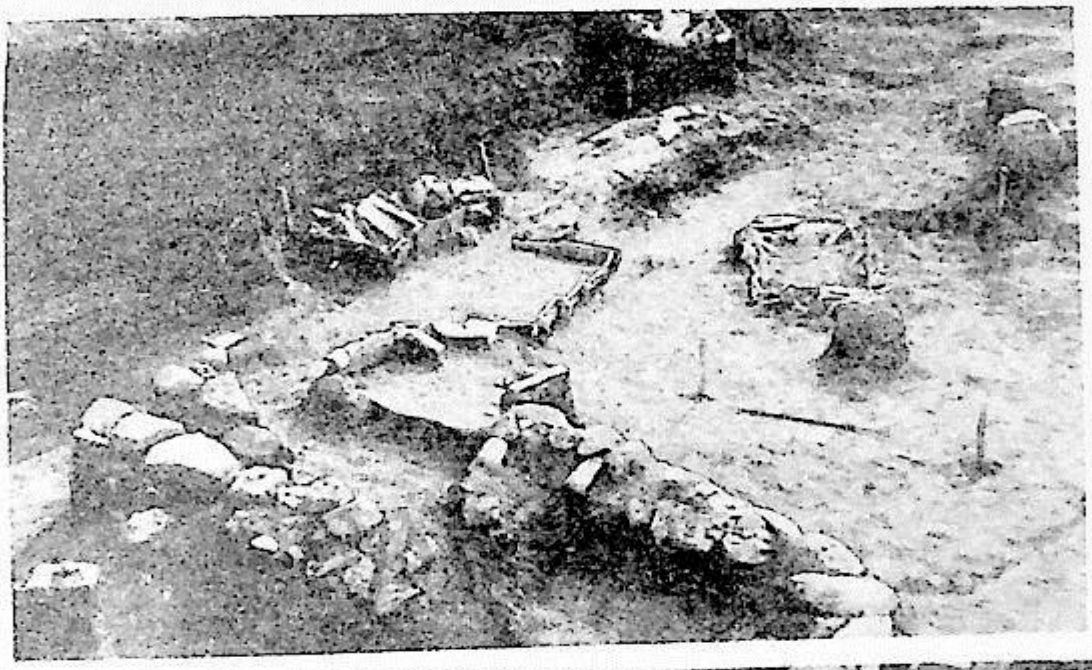
156

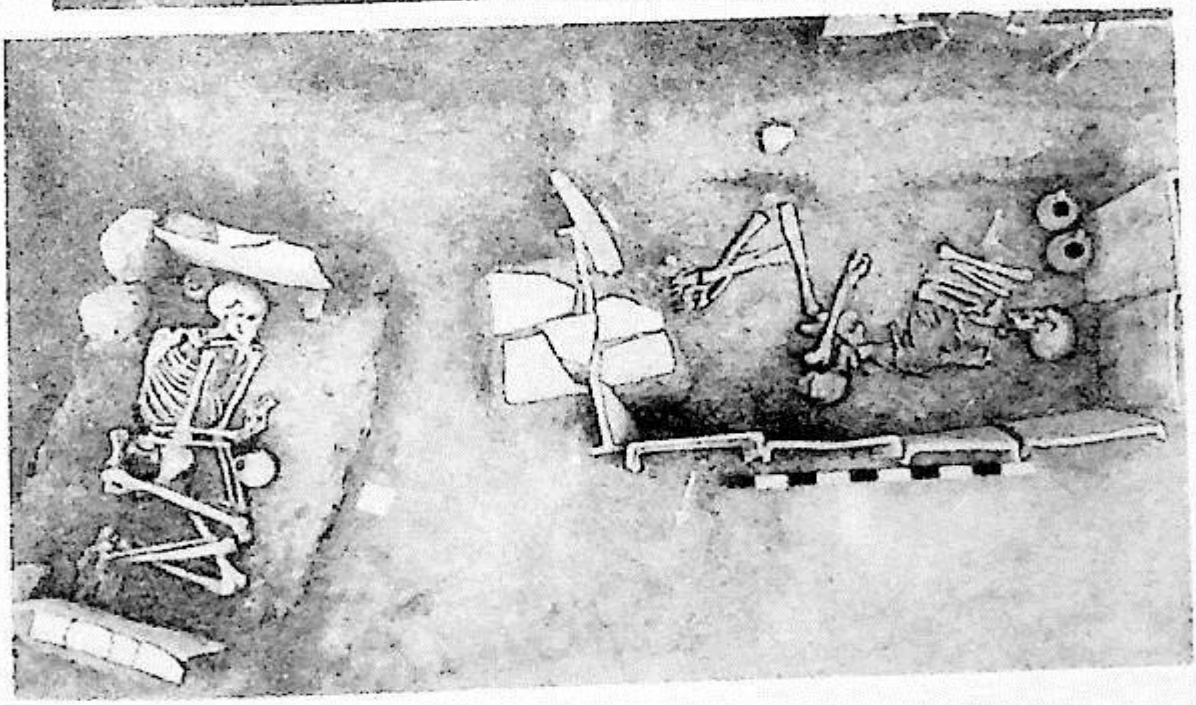
157

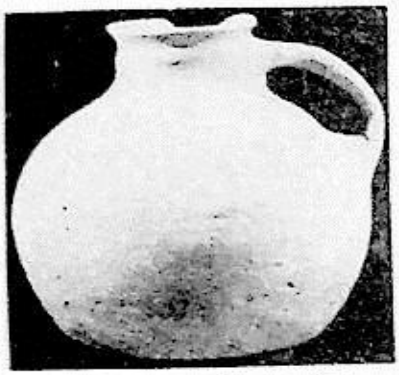
158

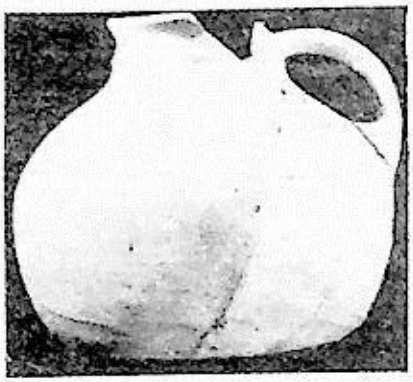
159

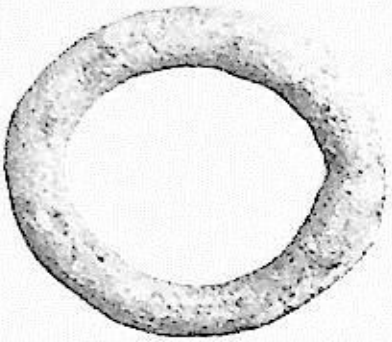
160

161

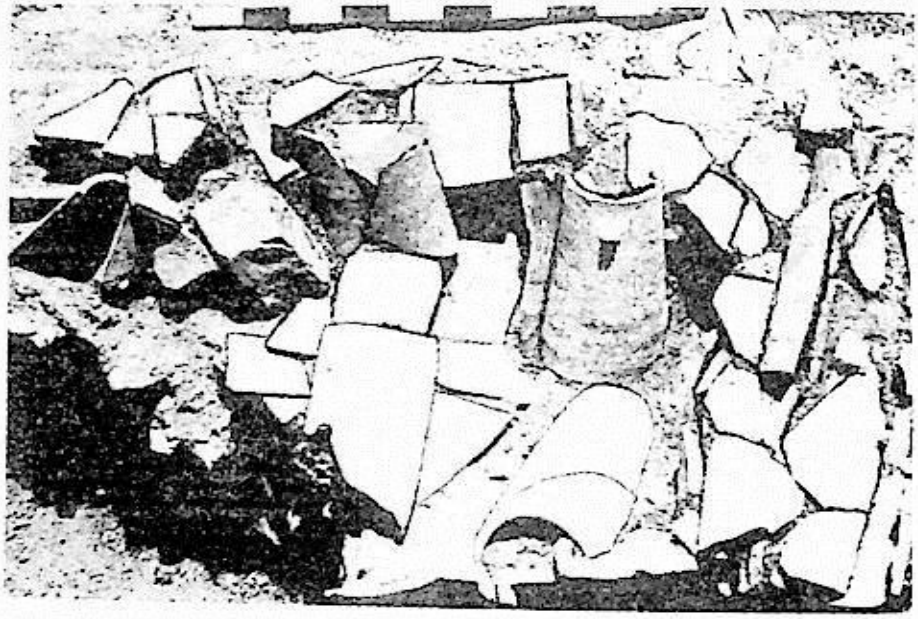
162

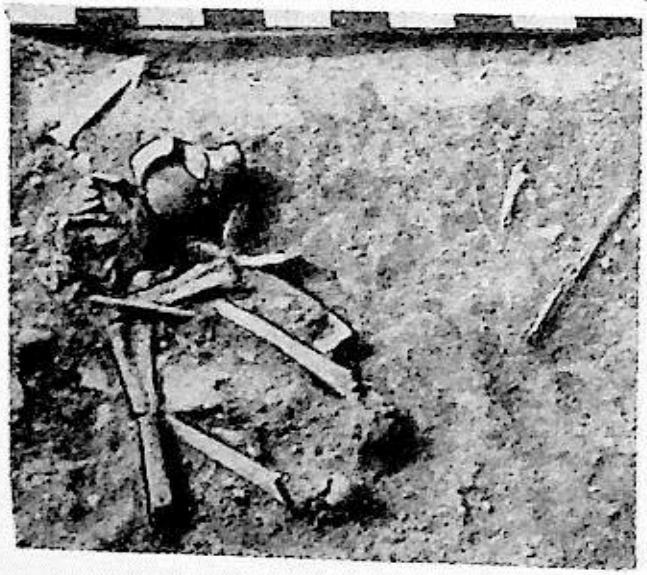
163

164

165

166

167

168

169

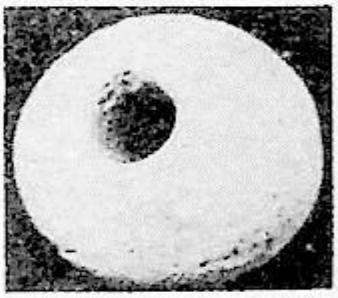
170

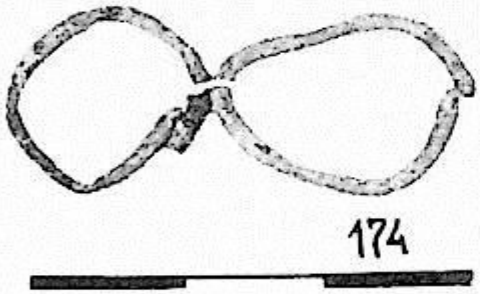
171

172

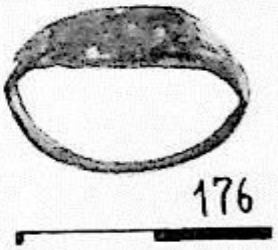
173

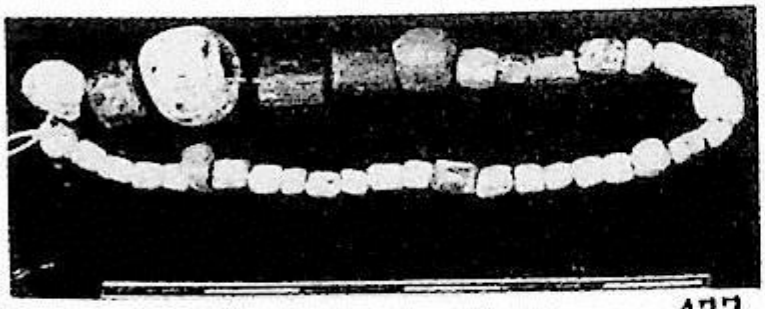
174

175

176

177

178

179

180

183

184

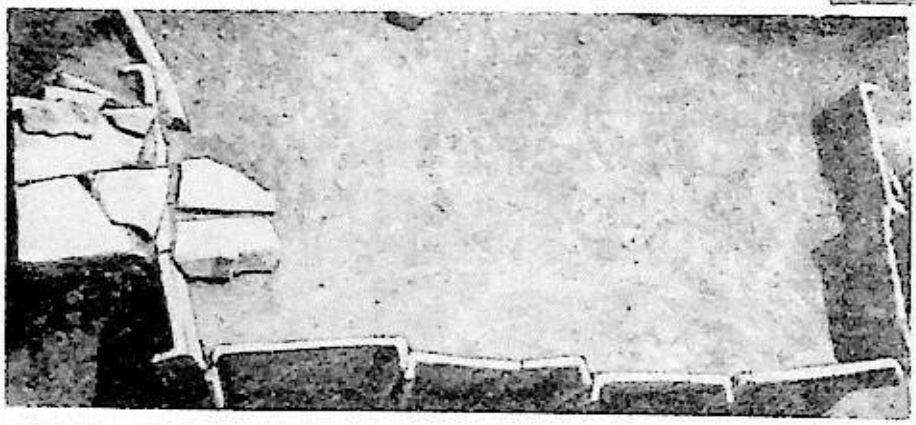
185

181

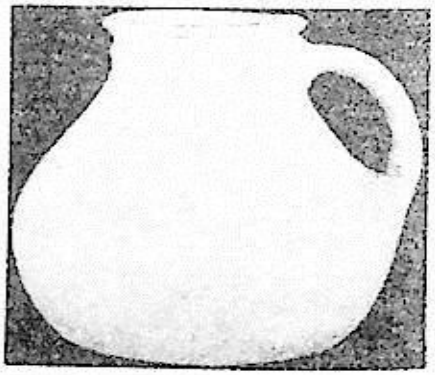

182

186

187

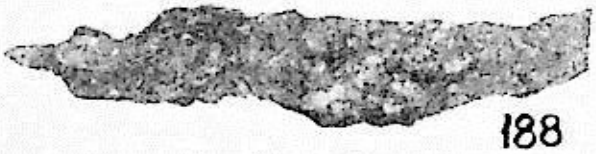
191

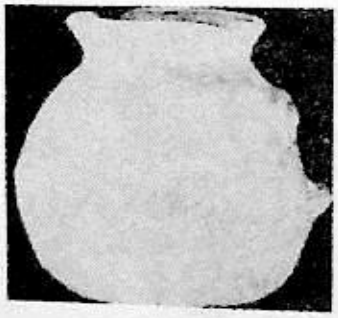
190

189

188

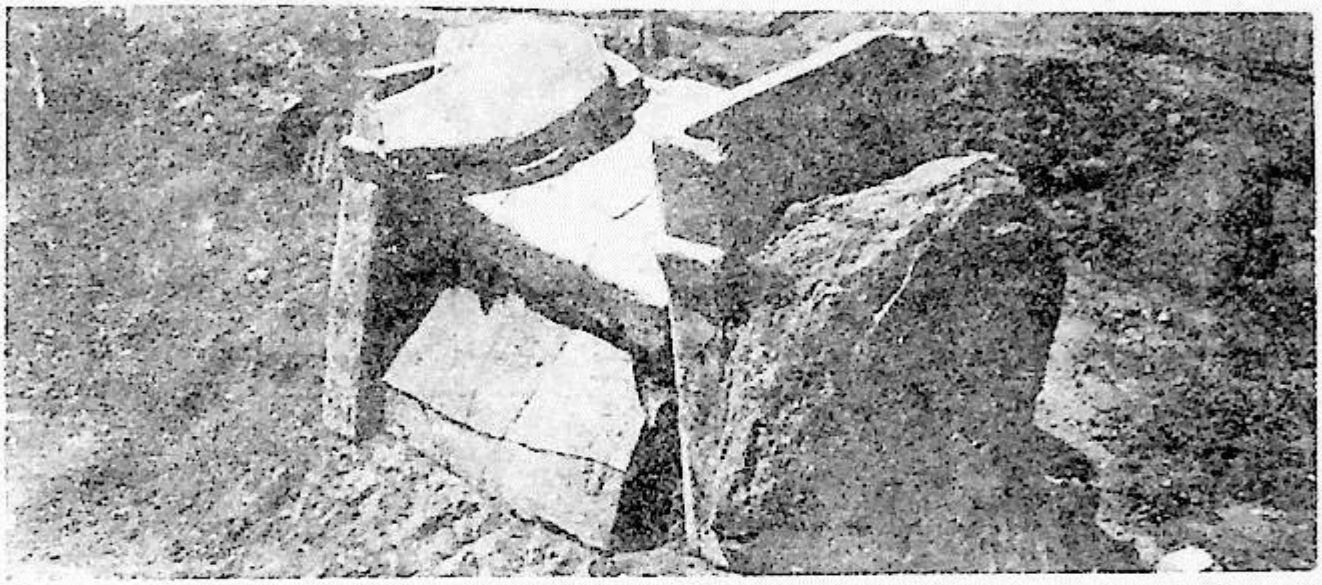
192

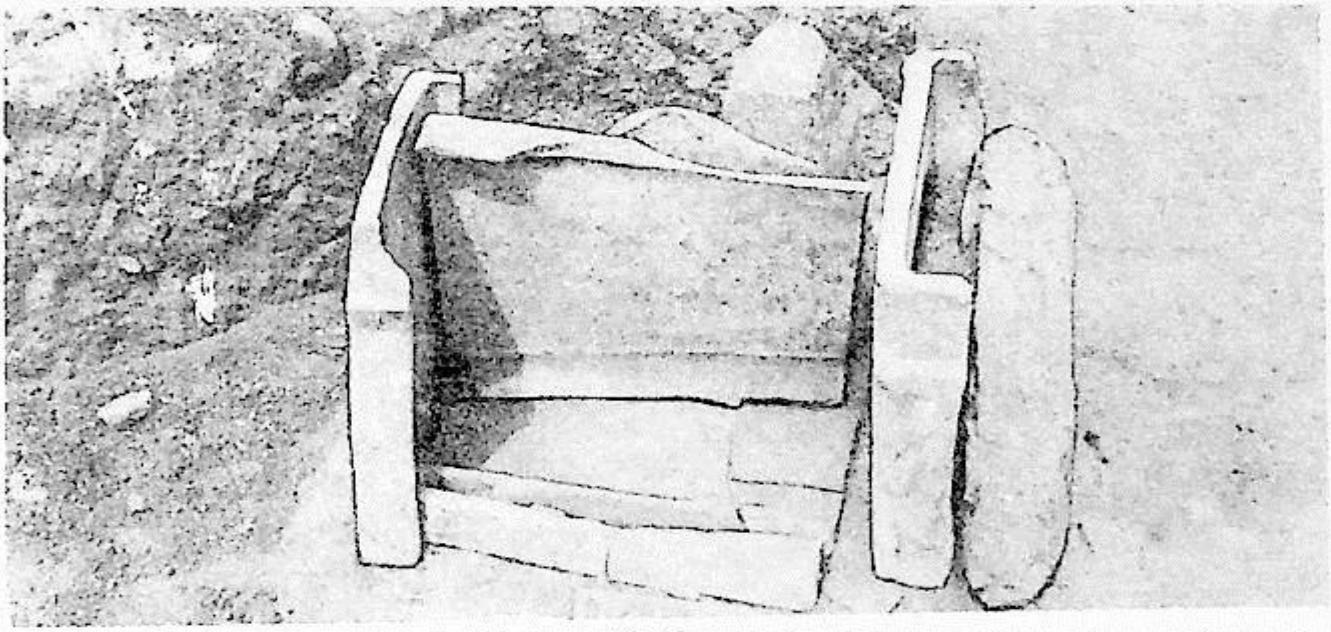
193

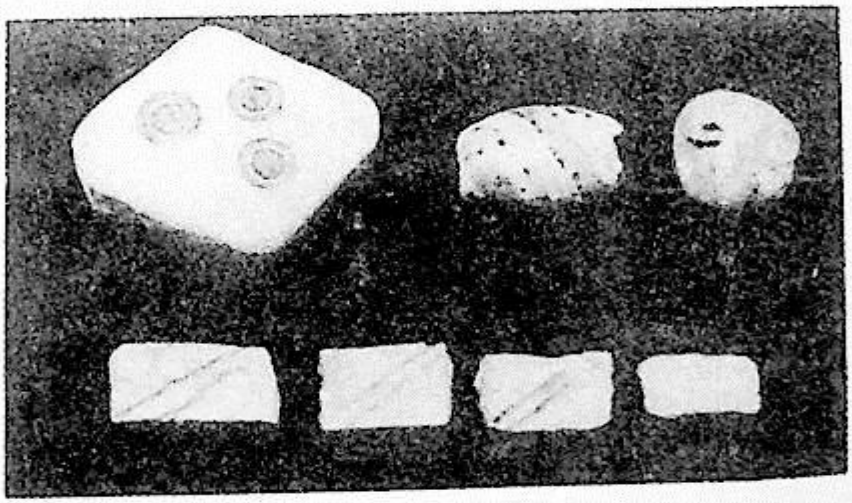
194

195

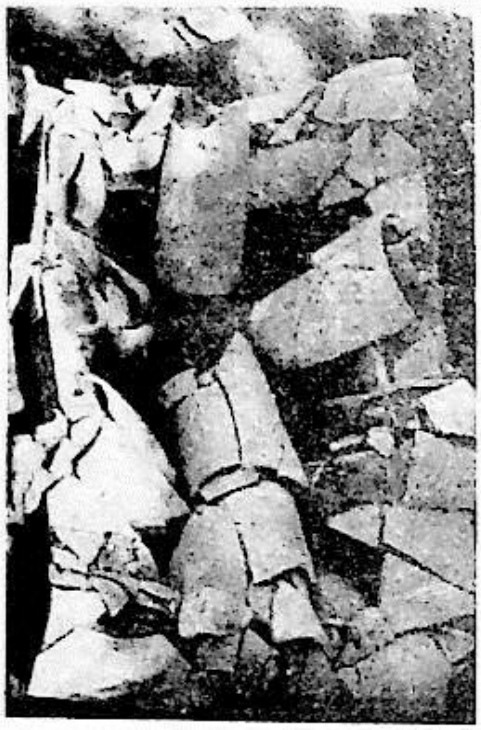

196

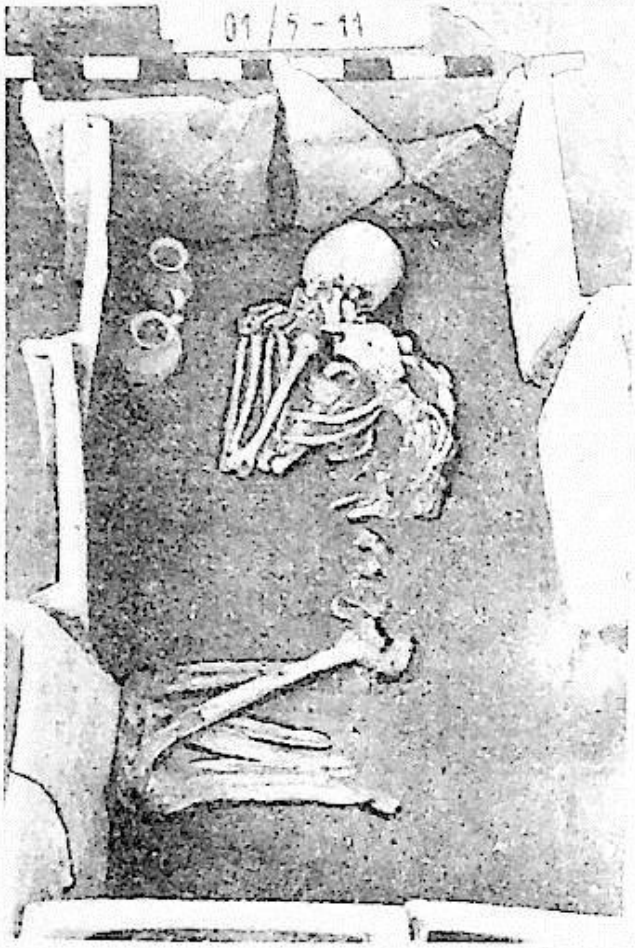

197

198

199

202

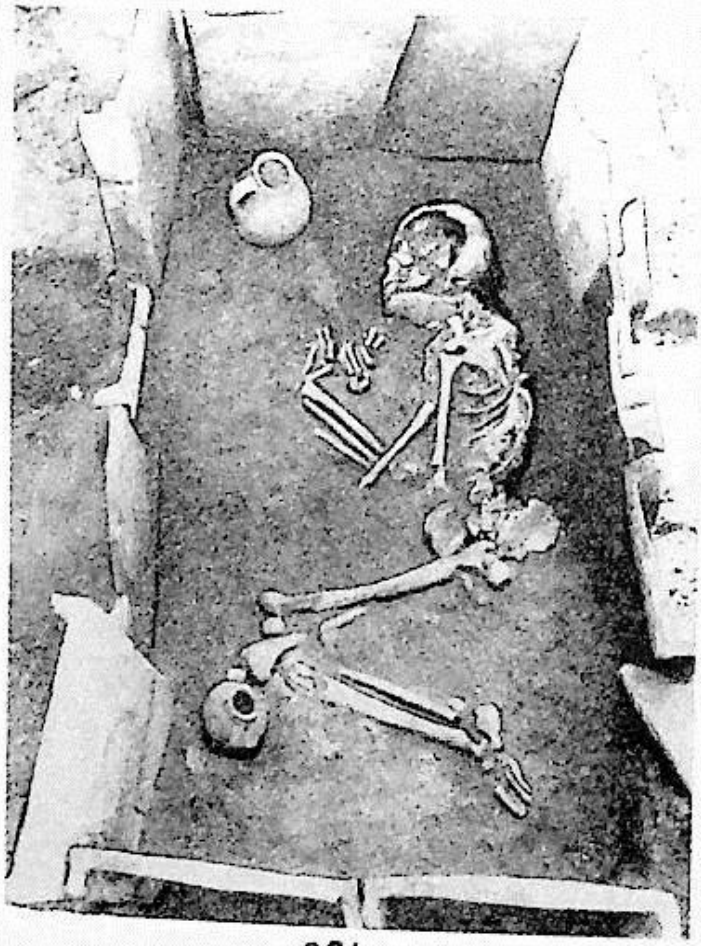
203

204

200

201

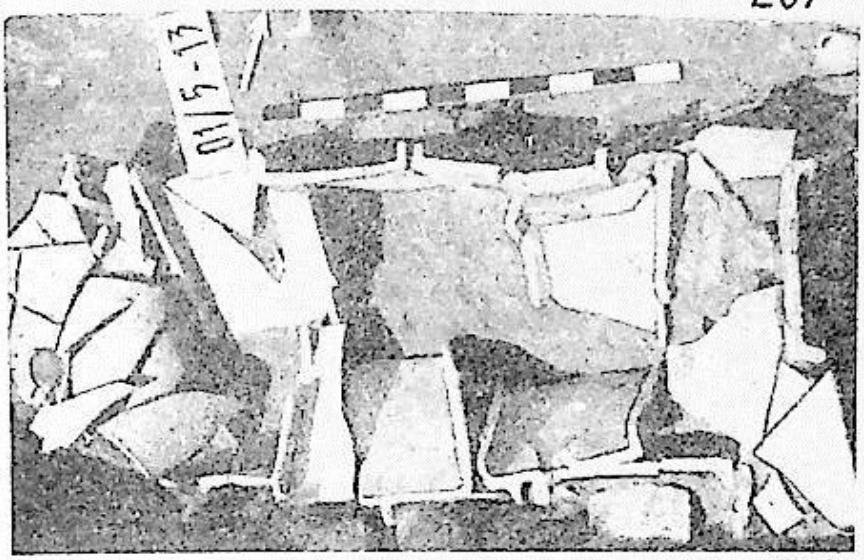
205

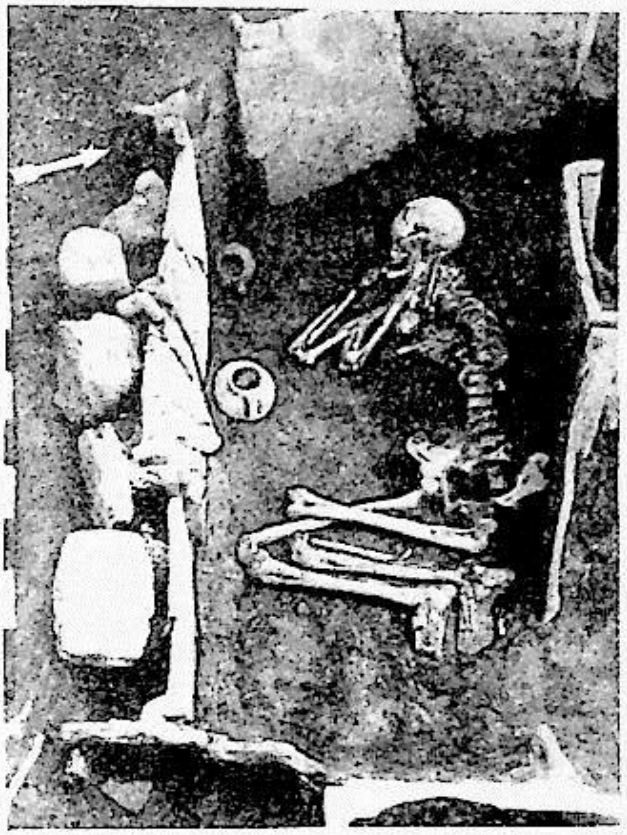
206

207

208

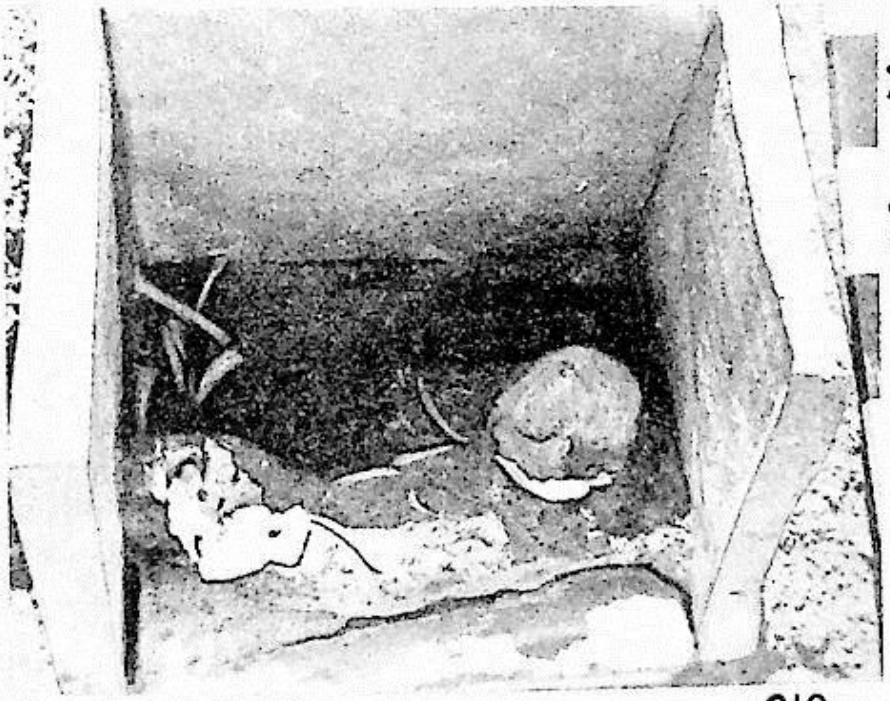

209

214

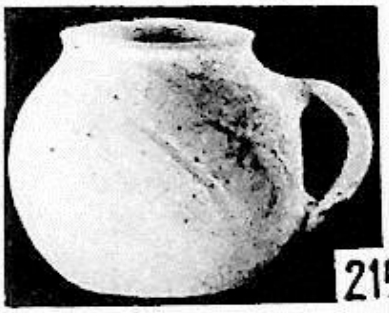

210

211

212

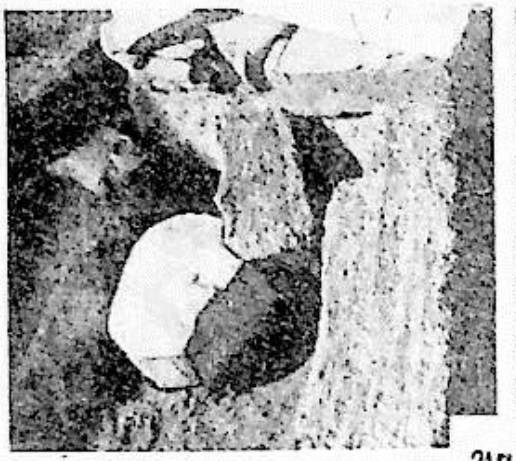

215

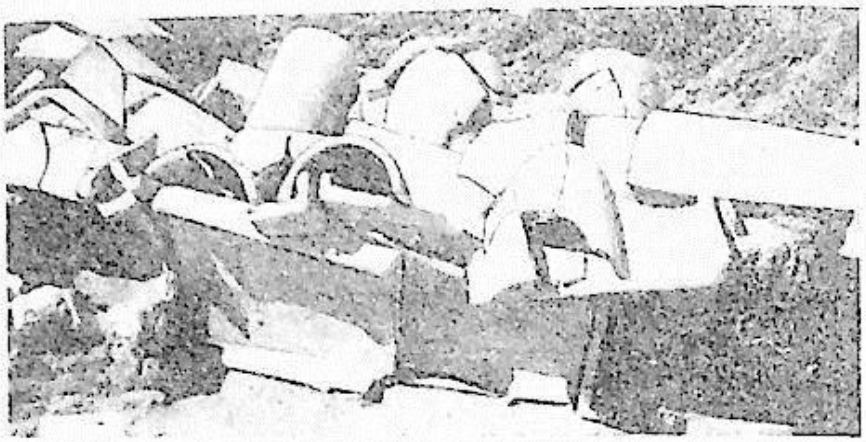
213

216

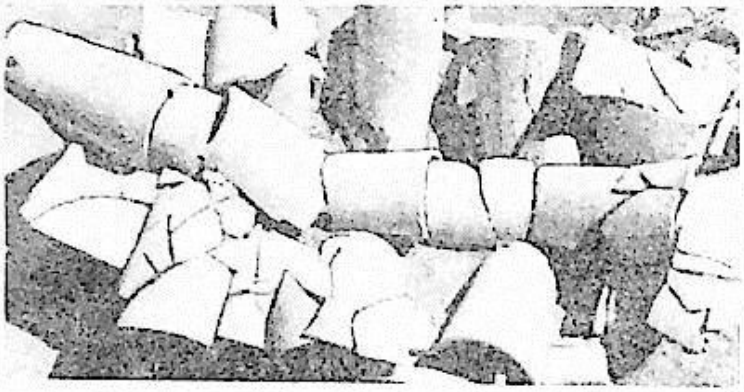
217

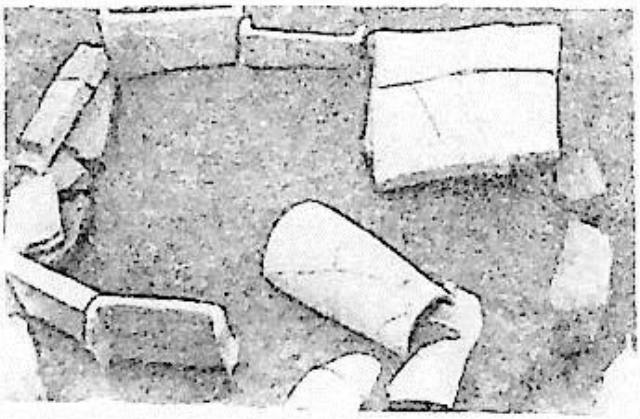
218

219

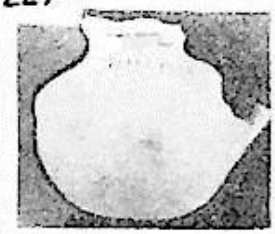
220

221

222

223

224

225

226

227

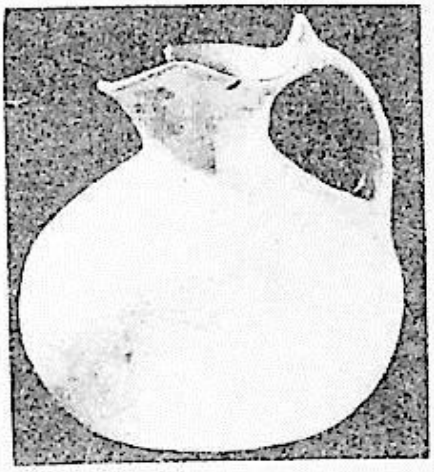

228

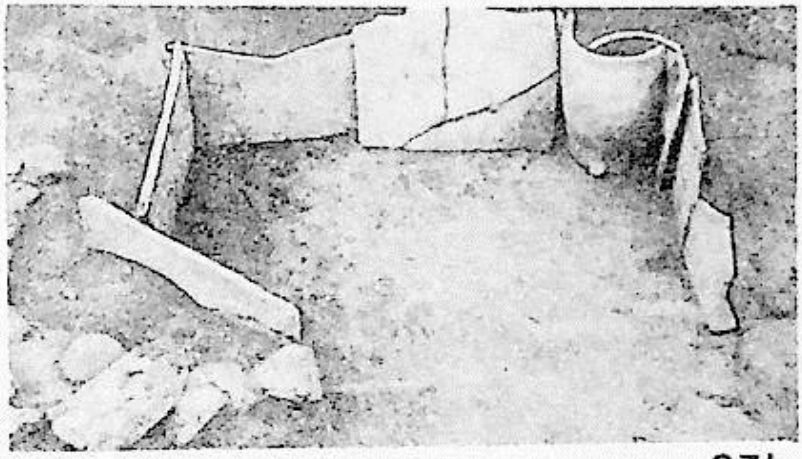

229

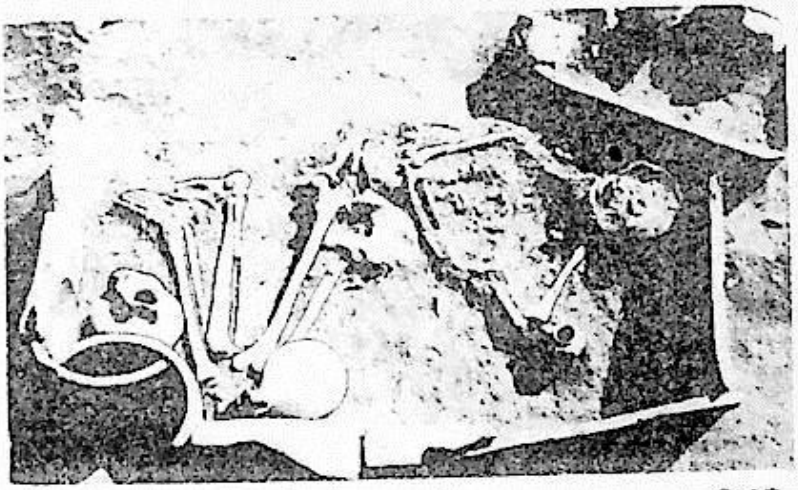

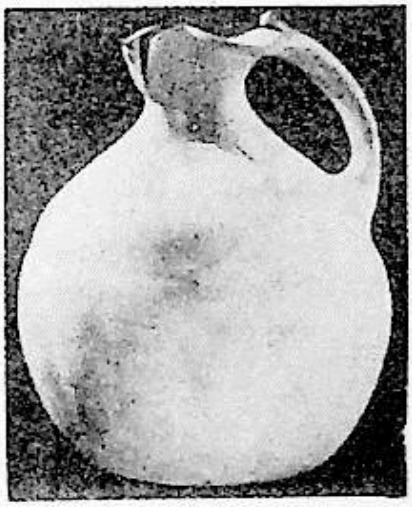
230

231

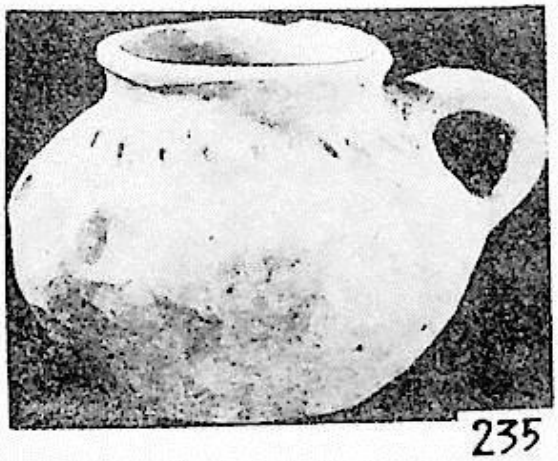
232

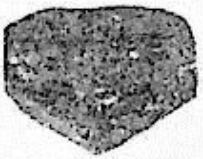
233

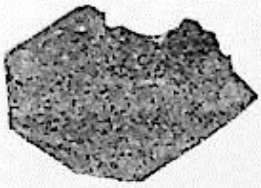
234

235

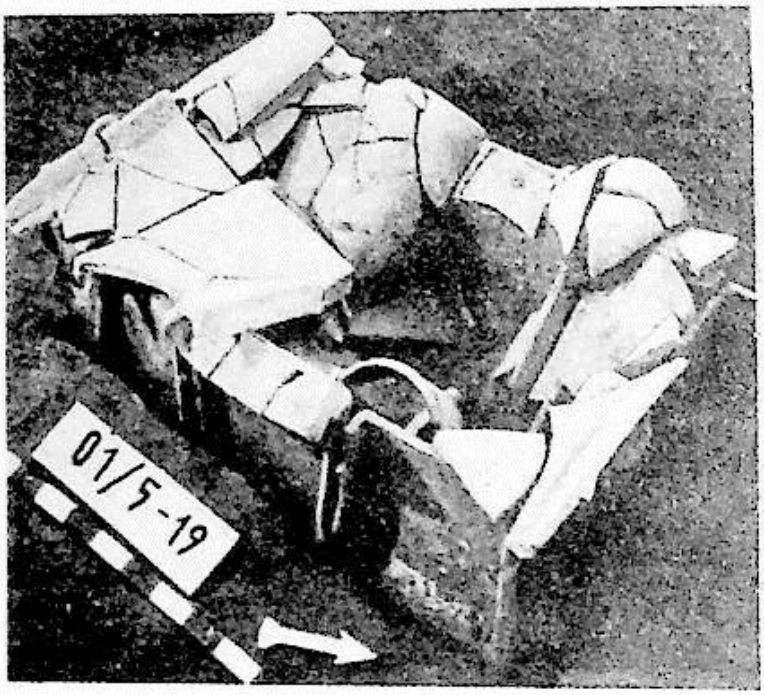
236

237

238

239

240

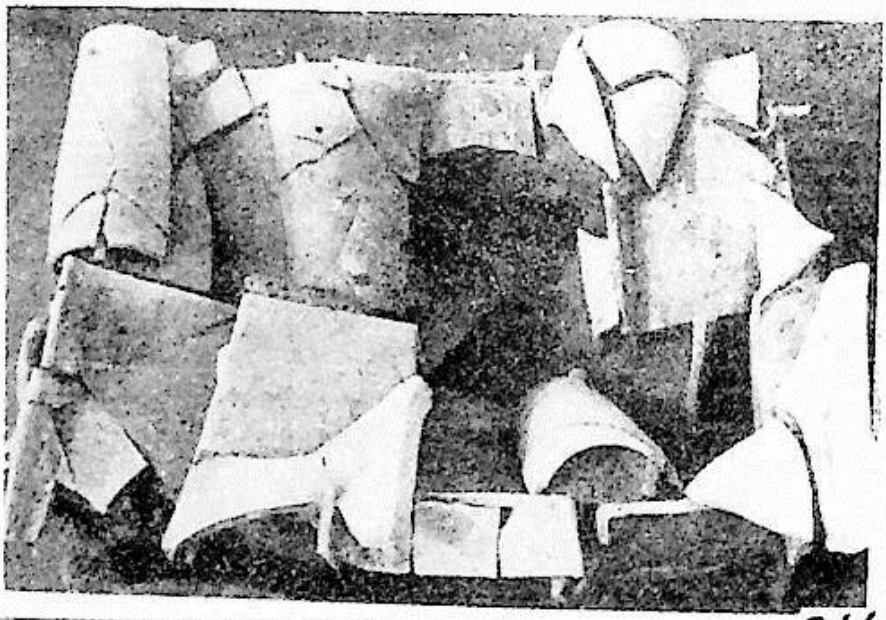
241

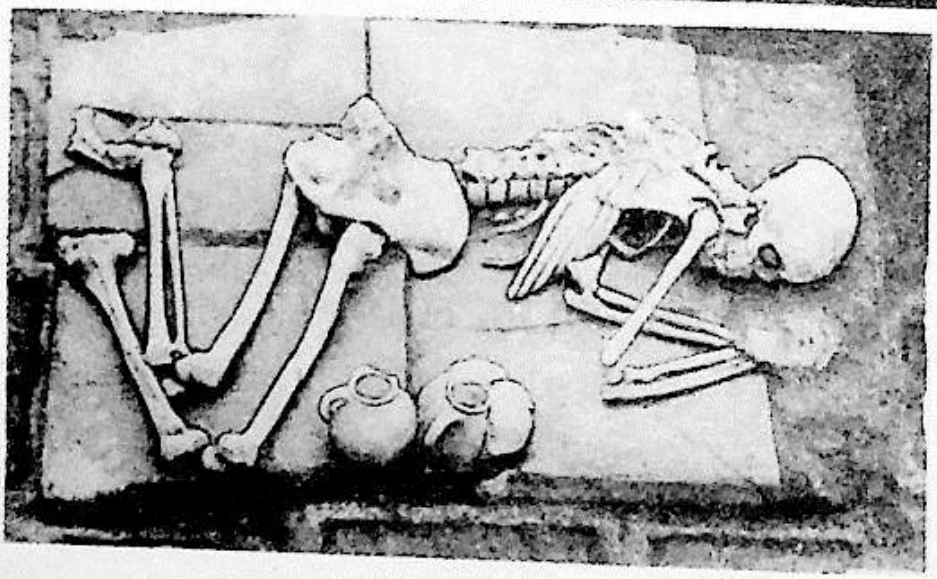
242

243

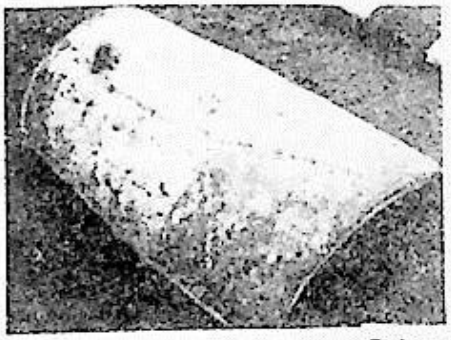
244

245

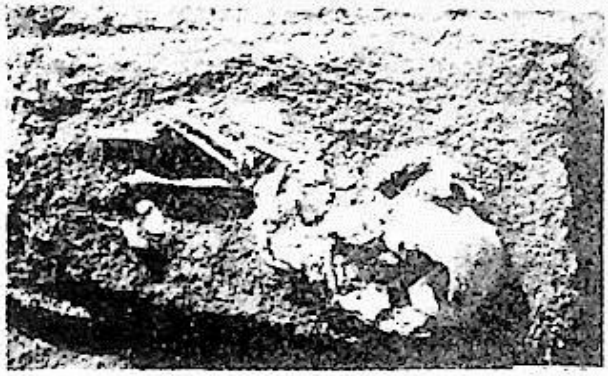
246

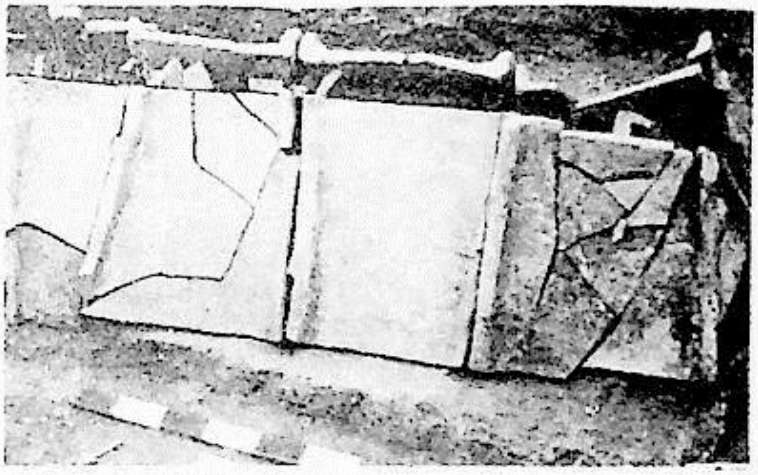
247

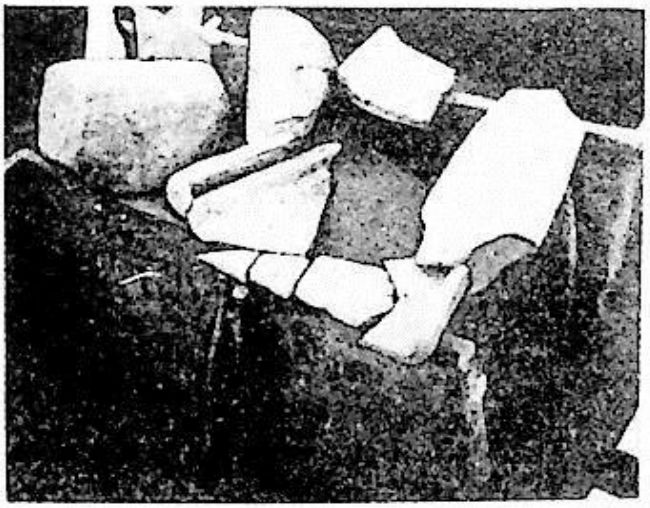
248

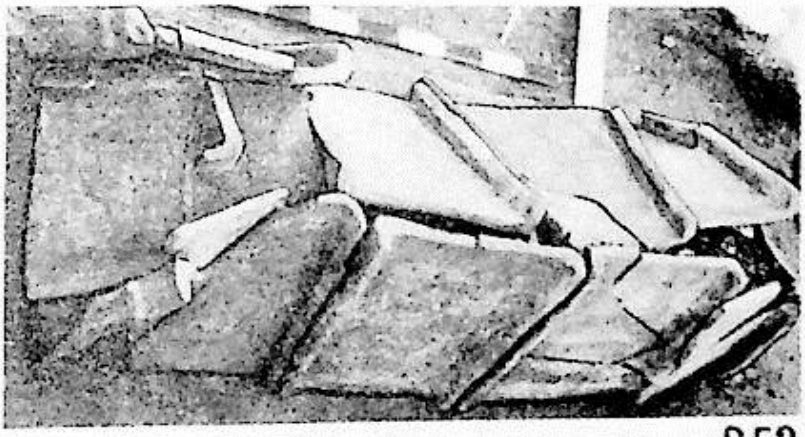
249

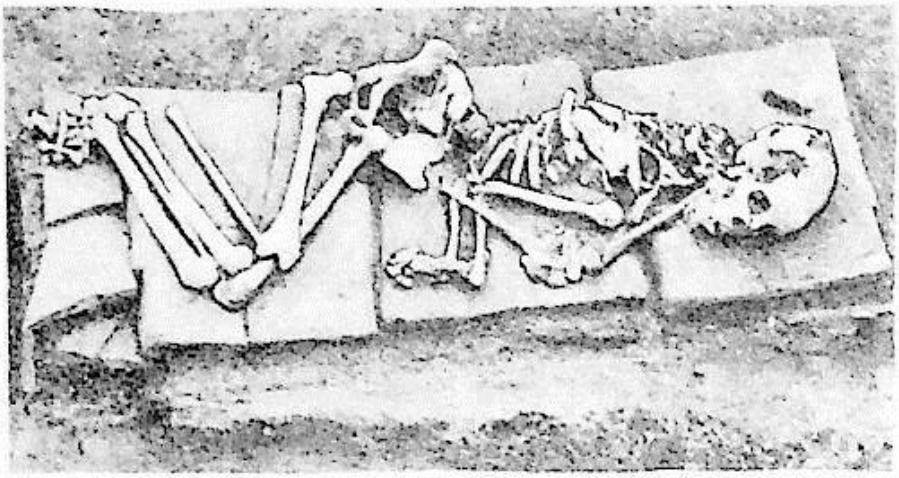
250

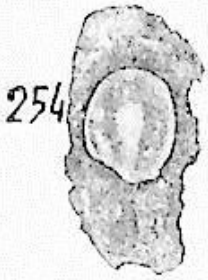
251

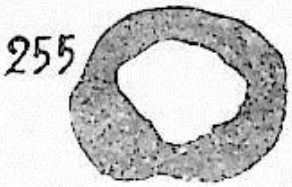
252

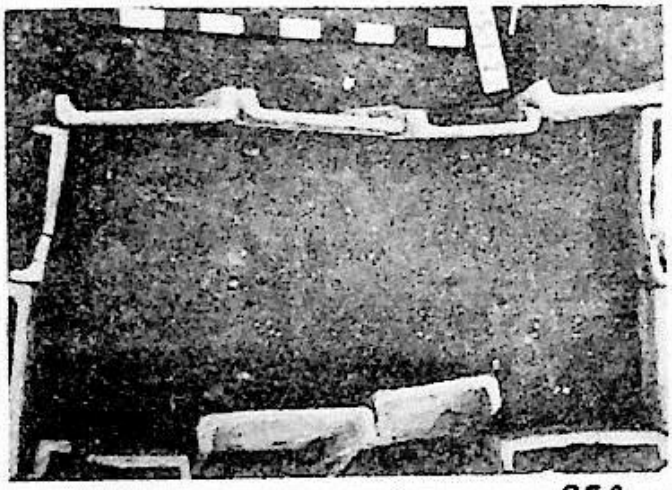
253

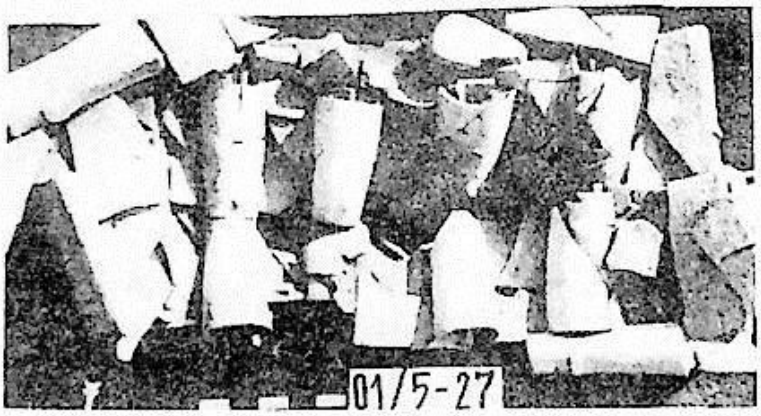
254

255

256

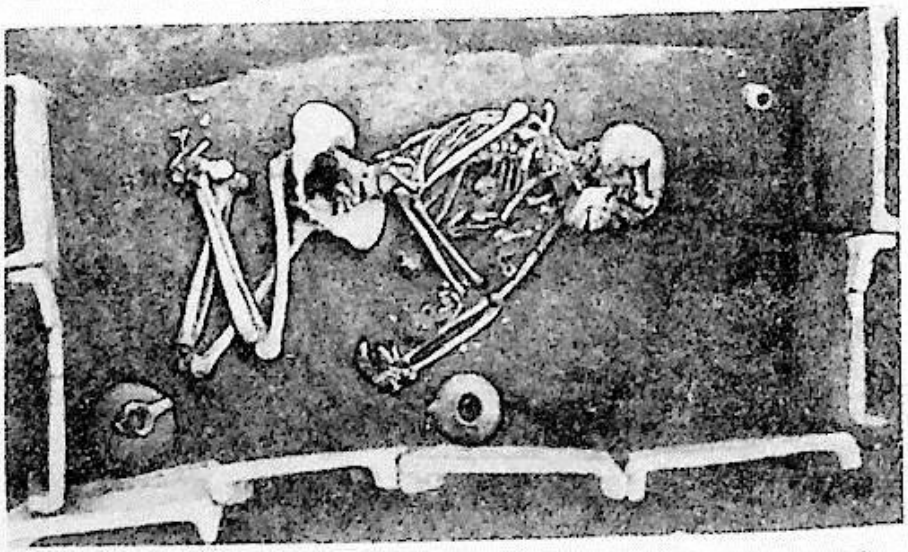
257

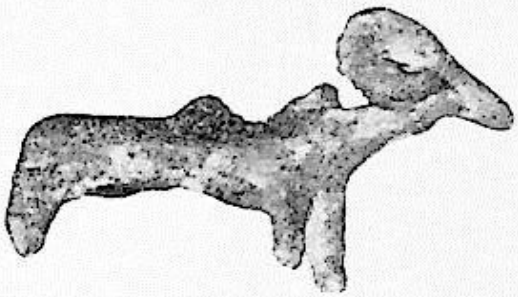
258

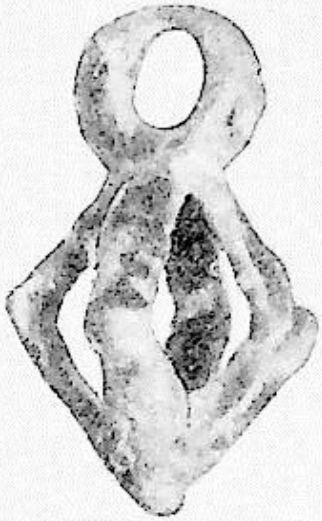
259

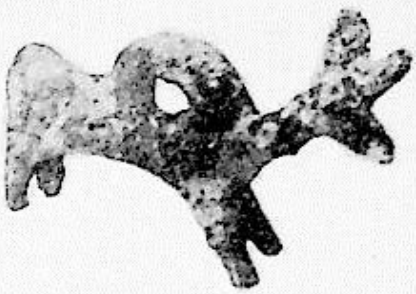
260

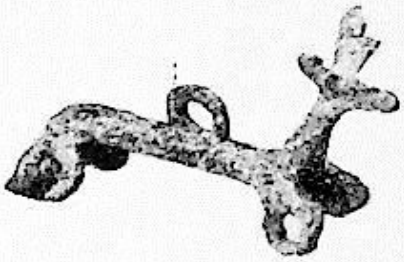
261

262

263

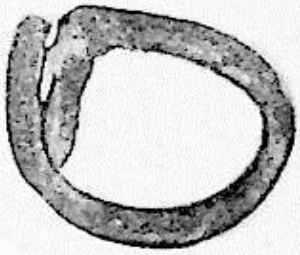
264

265

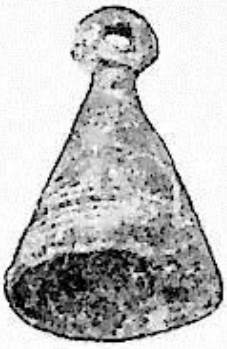
266

267

268

269

270

271

272

273

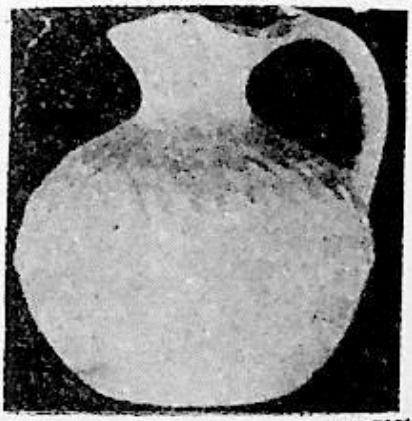
274

275

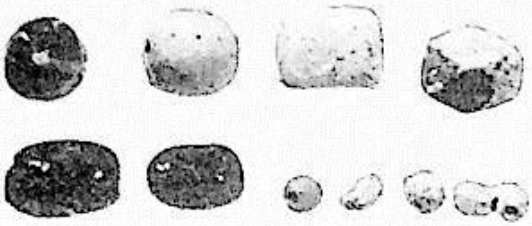
276

277

278

279

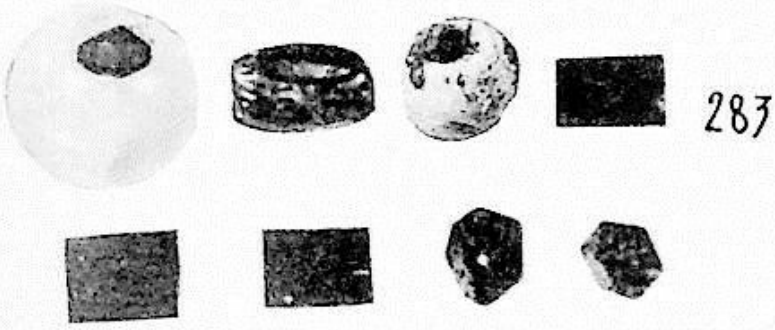
280

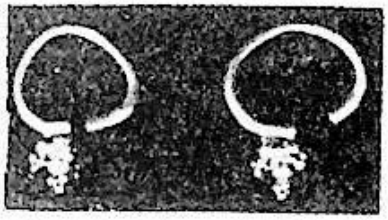
281

282

283

284

285

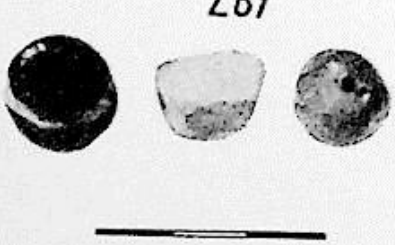
286

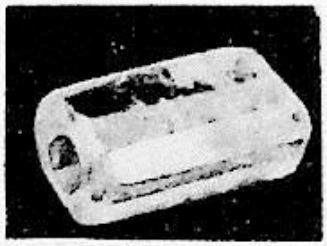
287

288

289

290

291

292

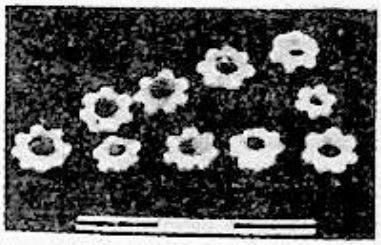
293

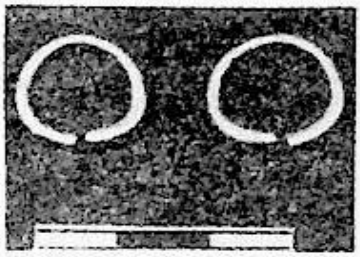
294

295

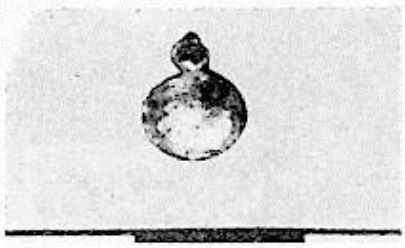
296

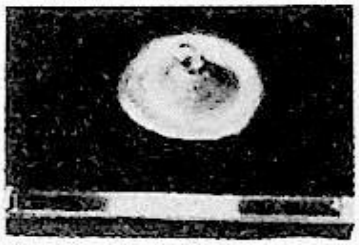
297

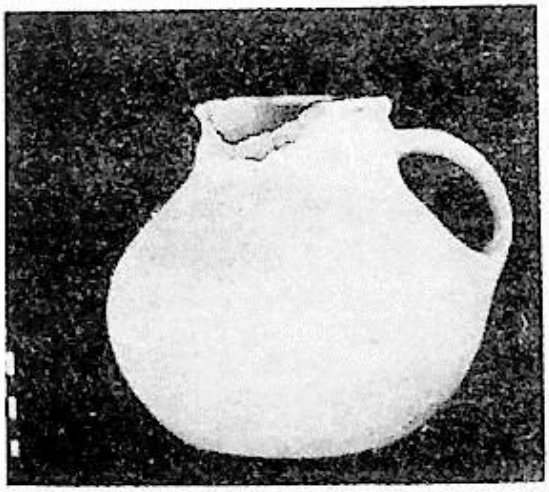
298

300

301

299

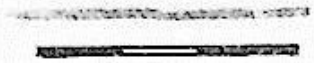
302

303

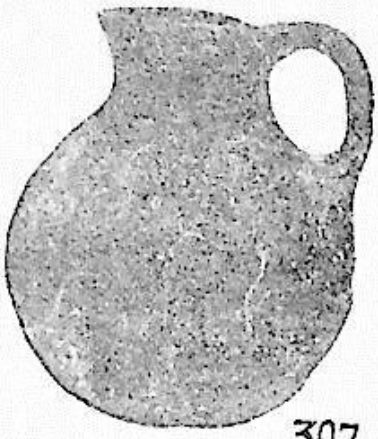
304

305

306

307

308

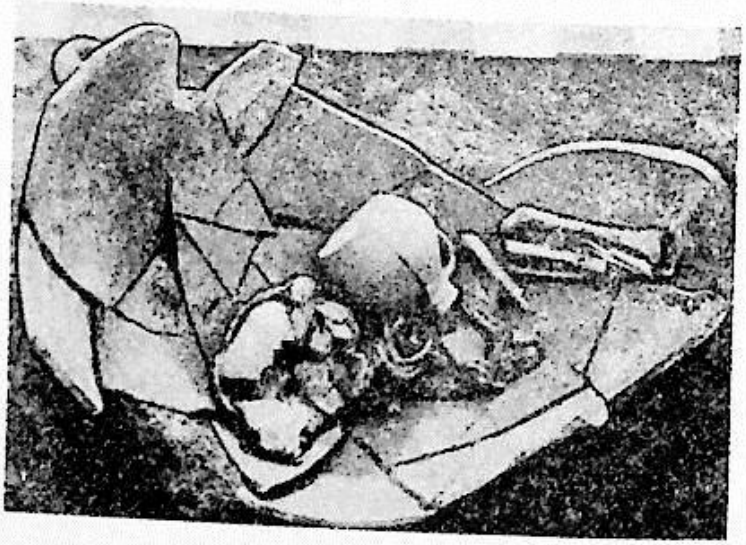
309

310

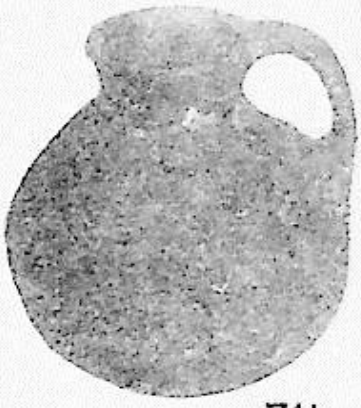
311

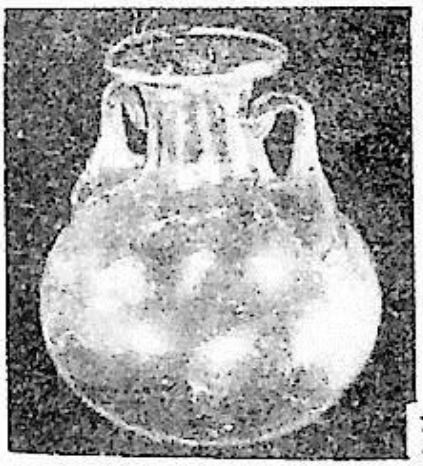
312

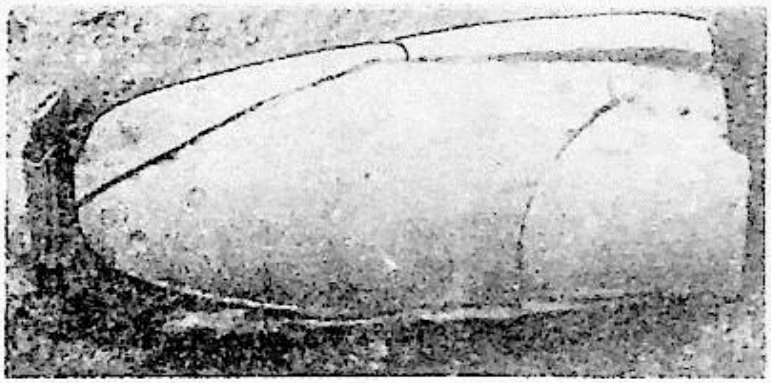
313

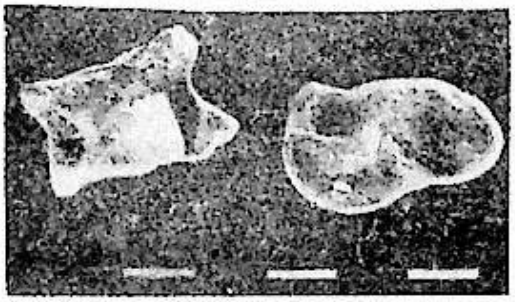
314

315

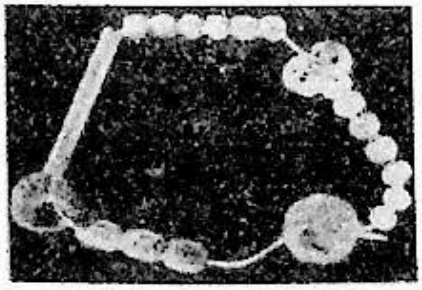
316

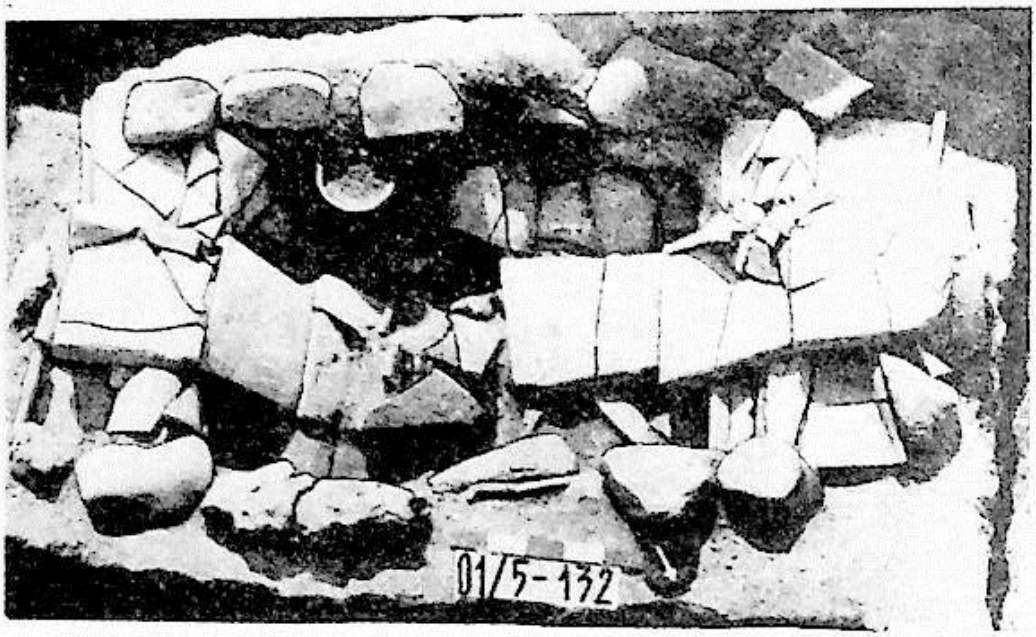
317

319

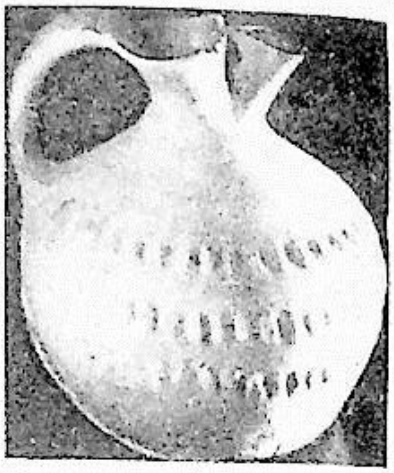

318

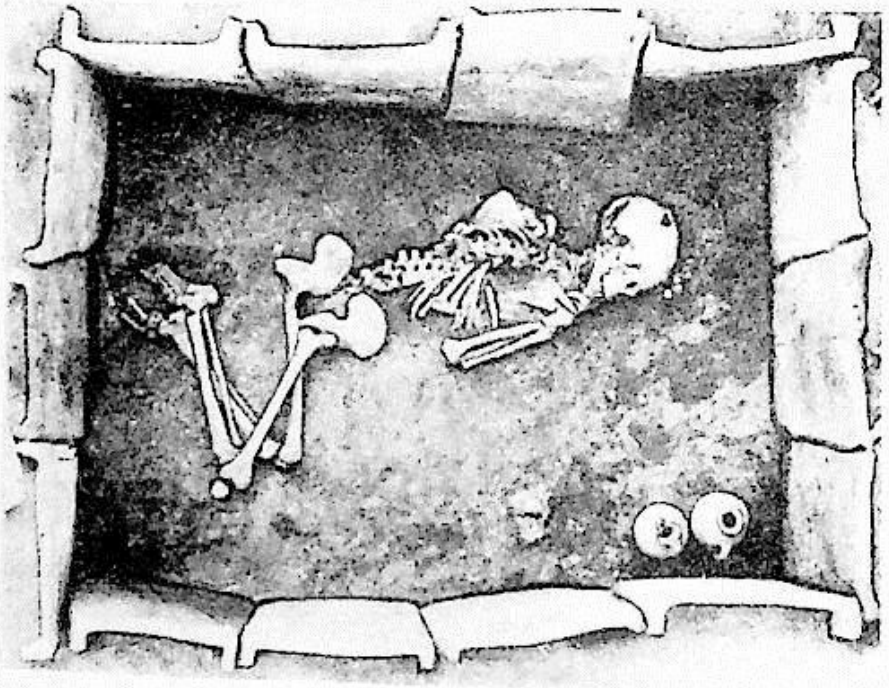
320

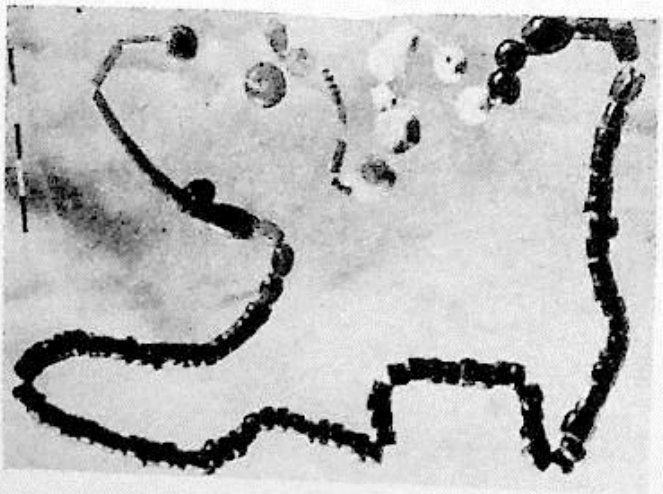
321

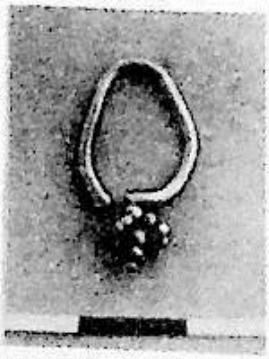
322

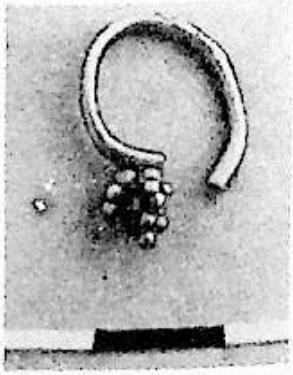
323

324

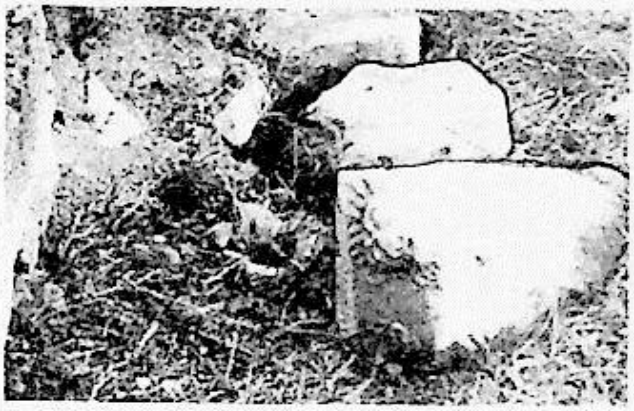
325

326

327

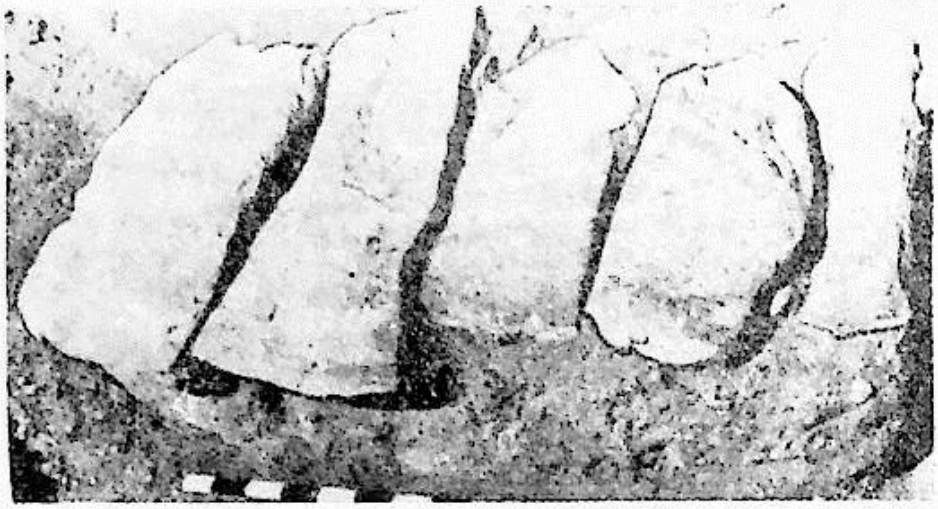
328

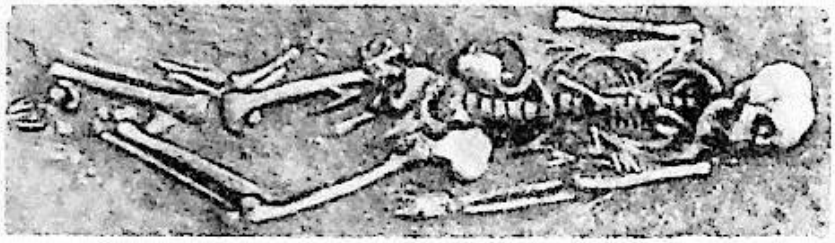
329

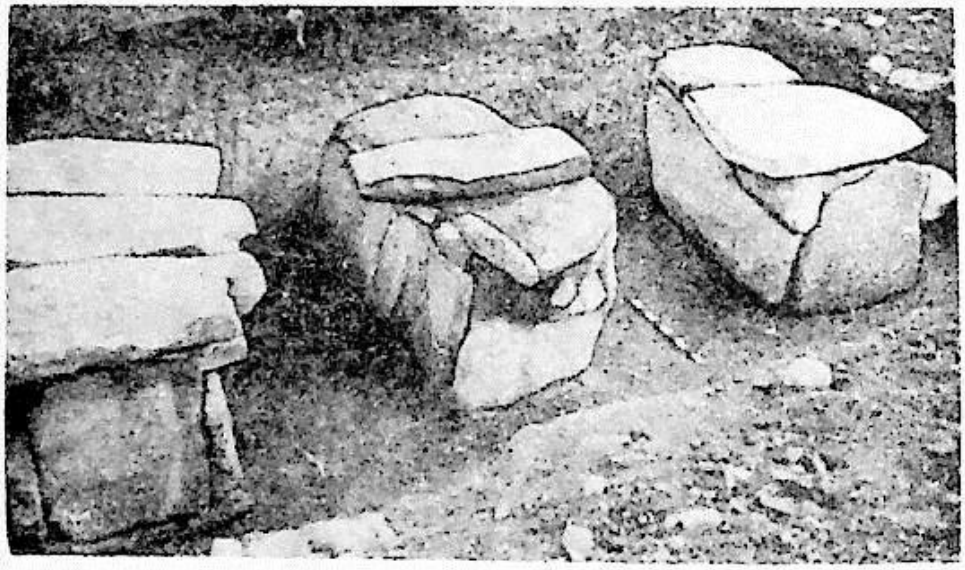
330

331

332

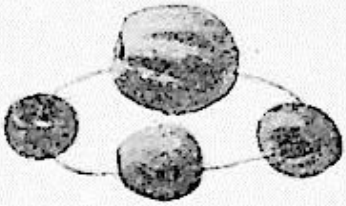
333

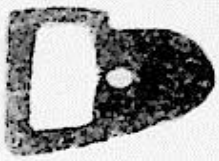
334

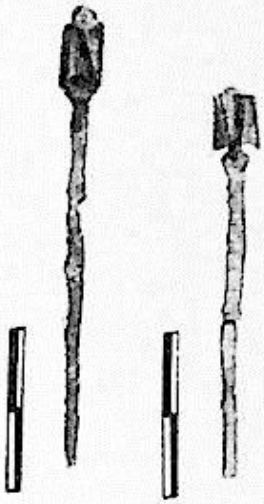
335

336

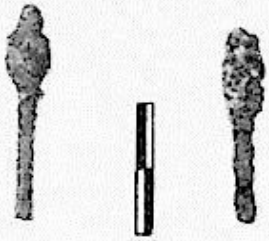
337

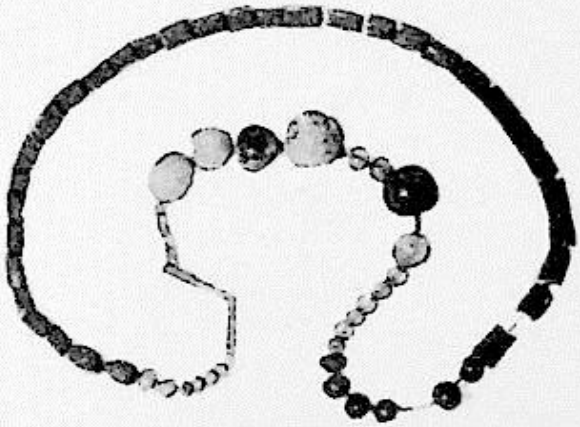
338 339

340

341

342

343

344

345

346

347

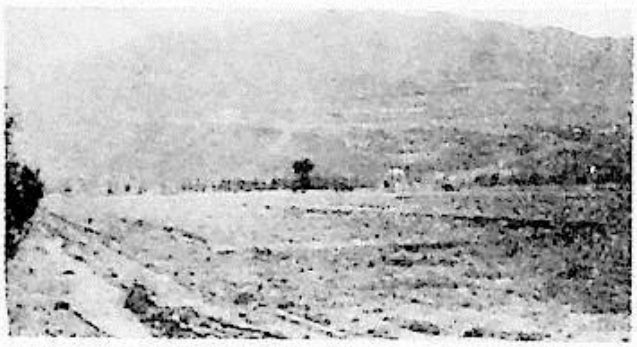
348

349

350

351

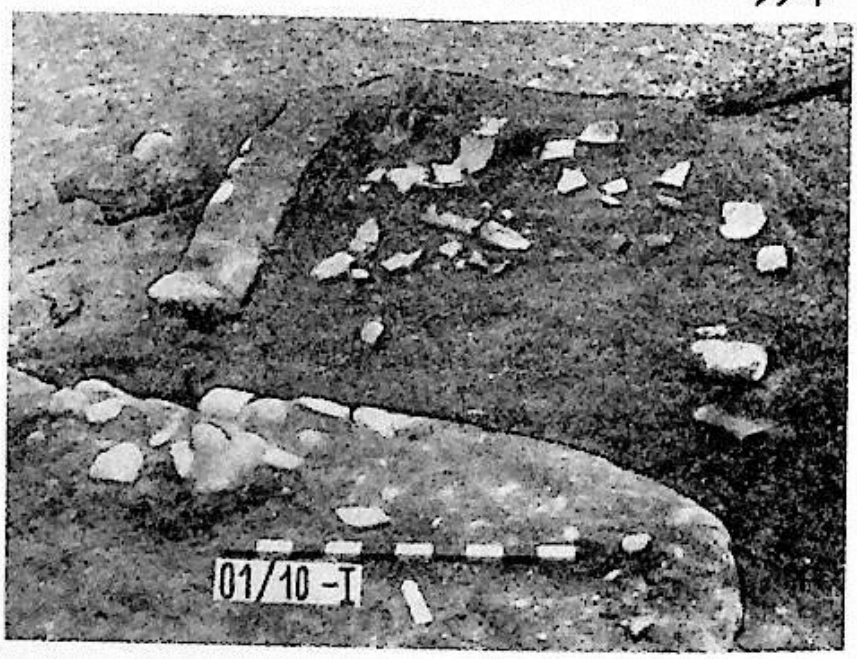

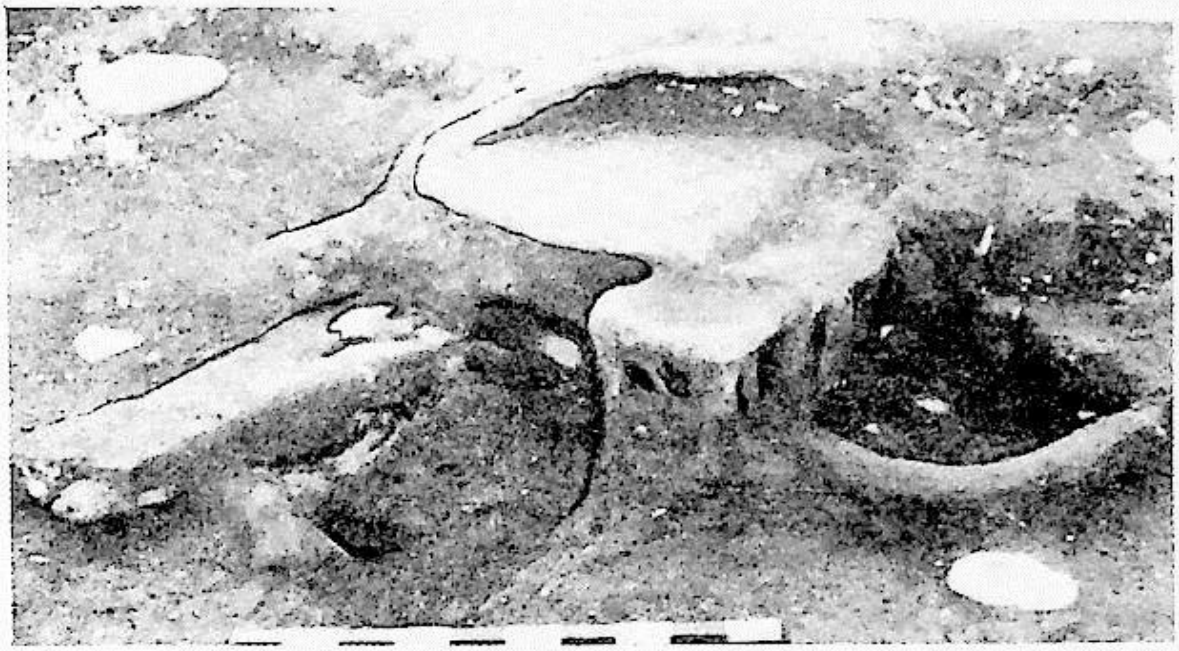
352

353

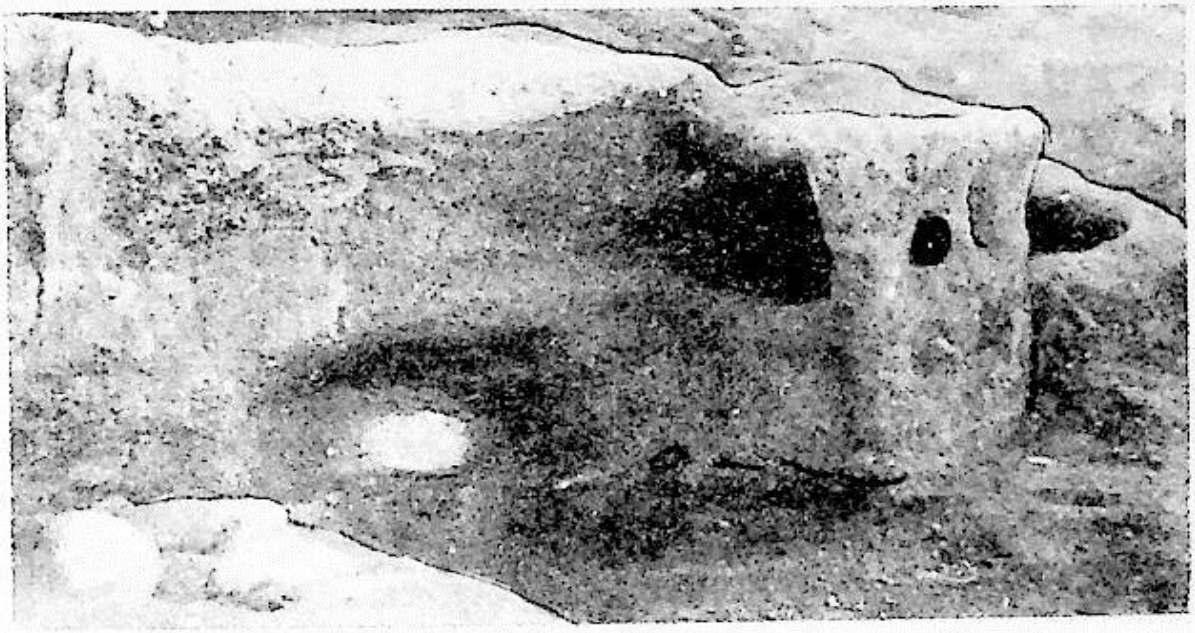

354

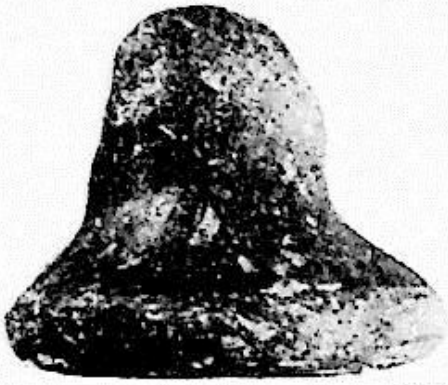
355

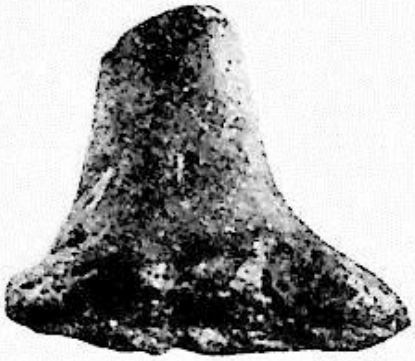
356

357

358

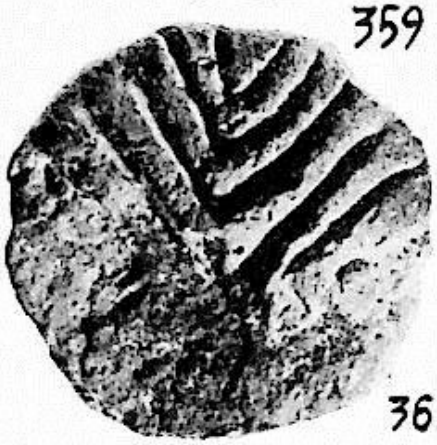

359

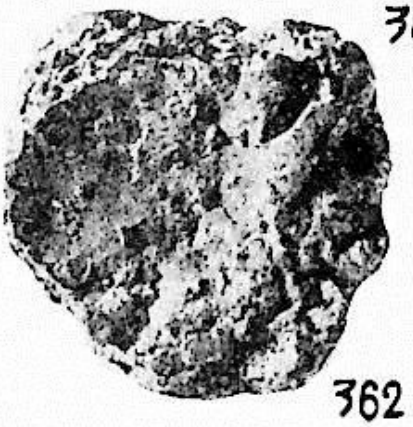

361

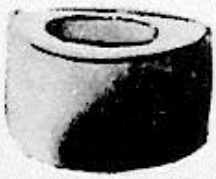

360

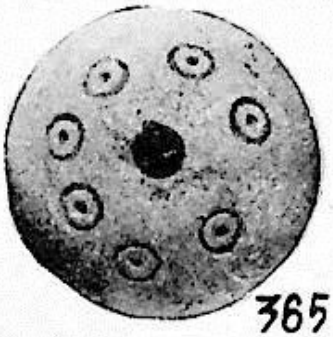
362

363

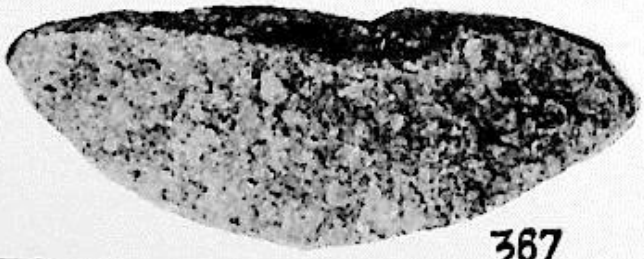
364

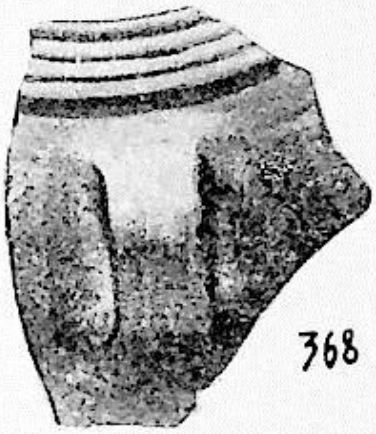
365

366

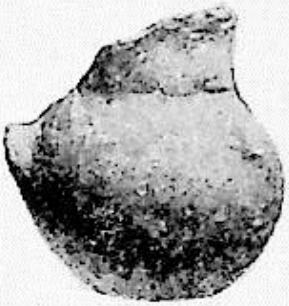
367

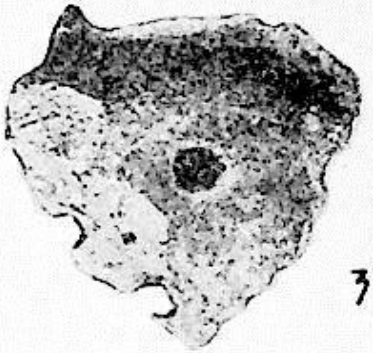
368

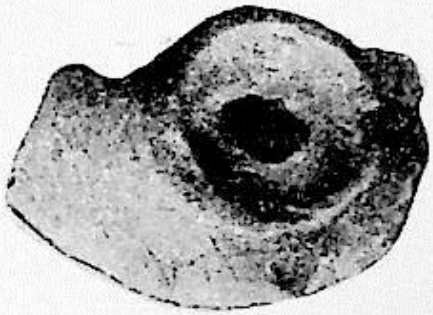
369

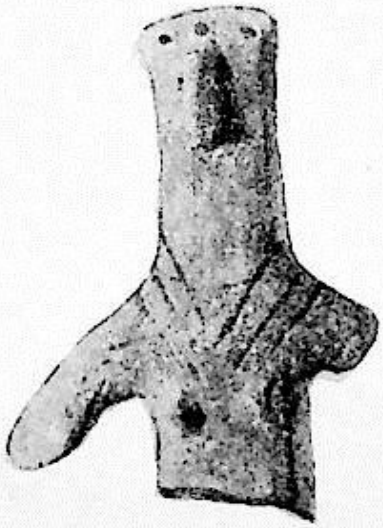
370

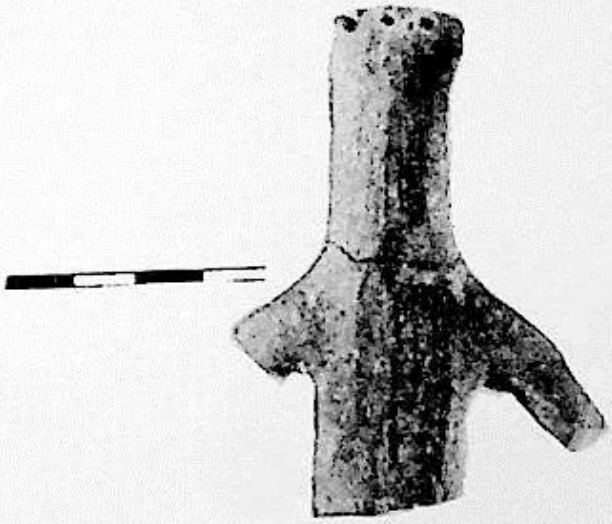
371

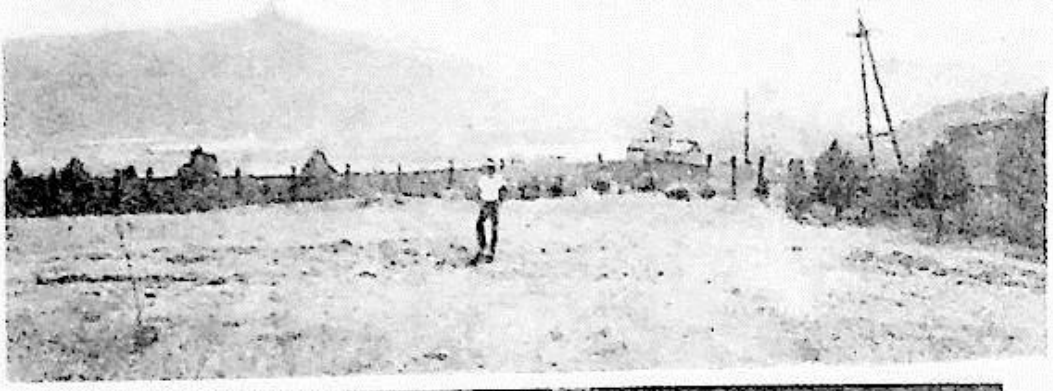
372

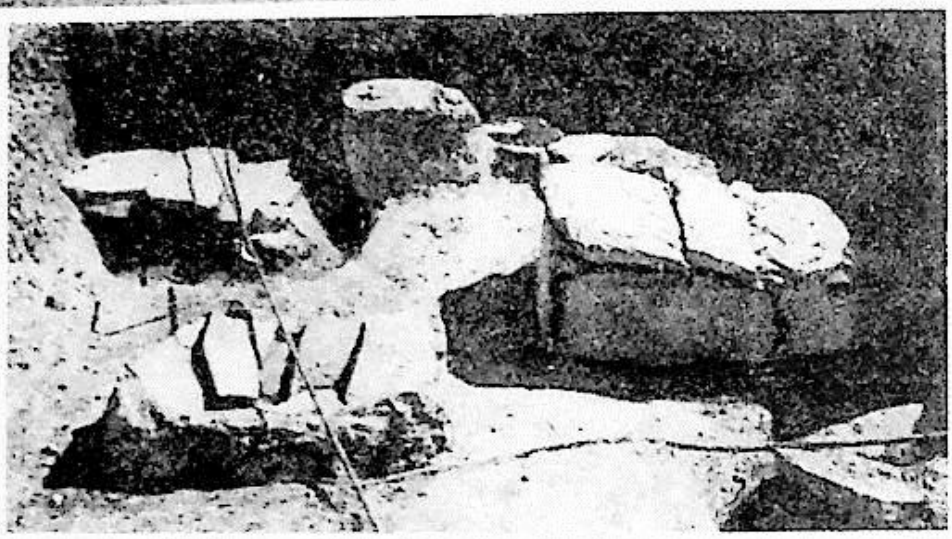
373

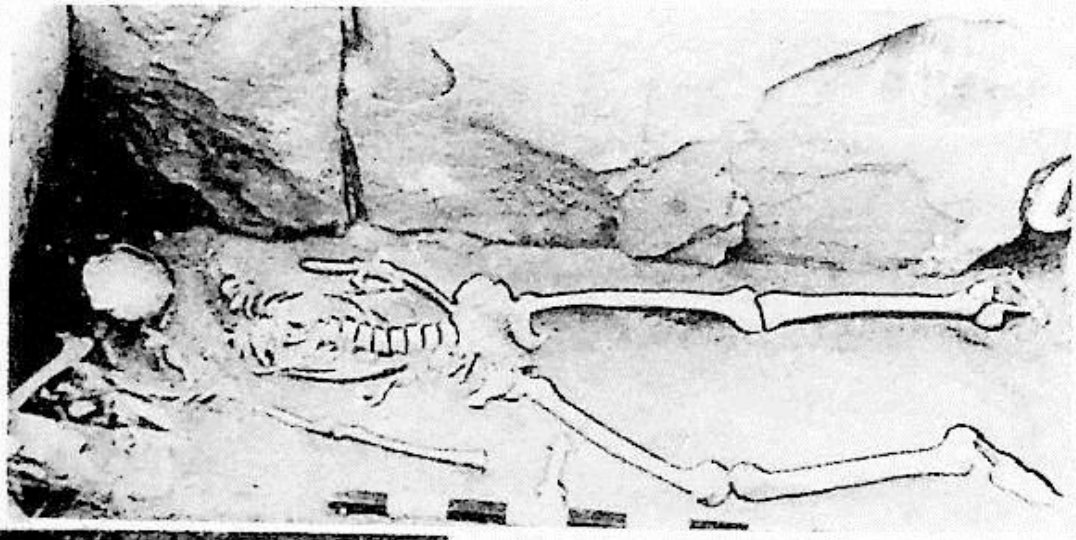
374

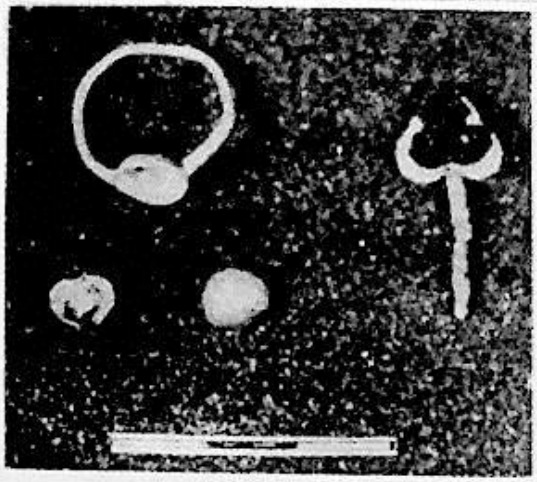
375

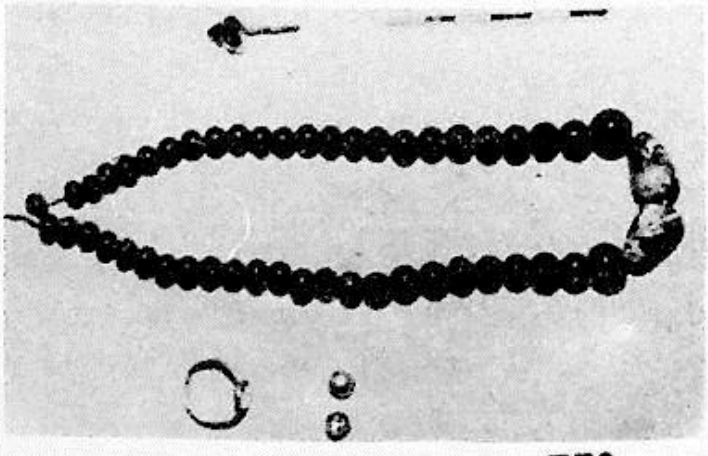
376

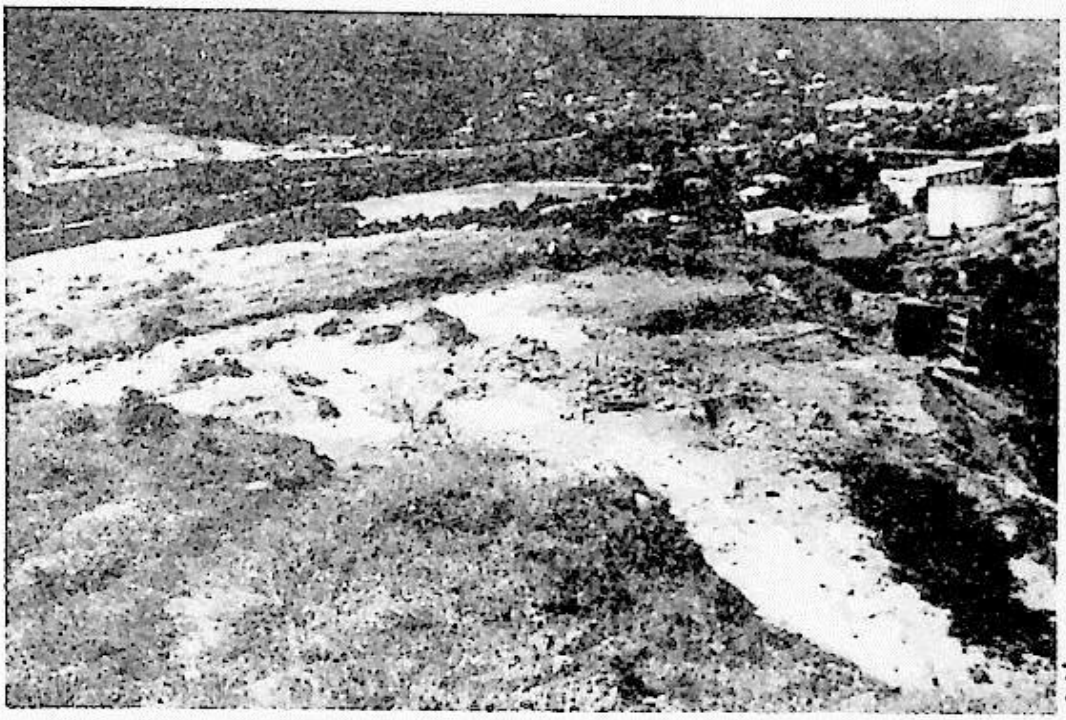
377

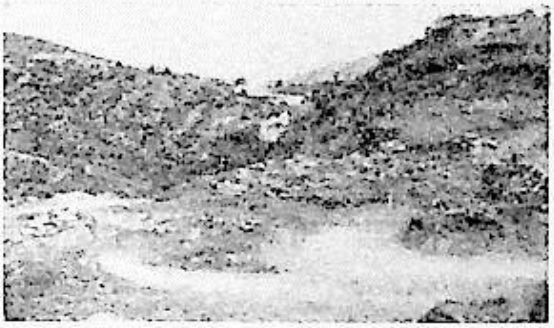
378

379

380

381

382

383

384

385

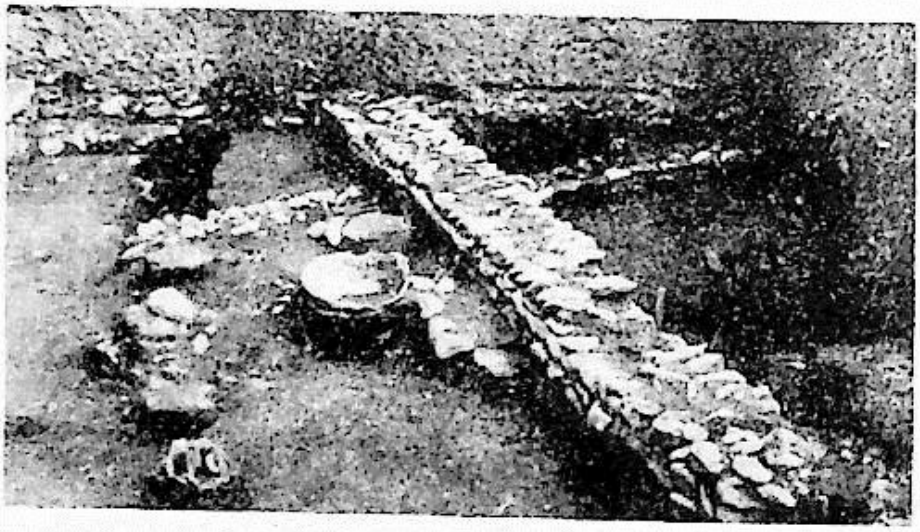
386

387

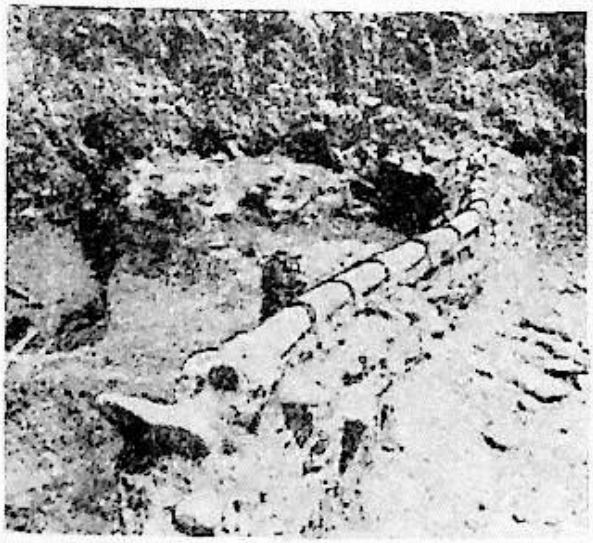
388

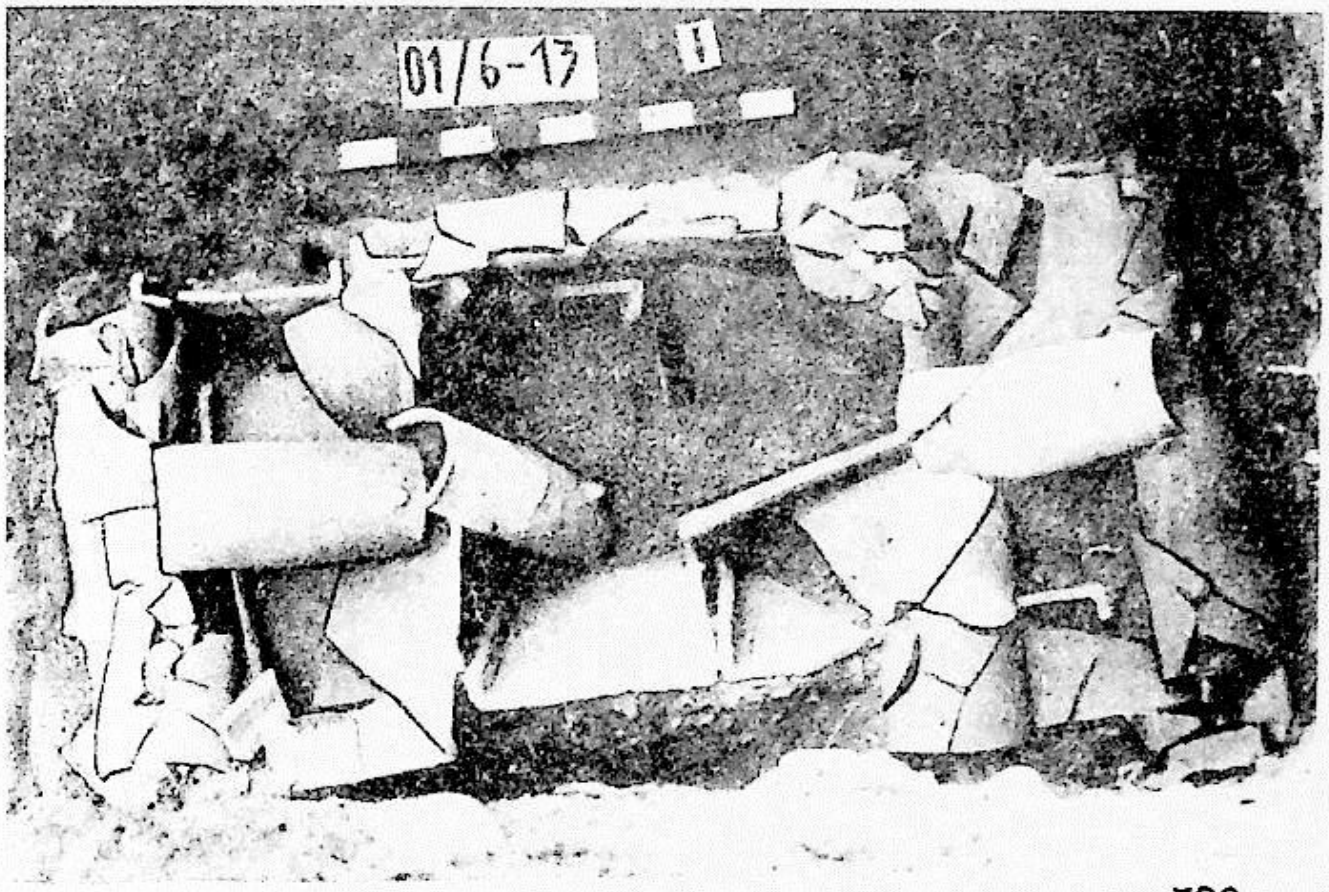
389

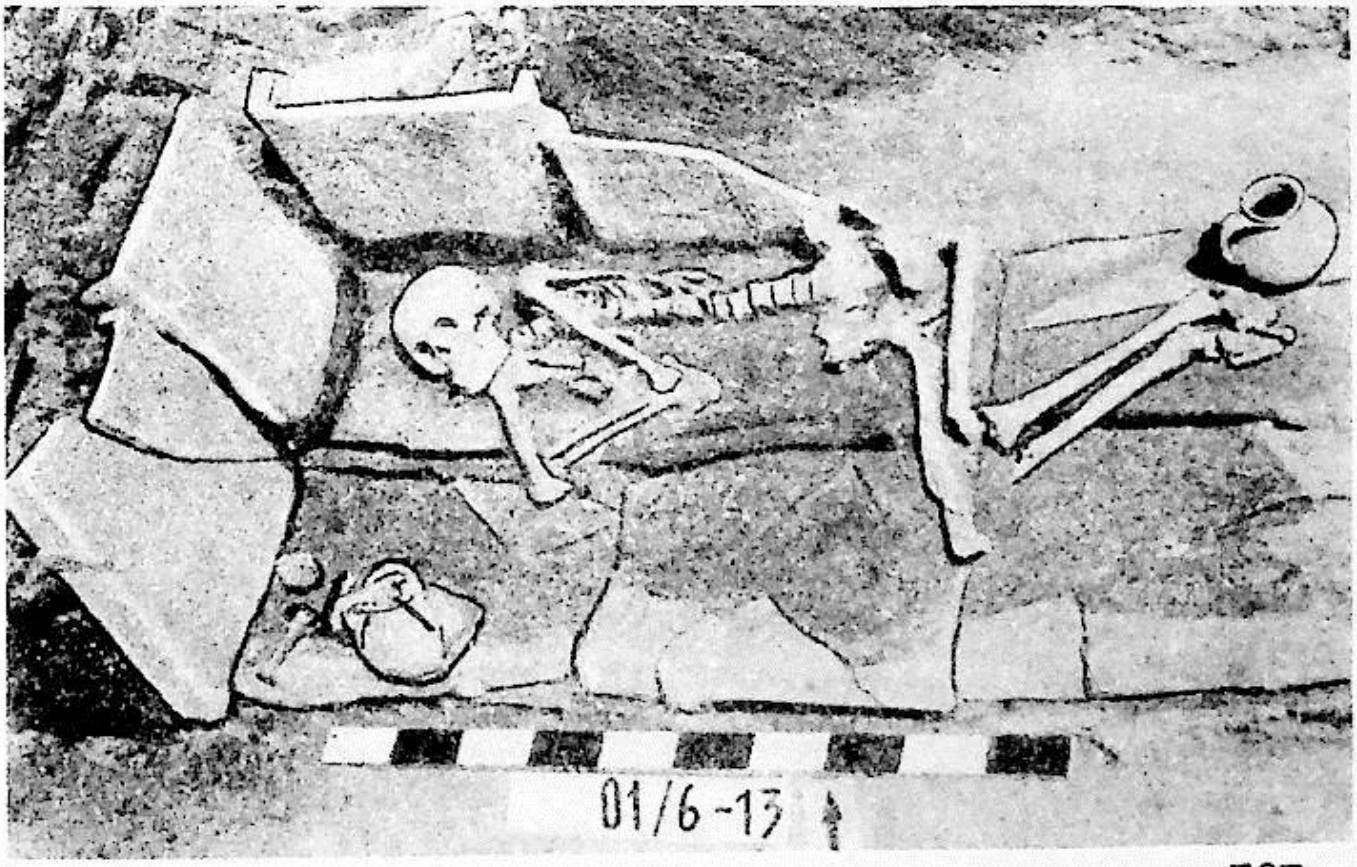
390

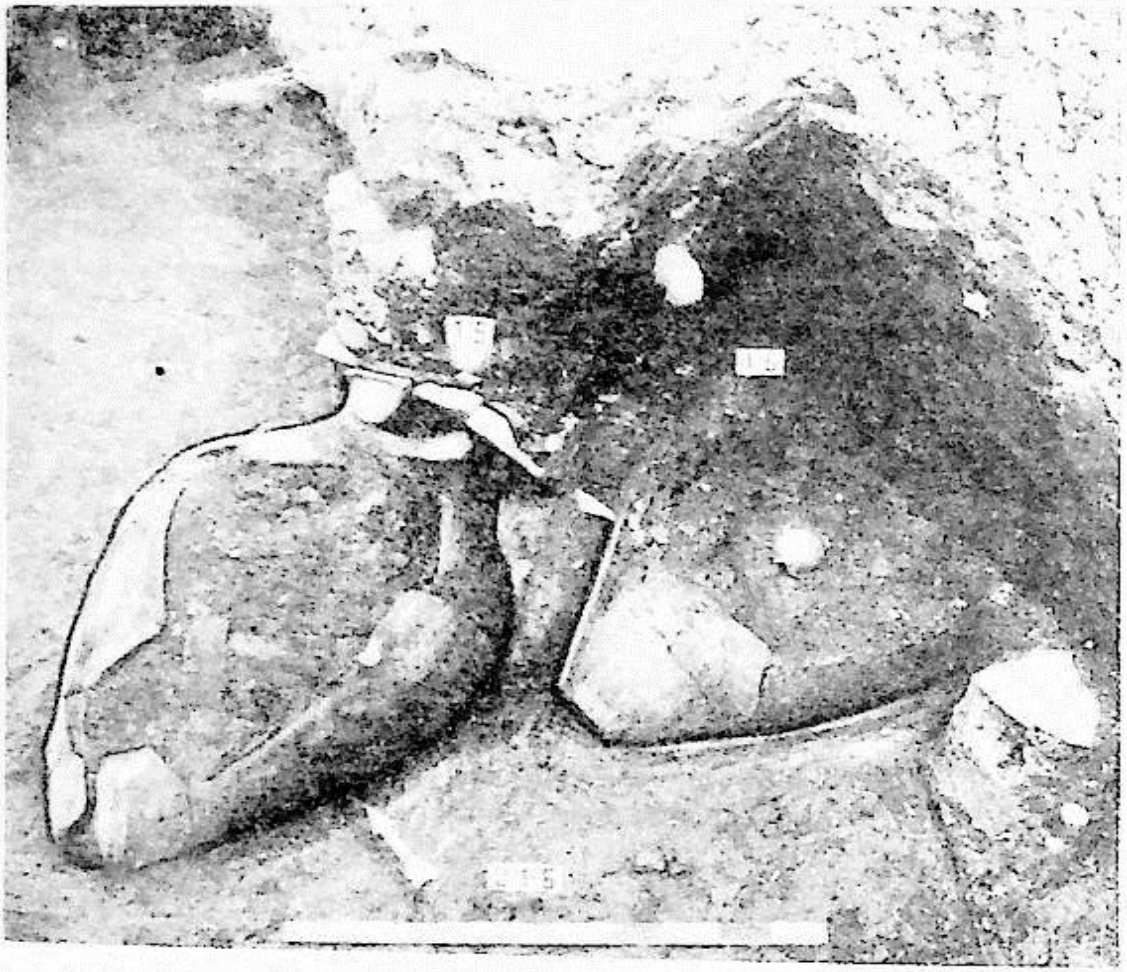
391

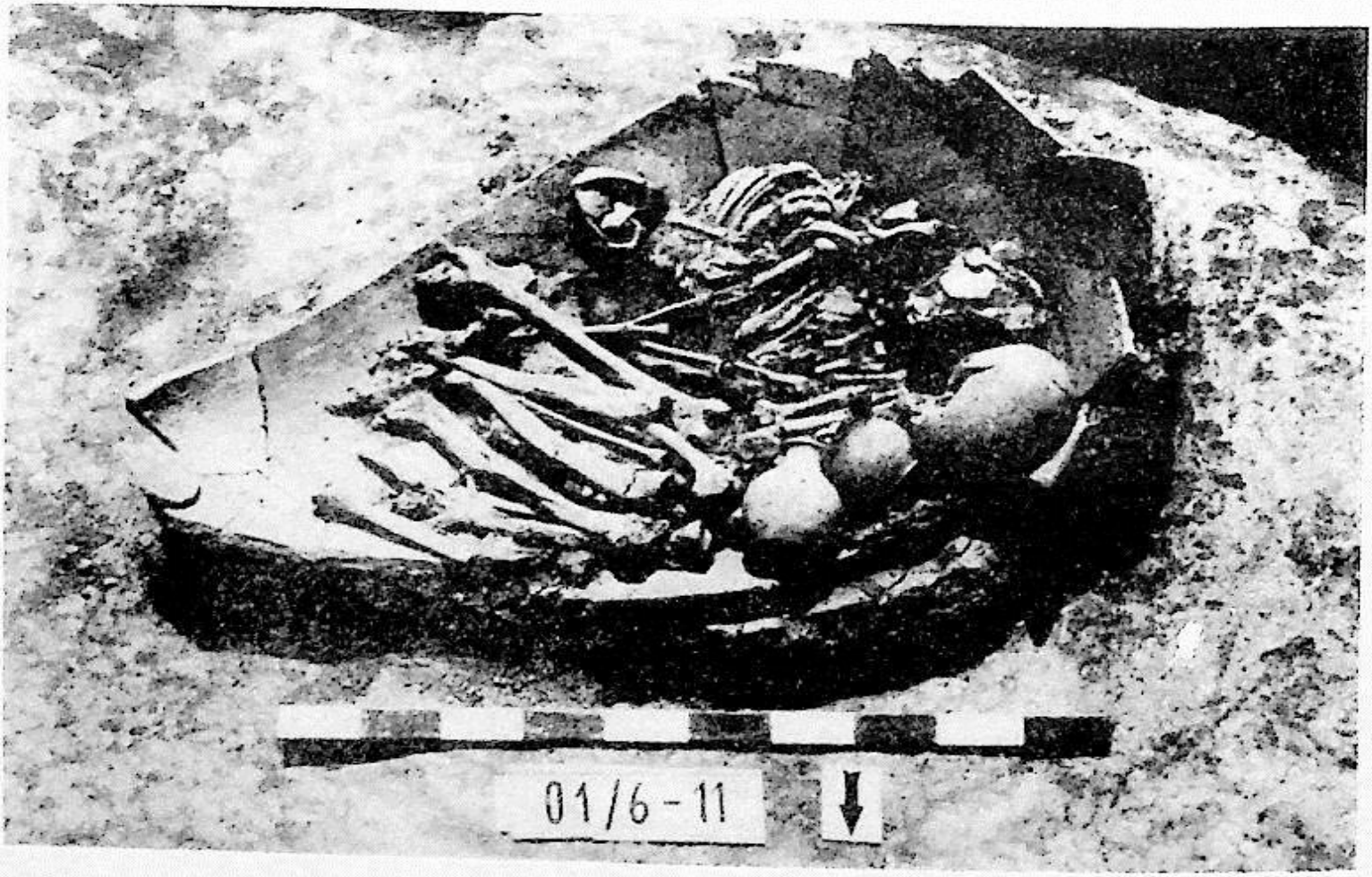
392

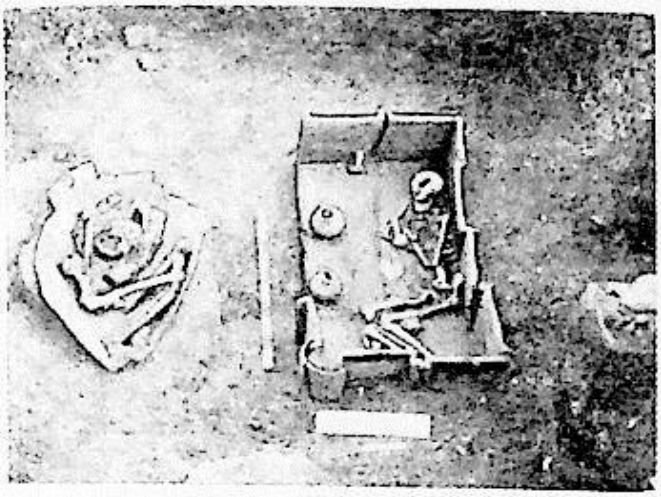
393

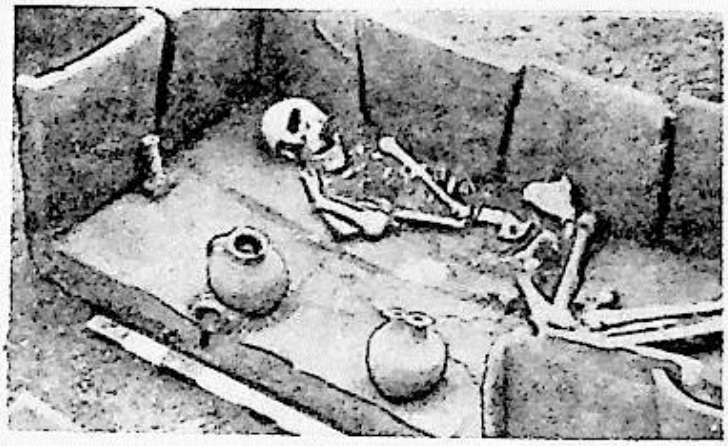
394

395

396

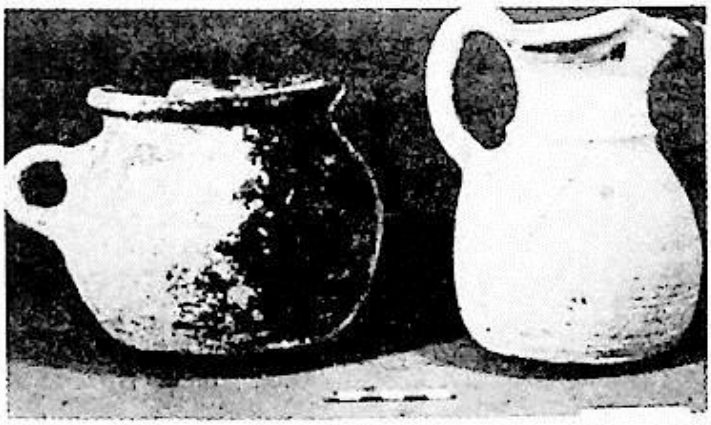
397

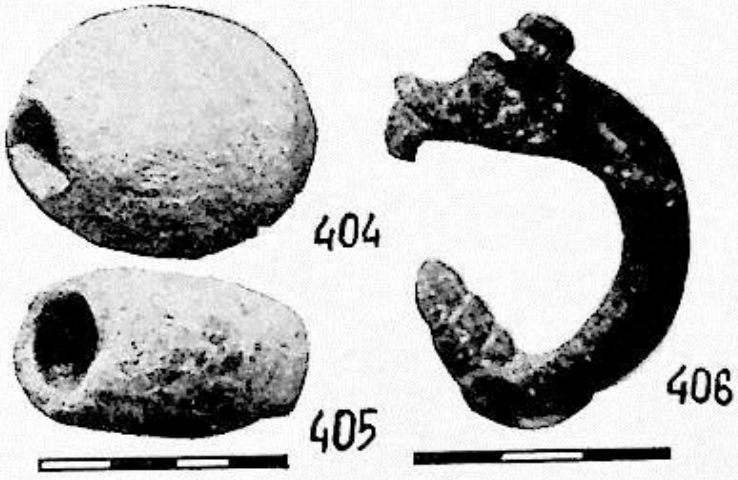
398 399 400

401

402 403

404 405 406

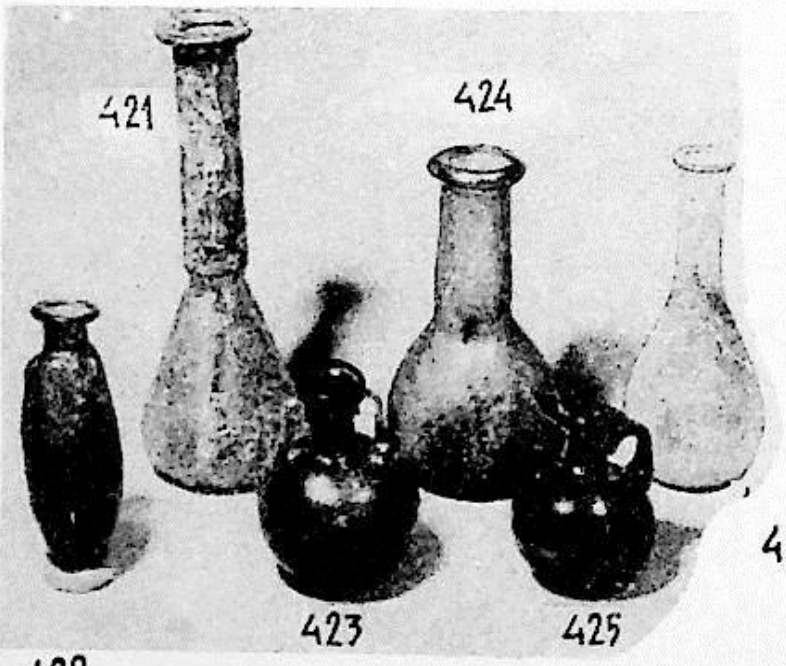

407
408
409
410
411
412
413

414

415

416

417

421
424
423
425
422

418

419

426

420

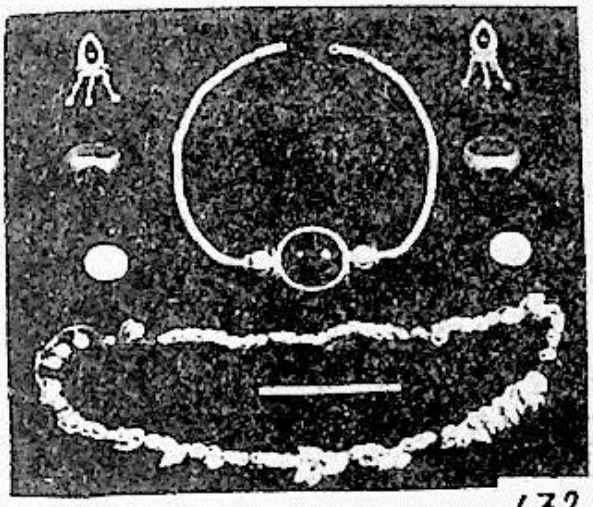

427

428

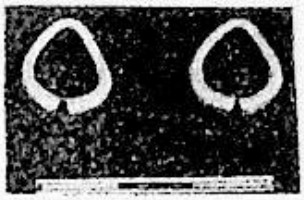

429

430

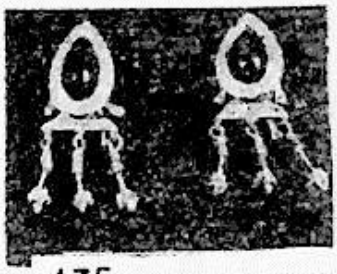

431

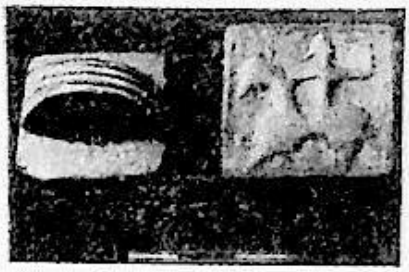
432

433 434

435 436

437 438

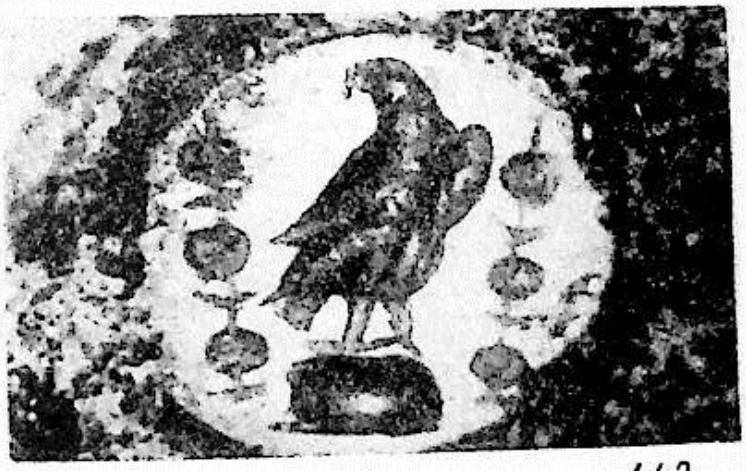

439

440 441

442

443 444

448

449

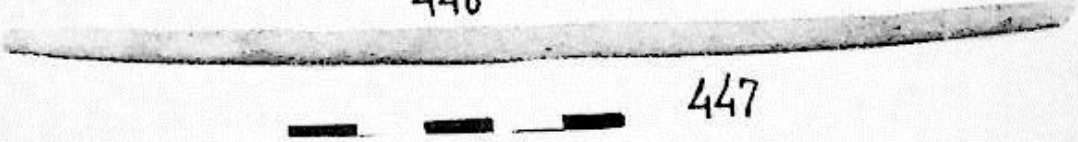
445

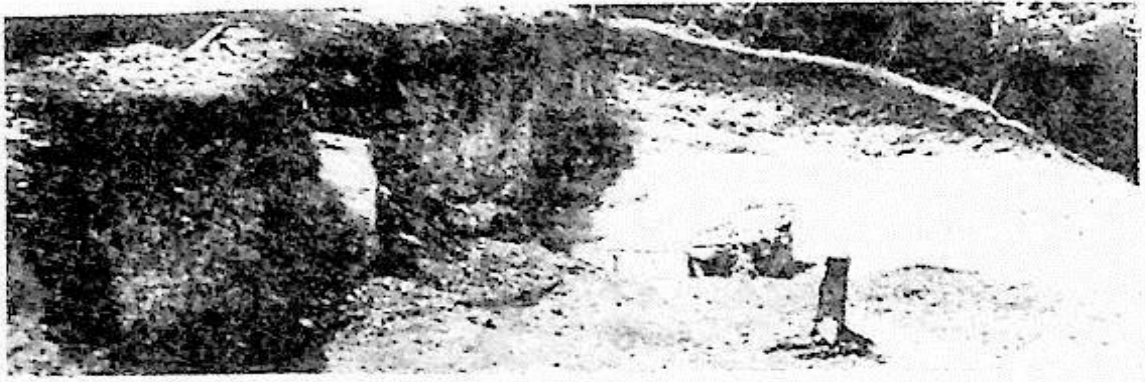
446

445

447

450

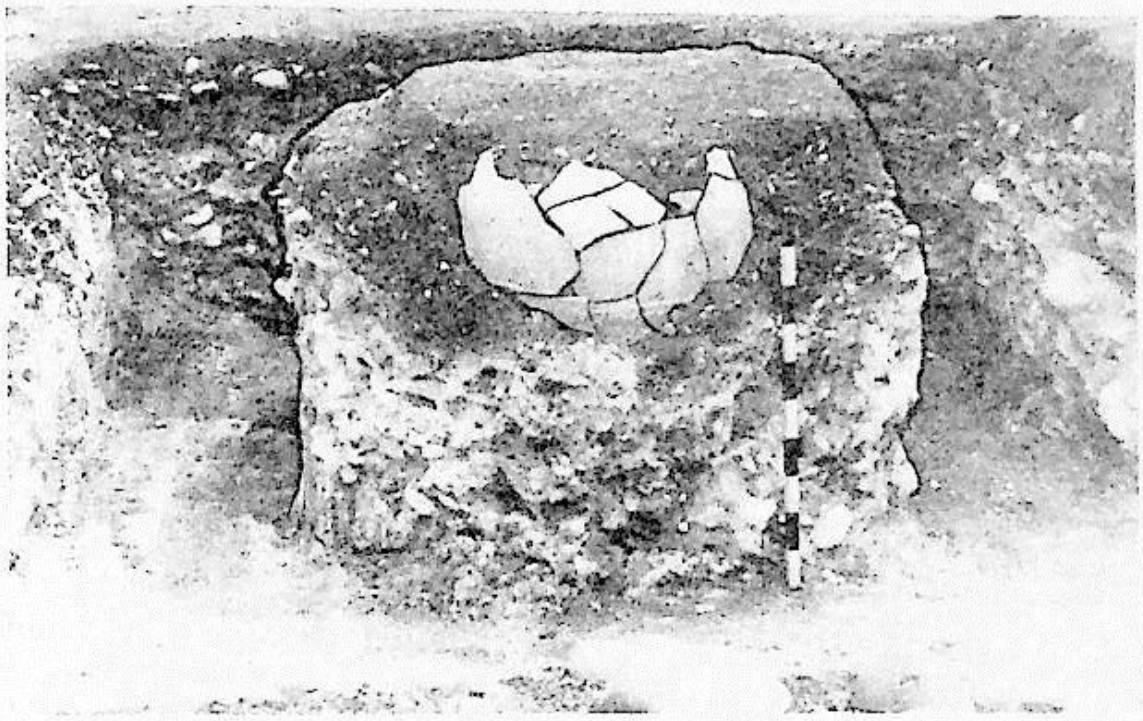
451

452

453

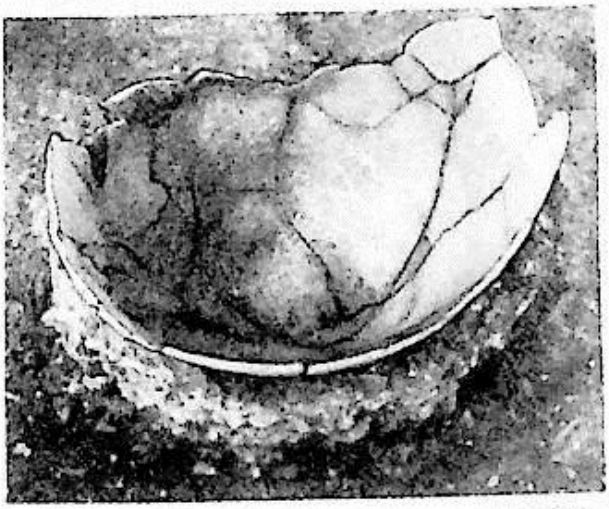
454

455

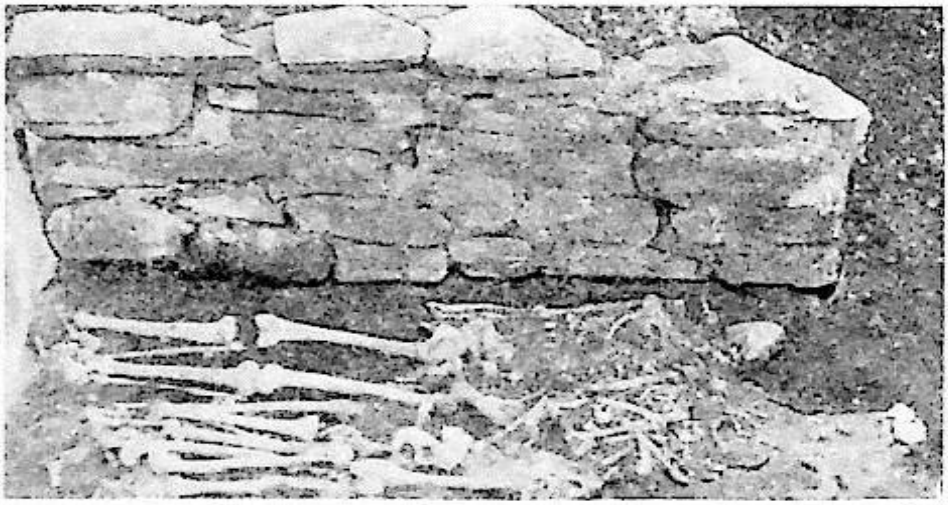
457

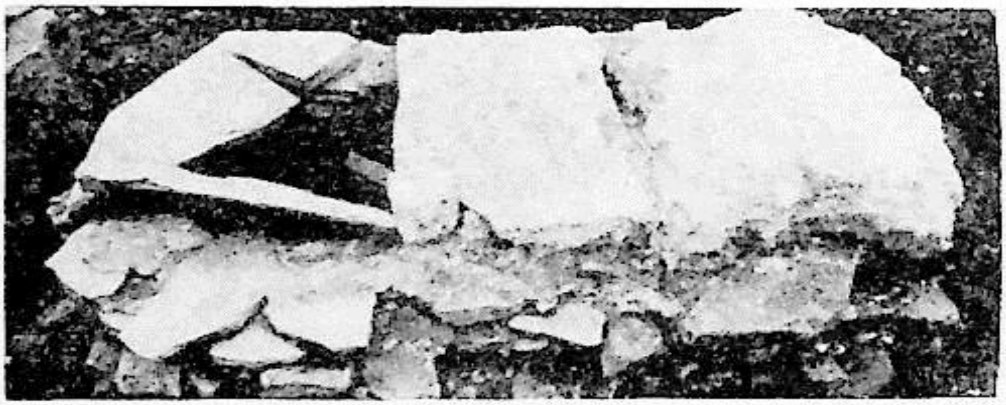
456

458

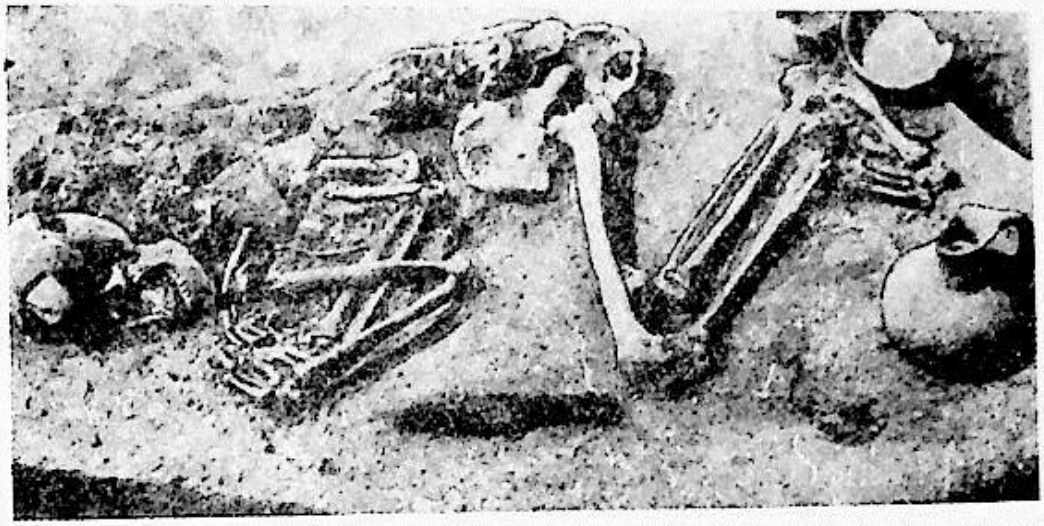
459

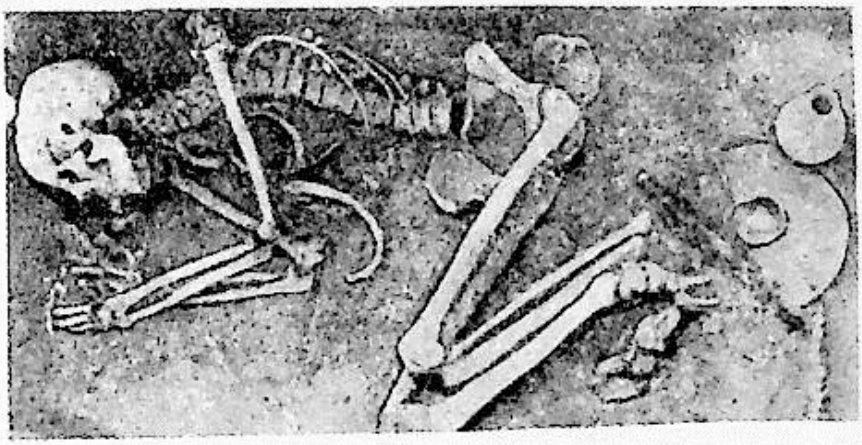
460

461

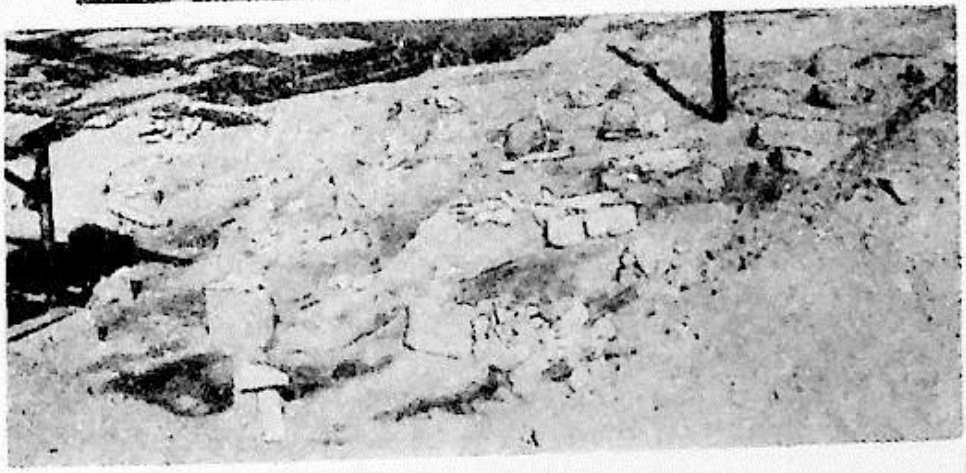
462

463

464

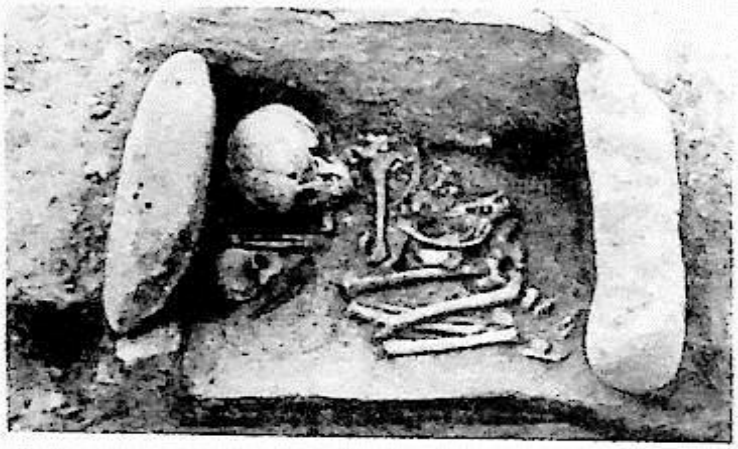
465

466

468

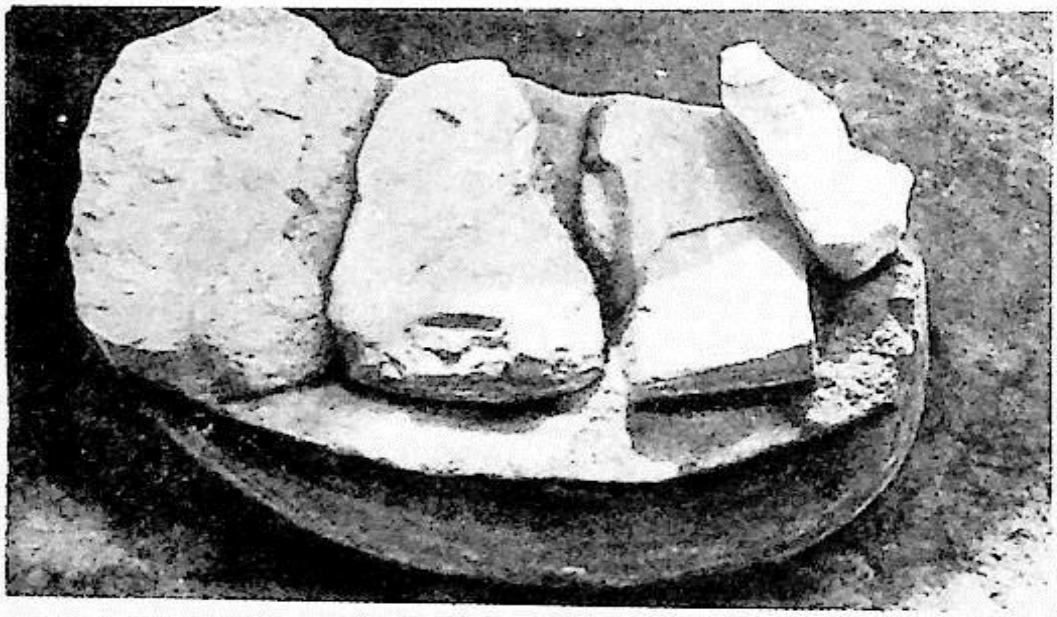
467

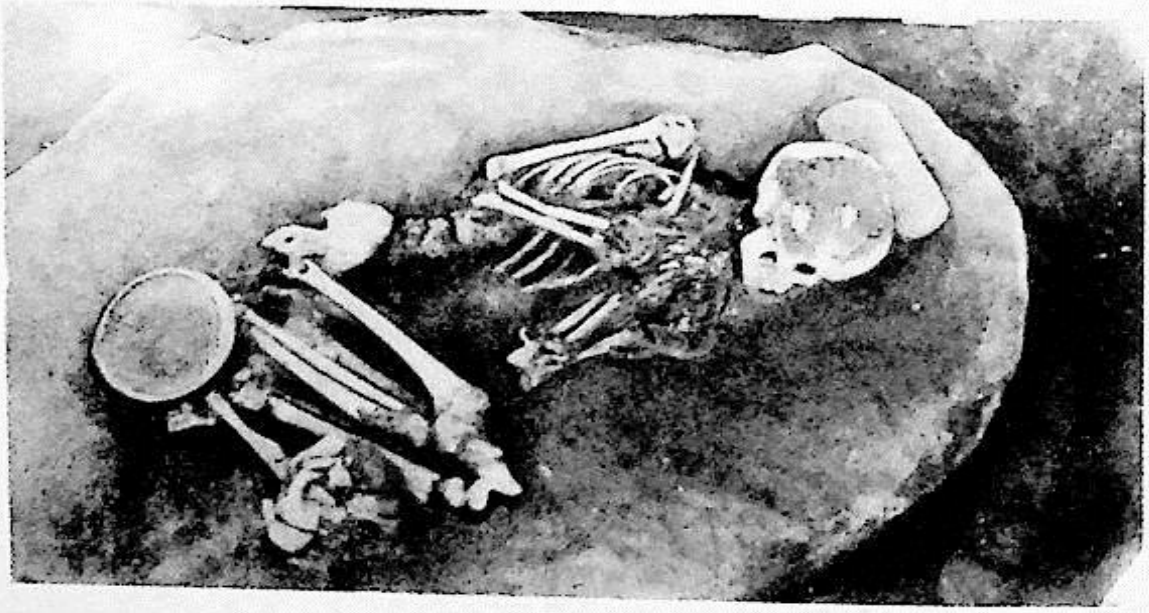

470

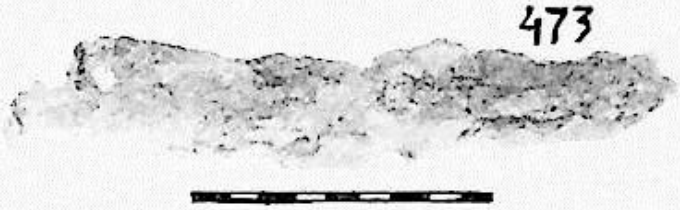
469

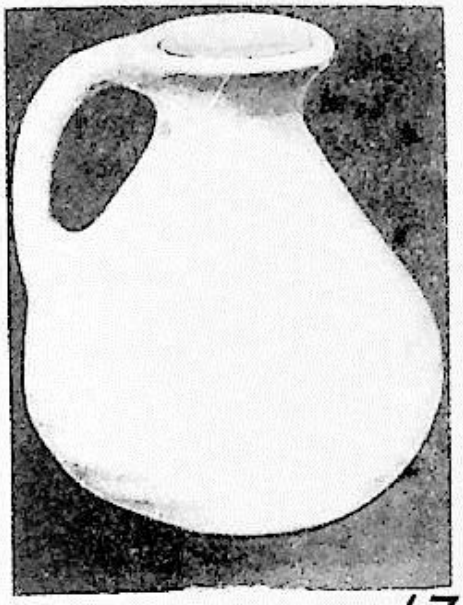
471

472

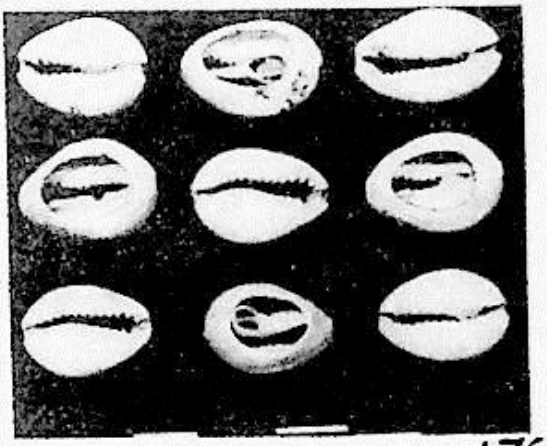
473

474

475

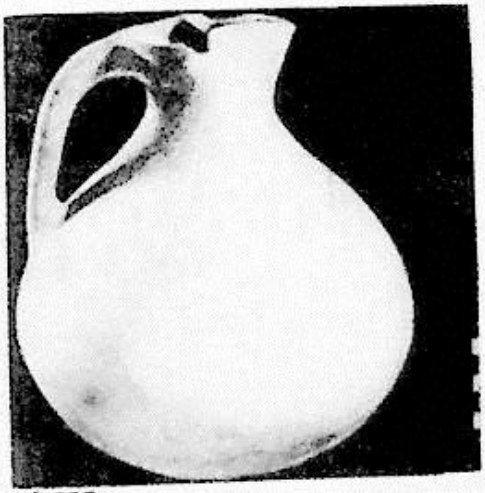
476

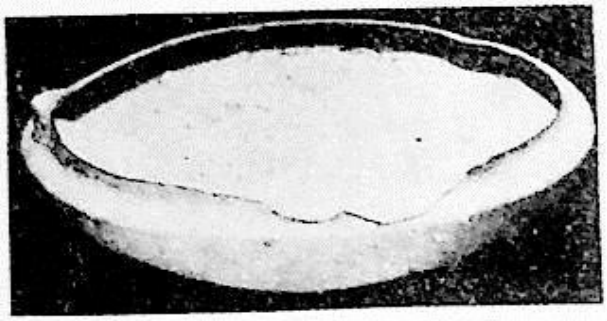
477

478

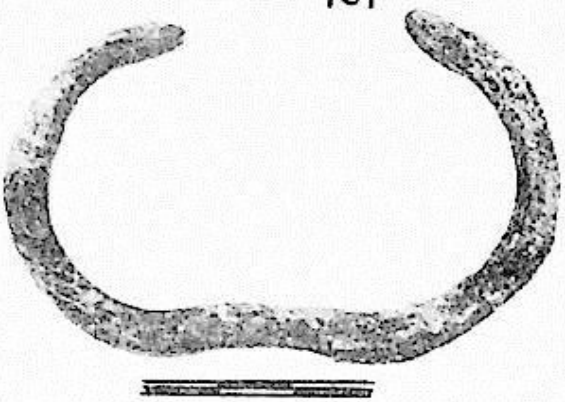

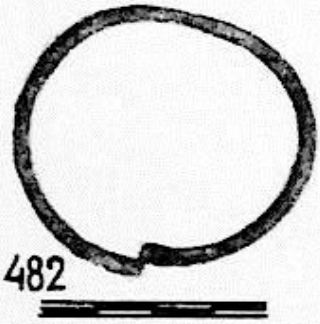
479

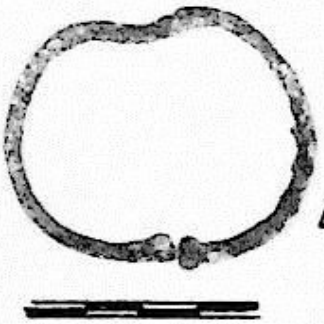
480

481

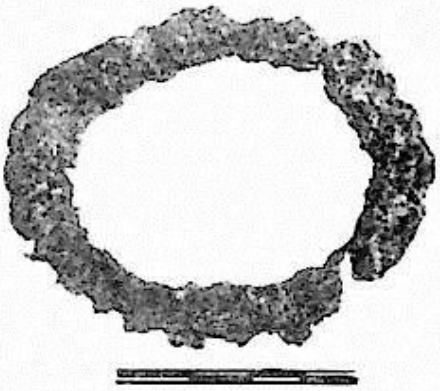

482

483

484

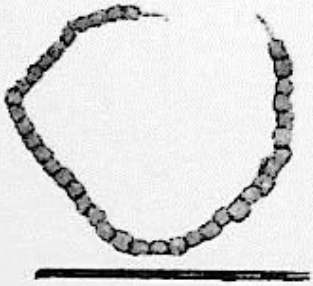

485

486

487

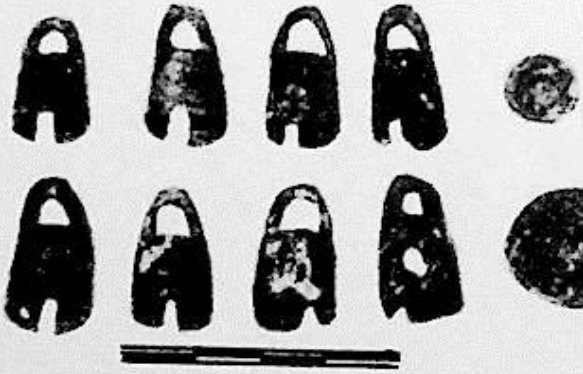

488

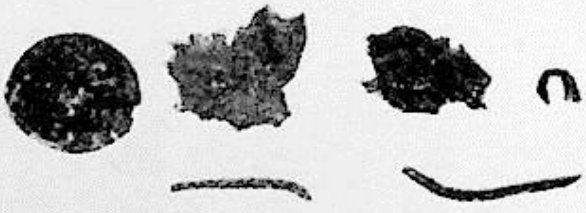

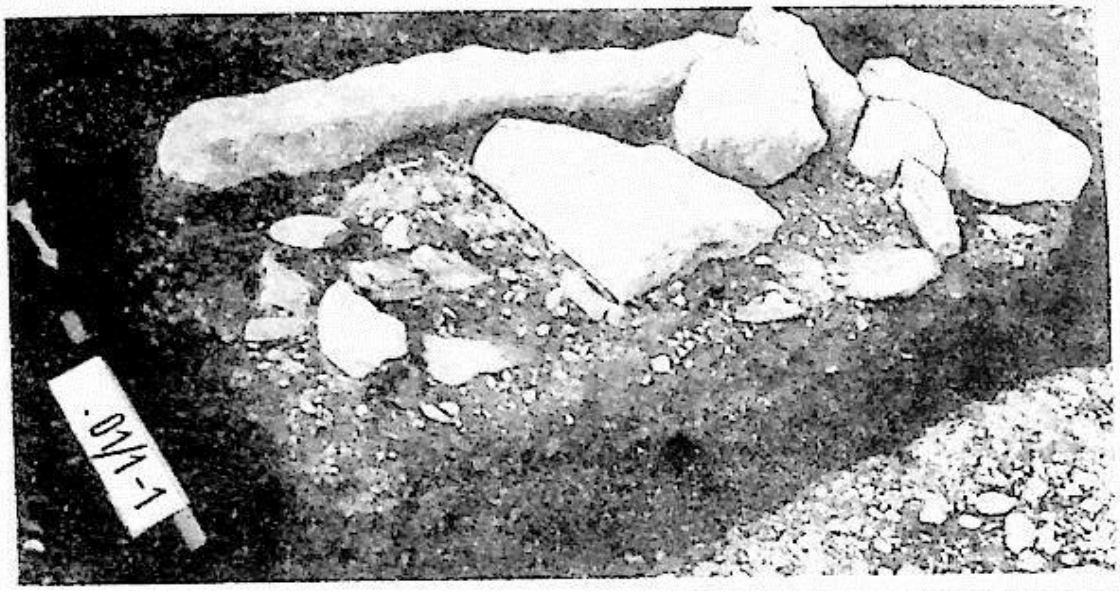
490

491

492 493

495

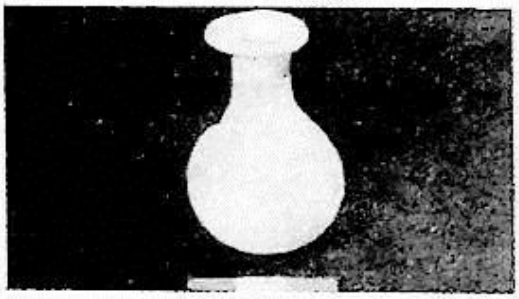

496

497

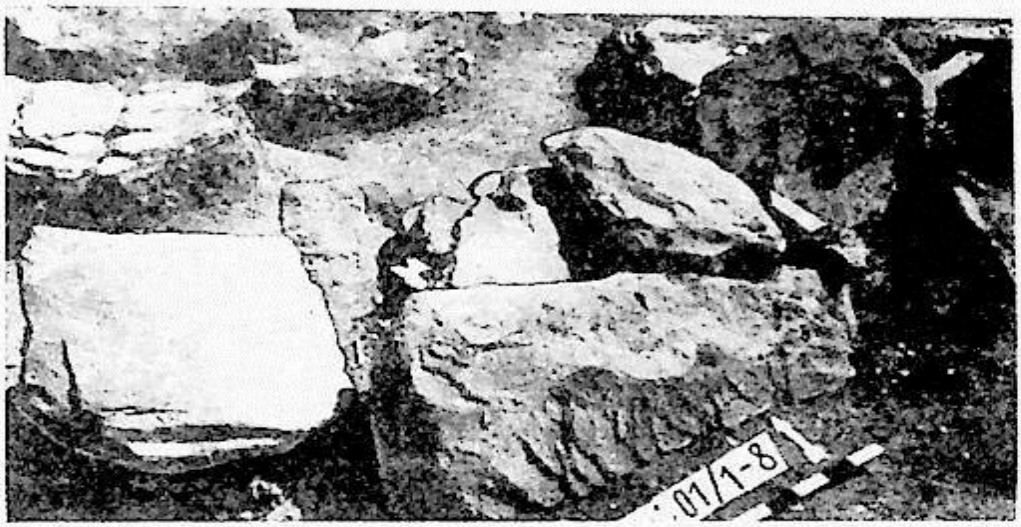
498

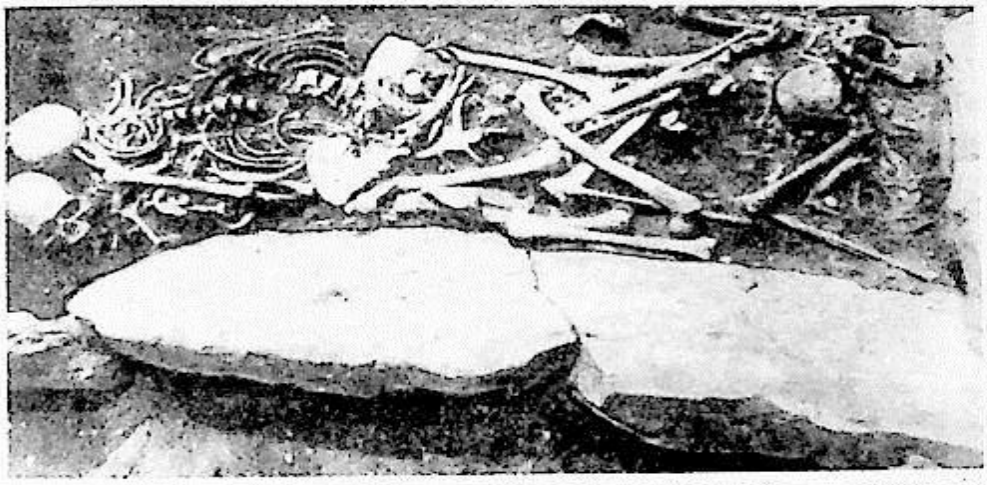
499

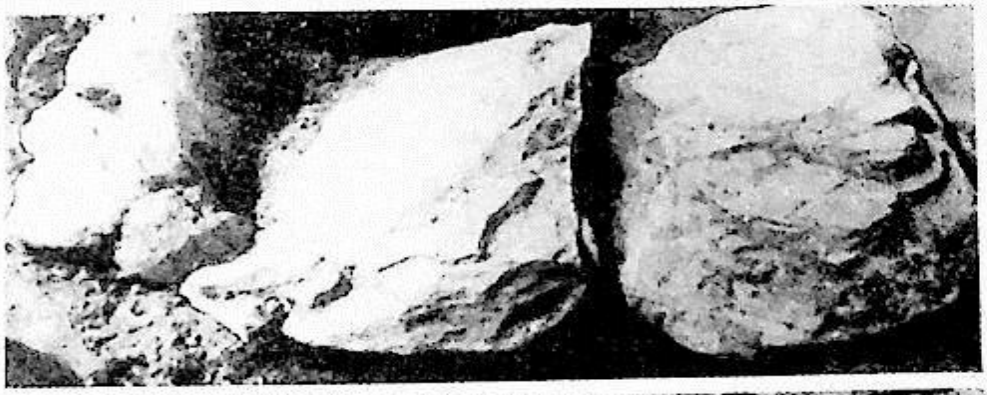
500

501

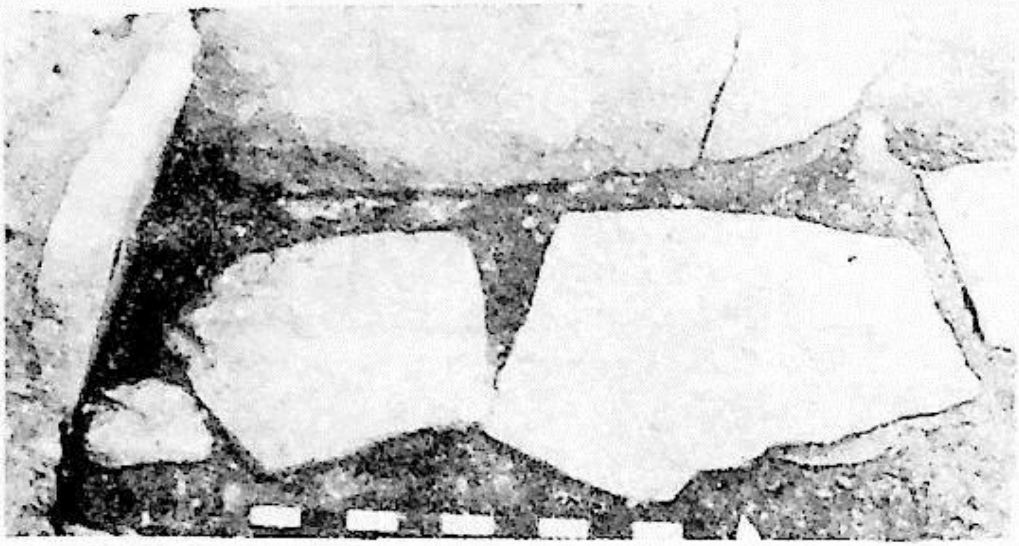
502

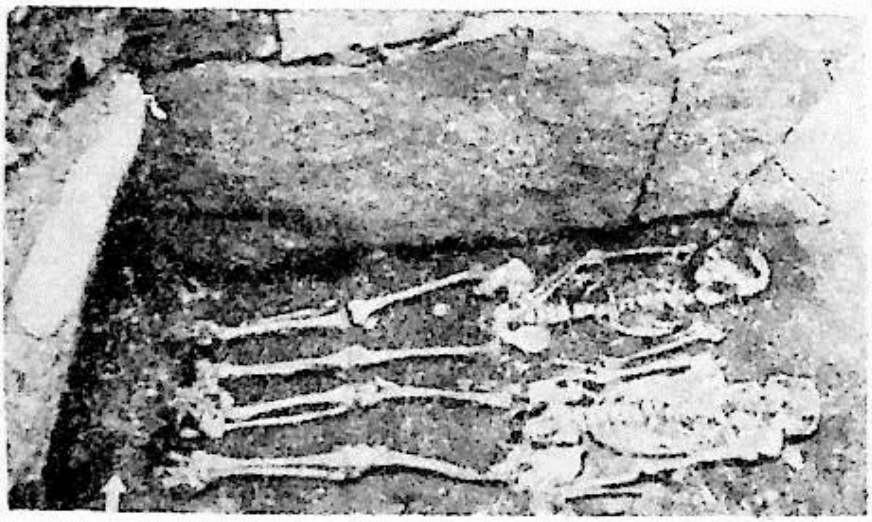
503

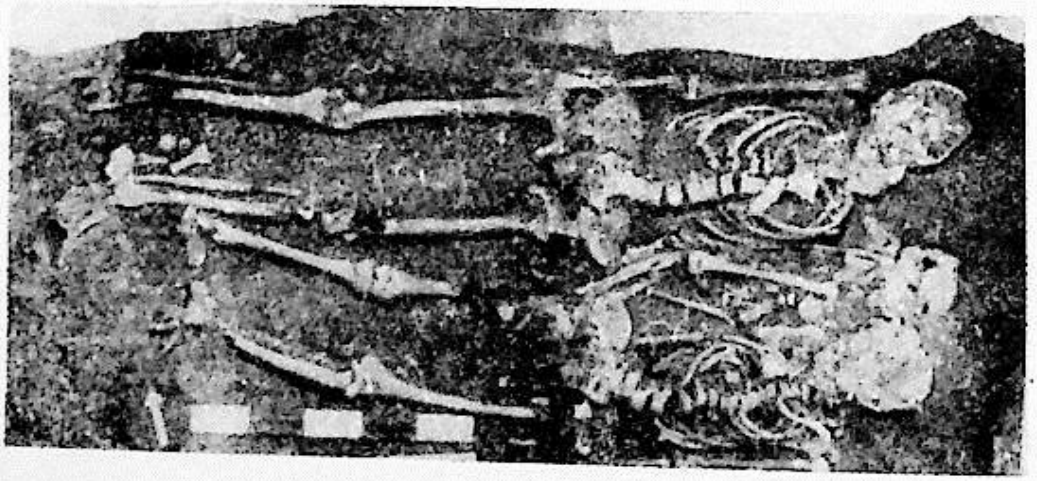
504

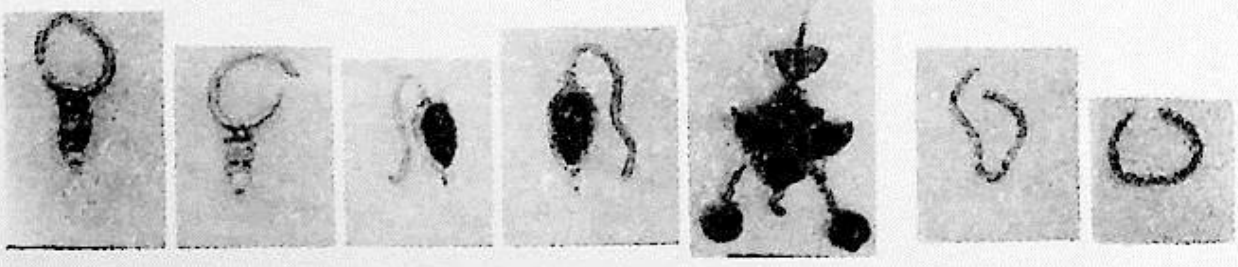
505

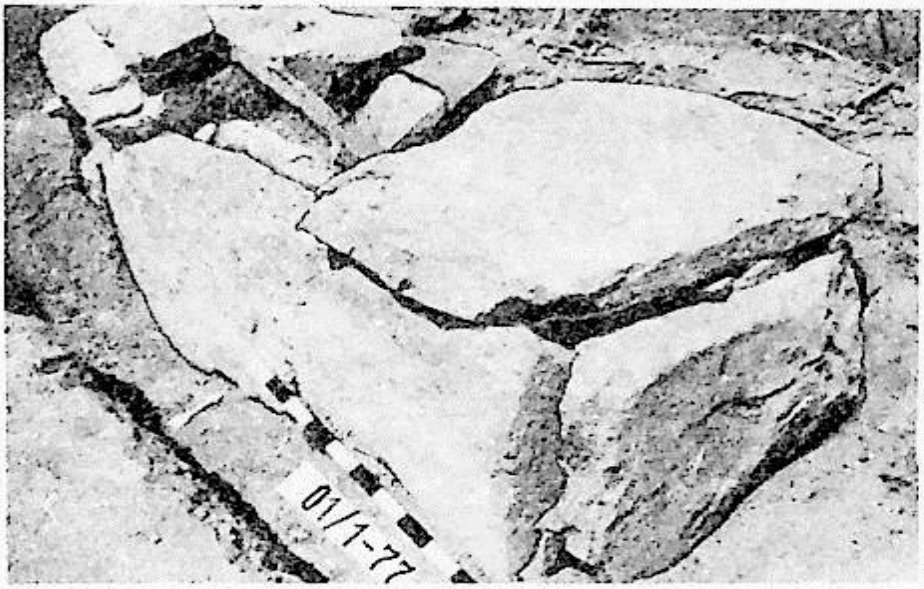
506

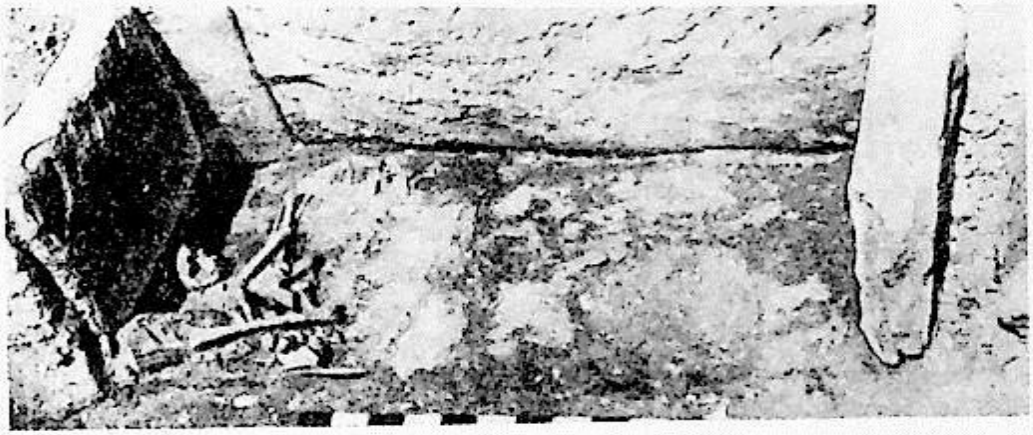
507

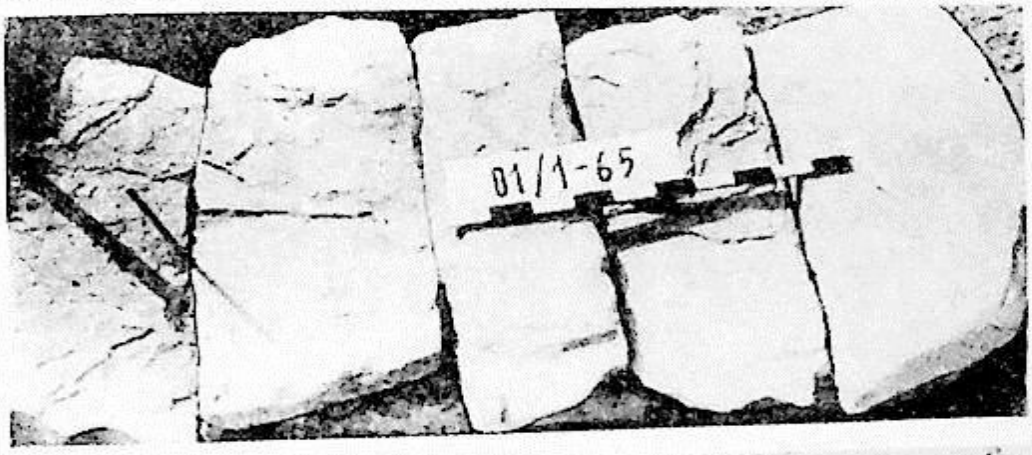
508 509 510 511 512 513 514

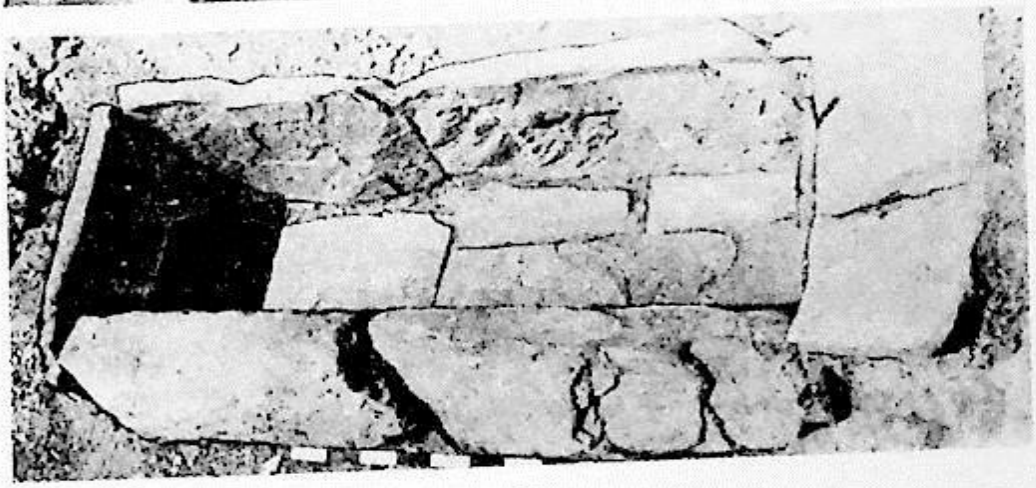
515

516

517

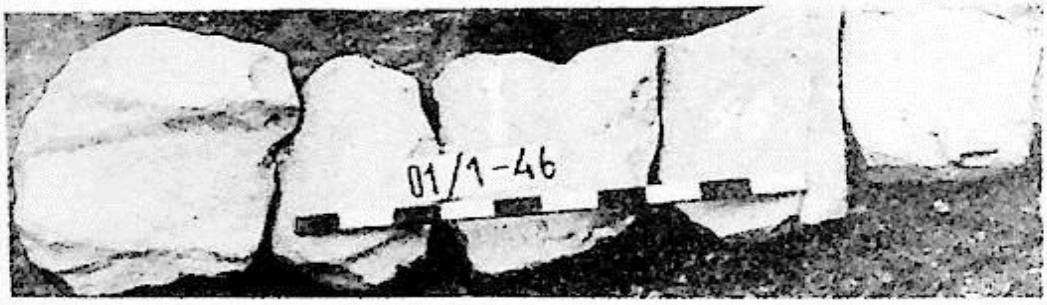
518

519

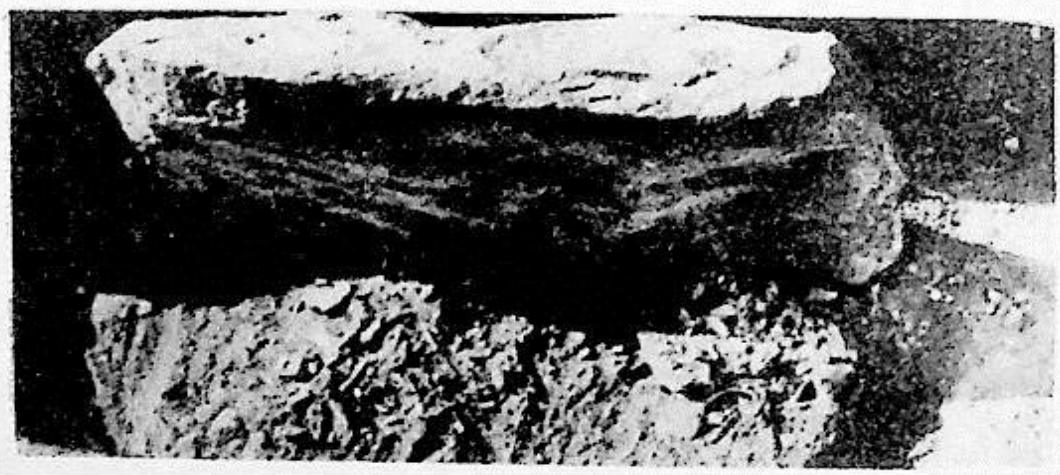
520

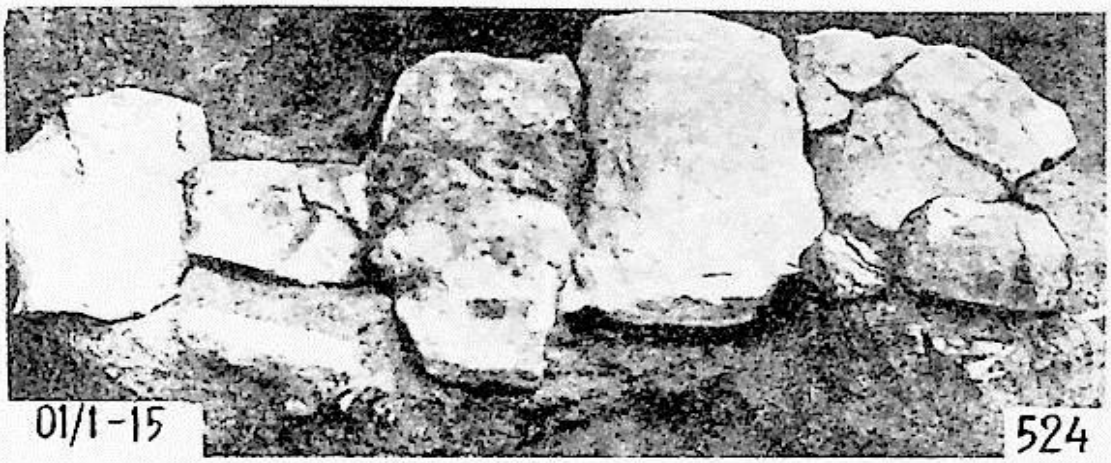
521

522

523

01/1-15

524

526

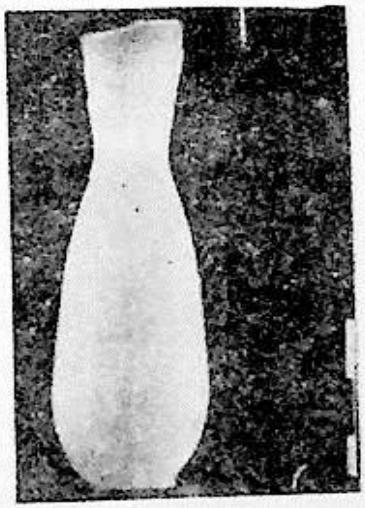
525

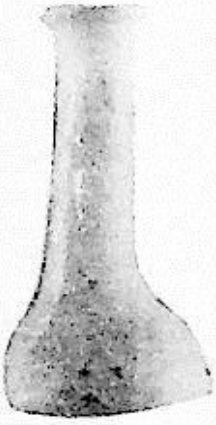
527

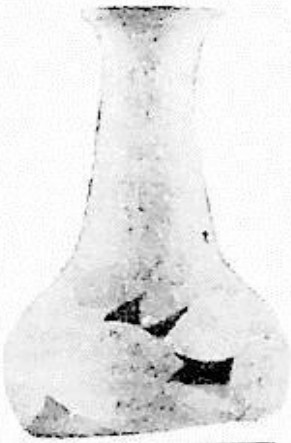
527

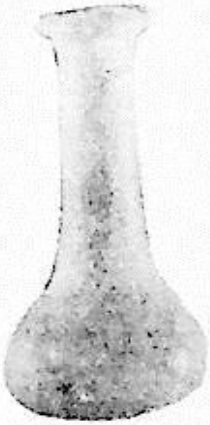
532

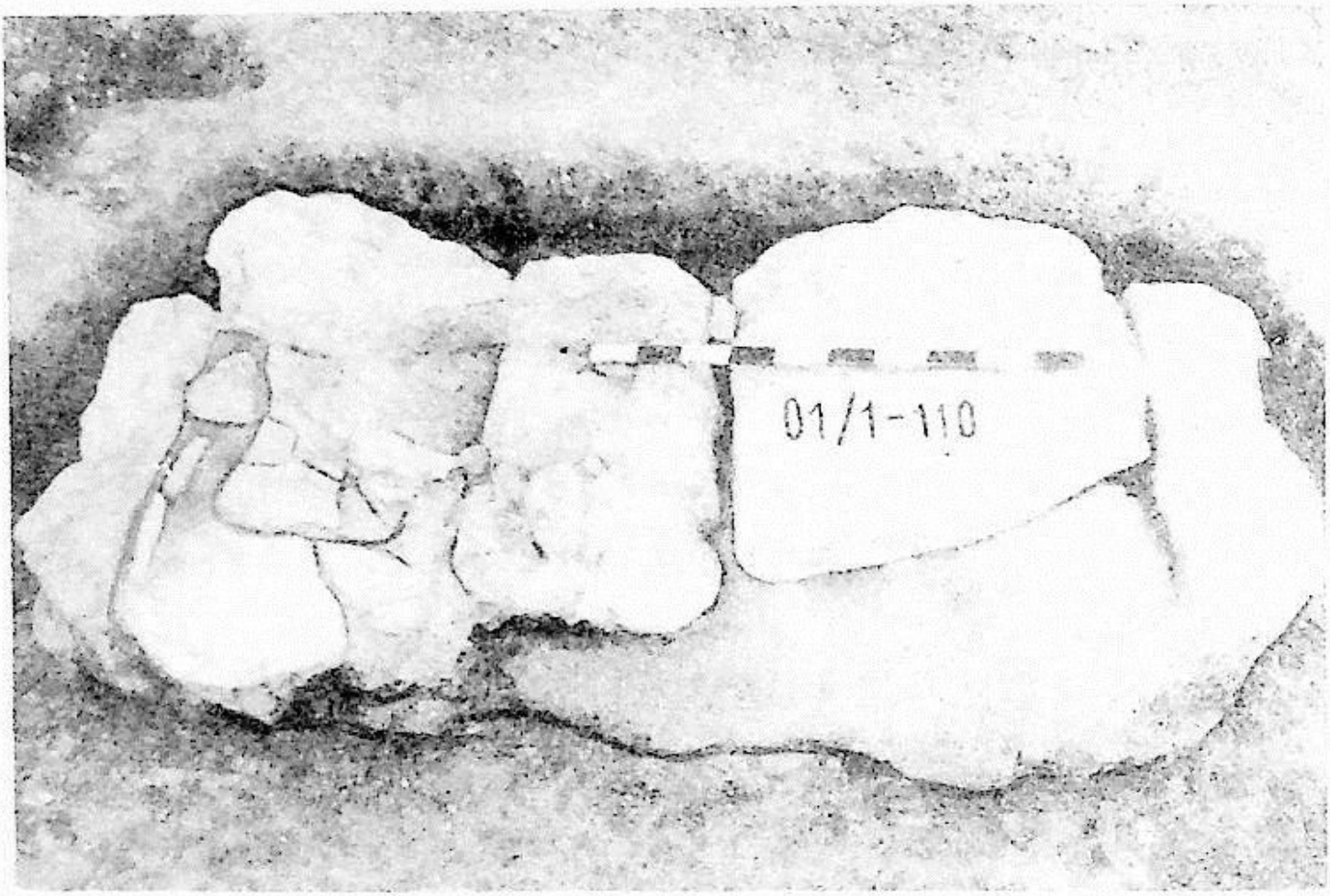
529

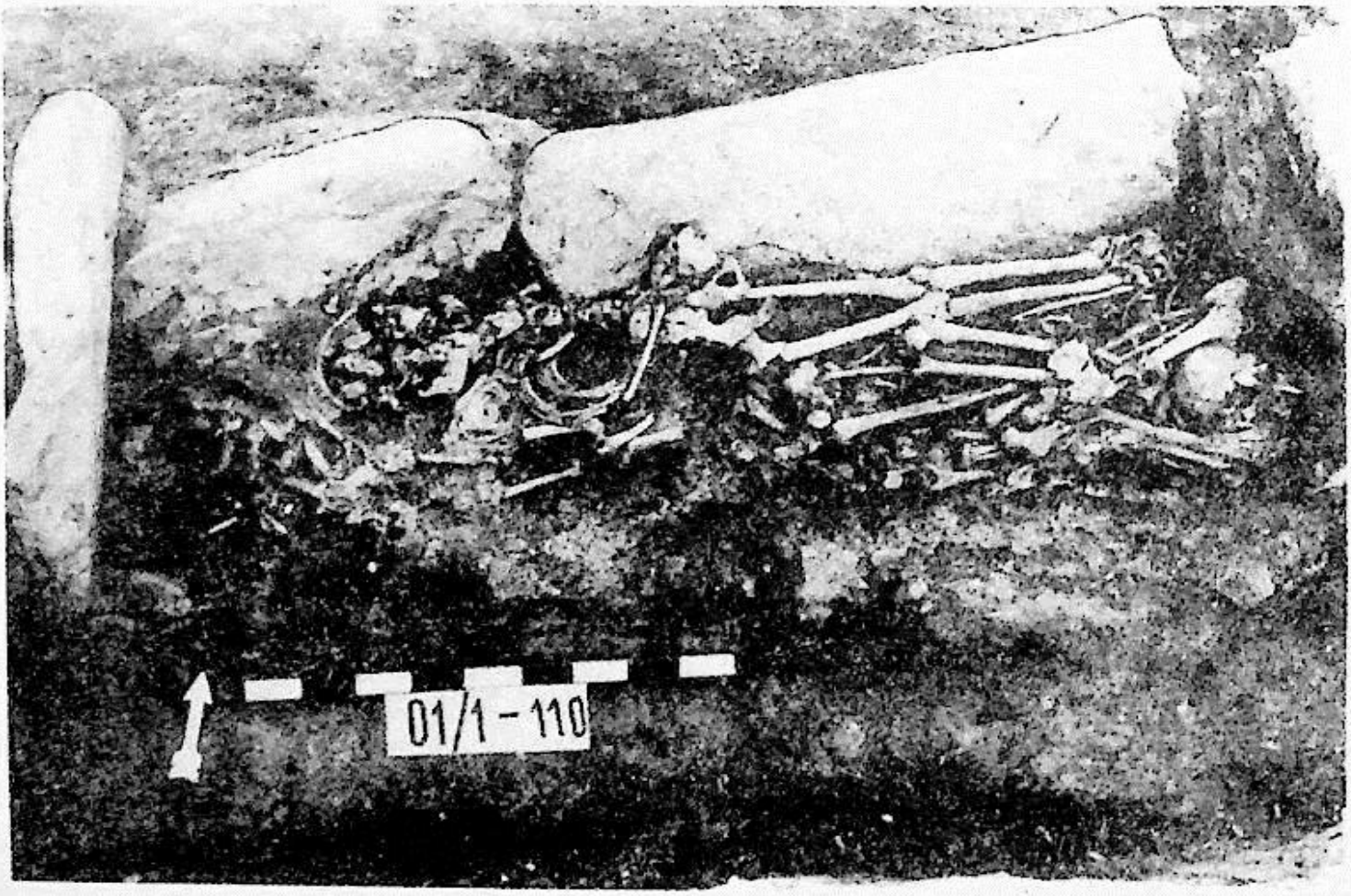
530

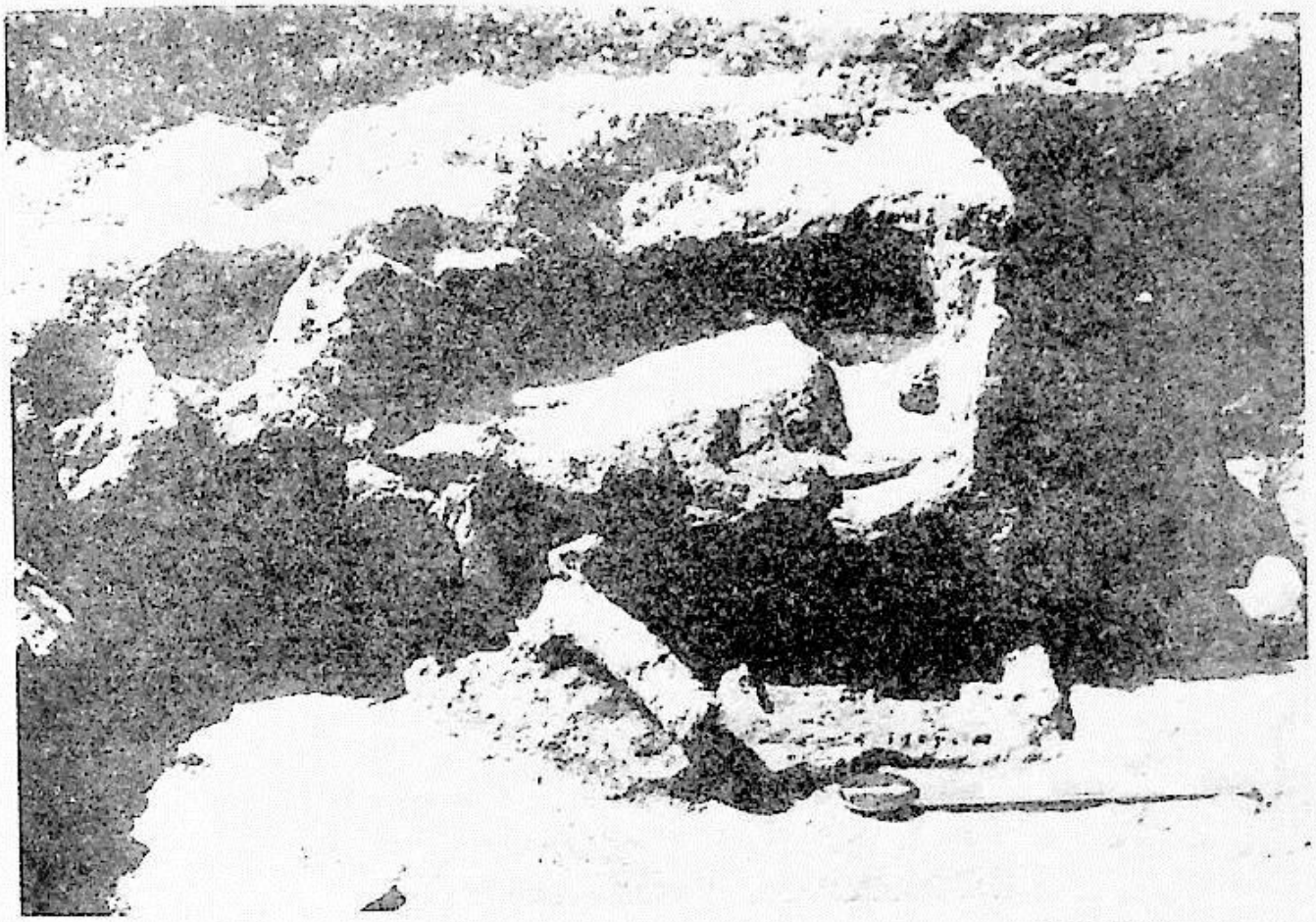
531

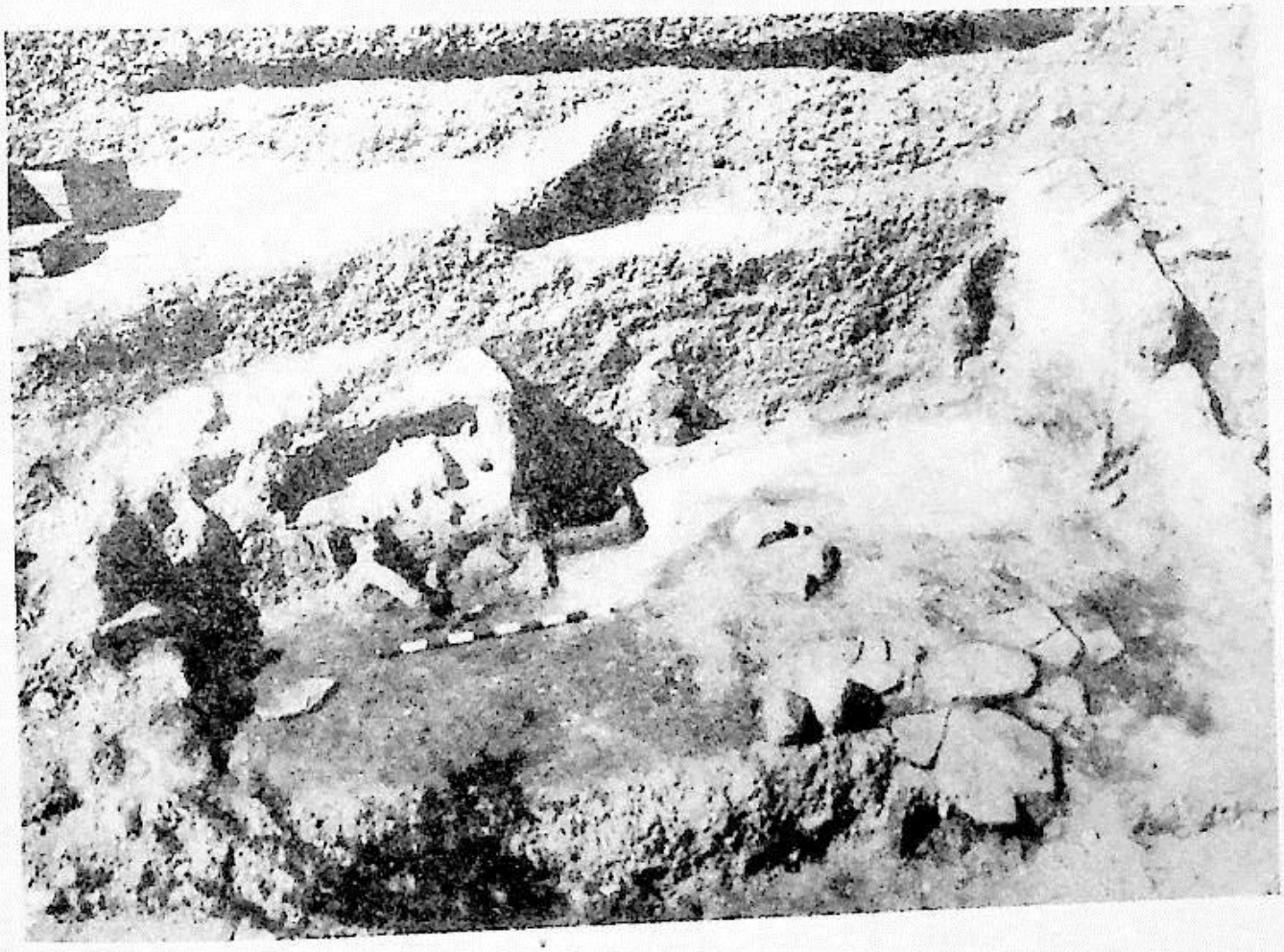
533

534

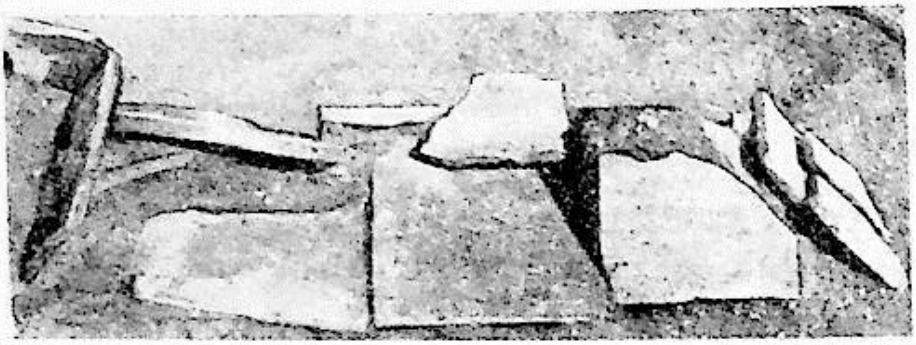

535

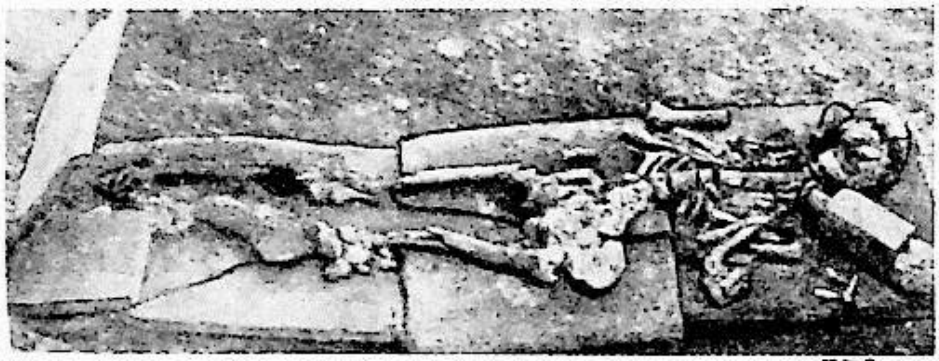
536

537

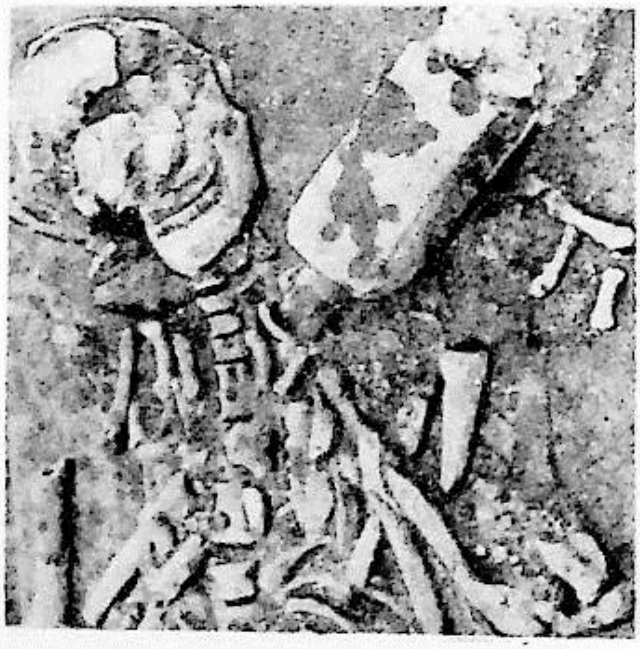

538

539

540

541

542

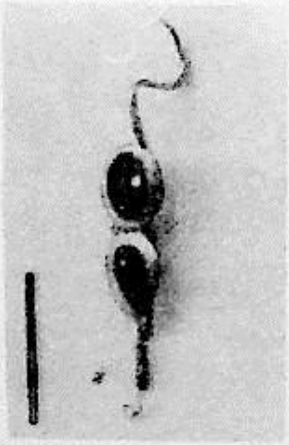

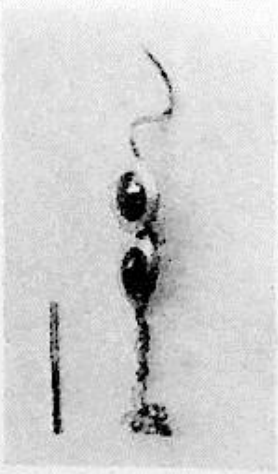

543

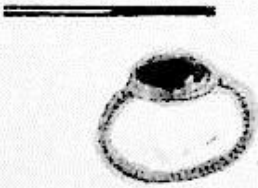
544

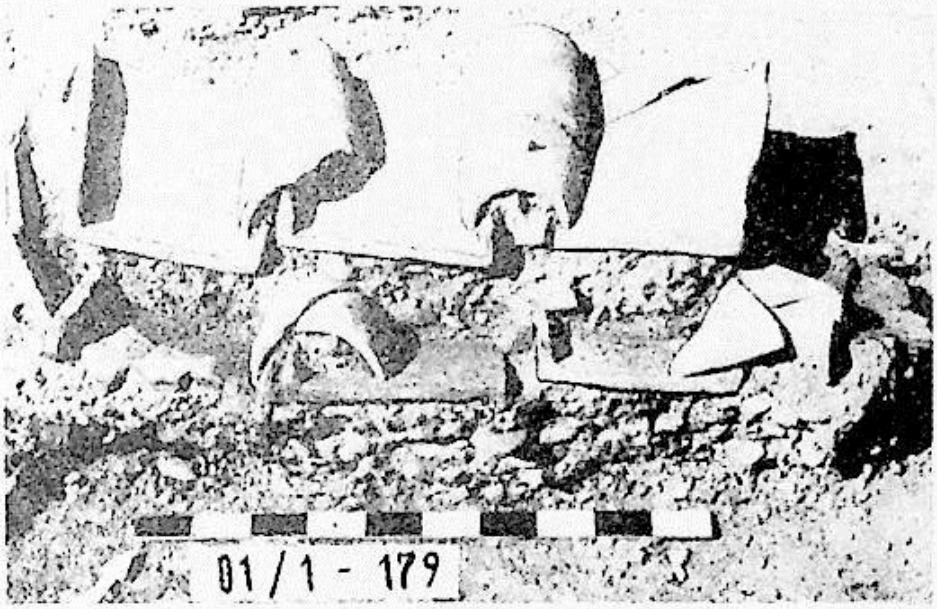

545

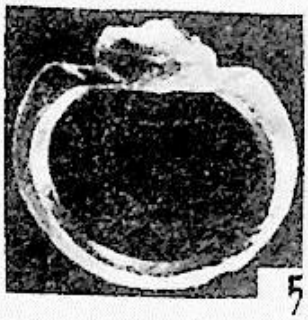
546

547

548

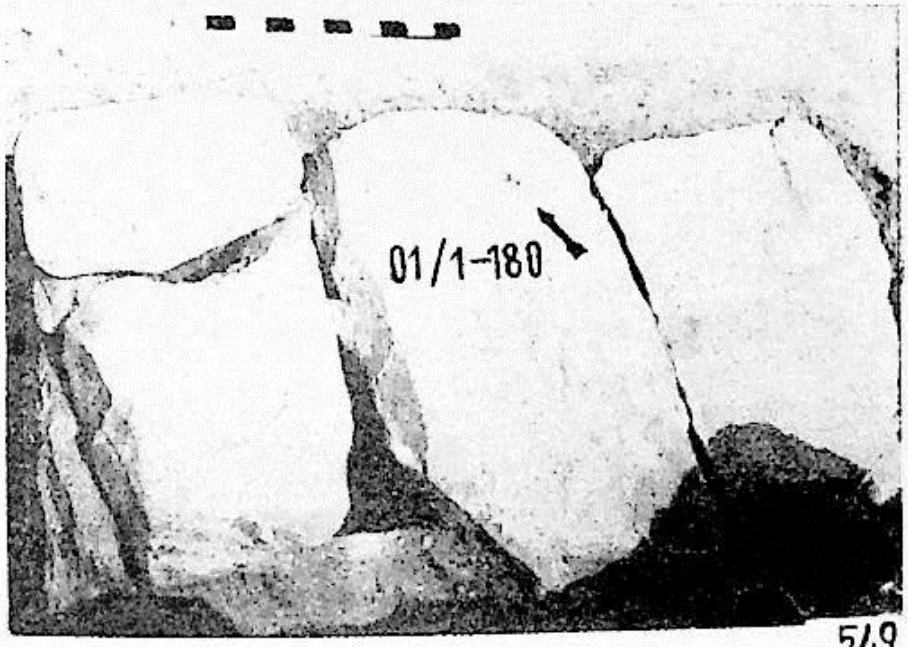
551

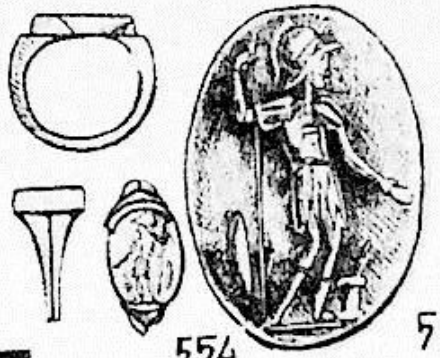
553

552

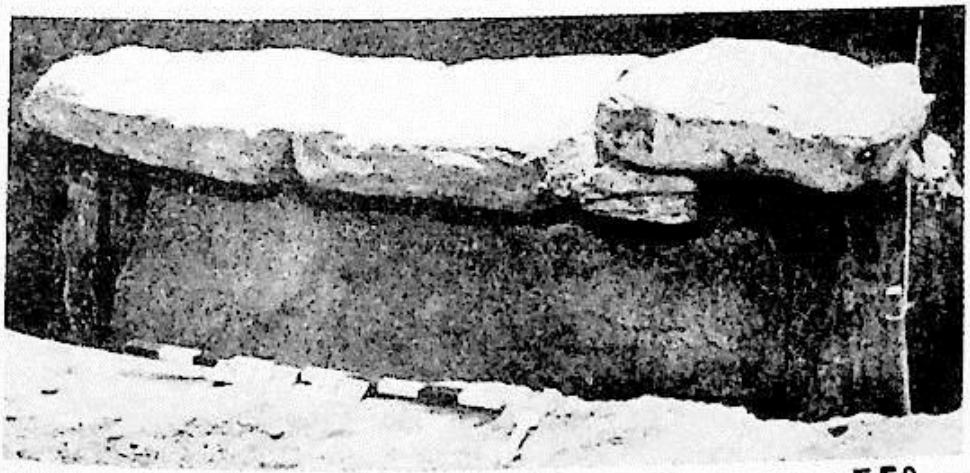

549

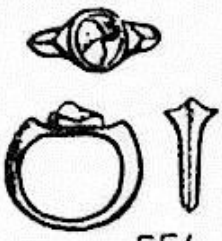

554

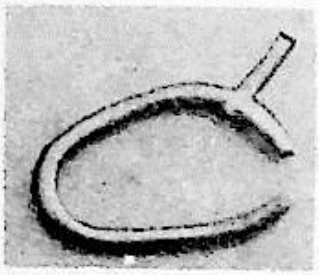
555

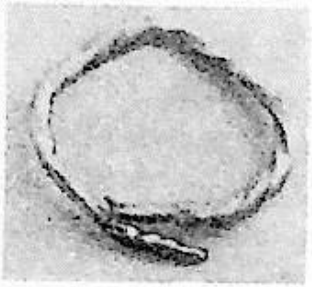
550

556

557

558

559

560

561

562

563

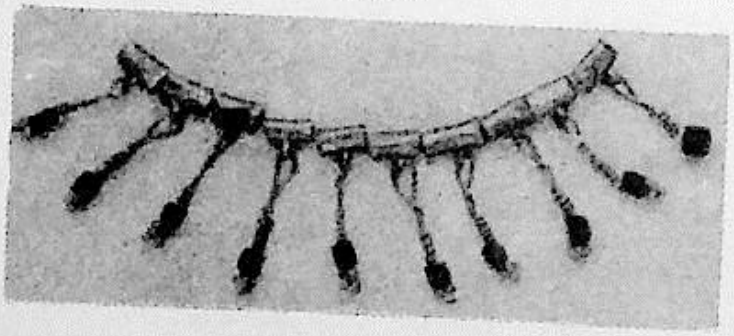

564

565

566

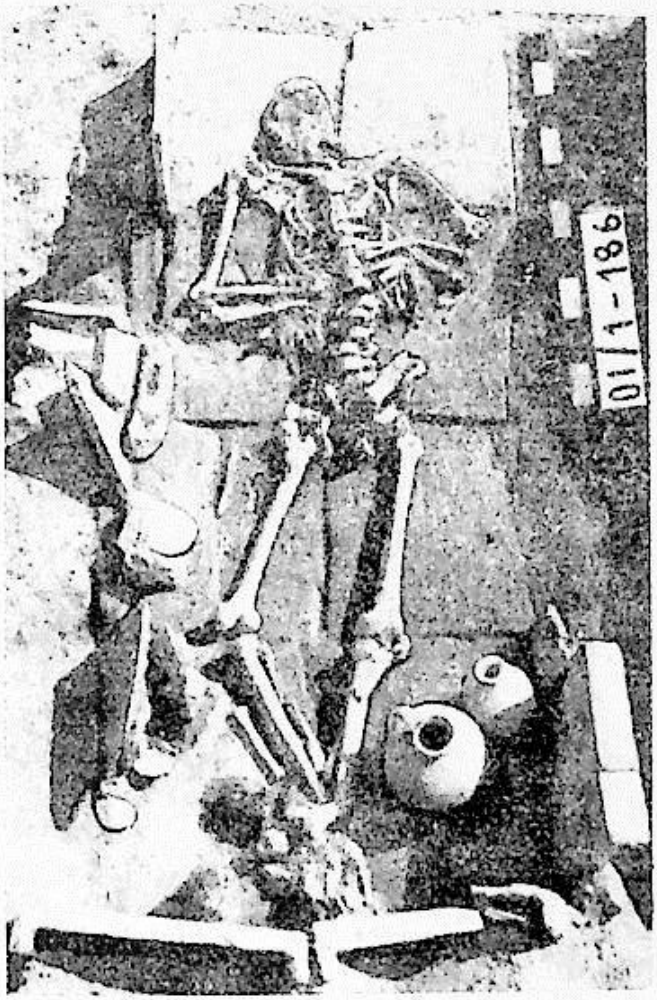

567

568

569

570

571

572

573

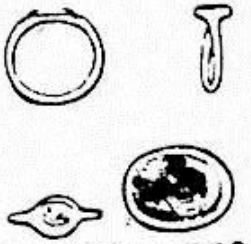
574

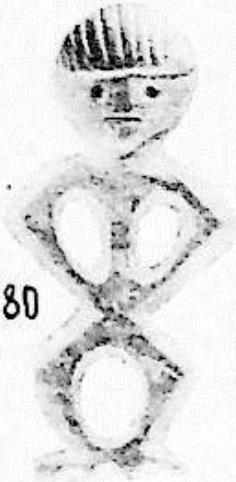
575 576

577

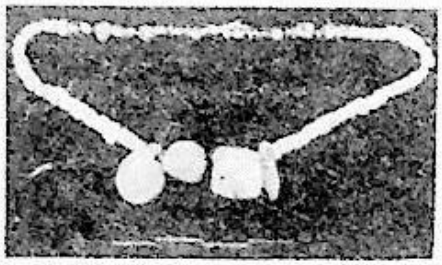
578 579

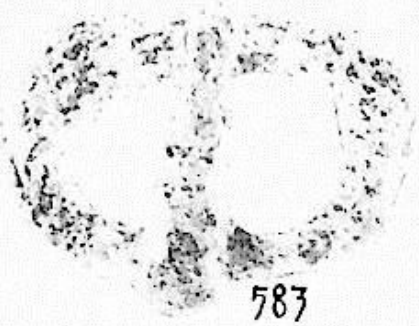
580

581

582

583

586

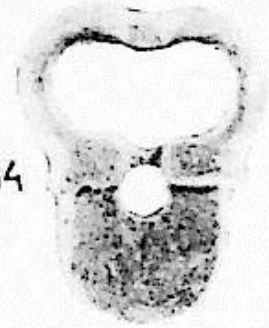
587

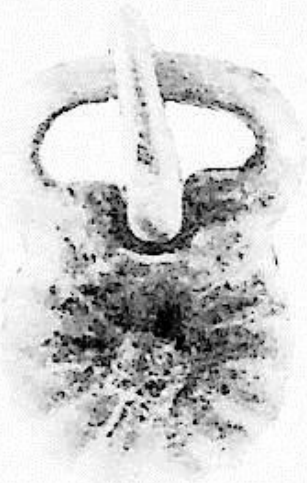
588

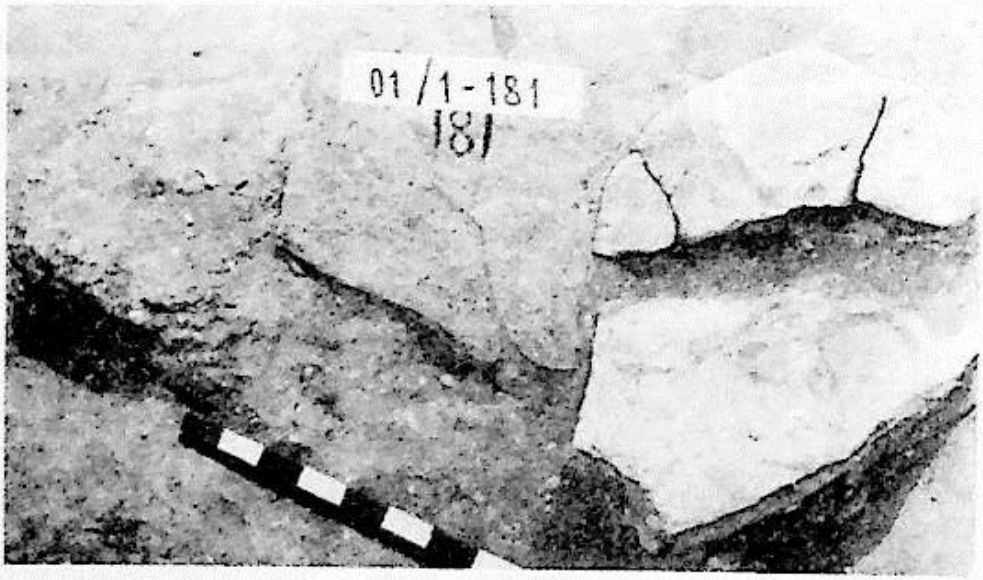
589

584

585

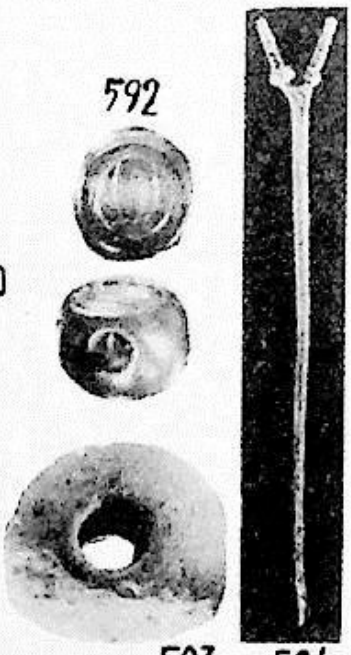

591

592

590

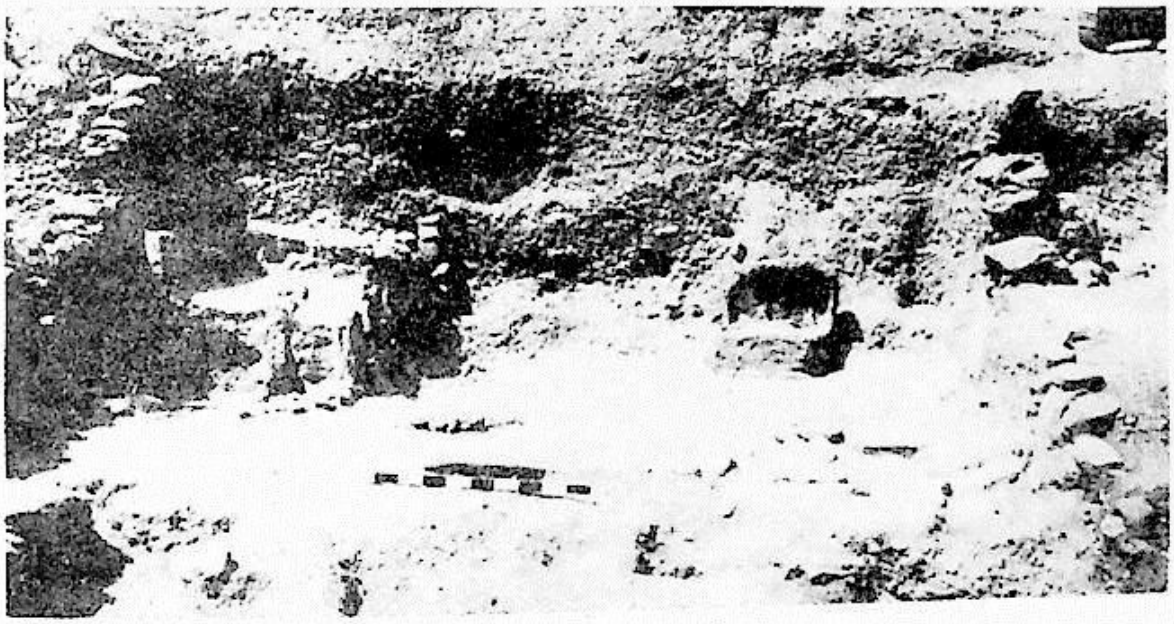

593

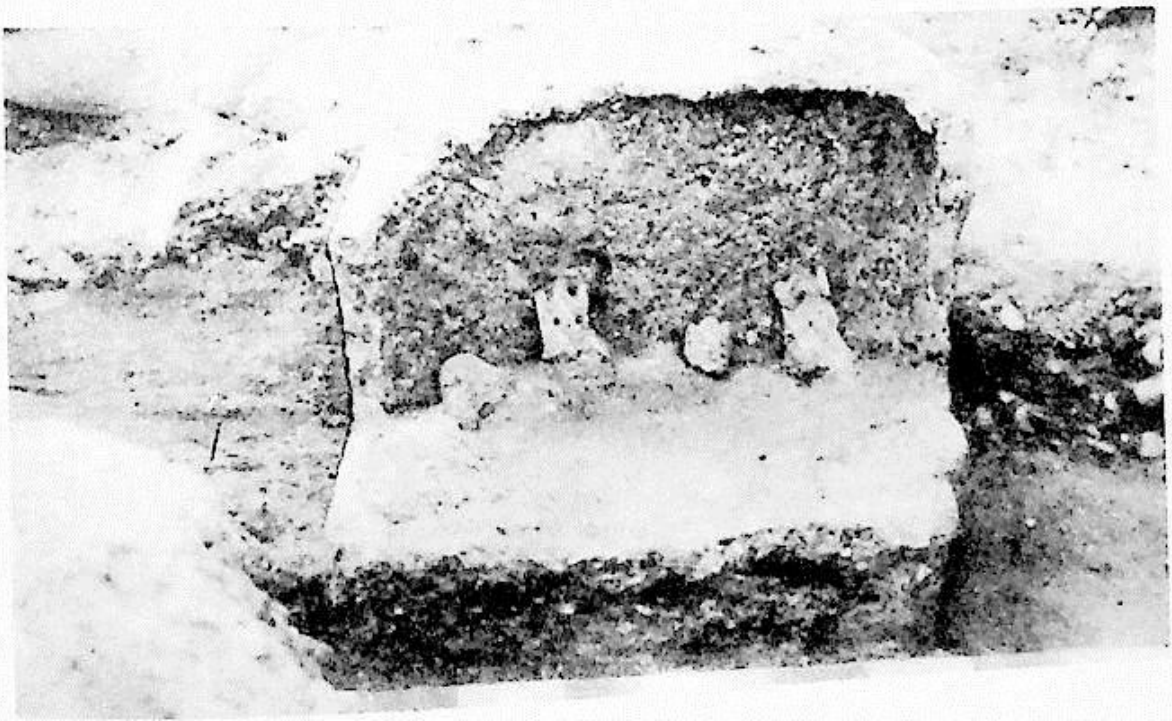
594

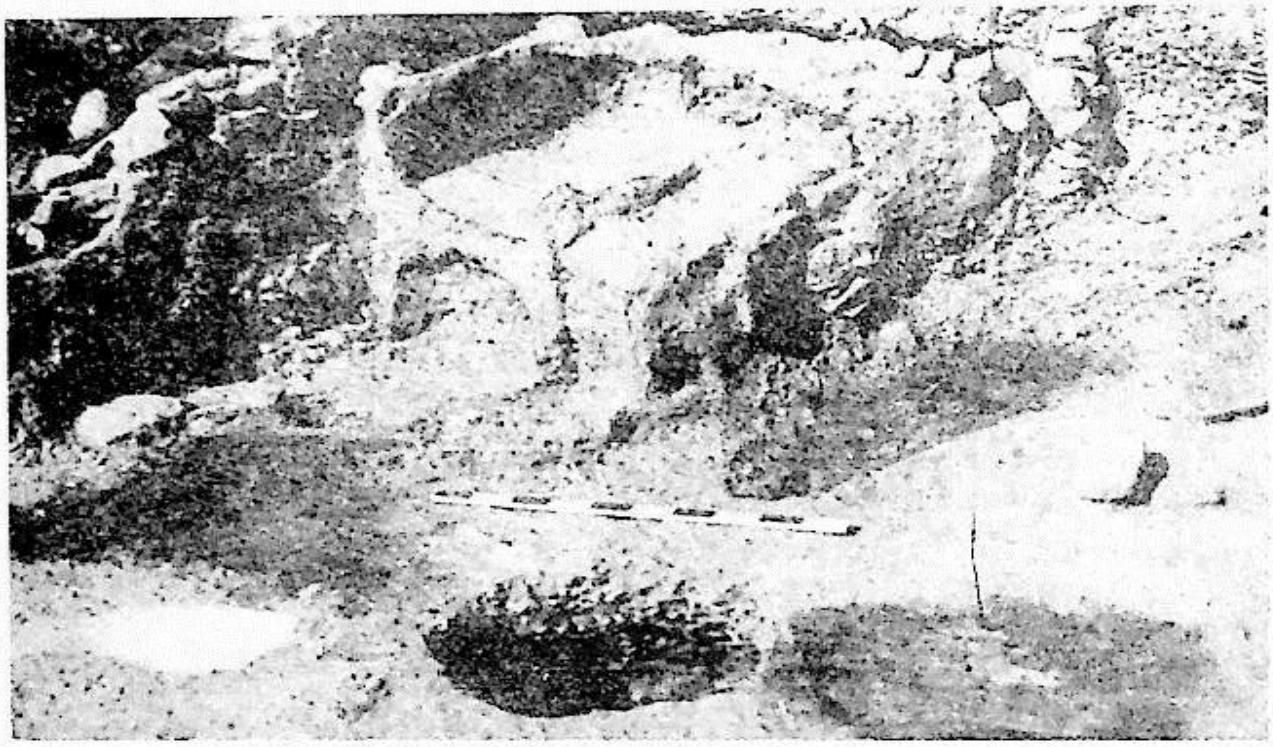
595

596

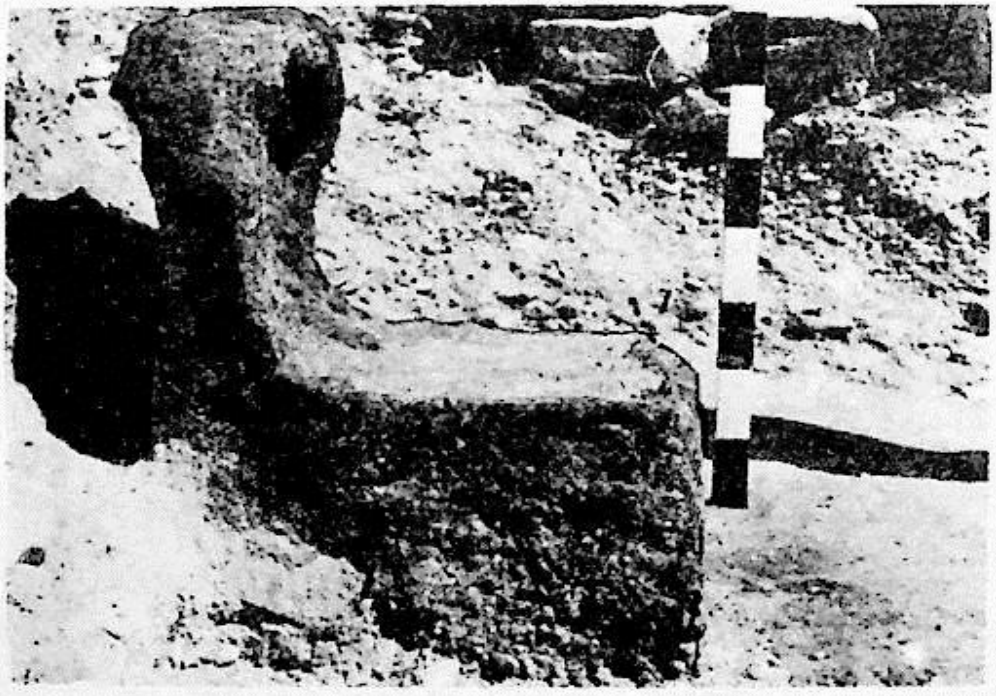
597

598

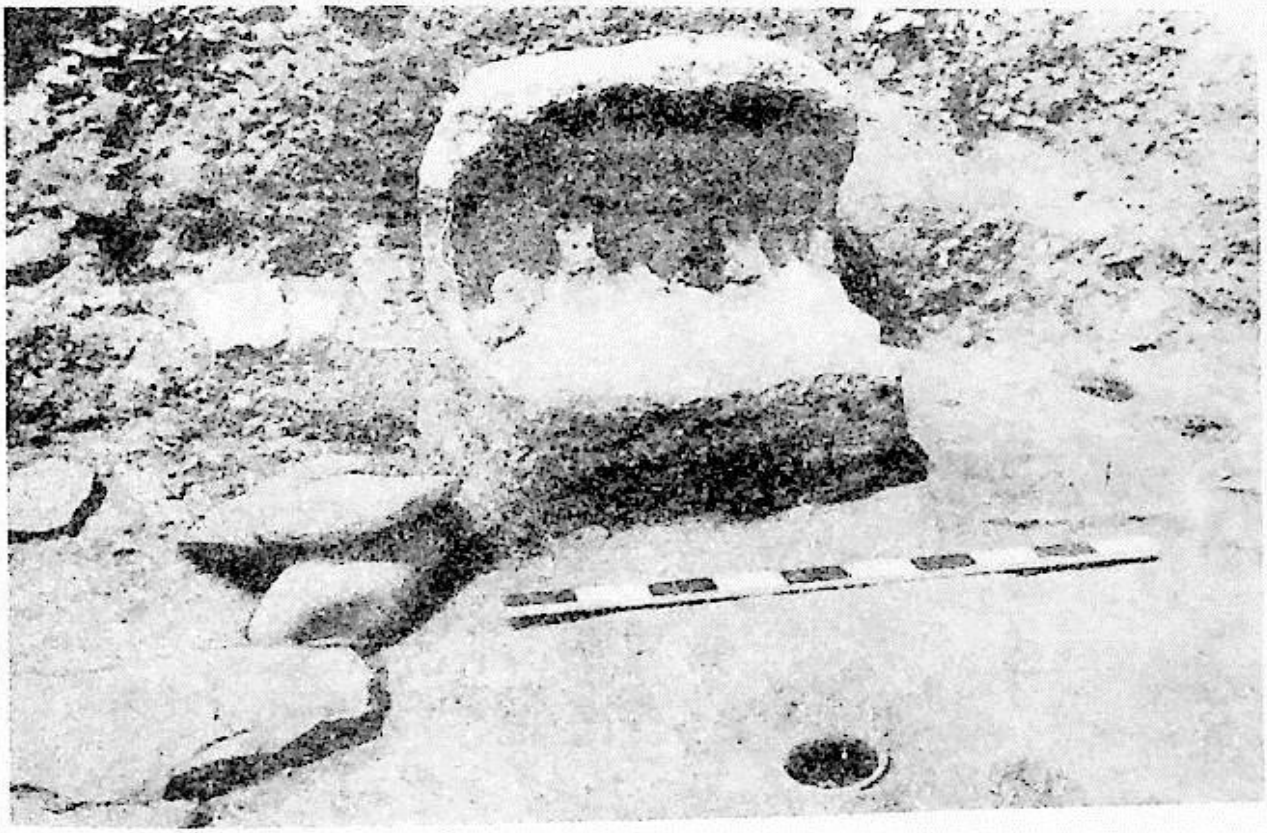
599

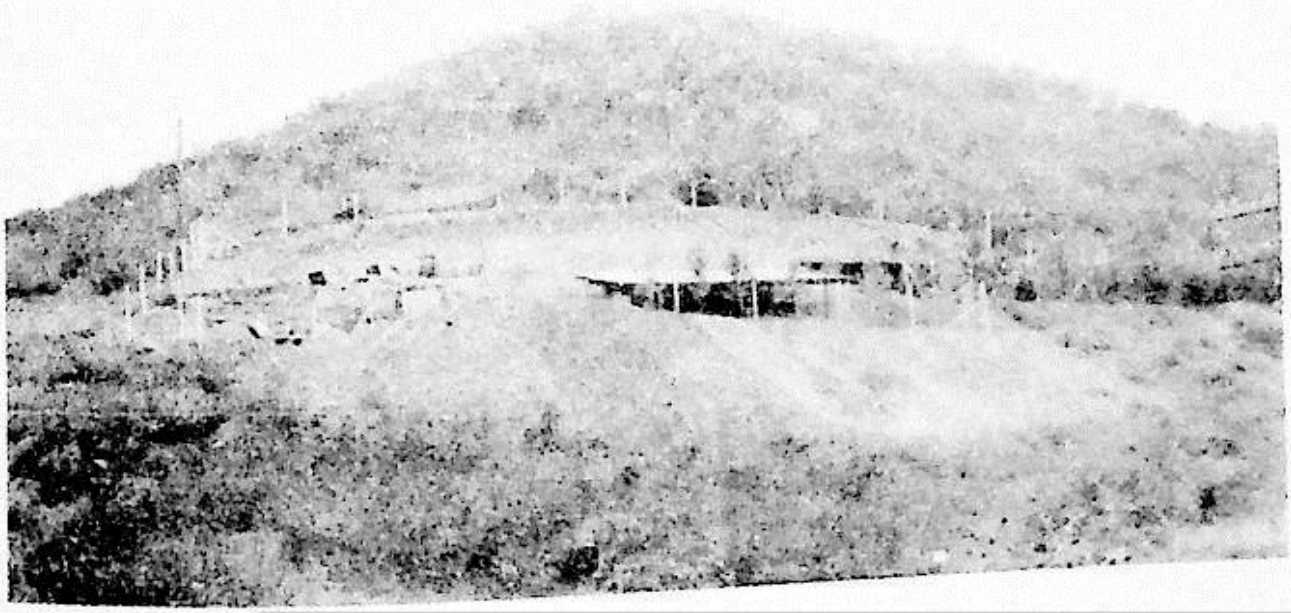
600

601

602

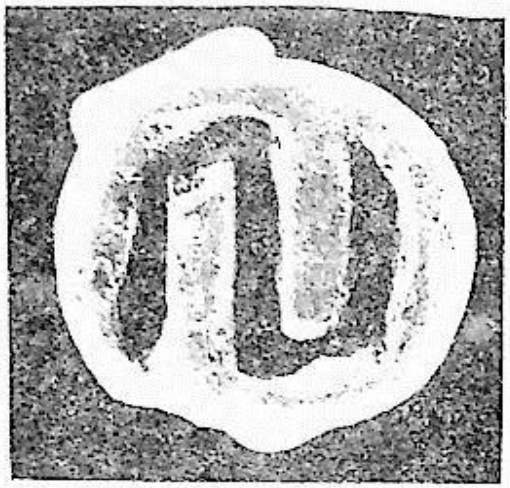
603

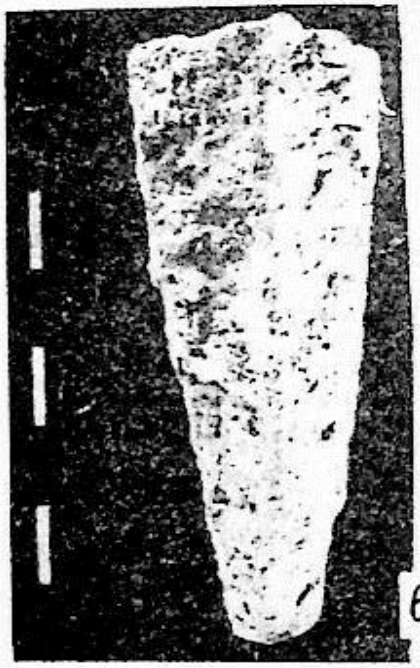
604

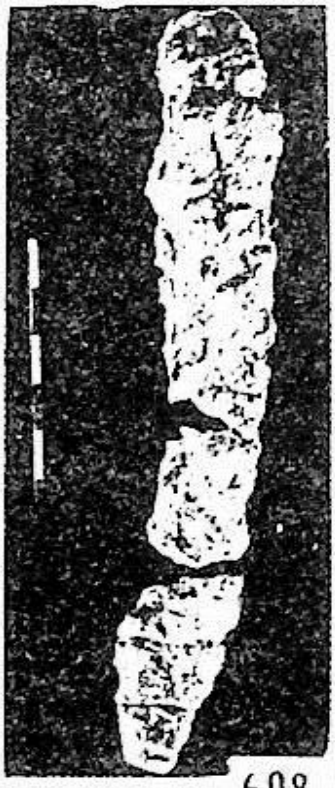
605

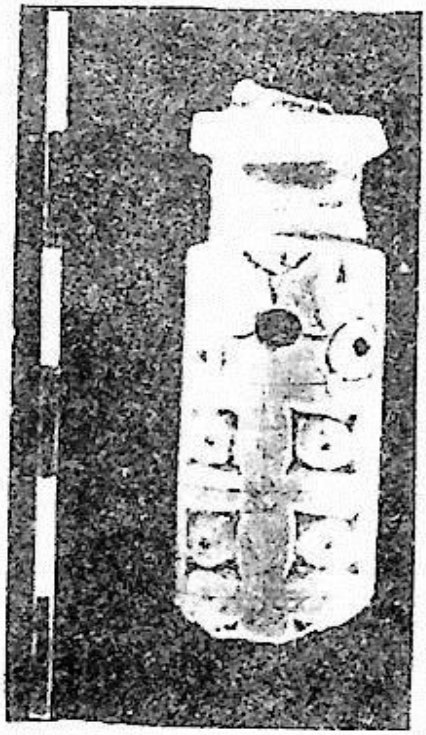
606

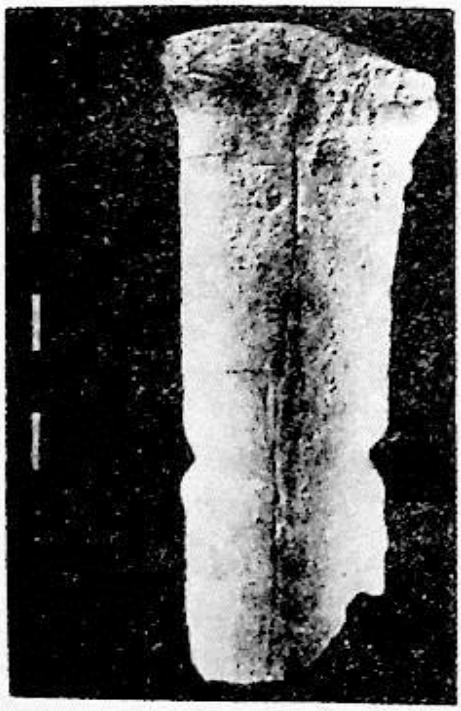
607

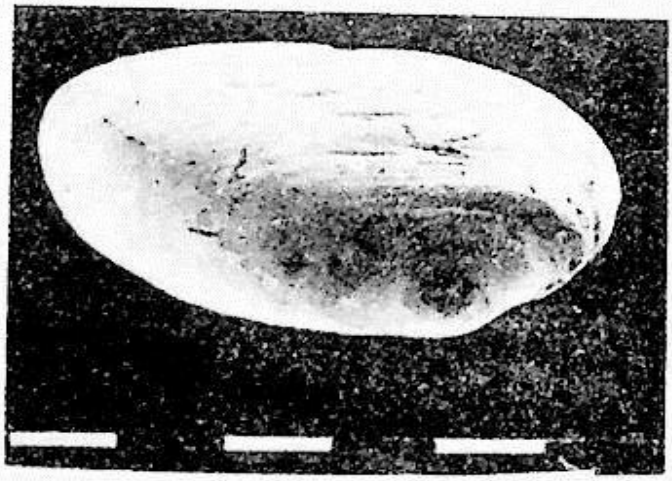
608

609

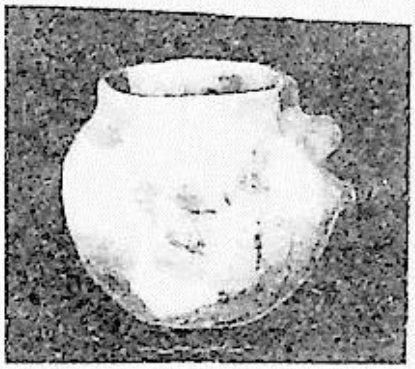
610

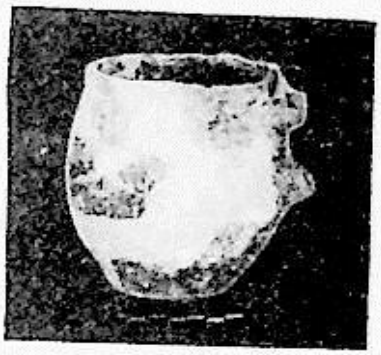
611

612

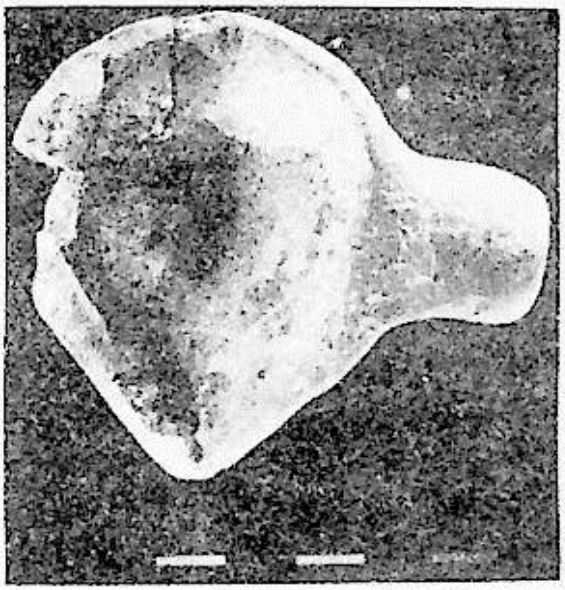
613

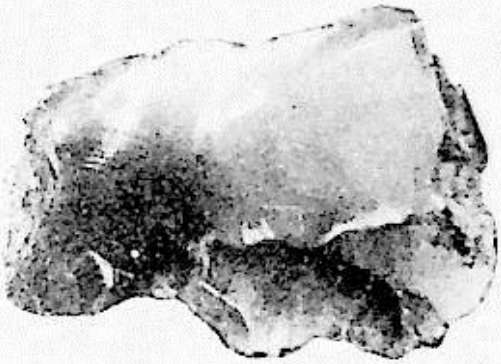
614

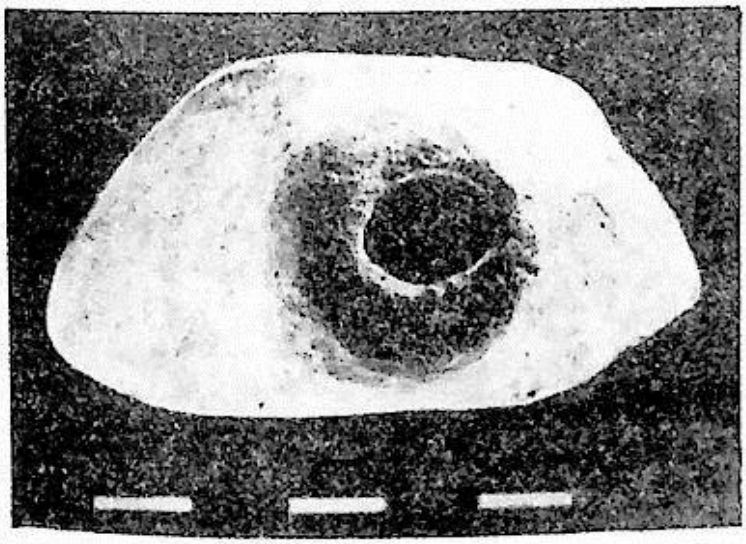
615

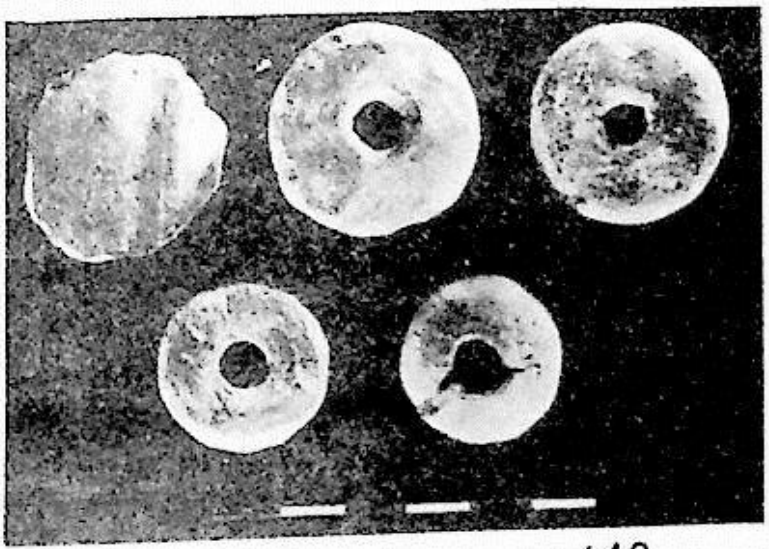
616

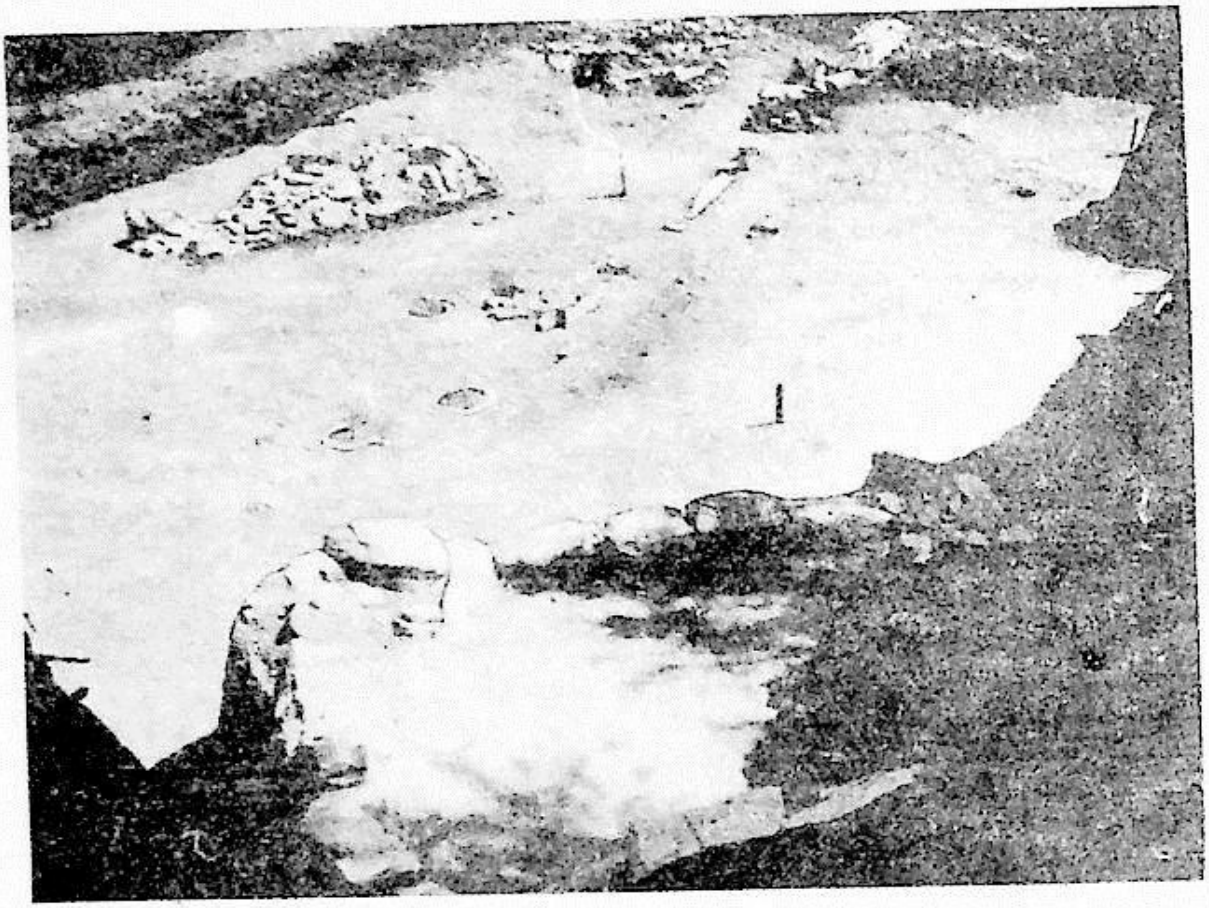
617

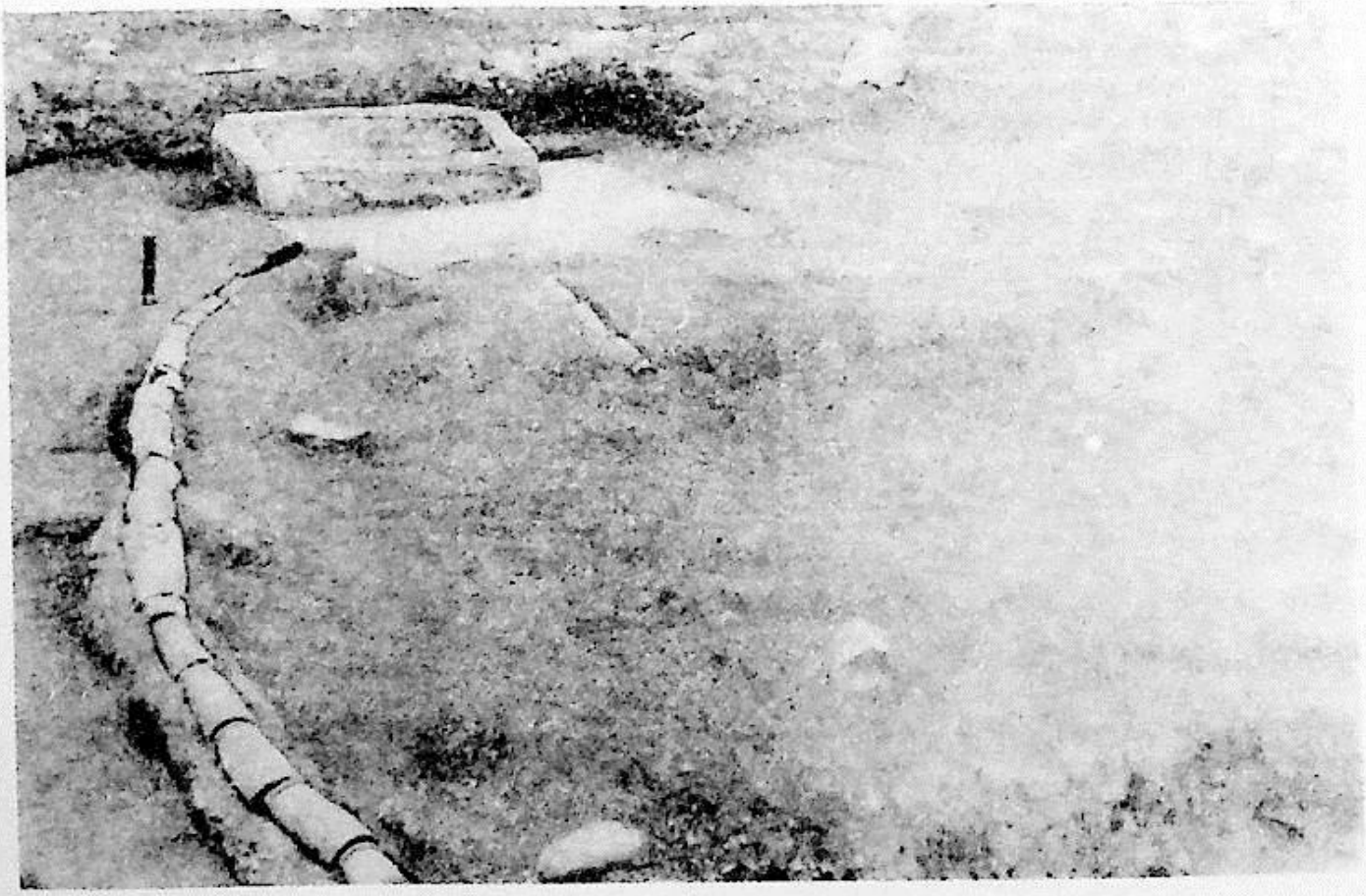
618

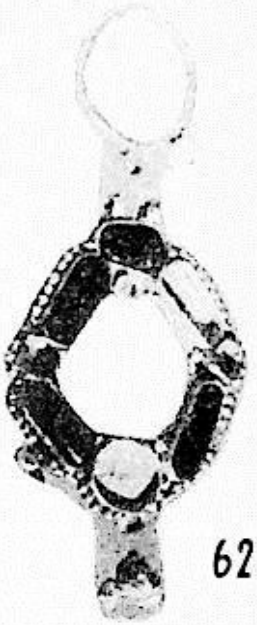
619

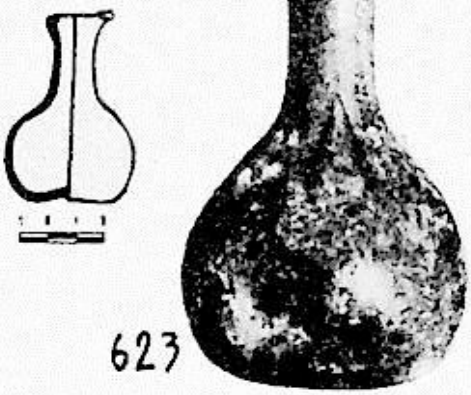

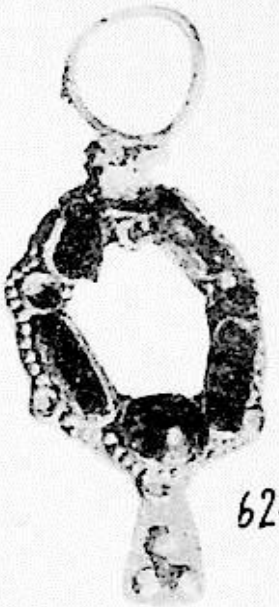
620

621

622

623

624

625

626

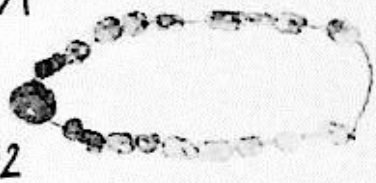

627

628

629

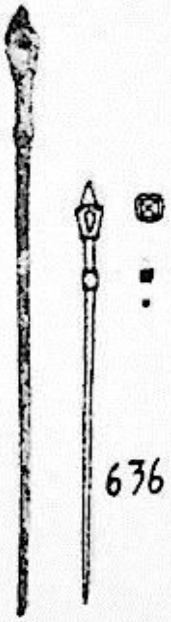

630

631

632

633

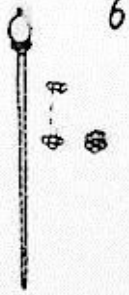

634

635

636

637

638

639

641

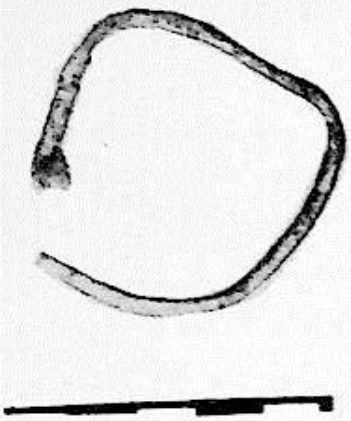

642

640

643

644

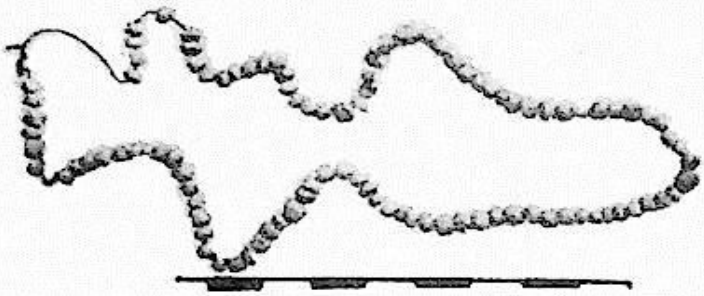

645

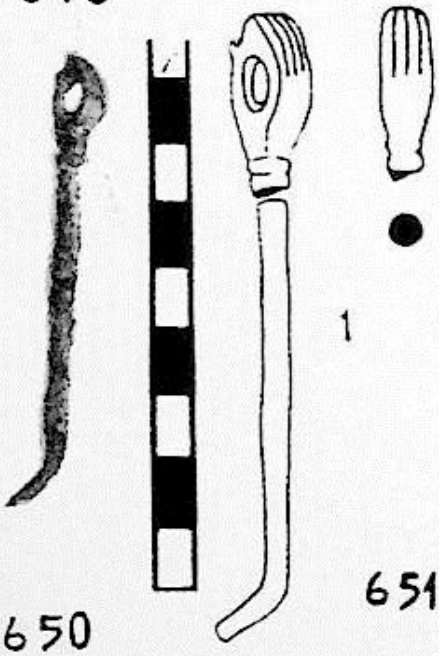
646

647

648

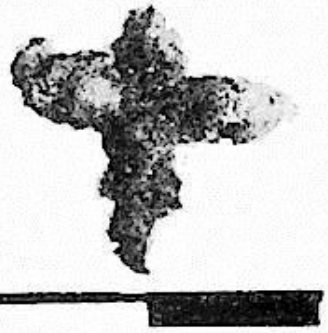
650

651

1

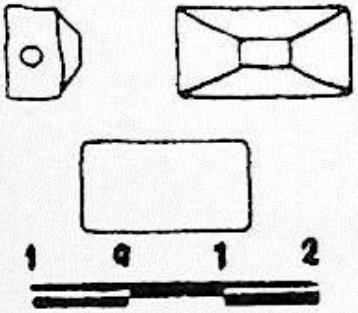
652

649

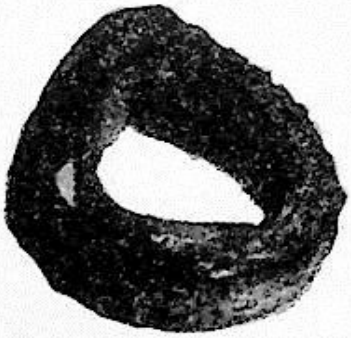

653

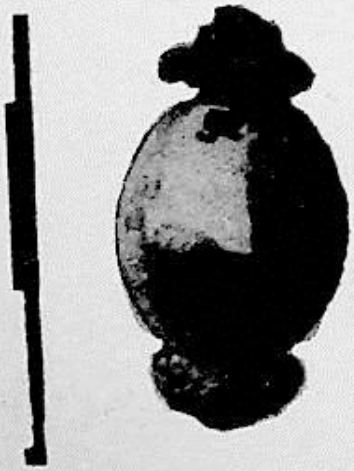

1 0 1 2

654

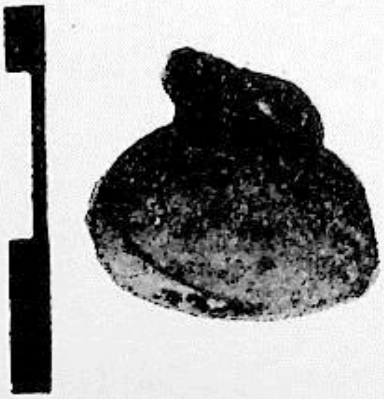

655

656

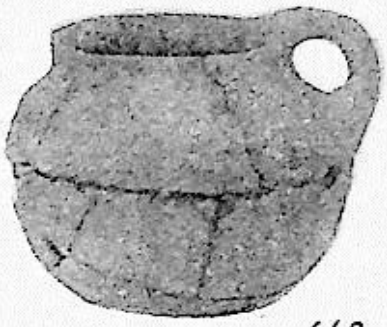
657

658

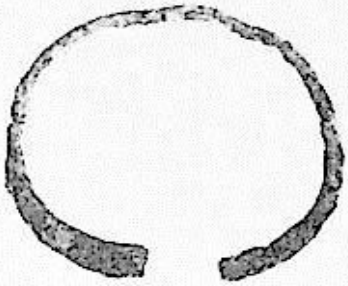
659

660

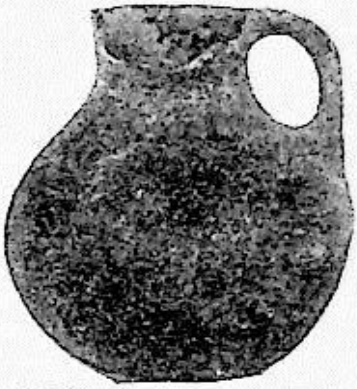
661

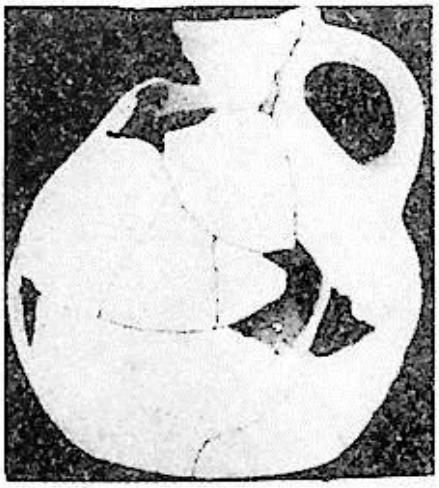
662

663

664

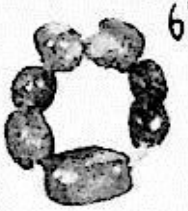
665

666

668

670

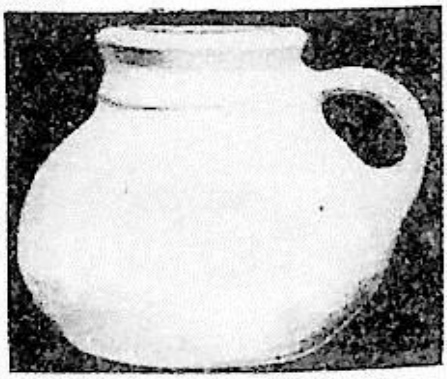
667

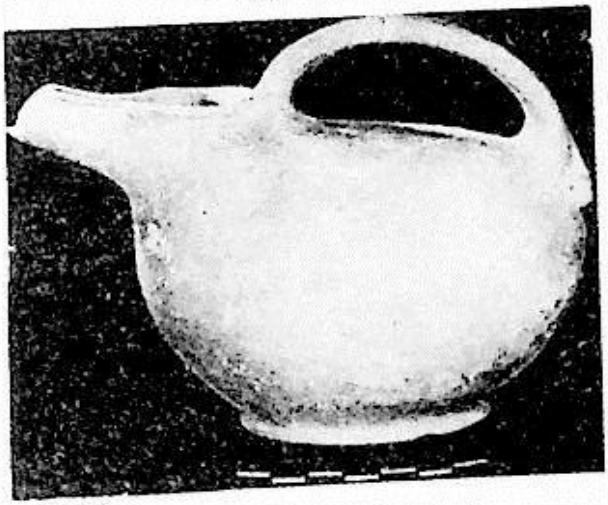
669

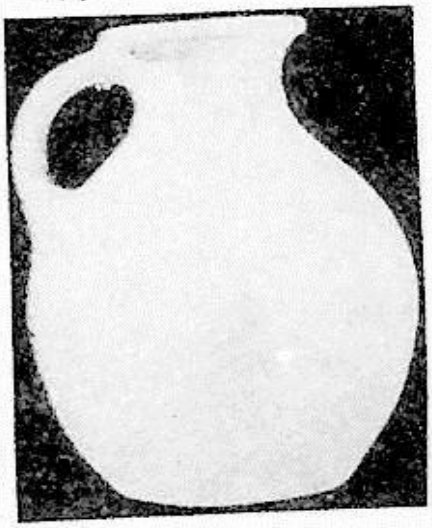
671

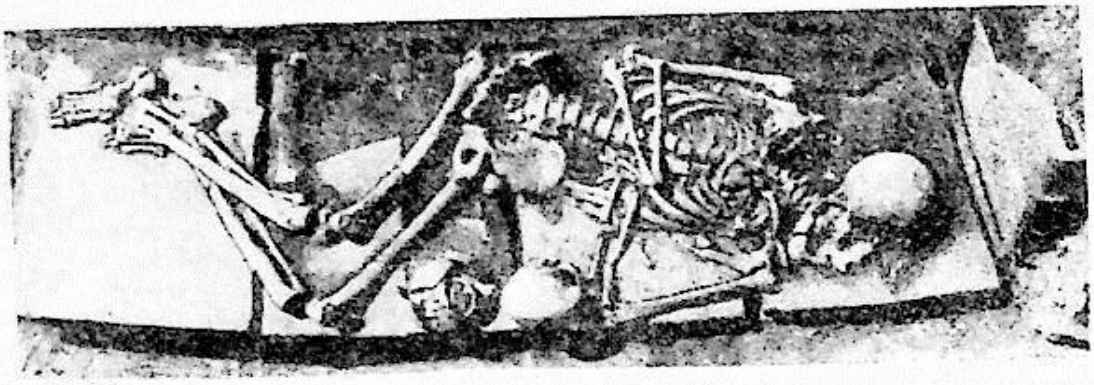
672

673

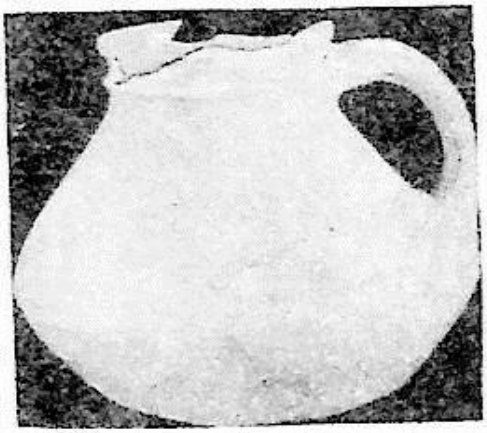
674

675

676

677

678

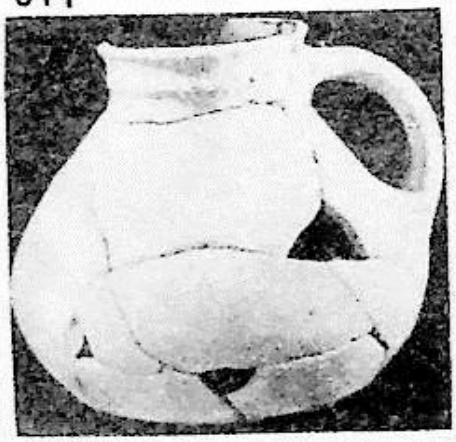
679

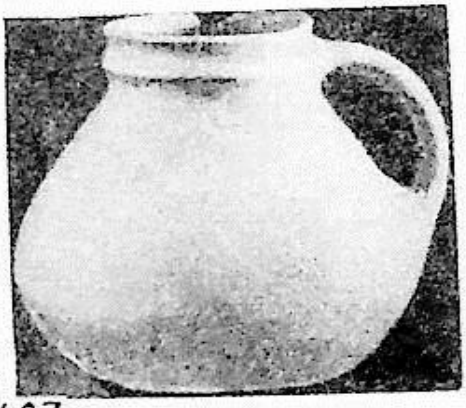
680

681

682

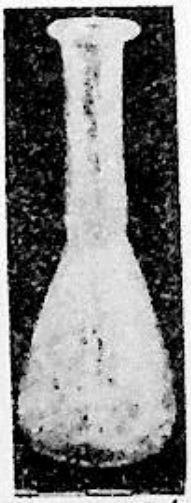
683

684

685

686

687

688

689

690

691

საძიებელი

ა. პირთა სახელები

აბდუშელიშვილი მ. — 7
აბრამიშვილი რ. — 170
ავგუსტუსი — 47, 51, 52
ათენა — 43
ალექსანდრე მაკედონელი — 71
ალექსანდრე I — 66
არესი — 129
არტაბან II — 41, 51, 129, 131
არტემიდე ეფესელი — 47
აფაქიძე ა. — 4, 170

ბაიერნი ფრ. — 72, 74
ბერძენიშვილი ნ. — 170
ბიბილური თ. — 97
ბოხოჩაძე ა. — 170

გაიუსი — 47
გამყრელიძე ა. — 103
გობეჯიშვილი გ. — 170, 171
გოცაძე მ. — 97
გოტარზე — 51

დავიდენკო ი. — 103
დავლიანიძე რ. — 144, 170
დიონისე — 126
დუნდუა გ. — 7, 170

ეროტი — 136

ივანიშვილი მ. — 97, 103

ზადენი — 108
ზადენ-ფარნაჯომი — 108

კალანდაძე ა. — 5, 109, 117, 144, 170—172
კაპანაძე ნ. — 96, 103
კაჭკაჭიშვილი მ. — 103
კუცია ა. — 97, 103, 144

ლეკაშვილი დ. — 97, 103
ლომთათიძე გ. — 170
ლორთქიფანიძე მ. — 170
ლუციუსი — 47

მახხარაშვილი ვ. — 97, 103, 144
მირიანი — 138
მითრა — 49, 70

ნიკე — 43
ნიკოლაიშვილი ვ. — 170, 171
ნიკოლაიშვილი ვლ. — 97, 103, 144
ნიორაძე გ. — 170
ნემეზიდა — 49

ოროდ I — 40
ორჯონიკიძე ა. — 97, 103
ოქროპირიძე ნ. — 170

რამიშვილი ა. — 170
რამიშვილი რ. — 17, 170

საანიშვილი რ. — 97, 103, 144
საგინაშვილი მ. — 171
სადრაძე ვ. — 144
სიმონიანი გ. — 97, 103, 144
სინაურიძე მ. — 171
სოფაძე ნ. — 103
სურგულაძე თ. — 103
სტრაბონი — 105, 108

ტიხე-ფორტუნა — 43, 133
ტყეშელაშვილი ო. — 171

შგრელიძე ნ. — 171

შარნავაზი — 73, 77
ფარნაჯომი — 108
ფეოდოროვა მ. — 103
ფორტუნა — 43, 50, 72, 133

ქართლოსი — 73

შაუხჩიშვილი ს. — 171

ჩიხლაძე ვ. — 171

ცინცაძე შ. — 144

ძნელაძე მ. — 97, 103

ჭილაშვილი ლ. — 171

ხახუტაიშვილი დ. — 171
ხეცურიანი ლ — 96
ხუბერაშვილი ლ. — 103

ჯავახიშვილი ი. — 5
ჯანაშია ს. — 5, 7
ჯორბენაძე ბ. — 171
ჯღარკავა თ. — 103

ჰელიოსი — 131
ჰერმესი — 35

ბ. გეოგრაფიული სახელები

აზერბაიჯანი — 165
ათენი — 76
ალბანია — 76
არაგვი მდ. — 64, 72, 77, 81, 103, 138
არმაზი — 99
არმაზისხევი — 59, 72, 73, 119, 124, 165, 166, 170
არმენია — 76
ახალი არმაზი — 4, 6, 81, 137, 173
ახალციხის ხევი — 109, 119

ბაგინეთი — 7, 53, 108, 173
ბარგიყარია — 59
ბეთანია — 165
ბეჟანაანთხევი — 61, 63

ბალავანი — 61
გალია — 51, 52, 131
გარდაბანი — 130

დიდი მცხეთა — 118, 131
დიდი პიტიუნტი — 170
დიღომი — 145

ერწო — 166, 167

ვაშლაჯვარი — 98, 165, 167

თელოვანი — 165
თრიალეთი — 165, 166

იბერია — 71, 76

კალანდაძის გორა — 144
კამარახევი — 4, 7, 81, 103, 104, 105, 108, 109, 137, 173
კარიბჭე — 137
კარსნისწყალი — 19
კარსნისხევი — 4, 7, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 21, 31, 53, 59, 74, 76, 77, 81—86, 88, 89, 92, 96, 165, 173—176
კასპი — 146
კახეთი — 165
კოდმანი — 59, 109, 157
კოლხეთი — 76

მარტაზის ხევი — 59, 99
მტკვარი მდ. — 61, 64, 77, 81, 138
მუხათგვერდი — 4, 7, 55, 77, 81, 96, 97, 98, 173, 176
მუხრანი — 144

მცხეთა — 4, 5, 55, 59, 64, 65, 71, 73—77, 81, 97, 98, 103, 109, 119, 165—169
მცხეთა-შიომღვიმე — 157
მცხეთისგორა — 7, 61, 77
მჭადიჯვარი — 145, 146

ნარეკვავი — 4, 55, 57, 81, 118, 143, 144
ნარეკვავი მდ. — 144
ნარეკვავ-წეროვანი — 173, 176
ნიკეა — 72

შინვალი — 103, 165

რუსთავი — 98, 165

სამადლო — 8
სამთავრო — 4, 6, 57, 59, 64, 72, 73, 81, 109, 111, 117—120, 145, 146, 165—167, 173
სამთავროს ველი — 119, 121, 123
სამთავროს სამაროვანი — 76, 110, 121, 122, 124
სანგრისხევი — 165, 166
საქართველო — 53, 55, 61, 165, 167, 170
სვეტიცხოველი — 4, 7, 64—66, 74, 76, 77, 138, 173, 176
სირია — 69, 71
სისამორა — 105
სხალტბა — 55

ტუიაქოჩორა — 157, 165—169

შრბნისი — 98, 165
უფლისციხე — 118

ფიქრისგორა — 7, 59, 77, 173, 176

ქაროლი — 6, 74, 118, 119

ყალთანის ხევი — 145, 146

ჩარდახი — 146
ჩრდილოეთ კავკასია — 165

ცხინვალის ნაცარგორა — 145, 146

ძალისი — 119

წეროვანი — 146
წიწამური — 103, 105, 108, 118

ხერთვისი — 64, 81
ხოვლეგორა — 31, 118, 145, 146

ჯ. ხვანთა სახელები

აბაზანა — 85
აბანო — 19, 82
აბზინდა — 50, 72, 98, 130
აბჯარი — 129
ავური — 13, 31, 61, 63, 82, 92
აკლდამა — 119
ალიზი — 13, 21, 25, 29, 31, 57, 61, 63, 103, 110
ამფორა — 17, 47, 82
არხი — 115
ლვირი — 136

ბაზალტი — 64
ბათქაში — 55, 57, 63
ბეჭედი — 35, 40, 43, 44, 45, 47, 49, 60, 72, 93, 95, 100, 101, 159, 161, 162, 164, 166
ბეჭედი ბრინჯაოსი — 69, 108, 130, 133, 142
ბეჭედი ვერცხლისა — 101, 125, 126, 128, 129, 131, 133, 135
ბეჭედი ოქროსი — 68, 101
ბეჭედი რკინისა — 72, 107, 129, 139
ბოთლი — 69, 128
ბომონი — 49, 135
ბორბალი — 113
ბორდიური — 68, 70
ბროწეული — 72

ბაჯი — 59
გემა — 35, 43, 47, 49, 133, 159, 161, 166
გიშერი — 35, 44, 45, 51, 59, 94, 98, 101, 129, 131, 133, 134, 135, 142
გოზაური — 57

დაჯგა — 24

დანა — 36, 37, 39, 41, 42, 52, 75, 76, 105, 107, 114, 138
დანისპირი — 60
დელფინი — 130
დენარი — 52
დერგი — 11, 17, 18, 29, 85, 87, 90, 146
დისკო — 113
დოქი — 57, 138, 140, 146
დრაკონი — 69
დრაქმა — 129
დუღაბი — 65

ეკვანი — 98
ეტლი — 136

ვარდული — 52, 55, 102, 132, 159
ვარსკვლავი — 49, 130
ვერცხლი — 100, 101, 138
ვერძი — 50

ზარაკი — 35, 49, 68, 70, 94, 105, 108, 163
ზარაფხანა — 51, 52, 131
ზებუ — 161
ზღვე — 113, 114, 116, 117
ზღუდე — 61

თავსაბურავი — 131
თარო — 115
თაღი — 25, 27, 28, 29, 31
თახჩა — 116
თევზი — 125
თევზიფხური წყობა — 67
თვალბუდე — 125, 126, 129, 132, 135
თონე — 63, 137
თორი — 129
თხა — 129

იატაკი თიხატკეპნილი — 115, 137
ილარი — 105, 108, 136
ინკრუსტაცია — 131
ინტალიო — 43, 49, 68, 70, 72, 94, 133, 135, 142, 161
იოტი — 51, 134, 135, 157
ირემი — 50, 159

კავი მავთულისა — 131
კათხა — 146
კარნიზი — 55
კალიპტერი — 68, 70, 92, 141
კაური — 107
კაჟი — 114
კენოტაფი — 38
კერა — 13, 67, 81, 113, 118
კერამიკული ფილა — 13
კერპი — 117, 118
კვართი — 129, 133
კვერთხი — 49, 35
კვირისტავი — 64, 162, 166
კილიტი — 59, 72, 131
კოკა — 57, 146
კოლბა — 126
კომბინირებული სამარხი — 121, 123
კონგლომერატი — 116, 117
კოტა — 114
კოჭობი — 11, 37, 38, 40, 42, 44, 105, 107, 114, 116, 127, 130, 131, 146
კრამიტი — 8, 13, 17 23, 24, 33, 37, 39, 40, 42 43. 45, 48, 55, 63, 64, 70, 71, 83, 91, 92, 119, 123, 129, 138
კრამიტი ბრტყელი — 13, 68, 139, 140
კრამიტი გვერდებაკეცილი — 138
კრამიტი ღარისებრი — 68
კრამიტსამარხი — 33, 35, 36, 38, 39, 65, 68, 70, 74, 76, 121, 123, 129, 136, 138, 141
კრამიტყუთი — 94, 140

ლანგარი — 57, 146
ლომი — 55, 161

მათრახი — 136
მანქვალი — 52, 140
მარგალიტი — 58, 71, 132, 135, 157, 158
მარანი — 83
მარჯანი — 98, 99, 163, 166
მახვილი — 105
მედალიონი — 71, 158
მილი — 91
მილსადენი — 83
მორიელი — 132
მონეტა — 40, 41, 47, 51, 52, 94, 95, 138, 142
მონეტა ვერცხლისა — 69, 71, 127, 128, 129, 131
მონეტა ვერცხლისა ავგუსტუსის — 131
მონეტა ოქროსი — 69, 71

მორგვი — 20
მტევანი — 159
მუზარადი — 106, 129
მძივი — 34, 38, 41, 42, 45, 47, 48, 51, 53, 58, 59, 64, 70, 75, 94, 95, 98, 114, 124, 125, 126, 127
მშვილდი — 163, 164
მშვილდსაკინძი — 98, 99, 100, 110, 163, 164, 167
მჭივსაკიდი — 70, 140, 141

ნამგლისპირი — 114, 116
ნამოსახლარი — 17, 19, 65, 67, 76, 81, 83, 85, 92
ნარიბანდი — 123, 124, 125, 126, 134, 136, 133
ნასახლარი — 17, 21, 55, 57, 58, 117
ნემსი — 35, 53
ნიჟარა — 70, 114, 130
ნიში — 114, 115

ობობა — 132
ორმო სამეურნეო — 114
ორმო სანაცრე — 25, 28, 29, 115
ორმოსამარხი — 33, 34, 37, 42, 46, 51, 53, 57, 96, 97, 99, 121, 136, 138, 139

პატინა — 50, 53
პეტასი — 35
პურის საცხობი — 13, 67, 112, 117, 144

რგოლი — 33, 50, 127, 129, 130, 132, 135, 136, 138, 140, 142, 158
რკალი ლურჯი მინისა — 132
რკალი მავთულისა — 132
როზეტი — 60

საბეჭდავი — 58, 70, 114, 166, 198
სათავსი — 66, 67, 117
საკიდი — 50, 52
საკინძი — 17, 59, 93, 98, 99, 101, 105, 109, 110, 127, 159, 161—167
საკინძი ბრინჯაოსი — 72, 136
საკინძი რკინისა — 101, 135
საკინძი ძვლისა — 17, 130
საკურთხეველი — 112, 113, 114, 117, 144
სალესი (სასრესი) ფერუმარილის — 70
სალესი ქვა — 64, 116, 130
სამარილე — 146
სამაროვანი — 19, 53, 57, 59, 81, 96, 97
სამაჯური — 43, 75, 76, 98, 107, 138, 140, 164, 167
სამაჯური ბრინჯაოსი — 107, 140
სამსხვერპლო — 117
სამხარიღლიე ყაწიმის რგოლი — 33
სანელსაცხებლე მინისა — 44, 48, 51, 52, 60, 69, 70, 71, 95, 110, 124, 125, 128, 132, 133, 135, 142
სანერწყული — 113, 117
სარკმელი — 50
სარკოფაგი — 119
სარტყელი — 17, 18, 42
სარტყელი რელიეფური — 17, 18
სარწყულ-საღვინე — 17
სასაფეთქლე რგოლი — 33, 35, 41, 45, 48, 52, 75, 76, 96, 107, 161, 163,
სასაფეთქლე რგოლი ვერცხლისა — 107
სასახლე — 119
სასთუმალი — 68
სასმისი — 34, 36, 37, 39, 40, 45, 93
სასმისი ხელადისებრი — 34, 36, 37, 39, 40, 45.
სასხლავი — 108, 140
საყურე — 51, 52, 69, 71, 93, 99, 100, 102, 125, 127, 128—130, 131, 133—135, 158, 164
საყურე ბრინჯაოსი — 99
საყურე ოქროსი — 69, 71, 102, 130, 131, 133, 134, 135
სამუბლე გვირგვინის ფურცლები — 125
საწერი მოწყობილობა — 72—74
საწნახელი — 89
სახელოსნო მეთუნეთა — 20, 21
სახლი — 119
სახურავი — 113, 115, 117, 125, 126
სახურავი ბანური — 115, 117, 124, 125, 126
სვეტი — 24
სისტრუმი — 49
სირჩა — 64
სოლენი — 68, 141
სპირალი — 114
სპირალი მინის ძაფისა — 133
სტატერი — 71
სტილოსი — 72, 73

ტალავარი — 72
ტარი ძვლისა — 116

ტაძარი — 59, 119
ტერაკოტა — 18
ტოლჩა — 105, 115, 139

შალოსი — 116
ფარაკი — 35, 40, 44, 45, 47, 49, 50, 52, 102, 107, 108, 125, 129, 130, 133, 135, 162
ფარი — 106
ფიალა — 57, 146
ფილა — 85, 91, 95, 96, 114, 123, 131
ფილა ქვიშაქვისა — 123, 131
ფილასამარხი — 41, 121, 123, 131, 132, 136, 137
ფილასამარხი თიხისა — 41, 121, 123, 124, 126, 128, 134
ფილაფენილი. ქვიშაქვისა — 113
ფინჯანი — 57
ფირფიტა — 19, 124, 142
ფირფიტა ირმის რქისა — 124
ფირფიტა ოქროსი — 142
ფირფიტა ტყვიისა — 19

ქარქაში — 52
ქვაბული — 65, 66, 67, 68, 69
ქვასამარხი — 59, 119, 121, 123, 131
ქვატეხილი — 17, 21, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 34, 43, 115, 117
ქვაყუთი — 55, 59, 96, 97, 121, 124, 125, 126, 131, 136, 161, 165, 168
ქვევრი — 17, 18, 28, 29, 46, 57, 67, 76, 103, 146
ქვევრსამარხი — 53, 65, 68, 70, 75, 76, 138, 139
ქილა — 57, 63
ქისა — 35, 126
ქიტონი — 49
ქლამიდა — 126
ქოთანი — 57, 63, 68, 90, 113, 115, 146
ქოცო — 57, 67
ქსოვილი — 164
ქურა — 21, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 87
ქურო კირხსნარისა — 65

ღარნისკარტა ჭურჭელი — 140
ღილაკი — 52
ღილი ოქროსი — 132
ღუმელი — 13, 67, 112, 117, 144

ყანწი სიუხვისა — 133
ყელსაბამი — 19, 71

შუბისწვერი — 105, 106, 107, 117

ჩანჩხურა — 63
ჩაფი — 91

ცვარა — 132
ციცხვი — 116
ცხენი — 136

ძელი — 17
ძეწკვი — 50, 105, 108
ძოწი — 51, 59, 60, 98, 133

წამოსასხამი — 133
წერნაქი — 64
წყალსადენი — 65, 67, 137

ჭიქა — 6
ჭიჭლა — 57, 63
ჭრაქი — 68, 70
ჭურვი — 17

ხარო — 11, 113
ხატი — 118
ხელადა — 17, 18, 34, 37, 40, 42, 44, 48, 51, 53, 57, 63, 70, 76, 93, 95, 106, 125, 127, 130, 139, 141
ხელადისებრი სასმისი — 17
ხელსაფქვავი — 64, 68, 116, 137
ხოირი — 125
ხსნარი თიხისა — 115
ხუფი — 48

ჯამი — 18, 57, 63, 90, 91, 105, 146

а. именной

Август — 15
Александр Македонский — 154
Амброз А. К. — 171
Апакидзе А. М. — 146, 149, 168, 171, 172
Аракелян Б. Н. — 171
Асланов Г. А. — 171

Багаев М. Х. — 171
Борисов А. Я. — 171

Виноградов В. Б. — 171

Гагошидзе Ю. М. — 171
Гайдукевич В. Ф. — 171
Гнунашвили Г. Д. — 146, 172.

Давлианидзе Р. В. — 146
Джавахишвили К. А. — 171
Джгаркава Т. В. — 146
Дзнеладзе М. С. — 146
Диопик В. В. — 172

Ерицов А. Д. — 172

Иващенко М. М. — 172
Ионе А. И. — 172

Каландадзе А. Н. — 146, 152, 154, 172
Куфтин Б. А. — 172

Луконин В. Т. — 171

Манджгаладзе Г. Н. — 146, 172
Мириан — 154
Мусхелишвили Д. Л. — 172

Николайшвили В. В. — 146

Пиотровский Б. Б. — 172

Рамишвили Р. М. — 172

Садрадзе В. Г. — 146, 172
Сихарулидзе А. Н. — 146
Смирнов К. А. — 172

Татарашвили Г. — 172
Такайшвили Е. С. — 172
Тирацян Г. Г. — 172

Уварова П. С. — 172

Хецуриани Л. Г. — 146

Шейхов Н. Г. — 172

б) географические

Арагви р. — 147, 149
Армази — 148, 154
Армазисхеви — 148
Ахали Армази — 146, 147, 148

Великая Мцхета — 156

Диди Камарахеви — 149

Кавказ — 156
Каландадзис гора — 154
Камарахеви — 146, 147, 149
Карснисхеви — 146, 147, 151
Картли — 156

Мартазисхеви — 148
Мтквари (Кура) р. — 147, 154
Мухатгверди — 146—148
Мухрани — 154
Мцхета — 146, 147, 151, 153, 154

Нареквави — 146, 147, 154
Нареквави р. — 154

Парфия — 151
Передний Восток — 156

Самадло — 146
Самтавро — 151, 152, 154
Самтаврский могильник — 150
Самтаврское поле — 146, 147, 151
Светицховели — 146, 147, 153, 154

Триалетский хребет — 148

в) предметный

Амфора — 147

Браслет — 148, 149, 153
Булавка бронзовая — 148, 152
Булавка железная — 152
Буса — 148, 155
Бусина — 153
Бутыль — 151

Гемма — 151, 154
Глиняная печатка — 153
Горшок — 150, 153
Гробница — 148, 149
Гробница каменная — 148
Гробница каменноящичная — 149
Грунтовая яма — 149
Грунтовое погребение — 151, 152
Грунтовое ямное погребение — 149

Дедаободзи — 153, 155
Денарий — 154
Дракон — 151

Жертвенник — 153

Зернотерка — 152, 153

Каменно-ящичное погребение — 148
Каменный ящик — 150, 152
Колесо — 153
Колокольчик — 148
Кольцо — 153
Комбинированное погребение — 149
Красноглиняная керамика — 156
Красноглиняная столовая посуда — 153
Краснокрашенная керамика — 155
Краснорасписная керамика — 156
Кувшин — 151
Кувшинное погребение — 153
Кувшинчик — 150, 151

Лъячка — 153

Меч — 150
Миска — 150
Могильник — 148
Монета — 147, 151, 154
Монета кесарийская — 147
Монета парфянская — 154
Ожерелье — 154
Очаг — 153

Перстень — 148, 151, 154
Печатка — 153
Печь — 153, 155
Плита керамическая — 151
Плита половинчатая — 151
Подвеска — 151

Самотхе — царский сад — 154
Сасхлави — 153
Серги — 148, 154
Статуэтка — 155
Стеклянный сосуд — 151
Столовая посуда — 155

Точило — 152, 153
Точильный камень — 150

Фибула — 148, 152

Царский сад «Самотхе» — 154
Цепочка — 149

Череп — 155
Черепица — 151
Черепица желобчатая — 151
Черепичное погребение — 153
Черепичный ящик — 150, 151
Чернильница — 154

01/1

გვერდები	
1—12, 27	— 133
124, 126, 129	— 124
162—183	— 126
255	— 133
256	— 134
261—265	— 133
266, 167	— 134
272—274	— 126
315—319	— 128
320—322	— 127
323—327	— 128, 129
339—343	— 127
345	— 130
357, 358	— 129
360—362, 395	— 130
367—369	— 130
370, 376	— 131
377—382	— 136
388—390	— 134
391—404	— 131
408, 409, 411	— 131
428	— 134
434	— 116
452	— 130
482	— 113
485, 487	— 114
488	— 113
492	— 117
493	— 116
494	— 11
495	— 113
496, 497	— 114
498, 499	— 116
504, 505	— 130
511	— 114
510	— 113
512, 513	— 115

01/2

405	— 55

01/4

20—23, 87—90	— 106

გვერდები	
91—84, 173, 199—202	— 107
203—208	— 108

01/5

1—2	— 32, 33
3—7	— 34
8—15	— 35
16—19	— 36
20—23, 25	— 37
24, 26—27	— 38
28—30	— 39
31—36	— 40
37—41	— 41
43—45	— 42
46—49	— 43
50—56	— 44
57—60	— 45
61—65	— 47
66—70	— 48
71—72, 75, 81, 84, 88, 96	— 49
73, 76—78—80, 82—83, 85—86, 97	— 50
90—91, 100—104	— 49, 51, 52
105—113	— 52
114—118	— 53
120	— 18
121	— 90
129	— 42
136, 149	— 90
162	— 18
168	— 31, 91
176	— 18
177, 183, 188	— 87
189—190	— 42
191	— 93
192—193	— 93, 94
195, 197—199	— 94
200—203	— 18, 93
219	— 18
247, 259	— 18, 85
260	— 19
268	— 18
270—272	— 85
273	— 86

274—279 — 87
280—282, 284—285 — 90, 91
286—288 — 91
289 — 90
326 — 18
392—394, 396—398 — 95
399 — 92
400—401 — 17
402 — 18
403 — 45
406 — 96

01/6

3, 15, 16 — 68
22 — 69
23, 29 — 68
46—49, 51—56 — 75
59, 61—63, 65—67, 69, 71—76 — 69
78—89 — 71
90—98 — 76
99—101 — 70
102—104, 106, 107 — 72
109—111 — 72
113, 114, 117—119 — 71
115, 116, 120 — 72
122, 123 — 71
125 — 72
131—138 — 72
148, 149 — 138
150—153, 157, 158, 161, 162 — 139
163—171, 173—175, 178 — 140
179—183, 189—192 — 141
193—204 — 142

01/7

4—6 — 63
13, 14 — 64

01/8

1 — 157
2—4 — 158
5—7 — 159
8—12 — 160
13—19 — 161
20—26 — 162
27—34 — 163
35—45 — 164

01/10

456, 467 — 58

01/11

37, 42 — 98
43, 45, 56 — 99

01/12

5, 7—8 — 101
9 — 102

01/14

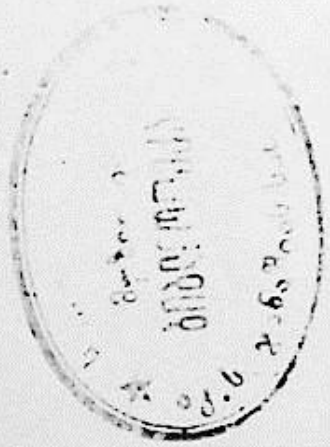
1—3 — 59
4—7, 11 — 60, 64
12, 18—20 — 60

შინაარსი

წინასიტყვაობა 5
ა. აფაქიძე, ა. კალანდაძე, ვ. ნიკოლაიშვილი. მცხეთა. 1975. მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1975 წლის მუშაობის ანგარიში 8
А. Апакидзе, А. Каландадзе, В. Николайшвили, Мцхета, 1975. Мцхетская археологическая экспедиция 1975 года (резюме) 77
ა. აფაქიძე, ა. კალანდაძე, ვ. ნიკოლაიშვილი, გ. მანჯგალაძე, ა. სიხარულიძე, ვ. სადრაძე, ლ. ხეცურიანი, თ. ჯღარკავა, მ. ძნელაძე, რ. დავლიანიძე, გ. გიუნაშვილი, მცხეთა. 1976. მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1976 წლის მუშაობის ანგარიში 31
А. Апакидзе, А. Каландадзе, В. Николайшвили, Г. Манджгаладзе, А. Сихарулидзе, В. Садрадзе, Л. Хецурнани, Г. Джчаркава, М. Дзнеладзе, Р. Давлианидзе, Г. Гиунашвили, Мцхета. 1976. Мцхетская археологическая экспедиция 1976 года (резюме) 146
ვ. ნიკოლაიშვილი, ტუიაქოჩორას სამაროვანი (1953 წლის დაზვერვის შედეგად მოპოვებული მასალების მიხედვით) . . . 157
В. Николайшвили, Могильник Туякочора (резюме) . . 168
მითითებული ლიტერატურა 170
სურათების აღწერილობა 173
სურათები 179
საძიებელი 179

МЦХЕТА

II

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

•

გამომცემლობის რედაქტორი რ. ფეიქრიშვილი
ტექრედაქტორი ც. ქამუშაძე
მხატვარი ლ. ფავლენიშვილი
კორექტორი დ. ერისთავი

გადაეცა წარმოებას 7.6.1978; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 26.10.1978;
ქაღალდის ზომა 60×90¹/₁₆; ქაღალდი № 2; ნაბეჭდი თაბახი 23.8;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 19.37;
უე 00085; ტირაჟი 1200; შეკვეთა № 131;
ფასი 2 მან. 30 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება", თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

The second volume of the „Mtskheta“ series is devoted to archaeological material obtained during excavations carried out on the territory of Great Mtskheta in 1975 — 1976.

Monuments of the Antique epoch vividly reflect features characterizing the culture of the upper sections of the population, — a practically foreign culture represented mainly by imported objects of luxury, as well as the culture of the masses. a local culture, represented by objects of personal utility produced for the mass consumer.

Considerable attention was given to newly - unearthed Late Bronze settlements, such as a potters' quarter and remnants of their workshops; another point of interest was the canonization of the main features and elements of houses. The diverse components and complicated trends in Caucasian civilization in the epochs of Bronze, Early Iron, Antiquity and the early Middle Ages were also studied.

